

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Graeca

6

DIODORI
TARSENSIS
COMMENTARII
IN PSALMOS

BREPOLS — TURNHOUT

1980

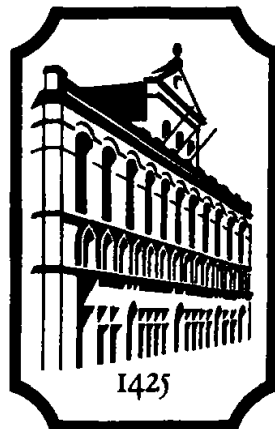
DIODORI
TARSENSIS
COMMENTARII
IN PSALMOS

I

COMMENTARII IN PSALMOS I-L

QUORVM EDITIONEM PRINCIPEM CVRAVIT

JEAN-MARIE OLIVIER

TURNHOUT
BREPOLS

LEUVEN
UNIVERSITY PRESS

1980

EDITORES

E. DEKKERS
M. GEERARD
C. LAGA
M. PINNOY
A. VAN ROEY
G. VERBEKE

© Brepols 1980

No part of this work may be reproduced in any form,
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher.

à mes parents

AVANT-PROPOS

Le texte que nous publions aujourd'hui sous le titre *Diodori Tarsensis Commentarii in Psalmos* a déjà une très longue histoire derrière lui.

Commentaire anonyme dans le *Parisinus graecus* 168, mis au nom d'Anastase métropolitain de Nicée dans le *Coislinianus* 275, il fut découvert à l'automne de 1905 par J. Lebreton qui, frappé par le caractère particulier de la méthode d'exégèse utilisée, projeta de l'éditer. Appelé à d'autres travaux et à d'importantes fonctions universitaires, J. Lebreton abandonna ses notes à son disciple L. Mariès, chargé, dès 1910, de mener à bien le projet d'édition.

Préoccupé avant tout par le problème de l'identification de l'auteur de ce texte, L. Mariès lui consacra, en près d'un quart de siècle (1910-1933), une série d'études où il examinait tous les faits permettant de proposer le nom de Diodore. S'il est aujourd'hui permis d'affirmer que c'est à Diodore de Tarse que revient la paternité de ce commentaire, nous le devons à L. Mariès et à lui seul. Intéressé par le caractère "antiochien" de l'exégèse développée, il eut, dès 1910, l'idée de parcourir les chaînes exégétiques du psautier présentes dans notre Bibliothèque nationale pour voir si des extraits de cette œuvre n'y figuraient point mis au nom d'un "antiochien". Une enquête rapide devait lui livrer le nom, à vrai dire attendu : Diodore de Tarse. Dès lors les articles se succèdent pour accréditer cette thèse : *Aurions-nous le commentaire sur les psaumes de Diodore de Tarse ?* (1), *Les commentaires de Diodore de Tarse et de Théodore de Mopsueste sur les psaumes* (2).

Deux obstacles à cette identification furent éliminés avec plus ou moins de bonheur : la présence du nom d'Anastase de Nicée en tête du *Coislinianus* 275 fut expliquée de manière peu convaincante dans *Diodore ἀπὸ φωνῆς ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ* (3), l'existence sous le nom de Diodore de fragments ne figurant pas dans ce commentaire fut, au contraire, définitivement expliquée comme le fruit de la confusion des noms de Diodore et de Didyme par *Un commentaire de Didyme publié sous le nom de Diodore* (4).

L'attribution à l'évêque de Tarse ayant été favorablement accueillie par les plus grands patrologues de l'époque, O. Barden-

---

(1) Dans *Revue de Philologie*, t. 35 (1911), p. 56-70.

(2) Dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 5 (1914), p. 246-251.

(3) Dans *Revue de Philologie*, t. 38 (1914), p. 169-173.

(4) Dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 5 (1914), p. 73-78.

hewer⁽⁵⁾, H. Lietzmann⁽⁶⁾, A. Puech⁽⁷⁾, son auteur présenta en 1933, dans ses *Études préliminaires à l'édition de Diodore de Tarse sur les psaumes*, un ensemble d'arguments encore plus irréfutables en faveur du nom de Diodore: le commentaire mis sous le nom d'Anastase de Nicée dans le *Coislinianus* 275 est un commentaire continu, dû à un auteur unique manifestement originaire d'Antioche, qui – la comparaison avec des extraits d'autres œuvres diodoriennes le confirme – ne peut être que Diodore de Tarse.

Les seules oppositions à cette théorie vinrent de M. Jugie qui, partant du principe – il est vrai longtemps admis dans l'Église catholique – que Diodore est le vrai père du Nestorianisme, ne pouvait croire qu'un commentaire aussi orthodoxe puisse être son œuvre⁽⁸⁾, hypothèse que M.-J. Rondeau a récemment pulvérisée⁽⁹⁾, et de R. Devreesse qui, pour des raisons somme toute mystérieuses, ne put jamais se résoudre à voir dans ce texte autre chose qu'une chaîne anonyme⁽¹⁰⁾.

Les travaux de L. Mariès, malgré quelques insuffisances (notamment pour expliquer la présence du nom d'Anastase), ont, nous semble-t-il, parfaitement exposé le problème. On ne saurait apporter en faveur du nom de Diodore d'arguments plus convaincants, aussi notre apport sur ce point sera-t-il extrêmement réduit.

Pour ce qui est de la préparation même de l'édition de ce texte, les travaux de L. Mariès sont, au contraire, restés nettement insuffisants. Sa thèse complémentaire de 1924, *Le commentaire de Diodore de Tarse sur les psaumes. Examen sommaire et classement provisoire des éléments de la tradition manuscrite*, est décevante: aucun classement des témoins n'est proposé et l'étude de la tradition indirecte n'est guère qu'une traduction-adaptation du *Catenarum*

(5) *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, III, Fribourg-en-Brisgau, 1912, p. 307-308.

(6) Cf. L. MARIÈS, *Le commentaire...* (Nous désignerons en abrégé les principaux travaux de L. MARIÈS, cf. *infra*, Bibliographie, p. CXII-CXIII), p. III.

(7) *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, III, Paris, 1930, p. 447-457.

(8) *À propos du commentaire des Psaumes attribué à Diodore de Tarse*, dans *Échos d'Orient*, t. 33 (1934), p. 190-193.

(9) *Le "Commentaire des Psaumes" de Diodore de Tarse et l'exégèse antique du Psaume 109/110*, dans *Revue de l'Histoire des Religions*, t. CLXXVI (1969), p. 5-33, 153-188, et t. CLXXVII (1970), p. 5-33.

(10) Cf. *Revue Biblique*, t. 34 (1925); art. *Chaînes exégétiques grecques* dans *Dictionnaire de la Bible – Supplément I*, Paris, 1928, col. 1128-1130; *Les anciens commentateurs grecs des Psaumes (Studi e Testi, 264)*, Vatican, 1970, p. 302-311.

Graecarum Catalogus de G. Karo et I. Lietzmann⁽¹¹⁾. Les quelques pages consacrées au même problème dans ses *Études préliminaires* ..., bien que tenant compte de nouveaux témoins, sont tout aussi décevantes. Dès lors, c'est sur ce point avant tout que nous avons fait porter nos efforts.

Vers 1950, abandonnant le projet de mener lui-même à bien cette édition, L. Mariès en confia le soin à Marcel Richard, qui, occupé à des recherches plus importantes, l'abandonna à son tour et nous proposa, en novembre 1969, d'en faire l'objet de nos travaux. Il nous remit alors la transcription du *Coislinianus* 275 effectuée par J. Lebreton et L. Mariès, transcription que nous avons, naturellement, entièrement collationnée sur le manuscrit lui-même.

Une première version de cette édition fut présentée comme thèse de doctorat de 3ème cycle en Sorbonne en 1972, puis remise aux fondateurs de la *Series graeca* en 1973. Ceci explique que, à quelques rares exceptions près, notre bibliographie s'arrête à 1972, ce qui n'est d'ailleurs guère préjudiciable puisque rien d'essentiel n'est paru depuis au sujet de Diodore. Nous avons toutefois essayé de tenir compte, principalement dans les notes, des nouvelles découvertes en paléographie et en histoire des chaînes.

Qu'il nous soit permis, pour conclure cet avant-propos, de remercier tous ceux qui nous ont aidé ou encouragé pour ce travail : Mme M. Harl, Professeur à la Sorbonne, notre directeur de thèse, auprès de qui nous avons, dans des moments difficiles, trouvé l'aide et les encouragements nécessaires, M. J. Irigoin, Directeur d'Études à l'École Pratique des Hautes Études, à qui nous devons d'avoir quelque familiarité avec les manuscrits et qui a bien voulu consacrer de son précieux temps à nous aider à dater les manuscrits auxquels nous avons eu recours, nos collègues Mme E. Zizicas-Lappa et le R. P. J. Paramelle qui ont relu en 1972 notre manuscrit, J. Noret qui a été un lecteur aussi attentif qu'impitoyable. Nous ne saurions conclure sans exprimer un souvenir ému à la mémoire de Marcel Richard qui nous a tout appris des chaînes exégétiques.

---

(11) Dans *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse* (1902), p. 20-66.

INTRODUCTION

PREMIÈRE PARTIE

TRADITION MANUSCRITE

Dans l'étude de la tradition manuscrite du commentaire des psaumes que nous publions sous le nom de Diodore de Tarse, nous distinguerons :

- une tradition directe au sens habituel du terme ;
- une tradition que, par commodité, nous appellerons tradition indirecte mais qu'il vaudrait mieux, sans doute, appeler tradition caténale, c'est-à-dire celle des fragments présents (sous un nom ou sous un autre), dans les principales chaînes exégétiques du psautier.

Titre 1er : Tradition directe

Les huit manuscrits contenant ce commentaire, en totalité ou en partie, en tradition directe, ont tous été découverts dans les premières décennies de ce siècle par J. Lebreton⁽¹⁾, L. Mariès⁽²⁾ et R. Devreesse⁽³⁾. Ce dernier, dès avant 1928, entreprit une enquête exhaustive dans les catalogues des fonds de manuscrits grecs alors inventoriés, dans le but d'y découvrir de nouveaux témoins de ce texte⁽⁴⁾. Nous avons, pour notre part, poursuivi cette recherche dans les catalogues publiés depuis lors. Cette quête n'ayant apporté aucun élément nouveau, notre étude et notre édition seront fondées sur des manuscrits connus – mais non exploités – depuis bien longtemps.

CHAPITRE I. LES MANUSCRITS

C *Parisinus Coislinianus 275* (X^e-XIe s.)⁽⁵⁾

Ce manuscrit de parchemin de qualité inégale offre aujourd'hui (sous une reliure d'époque Charles X) 406 folios de 280/295 ×

---

(1) Cf. L. MARIÈS, *Le commentaire sur les psaumes de Diodore de Tarse*, dans *Académie des Inscript. et Belles-Lettres. C.-R. des séances*, 1910, p. 542-546.

(2) *Aurions-nous le commentaire sur les psaumes de Diodore de Tarse?*, dans *Revue de Philologie*, t. 35 (1911), p. 56-70.

(3) Article *Chaînes exégétiques grecques*, dans *Dictionnaire de la Bible – Supplément I*, Paris, 1928, col. 1129-1130.

(4) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 16.

(5) Cf. L. MARIÈS, *Le commentaire...*, p. 54-65; R. DEVREESE, *Bibliothèque Nationale. Département des manuscrits. Catalogue des manuscrits grecs. II: Le fonds Coislin*, Paris, 1945, p. 255-256, qui le date du XIIe s.

210/220 mm. Il est mutilé au début et en fin. Les deux premiers cahiers sont réduits à 12 folios (ff. 1-4 = binion; ff. 5-12 = quaternion artificiel par collage ou couture des folios); on compte ensuite 20 quaternions (ff. 13-172), 2 quinions (ff. 173-192), 1 senion (ff. 193-204), 25 quaternions (ff. 205-404) et 2 folios isolés (405 et 406) collés au quaternion précédent. À compter du folio 13, les cahiers sont signés en petite onciale, de la main du copiste, dans l'angle supérieur externe du premier folio, de Δ' à NB' (f. 405) (6). Certaines de ces signatures ont disparu par suite de la rognure des folios, mais la succession des cahiers est normale. Le cahier ff. 13-20, signé Δ', était précédé d'au moins 24 folios (3 quaternions); il manque donc aujourd'hui au moins 12 folios en tête (7). Ces folios étaient vraisemblablement occupés par une collection de prologues au psautier dont la seule survivance est constituée par les folios aujourd'hui numérotés 7-12, insérés en mauvaise place au cours d'une opération de reliure. Fort heureusement, cette mauvaise insertion n'a causé aucun dommage supplémentaire au codex et le folio 13 est la suite normale du f. 6^v.

Dans la mise en page (8), fonction du contenu, il nous faut distinguer :

a) les folios 7-12^v qui, comme nous l'avons vu, devaient jadis figurer en tête du volume, écrits à pleine page à raison de 30/32 lignes à la page, assortis de quelques rares notes marginales, renferment des fragments de prologues au psautier utilisant essentiellement l'*Épître à Marcellinus* d'Athanase (PG XXVII 13 C - 17 C, 37 D - 45 B), et l'introduction imprimée sous le nom d'Eusèbe en PG XXIII 72 D - 76;

b) les folios 1-6^v, 13-359^v comportant une mise en page plus complexe : sous le titre Ὑπόθεσις καὶ ἐρμηνεία τοῦ ψαλτηρίου τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ψαλμῶν ἀπὸ φωνῆς Ἀναστασίου μητροπολίτου Νικαίας, la partie centrale en est occupée, à raison de 28/35 lignes, par le texte que nous publions. Le prologue et le commentaire sont écrits en minuscule; le texte scripturaire, en petite onciale, est parfois recouvert d'un vernis jaune. Les marges supérieure, latérale externe, et inférieure sont couvertes d'une série de gloses constituant une véritable chaîne en couronne d'un nombre de lignes très variable. Cette chaîne, due à la même main

(6) Une main moderne a, par ailleurs, apposé une numérotation des cahiers en chiffres arabes dans l'angle inférieur externe du premier folio; pour les ff. 1-36 cette numérotation ne correspond pas à la numérotation ancienne.

(7) Et, sans doute, 6 en fin.

(8) La réglure, d'un type complexe (chaîne), est difficile à déterminer; les horizontales des marges inférieures et supérieures sont couvertes d'écriture.

que le texte copié dans la partie centrale des feuillets, utilise un ensemble de signes variés pour renvoyer au texte scripturaire de la partie centrale. La présence de ces *marginalia* a été prévue dès la préparation des feuillets et leur disposition n'a rien d'accidentel.

Cette chaîne comprend plus d'un millier de fragments portant sur 833 versets répartis d'inégale manière : plus nombreux pour les cent premiers psaumes que pour les cinquante derniers. La plupart de ces extraits sont anonymes. L. Mariès qui s'est livré le premier à une enquête détaillée⁽⁹⁾ sur ces extraits n'a pu relever — ce que nous avons nous-mêmes vérifié — que 26 sigles d'auteur⁽¹⁰⁾. Le seul nom cité qui présente un réel intérêt est celui de Métrophane (en toutes lettres f. 5). Rares sont en effet les extraits de ce commentaire ayant survécu⁽¹¹⁾. D'autre part, si l'introduction de ce nom n'est pas l'œuvre d'un caténiste récent (ce que rien ne permet d'affirmer) nous trouvons là un indice pour dater cette compilation : elle ne saurait être antérieure au IXe siècle.

Le millier de gloses anonymes restant est tiré des commentaires de Théodoret (220), Athanase (20), Eusèbe (12) ... L. Mariès donne des chiffres différents⁽¹²⁾, mais il n'y a pas là à s'étonner car ses identifications furent faites "sans recherche méthodique ni exhaustive"; nous-même ne saurions garantir l'exactitude de notre décompte. Cette compilation mériterait de faire l'objet d'une étude particulière qui permettrait de démêler dans cette masse les extraits d'auteurs anciens et les gloses d'un caténiste récent. Nous dirons simplement ici qu'elle est apparentée d'assez près à l'éclogé augmentée de la Chaîne Palestinienne⁽¹³⁾.

c) les folios 359^v-360^v qui contiennent le psaume ἰδιόγραφος assorti d'un maigre commentaire d'origine inconnue copié à pleine page ;

d) les folios 360^v-406^v (fin) qui, copiés à pleine page, portent sous le titre ἔρμηνεία τῶν ᾠδῶν, une collection des odes 1-6, 8-11⁽¹⁴⁾. À l'exception de l'ode 7 dont l'absence est inexplicable, on peut supposer que ce manuscrit renfermait l'ensemble de la collection traditionnelle, car les odes 12-14 devaient figurer sur les folios disparus du dernier cahier, lequel s'achève aujourd'hui, mutilé,

(9) *Études...*, p. 45-48.

(10) *Ibidem*, p. 46.

(11) Cf. J.-M. OLIVIER, *Les fragments "Métrophane" des chaînes exégétiques grecques du psautier*, dans *Revue d'Histoire des Textes*, t. 6 (1976), p. 31-78.

(12) *Études...*, p. 47-48.

(13) Cf. J.-M. OLIVIER, *Les fragments "Métrophane" ...*, p. 43-45.

(14) Suivant la classification de A. RAHLFS, *Septuaginta. Vetus Testamentum graecum*, t.X : *Psalmi cum Odis*, Göttingen, 1967².

sur παιδίων ἔσται πατήρ extrait du commentaire d'Eusèbe (?) sur l'ode 11, v. 19.

Le commentaire de ces odes utilisant des extraits des œuvres de Basile, Cyrille, Eusèbe, Grégoire de Nysse, Sévère d'Antioche, Origène, Gennade ... est fort proche du type quasi unique de chaîne sur les odes imprimé par B. Cordier⁽¹⁵⁾.

Ce manuscrit ne porte aucune indication de date ou de lieu de copie. L'étude de son écriture permet cependant de dire qu'il a été copié dans les dernières années du Xe s. ou les premières du XIe s. L'auteur de la copie était un scribe soigneux et cultivé (les fautes sont rares, l'accentuation correcte)⁽¹⁶⁾.

Nous pouvons aussi dire que ce manuscrit est sans doute originaire de Lavra. Il portait en effet jadis en guise de feuilles de garde 4 folios (2 en tête, 2 en fin) du célèbre codex H des Épîtres Pauliniennes. Montfaucon les fit retirer et réunir en compagnie de folios retirés des *Coisliniani* 23, 57, 241, 299 dans l'actuel *Coislinianus* 202⁽¹⁷⁾. Or la majorité des 41 folios de ce codex aujourd'hui retrouvés proviennent de Lavra. Ce vénérable manuscrit a, semble-t-il, été dépecé pour servir de feuilles de garde lorsqu'un bibliothécaire remit en ordre la bibliothèque au début du XIIIe s.⁽¹⁸⁾.

P *Parisinus graecus* 168 (XIe s.)⁽¹⁹⁾

Ce manuscrit de 265 folios (plus 3 folios de garde récents) mesurant 220 × 170 mm., de parchemin de qualité inégale, écrits

(15) *Expositio Patrum Graecorum in Psalmos*, III, Anvers, 1646, p. 863-952; cf. R. DEVREESSE, *Art. Chaînes...*, col. 1139-1140.

(16) On notera que le folio 236^v est blanc et que l'écriture du f. 237 est d'un module plus petit. Il n'y a cependant pas de lacune et il ne doit s'agir que d'un changement de plume, non de scribe; nous ne voyons, toutefois, pas d'explication au fait que le f. 236^v soit resté blanc; il en va de même pour le f. 319^v.

(17) Cf. B. DE MONTFAUCON, *Bibliotheca Coisliniana olim Segueriana...*, Paris, 1715, p. 251-252, 389. Les folios retirés du *Coislin*. 275 sont les actuels ff. 1, 2, 9, 10 du *Coislin*. 202. Sur le célèbre codex H, voir, notamment, H. OMONT, *Notice sur un très ancien manuscrit grec en onciales des Épîtres de saint Paul, conservé à la Bibliothèque Nationale*, dans *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, t. 33, 1re partie, Paris, 1889, p. 141-192; et, tout récemment, B.L. FONKIČ, *Un "Barlaam et Joasaph" daté de 1021*, dans *Analecta Bollandiana*, t. 91 (1973), p. 18-19.

(18) Cf. B.L. FONKIČ, *Art. cit.*, p. 19; au sujet des travaux de reclassement de la bibliothèque de la Laure de saint Athanase, voir B.L. FONKIČ, *Библиотека Лавры св. Афанасия на Афоне в X-XII вв.*, dans *Палестинский сборник* t. 17 (80) (1967), p. 167-175, et IDEM, *Les manuscrits à Byzance (1071-1261)*, dans *XIe Congrès international d'études byzantines. Rapports et co-rapports. II. Langue, littérature, philologie*, 3. *Les conditions matérielles, sociales et économiques de la production culturelle à Byzance*, Athènes, 1976, p. 28-36.

(19) Cf. L. MARIÈS, *Le commentaire...*, p. 65-75.

à pleine page, est aujourd'hui quelque peu mutilé. Il était sans doute composé d'au moins 33 quaternions, 2 binions sous une seule signature, 1 ternion (ff. 122-127) et 1 folio isolé (f. 244) soit 279 folios.

Par suite d'accidents⁽²⁰⁾, certains cahiers n'ont plus aujourd'hui leur composition primitive; ainsi :

- le cahier ff. 9-15 est aujourd'hui un cahier 3 + 4 par suite de la disparition d'un folio entre 9 et 10;
- le cahier 32-38 est aujourd'hui un cahier 4 + 3 par suite de la disparition d'un folio entre 38 et 39;
- le cahier 71-77 est aujourd'hui un cahier 3 + 4 par suite de la disparition d'un folio entre 72 et 73;
- les folios 94-100 forment aujourd'hui un binion et un cahier 2 + 1 (perte d'un folio entre 99 et 100) alors qu'ils formaient, semble-t-il, deux binions réunis sous une même signature;
- le cahier 101-107 forme aujourd'hui un cahier 3 + 4 par suite de la disparition d'un folio entre 100 et 101;
- le cahier 116-121 forme aujourd'hui un cahier 4 + 2 par suite de la disparition d'un folio entre 119 et 120 et d'un folio entre 120 et 121;
- le cahier 128-133 est réduit à un ternion par suite de la perte du bifolio central (entre 130 et 131) du quaternion initial;
- le cahier 150-156 forme aujourd'hui un cahier 3 + 4 par suite de la disparition d'un folio entre 149 et 150;
- le cahier 205-211 forme aujourd'hui un cahier 4 + 3 par suite de la disparition d'un folio entre 211 et 212;
- le cahier 253-259 forme aujourd'hui un cahier 4 + 3 par suite de la disparition d'un folio entre 256 et 257.

Les cahiers des folios 1-227 étaient signés en petite onciale, de la main du copiste (de A' à Λ') dans l'angle inférieur externe du premier folio, plus précisément dans la ligne double de justification de droite⁽²¹⁾; à partir du f. 228 les cahiers ne portent plus de signature. Cette absence semble correspondre à une division du manuscrit (cf. *infra*). On notera toutefois que la réglure (type Leroy 33C1d; 26 ll. tracées/écrites) est identique d'un bout à l'autre du manuscrit.

(20) On notera que les ff. 126, 196, 264, 265 sont incomplets par suite de déchirure et qu'un assez grand nombre de marges a été découpé.

(21) Une main moderne (contemporaine de la relieure) a, par ailleurs, apposé une numérotation des cahiers en chiffres arabes, dans l'angle inférieur interne du premier folio. Elle ne correspond pas à l'agencement que nous avons distingué. C'est ainsi, par exemple, que les ff. 32 et 33 sont comptés, chacun, comme formant un cahier distinct.

(gr. 127) les attribue à un Ignace qui n'est probablement autre qu'Ignace, diacre de Constantinople et métropolitain de Nicée (IXe s.)⁽²⁷⁾.

Nous ne possédons aucune indication sur l'origine de ce manuscrit. On distingue au f. 265, d'une main récente, un nom <μο>ναχω Γρηγορίω τὸ ἁμαρτολω (sic) qui est peut-être celui d'un ancien possesseur. Le seul possesseur ancien que nous connaissions est Colbert, dont les armes figurent sur la reliure⁽²⁸⁾.

A *Athous magnae Lavrae* Θ 70 (a. 1060)

Ce manuscrit, que, le premier, nous avons pu étudier à loisir sur une photographie intégrale⁽²⁹⁾, est connu depuis 1892, date de la première analyse réalisée par Alexandros Lauriotès⁽³⁰⁾ dont l'attention avait été attirée par R. Harris.

Il se présentait alors sous la forme d'un gros volume de 310 folios comprenant⁽³¹⁾ :

- Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ψαλμοὺς ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 17 ψαλμοῦ⁽³²⁾
- Αἱ ᾠδαὶ ὧν ἡ πρώτη μεθ' ἑρμηνείας ἐν τῇ ἐώρᾳ
- Ψαλμοὶ ἰη' Σαλόμονος ...
- Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸ Ἄισμα τῶν Ἀισμάτων.

On pouvait encore le trouver ainsi aux alentours de 1895 lorsque Meyer l'examina pour la préparation de l'édition des *Psalmes de Salomon* par O. von Gebhardt⁽³³⁾.

En 1911, en mission à l'Athos, H. Jantsch trouva le manuscrit dépecé : sous la cote Θ 70 ne figurait plus que la première des parties signalées par Alexandros, les trois suivantes restant

(27) Cf. E. FOLLIERI, *Un carme giambico in onore di Davide*, dans "Silloge Bizantina" in onore di Silvio Giuseppe Mercati, Rome, 1957, p. 107-108. Sur Ignace le Diacre et ses poésies voir, par exemple, K. KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, Munich, 1897², p. 716-717, 720 et H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, II (*Handbuch der Altertumswissenschaft*, XII. 5.2), Munich, 1978, p. 143-144.

(28) Ce manuscrit portait, dans la bibliothèque de Colbert, le numéro 4554, comme nous le voyons au folio 1.

(29) Prise à Lavra par Marcel RICHARD.

(30) Article daté du 5 mai 1892 paru aux pages 134-135 de l'Εκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια de juillet 1892.

(31) *Art. cit.*, p. 134.

(32) Cf. *infra*, p. XIX.

(33) *Die Psalmen Salomo's...* (*Texte und Untersuchungen*, 13), Leipzig, 1895, p. 29.

introuvables⁽³⁴⁾. Depuis, seule la troisième (ff. 294-304) a pu être retrouvée par M. Richard, constituant aujourd'hui le cod. *Mus. Bénaki* 5.

Dans sa forme actuelle le *Lavr.* Θ 70, qui comprend 288 folios de 290 × 200 mm. ⁽³⁵⁾, est un recueil composite dans lequel nous pouvons distinguer deux grandes parties :

I) Les folios I, 1-28^v qui contiennent un ensemble disparate de commentaires sur les psaumes VIII – IX, XVII – XXXI, comprenant :

ff. I, 1-16^v dont l'ordre est considérablement troublé : extraits de la "Chaîne de Pierre de Laodicée" ⁽³⁶⁾ sur les psaumes VIII, 9-IX, 4; XVII, 26-32, 35-41, 47-fin, XVIII-XXI.

ff. 17-19 (bien que le f. 17 porte en tête d'une main récente Ἀναστασίου Ἐπισκόπου Νικαίας) : extraits du commentaire de Théodore sur les psaumes XXII-XXIII, 1-2 (PG LXXX 1025-1029), et (anonyme) de Diodore sur le psaume XXIII, 2-10.

ff. 19-25 ⁽³⁷⁾ : chaîne de type XVII sur les psaumes XXIV-XXVIII.

ff. 25-26^v : extraits de divers auteurs (Grégoire de Nysse, Athanase...) sur les psaumes XXIX-XXX, 1-10.

Les seuls extraits intéressants de cette section sont :

– sur le psaume XXIX, 10-13 : Τίς ὠφέλεια – πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, extrait anonyme pratiquement pur du commentaire diodorien (cf. notre édition, p. 169-170).

– sur le psaume XXIX, fin : Φασί· πῶς οὖν οὗτος ὁ ψαλμὸς ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς ὠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου τῷ Δαυεῖδ; Τί γὰρ ἀρμόζει τῷ ἐγκαινισμῷ τοῦ ναοῦ τὸ λέγειν τὸν Δαυεῖδ· διέρρηξας τὸν σάκκον μου καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην ἢ ὅτι ἀνήγαγες ἐξ ἄδου τὴν ψυχὴν μου καὶ τὰ λοιπά; Πρὸς ταῦτα Ἀναστάσιος Ἐπίσκοπος Νικαίας φησὶ ὡς οὐδὲν ἀρμόζει τῷ ἐγκαινισμῷ ἀλλὰ τῷ Ἐζεκίᾳ λεχθεὶς παρὰ τοῦ μακαρί-

(34) Cf. lettre à L. Mariès reproduite, en partie, dans *Le commentaire...*, p. 47.

(35) Les dimensions données dans le catalogue de SPYRIDON LAURIOTÈS et S. EUSRATIADÈS, *Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Laura on Mount Athos...* (*Harvard Theological Studies*, 12), Cambridge, 1925 = Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας ... (Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. II-III), Paris, 1925, p. 142, sont erronées (communication de M. J.-F. MAILLARD). Notons, par ailleurs, que le foliotage ne compte que 285 ff.

(36) Sur cette compilation on pourra consulter J.-M. OLIVIER, *Les fragments "Métrophane"...*, p. 45-50.

(37) Mais le manuscrit ne porte pas de f. 24.

ου Δαυεὶδ πολὺ πρὸ τῶν πραγμάτων· τοιαύτη γὰρ τῆς προφητείας ἢ χάρις πόρρωθεν προβλέπουσα τὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο δὴ καὶ ἀπιστοῦσί τινες τὰς πλείους ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν, φησί, διὰ ἄλλας μὲν ἔχειν τὰς ἐννοίας τοὺς ψαλμούς, ἄλλας δὲ τὰς ἐπιγραφάς. On comparera ce fragment au texte de notre édition, p. 171-172.

ff. 27-28^v: chaîne en couronne du type XVII sur les psaumes XXX, 10b-fin, et chaîne du type VII sur le psaume XXXI, 1-8.

Toutes ces sections sont dues à des mains différentes de facture négligée, des XIVe-XVe siècles.

II) Les *ff.* 29-285^v, portant la seconde partie, que nous appellerons manuscrit principal, entièrement dus à la même main, renferment un texte composite, le commentaire de Diodore se trouvant mêlé à des extraits de celui de Théodoret de la manière suivante :

ff. 29-119 : <Diodore> sur les psaumes XXXI, 9 – LXIX, 5 : Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος – μερίδος τί;

ff. 119-126 : Théodoret (sigle Θεοδ. ⁽³⁸⁾ en marge du f. 119) sur les psaumes LXIX, 6 – LXXI, 19 (PG LXXX 1417 A1 – 1441 B9) Θυμηδίας – τὸ τέλος.

ff. 126-143^v : <Diodore> sur les psaumes LXXI, 19 – LXXVII, 60 Καὶ ἐπειδὴ – συνεχώρησε.

ff. 143^v-165^v : Théodoret (sigle Θεοδ. en marge du f. 143^v) sur les psaumes LXXVII, 61 – LXXXVIII, 3 (PG LXXX 1500 A8 – 1577 C2) Ἴσχυὸν – λόγων ἀλήθειαν.

ff. 165^v-222 : <Diodore> (sigle Ἀναστ. en marge du f. 165^v) sur les psaumes LXXXVIII, 4 – CXVII, 26 Ἀποδέδωται (sic) – ἐπὶ τὸν ναόν.

ff. 222-226 : Théodoret (sigle Θεοδ. en marge du f. 222^v) sur les psaumes CXVII, 26 – CXVIII, 23 (PG LXXX 1817 C11 – 1829 B1) Ταῦτα λέγουσιν – καὶ Ἀβεσαλώμ.

ff. 226-254^v : <Diodore> sur les psaumes CXVIII, 23 – CXXXIII, arg. : Ὁ εὐσεβέστατος Δαυιδὴλ – φησὶ γάρ·

ff. 254^v-285^v : Théodoret (sigle Θεοδ. en marge du f. 254^v) sur les psaumes CXXXIII, 1 – CL (PG LXXX 1913 A1 – 1997 B12) Οὐ πάντων – αἰῶνας τῶν αἰώνων.

enfin *f.* 285^v psaume ἰδιόγραφος assorti d'un très maigre commentaire d'origine non identifiée.

De-ci de-là, figurent dans les marges des gloses que l'on ne

(38) Nous ne saurions dire si ce sigle marginal et ceux qui sont indiqués par la suite sont de la main du copiste ou d'une main plus récente. Nous serions, cependant, porté à penser qu'ils sont de la main du scribe.

saurait considérer comme formant une chaîne marginale. La plupart sont indéchiffrables tant le manuscrit a été détérioré par l'humidité. Celles que nous avons pu lire nous paraissent tirées du fonds commun aux diverses chaînes du psautier : Théodoret, Athanase (?), Eusèbe (?). Rien ne permet d'affirmer qu'elles entretiennent une quelconque parenté avec celles figurant dans le *Coislinianus* 275 ou le *Vindobonensis Theologicus graecus* 8.

Au folio 285^v figure, entre le psaume CL et le psaume ἰδιόγραφος, la souscription suivante : † Ἐτελειώθη μη(νὶ) νοεμβρίῳ ἰε' ἰνδι(κτιῶνος) τεσσαρισκαιδεκάτησι (sic) ἔτ(ου)ς ςφξθ' (15 novembre 1060).

Cette date surprend au premier examen car l'écriture, assez soignée quoique cursive, due à un scribe cultivé (peu de fautes, accentuation correcte ...), est d'aspect plus récent.

Ceux qui ont vu le manuscrit à Lavra sont divisés sur sa datation :

- Alexandros Lauriotès propose le XIIe siècle⁽³⁹⁾.
- O. von Gebhardt fait de même⁽⁴⁰⁾. Il importe peu qu'il n'attribue cette date qu'à la partie contenant les *Psaumes de Salomon*, car l'écriture est la même que celle de la partie qui nous intéresse.
- R. Harris, dans une lettre à L. Mariès⁽⁴¹⁾, date, semble-t-il, l'ensemble du manuscrit et non les seuls premiers folios, du XVe siècle.
- Spyridon Lauriotès fait de même⁽⁴²⁾.

Pour notre part, ignorant la nature exacte du support, nous aurions volontiers suivi Alexandros et O. von Gebhardt, et cru que la souscription n'était que la copie de celle figurant dans le modèle copié.

Notre collègue E. Zizicas-Lappa qui a examiné à Athènes le cod. *Mus. Bénaki* 5 a bien voulu nous dire que, si ses premières impressions l'avaient amenée à croire qu'il s'agissait d'un manuscrit des XIIIe-XIVe s. d'une écriture archaïsante, elle ne voyait, en raison de la nature du support (gros papier non filigrané) et de certains tracés, aucun motif au rejet de la date fournie dans le colophon.

Nous avons eu, depuis lors, l'occasion d'examiner rapidement

(39) *Art. cit.*, p. 134.

(40) *Die Psalmen Salomo's...*, p. 29.

(41) Cf. *Le commentaire...*, p. 47.

(42) *Catalogue of the Greek Manuscripts...*, p. 142.

ce fragment. Son support offre les caractéristiques suivantes :

- papier assez épais et jauni, mais lisse ;
- vergeures irrégulières occupant en moyenne entre 32 et 35 mm. les vingt ;
- pontuseaux disposés à intervalles irréguliers (espaces entre 32 et 50 mm.) ; vont en s'écartant vers le bas de la feuille.

Caractéristiques qui peuvent correspondre à celles d'un papier oriental du XIe s. (43).

Il nous paraît possible de considérer le colophon comme original.

V *Vindobonensis Theologicus graecus 8* (olim 10) (XIe s.)

Connu depuis longtemps – il fut utilisé par B. Cordier pour sa compilation (44) – ce manuscrit constitue à lui seul, comme le montrent les études récentes, à la fois un excellent témoin du texte que nous éditons et l'un des types les plus intéressants de chaîne exégétique du psautier (45).

Se présentant aujourd'hui sous la forme d'un volume de 276

(43) Cf. J. IRIGOIN, *Les premiers manuscrits grecs écrits sur papier et le problème du bombycin*, dans *Scriptorium*, t. 4 (1950), p. 194-204; IDEM, *Les débuts de l'emploi du papier à Byzance*, dans *Byzantinische Zeitschrift*, t. 46 (1953), p. 314-319; IDEM, *Papiers orientaux et papiers occidentaux*, dans *La paléographie grecque et byzantine (Colloques internationaux du C. N. R. S., N° 559 - Paris 21-25 octobre 1974)*, Paris, 1977, p. 45-54; N. OIKONOMIDÈS, *Le support matériel des documents byzantins*, dans *La paléographie grecque et byzantine...*, p. 385-415. On aura relevé qu'il manque dans notre analyse un élément essentiel: les dimensions de la feuille rognée. Cela tient à la diversité des mesures dont nous disposons: J.-F. MAILLARD nous dit que le manuscrit de Lavra mesure 290 × 200 mm., nous avons trouvé pour le fragment du Musée Bénaki 212 / 216 × 168 / 177 mm., ce qui laisse supposer une rognure importante. N'ayant pas vu le manuscrit de Lavra, nous préférons faire le silence à ce sujet.

(44) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 119-123.

(45) G. KARO - I. LIETZMANN, *Catenarum Graecarum Catalogus*, dans *Nachrichten von der Königl. Gesell. der Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Kl.* (1902), p. 20; A. RAHLFS, *Verzeichnis der griechischen Handschriften des Alten Testaments, für das Septuaginta-Unternehmen aufgestellt (Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse (1914), Beiheft = Mitteilungen des Septuaginta-Unternehmens der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen)*, Berlin, 1914, p. 318; L. MARIÈS, *Le commentaire...*, p. 119-123; R. DEVRESSE, *Les anciens commentateurs...*, p. XV-XVI; R. CADIOU, *Commentaires inédits des psaumes. Étude sur les textes d'Origène contenus dans le manuscrit Vindobonensis 8*, Paris, 1935; M. HARL, *La Chaîne Palestinienne sur le psaume 118 (Origène, Eusèbe, Didyme, Théodoret)*, I (*Sources chrétiennes*, 189), Paris, 1972, p. 69-72. On trouvera une excellente description de ce manuscrit dans H. HUNGER - O. KRESTEN, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Teil 3/1: Codices Theologici 1-100 (Museion, N. F. IV. Reihe, Bd. I. Teil 3/1)*, Vienne, 1976, p.

folios⁽⁴⁶⁾ de 340/350 × 275/280 mm., répartis en 33 quaternions et 2 ternions, il est gravement mutilé. Il laisse, en effet, apparaître trois lacunes, entre les folios 8 et 9, entre les folios 107 et 108 et entre les folios 232 et 233, dont nous pouvons exactement préciser l'importance grâce, notamment, à la présence de deux séries de signatures. L'une de ces séries, de la main du copiste, en petite onciale, figure dans la ligne double de justification de gauche du premier folio de chaque cahier (et parfois dans la ligne double de justification de droite du dernier folio); elle commence à IZ' (f. 41) et se poursuit jusqu'à ME' (f. 268)⁽⁴⁷⁾; l'autre, en petite onciale, d'une main plus récente, n'est portée que sur les 6 premiers cahiers signés B'-Z' au centre de la marge inférieure du premier folio de chaque cahier (et le plus souvent du dernier). Ainsi, le cahier 41-48 porte à la fois la signature IZ' et la signature Z'; ce qui nous permet de dire que la lacune décelée après le folio 8 représente 11 quaternions (portant le commentaire des psaumes V - XXXVII, 9).

D'autre part, entre les folios 107 et 108 ce sont deux folios (portant le commentaire des psaumes LXXIV, 4 - LXXV, 5) qui ont disparu. Les folios 105-110, constituant aujourd'hui un ternion, sont les restes du quaternion KE' dont le bifolio central a disparu. De même entre les folios 232 et 233 manquent deux folios du quaternion MA' réduit à un ternion. Ils portaient le commentaire du psaume CXVIII, 159-165.

De plus, un cahier figurant en tête a disparu, et cela après que l'on ait apposé la seconde série de signatures; le premier cahier porte en effet la signature B'.

La mise en page, particulièrement raffinée, a été conçue de façon à faire figurer sur chaque folio un texte central et deux chaînes en couronne. La réglure, tracée à la pointe sèche a été prévue à cet effet; elle est proche du type Lake I, 8a.

Il nous faut distinguer :

a) la *partie centrale* des feuillets, écrite à raison de 25 lignes, d'une belle "Perlschrift" sans doute d'origine constantinopolitaine⁽⁴⁸⁾, occupée par le commentaire diodorien pour les psaumes I-CL (à

(46) Plus 3 folios de garde de papier en tête et 2 en fin.

(47) Le cahier 261-268 ne porte la signature ME' de première main qu'au folio 268, la signature du folio 261 est d'une main grossière plus récente; le cahier 269-276 est signé MS' de la même main au f. 269.

(48) Cf. H. HUNGER, *Die Perlschrift, eine Stilrichtung der griechischen Buchschrift des 11. Jahrhunderts*, dans *Studien zur griechischen Paläographie*, Vienne, 1954, (réimprimé dans H. HUNGER, *Byzantinistische Grundlagenforschung, Gesammelte Aufsätze*, Londres, 1973, N° I).

l'exception des lacunes signalées plus haut). Le commentaire de chaque psaume est précédé de l'argument diodorien écrit en "alexandrinischer Auszeichnungsmajuskel" (49); le texte scripturaire, précédé dans la marge extérieure de >—, est lui aussi écrit dans les mêmes caractères.

b) *les marges* supérieure, latérale externe et inférieure faisant l'objet d'une utilisation unique dans les chaînes du psautier, contiennent la chaîne de type V dans la classification de Karo-Lietzmann (50). Elles portent (51) :

- soit une chaîne en couronne faite d'extraits d'auteurs variés (Origène, Chrysostome, Eusèbe, Basile, Métrophane) (52) et deux extraits du commentaire diodorien (53);
- soit une collection d'extraits origéniens;
- soit une double chaîne en couronne, la chaîne extérieure étant un recueil d'*excerpta* d'Origène, la chaîne intérieure faite d'extraits divers.

On notera que, le plus souvent, il n'y a pas renvoi au texte scripturaire de la partie centrale, mais rappel sous forme abrégée du verset commenté.

Cet ensemble de commentaires marginaux disposés aussi soigneusement paraît bien avoir été choisi pour compléter ou corriger l'exégèse contenue dans la partie médiane (54).

Bien que ne portant aucune indication de date, ce manuscrit ne pose pas de problème de datation tant l'écriture est caractéristique du XIe siècle. L'ensemble – texte central et chaîne(s) marginale(s) – est dû à un copiste fort soigneux et cultivé dont les bévues sont fort rares.

Copié sans doute à Constantinople, ce manuscrit a dû y séjourner longtemps, puisque c'est de là que l'a rapporté, en même temps que d'autres manuscrits de chaînes du psautier conservés à Vienne, l'Ambassadeur auprès de la Grande Porte, Auger de Busbecke, dans les années 1555-1562 (55).

(49) Cf. H. HUNGER, *Minuskel und Auszeichnungsschriften im 10.-12. Jahrhundert*, dans *La paléographie grecque et byzantine...*, p. 201-220; IDEM, *Epigraphische Auszeichnungsmajuskel*, dans *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, t. 26 (1977), p. 193-210.

(50) *Catalogus...*, p. 29.

(51) On trouvera aux pages 16-23 de l'ouvrage cité de R. Cadiou une étude détaillée de leur disposition.

(52) Au sujet de Métrophane, cf. *supra*, p. XIII.

(53) Cf. *infra*, p. LVIII.

(54) Cf. R. CADIOU, *Op. cit.*, p. 23-28.

(55) Comme en témoigne la note "*Augerius de Busbecke comparavit Constantino-poli*" figurant au folio III. Cette note serait de la main d'Auger de Busbecke lui-

M *Messanensis Bibl. Univ. S. Salvatoris gr. 38* (XIIe s.)

Nous n'avons pu voir ce manuscrit que nous ne connaissons que par des photographies; aussi emprunterons-nous nombre d'éléments à la description donnée, il y a bien longtemps, par A. Mancini dans son catalogue des manuscrits du Saint-Sauveur de Messine⁽⁵⁶⁾.

Ce volume de parchemin de 360 × 250 mm. compte aujourd'hui 208 folios (bien que le foliotage n'en porte que 200) dont l'ordre est assez fortement perturbé. Si l'on suit ce que dit Mancini, le total serait de 207; il faudrait en effet ajouter aux 200 de la numérotation les folios 30bis, 42bis, 44bis, 44ter, 49bis, 74-76bis, 189bis, tandis que manqueraient dans la numérotation les fol. 31 et 61. En fait, si les folios 74-75 y figurent bien deux fois, le folio 76 y figure trois fois, et l'ordre de reliure est très perturbé puisqu'il est le suivant: 74-75-76-76bis-77-74bis-75bis-76ter-78. D'autre part, l'ordre des folios 143-148 fait problème. Le folio 143^v s'achève sur le début du commentaire du psaume LXXXVII et le folio 144 commence par le début du commentaire du psaume LXXXVIII. Le commentaire de ce psaume s'étend jusqu'au folio 147^v, tandis qu'au folio 148 reprend le commentaire du psaume LXXXVII. On pourrait donc penser à un accident de reliure. C'est à cette conclusion qu'a dû arriver le lecteur qui a apposé au folio 143^v la note "*Require infra post quartum folium*" et, au folio 148, "*Haec pagina reponi debet in psalmo πζ' supra fol. 4*". Les choses ne sont cependant pas aussi simples. Le scribe a, en effet, noté face au titre du psaume LXXXIX (fol. 148^v) qui fait suite au psaume LXXXVII ἔστι τὸν πη' μετὰ τὸν ρ'. On peut donc penser que le copiste qui devait copier notre texte jusqu'au commentaire

---

même; voir *Petri Lambecii Hamburgensis Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensis Liber tertius. Editio altera studio... A.F. KOLLARII*, Vienne, 1776, col. 53-56 (sous le numéro X). Les autres manuscrits de chaînes du psautier rapportés par Auger de Busbecke sont les *Vindob. Theol. gr.* 17, 297, 298.

(56) A. MANCINI, *Codices graeci Monasterii Messanensis S. Salvatoris* (*Atti della R. Accademia Peloritana*, t. XII, 2 [Anno Accademico 179-180]), Messine, 1907, p. 75-78. On ne signalera ici que pour mémoire la description donnée dans le catalogue inédit de F. MATRANGA (*Catalogo descrittivo del Cartofilacio, cioè della riunione dei codici greci del monastero del SS. Salvatore dell' Acroterio di Messina, già dei RR. PP. Basiliani, ora esistenti nella biblioteca della R. Università degli Studi di Messina, compilato con autorizzazione del Ministero della P.I. da Papas Filippo Matranga, sacerdote greco-siculo. I. Ottobre 1885*) qui date ce manuscrit des XIe-XIIe siècles, et celle de S. ROSSI (*Catalogo dei codici greci dell'antico monastero del SS. Salvatore di Messina*, dans *Archivio Storico Messinese*, t. 3 [1903], p. 161) qui le date du XIIe siècle.

du psaume C (cf. *infra*) a oublié le psaume LXXXVIII et a eu l'intention de le copier à la fin de son travail ; puis, se ravisant, l'a copié sur les actuels folios 144-147^v (exactement un binion), laissant le soin au relieur de mettre ces folios soit à la fin (μετὰ τὸν ρ' serait alors une note pour le relieur), soit le plus près possible de leur emplacement naturel. Celui qui a mis les signatures des cahiers a alors biffé le début du commentaire du psaume LXXXIX et l'a réécrit dans la marge inférieure du folio 147^v juste après la fin du psaume LXXXVIII. Nous devrions donc trouver les folios dans l'ordre 143, 148, 144-147, 149 sqq., mais, par suite d'une nouvelle erreur, le binion 144-147 a été placé non après le folio 148 mais avant, d'où le fait que le commentaire du psaume LXXXVIII coupe celui du psaume LXXXVII. On notera, par ailleurs, que le début du psaume LXXXVII figure (biffé) au bas du f. 125^v, entre la fin du psaume LXXVI et le début du psaume LXXVII.

De plus, il manque deux folios entre les folios 5 et 6, et vraisemblablement deux folios en tête ; le premier cahier paraît aujourd'hui réduit à un binion.

Précédé d'un folio de garde (f. 1) extrait d'un manuscrit de l'Ancien Testament (cf. *infra*), ce codex, écrit entièrement sur deux colonnes, est dû à deux mains vraisemblablement contemporaines : 1re main ff. 2-160^v, 28/30 lignes par colonne, 2e main ff. 161-200 (fin), 34/35 lignes par colonne.

Cette division semble n'avoir rien d'accidentel : le folio 160, dernier feuillet copié par la première main, s'achève exactement sur le commentaire du psaume C et la fin de la copie est marquée non seulement, comme cela arrive pour quelques psaumes, par un bandeau, mais aussi par une sorte de croix stylisée, le tout incontestablement de première main. Au folio 161 commence le commentaire du psaume CI. Comme il n'y a pas lieu de supposer, à en juger par la comparaison des deux écritures, que la première main soit postérieure à la deuxième et aurait refait une partie abîmée du codex, on peut penser qu'il s'agit d'une division du travail entre copistes.

Aucun de ces scribes ne fait preuve d'une grande culture. Si l'écriture est soignée, les fautes de copie pullulent (itacismes, mots dont le sens n'a manifestement pas été saisi, accentuation parfois aberrante [le circonflexe remplace souvent l'aigu] etc...).

Le contenu du manuscrit n'a rien de composite :

– Le folio 1, étranger, comme nous l'avons dit, au codex, est

occupé par un extrait de Jérémie XXIII,12 - XXIV,3: Καὶ πεσοῦνται – βρω<σθήσεται> (57).

– Les folios 2-200^v (208^v fin) portent le commentaire que nous éditons, de la fin du prologue (pratiquement illisible) au commentaire du psaume CXVIII, 138 qui s'achève, mutilé, sur ἔφθασας ἀποφή<νασθαι>.

Il n'existe dans l'écriture aucune différence entre le texte scripturaire et le commentaire; les versets sont simplement signalés en étant limités par le signe ∴.

Le commentaire des dix premiers psaumes est fortement mutilé: d'abord par la perte signalée plus haut de deux folios qui portaient le commentaire des psaumes IV,3 - V,4; ensuite du fait de détériorations très importantes dues à l'humidité ayant affecté toute la partie supérieure des ff. 2-14 (58).

À l'exception des folios 2 et 3 dont les marges portent des traces de notes copiées fin XIIIe - début XIVe s., nous n'avons trouvé aucune addition marginale. On notera, en revanche, la présence de quelques corrections ou conjectures copiées d'une main récente (XVe s.) au-dessus même du texte, dans l'interligne.

Sur la tranche inférieure, d'une écriture récente et grossière, a été porté le nom de Chrysostome (59) qu'un lecteur a rapporté sur l'un des folios de garde, ce qui a suscité la réaction d'un autre lecteur: "*Non est opus Chrysostomi*". On n'accordera à cette querelle que le peu d'intérêt qu'elle mérite.

Bien que ne portant aucune indication de date ou de lieu de copie, ce manuscrit ne pose aucun problème de datation tant les écritures et la décoration (lettres en saillie, bandeaux) sont

(57) Ce manuscrit contenait le texte des *Petits Prophètes*. De nombreux folios de ce codex ont été utilisés comme gardes dans d'autres manuscrits conservés aujourd'hui à Messine (codd. 9, 19, 25, 31, 32, 33, 41, 47, 55, 64, 70, 114, 116, 118) ou dans d'autres bibliothèques; cf. A. RAHLFS, *Verzeichnis der griechischen Handschriften...*, p. 134-136 (n° 456), et J. ZIEGLER, *Septuaginta. Vetus Testamentum graecum*, t. XIII-XVI, Göttingen, 1952-1967, sous le n° 456. Maria-Bianca FOTI a récemment découvert à Messine de nouveaux fragments et a tenté une intéressante "reconstruction" de l'ensemble du manuscrit (*Contributi alla ricostruzione di un codice biblico dei Profeti*, dans *Codices Manuscripti*, t. 3 [1977], p. 33-44). On ajoutera que ce manuscrit des *Prophètes* est écrit en écriture dite de Reggio (cf. P. CANART - J. LEROY, *Les manuscrits en style de Reggio. Étude paléographique et codicologique*, dans *La paléographie grecque et byzantine...*, p. 259).

(58) On trouvera l'indication précise de ces lacunes dans l'apparat critique de notre édition.

(59) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 16.

caractéristiques des manuscrits copiés en Italie Méridionale dans la première moitié du XIIe siècle.

Sa présence à Messine est en tout cas attestée depuis longtemps, puisque nous le trouvons cité dans les inventaires de manuscrits datant de la seconde moitié du XVIe s. (60).

R *Vaticanus graecus 627* (XVIe s.)

Ce manuscrit de 186 folios de 335 × 230 mm., copié entre 1559 et 1581 par Viviano Brunori, a fait l'objet d'une minutieuse description matérielle – dont nous avons contrôlé l'exactitude – par R. Devreesse (61); on s'y reportera pour de plus amples détails.

Bien qu'une main récente ait porté en tête le nom de Théodore d'Héraclée, le seul texte que renferme ce manuscrit est le commentaire que nous éditons. Il commence avec le psaume I et s'achève au beau milieu du commentaire du psaume CXVIII, 138 par ἔφθασας ἀποφή<νασθαι>.

Sur les folios portant le commentaire des psaumes I-X on peut noter la présence de nombreux blancs destinés à signaler les passages lacuneux du modèle copié. La lacune la plus importante porte sur le commentaire des psaumes IV, 3 - V, 4 (62).

Les marges portent, de-ci de-là, des corrections ou conjectures assorties du sigle M¹ qui n'est autre, comme le fait remarquer

---

(60) Cf. G. MERCATI, *Per la storia dei manoscritti greci di Genova, di varie badie basiliane d'Italia, e di Patmo (Studi e Testi, 68)*, Vatican, 1935, p. 270, n° 8 (inventaire latin anonyme des manuscrits de l'Archimandritat) et p. 282, n° κα' (inventaire grec).

(61) *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci. Tomus III. Codices 604-866*, Vatican, 1950, p. 34-35. Bien évidemment nous ne prenons pas à notre compte ses affirmations sur le contenu. Sur Viviano Brunori voir R. DE MAIO, *La Biblioteca Apostolica Vaticana sotto Paolo IV e Pio IV (1555-1565)*, dans *Collectanea Vaticana in honorem Anselmi M. Card. Albareda a Bibliotheca Apostolica edita*, I (*Studi e Testi*, 219), Vatican, 1962, p. 300-302, qui reproduit, pl. II, 1, un folio de notre manuscrit. R. DEVREESSE, dans son catalogue, dit que ce codex a été copié aux alentours de 1570; il figure toutefois, semble-t-il, sous le numéro 185 dans l'inventaire des manuscrits de la "petite secrète" (*Vat. lat.* 7131, ff. 33 sqq.; voir R. DEVREESSE, *Le fonds grec de la Bibliothèque Vaticane des origines à Paul V [Studi e Testi, 244]*, Vatican, 1965, p. 445). La date de cet inventaire n'est pas connue avec précision (cf. P. PETITMENGIN, *Recherches sur l'organisation de la Bibliothèque Vaticane à l'époque des Ranaldi (1547-1645)*, dans *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, t. 75 [1963], p. 568), mais on peut, semble-t-il, considérer qu'il n'est pas postérieur à 1559.

(62) Sur ces lacunes, cf. *infra*, p. xxxiii.

R. Devreesse, que le monogramme du réviseur Matthieu Devaris⁽⁶³⁾.

S *Vaticanus graecus 718* (XVIe s.)⁽⁶⁴⁾

Ce manuscrit de papier de III + 248 folios de 329 × 229 mm. a été lui aussi copié par Viviano Brunori.

Son contenu est strictement identique à celui du *Vaticanus graecus 627* (commentaire des psaumes I-CXVIII, 138, même attribution par une main récente à Théodore d'Héraclée, mêmes blancs signalant les mêmes lacunes, mêmes notes marginales assorties ici de ἰσως) dont il est probablement un apographe.

O *Vaticanus Ottobonianus graecus 74* (XVIe s.)

Ce manuscrit de papier de 281 folios est un recueil composite fait de parties de dimensions et de mains différentes. Dans leur catalogue, Feron et Battaglini⁽⁶⁵⁾, le datant du XVIIe siècle, suggèrent qu'il pourrait être en partie dû à Léon Allatius. En réalité les ff. 1-63 sont de la main de Jean Honorius⁽⁶⁶⁾, les ff. 64-66 de celle de Jean Mauromatis⁽⁶⁷⁾; les ff. 68-75, 200-215, 216-247, 248-255, 256-265 ont été, à des époques différentes, copiés par Emmanuel Provataris⁽⁶⁸⁾.

Au milieu d'un ensemble de textes essentiellement patristiques figure – d'une main non identifiée, mais sans doute contemporaine de celles auxquelles est dû le reste du manuscrit – aux ff. 77-183^v, le commentaire diodorien pour les psaumes I-XXXVIII, 13,

(63) Sur Matteo Devaris "librorum graecorum corrector", voir R. DE MAIO, *La Biblioteca Apostolica Vaticana...*, p. 290-292.

(64) Cf. *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci. Tomus III: Codices 604-866*, Vatican, 1950, p. 216. Aux filigranes présents dans le *Vat. gr.* 627 il faut ajouter: une ancre surmontée d'une étoile et un exemplaire très proche du n° 5926 du répertoire de Briquet (1524-1571).

(65) *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manuscripti... Codices manuscripti graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae descripti...* recensuerunt E. FERON et F. BATTAGLINI, Rome, 1893, p. 46-47.

(66) Cf. P. CANART, *Les manuscrits copiés par Emmanuel Provataris (1546-1570 environ). Essai d'étude codicologique*, dans *Mélanges Eugène Tisserant*, Vol. VI: *Bibliothèque Vaticane. Première partie (Studi e Testi, 236)*, Vatican, 1964, p. 237, n° 15. Sur Jean Honorius de Maglie voir, par exemple, R. DE MAIO, *La Biblioteca Apostolica Vaticana...*, p. 299-300.

(67) Cf. P. CANART, *Op. cit.*, p. 237, n° 15. Sur Jean Mauromatis voir, par exemple, *ibidem*, p. 209-210.

(68) Cf. P. CANART, *Op. cit.*, p. 237, n°s 11, 12, 13, 14, 15. Sur Emmanuel Provataris on consultera aussi P. CANART, *Un crétois scriptor de la Bibliothèque Vaticane: Emmanuel Provataris*, dans *Πεπραγμένα τοῦ Α' Διεθνούς Κρητολογικῆς Συνεδρίου*, t. 2 (= *Κρητικὰ Χρονικά*, t. 15-16 [1961-1962], fasc. 2, p. 84-96).

le texte s'achevant brutalement sur οὐ μὴ ὑπάρξω (texte du verset 14). Le texte et la présentation sont strictement identiques à ce que l'on trouve dans les *Vaticani graeci* 627 et 718 (mêmes lacunes, mêmes fautes, etc...).

D'autre part figure, de la main d'Emmanuel Provataris, aux ff. 200-205, mis sous le nom de Chrysostome, un ensemble de prologues au psautier parmi lesquels (dans un texte proche de celui du *Caesenas Malatestianus* Plut. D.XXVIII,2)⁽⁶⁹⁾, celui que nous éditons sous le nom de Diodore.

Le commentaire diodorien se trouve donc représenté de la manière indiquée dans le tableau suivant où l'on ne tient compte ni des petites lacunes accidentelles (atteignant au maximum deux folios) ni des interpolations éventuelles qui seront signalées avec précision dans l'apparat critique de notre édition.

Prologue	C	P	(M)					
Ps. I-IV	C	P		V	M	R	S	O
Ps. V-XXXI, 8	C	P			M	R	S	O
Ps. XXXI, 9 - XXXVII, 9	C	P	A		M	R	S	O
Ps. XXXVII, 10 - XXXVIII, 13	C	P	A	V	M	R	S	O
Ps. XXXVIII, 14 - LXVIII, 14b	C	P	A	V	M	R	S	
Ps. LXVIII, 14c - LXIX, 5	C		A	V	M	R	S	
Ps. LXIX, 6 - LXXI, 18	C			V	M	R	S	
Ps. LXXI, 19 - LXXVII, 60	C		A	V	M	R	S	
Ps. LXXVII, 61 - LXXXVIII, 3	C			V	M	R	S	
Ps. LXXXVIII, 4 - CXVII, 26	C		A	V	M	R	S	
Ps. CXVII, 27 - CXVIII, 23	C			V	M	R	S	
Ps. CXVIII, 23 - CXVIII, 138	C		A	V	M	R	S	
Ps. CXVIII, 139 - CXXXIII, arg.	C		A	V				
Ps. CXXXIII, 1- CL	C			V				

CHAPITRE II. CLASSEMENT DES TÉMOINS

A. ORIGINALITÉ DE C

Se signalant déjà par l'attribution du texte que nous éditons à Anastase de Nicée, le manuscrit C est clairement isolé dans la tradition manuscrite par la présence, au milieu du commentaire diodorien, d'extraits étrangers, et par la qualité même de son texte.

a) Additions – Interpolations

Pour l'ensemble du commentaire des psaumes I - CL on relève 272 lieux (portant sur 249 versets) où le texte diodorien a eu à

(69) Cf. *infra*, p. cxvi.

souffrir d'additions ou de substitutions diverses. Ce phénomène ne s'est curieusement pas développé avec la même intensité tout au long du commentaire. On note en effet : 16 "accidents" pour les psaumes I - L, 71 pour les psaumes L - C, 185 pour les psaumes C - CL.

Ces "scories" (70) sont de natures diverses puisque l'on peut y distinguer :

1) des remarques de critique textuelle indiquant que le texte scripturaire choisi par l'auteur du commentaire n'est pas universellement reçu. L'exemple le plus caractéristique figure au psaume LVII, 2 : le texte biblique connu de Diodore (κρίνετε) se trouve suivi, juste avant le début du commentaire, de "Οἱ Ὁ κρίνατε λέγουσιν".

On ne compte que 4 exemples de ce type : sur les psaumes LVII, 2 ; LVII, 6 ; LXIV, 4 ; LXXXIX, 5.

2) des compléments destinés à éclairer une phrase dont le sens paraissait sans doute ambigu à l'auteur de l'addition. Ainsi, au commentaire diodorien sur le psaume LXXXVIII, 8 Μετεωρισμοὺς ὡς ἐπὶ θαλάσσης λέγει κυμαινομένης, οὕτως, φησὶν, ὁ θυμὸς σου ἐπικλύζει στιβαρῶς, C ajoute ὡς δοκεῖν καταποντίζεσθαι με ὑπ' αὐτοῦ. Nous avons relevé 7 autres cas : sur les psaumes XLVIII, 2 ; LIV, 14 ; LXVIII, arg. ; XCI, 4 ; CVII, 8 ; CVIII, 26 ; CVIII, 28.

3) des remarques sur la nature trop historique de l'exégèse diodorienne au goût de l'auteur de l'addition. Pour l'ensemble du commentaire seules deux remarques de ce type ont été ajoutées : sur le psaume LIX, 10 Ἱστορικῶς πάντα ὁ ἔρμηνεὺς οὗτος ἐκλαμβάνει, et sur le psaume LXVII, 23 Ταῦτα πάντα Ἱστορικῶς ὁ ἔρμηνεὺς οὗτος διδάσκει καίπερ ἀλληγορικῶς κρεῖττον ἔρμηνευόμενα καὶ νοούμενα.

4) de longs fragments tirés de commentaires d'auteurs anciens, introduits fréquemment par ἢ, adjoints au commentaire diodorien. Ce type d'addition est de très loin le plus fréquent : 240 exemples en ont été relevés. Au psaume CIII, 32 est cité le nom d'Athanase et au psaume LXXIII, 15 est allégué un certain Ἰώσηπος (71). Pour le reste, 238 fragments, nous n'avons trouvé aucune indication d'origine, mais nous avons pu assez facilement en identifier 170 :

(70) Suivant le mot de L. MARIÈS, *Études...*, p. 24.

(71) Sans doute s'agit-il de l'auteur (?) de l'*Hypomnesticum* (PG CVI, 16-176). Ce fragment, connu aussi par l'*Oxoniensis Auct. D. 4. 1*, et le *Parisinus gr. 164* est peut-être un emprunt à Isidore de Péluse (PG LXXVIII, 509 B1-C8).

- 152, répartis inégalement du psaume XVII au psaume CL sont des extraits, pratiquement intacts, du commentaire de Théodoret ;
- 17 sont tirés du commentaire traditionnellement imprimé sous le nom d'Athanase. Ils sont regroupés sur un petit nombre de psaumes : XV, 4a-b ; XVI, 13b-c ; XVII, 12c-14a ; XLIII, 13 ; LXVII, arg., 12, 13, 14, 15 ; LXXIX, 11a, 11b, 14 ; XCII, 3, 4 ; CIII, 32 ; CIV, 15a, 15b, et ont été fortement réécrits sans qu'il soit toujours possible de rapprocher cette réécriture de celles connues dans les chaînes du psautier ;
- 1 (sur le psaume C, 8) est identique à celui publié par Cordier sous le nom de Basile.

5) des substitutions pures et simples de fragments étrangers au commentaire diodorien. Dans 15 cas (aux psaumes L, 11 ; LXVIII, 36-37 ; LXXVII, 1 ; LXXXIII, 12 ; CII, 10 ; CIII, 3, 25 ; CVII, 13 ; CX, 9 ; CXVI en entier ; CXVII, 42 ; CXX, 5 ; CXXXIV, 7 ; CXLV, 6), le texte substitué est tiré du commentaire de Théodoret ; dans un cas, au psaume XLIV, 9a, de Basile ; dans trois cas, aux psaumes XXXVIII, 7a, 7b ; LXVII, 6, d'un auteur non identifié.

On trouvera en annexe à notre préface le texte des additions ou interpolations ayant affecté le commentaire des psaumes I - L.

b) *Originalité du texte de C*

La singularité textuelle de C par rapport à l'ensemble des autres témoins se marque en de nombreux endroits. Il suffira de consulter l'apparat critique de notre édition pour en avoir une idée précise. Nous ne citerons ici, à titre d'exemple, que le cas des psaumes :

- I, 5 Οὔτε οὖν (οὖν *om.* P) οἱ ἀσεβεῖς ὄψονται, φησί, τὸν κριτὴν (θεόν MOR S), οὔτε P V M O R S : ἀλλ' οὔτε C (*A deest*)
- V, 9a τὸ δίκαιον τὸ σόν P M O R S : τὸν ἅγιον ναόν C (*A V desunt*)
- XLI, arg. ψαλτωδοὶ καὶ τὴν μετὰ τῶν ὀργάνων ἐνδειξίν P A V M R S : ψαλμωδοὶ C (*O deest*) ; dans ce cas, le texte de P A V M R S, quoique fautif (il faut corriger καὶ en εἰς), a de bonnes chances de mieux représenter le texte diodorien que ne le fait C. C ne donne, en effet, qu'un abrégé réalisé, probablement, en raison de l'incompréhensibilité de son modèle.
- XLVIII, 19b εἴ τι P A V M R S : εἴτε C (*O deest*)

À ces quelques exemples nous pourrions ajouter une longue liste d'omissions, ainsi aux psaumes :

- II, 1 Ἰνατί οὖν (οὖν *om.* P) - κενά P V M O R S : *om.* C (A *deest*)
- III, 6 Ἐὰν - ἐπιφέρει P V M O R S : *om.* C (A *deest*)
- XL, 9b ἐμαυτόν P A V M R S : *om.* C (O *deest*)
- L, 20b-21a λέγει - πόλεως P A V M R S : *om.* C (O *deest*).

L'ensemble des phénomènes que nous venons de noter ne permet toutefois pas d'affirmer que C représente un état ancien du texte. Aussi, nous faut-il citer quelques cas dans lesquels C paraît avoir conservé, contre le reste de la tradition, la leçon originelle ; ainsi, aux psaumes :

- IV, 6 μὲν C : *om.* P V (A M O R S *desunt*)
- IV, 8 ἔπειτα C : *om.* P V (A M O R S *desunt*)
- X, 4d ἐνδίκως C : οὐκ ἐνδίκως P M R S οὐκ ἀδίκως O *ut vid.*
- XXXVIII, 7c ὄνπερ πολλάκις οὐδὲ ἐπίσταται τίς ἐστίν C : οὐπερ οὐδὲ ἐπίσταται P A V M O R S.

On peut, par ailleurs, relever dans C quelques leçons qui conduisent à penser que le texte donné par ce manuscrit est l'héritier d'un état ancien du texte diodorien. Au psaume CV, 25, pour lequel nous ne possédons que C et A V M R S, C porte Ἄνθη δὲ αὐτούς, φησί, πάντων τῶν τε ἐν Αἰγύπτῳ θαυμάτων καὶ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ κατέσχευ ὄξεια, ce qui constitue un texte incompréhensible. Les autres témoins avec Λήθη au lieu de Ἄνθη portent seuls le texte diodorien. L'origine de la faute de C est claire : il s'agit de la mauvaise lecture du groupe ΛΗ oncial confondu avec AN oncial. Nous pourrions expliquer de façon similaire le διαβαίνουεσι au lieu de διαβαίνουσιν des autres témoins au psaume XLIV, 13a. Cela ne signifie pas, évidemment, que la faute de lecture a été commise par le scribe de C ; elle peut fort bien avoir figuré dans l'un des ancêtres de ce manuscrit.

À l'inverse, si l'on peut dire, C paraît offrir le texte diodorien là où les autres témoins donnent, par suite d'erreur de translittération, un texte fautif ; ainsi :

- au psaume XV, 4 c-d τὸ ἄνω C : τῶν ἄλλων P αὐτῶ M O R S, où P et M semblent avoir, chacun de leur côté, essayé de tirer parti de leur modèle qui devait présenter un ἄλλω, mélecture de ἄνω oncial ;
- au psaume XVI, 14 a-b ἀπολύων C : ἀπ'ὀλίγων P ἀπὸ ὀλίγων M O R S.

Ces indices sont ténus ; ils nous autorisent cependant à dire que le commentaire diodorien, représenté aujourd'hui par deux traditions divergentes, C et P A V M O R S, a dû faire l'objet de deux translittérations : de l'une dériverait C, de l'autre P A V M O R S.

B. LA FAMILLE PAVMORS

a) *des recentiores*

Nous avons déjà noté, lors de l'examen des témoins, que M, R et S s'achevaient tous trois mutilés sur ἀποφή<νασθαι> (ps. CXVIII, 138). Nous avons aussi relevé que M avait eu, pour le commentaire des dix premiers psaumes, à souffrir fortement de l'humidité, alors que O, R, S présentaient pour ces mêmes psaumes de nombreux blancs, indiquant des lacunes du modèle copié. Les blancs de O, R, S recouvrent à quelques mots près, les lacunes de M. Enfin, O, R, S sont marqués, pour les psaumes IV, 3 - V, 4, par la même lacune que M.

Nous avons remarqué, par ailleurs, que dans quelques cas (ps. LXXX-XC, XCIII-XCVIII) R et S (O fait défaut) offrent, comme M, des arguments abrégés par comparaison au texte donné par C, A, V (P fait défaut).

À ces indices déjà nets de parenté, nous pouvons ajouter que, lorsque M se sépare des autres témoins, O, R, S vont toujours avec M, ainsi au psaume VII, 1 διεχρήσατο CP (AV font défaut): διεχειρίσατο M^e corr. O R S.

Tout cela conduit à penser que O, R et S ne sont que des copies de M. Nous avons procédé à la collation de passages importants de O, R, S les uns sur les autres puis sur M, afin de préciser leurs relations mutuelles: les variantes entre ces quatre témoins sont minimales, ne portant pratiquement que sur des *orthographica* (itacismes, ν éphelestiques ...). Il semble toutefois que R a été copié sur M, S sur R et O sur S.

b) *parenté de P et de A*

Il est de nombreux cas où, alors que C, V, M, offrent la même leçon, P et A offrent une même leçon différente, ainsi:

- au psaume XXXVII, 2 *post* αὐτὴν *add.* τε PA
  - au psaume XL, 2a τοῦτο C VM: τούτου PA
  - au psaume XLI, 9 a-b ὡς περ ὀργισθεῖς C VM: ὡς παροργισθεῖς PA
  - au psaume XLIII, 3a ἀντεισήγαγε C VM: ἀντεισήγε PA
  - au psaume XLIX, 23 ἃ παρεγγυᾷ C VM: ἃπερ ἐγγυᾷ PA.
- P et A n'entretiennent toutefois aucun lien de descendance directe.

P offre fréquemment un texte fautif, alors que A donne avec C, V, M la bonne leçon; ainsi:

- au psaume XXXVIII, 2a εἶπα C AV M: εἶπον P

- au psaume XXXVIII, 4a-b συνειδέναί C A V M: οὖν ἰδεῖν (*sic*) P
- au psaume XXXIX, 10a πολυάνδρου C A V M: πολύανδρον P
- au psaume XL, 12 *post* ἰδίαν *add.* λέγει P
- au psaume XLIII, 19a εἶτε C A V M: εἰ δὲ P
- au psaume XLVII, 6a νίκην C A V M: νικητὴν P
- au psaume XLIX, 14a καὶ C A V M: καὶ ὃ με τούτου P.

En revanche, A offre lui aussi souvent un texte fautif là où P donne avec C, V, M ce qui a de fortes chances d'avoir été le texte diodorien, par exemple aux psaumes :

- XXXVIII, 2b φυλακὴν – μου C P V M: *om.* A
- XXXIX, 16 τοῦτο γὰρ λέγει C P V M: τοῦ λέγειν A
- XLV, 9a ὁ θεός C P V M: ἀγαθά A.

On relèvera aussi que le scribe de P semble, par instants, avoir tendance à corriger le texte en cas de difficulté, ce que ne fait pas le scribe de A.

P et A dérivent donc tous deux d'un même ancêtre, mais ne peuvent être réduits l'un à l'autre.

c) parenté de V et de M

V et M entretiennent exactement le même type de relations que P et A.

Ils portent parfois tous deux le même texte fautif, là où C, P, A donnent la bonne leçon. Nous citerons le cas des psaumes :

- I, arg. Ἔστιν – νόμον C P: *om.* V M (A *deest*)
- XXXVIII, 4a-b Ἐθερμάνθη C P A: Ἐθερμάνθην V M
- XL, 13 ἐπ' P A: ἐπὶ C *om.* V M
- XLIV, 9a σμύρνα – ὑπαινίττεται C P A: *om.* V M
- XLVI, 2b ἄσατε C A: ἀκούσατε V M (P *deest*).

Ils ne peuvent toutefois être réduits l'un à l'autre. M (XIIe s.) ne peut être le descendant de V (X^e-XIe s.) car il ne porte pas toujours les mêmes leçons divergentes par rapport à C, P, A ; ainsi :

- au psaume XXXIX, 7a-b ὁ δὲ C P A M: οὐδὲ V
- au psaume XLI, arg. παρὰ C P A M: *om.* V
- au psaume XLIII, 10 Ἀλλὰ C P A M: Ἀντὶ ἀλλὰ V
- au psaume XLVIII, 5a Δῆλον C P A M: Μᾶλλον V
- au psaume XLIX, 8b τὰ κατὰ μέρος C P A M: *om.* V
- au psaume L, 5 ἄγεσθαι C P A M: γενέσθαι V.

Ils descendent donc séparément d'un même ancêtre, différent de l'ancêtre commun à P et à A.

d) *de quelques anomalies*

On remarquera, à la lecture de l'apparat critique de notre édition, quelques cas où C et M offrent, contre les autres témoins, la même leçon. Cela ne nous semble pas être en contradiction avec les constatations que nous avons pu faire sur l'appartenance de M à la même famille que P, A et V. Ces anomalies peuvent, en effet, s'expliquer :

- dans la plupart des cas par le fait que ce phénomène affecte, non le commentaire diodorien, mais le texte scripturaire qui a fait l'objet dans C comme dans M de réfections ;
- souvent par des rencontres accidentelles. Au psaume XLIX, 21c par exemple : Σὺ P A V : Σοὶ C M n'est que la résultante de deux fautes d'orthographe isolées ;
- parfois enfin, par le fait que l'auteur de la copie de M, procédant à la correction qui s'imposait, a, tout naturellement, retrouvé la bonne leçon qu'avait conservée C. Nous citerons : ps. L, 3a, où C M : *om.* P A V.

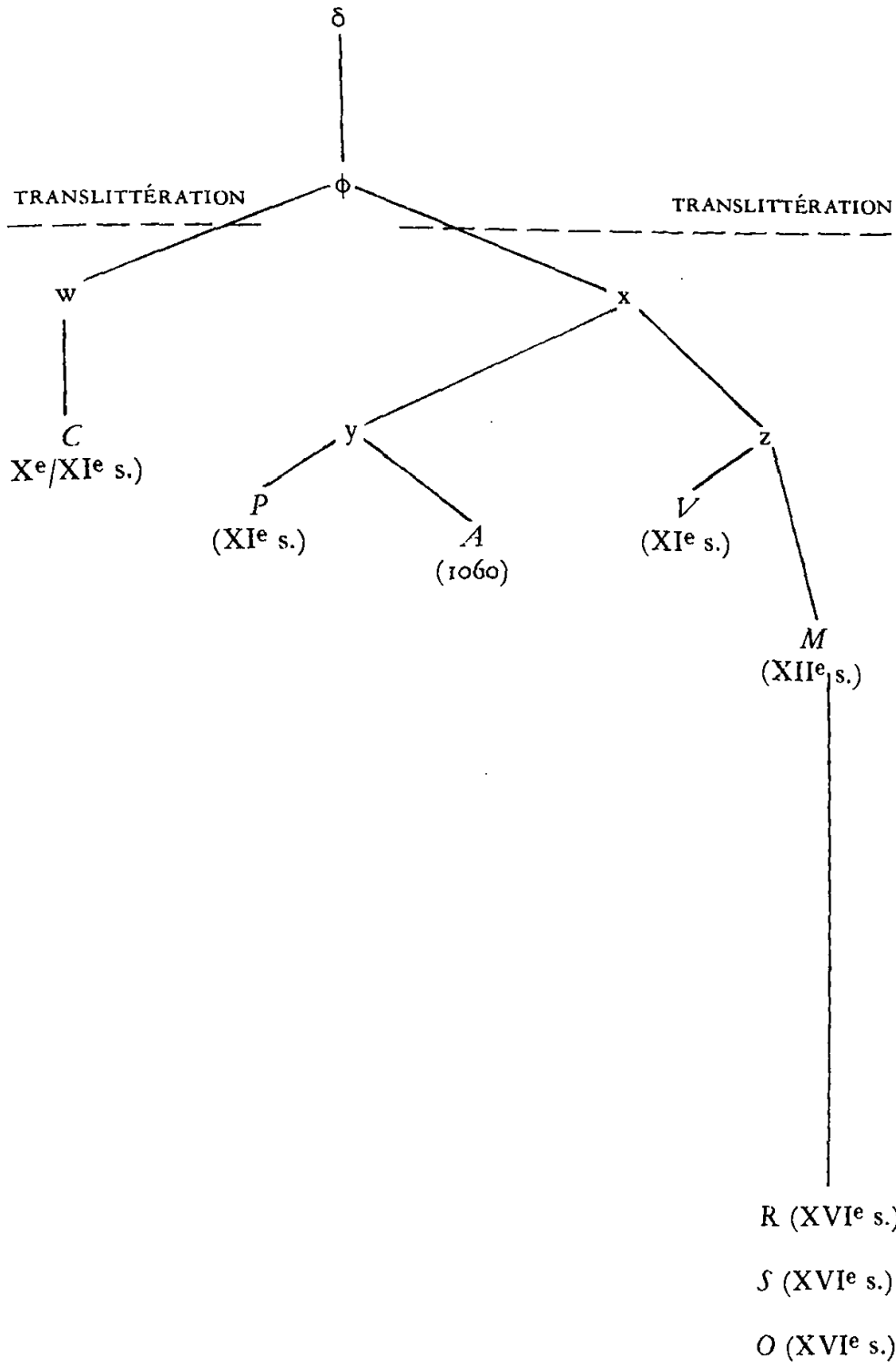
Il n'y a donc pas, à notre avis, nécessité d'invoquer des influences latérales pour expliquer ces quelques anomalies.

C. *STEMMA CODICUM*

Partant des constatations suivantes :

- O, R, S sont des descendants de M ;
- C, P, A, V, M offrent parfois un même texte corrompu ;
- C est fautif très souvent là où P, A, V, M, d'accord entre eux, présentent la même leçon ;
- C présente parfois la bonne leçon là où P, A, V, M, d'accord entre eux, sont fautifs ;
- P et A présentent nombre de leçons communes différentes des leçons communes à V, M et C ;
- V et M présentent nombre de leçons communes différentes des leçons communes à P, A et C ;
- P, A, V, M offrent individuellement des fautes propres ; nous avons été amené à penser que :
  - C d'une part, P, A, V, M, d'autre part, descendent d'un même ancêtre commun (fautif) et procèdent de deux translittérations différentes ;
  - l'ancêtre commun à P, A, V, M, a donné naissance à deux intermédiaires aujourd'hui perdus : de l'un descendent P et A, de l'autre V et M.

Aussi, proposerions-nous, pour symboliser les liens des différents témoins et leur relation au texte diodorien, le *stemma codicum* suivant :

Titre 2e : Tradition indirecte

Dès ses premiers travaux sur le texte que nous éditons, L. Mariès avait compris l'intérêt que présente l'étude des fragments caténiques tirés de ce commentaire pour améliorer, le cas échéant, le texte donné par les manuscrits de tradition directe, et surtout, pour tenter de savoir sous quel nom avait circulé ce texte au Moyen Âge. Malheureusement ses recherches restèrent en grande partie à l'état de projet puisque sa thèse complémentaire de 1924⁽⁷²⁾, en principe entièrement consacrée à ce sujet, n'est qu'une traduction-adaptation du *Catalogus* de Karo-Lietzmann⁽⁷³⁾, assortie des incipits de quelques fragments présents dans quatre chaînes parisiennes.

R. Devreesse lui remit, aux alentours de 1933⁽⁷⁴⁾, la liste de nouveaux fragments présents sous les noms de Diodore ou d'Anastase dans quelques chaînes vaticanes. Cette liste ne figure hélas dans aucune des publications de L. Mariès et les quelques chiffres donnés çà et là sur le nombre de ces fragments nous ont convaincu que l'enquête de R. Devreesse était loin d'être exhaustive.

Aussi avons-nous décidé de rechercher, pour tous les types de chaînes connus et dans tous les témoins accessibles, les fragments Anastase/Diodore en laissant délibérément de côté les extraits anonymes qui, s'ils peuvent offrir un intérêt pour l'édition même, n'en offrent aucun pour résoudre le problème Anastase/Diodore⁽⁷⁵⁾. Les résultats de cette étude occupent quelques deux-cent cinquante pages que nous ne pouvons livrer ici. Nous nous contenterons de donner rapidement les résultats auxquels nous sommes parvenu. Pour ce faire, utilisant la classification de Karo-Lietzmann – dont nous ne méconnaissons pas les imperfections – et faisant comme s'il n'existait aucune divergence entre les différents témoins de chaque chaîne, nous distinguerons : les fragments "Anastase" présents, puis absents, du commentaire

---

(72) *Le commentaire*.

(73) G. KARO - I. LIETZMANN, *Catenarum Graecarum Catalogus*, dans *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse* (1902), p. 1-66 ; 299-350 ; 559-620. Les chaînes sur les psaumes sont décrites p. 20-66.

(74) Cf. *Études...*, p. 27-29.

(75) On trouvera p. CXV-CXVI quelques indications sur les fragments anonymes.

diodorien, les fragments "Diodore" présents, puis absents, de ce commentaire (76).

CHAPITRE I. LES FRAGMENTS CATÉNIQUES "ANASTASE"

I - Fragments caténiques "Anastase" extraits du commentaire diodorien

Nous avons relevé 103 fragments caténiques assortis du sigle Anastase extraits de notre commentaire. On en trouvera la liste détaillée dans le tableau figurant ci-après où nous désignons les chaînes par leur numéro dans la classification de Karo-Lietzmann.

	IX	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
Ps. XVIII, 2 Καλῶς - ἐκάλεσεν.	+					
Ps. LXXVI, 2 Ἐν τῷ καιρῷ - ἔτοιμον.		+				
Ps. LXXVI, 3 Τὰς χεῖρας - ἀπέτυχον.		+				
Ps. CIII, 17 Ἐπειδὴ - οἴκησιν.					+	+
Ps. CVI, 42 Ἡ τις - παρανομίαν.			+	+		
Ps. CVII, arg. Ὁ υἱ - διηγηματικός.				+		
Ps. CVII, 2 Βούλεται - οὕτως.			+	+		
Ps. CVII, 3 Ὅρθρον - καιρόν.				+		
Ps. CVII, 5 Τὸ ἔλεος - ἄνωθεν.			+	+		
Ps. CVII, 9 Ἀποκαταστήσω - ἐπιδίδοσθαι.			+	+		
Ps. CVII, 11 Τίς γὰρ - δυνάμεων.			+	+		
Ps. CVIII, 5 Ἄλλ' ἐμοῦ - ἔδει.			+	+		
Ps. CVIII, 6 Ἐχοιεν - κατηγοροῦντες.			+	+		
Ps. CVIII, 7 Εἰ δὲ - κατακρίσει.				+		
Ps. CVIII, 10 Ὅστε - καταστήναι.			+	+		

(76) Ayant réalisé cette étude à nouveaux frais, nous ne tiendrons aucun compte des indications données tant par KARO-LIETZMANN que par L. MARIÉS. On voudra bien considérer que les chiffres que nous donnons sont - lorsqu'ils sont en contradiction avec ceux de nos devanciers - plus conformes à la réalité.

	IX	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
Ps. CVIII, 13 Τὰς συμφορὰς - διαδοχῆν.				+		
Ps. CVIII, 15 Ὡστε - ἀπομεῖναι.				+		
Ps. CVIII, 18 Πᾶσαν - ἱματίων.				+		
Ps. CVIII, 19 Συσφιγγεῖεν - ὑποδείγματα.			+	+		
Ps. CVIII, 21 Ἐκεῖ - ἐπιδαψίλευσαι.			+			
Ps. CIX, arg. Τὸν ρθ̄ - εἶρηται.			+	+		
Ps. CIX, 1 Τὸ εἶπεν - ἔχει.				+		
Ps. CIX, 3 Καλῶς - ἐπάγει γάρ.			+	+		
Ps. CX, 2 Διηγούμενοι - ἔλλείπον.			+	+		
Ps. CXIII, arg. Καὶ τὸν ριγ̄ - εἰδώλων.				+		
Ps. CXIII, 13 Ἀμέλει - ἔστιν.				+		
Ps. CXIII, 14 Εἶτα - γάρ.				+		
Ps. CXIII, 18 Εἰπὼν - φησί.			+	+		
Ps. CXIII, 19 Εἶτα - ἐπάγουσιν.			+	+		
Ps. CXIV, arg. Εὐχαριστίαν - οὕτως.			+	+		
Ps. CXV, arg. Ἐκ προσώπου - ἀρρωστίας.			+	+		
Ps. CXV, 1 Ἀντὶ - ἐπιτυχίαν.			+	+		
Ps. CXVI, arg. Ἀκολουθεῖ - πάσχειν.				+		
Ps. CXVII, arg. Μετὰ - χάριτι.				+		
Ps. CXVII, 5 Τὸ εἰς - λαβεῖν.				+		
Ps. CXVII, 8 Ἄρχοντας - οὕτως.			+	+		
Ps. CXVII, 10 Πάντα - ἐπολέμει.				+		
Ps. CXVIII, 1 Οὐ γὰρ - ψαλμῶ.			+	+		
Ps. CXVIII, 2 Μαρτυρία - ἐπιμελῶς.			+	+		
Ps. CXVIII, 4 Ἀντὶ - ἐπήγαγεν.			+	+		
Ps. CXVIII, 5 Τοῖς γὰρ - εὐρίσκεται.			+	+		

	IX	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
Ps. CXVIII, 6 Ἀμήχανον – οὕτως.			+	+		
Ps. CXVIII, 7 Ἐβουλήθη – θεοῦ.			+	+		
Ps. CXVIII, 8 Τοῦτο – φυλάξω.			+	+		
Ps. CXVIII, 13 Καὶ μὴ – σωθήση.				+		
Ps. CXVIII, 15 Ἄδολεσχία – ἀδολεσχίας.				+		
Ps. CXVIII, 16 Εἰπῶν – νόμιμα.				+		
Ps. CXVIII, 18 Ἐντὶ τοῦ – ἐπιφέρει γάρ.			+	+		
Ps. CXVIII, 20 Πόθον – προσφέρεσθαι.			+	+		
Ps. CXVIII, 21 Τοῦτο – ἐντολῶν σου.			+	+		
Ps. CXVIII, 24 Ἐμαυτῶ – τὸ θεῖον.			+	+		
Ps. CXVIII, 25 Βούλεται – τοῦ θεοῦ.				+		
Ps. CXVIII, 25 Ἐντὶ τοῦ – νόμον σου.			+	+		
Ps. CXVIII, 29 Ὅδον – ἀδικοῦντα.				+		
Ps. CXVIII, 31 Τὸ ἐκολλήθην – λέγει.				+		
Ps. CXVIII, 32 Τὸ γὰρ – εὐσεβείας.			+	+		
Ps. CXVIII, 36 Καλῶς κλῖνον – μηνύει.			+	+		
Ps. CXVIII, 39 Ποῖον – χρηστότητος.				+		
Ps. CXVIII, 43 Λόγον – ἐπήλπισα.			+	+		
Ps. CXVIII, 45 Ἄλλως τε – τις.				+		
Ps. CXVIII, 46 Ἡ φυλακὴ – βαβυλωνίων.				+		
Ps. CXVIII, 48 Πάλιν – ἐπιμελεία.				+		
Ps. CXVIII, 49 Ἐντὶ τοῦ – ὅθεν ἐπάγει.			+	+		
Ps. CXVIII, 50 Καὶ γὰρ – δεικνύς.				+		
Ps. CXVIII, 51 Ὑπερηφάνους – αὐτούς.				+		
Ps. CXVIII, 52 Ὅτε – κακῶν.			+	+		
Ps. CXVIII, 55 Μάλιστα – ὠκονόμησας.			+	+		

	IX	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
Ps. CXVIII, 56			+	+		
Ps. CXVIII, 57				+		
Ps. CXVIII, 62			+	+		
Ps. CXVIII, 63				+		
Ps. CXVIII, 64			+	+		
Ps. CXVIII, 65			+	+		
Ps. CXVIII, 66			+	+		
Ps. CXVIII, 68				+		
Ps. CXVIII, 70				+		
Ps. CXVIII, 71			+	+		
Ps. CXVIII, 72			+	+		
Ps. CXVIII, 74				+		
Ps. CXVIII, 76			+	+		
Ps. CXVIII, 78			+	+		
Ps. CXVIII, 79			+	+		
Ps. CXVIII, 80				+		
Ps. CXVIII, 82				+		
Ps. CXVIII, 87			+	+		
Ps. CXVIII, 92				+		
Ps. CXVIII, 94				+		
Ps. CXVIII, 96				+		
Ps. CXVIII, 99				+		
Ps. CXIX, arg.				+		
Ps. CXX, arg.				+		
Ps. CXXI, arg.				+		
Ps. CXXVIII, arg.				+		

	IX	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
Ps. CXXIX, arg. Ὁ δὲ ῥκθ̄ - ἄρχονται.				+		
Ps. CXXXII, arg. Πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας - φησίν.				+		
Ps. CXXXIV, arg. Ἄλλὰ καὶ - φιλοτιμίαν.			+	+		
Ps. CXXXVI, arg. Ἔστι μὲν - ἐπιβαίνοντας.			+	+		
Ps. CXXXVII, arg. Ὁ ζ̄ - ἀγαθῶν.				+		
Ps. CXXXVIII arg. Εἴρηται - παρακαλεῖν.			+	+		
Ps. CXXXIX, arg. Τοῦτον - πειθόμενον.				+		
Ps. CXL, arg. Ἐκ προσώπου - καὶ ῥ̄.				+		
Ps. CXLIII, arg. Ὡς ἐκ προσώπου - λέγον- τες.				+		
Ps. CXLVIII, arg. Ἐν τούτῳ - ἀπάντων.				+		

Il est possible de distinguer dans ces extraits :

- 4 fragments épars dans des chaînes variées ;
- une collection de 99 fragments portant sur les psaumes CVI, 42-CXLVIII, arg., réunie dans deux compilations voisines : les chaînes de type XV et XVI.

a) fragments épars tirés de chaînes variées

Ils se répartissent de la manière suivante :

- 1 fragment sur le psaume XVIII, 2 dans la chaîne de type IX, compilation récente figurant dans le seul *Vaticanus Reginensis gr.* 40 (XIIIe s.)⁽⁷⁷⁾ à côté de l'un des commentaires du psautier dû à Hésychius⁽⁷⁸⁾ : Καλῶς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν τὸ δημιουργικὸν τοῦ θεοῦ καὶ τὸ σοφὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον, ἐπειδὴ ταῦτα πάντα εἰς δόξαν συνέτεινε θεοῦ, ἀπὸ τῶν ὀρωμένων περιληπτικῶ ὀνόματι πάντα ὁμοίως δόξαν ἐκάλεσεν.

Ce fragment présente une parenté évidente avec le texte de P M (V manque, A contient bien ce fragment, mais à l'état anonyme dans l'un des feuillets porteurs de chaînes diverses rajoutés au

(77) KARO-LIETZMANN, p. 35. Sur cette compilation on consultera G. MERCATI, *Alla ricerca dei nomi degli "altri" traduttori nelle Omilie sui Salmi di S. Giovanni Crisostomo e variazioni su alcune catene del Salterio (Studi e Testi, 158)*, Vatican, 1952, p. 198-209.

(78) Sur les différents commentaires dus à Hésychius voir R. DEVREESE, *Les anciens commentateurs...*, p. 243-301, particulièrement p. 243-249.

XVe s.)⁽⁷⁹⁾. L'un et l'autre ont, en effet, comme cette chaîne δόξαν ἐκάλεσεν, alors que C offre δόξαν θεοῦ διηγεῖσθαι εἶπεν.

– 2 fragments sur les psaumes LXXVI, 2 et LXXVI, 3 dans la chaîne de type XIV⁽⁸⁰⁾, compilation récente représentée par l'*Ambrosianus* B 106 sup. (gr. 127) et le *Vaticanus* gr. 1747, tous deux du Xe s.⁽⁸¹⁾.

Le premier: Ἐν τῷ καιρῷ τῶν συμφορῶν, φησίν, ἐπεκαλεσάμην τὸν θεὸν καὶ εὖρον αὐτὸν βοηθὸν ἔτοιμον est un extrait tout à fait pur du commentaire diodorien pour lequel tous les témoins de tradition directe portent un texte identique.

Le second, très bref lui aussi: Τὰς χεῖράς μου, φησίν, ἐκτείνας πρὸς αὐτὸν ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, οὐκ ἠστόχησα. Τὸ γὰρ οὐκ ἠπατήθην ἀντὶ τοῦ οὐκ ἀπέτυχον est proche du texte donné par V (P et A manquent, M porte un texte très corrompu) où nous trouvons comme ici: ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, alors que C porte ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ.

– 1 fragment sur le psaume CIII, 17 dans la chaîne de type XVII⁽⁸²⁾, compilation récente, la mieux représentée de toutes les chaînes (nous en connaissons plus de 30 témoins), et l'une des mieux connues puisque nous possédons sa source principale, une éclogè des commentaires de Théodoret, Chrysostome et Asté-rius, qu'on peut encore lire, pure de toute addition, dans le *Bodleianus* Auct. D.3.17. Cette chaîne a fait l'objet de deux rédactions: la plus ancienne est représentée notamment par l'*Athous Koutloumous* 36 et la plus récente notamment par le *Parisinus* gr. 140⁽⁸³⁾. Seule la rédaction récente porte ce fragment: Ἐπειδὴ ἀπλῶς εἶπε στρουθία ἐννοσεύσουσι τῷ ὕψει τῶν κέδρων, ἐπήγαγε καὶ αὐτὸ τὸ γένος, λέγεται (sic) ὅτι ἡγεῖται δὲ τῶν τοιούτων στρουθίων ὁ ἔρωδιός.

(79) Cf. *supra*, p. XIX-XX.

(80) KARO-LIETZMANN, p. 42-43.

(81) Le premier peut être daté des alentours de 966 (présence de tables pascales) et a peut-être été copié dans le "scriptorium d'Éphrem", voir J. IRIGOIN, *Pour une étude des centres de copie byzantins*, dans *Scriptorium*, t. 13 (1959), p. 190, n. 4, et E. FOLLIERI, *La minuscola libraria dei secoli IX e X*, dans *La paléographie grecque et byzantine...*, p. 148, n. 47. Le deuxième est de la fin du Xe s. ou du début du XIe (cf. E. FOLLIERI, *Art. cit.*, p. 140, n. 3). L'origine constantino-politaine de cette compilation semble bien établie.

(82) KARO-LIETZMANN, p. 48-52.

(83) Ces remarques sont extraites d'un travail de maîtrise inédit que nous avons entièrement consacré à cette compilation.

Τὴν γῆν (sic) οἰκίαν τοῦ ἔρωδιοῦ τὸ γένος λέγει. Αἰνίττεται δὲ ὀρνίθων φιλέρημον γένος. Εἴτε οὖν ὁμωνύμως τοῦ συνοικοῦντος ἀνθρώποις ἔρωδιοῦ κἀκεῖνα καλεῖ, εἴτε καὶ ἄλλο γένος ἀγριωτέρων πετηνῶν αἰνίττεται. Καθόλου ἐκεῖνο σημαίνει ὅτι τὰ ὕψη τῶν κέδρων πετηνοῖς τισιν ἔκκεται πρὸς νεοττίαν τε καὶ οἴκησιν, qui est un extrait du commentaire diodorien, de si mauvaise qualité qu'aucun rapprochement efficace ne peut être effectué avec le texte de l'une ou l'autre branche de la tradition directe. Ce fragment se retrouve – à quelques variantes mineures près – dans le *Mosquensis Mus. Hist. Bibl. Synod.* 358 (Vlad. 47), seul représentant de la chaîne de type XVIII⁽⁸⁴⁾. Cette compilation, peu étudiée, semble utiliser fort largement, pour certains psaumes, la chaîne XVII. Il est vraisemblable que c'est par l'intermédiaire de cette dernière qu'y est parvenu le fragment qui nous occupe.

b) collection des chaînes XV et XVI

Inventaire

Les 99 autres fragments assortis du sigle Anastase et tirés du commentaire diodorien constituent une collection suivie sur les psaumes CVI, 42 – CXLVIII, arg. ⁽⁸⁵⁾, qui figure dans deux compilations parentes : les chaînes XV et XVI. Les liens unissant ces deux compilations sont bien connus sans que l'on puisse toutefois dire si l'auteur de la chaîne XV a utilisé la chaîne XVI ou si c'est l'inverse qui s'est produit. Elles sont en tout cas de caractère récent car elles utilisent manifestement par endroits la chaîne XVII dans sa dernière rédaction qui, elle, ne saurait être antérieure au IXe s. Elles ne nous sont d'ailleurs connues que par des manuscrits du XIe siècle :

– la chaîne XV ⁽⁸⁶⁾ par les :

Vaticanus graecus 1422

Parisinus graecus 146

Parisinus suppl. gr. 1157

sortis tous trois du même scriptorium constantinopolitain et peut-être même dus à la même main ⁽⁸⁷⁾.

(84) KARO-LIETZMANN, p. 52-54.

(85) On remarquera à la lecture du tableau ci-dessus qu'à compter du psaume CXIX les fragments trouvés ne portent que sur les titres des psaumes, comme s'ils avaient été empruntés à une collection d'arguments.

(86) KARO-LIETZMANN, p. 43-47.

(87) Cf. J. IRIGOIN, *Pour une étude des centres de copie byzantins*, dans *Scriptorium*, t. 13 (1959), p. 191.

– la chaîne XVI⁽⁸⁸⁾ par les :

Florentinus Laurentianus VI, 3

Mediolanensis Ambrosianus C 98 sup. (gr. 195).

La chaîne XVI est, de loin, la plus fournie en fragments “Anastase” puisqu’elle nous a livré à elle seule 98 extraits. Dans la chaîne XV nous n’en avons trouvé que 52, dont 51 figurent dans la collection du type XVI. Le seul fragment présent dans le type XV et apparemment absent du type XVI y figure en réalité à l’état anonyme. De même figurent à l’état anonyme dans la chaîne XV nombre de fragments supplémentaires qui se lisent sous le nom d’Anastase dans la chaîne du type XVI. Si l’on ne tient pas compte d’accidents de transmission fréquents dans ce genre d’ouvrages – omissions de courts fragments, omissions de sigles – il est possible de dire que ces deux compilations renferment la même collection. Leur parenté ne se limite pas au nombre des fragments, ce qui aurait peu d’intérêt, elle s’étend à la qualité même des textes qu’elles portent. En effet, sur 51 fragments communs (assortis du sigle Anastase), 33 offrent des textes ne présentant pas la moindre différence. Et, pour les 18 extraits restants, les deux compilations n’offrent que des divergences minimales, *orthographica*, petites omissions, qui peuvent être considérées comme des accidents normaux de transmission.

Qualité textuelle

Les 99 fragments relevés dans les chaînes XV et XVI sont des extraits tout à fait purs du commentaire diodorien, c’est-à-dire qu’ils n’ont subi lors de leur intégration dans les chaînes ni abréviation, ni addition, ni réécriture.

On pourra juger du degré de fidélité de ces extraits au commentaire dont ils sont tirés par le cas du psaume CXVIII, 43 pour lequel nous présentons ci-dessous, de manière synoptique, le texte des chaînes XV et XVI et le texte intégral du commentaire diodorien :

chaînes XV-XVI	commentaire diodorien (CAV)
Λόγον ἀληθείας καλεῖ τὸ περὶ ἀληθινοῦ θεοῦ διαλέγεσθαι. Μὴ οὖν περιέλης με, φησίν, τοῦτο	Λόγον ἀληθείας καλεῖ τὸ περὶ ἀληθινοῦ θεοῦ διαλέγεσθαι. Μὴ οὖν περιέλης μου, φησίν, τοῦτο

(88) KARO-LIETZMANN, p. 47-48. Le premier de ces témoins date du XIe siècle, le deuxième du XIIe. Nous n’avons pu étudier à loisir que le premier ; le second présente, nous a-t-il semblé lors d’une étude rapide, quelques accidents dans l’attribution des sigles d’auteur. On consultera, avec profit, ce que dit de cette chaîne G. MERCATI, *Alla ricerca...*, p. 209-220.

ἀμελήσας μου, ἀλλ' εἰ καὶ συν-
εχώρησάς με παθεῖν, ἀλλὰ μὴ
ἕως τέλους ἐγκαταλείπης με.
Ἐπίστασαι γὰρ ὡς τῶν νο-
μίμων σου πολλὴν ποιοῦμαι
φυλακὴν. Τοῦτο γὰρ λέγει· Ἐπὶ
τοῖς κρίμασίν σου ἐπήλπισα.

ἀμελήσας μου, ἀλλ' εἰ καὶ συν-
εχώρησάς με παθεῖν, ἀλλὰ μὴ
ἕως τέλους ἐγκαταλίπης με.
Ἐπίστασαι γὰρ ὡς τῶν νο-
μίμων σου πολλὴν ποιοῦμαι
φυλακὴν. Τοῦτο γὰρ λέγει· Ἐπὶ
τοῖς κρίμασίν σου ἐπήλπισα.
"Ὅθεν ἐπάγει·

Ce phénomène extrêmement rare dans les chaînes exégétiques est le signe d'une introduction récente dans ces compilations, car – fait logique – plus un fragment a été anciennement introduit dans les chaînes, plus il a subi de détériorations.

Nous trouvons là des conditions extrêmement favorables pour comparer le texte de ces fragments caténiques et celui des deux familles de la tradition directe :

dans 45 cas, tout rapprochement avec l'une ou l'autre branche de la tradition directe est impossible, car le texte donné par ces chaînes est identique au texte commun à C et à P A V M ;

jamais le texte de ces fragments caténiques n'est d'accord avec C contre P A V M. On note en particulier qu'aucune des scories de C, pourtant particulièrement nombreuses pour le psaume CXVIII, ne figure dans les fragments caténiques "Anastase" ;

dans 54 cas, le texte de ces fragments offre, contre C, une parenté évidente avec P A V M. Nous citerons : ps. CXVIII, 56, Αὕτη, φησὶν, ἡ εὐκαιρία ... οὐ εὐκαιρία est le texte de A V M (P manque), C donnant εὐημερία.

Il est possible de mieux préciser encore les liens qui unissent ces chaînes à la famille P A V M. Il semble que l'emprunt ait été fait, non à l'ancêtre commun à ces quatre témoins, mais au mieux à l'ancêtre de V et de M. On relève, en effet, dans les chaînes XV et XVI pour le psaume CXVIII, 62 : Μάλιστα γάρ, φησί, τὸ ἡσύχιον τῆς νυκτὸς ἐπιλεγόμενος, τότε ἀνελογιζόμεν ἅσας σου τὰς εὐεργεσίας τὰς ἐκ τῶν προγόνων ἡμῖν ὑπαρξάσας ὅτε οὐδὲν τῶν θορυβούντων ἐξέκρουέ μου τοὺς λογισμούς. Or, ἐκ τῶν προγόνων ἡμῖν est le texte de V M ; P manque ; A porte ἐκ τῶν προγόνων πᾶσιν et C ἐν τοῖς προγόνοις καὶ ἐν ἡμῖν.

2 - *Fragments caténiques "Anastase" non extraits du commentaire diodorien*

Ils sont au nombre de 4.

Pour trois d'entre eux il est possible d'expliquer la présence du

nom d'Anastase par un phénomène de confusion de sigles fréquent dans les chaînes.

– L'un, sur le psaume CXXXVIII, 6, figure dans les chaînes XIII⁽⁸⁹⁾, type représenté par le *Vaticanus gr.* 754 (Xe s.), le *Vaticanus gr.* 1685 (XVIe s.), et le *Mosquensis Mus. Hist. Bibl. Syn.* 194 (Vlad. 48) (X^e-XIe s.)⁽⁹⁰⁾. Nous citerons ici le texte donné par le manuscrit de Moscou :

Ἐκ τῆς ἐμῆς, φησί, κατασκευῆς (sic) τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ
 σώματος, ἐκ τοῦ ἐμοῦ διπλοῦ συγκράματος καὶ συνθέμα-
 τος, ἐκ τῆς ἐμῆς τῆς ὀρατῆς τε καὶ ἀοράτου τοῦ
 ἀνθρώπου συνθέσεως, ἐκ τῆς ἐμῆς παραδόξου ὄντως καὶ
 5 ἀνερμηνεύτου φύσεως, ἐκ τῆς ἐμῆς αἰῶλου καὶ ὑλικῆς
 καθ'ὑπόστασιν ἐν μήτρᾳ ἐνώσεως ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶ-
 σίς σου ἐξ ἐμοῦ. Ὅρῳ γάρ σε ὡσπερ τινὶ ἐσόπτρᾳ ἐν
 ἐμοὶ τυπικῶς καὶ ὄρῳ ἐμαυτὸν ἐν σοὶ φυσικῶς καὶ ὅτου
 10 ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'εἰκόνα ἡμετέραν καὶ
 καθ'ὁμοίωσιν. Ἐποίησας δὲ διπλοῦν ἄνθρωπον ὀρατὸν
 καὶ ἀόρατον καὶ τοῦτον ὠνόμασας κατὰ τὴν σὴν εἰκόνα
 καὶ ὁμοίωσιν.

Variantes du Vat. gr. 754 :

I κατασκευῆς : κατασκευῆς 3 τῆς² : *om.* τε : *om.* 5 αἰῶλου καὶ
 ὑλικῆς : ὑλικῆς καὶ αἰῶλου 7 ἐσόπτρᾳ *ut vid.* : ἐσόπτρῳ 8 ὅτου : τοῦτο
 II *post* ὁμοίωσιν *add.* Ἐποίησας ἀόρατον ἄγγελον καὶ οὐκ εἶπας
 ποιήσω ἄγγελον κατ'εἰκόνα ἐμὴν καὶ καθ'ὁμοίωσιν 12 σὴν : *om.*

Variantes du Vat. gr. 1685 :

I κατασκευῆς : κατασκευῆς 7 ἐσόπτρᾳ *ut vid.* : ἐσόπτρῳ

(89) KARO-LIETZMANN, p. 39-41. La classification adoptée ici est, sans doute, encore plus inopérante que dans la majorité des cas. M. RICHARD, *Quelques manuscrits peu connus des chaînes exégétiques et des commentaires grecs sur le Psautier*, dans *Bulletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes*, n° 3 (1954), Paris, 1955, p. 88 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. III, n° 69), propose de supprimer le type XIII et de répartir ses témoins entre les types IV et XIX. Nous ne rentrerons pas ici dans les détails. Nous n'avons relevé aucun fragment assorti du sigle Anastase dans le type XIX. Le type IV, représenté par le seul *Vaticanus Ottobonianus gr.* 398, nous offre un catalogue des auteurs utilisés. Ce catalogue comporte le nom d'Anastase, mais, comme KARO-LIETZMANN (p. 28-29), nous n'avons trouvé aucun fragment assorti de ce sigle. L'hypothèse de L. MARIÈS (*Le commentaire...*, p. 34) selon laquelle ce catalogue donnerait le nom des auteurs utilisés dans toute la chaîne, alors que le(s) fragment(s) Anastase se serai(en)t trouvé(s) dans la partie aujourd'hui perdue (ps. LXVII, 15 - CL), nous paraît tout à fait vraisemblable.

(90) Le *Vat. gr.* 1685 semble apparenté de très près au *Mosq.* 194 dont il pourrait être une copie plus ou moins directe par endroits. G. MERCATI (*Alla ricerca...*, p. 83, n. 1) pense, lui, qu'il pourrait être une copie plus ou moins directe de l'*Ottob. gr.* 398.

Ce texte se retrouve, sinon quant à la forme, du moins quant au fond, imprimé en PG XLIV 1332 A 15-C 2 sous le nom de Grégoire de Nysse, et en PG LXXXIX 1145 D 4-1148 A 9 sous le titre "*Anastasio Patriarchae Antiocheni, e sermone Secundum imaginem fragmentum*". C'est là, sans doute, qu'il nous faut chercher l'explication de la présence du sigle Anastase dans les chaînes ⁽⁹¹⁾.

— Les deux autres sur les psaumes CVIII, 20 et CXVIII, 83, figurant dans les chaînes XV et XVI, sont des extraits plus ou moins détériorés du commentaire d'Athanase: CVIII, 20 (PG XXVII 460 A 5-9) Ἐπειδὴ ἀφέντες, φησί, τὸ εὐλογεῖν με καθ' ἑκάστην ἡμέραν — τοῦτο γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος Ἰουδαίων παῖδες ποιοῦσι — τούτου χάριν τὰ προλεγόμενα αὐτοῖς γενήσεται ⁽⁹²⁾.

CXVIII, 83 (en partie PG XXVII 496 B 2-5) Ἄσκος ἐν πάχνη γίνεται ὁ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα κατατήξας καὶ μηδὲν ἑαυτῷ πυρῶδες καὶ ἐπιθυμητικὸν ἔων, ἀλλ' ἀποψύξας ὡσπερ αὐτήν. Τοιοῦτο δέ τι σημαίνει ὁ εὐαγγελιστῆς φάσκων· οὐδὲ βάλωσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς. Οὐ γὰρ βούλεται ὁ νέος λαὸς τὰ νέα δόγματα εἰς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον καὶ ἀνανεωθέντα διὰ τῆς οὐρανοῦ διδασκαλίας.

Le sigle Anastase des chaînes n'est sans doute que le résultat d'une confusion des deux sigles Ἄθαν. et Ἄναστ.

Seul un fragment sur le psaume CXVIII, 24, figurant dans la seule chaîne XVI: Ἐγὼ δὲ τὴν σὴν δεσποτεῖαν ὁμολογῶ· μελέτην εἶχον τὰ δικαιώματά σοι n'a pu être identifié. Il est apparenté au commentaire diodorien dont le fond est identique. Mais peut-être s'agit-il tout simplement d'une glose de caténiste.

(91) On relèvera que R. DEVREESE (*Les anciens commentateurs...*, p. 313) ne signale pas ce fragment dans d'autres chaînes sous le nom d'Anastase le Sinaïte. — Ajoutons, par ailleurs, qu'à la fin du texte que nous reproduisons, les différents témoins donnent un signe de fin de fragment de fort petite taille. Il se pourrait donc que le fragment suivant (Τὸν θνητὸν ὄντα ἐκ ψυχῆς νοερᾶς...) ne soit que la suite de notre texte.

(92) R. DEVREESE (*Les anciens commentateurs...*, p. 324) signale que ce fragment se retrouve dans l'*Oxonienensis* D. 4. 1 (*Misc.* 5) sous le nom de Modeste. Naturellement, nous ne rentrerons pas ici dans le débat sur le commentaire d'Athanase (cf., par ex., M.-J. RONDEAU, *Une nouvelle preuve de l'influence d'Eusèbe de Césarée sur Athanase: l'interprétation des Psaumes*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 56 [1958], p. 385-434; R. DEVREESE, *Les anciens commentateurs...*, p. 239-240); il nous suffit que ces fragments aient circulé sous le nom d'Athanase.

	I	III	V	IX	X	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XXII	Lesb. 49	Par. 164	Coisl. 80	Patm. 66
Ps. LVI, 5 Τὸ ἐκοιμήθην – ποιεῖ.															+
Ps. LVIII, 8 Πάθειεν – δυνάμενα.															+
Ps. LVIII, 16 Ἄσάφειαν – μάχην.															+
Ps. LIX, 13 Ἄγαθώτερον – καλά.															+
Ps. LXI, 11 Μῆ οὖν – ἴσταται.															+
Ps. LXI, 12 Δοκεῖ – ἐπάγει.															+
Ps. LXII, 2 Ἄντὶ τοῦ – λέγει.															+
Ps. LXII, 4 Ζωὰς – ὄντες.															+
Ps. LXIII, 9 Καὶ εὐρίσκονται – ἀδικίας.						+									
Ps. LXIV, 7 Τὸ ἐτοιμάζων – περιζώννυται.															+
Ps. LXIV, 10 Οὐχὶ – πλημμυρεῖς.															+
Ps. LXVII, 7 Ἦφθη – κατοικίζει.															+
Ps. LXVII, 9 Ἐκ προσώπου – τοῖς δεχομένοις.															+
Ps. LXVII, 22 Βούλεται – κεφαλῆς.															+
Ps. LXVIII, 7-8 Τὸ μῆ – εἶναι.						+									
Ps. LXVIII, 29 Βίβλον – ἐκπέσοιεν.									+	+		+			

	I	III	V	IX	X	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XXII	Lesb. 49	Par. 164	Coisl. 80	Patm. 66
Ps. LXX, arg. Ἄληθής - παρακαλώνται.						+									
Ps. LXX, 1 Ὡς ὄντες - ἐλπίδος.						+									
Ps. LXXI, 10 Ἐπειδὴ - ἀποπλεῦσαι.						+								+	
Ps. LXXII, arg. Χρῆ οὖν - Δαυεῖδ.														+	
Ps. LXXII, 4 Οὐδὲ - χρόνος.						+									
Ps. LXXIII, 4 Μετὰ - χερσίν.						+	+	+	+		+				
Ps. LXXIII, 9 Τοῦτο - παρ' αὐτοῖς.						+									
Ps. LXXIII, 20 Πρὸς τὰς συνθήκας - πολέμιοι.						+									
Ps. LXXV, 6 Ἄσυνétους - περιγίνονται.						+									
Ps. LXXVI, 8 Ἐλογιζόμεν - ἀποκόψαι.						+		+							
Ps. LXXVII, arg. Νόμος - βασιλεύς.						+									
Ps. LXXVII, 13 Ὡσεὶ ἄσκον - ἐν ἄσκῳ.						+									
Ps. LXXVII, 31 Ὁργὴν - παθεῖν.						+		+							
Ps. LXXVII, 44 Ποταμοὺς - ὀνομάζει.						+		+							
Ps. LXXVII, 48 Ὅτι ἡ χάλασα - ἀφανίζον.						+									
Ps. LXXVII, 50 Καλῶς - τῷ θυμῷ.						+		+							

	I	III	V	IX	X	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XXII	Lesb. 49	Par. 164	Coisl. 80	Patm. 66
Ps. LXXIX, 7 Ἐπιλογίαν – κακῶν.						+									
Ps. LXXIX, 9 Ὡς ἐπὶ – Αἴγυπτου.						+									
Ps. LXXX, 11 Τότε – νοεῖς.						+		+	+						
Ps. LXXXI, 5 Ταῦτα – οὐχ ὀρώσιν.		+					+	+							
Ps. LXXXI, 5 Διὰ ταύτην – ἐν αὐτῇ.		+													
Ps. LXXXI, 6-7 Συσσειῶν – ἀνθρώπων.		+													
Ps. LXXXI, 8 Τὰ πρῶτα – δεσπόζειν.		+						+							
Ps. LXXXII, arg. Ἡ μὲν – οὔσης.		+					+	+							
Ps. LXXXII, 18 Ταῦτα – ὑψηλότερος.		+				+	+	+							
Ps. LXXXIII, arg. Εὐχαριστήριος – δεικνύτων.		+													
Ps. LXXXIII, 2-3 Τὸ ὡς – εὐχαριστῶ.		+					+	+							
Ps. LXXXIII, 6 Αἱ ἀναβάσεις – ἐλπίδα.		+				+									
Ps. LXXXIII, 7 Ἱστορίας – θεοῦ.		+													
Ps. LXXXIII, 8 Ἀναλαμβάνει – τόποις.		+													
Ps. LXXXIII, 9-10 Ὁ θεός – Ζοροβαβέλ.		+				+	+	+							
Ps. LXXXIII, 11 Βούλεται – ἐξαντλεῖν.		+				+	+	+							

	I	III	V	IX	X	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XXII	Lesb. 49	Par. 164	Coisl. 80	Patm. 66
Ps. LXXXVIII, 20 Τὰ κατὰ – ἐξ αὐτοῦ.		+													
Ps. LXXXVIII, 26 Παρέξω – Ἰσραηλῖται.		+													
Ps. LXXXVIII, 27 Μεταδώσω – τιμίων.		+													
Ps. LXXXVIII, 36 Ἄπαξ – τῆς αὐτοῦ.		+				+		+	+		+				
Ps. LXXXIX, arg. Καὶ ἐν τούτῳ – τῆς αὐτοῦ.		+													
Ps. LXXXIX, 3 Τὸ εἶπας – δούλων σου.		+													
Ps. LXXXIX, 4 Ἐπειδὴ – νυκτός.		+													
Ps. LXXXIX, 6 Γενέσθω – σημάνας.		+													
Ps. LXXXIX, 9 Οὕτως – ὑφασμάτων.						+									
Ps. LXXXIX, 10 Ὅλος – χρόνος.		+													
Ps. LXXXIX, 12 Ἄλλὰ – ἐκάλεσεν.		+													
Ps. XCI, 5 Ποίημα – ἀγαλλίασιν.						+									

Il faut en fait distinguer :

- quelques fragments épars dans cinq compilations différentes ;
- un ensemble de grandes collections (dont nous préciserons les relations) ayant circulé dans les chaînes III, XIV, XV, XVI, XVII et les descendantes plus ou moins directes de cette dernière : les chaînes IX, X, XVIII, XXII et le codex *Parisinus graecus* 164 ;
- une grande collection originale présente dans le *Patmiacus S. Iohannis* 66.

a) fragments épars

Ils sont au nombre de 8 répartis de la manière suivante :

– 2 dans la chaîne de type I, petite compilation ancienne originale⁽⁹³⁾ représentée par le seul *Oxoniensis Bodleianus Auct. D. 4. 1 (Misc. 5)* (Xe s.).

Le premier sur le psaume XXV, 1, assorti du double sigle Ἑρμηνευσις Διοδώρου καὶ Θεοδώριτου est un résumé du commentaire diodorien⁽⁹⁴⁾ : Ὅτι εἰ ποτὲ ἐπὶ τῆς δοτικῆς κεῖται τὸ κριῖνόν μοι, δίκασόν μοι λέγει. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς αἰτιατικῆς κεῖται τὸ κριῖνόν με ἢ κριῖνον αὐτούς, καταδίκασον αὐτούς λέγει.

Il est suivi d'un fragment anonyme : Ἐνταῦθα οὖν «κριῖνόν μοι, κύριε» ἀντὶ τοῦ καταδίκασον ἔμοι καὶ τοῖς βαβυλωνίοις, ὅτι ἐγὼ μὲν πάσῃ ἀκακίᾳ κέχρημαι εἰς αὐτούς, αὐτοὶ δὲ εἰς ἐμὲ πάσῃ πονηρίᾳ qui reproduit, à quelques variantes près, le texte du commentaire diodorien⁽⁹⁵⁾.

On ne trouve rien d'approchant dans le commentaire de Théodoret, aussi le Θεοδώριτου n'est-il, sans doute, qu'une erreur. Profitant de cela, R. Devreesse⁽⁹⁶⁾ présente ces deux fragments comme n'en faisant qu'un seul qu'il voudrait attribuer à Théodore de Mopsueste. On pourra comparer ces extraits et le texte diodorien à la version latine⁽⁹⁷⁾ – seule à nous être parvenue – du commentaire de Théodore qui, en ce cas, semble n'être qu'une adaptation du texte diodorien.

Le deuxième sur le psaume XXXIV, 3 : Τὸ δὲ «ἐκχεον ῥομφαίαν» ἀντὶ τοῦ γύμνωσον λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἐκχεόμενον ... ἀπείργων n'est qu'un résumé du texte que nous éditons⁽⁹⁸⁾. Il semble apparenté au texte de P qui porte, comme lui, Ἐπειδὴ alors que C A M ont Ὡσπερ. Il semble donc que dès 950, date

(93) Sur cette chaîne (KARO-LIETZMANN, p. 21-24) on lira R. DEVREESSE, *Art. Chaînes...*, col. 1116; M. FAULHABER, *Eine wertvolle Oxforder Handschrift*, dans *Theologische Quartalschrift*, t. 83 (1901), p. 218-232; G. MERCATI, *Osservazioni a proemi del Salterio di Origene, Ippolito, Eusebio, Cirillo Alessandrino e altri con frammenti inediti (Studi e Testi, 142)*, Vatican, 1948, p. 97-104. Le problème posé par l'identification du scribe (Γεώργιος παῖς οὐ Εὐθύμιος) et l'origine du manuscrit n'est toujours pas résolu; voir G. MERCATI, *Op. cit.*, p. 97, et N.G. WILSON, *Mediaeval Greek Bookhands*, Cambridge (Mass.), 1973, p. 17-18.

(94) Cf. notre édition, p. 149.

(95) Cf. *ibidem*.

(96) *Les anciens commentateurs...*, p. 308.

(97) *Le commentaire de Théodore de Mopsueste...*, p. 128.

(98) Cf. notre édition, p. 200-201. On remarquera que ce fragment figure dans d'autres compilations (cf. notre tableau), mais le texte en est, dans le détail, assez différent; il ne provient donc pas toujours de la même source.

probable de copie du *Bodleianus Auct. D 4.1*, ait existé un témoin de notre commentaire proche de P.

– 2 dans la chaîne de type V, représentée par la seule double chaîne en couronne figurant autour du commentaire diodorien dans le *Vindobonensis Theologicus graecus* 8 (99).

Ces deux fragments (cf. notre tableau) sont des extraits fortement écourtés, mais tout à fait purs, du commentaire diodorien avec lequel ils voisinent. Leur introduction dans la chaîne date naturellement du XIe siècle, époque où fut copié ce manuscrit ; ils ont cependant quelques chances d'avoir figuré dans l'une des sources anciennes de cette importante compilation, car on imagine mal que le copiste ait éprouvé le besoin de les emprunter directement au commentaire central.

– 2 dans le *Lesbos Leimon* 49 (X^e-XIe s.), qui nous a transmis une version de l'éclogè augmentée de la Chaîne Palestinienne (100). L'introduction des fragments Diodore – qui sont des extraits purs du commentaire diodorien – s'est faite à une époque récente, sans doute comme dans le cas du *Vindobonensis Theologicus gr.* 8. On remarquera sans rien pouvoir en conclure, que, bien qu'étroitement apparentés, ces deux manuscrits n'offrent pas les mêmes fragments (101).

– 4 dans le *Parisinus Coislinianus* 80 (XIe s.), qui ne renferme pas une véritable chaîne. Il porte, en effet, le commentaire de Théodoret sur les psaumes auquel ont été ajoutés, dans les marges, quelques rares extraits d'auteurs variés (102).

L'introduction de ces extraits s'est faite le plus vraisemblablement au XIe siècle, date de copie du manuscrit. On trouve d'ailleurs un signe du caractère récent de cette introduction dans le fait qu'au lieu de porter le simple sigle ΔΙΟΔ. ces fragments sont

(99) Cf. *supra*, p. xxiv.

(100) Cf. M. RICHARD, *Les premières chaînes sur le Psautier*, dans *Bulletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes*, n° 5 (1956), Paris, 1957, p. 91-92 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. III, n° 70) ; J.-M. OLIVIER, *Les fragments "Métrophane"...*, p. 37-43.

(101) Compte tenu des liens étroits qu'ils entretiennent on aurait pu espérer trouver dans le *Leimon* 49 les fragments figurant dans le *Vindobonensis*. Ce dernier étant aujourd'hui mutilé, on ne s'étonnera pas de ne pas y trouver les fragments du *Leimon*.

(102) On notera que nous n'avons pas fait figurer ici le cod. *Vatopedi* 240 qui contient, comme l'écrit M. RICHARD (*Quelques manuscrits...*, p. 97, n° 34), "Théodoret, Commentaire sur les psaumes avec, insérées dans le texte, les scolies marginales du cod. Paris, Bibl. nat., Coislin 80". Nous n'y avons trouvé aucun fragment assorti du sigle Diodore, mais le fragment sur le psaume LXXI, 10 y figure sous le titre σχόλιον Θεοδώρου (sic) ἐπισκόπου Ταρσοῦ αἰρετικῆς.

parfois annoncés par Διοδώρου Ταρσοῦ αἱρετικοῦ, ce qui témoigne d'une volonté d'orthodoxie inconnue des caténistes anciens.

On remarquera que deux de ces quatre fragments se retrouvent dans le *Lesbos Leimon* 49. Cette rencontre peut être fortuite, nous ne saurions en tirer de conclusion formelle. Toutefois, ces deux témoins offrent des textes très voisins, d'une excellente qualité textuelle comme on pourra en juger en comparant au texte de notre édition⁽¹⁰³⁾ celui qu'ils donnent pour le psaume XXXIV, 14 :

Coisl. 80: "Ὡσπερ ὑπὲρ συγγενῶν, φησί, καὶ ἀδελφῶν οὕτως ἔσπευδον προσφέρειν εὐχὰς ἐπὶ τὸ εὐεργετῆσαι τὰ κατ'αὐτούς· καὶ ἐπειδὴ ἀπετύγχανον, «ὡς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων οὕτως ἔταπεινούμην».

Variante du Lesbos Leimon 49: 2 εὐεργετῆσαι: εὐαρεστῆσαι.

Ces fragments épars sont trop brefs pour faire l'objet de comparaisons efficaces avec le texte des témoins de la tradition directe; on notera, cependant, que, dans le seul cas où le rapprochement a été possible, c'est du manuscrit P que s'est révélé proche le fragment caténique.

b) grandes collections

a) La collection de la chaîne III

La chaîne de type III, représentée par de nombreux témoins⁽¹⁰⁴⁾ dont le célèbre *Parisinus graecus* 139⁽¹⁰⁵⁾ et son proche parent le *Venetus Marcianus graecus* 17, est l'une des plus

(103) P. 204.

(104) On en compte une dizaine de témoins; cf. KARO-LIETZMANN, p. 25-28.

(105) Connu comme "le Psautier de Paris", il a fait l'objet de la part des historiens de l'art d'une impressionnante littérature; cf., par ex., J. J. TIKKANEN, *Die Psalterillustration im Mittelalter*, Helsingfors, 1895-1900, (réimp. Soest, 1975), p. 113-124; R. BERLINER, *Zur Datierung der Miniaturen des Cod. Par. gr. 139*, Weida i. Th., 1911; K. WEITZMANN, *Der Pariser Psalter Ms. Grec 139 und die Mittelbyzantinische Renaissance*, dans *Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, t. 6 (1929), p. 178-194; H. BUCHTHAL, *The miniatures of the Paris Psalter, a study in Middle Byzantine Painting*, Londres, 1938. Généralement ce manuscrit est considéré par les historiens de l'art comme un exemplaire impérial ou comme une copie d'un exemplaire impérial; voir le résumé de la discussion par C. MANGO dans *La civiltà bizantina dal IX al XI secolo (Università degli Studi di Bari - Centro di Studi Bizantini. Corsi di Studi - II 1977)*, Bari, 1978, p. 279-280. Il daterait soit du début, soit du troisième quart du Xe siècle. J. IRIGOIN (*Une écriture du Xe siècle: la minuscule bouletée*, dans *La paléographie grecque et byzantine...*, p. 193, 197, 198) fait remarquer que le *Paris. gr.* 139 est dû à la même main que le *Paris. gr.* 70 (Évangiles à miniatures) que les historiens de l'art attribuent à la seconde moitié du Xe s.; au terme de sa démonstration (p. 196-197), il parvient à la conclusion

fournies et des plus intéressantes compilations sur le psautier⁽¹⁰⁶⁾.

Elle comporte à elle seule 39 fragments "Diodore", du psaume LXXXI, 5 au psaume LXXXIX, 12.

On note une grande concordance entre les sigles donnés par les différents témoins, et les rares contradictions présentes s'expliquent aisément par la confusion – bien connue – des trois sigles Diodore/Didyme/Théodoret.

Cette homogénéité est particulièrement remarquable dans une compilation réputée précisément pour ses fréquentes confusions de sigles⁽¹⁰⁷⁾.

L'introduction de ces extraits ne s'est faite, comme l'a montré M. Richard⁽¹⁰⁸⁾, qu'au Xe siècle, mais son caractère récent n'est cependant pas la raison principale de cette homogénéité ; en effet, des fragments tirés d'autres auteurs, introduits eux aussi au Xe siècle, offrent de nombreuses contradictions de sigles. Tout semble s'être passé comme si, pour des raisons que nous ne pouvons préciser, le nom de Diodore avait fait l'objet d'une attention particulière.

Les textes cités sont eux aussi fort curieux ; il s'agit, en effet, d'abrégés du commentaire diodorien, les passages retenus n'ayant pratiquement pas souffert de leur mise en chaîne. Pour illustrer cette constatation, il suffira de citer le cas du psaume LXXXIII, arg. pour lequel cette chaîne porte : Εὐχαριστήριος ἔστιν ὁ πγ' ψαλμὸς τῶν ἐπανεληθόντων ἐκ Βαβυλῶνος ὁρώντων διὰ πολλοῦ χρόνου τὰ οἰκεῖα μετὰ πλείστης ἡδονῆς καὶ τῆ φωνῆ τὴν διάθεσιν δεικνύντων, texte

---

convaincante que c'est du milieu du siècle, plutôt que du début que doit être daté notre manuscrit. De plus, la minuscule bouletée en laquelle il est écrit, "née à Constantinople (...) semble n'avoir eu qu'une diffusion limitée en dehors de la capitale". C'est donc, sans doute, à Constantinople (d'où Jean Hurault de Boistaillé rapporta le *Paris. gr.* 139 vers 1557-1559) que prit naissance la chaîne de type III. Nous trouvons d'ailleurs une confirmation à cette hypothèse dans le fait que le deuxième "grand" témoin de cette compilation est le *Marcianus gr.* 17 qui porte, comme on le sait, une miniature représentant en habits impériaux Basile II (976-1025) à qui ce manuscrit a, peut-être, été offert après sa victoire définitive sur les Bulgares ; voir A. GRABAR, *L'empereur dans l'art byzantin* (*Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg*, 75), Strasbourg, 1936, (réimp. Londres, 1971), p. 86-87.

(106) Cf. M. RICHARD, *Les premières chaînes sur le Psautier...*, p. 86-98 ; M. HARL, *La Chaîne Palestinienne sur le Psaume 118*, I (*Sources chrétiennes*, 189), Paris, 1972, p. 72-77.

(107) Cf. à ce sujet M. HARL, *Op. cit.*, p. 75-77.

(108) *Art. cit.*, p. 93-98.

apparenté à celui de V (seul témoin existant de la famille P A V M), C ayant μετὰ πολὺν χρόνον au lieu de διὰ πολλοῦ χρόνου.

Par la qualité de leur texte ces extraits semblent apparentés à la famille P A V M. Nous pourrions en effet ajouter à l'exemple cité ci-dessus de nombreux cas de rencontres avec P A V M contre C ; ainsi, au psaume LXXXIII, 6... ὃς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆ ἑαυτοῦ μέμνηται ... le texte de la chaîne III est identique au texte de V (P et A manquent, M offre un texte corrompu) contre C qui porte ὃς ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ τίθεται ...

b) *La collection des chaînes XIV, XV, XVI, XVII et des descendantes de cette dernière*

Nous regrouperons sous la même rubrique les collections figurant dans huit compilations qui, sans être identiques, entretiennent d'étroites relations :

On notera qu'ici aussi⁽¹⁰⁹⁾ la parenté des chaînes XV et XVI est extrêmement étroite. La chaîne XVI est apparemment mieux fournie (31 fragments) que la chaîne XV (18 fragments). Il s'agit pourtant des mêmes collections : tous les fragments présents dans la chaîne XV figurent en effet dans la chaîne XVI, et la quasi-totalité des fragments du type XVI, absents à première vue du type XV, y figurent en fait à l'état anonyme.

Leur étroite parenté se marque aussi dans la qualité de leur texte. Ainsi, pour le commentaire du psaume LXXXIII, 14, elles portent toutes deux : Ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐπίμεινον ὑπερασπίζων ἡμῶν καὶ φρόντισον καὶ τῆς εὐπρεπείας τῆς βασιλείας ἡμῶν. Χριστὸν γὰρ αὐτοῦ ἐνταῦθα καλεῖ τὸν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντα βασιλέα τὸν Ζοροβαβέλ.

La plupart des fragments donnés par ces chaînes sont des extraits fortement réduits mais relativement purs du commentaire diodorien. Dans tous les cas où nous avons pu faire un rapprochement précis avec les manuscrits de tradition directe, nous avons noté que ces fragments concordaient toujours avec P A V M contre C.

La chaîne XIV⁽¹¹⁰⁾ offre, pour les fragments "Diodore" au moins, une étroite parenté avec les deux compilations que nous venons d'étudier, bien que le nom du grand antiochien n'y

(109) Cf. *supra*, p. XLV-XLVI.

(110) Cf. *supra*, p. XLIV.

apparaisse pour la première fois qu'au psaume LIV, 9, alors qu'il figure dès le premier psaume dans les chaînes XV et XVI.

Dans la partie qui leur est commune (ps. LIV, 9 -XCI, 5), nous comptons 33 fragments dans la chaîne XIV, 24 dans la chaîne XVI (15 dans la XV). Sur ce total, 11 fragments des types XV-XVI se retrouvent sans le type XIV. Cela ne peut être l'effet du hasard, d'autant que, comme nous le verrons plus loin⁽¹¹¹⁾, ces trois chaînes comportent exactement les mêmes fausses attributions, et que les textes qu'elles portent sont de qualité identique. On comparera, par exemple, le texte sur le psaume LXXXIII, 9, donné par les chaînes XV-XVI cité plus haut, à celui que porte la chaîne XIV: Ὁ θεός, φησί, τῶν δυνάμεων καὶ ὁ τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἐπίμεινον ὑπερασπίζων ἡμῶν καὶ φρόντισον καὶ τῆς εὐπρεπείας τῆς βασιλείας ἡμῶν. Χριστὸν γὰρ αὐτοῦ ἐνταῦθα καλεῖ τὸν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανεληθόντα βασιλέα τὸν Ζοροβαβέλ. (Texte du *Vat. gr.* 1747 — L' *Ambrosianus* B 106 sup., seul autre témoin, ajoute ὁ après φησί).

Ces trois compilations ne peuvent toutefois pas être réduites l'une à l'autre, car si la chaîne XIV est la mieux fournie, nombre de fragments des chaînes XV et XVI n'y figurent pas, même à l'état anonyme, et vice-versa. Il faut donc conclure à l'existence d'une source commune.

Le cas de la chaîne XVII est beaucoup plus simple. On sait, en effet, qu'elle entretient, comme nous l'avons montré ailleurs⁽¹¹²⁾, d'étroites relations avec les chaînes XV-XVI. Dans ses premières versions elle a sans doute été utilisée par les chaînes XV-XVI, et, curieux retour des choses, sa version définitive (la seule à nous être parvenue) semble avoir emprunté à ces mêmes chaînes.

Les fragments "Diodore" semblent provenir de la collection des chaînes XV-XVI. On constate, en effet, que tous figurent bien dans la chaîne XVI, même lorsque le nom de Diodore n'est qu'évoqué à propos d'une simple remarque sur le texte du psautier, ainsi au psaume XXXVII, 21: Καὶ ἀπέρριψαν τὸν ἀγαπητὸν ὡσεὶ νεκρὸν ἐβδελυγμένον· ταῦτα μὲν οὐ γράφει· τεθείκασι δὲ αὐτὰ καὶ Διόδωρος καὶ Θεόδωρος καὶ Ὀριγένης ou lorsque l'on constate un curieux accident comme au psaume LXXIII, 4, où à un extrait réellement diodorien: Τὸ οὐκ ἔγνωσαν ἀντὶ τοῦ οὕτω κόρον ἐδέξαντο τῶν

(111) Cf. *infra*, p. LXVI-LXX.

(112) Mémoire de maîtrise inédit consacré à l'étude de la chaîne XVII et de ses dérivées.

καθ' ἡμῶν συμφορῶν se trouve fondu un extrait athanasien : Τὸ δὲ ἀναδιπλασιάσαι – παρεδόθη χερσίν (PG XXVII 333 C 8-10).

Les fragments présents dans la chaîne XVII offrent souvent un texte dégénéré qui se signale par des omissions de mots importants qui figuraient cependant dans les chaînes XV-XVI.

Les fragments des chaînes IX, X, XVIII, XXII, *Parisinus gr.* 164⁽¹¹³⁾ proviennent de la chaîne XVII, dont on sait qu'elle est en grande partie à l'origine de ces compilations.

Il s'agit d'extraits très dégénérés où l'on a parfois du mal à reconnaître le texte diodorien. On notera toutefois le cas curieux de la chaîne XXII qui, pour le psaume LXXIII, 4, n'offre pas – contrairement à la chaîne XVII, et aux chaînes XV-XVI – le blocage accidentel de l'extrait diodorien avec un extrait athanasien. Cela s'explique, sans doute, par une correction due à l'auteur de la chaîne XXII, car tous les autres fragments de cette chaîne XXII présentent la même dégénérescence textuelle que la chaîne XVII.

*

* *

On peut noter, à la lecture de notre tableau, qu'un grand nombre de fragments communs aux chaînes XIV et XV-XVI figurent aussi dans la grande chaîne du type III.

Une étude attentive de ces fragments montre que, s'ils sont parfois plus complets dans le type III que dans les deux autres, ils sont généralement de la même qualité. On pourra, pour s'en convaincre, comparer au texte des chaînes XIV, XV-XVI cité plus haut⁽¹¹⁴⁾ le commentaire donné par la chaîne III au psaume LXXXIII, 9 : Ὁ θεός, φησί, τῶν δυνάμεων καὶ ὁ τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἐπίμεινον ὑπερασπιζῶν ἡμῶν καὶ φρόντισον καὶ τῆς εὐπρεπείας τῆς βασιλείας ἡμῶν. Χριστὸν γὰρ ἐνταῦθα αὐτοῦ καλεῖ τὸν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανεληθόντα βασιλέα τὸν Ζοροβαβέλ.

De plus, comme on le verra en détail plus loin⁽¹¹⁵⁾, ces quatre compilations offrent les mêmes fausses attributions. On pourrait donc être tenté, à partir de ces constatations, de voir dans la

(113) Sur chacune de ces compilations, voir: pour la chaîne IX, *supra*, p. XLIII; pour la chaîne X, KARO-LIETZMANN, p. 35-37; pour la chaîne XVII, *supra*, p. XLIV et LXII; pour la chaîne XXII, KARO-LIETZMANN, p. 58-59; pour le *Parisinus gr.* 164, KARO-LIETZMANN, p. 65; ce dernier manuscrit est d'origine antiochienne (cf. G. MERCATI, *Origine antiochena di due codici greci del secolo XI*, dans *Analecta Bollandiana*, t. 68, 1950 [= *Mélanges P. Peeters*, II], p. 210-222).

(114) P. LXI et LXII.

(115) Cf. *infra*, p. LXVI-LXX.

chaîne III une source commune aux chaînes XIV, XV-XVI. Un examen plus attentif convainc rapidement du contraire ; la chaîne III ne porte en effet des fragments “Diodore” qu’à compter du psaume LXXXI, 5, contrairement aux trois autres qui en portent beaucoup plus tôt. De plus, la chaîne III contient une erreur de renvoi – le commentaire du psaume LXXXIII, 10 figure au psaume LXXXIII, 13 – que l’on ne retrouve pas dans les chaînes XIV, XV-XVI.

Ces quatre compilations sont donc vraisemblablement issues d’une même source qui devait contenir des extraits du commentaire diodorien pour les psaumes I-XCI, 5.

Le texte qu’elle portait devait être, selon ce que l’on peut en juger d’après ce qui nous en est parvenu dans les chaînes XIV, XV-XVI, nettement apparenté à la famille P A V M.

Il semble donc que les fragments “Diodore” que nous atteignons au Xe siècle dans ces compilations aient déjà une longue histoire derrière eux, ce qui peut expliquer qu’ils ne soient pas toujours d’une grande pureté.

c) *La chaîne du Patmiacus S. Iohannis 66, ff. 199^v-317 (XIe s.)*

Cette petite chaîne⁽¹¹⁶⁾ sur les psaumes XL-LXVII est l’une des plus intéressantes et des plus mal connues⁽¹¹⁷⁾. Rien ne nous a permis de la rattacher à l’une ou l’autre des compilations connues : certains fragments semblent provenir de la Chaîne Palestinienne, d’autres de la Chaîne Monophysite⁽¹¹⁸⁾.

Elle nous offre sous le nom de Diodore 17 fragments réellement extraits du commentaire diodorien⁽¹¹⁹⁾. Quatorze d’entre eux sont des extraits purs, quoique parfois abrégés. La qualité de leur texte est exceptionnelle et s’apparente toujours à celle de P A V M contre C. Les 3 autres sont, eux aussi, extraits du commentaire diodorien, mais ont subi quelque dommage lors de la mise en chaîne en se voyant adjoindre quelques mots d’origine étrangère.

À une exception près, due vraisemblablement à une coïncidence (fragment sur le ps. LIII, 7-8, que l’on retrouve dans la chaîne

(116) On ne se laissera pas prendre au piège tendu par le foliotage du manuscrit : il passe de 209 à 300 sans qu’il manque le moindre folio.

(117) Le manuscrit est connu comme l’un des témoins de la “Chaîne de Pierre de Laodicée” ; la chaîne des folios 199^v-317 était, jusqu’à ce que nous la “découvriions”, inconnue ; voir J.-M. OLIVIER, *Les fragments “Métrophane”* ..., p. 50-52.

(118) *Ibidem*, p. 51.

(119) Pour un fragment non extrait du commentaire diodorien, cf. *infra*, p. LXVI et LXIX.

V) ces fragments ne figurent pas sous le nom de Diodore dans d'autres compilations. De plus, par leur excellente qualité, ils diffèrent profondément des autres extraits trouvés ailleurs. Sont-ils d'introduction récente dans une chaîne ancienne? Ont-ils été pris à bonne source lors de la composition d'une chaîne récente? Nous ne pouvons le dire. Ils semblent avoir pour origine soit la tradition directe, soit un recueil d'*excerpta* différent de celui où ont puisé les autres compilateurs. Ils témoignent, en tout cas, clairement de la circulation, aux alentours du XIe siècle, du commentaire (ou d'extraits du commentaire) diodorien sous le nom de Diodore.

Nous avons signalé ailleurs⁽¹²⁰⁾ que cette chaîne est peut-être d'origine orientale. Cela expliquerait tout à la fois sa singularité par rapport aux chaînes d'origine constantinopolitaine et la survivance du commentaire sous le nom de Diodore.

2 - *Fragments caténiques "Diodore" absents du commentaire diodorien*

Nous avons relevé :

- deux véritables collections continues présentes dans deux chaînes bien connues ;
- vingt-deux fragments épars, au milieu de fragments effectivement extraits du commentaire diodorien, dans huit compilations différentes.

a) Les deux grandes collections

La première, figurant dans le *Vaticanus Reginensis gr.* 40⁽¹²¹⁾, en grande partie publiée par A. Mai sous le nom de Diodore⁽¹²²⁾, a été étudiée par L. Mariès⁽¹²³⁾ qui n'eut guère de difficultés à montrer qu'il s'agissait, en fait, d'extraits du commentaire de Didyme, la présence du nom de Diodore s'expliquant par la confusion des sigles Διοδ./Διδ.

Il en va exactement de même pour la seconde, présente dans l'un des témoins de la Chaîne Palestinienne, le *Patmiacus Monasterii S. Iohannis* 215⁽¹²⁴⁾.

(120) *Les fragments "Métrophane"...*, p. 52.

(121) Cf. *supra*, p. XLIII.

(122) *Nova Patrum Bibliotheca*, VI, 2 (Rome, 1853), p. 240-258, texte reproduit par Migne en PG XXXIII, 1587-1616.

(123) *Un commentaire de Didyme publié sous le nom de Diodore*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 5 (1914), p. 73-78.

(124) Cf. M.-J. RONDEAU, *Le "Commentaire des Psaumes" de Diodore de Tarse et l'exégèse antique du Psaume 109/110*, dans *Revue de l'Histoire des Religions*, t. CLXXVII (1970), p. 14, n. 5.

Ces deux collections rendues à leur auteur, Didyme, doivent être définitivement éliminées du débat. Il n'y a donc pas lieu de supposer à travers elles l'existence d'un autre commentaire du psautier – aujourd'hui perdu – dû à Diodore.

b) Les fragments épars

Au nombre de 22, ils se répartissent de manière très inégale entre 8 compilations comme on pourra en juger par le tableau ci-après, où les parenthèses indiquent que l'on a affaire à un fragment précédé de τοῦ αὐτοῦ faisant suite à un fragment "Diodore".

	III	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	Coisl. 80	Patm. 66
Ps. XXXIV, 20 Ὅτι οὐκ – λογίζονται.							+	
Ps. LXII, 2 Ἐξελαύνει – προσκύνησιν.		(+)						
Ps. LXII, 6 Τὴν εὐπραγίαν – μᾶλλον.								+
Ps. LXX, 13 Ἐπονείδιστοι – περιβάλλοντες.			+		+			
Ps. LXXIII, 22 Ἀνάστα – τιμωρίαν.		(+)						
Ps. LXXV, 10 Τὸ θεῖον – κόλασιν.			+					
Ps. LXXV, 13 Πνεῦμα – διαθήκην.					+			
Ps. LXXVI, 10 Ὡσπερ – συσχεθήσονται.		(+)						
Ps. LXXVII, 21 Οὐ δὴ – προσμένωνν.			+					
Ps. LXXVII, 49 Ἀγγέλους – ἀναιρουμένοις.			+		+			
Ps. LXXVII, 50 Τὴν φίλην – ἀγάγη.					+			
Ps. LXXXIV, 6 Πρέπει – ταχέως.			+		+			

	III	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	Coisl. 80	Patm. 66
Ps. LXXXIV, 14 Ἡ τοῦ λαοῦ – ὀμαλιῶ (ἀποστείλαντά με).	(+)			+	+			
Ps. LXXXV, 2 Ἄς εἶχεν – ἐστιν.	(+)			+	+			
Ps. LXXXVII, 8 Τοὺς μετεωρισμοὺς – μοι.	+		+					
Ps. LXXXVII, 12 Τὰς αἰτίας – ἀλήθειαν.						+	+	
Ps. LXXXVIII, 4 Νόμῳ – οὐρανοῖς.	(+)							
Ps. LXXXVIII, 8 Καὶ γὰρ – καταπλήξας.	+							
Ps. LXXXVIII, 25 Ἀλήθειαν – πνεύματι (προσκυνεῖν).						+	+	
Ps. XC, 6 Οὐ μόνον – ῥαδίως.				+	+	+		
Ps. XC, 10 Ὁ οὖν – φανερώση.				+	+	+		
Ps. XC, 12 Τῆς παντοδαπῆς – προσοίσουσιν.						+		

a) Nous avons pu identifier l'origine de 12 d'entre eux et expliquer la présence du nom de Diodore :

– 5 sont sans doute à rendre à Didyme.

Le premier, sur le psaume LXXV, 13, Πνεῦμα – διαθήκην figurant dans la chaîne XVI, se retrouve dans d'autres compilations sous le nom de Didyme, à qui l'a rendu E. Mühlberg (125).

Le deuxième, sur le psaume LXXVI, 10, Ὡσπερ – συσχεθήσονται, présent sous le nom de Diodore dans un seul des deux

(125) E. MÜHLENBERG, *Psalmenkommentare aus der Ketenenüberlieferung*, II (*Patristische Texte und Studien*, 16), Berlin-New York, 1977, fragm. 791a, p. 118, l. 22 - p. 119, l. 2.

témoins de la chaîne XIV, relève du même cas que le précédent (126).

Le troisième, sur le psaume LXXVII, 50, Τὴν φίλην – ἀγάγη, ne figurant sous le nom de Diodore que dans la chaîne XVI, est dans le même cas que les précédents (127).

Le quatrième, sur le psaume LXXXVII, 8, Τοὺς μετεωρισμοὺς – ἐπένηγκάς μοι, figurant dans les chaînes III et XIV, est de saveur nettement allégorique et se retrouve dans quelques chaînes (notamment la chaîne XVII) sous le nom de Didyme (128).

Le cinquième, sur le psaume LXXXVIII, 25, Ἀλήθειαν – προσκυνεῖν, lui aussi de saveur allégorique, a circulé sous le nom de Didyme; c'est sous ce nom que Cordier l'a, en partie, publié (129).

La présence du nom de Diodore s'explique dans tous ces cas par la confusion – déjà notée – des sigles Διδ. et Διοδ.

– 6 sont à rendre à Théodoret.

L'erreur s'explique ici par la confusion des sigles Θεοδ./Διοδ. Ce sont, pour la plupart, des extraits tout à fait purs du commentaire de l'évêque de Cyr :

- sur le psaume LXII, 2 (PG LXXX, 1336 C 7-9) Ἐξελαύνει – προσκύνησιν (130);
- sur le psaume LXX, 13 (PG LXXX 1424 A 2-4) Ἐπονείδιστοι – περιβάλλοντες;
- sur le psaume LXXVII, 21 (PG LXXX 1489 A14 - B4) Οὐδὴ – προσμένων;
- sur le psaume LXXXIV, 6 (PG LXXX 1548 B10 - C2) Πρέπει – ταχέως;
- sur le psaume XC, 6 (PG LXXX 1612 A3 - B1) Οὐ μόνον – ῥαδίως;
- sur le psaume XC, 12 (PG LXXX 1613 B 2-8) Τῆς παντοδαπῆς – προσοίσουσιν.

(126) *Ibidem*, fragm. 796a, p. 122, l. 16-19.

(127) *Ibidem*, fragm. 810, p. 129, l. 14-19.

(128) On ne le trouve cependant pas édité sous ce nom par E. MÜHLENBERG.

(129) *Expositio Patrum Graecorum in Psalmos*, II, Anvers, 1646, p. 834. Bien qu'ayant circulé sous le nom de Didyme, ce fragment a peu de chances de lui appartenir; voir E. MÜHLENBERG, *Op. cit.*, p. XV.

(130) Ce fragment n'est donné sous le nom de Diodore que par un témoin de la chaîne XIII (cf. *supra*, p. XLVIII, n. 89); les autres manuscrits apparentés l'attribuent, correctement, à Théodoret.

– 1 est à rendre à Théodore de Mopsueste :

– sur le psaume LXII, 6, Τὴν εὐπραγίαν – μᾶλλον⁽¹³¹⁾.

Ce fragment figure dans le *Patmiacus* 66 qui, à cette exception près, ne commet aucune erreur d'attribution.

b) 4 autres fragments se laissent identifier, mais il n'est guère aisé d'imputer à autre chose qu'à un accident la présence du nom de Diodore :

– 1 est tiré de l'un des commentaires connus sous le nom d'Hésychius :

– sur le psaume XC, 10 (PG XCIII 1265 A 5-B 3) Ὁ οὖν – φανερώση.

– 3 sont tirés du commentaire imprimé en PG XXVII sous le nom d'Athanase⁽¹³²⁾ :

– sur le psaume LXXIII, 22 (PG XXVII 337 D 6-7) Ἀνάστα – τιμωρίαν.

– sur le psaume LXXV, 10 (PG XXVII 344 C 9-12) Τὸ θεῖον – κόλασιν.

– sur le psaume LXXXVII, 12 (PG XXVII 381 B 2-7) Τὰς αἰτίας – ἀλήθειαν.

c) 2 autres sont d'origine inconnue, mais la présence du sigle "Diodore" apparaît clairement accidentelle :

– sur le psaume XXXIV, 20 Ὅτι οὐκ – λογίζονται dans le *Coislinianus* 80 est sans doute flanqué du sigle "Diodore" parce que, comme l'a noté L. Mariès⁽¹³³⁾, il devait figurer à l'état anonyme juste après le fragment "Diodore" (réellement extrait du commentaire diodorien) sur le psaume XXXIV, 3 signalé plus haut, dans la chaîne où l'a pris celui qui l'introduisit dans le *Coislinianus* 80 ;

– sur le psaume LXXVII, 49 Ἀγγέλους – ἀναιρουμένοις est assorti dans les chaînes XIV et XVI du double sigle Diodore/Eu-sèbe. On sait que la présence de doubles sigles est la marque d'une

(131) R. DEVREESSE, *Le commentaire de Théodore de Mopsueste...*, p. 408, l. 3-5. Nous avons là, vraisemblablement, à faire à une simple confusion de sigle Théodore/Diodore, de même que nous avons vu la confusion Théodoret/Diodore.

(132) On pourrait être tenté de rapprocher ici le nom d'Athanase de celui d'Anastase; nous nous en garderons. On connaît en effet des extraits du commentaire d'Athanase qui ont circulé sous le nom de Didyme (cf. E. MÜHLENBERG, *Op. cit.*, p. XV); dans ces conditions, pourquoi ne pas admettre que des extraits d'Athanase aient pu circuler sous le nom de Diodore? On notera, par ailleurs, que le premier de ces fragments n'est donné sous le nom de Diodore que par un des témoins de la chaîne de type XIV.

(133) *Le commentaire...*, p. 115.

profonde dégénérescence de la chaîne qui les porte, aussi ne s'étonnera-t-on point de ce que ce fragment ne figure pas plus dans le commentaire diodorien que dans ce qui nous est parvenu du commentaire d'Eusèbe. R. Devreesse, lui⁽¹³⁴⁾, rapproche ces quelques lignes du commentaire donné par Théodore de Mopsueste⁽¹³⁵⁾. En fait, les deux premières lignes de ce fragment sont de Didyme⁽¹³⁶⁾ et la suite de Théodore⁽¹³⁷⁾. Il faut alors expliquer le double sigle Diodore/Eusèbe par une double erreur Didyme/Eusèbe, Théodore/Diodore !

d) Parmi les fragments restants, d'origine non identifiée, il est possible de distinguer :

– 2 fragments qui, dès le Xe siècle, ont sans doute été reconnus comme non-diodoriens. Portant sur les psaumes LXXXIV, 14 et LXXXV, 2, ils sont assortis du sigle Diodore dans les chaînes XV et XVI et dans un seul des témoins de la chaîne III, le *Venetus Marcianus gr.* 17. La collection des chaînes XV et XVI n'ayant pas été empruntée directement ou indirectement au manuscrit de Venise⁽¹³⁸⁾, on ne peut expliquer la présence de ce sigle dans les chaînes XV et XVI et dans le *Marcianus* 17 que par sa présence dans la source commune aux chaînes III, XV et XVI. Son absence dans tous les autres témoins de la chaîne III vient sans doute de ce que l'auteur de la copie du *Parisinus gr.* 139 (deuxième témoin ancien de la chaîne III, duquel dérivent vraisemblablement les témoins récents), s'étant rendu compte de la non-appartenance de ces gloses au commentaire diodorien, aura préféré les laisser à l'état anonyme.

– 1 fragment sur le psaume LXXXVIII, 4, qui ne se trouve sous le nom de Diodore que dans le *Marcianus gr.* 17, alors que tous les autres témoins de la chaîne III l'attribuent, sans doute à juste titre, à Eusèbe.

– enfin, 1 fragment sur le psaume LXXXVIII, 8 pour lequel force est de reconnaître qu'il est impossible de donner une explication rationnelle à la présence du nom de Diodore.

(134) *Les anciens commentateurs...*, p. 309.

(135) *Le commentaire de Théodore de Mopsueste...*, p. 533.

(136) E. MÜHLENBERG, *Op. cit.*, fragm. 810, p. 129, l. 9-10.

(137) R. DEVREESSE, *Le commentaire de Théodore de Mopsueste...*, p. 533, l. 7-11.

(138) Cf. *supra*, p. LXIII-LXIV.

3 - *Quelques conclusions tirées de l'étude des fragments caténiques "Diodore"*

L'étude des fragments caténiques "Diodore" tirés du commentaire diodorien conduit à penser que les fragments figurant dans les chaînes III, XIV, XV, XVI et XVII sont issus d'une même source, sans doute un recueil d'*excerpta* dont le texte était proche de P A V M, et qu'ils ont, lorsque nous les atteignons au Xe-XIe siècles à Constantinople, une longue histoire derrière eux. Cette histoire se marque avant tout par de multiples détériorations et accidents.

De cette source commune sont sans doute aussi issus les "faux extraits diodoriens" qui, en nombre relativement élevé, sont le plus souvent les fruits de la confusion – bien connue – des sigles Didyme/Diodore/Théodoret/Théodore.

Les fragments présents dans la petite chaîne du *Patmiacus S. Iohannis* 66 sont au contraire une preuve de la circulation (peut-être en Orient) au XIe s. d'extraits très purs du commentaire diodorien sous le nom de Diodore.

CHAPITRE III. ANASTASE/DIODORE À LA LUMIÈRE
DES CHAÎNES EXÉGÉTIQUES

Les fragments "Anastase" et les fragments "Diodore" des chaînes exégétiques forment, tant par leur nombre que par leur qualité, deux collections différentes. Celle des fragments "Diodore" s'étend du psaume I, 6 au psaume XCI, 5, celle des fragments "Anastase" (avec 4 exceptions dans des chaînes très récentes) du psaume CVI, 42 au psaume CXLVIII, arg., si bien qu'aucun extrait du commentaire diodorien ne se trouve assorti du sigle "Diodore" dans certaines chaînes et du sigle "Anastase" dans d'autres.

On constate d'autre part qu'il n'y a pratiquement pas solution de continuité entre les deux collections, si bien qu'il est permis de se demander si nous n'avons pas affaire à des extraits d'un même commentaire divisé en deux volumes dont le premier aurait circulé sous le nom de Diodore et le second sous le nom d'Anastase.

La qualité textuelle des deux collections n'est pas la même :

– Certains fragments "Diodore", issus probablement d'une collection d'*excerpta* dans laquelle ont dû puiser tous les caténistes postérieurs, ont, à l'époque où nous les atteignons, beaucoup

souffert de leur circulation dans les chaînes ; d'autres, au contraire (chaîne du *Patmiacus*) ont été pris récemment dans une source offrant le nom de Diodore.

Il est donc clair que le commentaire d'où ont été tirés nos fragments "Diodore" a circulé de l'origine des chaînes au Xe-XIe s. sous le nom de Diodore.

— Les fragments "Anastase", au contraire, présents dans des chaînes récentes, sont d'une très grande pureté, comparés au texte dont ils sont tirés. Il semble que dans les chaînes XV et XVI nous les atteignons à la fois au degré zéro et au degré ultime de leur circulation dans les chaînes.

Malgré ces différences, les fragments "Diodore" et les fragments "Anastase" sont, les uns et les autres, apparentés au texte de la famille P A V M de la tradition directe. Et, fait remarquable, les fragments "Anastase" vont toujours avec P A V M contre C, seul manuscrit de la tradition directe à porter le nom d'Anastase. On peut donc conclure qu'a existé, sous le nom d'Anastase, un manuscrit de la famille P A V M portant au moins le commentaire des psaumes CVI, 42-CXLVIII, arg.

Nous nous retrouvons donc, au terme de cette étude, face au même problème qu'auparavant : Anastase et Diodore ont sur le commentaire que nous éditons des droits de paternité égaux, le nom d'Anastase semblant cependant d'apparition plus récente que celui de Diodore, mais nous ne pouvons tirer de conclusion décisive de ce fait.

DEUXIÈME PARTIE

ANASTASE? DIODORE?

COMMENTAIRE D'AUTEUR OU CHAÎNE ANONYME?

CHAPITRE I. DE QUELQUES HYPOTHÈSES SUR LE RÔLE D'ANASTASE ET LA NATURE DU COMMENTAIRE DIODORIEN

1 - *Anastase auteur de la chaîne marginale de C?*

La thèse a été défendue de 1910 à 1923 par L. Mariès en raison du titre Ὑπόθεσις καὶ ἐρμηνεία τοῦ ψαλτηρίου τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ψαλμῶν ἀπὸ φωνῆς Ἀναστασίου μητροπολίτου Νικαίας porté par le *Coislinianus* 275. Adoptant l'explication d'ἀπὸ φωνῆς donnée par D. Serruys⁽¹⁾, il affirmait alors : "Si le sens de l'expression ἀπὸ φωνῆς est encore discuté, une chose cependant est dès à présent bien certaine, c'est que, dans tous les exemples que l'on en cite, cette expression indique qu'il s'agit non pas d'une composition originale faite par l'auteur dont elle introduit le nom, mais bien d'un travail, de nature assez indéterminée, auquel cet auteur s'est livré à propos de l'ouvrage d'un autre. Dès lors dans notre cas l'expression ἀπὸ φωνῆς Ἀναστασίου, loin de rien faire préjuger en faveur de l'attribution du Commentaire à Anastase, indique plutôt qu'il faut chercher dans un autre personnage le véritable auteur"⁽²⁾.

Le véritable auteur serait naturellement Diodore et le "sur-travail" accompli par Anastase consisterait en la chaîne marginale entourant dans C le commentaire diodorien.

Le titre de C s'appliquerait à l'"agglomérat ainsi composé : commentaire médian + extraits marginaux" et il faudrait l'interpréter de la manière suivante : "Sujet et explication du psautier des cent cinquante psaumes, par un auteur anonyme, comportant un "surtravail" d'Anastase, métropolite de Nicée, surtravail qui a précisément consisté à réunir la collection des extraits marginaux"⁽³⁾. L'intervention d'Anastase n'aurait, dans cette hypothèse, joué aucun rôle d'importance dans la transmission du

---

(1) ΑΠΟ ΦΩΝΗΣ, dans *Revue de Philologie*, t. 35 (1911), p. 71-74.

(2) L. MARIÈS, *Aurions-nous le commentaire sur les psaumes de Diodore de Tarse?*, dans *Revue de Philologie*, t. 35 (1911), p. 57-58.

(3) L. MARIÈS, *Diodore ἀπὸ φωνῆς ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ*, dans *Revue de Philologie*, t. 38 (1914), p. 171.

commentaire diodorien car elle “a été dans le cas, et fort heureusement pour nous, très restreinte: elle s’est bornée à reproduire sans l’altérer un commentaire anonyme en y ajoutant simplement une couronne d’extraits” (4).

Cette hypothèse extrêmement séduisante — elle permet d’éliminer du débat aux moindres frais le nom d’Anastase — fut rejetée en 1933 par L. Mariès lui-même (5) en raison de la présence dans la chaîne marginale de C de fragments attribués à Métrophane (6). Si l’on admet, en effet, que l’auteur de la compilation marginale est le métropolite de Nicée vivant aux alentours de l’an 700 (7), comment expliquer la présence dans cette chaîne de fragments de l’œuvre de l’adversaire de Photius ? (8) On pourrait imaginer que l’introduction des extraits du commentaire de Métrophane est postérieure d’un bon siècle à la rédaction primitive de la chaîne. Cette idée a effleuré L. Mariès, mais, sans raison valable, il se refuse à la prendre en considération: “On pourrait, il est vrai, supposer que les extraits tirés de Métrophane sont venus postérieurement s’adjoindre à la chaîne marginale telle que l’avait composée Anastase, mais c’est là une supposition gratuite. Rien jusqu’ici n’autorise à la faire” (9).

Il semble, à ce que l’on devine dans les explications embarrassées de L. Mariès, que le vrai motif du rejet de cette hypothèse tiende au fait qu’il s’est aperçu qu’elle ne tenait aucun compte de la singularité de C dans la tradition manuscrite du commentaire.

Restant fidèle à l’interprétation d’ἀπὸ φωνῆς qu’il avait défendue, il ne restait plus à L. Mariès qu’à trouver quel autre “surtravail” pouvait avoir accompli Anastase, aussi propose-t-il l’hypothèse suivante :

2 - *Anastase auteur de l’introduction des “scories”
et des corrections de C ?*

Tout aussi séduisante, à première vue, que la précédente, cette hypothèse pêche par bien des faiblesses. Tout d’abord, elle part du principe difficilement soutenable que toutes les interpolations,

(4) *Ibidem*, p. 172.

(5) *Études...*, p. 48-49.

(6) Cf. *supra*, p. XIII.

(7) Cf. L. MARIÈS, *Le commentaire...*, p. 64-65.

(8) Cf. G. MERCATI, *Sull'autore del De titulis Psalmorum stampato fra le opere di S. Atanasio*, dans *Orientalia Christiana Periodica*, t. 10 (1944), p. 20.

(9) *Études...*, p. 49.

additions et corrections au texte de C sont dues à un auteur unique (Anastase). Une démonstration réellement scientifique aurait voulu, non que l'on parte de ce principe, mais que l'on parvienne à démontrer qu'une seule personne peut avoir procédé à ces additions.

Or on constate⁽¹⁰⁾ que nombre de ces scories peuvent être d'anciennes notes marginales intégrées au texte lors de l'une des copies. Il en va ainsi, en particulier, des notes de critique textuelle sur le texte scripturaire et des remarques acerbes sur le caractère historique de l'exégèse diodorienne⁽¹¹⁾.

D'autre part, comment expliquer dans cette hypothèse le fait que les fragments "Anastase" des chaînes s'apparentent toujours à P A V M contre C, témoin, lui, de l'intervention d'Anastase? L. Mariès répond d'avance à cette objection en affirmant qu'il aurait suffi que quelqu'un, dont la bibliothèque possédait à la fois un exemplaire anonyme et un exemplaire ἀπὸ φωνῆς Ἀναστασίου, se soit rendu compte de la parenté des deux textes et ait apposé le nom d'Anastase sur l'exemplaire anonyme qui aurait fait souche à son tour. Cela aurait pu se produire à Lavra où devaient figurer en même temps le *Coislinianus* 275 et l'*Athous Lavra* Θ 70⁽¹²⁾. Pour qu'il ait pu en être ainsi, il faudrait, nous semble-t-il, que les fragments caténiques "Anastase" soient nettement apparentés sinon à A, du moins à la famille P A. Or, comme nous l'avons montré plus haut⁽¹³⁾, c'est sans doute de l'ancêtre de V M que procèdent ces extraits.

Mais là n'est pas le plus grave; cette hypothèse est, en effet, comme la précédente, viciée à la base par l'interprétation d' ἀπὸ φωνῆς sur laquelle elle repose. Il ressort, en effet, de l'étude minutieuse de cette formule par M. Richard⁽¹⁴⁾, qui s'est attaché à en relever un très grand nombre d'exemples dans des manuscrits peu connus, que: "Du Ve (Marinos?) ou du VIe siècle jusqu'au VIIIe, ἀπὸ φωνῆς, quelques rares exceptions [Procopé (?), André de Crète] mises à part, précède toujours le nom d'un professeur et doit se traduire: *d'après l'enseignement oral de* (Ammonius), *pris au cours de* (Olympiodore, etc) ... À partir du IXe siècle,

(10) Cf. *supra*, p. xxx-xxxii.

(11) Cf. *supra*, p. xxxi.

(12) Cf. *Études...*, p. 52-53.

(13) Cf. *supra*, p. xlvi.

(14) M. RICHARD, ΑΠΟ ΦΩΝΗΣ, dans *Byzantion*, t. 20 (1950), p. 191-222 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. III, n° 60).

ἀπὸ φωνῆς peut précéder le nom de n'importe quel auteur et n'ajoute rien (sauf exceptions possibles) à l'idée exprimée par le génitif du nom d'auteur. Suivant les cas on peut traduire cette expression : *de, par, selon, d'après*" (15).

Le texte contenu dans le *Coislianus* 275 n'étant pas un recueil de notes prises lors d'un cours – on peut admettre qu'il s'agit d'un cours rédigé par un professeur, mais en aucun cas de notes prises à un cours – il faut considérer que le titre attribue le commentaire à Anastase et le traduire : "*Préface et interprétation des cent-cinquante psaumes du Psautier par Anastase, métropolitain de Nicée*" (16).

Ainsi le nom d'Anastase ne peut, en aucune façon, être éliminé. Le métropolitain de Nicée, si l'on ne considère le problème que du point de vue de la tradition manuscrite, a des droits de paternité égaux sinon supérieurs (c'est le seul connu de la tradition directe) à ceux de l'évêque de Tarse.

3 - Le commentaire diodorien, chaîne anonyme ?

Les deux auteurs "possibles" ne pouvant être aisément départagés, il était tentant de dénier tout droit de paternité à l'un et à l'autre. C'est ce que fit R. Devreesse en affirmant que dans le texte que nous éditons nous n'avons pas affaire à un commentaire d'auteur, mais à une chaîne anonyme.

Exposée pour la première fois en 1925 (17), reprise avec vigueur par son auteur en 1970 (18), cette thèse mérite de nous retenir bien qu'elle soit marquée par endroits d'une mauvaise connaissance du commentaire diodorien (19).

Le fondement de cette thèse est constitué par les "scories" de C.

R. Devreesse utilise en effet à loisir les extraits de Théodoret

(15) *Ibidem*, p. 222.

(16) Cf. *ibidem*, p. 221.

(17) Cf. *Revue Biblique*, t. 34 (1925), p. 605-606; art. *Chaînes...*, col. 1089, 1128-1130.

(18) *Les anciens commentateurs...*, p. 302-311.

(19) On notera, par exemple, le grief fait à l'auteur du commentaire d'"illustrer les allégories de l'Écriture par l'impudicité des fables païennes" (*Les anciens commentateurs...*, p. 310) en rappelant dans le prologue du commentaire au psaume CXVIII "des légendes crétoises aussi vulgaires que celles de l'union de Zeus avec Europe sous la forme d'un taureau ou celle de son mariage avec Héra sa propre sœur" (*Ibidem*). En fait l'auteur du commentaire combat vivement ces légendes qu'il cite à titre d'illustration (δεῖ γὰρ ἐνὸς καὶ δευτέρου μνημονεῦσαι πρὸς σαφήνειαν) en les qualifiant d'insanités (μὴ ... εἰς λήρους καταπέσω). Cf. éd. Mariès dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 9 (1919), p. 90.

insérés dans C au milieu du commentaire diodorien comme preuve de la rédaction (par Anastase?) d'une chaîne anonyme. Croyant trouver dans la comparaison des arguments donnés par Diodore à quelques psaumes avec ceux donnés par Théodoret, et dans celle de quelques passages diodorien avec le commentaire de Théodore de Mopsueste, une confirmation de son hypothèse, R. Devreesse affirme que, dans le texte que nous éditons, le Diodore authentique (= les fragments "Diodore" des chaînes?) se réduit à "une collection de passages (la plus grande partie sur les ps. LIII-LXXIX) noyés dans une 'interprétation' qui n'était le plus souvent qu'un 'surtravail' pour lier à la file des éléments pris d'ailleurs; peut-être même, en définitive, une chaîne d'origine antiochienne" (20).

Dans cette hypothèse, le titre du *Coislinianus* 275 pourrait s'expliquer comme étant incomplet, le nom des autres commentateurs utilisés ayant disparu; il faudrait sans doute l'interpréter: Préface ... d'après Anastase, le métropolitain de Nicée, et d'autres (21).

Les fondements de cette thèse sont malheureusement erronés. Tout se passe pour R. Devreesse comme si les extraits de Théodoret faisaient partie intégrante du commentaire diodorien dans toute la tradition manuscrite. Il n'est nulle part dit, bien sûr, que ces fragments figurent dans tous les manuscrits, et même peut-on trouver au détour d'une note que les interpolations de C sont omises de la tradition "de Messine" (22), mais nulle part non plus R. Devreesse ne dit que les fragments de Théodoret cités à l'appui de cette thèse et les interpolations de C ne sont qu'une seule et même réalité. Redisons-le encore une fois, aucun des fragments de C tirés de Théodoret et d'autres auteurs, identifiés ou non, ne figure dans les autres témoins; ils apparaissent clairement comme ajoutés au commentaire diodorien, fonds commun de tous les témoins.

Alléguer, d'autre part, la parenté de passages du commentaire diodorien et du commentaire de Théodore de Mopsueste pour affirmer que le texte que nous éditons n'est qu'une chaîne anonyme, relève d'une véritable jonglerie verbale. Rien n'interdit, en effet, qu'existe une parenté étroite entre le commentaire de

(20) *Les anciens commentateurs...*, p. 311.

(21) Art. *Chaînes...*, col. 1130.

(22) *Les anciens commentateurs...*, p. 309 et n. 43. On notera que, sans doute pour des raisons pratiques, R. Devreesse ne cite comme témoin de cette "tradition" que le *Vat. gr.* 627 qu'il avait alors sous la main.

Diodore et celui de Théodore de Mopsueste car – il ne faudrait pas l'oublier – le second fut l'élève et le disciple fidèle du premier. Enfin et surtout, l'auteur de cette hypothèse passe totalement sous silence la nature du texte qu'il a édité sous le nom de "commentaire de Théodore de Mopsueste". Il s'agit, non d'un texte continu parvenu en tradition directe, mais d'un texte reconstitué à partir d'extraits d'une version latine anonyme et de fragments caténiques⁽²³⁾. "J'ai, dit R. Devreesse, tenté de reconstituer, verset par verset, ce commentaire du Psautier, à l'aide de matériaux d'origine diverse, échappés de la destruction comme par miracle, ou sauvés par le genre et l'aspect même des compilations qui les avaient naguère absorbés"⁽²⁴⁾.

Dans ces conditions, même en cas de concordance absolue – ce qui ne se produit jamais – entre le commentaire diodorien et le commentaire de l'évêque de Mopsueste, ne pourrait-on à bon droit mettre en cause l'authenticité du fragment imprimé sous le nom de Théodore, et même dire qu'il peut s'agir d'un extrait du commentaire de Diodore passé dans les chaînes sous le nom de Théodore par le jeu d'une simple confusion de sigles ?

Bien que ne résistant pas à l'examen, la thèse de R. Devreesse est digne d'intérêt car elle pose au sujet du commentaire diodorien la question essentielle : ce texte est-il l'œuvre originale d'un commentateur ou la compilation d'un habile caténiste, question à laquelle il n'est naturellement possible de répondre qu'après une analyse du texte diodorien.

CHAPITRE II. LE PROLOGUE DES COISLINIANUS 275
ET PARISINUS GRAECUS 168,
CLEF DU COMMENTAIRE DIODORIEN

Le commentaire diodorien est précédé d'un assez long prologue au psautier de type assez inhabituel car il est à la fois une dissertation générale sur la composition, le but, les thèmes des psaumes, et une introduction de ton personnel à un commentaire auquel il est renvoyé de manière plus ou moins explicite.

---

(23) Méthode jadis vigoureusement combattue par R. Devreesse : "À coup sûr, celui qui voudrait tout simplement faire une collection de fragments d'un auteur donné en prenant à la suite tous les morceaux que mettent à son compte les différents manuscrits, aurait de quoi faire rapidement un gros volume et la matière de nombreuses dissertations ; le résultat final serait vraisemblablement celui auquel aboutirent les compilateurs précédents : des textes inauthentiques..." (Art. *Chaînes...*, col. 1097-1098).

(24) *Le commentaire de Théodore de Mopsueste...*, p. V.

Nous avons déjà noté dans l'étude des manuscrits de ce commentaire⁽²⁵⁾ que le *Coislinianus* 275 avait dû comporter d'autres prologues ; on pourrait donc se demander, à juste raison, si cette préface est l'œuvre du même auteur (ou du même compilateur) que le commentaire qu'elle précède ou si ce n'est qu'un texte adventice. Par chance, nous trouvons dans ce prologue nombre de précisions sur la vision du psautier qu'avait l'auteur ; aussi est-il possible, en le suivant comme un guide, de voir si la vision du psautier contenue dans ce texte liminaire est la même que celle exposée à loisir tout au long du commentaire.

I - *David auteur de tous les psaumes*

La première affirmation de l'auteur du prologue est que le Saint-Esprit, par l'intermédiaire de *David, auteur de tous les psaumes*, doté du don de prophétie, fournit aux hommes "les paroles appropriées aux malheurs, paroles par lesquelles ceux qui y sont tombés pourraient se guérir"⁽²⁶⁾. Cette thèse, qui n'est pas originale⁽²⁷⁾, est sans cesse répétée tout au long du commentaire. On la retrouve notamment lorsque le psaume porte les inscriptions "Des fils de Coré", "d'Idithoum" (ps. XXXVIII, XLI, XLIII, XLIV, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, LXI ...); il y est le plus souvent précisé, comme dans la longue note concluant le commentaire du psaume XXIX⁽²⁸⁾, que les chantres de la Bible n'ont pas eux-mêmes composé les psaumes qui portent leur nom, mais qu'ils se sont bornés à les psalmodier ou à les accompagner de leurs instruments après les avoir reçus de David. C'est sans doute dans l'argument très "théorique" du psaume LXXII que l'on peut trouver expliquée le plus clairement cette théorie avec renvoi explicite à ce qui a déjà été dit :

Χρῆ οὖν εἰδέναι ὅτι πάντες τοῦ Δαυεῖδ εἰσιν οἱ ψαλμοί, καθὼς καὶ ἔμπροσθεν εἴρηται, διαφόροις δὲ ψαλτωδοῖς ἐδίδοντο παρ' αὐτοῦ τοῦ Δαυεῖδ, καθὼς αὐτὸς ἐδοκίμαζεν ὁ Δαυεῖδ ἢ ἡ χάρις ἢ ἐν αὐτῷ. Καὶ οἱ μὲν ἐδίδοντο τῷ
5 Ἀσάφ, οἱ δὲ τῷ Ἰδιθούμ, ἄλλοι τοῖς υἱοῖς Κορέ, οὐχ ὡς ἐκείνων ποιούντων τοὺς ψαλμούς, ἀλλ' ὡς ᾄδόντων μόνον καὶ ἄρμοζόντων τοῖς ὀργάνοις μετὰ τὸ λαβεῖν παρὰ τοῦ προφήτου Δαυεῖδ.

1/3 εἰσιν - Δαυεῖδ V M: om. C   3 αὐτὸς· C M: ὁ αὐτὸς V

(25) Cf. *supra*, p. XII.

(26) Texte grec dans notre édition, p. 3.

(27) C'est celle de certains exégètes hébreux (Rabbi Méir, par exemple).

(28) Cf. notre édition, p. 170-172.

Le copiste de P a d'ailleurs tiré la conclusion de cette affirmation en apposant en tête de chaque psaume la mention $\Psiαλμὸς τῷ Δαυειδ$.

En vertu de ce don de prophétie – et “le genre prophétique se divise en trois : le futur, le présent, le passé”⁽²⁹⁾ – David peut dire les psaumes *de* (ἐκ προσώπου) personnages devant venir au monde, longtemps après lui, vivant à son époque, ou ayant vécu longtemps avant lui.

Pour aider le lecteur à se retrouver sans trop de difficultés dans les personnages ou les situations mises en scène, l'auteur du prologue procède à l'énumération des thèmes abordés dans les psaumes. Ce classement qui ne se veut pas exhaustif “pour ne pas retarder ceux qui désirent voir l'explication détaillée des psaumes eux-mêmes”⁽³⁰⁾ est assez complet pour pouvoir être comparé à l'analyse faite dans l'argument de chaque psaume.

2 - Les thèmes des psaumes à la lumière du prologue et du commentaire

A. Thèmes annoncés dans le prologue et retrouvés dans le commentaire

Il faut, nous est-il dit dans le prologue, distinguer deux grandes séries de psaumes : les psaumes de thème général et les psaumes de thème particulier, chacune de ces séries pouvant faire l'objet de nombreuses subdivisions.

Psaumes de thème général

Rentrent dans cette série les psaumes moraux et dogmatiques.

Les psaumes moraux se subdivisent à leur tour en psaumes destinés à corriger l'individu, le seul peuple juif, tous les hommes.

Cette division est en grande partie reprise dans l'argument du psaume XXXVI où l'on peut lire, après un renvoi explicite au prologue (καθὼς εἴρηται ἐν τοῖς προοιμίαις), τῶν ἠθικῶν ψαλμῶν οἱ μὲν εἰσιν εἰδικοί τῶν Ἰουδαίων ... οἱ δὲ κοινοὶ πάντας ἀνθρώπους νοουθετοῦντες⁽³¹⁾. On notera toutefois que si, dans le prologue, sont annoncées trois subdivisions : τὸ ἐκάστου ἠθος ... τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων μόνον ... κοινῶς πάντας ἀνθρώπους, nous ne retrouvons ici que les

(29) Texte grec dans notre édition, p. 6.

(30) Texte grec dans notre édition, p. 5.

(31) Cf. notre édition, p. 215.

deux dernières. Mais n'est-il pas vrai que la première et la troisième ne se distinguent que d'un point de vue logique ? De plus, si les psaumes IX, XV, XLIX, LXXXI, CX, CXI, CXII, CL sont clairement rangés par l'auteur du commentaire dans la catégorie concernant le seul peuple juif, et les psaumes I, XXXVI, XLVIII, dans celle concernant tous les hommes, il n'en est aucun considéré comme touchant à la morale strictement individuelle.

L. Mariès, qui avait noté ce fait, pensait que l'auteur n'avait pas "voulu donner (...) à cette subdivision : τὸ ἐκάστου ἥθος, la rigueur d'une étiquette qu'on devrait retrouver sur tel ou tel psaume en particulier", mais qu'il désignait par cette formule un thème interférant dans les psaumes avec d'autres⁽³²⁾. C'est sans doute là la bonne explication. L'auteur du commentaire, s'il est le même que celui du prologue, se sera rendu compte que sa formule du prologue était par trop abrupte et l'aura volontairement corrigée à l'occasion de l'argument du psaume XXXVI.

Les psaumes de thème dogmatique seraient, eux, à ranger en deux catégories :

- πρὸς τοὺς αὐτόματα νομίζοντας τὰ ὄντα
- πρὸς τοὺς ἀπρονόητα λέγοντας...⁽³³⁾

L'auteur du commentaire, usant de formules identiques, range dans la première catégorie les psaumes CIII et CXLVIII dont les commentaires sont deux véritables dissertations sur la création qui offrent de nombreux points de convergence. On peut notamment trouver dans le psaume CXLVIII un renvoi au psaume CIII : ὡς καὶ ἐν τῷ ρ̄γ ψαλμῷ.

Ceux qui nient la réalité de la Providence divine sont combattus dans l'exégèse des psaumes IV et XVIII. Là encore nous retrouvons des formules identiques à celles du prologue⁽³⁴⁾, et le commentaire du second de ces psaumes renvoie explicitement au premier : ὡσπερ γὰρ ὁ τέταρτος⁽³⁵⁾.

Psaumes de thème particulier

Cette deuxième grande catégorie est moins clairement définie, tout se passant comme si l'auteur du prologue faisait confiance aux lecteurs pour trouver eux-mêmes les différents thèmes et les psaumes à y rattacher.

Sont cependant nettement distingués :

- 1) les psaumes concernant "la captivité à Babylone et là aussi

(32) *Études...*, p. 64.

(33) Cf. notre édition, p. 4.

(34) Cf. notre édition, p. 21-22 et 108-109.

(35) Cf. notre édition, p. 108.

il y a subdivision, ou plutôt de nombreuses subdivisions” (36). Certains de ces psaumes sont, en effet, dits des juifs sur le point d’aller en captivité ; d’autres, des juifs y étant ; d’autres, des juifs espérant le retour ; d’autres, des juifs déjà de retour (37).

Il est fait allusion à plusieurs reprises dans le commentaire à ces subdivisions avec renvoi à ce qui a été dit dans le prologue, ainsi au psaume V : Εἶπον γὰρ ἐν ἀρχῇ διαφόρους εἶναι τὰς αἰτίας καθ’ ἃς συνετέθησαν οἱ Βαβυλωνιακοὶ ψαλμοί(38), et au psaume CXXXVIII : Εἴρηται πολλάκις ὡς διαφορὰν πλείστην ἔχουσιν οἱ Βαβυλωνιακοὶ ψαλμοὶ πρὸς ἀλλήλους.

À deux endroits au moins du commentaire cette classification est reprise et précisée ; ainsi, dans l’argument du psaume LXIV sont analysées les différentes attitudes du peuple juif à l’égard de l’exil : Τίνα δὲ οὐκ ἂν ἐκπλήξειεν τὸ ποικίλον τῶν ὑποθέσεων, ὅτι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως οὔσης ἐν πᾶσι τοῖς ψαλμοῖς τοῖς τὰ Βαβυλωνιακὰ περιέχουσι ποικίλλει αὐτὰς διαφόρως ὁ προφήτης, ποτὲ μὲν ὡς αἰτούντων τὴν ἐπάνοδον, ποτὲ δὲ ὡς εὐχαριστοῦντας αὐτοὺς εἰσάγων ὑπὲρ ὧν ἐπανῆλθον, ποτὲ δὲ διηγουμένους αὐτοὺς τὰς συμφορὰς τὰς ἐν Βαβυλῶνι, ἄλλοτε δὲ μεμνημένους τῶν ἱεροσολύμων καὶ ἐνδεικνυμένους τὴν ἐπιθυμίαν ἣν ἔχουσι περὶ τὸ ἐπανελθεῖν, et au psaume XXIV il est précisé que, si certains des psaumes dits des juifs à Babylone sont ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ λαοῦ, d’autres sont ἀπὸ τῶν παρ’ αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύόντων(39).

Loin de contredire la classification exposée dans le prologue, ce qui est dit aux psaumes XXIV et LXIV vient la compléter, en donnant des précisions d’ordre psychologique sur l’attitude des juifs envers l’exil, la classification donnée dans le prologue étant avant tout historique(40).

On peut ainsi, en adoptant les catégories définies dans le prologue, établir à partir de ce qui est dit dans l’argument de chaque psaume le classement suivant :

- des juifs au moment de partir pour l’exil : ps. XXIII ;
- des juifs à Babylone : ps. V, XXIV, XXV, XXX, XLI, XLII, L, LXII, LXXII, LXXVI, LXXXVII, LXXXVIII, LXXXIX,

(36) Texte grec dans notre édition, p. 5.

(37) Cf. *ibidem*.

(38) Cf. notre édition, p. 28.

(39) Cf. notre édition, p. 143.

(40) Il faut cependant noter comme déjà d’ordre psychologique la catégorie des psaumes “dits des juifs espérant le retour”.

C, CI, CV, CXVIII, CXX, CXXII, CXXIX, CXXX, CXXXI, CXXXVI, CXXXVIII, CXL, CXLI, CXLII;

– des juifs espérant le retour⁽⁴¹⁾: ps. LIX, LXX, LXXX, XCIII, CXXI, CXXV;

– des juifs de retour: ps. XXII, XXXIX, LX, LXIV, LXV, LXVI, LXXXIII, LXXXIV, XCII, XCIV, XCV, XCVI, XCVII, XCVIII, XCIX, CII, CVI, CXIV, CXVII, CXXIII, CXXIV, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXXXII, CXXXIII, CXXXIV, CXXXV, CXXXVII, CXLIV, CXLV, CXLVI, CXLVII, CXLIX.

Ce classement peut être précisé à l'aide des catégories définies aux psaumes XXIV et LXIV; ainsi, dans les psaumes dits des juifs à Babylone, on pourrait distinguer ceux dits ὡς αἰτούντων τὴν ἐπάνοδον, ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ λαοῦ: ps. V, XXIV, XXX, XLI, XLII, LXII, C, CXXXI, et celui dit ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύόντων: ps. XXV.

Tout au long du commentaire la concordance est parfaite entre les deux classements, comme on pourra en juger à la lecture; pour notre part, nous ne saurions le montrer ici sans être fastidieux.

2) les psaumes narratifs :

D'autres psaumes, dit l'auteur du prologue, "racontent des événements déjà réalisés, le prophète racontant les événements d'Égypte, au désert, pour l'utilité des générations à venir"⁽⁴²⁾. La concordance entre le commentaire et le prologue est, dans ce cas encore, parfaite. Sont en effet présentés comme faisant allusion à des événements anciens ἵν' ἔχοιεν Ἰσραηλῖται τὰς μνήμας τῶν γεγονότων παραινέσεις τῶν παρόντων⁽⁴³⁾ les psaumes LXXVII, CIV, CXIII; là encore, on peut noter le renvoi explicite d'un psaume à un autre, l'argument du psaume CXIII portant: "Ὁμοιος... ἔστιν οὗτος τῷ ἑκατοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ.

3) les psaumes Macchabéens :

L'auteur du prologue y distingue des psaumes dits en leur nom par des personnages particuliers, par exemple Onias et tels autres, d'autres ... dits en commun par tous les Israélites⁽⁴⁴⁾. Cette

(41) Nous ne classons dans cette catégorie que les psaumes expressément considérés comme "dits des juifs espérant le retour", mais il est évident que l'on pourrait y ranger tous les psaumes "dits des juifs à Babylone".

(42) Texte grec dans notre édition, p. 5.

(43) Argument du psaume CIV.

(44) Cf. notre édition, p. 5.

formule est reprise en des termes quasiment identiques dans l'argument du psaume LIV: Καὶ τούτων αὐτῶν τῶν ψαλμῶν οἱ μὲν ἐκ προσώπου εἰρηνται τοῦ κοινοῦ τῶν Μακκαβαίων, οἱ δὲ ἐκ προσώπου τῶν ἀρχιερέων.

Sont dits (suivant le commentaire):

- de personnages particuliers, les psaumes LIV, LXVIII, CVIII;
- de tous les juifs, les psaumes XLIII, XLVI, LV, LVI, LVII, LVIII, LXI, LXXIII, LXXVIII, LXXIX, LXXXII, CVII, CXLIII.

4) les psaumes convenant à Jérémie et à Ézéchias:

Seul le psaume XXXIV est considéré par l'auteur du commentaire comme dit de Jérémie. Le vague de la formule employée dans le prologue⁽⁴⁵⁾ ne permet pas de supposer que l'auteur voyait plusieurs psaumes s'appliquant à Jérémie. On ne saurait donc voir là une contradiction entre le prologue et le commentaire.

Les psaumes convenant à Ézéchias, ou psaumes assyriens, sont beaucoup plus nombreux puisque le commentaire en distingue 24: XIII, XIV, XIX, XX, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXII, XXXIII, XL, XLVII, LI, LII, LIII, LXXIV, LXXV, LXXXV, LXXXVI, XC, XCI, CXV, CXVI.

Le prologue ne faisant aucune distinction entre les différentes situations évoquées dans les psaumes assyriens, toute comparaison entre prologue et commentaire est impossible. On notera qu'il existe entre les arguments de tous ces psaumes une parfaite identité qui se marque par le recours aux mêmes allusions bibliques.

B. Psaumes de thèmes non-annoncés dans le prologue

Vingt-trois psaumes sont dotés, par l'auteur du commentaire, d'arguments faisant allusion à des thèmes dont il n'est pas fait expressément mention dans le prologue:

- le psaume XLV, présenté comme dit d'Achaz;
- les psaumes II, VIII, XLIV, CIX, présentés comme directement et entièrement messianiques;
- les psaumes III, VI, VII, X, XI, XII, XVI, XVII, XXI, XXXV, XXXVII, XXXVIII, LXIII, LXVII, LXIX, LXXI, CXIX, CXXXIX, présentés comme dits par David de lui-même lorsque, par exemple, il était poursuivi par Saül ou par Absalon.

(45) Cf. notre édition, p. 5.

Il peut paraître étonnant qu'un groupe numériquement aussi important que celui des psaumes davidiques et qu'un ensemble théologiquement aussi remarquable que celui des psaumes messianiques ne soient pas mentionnés dans le prologue.

Le psaume dit d'Achaz est si isolé que l'on pourrait considérer que l'auteur du prologue n'a pas jugé nécessaire d'en faire une catégorie supplémentaire. On notera toutefois qu'il cite le seul psaume dit de Jérémie. Peut-être la formule καὶ τῷ Ἀχαζ figurait-elle dans le prologue et a-t-elle disparu au cours des temps.

L'absence d'indication de l'existence de psaumes strictement davidiques tient peut-être au fait que l'auteur croit s'être suffisamment expliqué en disant que David était l'auteur de tous les psaumes, affirmation d'où, pense-t-il sans doute, il est facile au lecteur d'inférer à l'existence de psaumes dits par le prophète à son propre sujet.

Quant aux psaumes messianiques, sans doute ne sont-ils pas mentionnés parce que tout chrétien en connaît évidemment l'existence et qu'en conséquence, il n'est pas nécessaire d'insister sur leur présence et leur nombre, pour des lecteurs non obnubilés comme nous le sommes par les débats passionnés qu'ils suscitèrent après les grandes querelles christologiques, et surtout après les condamnations prononcées au Ve Concile.

On peut noter, ce qui explique peut-être le silence fait sur ces trois catégories, qu'à l'exception des thèmes généraux, tous les thèmes signalés dans le prologue sont de caractère historique, comme si, moins connus, ou moins communément admis que les autres, ils avaient besoin d'être expressément signalés.

3 - *Le grand désordre de la collection des psaumes et ses conséquences*

Après avoir ainsi énuméré les différentes situations évoquées par David, l'auteur du prologue fait remarquer que le plus grand désordre règne dans la collection des psaumes dont dispose l'Église ancienne.

Prenant pour exemple le cas du psaume III dit de David fuyant devant Absalon et du psaume CXLIII dit de David affrontant Goliath, il relève que l'ordre chronologique n'est pas le moins du monde respecté, les événements évoqués dans le second de ces psaumes étant de beaucoup antérieurs à ceux évoqués dans le premier (46).

(46) Cf. notre édition, p. 6.

Ce grand désordre tiendrait au fait que “le livre fut perdu pendant la captivité à Babylone et retrouvé ensuite à l’époque d’Esdras”, non entier, mais “en plusieurs fois, psaume par psaume, deux par deux, et quelquefois trois par trois, et ils furent rangés dans l’ordre où on les avait trouvés, et non dans celui où ils avaient été prononcés jadis” (47).

Cette thèse qui, il faut bien le reconnaître, n’est pas originale (48), est reprise et appliquée avec vigueur tout au long du commentaire où il est fait, de manière explicite, allusion à ce qui a été dit ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ψαλμῶν; ainsi, au psaume XXIII: καθὼς εἴρηται ἐξ ἀρχῆς, οὐ κατὰ τάξιν κεῖνται οἱ ψαλμοί, ἀλλὰ καθὼς ηὔρέθησαν συνετέθησαν (49), ou au psaume XXX où figurent des expressions identiques (50), et surtout au psaume CXXXVI, où l’explication, comme dans le prologue, part du non-respect de la chronologie :

Θαυμαστὸν δὲ ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπινικίων κεῖται οὕτως σαφῶς τὴν αἰχμαλωσίαν κηρύσσων, ἀλλ’αἴτιον τούτου, καθὼς πολλάκις εἴρηται, τὸ μὴ κατὰ τάξιν συντεθῆναι, ἀλλ’ὡς ηὔρέθησαν παρὰ τὴν ἀρχὴν. Διὰ τοῦτο καὶ 5 πρῶτοι πρὸς τὰ πράγματα κεῖνται, τελευταῖοι μὲν πολλάκις οἱ τὴν ἀρχὴν σημαίνοντες τῆς αἰχμαλωσίας, πρῶτοι δὲ οἱ τὰ τέλη μηνύοντες καὶ τὴν ἄφεσιν τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τὴν ἐπάνοδον.

4 ηὔρέθησαν V: εὔρέθησαν C   6 post αἰχμαλωσίας *add.* καὶ τὴν ἐπάνοδον C

Les conséquences de cette perte, puis de la reconstitution du recueil sont multiples.

La première et la moins grave est que, comme il est dit dans l’argument du psaume XXX (51), certains psaumes de thème différent se trouvent en quelque sorte noyés au beau milieu d’une

(47) Texte grec dans notre édition, p. 6.

(48) On la trouve notamment sous les noms d’Origène (PG XII 1076), d’Eusèbe (PG XXIII 604 A-B), d’Athanasie (PG XXVII 57 A), de Théodore (PG LXXX 864)... On pourra consulter à ce sujet les pages qu’y consacre, dans son livre paru depuis que nous avons rédigé cette préface, Ch. SCHÄUBLIN, *Untersuchungen zu Methode und Herkunft der antiochenischen Exegese (Theophaneia, 23)*, Cologne-Bonn, 1974, p. 73 sqq. Nous n’avons pu utiliser cet ouvrage qui donne de précieuses indications sur les méthodes de l’exégèse antiochienne en soulignant tout ce qu’elle doit aux méthodes de la philologie “classique”.

(49) Cf. notre édition, p. 139.

(50) Cf. notre édition, p. 172.

(51) Cf. notre édition, p. 173.

collection suivie de psaumes de thème identique. Ainsi le psaume XXX, de thème babylonien, est égaré au milieu de psaumes assyriens (ps. XXVI-XXIX, XXXI-XXXIII).

D'autres groupes de psaumes assyriens sont expressément notés dans le commentaire: ps. XIX-XX, LXXIV-LXXV, LXXXV-LXXXVI.

Au psaume LIV d'autre part il est annoncé: "les psaumes qui suivent jusqu'au psaume LVIII sont macchabéens", les autres psaumes macchabéens étant dispersés à l'intérieur du psautier. De ce fait, les psaumes LIV-LVIII sont considérés comme macchabéens et, à l'exception de deux petits groupes, (ps. LXXVIII-LXXIX, CVII-CVIII) les psaumes macchabéens sont dispersés.

Le groupe le plus important est celui des psaumes babyloniens: "à compter du psaume CXX, les psaumes sont babyloniens (...) Deux ou trois environ forment parenthèse au milieu des psaumes babyloniens, les uns sont dits de David sur lui-même, les autres sur les Macchabées" (52). Sont effectivement considérés comme babyloniens les psaumes CXX-CXXXVIII, CXL-CXLII, CXLIV-CXLVII, CXLIX, comme formant parenthèse le psaume CXXXIX dit de David, et le psaume CXLIII dit des Macchabées. Dans l'argument du psaume CXX, les deux seuls psaumes auxquels il n'est pas fait allusion sont le psaume CL, de thème moral, qui, concluant le psautier, ne peut être considéré comme formant parenthèse, et le psaume CXLVIII, de thème dogmatique, qui est peut-être cependant inclus dans la formule "deux ou trois environ".

Nous pourrions indiquer d'autres groupes, par exemple ceux constitués par les psaumes XXII-XXV, LXII-LXV, tous de thème babylonien; notre liste ne saurait être exhaustive, elle montre cependant que les faits annoncés dans le prologue sont ceux-là mêmes que retient l'auteur du commentaire.

La perte, puis la reconstitution du recueil eurent une autre conséquence beaucoup plus grave aux dires de l'auteur du prologue: ceux qui ont réuni les psaumes ont cherché à les comprendre sans les avoir classés, aussi les ont-ils dotés d'inscriptions le plus souvent erronées. C'est là une attitude assez originale, puisque nombre d'exégètes anciens tiennent pour le caractère inspiré des inscriptions. La prise de position la plus nette à ce sujet est sans doute celle de Théodoret qui, s'indignant de ce que "certains ont déclaré fausses les inscriptions des

---

(52) Argument du psaume CXX.

psaumes” déclare: “Pour ma part, il me paraît téméraire de renverser les inscriptions qui étaient déjà en circulation jadis sous Ptolémée ... que les Septante ... ont traduites en grec comme toute la Sainte Écriture” (53)...

L’attitude de l’auteur de la préface n’a guère de correspondant exact dans l’Église ancienne. Au contraire de Théodoret, il n’admet pas toutes les inscriptions; au contraire des Syriens (54), il ne les rejette pas systématiquement; au contraire de Théodore de Mopsueste, qui, lui non plus, ne leur accordait guère de confiance (55), il adopte une voie moyenne, disant qu’elles sont souvent fautives, n’excluant pas, par là, la possibilité qu’elles soient quelquefois exactes.

Cette proclamation correspond parfaitement à l’attitude de l’auteur du commentaire qui nie lui aussi le caractère inspiré des inscriptions et affirme que, si elles sont souvent erronées, “ce n’est pas dans tous les cas que ceux qui ont mis l’inscription ont fait erreur” (56), “par endroits ils sont tombés juste, et à d’autres endroits ils sont tombés à côté” (57). Partant de ces principes il a, face aux inscriptions, quatre réactions: acceptation, acceptation avec indication du caractère trop vague des renseignements donnés sur les circonstances de la composition du psaume, rejet plus ou moins violent, silence complet.

Il reconnaît vingt-huit fois l’inscription conforme à la réalité, c’est-à-dire s’appliquant au thème que lors de son exégèse il découvre traité dans le psaume. Dans certains cas, il n’hésite pas à proclamer avec vigueur la “vérité” de l’inscription: ἀκόλουθον ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν (ps. III), δοκεῖ δέ μοι καλῶς ἔχειν (ps. VII), σημαίνει δὲ τὸ αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιγραφή (ps. XVI), σύμφωνον τῇ ὑποθέσει τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει (ps. XVII), ἀληθῆς ἐστὶν ἡ ἐπιγραφή (ps. LXX), εἰς Σολομῶντα τὴν ἐπιγραφὴν ἔχων ὁ δὲ ψαλμὸς ἀληθεύει (ps. LXXI).

Sont reconnues véridiques les inscriptions des psaumes III,

(53) Texte grec dans PG LXXX 861 D 7 - 864 A 6.

(54) On sait que la *Peshitta* au lieu de traduire ces titres leur en a substitué de tout différents.

(55) On lit dans le texte que lui attribue R. DEVRESSE (*Le commentaire de Théodore de Mopsueste...*, p. 334, l. 27-29) pour le commentaire du psaume L: Οὐδαμοῦ γὰρ ταῖς ἐπιγραφαῖς δουλεύοντες ἐφάνημεν, δεξάμενοι δὲ ταύτας μόνας ὅσας εὗρομεν ἀληθεῖς εἰρήκαμεν. Il semble, en fait, qu’il n’ait gardé que celle du psaume VII.

(56) Argument du psaume VII, cf. notre édition, p. 36.

(57) Argument du psaume IV, cf. notre édition, p. 22.

VII, XV-XX, XLIV, LXV, LXIX-LXXI, XCV, CXX-CXXXIII⁽⁵⁸⁾.

Parfois l'inscription est acceptée, mais considérée comme insuffisante pour permettre au lecteur de saisir pleinement les circonstances de la composition par David et ses sentiments à ce moment. Le cas le plus caractéristique est celui des psaumes portant l'inscription "Des fils de Coré", "D'Idithoum", "D'Asaph" où l'auteur ne manque pas de signaler que les chantres cités n'ont fait que chanter ou accompagner le psaume⁽⁵⁹⁾.

L'imprécision de l'inscription est alors signalée avec plus ou moins de vigueur. Dans quelques cas elle est simplement relevée, ainsi au psaume LX: Ὁ ξ ψαλμὸς ἀπλουστέραν ἔχων τὴν ἐπιγραφὴν οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ὕμνος ἐλέχθη παρὰ τοῦ Δαυεὶδ εἰς τὸν θεόν.

On notera que, dans ces cas, l'expression la plus souvent utilisée est οὐδὲν σημαίνει ἢ (πλὴν ὅτι ἢ). Sont à ranger dans cette catégorie les inscriptions des psaumes XIII, XXI, XXXI, XXXVIII, XXXIX, XLI, XLIII, XLVIII, LXI.

D'autres fois, la dénonciation est faite avec une grande vigueur, les "épigraphes" étant accusés d'avoir "mis à côté" du thème des psaumes ou de ne "pas y avoir du tout touché" (τὸ παράπαν οὐχ ἠψάντο: ps. XLVIII). Sont vigoureusement combattues les inscriptions des psaumes XXXIV, XLV, XLVI, XLVII, LIV, LXVIII.

Enfin, dans quelques cas, l'auteur reconnaît que ceux qui ont mis l'inscription n'étaient pas totalement dénués de bon sens et qu'en conséquence, sans rejeter définitivement leur addition, il faut cependant dire qu'elle ne répond pas vraiment au thème exposé dans le psaume. Ainsi pour les inscriptions des psaumes IV, IX, LI, LIX.

Dans 21 cas, le commentateur rejette l'inscription, mais là encore son attitude n'est pas uniforme: tantôt le rejet est précédé

---

(58) Seule est clairement approuvée celle du psaume CXX, mais les psaumes suivants portent la même inscription "Psaume des Montées". Il l'interprète au ps. CXX du retour de Babylone et l'on sent clairement qu'il fait de même pour les suivants. On notera que cette inscription figure déjà au psaume CXIX où l'auteur du commentaire ne l'accepte pas, disant: "Certains considèrent que le psaume CXIX est dit des Juifs à Babylone, mais, comme le montre très clairement le contenu du psaume, il est dit par David de lui-même lorsque, poursuivi par Saül, il était contraint de fuir à travers des contrées étrangères."

(59) Cf. *supra*, p. LXXIX.

d'une longue discussion (notamment dans le cas d'inscription double), où l'on peut parfois même sentir une certaine compréhension pour ceux qui, avant lui, ont, dans leur exégèse, fait confiance aux "épigraphes"; tantôt, au contraire, le rejet fort violent est assorti de véritables injures pour ceux qui ont eu l'audace de placer en tête des psaumes de telles inscriptions.

Dans la première catégorie sont à ranger, par ex., les réactions de l'auteur face aux inscriptions des psaumes VI, XI, XII, XXX, L, LV, LVII, LXXII. La compréhension à l'égard des exégètes abusés par les "épigraphes" se marque dans le commentaire des inscriptions des psaumes V, XXXIII, LIII.

Les réactions les plus violentes figurent surtout dans la longue conclusion au commentaire des psaumes XXVI-XXIX où figurent les remarques acerbes suivantes: Γελοιόταται δέ εἰσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ψαλμῶν καὶ οὐκ ἂν τις δυνηθεῖη κατασχεῖν ἑαυτοῦ εἰ λογίσοιτο τῶν ἐπιγραψάντων τὰς κενολογίας. Τίς δὲ τῶν νοῦν ἔχόντων τοῦτο ὑπολάβοι ὅτι ψαλμὸν πρὸ τῆς χρίσεως ἐποίησεν ὁ Δαυεῖδ; (...) Τί μὲν ἡβουλήθησαν εἰς τοῦτον ἐπιγράψαι τὸν ψαλμὸν, οὐδὲ αὐτὸς ἐπίσταμαι, οἶμαι δὲ οὐδὲ τοὺς ἐπιγράψαντας εἰδέναι⁽⁶⁰⁾.

Enfin, dans 72 cas, l'auteur est muet sur l'inscription qu'il ne cite pas.

Il faut ici faire une distinction entre les inscriptions négligées antérieures au psaume LXXII et celles qui lui sont postérieures.

Au psaume LXXII en effet, irrité par la fausseté de l'inscription, l'exégète, accusant chaque épigraphe d'avoir apposé son inscription au petit bonheur la chance (Διάφορος εὐρίσκεται τῶν ἐπιγραψάντων ἢ πλάνη, καὶ ὡς ἔοικεν οὐδὲ παρὰ τῶν αὐτῶν πάντες ἐπεγράφησαν οἱ ψαλμοί, ἀλλὰ παρ'ἐκάστου τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐρόντων τοὺς ψαλμοὺς... Παρ'ἐκάστου οὖν εὐρόντος ψαλμὸν καθὼς ἔδοξεν αὐτῷ ἐπεγράφη) décide de ne plus accorder le moindre intérêt à ces inscriptions, sources de discussions inutiles, ὥστε μηδὲ αὐτοῖς τοῖς ἐπιγράψασιν ἀναγκαῖον εἶναι στοιχῆσαι οὕτως εἰς τὸ ἐναντίον συνεισηνεχθεῖσιν ἀλλήλοις.

Avant le psaume LXXII l'auteur est silencieux sur l'inscription, qui n'est parfois même pas citée, dans 10 cas: psaumes XIV, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXXVII, XL, XLII, XLIX, LXVII.

(60) Cf. notre édition, p. 170.

Nous ne saurions préciser les raisons de ce silence ; elles nous paraissent pouvoir être de deux ordres : ou il aura jugé que les inscriptions que portait son psautier n'étaient pas dignes d'être citées – mais il se serait plutôt expliqué clairement – ou son psautier ne portait pour ces psaumes aucune inscription.

Après le psaume LXXII, au contraire, aucune hésitation n'est permise, l'auteur connaissait les inscriptions des 78 derniers psaumes, car, dans l'argument déjà cité du psaume LXXII il y fait très clairement allusion : Εἶτα ἐφ' ἑξῆς ὀλίγοι εὐρίσκονται ἐπιγεγραμμένοι “Τῷ Ἀσάφ”, καὶ τινες “Τῶν υἱῶν Κορέ”, καὶ ἄλλοι “Ἐκ προσώπου Μωϋσέως ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ”, καὶ ἄλλοι τινὲς διαφόρους ἔχοντες ἐπιγραφάς, καὶ πάλιν οἱ ἐξῆς αὐτοῦ ἐπιγράφουσι “Τοῦ Δαυεῖδ”, καὶ ἄλλοι “Ἀλληλουϊά”.

C'est donc de propos délibéré que l'exégète fait silence sur certaines – soixante-deux – de ces inscriptions, en application de la théorie qu'il a définie au psaume LXXII.

Là encore, comme pour l'histoire du psautier et la vision des thèmes exposés, on peut constater une parfaite correspondance entre ce qui est exposé dans le prologue et ce qui est développé lors du commentaire de chaque psaume.

4 - Histoire et “considération supérieure” (61)

La dernière partie du prologue, sans aucun doute la plus intéressante, est une courte dissertation dans laquelle l'auteur expose que, tout en voulant pratiquer une exégèse “historique et littérale”, il ne s'interdira pas “l'élévation et la considération supérieure”, car “l'histoire ne s'oppose pas à la considération supérieure ; au contraire, elle est la base et le point d'appui des pensées supérieures”. Il faut cependant, ajoute-t-il, bien prendre garde à ne pas confondre cette considération supérieure avec l'allégorie “car là où à côté du texte est cherché un sens différent, ce n'est pas de la considération supérieure, mais de l'allégorie” qui, inconnue de l'Écriture, n'est qu'un héritage du détestable hellénisme (62).

Le très long prologue au psaume CXVIII reprend cette théorie en renvoyant expressément à ce qui a été dit dans le prologue :

(61) Nous empruntons à L. Mariès la traduction de θεωρία (ύψηλοτέρα) par “considération”, “considération supérieure”.

(62) Cf. Prologue, p. 7-8 de notre édition.

Ταῦτα δὲ καὶ ἐν προοιμίῳ εἶρηται τῶν ψαλμῶν, ἀλλ' οὐδὲν κωλύει, τοῦ σαφοῦς ἕνεκα, καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως κεῖσθαι τὸ ἐνθύμημα⁽⁶³⁾.

À l'aide d'exemples précis (ps. XXIX, LXXXIV), il nous expose comment nous devons entendre cette "considération supérieure". Elle a pour base l'interprétation historico-littérale qui doit toujours être pratiquée. Elle a pour but de découvrir en plus (ou au-dessus) du sujet exposé dans l'explication littérale un autre objet qui doit être étudié θεωρηματικῶς. À la différence de ce qui se produit dans l'exégèse allégorique, ce deuxième objet entretient nécessairement un rapport avec le premier qui n'est pas simplement évoqué pour permettre de découvrir le second.

Ainsi, le psaume XXIX "selon l'exégèse historique ... est mis dans la bouche d'Ézéchias (...) lorsqu'il fut délivré de sa maladie et de la guerre des Assyriens qui le pressaient". Les paroles qu'il prononça à ce moment-là "conviennent également à tous les hommes quand ils auront part à la résurrection promise"⁽⁶⁴⁾.

"De même encore, le psaume LXXXIV est mis dans la bouche des juifs après leur retour de Babylone; il porte: 'Tu as été favorable à ta terre, Seigneur, tu as ramené les captifs de Jacob, tu as pardonné l'iniquité à ton peuple, etc...'. Ces paroles convenaient à l'époque où eut lieu leur retour, mais elles conviendront bien mieux encore à la résurrection, lorsque plus véritablement encore délivrés de la mortalité nous serons affranchis des liens de tous nos péchés"⁽⁶⁵⁾.

Cette méthode d'exégèse – car il s'agit bien d'une méthode – est utilisée dans le commentaire, non seulement aux psaumes XXIX et LXXXIV comme il est dit explicitement dans le prologue du psaume CXVIII, mais aussi aux psaumes XV, XXI, LXVIII, LXXI, LXXXI, CXVII, que l'auteur interprète ainsi comme indirectement messianiques, car il y découvre en même temps un objet inférieur au plan historique et un objet supérieur: le Christ.

L'exemple le plus caractéristique pour les psaumes I-L est celui du psaume XXI considéré au plan historique comme dit par David de lui-même alors qu'il était poursuivi par Absalon. Si

(63) Prologue au psaume CXVIII, éd. L. MARIÈS, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 9 (1919), p. 92.

(64) Prologue au psaume CXVIII, trad. L. MARIÈS, *Ibidem*, p. 97.

(65) *Ibidem*, p. 99.

certaines versets (3-8, 10-17b, 18, 20-32) sont, suivant l'exégète dits de David et de lui seul, d'autres s'appliquent au Christ :

- v. 9 Καὶ ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα ἤρμοσεν ἐπὶ τοῦ κυρίου.
- v. 17c Εἶπον ὅτι ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡ ὁμοιότης κυριώτερον ἐξέβη.
- v. 19 Ἐξέβη δὲ τοῦτο κυριώτερον ἐπὶ τοῦ κυρίου⁽⁶⁶⁾.

Cependant, et l'auteur insiste longuement sur ce point, cela ne remet pas le moins du monde en cause le thème défini dans l'argument: καί, καθὼς εἶπον, οὐδὲν κωλύει καὶ τὴν ὑπόθεσιν σώζεσθαι τοῦ ψαλμοῦ καὶ τὰ ὁμοιώματα κυριώτερον ἐκβεβηκέναι εἰς τὸν κύριον⁽⁶⁷⁾.

Ἄλλὰ τοῦτο οὐκ ἐναντιοῦται τῇ ὑποθέσει τοῦ ψαλμοῦ· δυνατὸν γὰρ τὴν ὁμοιότητα, καθὼς εἶπον, κάκεῖ κυριώτερον ἐκβεβηκέναι καὶ ἐνταῦθα ἱστορικῶς συμβῆναι⁽⁶⁸⁾.

Les rapprochements entre les théories exposées dans le prologue et celles mises en œuvre lors de l'exégèse, psaume par psaume, sont trop fréquents pour que l'on puisse les mettre au compte du hasard. Il semble donc bien que nous puissions affirmer que le commentaire est l'œuvre continue d'un seul auteur auquel est aussi dû le prologue figurant dans le *Coislinianus* 275 et le *Parisinus graecus* 168⁽⁶⁹⁾.

CHAPITRE III. L'EXÉGÈTE À L'ŒUVRE : LA MÉTHODE HISTORICO-GRAMMATICALE

La même méthode exégétique se trouve utilisée tout au long du commentaire. Elle a été minutieusement étudiée par L. Mariès⁽⁷⁰⁾, qui a notamment dressé de longues listes des termes grammaticaux et rhétoriques dont a usé l'exégète. Cependant, à dire vrai, cette méthode ne saurait être vraiment définie que lorsque le commentaire aura, non seulement été édité en totalité, mais aussi doté d'un *index verborum* exhaustif. Compte tenu de ces deux éléments, nous ne donnerons ici que de très rapides indications pour ne pas laisser le lecteur trop démuné.

Le caractère scolaire de la méthode utilisée est particulièrement

(66) Cf. notre édition, p. 129 et 132-133.

(67) Cf. notre édition, p. 129.

(68) Cf. notre édition, p. 133.

(69) Et jadis dans le *Messanensis gr.* 38 ; cf. *supra*, p. xxvii.

(70) *Études...*, p. 112-127.

frappant. On note, en effet, que le commentateur procède très exactement comme l'aurait fait dans l'Antiquité ou le ferait aujourd'hui un professeur face à un texte littéraire.

Il commence par présenter les circonstances pour lesquelles⁽⁷¹⁾ le psaume a été composé, mettant en scène le ou les personnages concernés, et renvoyant fréquemment aux livres de la Bible où se trouvent racontés les événements en cause. La présentation du thème abordé dans le psaume ainsi faite, découpant le texte scripturaire en morceaux d'inégales longueurs, citant tantôt plusieurs versets, tantôt un seul, voire un seul stique, il s'attache, au fil d'une exégèse κατὰ λέξιν, à éclairer, en utilisant toutes les ressources de la grammaire et de la rhétorique classique, le sens littéral des mots ou des phrases qui lui semblent ne pouvoir être saisis d'emblée par le lecteur. Pour ce faire, il procède de la manière la plus scolaire qui soit, introduisant le mot expliqué par τὸ et le mot ou la phrase correspondante en langage clair par ἀντὶ τοῦ; il développe ensuite l'explication par βούλεται γὰρ εἰπεῖν introduisant une paraphrase du texte scripturaire. Le plus souvent, l'auteur borne à cela son commentaire; parfois, au contraire, tentant de passer en quelque sorte à un niveau supérieur, il explique les enseignements personnels que peut tirer le chrétien du verset commenté. La paraphrase de tous les versets achevée, pour donner une conclusion, l'auteur reprend parfois le thème exposé dans l'argument, insistant sur la véracité de son interprétation, donnant, le cas échéant, au passage, quelques coups de griffe à ceux qui en ont jugé autrement; parfois il se borne à présenter le dernier verset comme une doxologie et il le laisse alors sans commentaire.

Cette méthode n'a, évidemment, rien de bien original. Elle est celle de tout exégète d'Alexandrie, d'Antioche et d'ailleurs. Seuls offrent un intérêt certain les moyens mis en œuvre pour éclairer et paraphraser le texte scripturaire; c'est donc sur eux seuls que nous donnerons quelques indications.

I - *Le texte commenté*

Le premier problème auquel se trouve confronté l'exégète est naturellement le choix du texte à commenter. Pour notre auteur, bien qu'il n'insiste nulle part sur ce point, le seul texte sacré est celui des Septante dont – il n'oublie cependant pas qu'il ne s'agit que d'une traduction – il ne remet pas en cause la primauté.

(71) Et non dans lesquelles, cf. *supra*, p. LXXIX-LXXX.

Pour identifier l'origine géographique et théologique de l'auteur et aussi pour pouvoir, en cas de divergences graves entre les témoins, choisir la bonne leçon, il serait utile de savoir à quelle recension du psautier se rattache le texte commenté. On sait en effet que dans l'Église orientale ont circulé plusieurs recensions, essais d'amélioration du texte des Septante corrompu au cours du temps.

Ces diverses recensions sont aujourd'hui relativement bien connues grâce notamment aux travaux de A. Rahlfs dont l'apparat critique de l'édition du psautier⁽⁷²⁾ fournit des éléments d'analyse. Il nous faut cependant prendre garde au fait que ce que nous appellerons le psautier de l'auteur du commentaire ne peut parfois être atteint que par conjecture, tant sont grandes les divergences entre les différents témoins. En effet, les divers copistes ont souvent, suivant une habitude bien connue, reproduit, consciemment ou inconsciemment, non le texte scripturaire qu'ils avaient sous les yeux dans leur modèle, mais le texte qui était en usage dans leur communauté ou le texte dont ils avaient une connaissance personnelle.

En général, il est cependant assez aisé de retrouver le texte dont disposait l'exégète grâce à sa méthode qui l'entraînait souvent à reproduire, dans le corps même du commentaire, le texte commenté; ainsi, au psaume XLII, 3b, tous les manuscrits portent pour le texte scripturaire ὠδήγησαν καὶ ἤγαγον, alors que pour le commentaire ils ont tous (à l'exception de *M*) ὠδήγησε καὶ ἤγαγε, ou au psaume III tous les manuscrits omettent le Διάψαλμα du verset 5, alors que le commentaire porte un long développement sur ce même Διάψαλμα.

Parfois ce phénomène n'atteint qu'un seul témoin, il n'est alors pas difficile de retrouver la leçon du psautier commenté. Parfois, au contraire, comme au psaume XXXIV, 8, où le texte originel semble être la leçon composite de He*⁽⁷³⁾, tous les copistes ont éprouvé le besoin de normaliser, d'une manière différente, le texte de leur modèle.

Ainsi il peut arriver que nous trouvions des leçons qui n'ont aucune chance d'avoir été celles de l'original, ainsi au psaume XLI, 10a, μου (ms. *M*) n'est connu que par le papyrus 2013⁽⁷⁴⁾.

(72) *Septuaginta. Vetus Testamentum graecum*, t. X: *Psalmi cum Odis*, Göttingen, 1967².

(73) Suivant les sigles de l'édition de A. Rahlfs, qui désigne ainsi le commentaire d'"Hésychius" suivant le *Palat. gr.* 44 (a. 897).

(74) Suivant les sigles de l'édition de A. Rahlfs.

Malgré toutes ces réflexions, il semble qu'à l'instar de L. Mariès⁽⁷⁵⁾ nous puissions affirmer que le texte scripturaire utilisé est "de recension indubitablement lucianique" ou, pour utiliser un langage plus conforme à la réalité historique, qu'il est à rattacher à la Vulgate d'Antioche, texte utilisé par les exégètes antiochiens : Chrysostome, Théodore de Mopsueste et Théodoret⁽⁷⁶⁾. Non seulement, en effet, il n'offre aucune leçon d'une recension autre que "lucianique", mais encore, et c'est là l'essentiel⁽⁷⁷⁾, il porte nombre de leçons qui ne figurent que dans certains témoins de la recension "lucianique", ainsi aux psaumes IX, 35b (αὐτὸν), IX, 37a (κύριος βασιλεύς), XXV, 7 (με), XXVI, 4a (ζητήσω), XLIII, 3a (ἐξωλόθρευσε), XLIV, 12b (omission de ὁ devant κύριος).

Il ne sera, évidemment, possible de caractériser ce texte avec la plus grande exactitude qu'après édition de la totalité du commentaire ; pour l'instant, outre qu'il est à rattacher à la Vulgate antiochienne, nous pouvons dire qu'il porte, de-ci de-là, des leçons inconnues de Rahlfs (par exemple au psaume XXVII, 2a τῆς προσευχῆς μου) et, assez souvent, des leçons connues de la seule Syro-Hexaplaire (par exemple au psaume XLI, 9 παρ' ἐμοί deux fois)⁽⁷⁸⁾. Il pourrait donc être, à l'avenir, de quelque utilité pour une meilleure connaissance de la Vulgate d'Antioche.

2 - Le recours aux idiomes sémitiques

Bien qu'éprouvant pour le texte des Septante le plus grand respect, l'auteur du commentaire ne perd jamais de vue que ce texte n'est qu'une traduction qui, à cause du souci de fidélité des traducteurs, confine parfois à l'obscurité, ce qui peut justifier le recours à l'original hébreu ou à d'autres traductions.

a) Utilisation et connaissance de l'hébreu

Sans compter les allusions aux énallages de toutes sortes

(75) *Études...*, p. 98-100.

(76) Sur le psautier de Théodore voir A. VACCARI, *Testo dei Salmi nel commento di Teodoro Mopsuesteno*, dans *Biblica*, t. 23 (1942), p. 1-17 (réimprimé sous le titre *Il testo antiocheno dei Salmi al secolo IV*, dans A. VACCARI, *Scritti di erudizione e di filologia*. Vol. I: *Filologia biblica e patristica [Storia e letteratura, 42]*, Rome, 1952, p. 143-164); sur celui de Théodoret, E. GROSSE-BRAUCKMANN, *Der Psaltertext bei Theodoret*, dans *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse*, 1911 (= *Mitteilungen des Septuaginta-Unternehmens*, 1, 3), p. 336-365.

(77) Ce dont ne semble pas s'être aperçu L. MARIÈS, cf. *Études...*, p. 98-100.

(78) Voir sur cette leçon A. VACCARI, *Art. cit.*, p. 8 (*Op. cit.*, p. 153).

provenant de la différence de nature des systèmes verbaux et nominaux de l'hébreu et du grec, il n'est fait explicitement allusion au texte hébreu ou à la langue hébraïque que seize fois pour l'ensemble du commentaire⁽⁷⁹⁾. Quatre fois au moins, ces renvois ne dénotent pas une réelle connaissance de la langue. Aux psaumes (I), II et IX, en effet, il est simplement fait allusion au fait, bien connu de tous les exégètes, que les psaumes I et II de la Septante n'en forment qu'un dans la bible hébraïque, tandis que le psaume VIII du psautier grec correspond aux psaumes VIII et IX du psautier juif, si bien que les deux psautiers comptent cent cinquante psaumes⁽⁸⁰⁾. De même, aux psaumes XXXI, 3b et XLVIII, 19b, il est simplement indiqué que le texte des Septante est malaisé à comprendre car il n'est qu'une traduction littérale de l'hébreu⁽⁸¹⁾.

Pour les douze cas restants, il faut distinguer :

- 1) deux remarques sur l'usage différent du genre et du nombre en grec et en hébreu : "Chez nous on dit l'abîme au féminin, tandis que chez les Hébreux on dit l'abîme au masculin" ⁽⁸²⁾. Si, d'autre part, dit l'auteur du commentaire, David utilise au psaume XVIII, 2b le pluriel pour désigner le ciel, c'est à cause de l'usage hébreu : τὸ τὰ ἐνικὰ ὡς πληθυντικὰ ἐκφέρειν, μάλιστα ἐπὶ τῶν οὐρανίων πραγμάτων⁽⁸³⁾ ; de même au psaume CXLVIII, 4.
- 2) des recours à l'hébreu pour expliquer des tours pléonastiques ou des mots explétifs dont la valeur ne peut être saisie du strict point de vue de la langue grecque : καὶ νῦν ἰδοῦ (ps. XXVI, 6a), διὰ τοῦτο (ps. XLIV, 3c), πλήν (ps. XXXI, 6b ; XXXVIII, 7 ; LXI, 5 ; LXVII, 22 et CXXXIX, 14).

Une autre tournure : ἕως est expliquée une fois (ps. LXX, 18b) comme un ἰδίωμα ἑβραϊκόν, et deux fois comme un ἰδίωμα γραφικόν (ps. LVI, 2b et CIX, 1c). Dans les trois cas est cité à titre de comparaison le texte d'*Isaïe* 46, 4, signe que dans l'esprit de l'exégète l'explication du phénomène est sans doute double : il s'agit d'une habitude de l'Écriture dont l'origine est à rechercher dans l'original hébreu⁽⁸⁴⁾.

(79) L. Mariès compte 25 renvois à l'hébreu mais, en fait, il y inclut les cas où le recours est sous-jacent à l'explication ; cf. *Études...*, p. 106.

(80) Cf. notre édition, p. 17 et 51.

(81) Cf. notre édition, p. 183 et 299.

(82) Commentaire du psaume CIII, 6.

(83) Cf. notre édition, p. 109-110.

(84) M.-J. RONDEAU, dans son article *Le "Commentaire des Psaumes" de Diodore de Tarse et l'exégèse antique du psaume 109/110*, dans *Revue de l'Histoire des Religions*, t. CLXXVI (1969), p. 11, n. 2, affirme : "Il ne s'agit pas ici de l'explication d'un mot grec par l'original hébreu (qui n'est pas le moins du monde en cause). Il

3) l'explication, par l'original hébreu, de deux mots qui ont en grec un sens différent de celui que semblent avoir voulu leur donner les Septante : si κεφαλή est utilisé au sens de ἀρχή (ps. III, 4), c'est que "l'hébreu appelle du même nom la tête et le commencement" (85) ; et si σοφοί est utilisé au sens de πλούσιοι (ps. XLVIII, 10b), c'est la faute du traducteur οὐκ ἐξελληνίσας τὸ ὄνομα τοῦ πλουσίου ἀλλὰ σοφὸν αὐτὸν ἀποκαλέσας (86).

Cela révèle-t-il une véritable connaissance de l'hébreu ? Il faut relever que ces appels à la langue hébraïque portent sur un très petit nombre de mots et de tournures et qu'ils sont répétés à loisir. On peut donc supposer que, s'il avait eu une réelle connaissance de l'hébreu, l'auteur y aurait recouru beaucoup plus fréquemment. Il aurait pu ainsi expliquer comme un hébraïsme ὑπομένων ὑπέμεινα (ps. XXXIX, 2a) ou γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν (ps. XXX, 3c-d). Or aucune allusion n'est faite aux formes de verbes répétées (contraires au génie de la langue grecque), issues de formes intensives de l'hébreu, etc...

Il semble donc bien que l'auteur du commentaire ne connaissait pas l'hébreu mais avait à sa disposition un commentaire portant des indications sur le texte hébraïque, ce qui lui permet de faire parfois illusion. On ne saurait s'étonner de cela en songeant que si ni Chrysostome ni Théodore ni Théodoret ne connaissaient l'hébreu, Origène lui-même ne devait en avoir qu'une connaissance des plus sommaires (87).

b) *Utilisation du syriaque.*

La version syriaque de la Bible n'est nulle part alléguée. Il n'est jamais non plus fait mention de la langue syriaque. Cependant au psaume XXVIII, 8 l'auteur signale que par Κάδδεις les Syriens désignent le sanctuaire (88).

---

s'agit, suivant l'usage patristique le plus banal, d'expliquer un mot (ἕως) en invoquant un autre passage biblique où il est employé (Is. 46, 4)." En raison de ce qui est dit dans le commentaire du psaume LXX, 18b, elle nous paraît être dans l'erreur, car que l'hébreu soit réellement en cause ou non, peu importe ; ce qui compte, c'est que l'auteur le croie.

(85) Cf. notre édition, p. 18.

(86) Cf. notre édition, p. 295.

(87) À ce sujet voir, notamment, P. NAUTIN, *Origène. Sa vie et son œuvre. (Christianisme antique, 1)*, Paris, 1977, p. 336-338.

(88) Cf. notre édition, p. 164.

3 - Utilisation des autres traductions

L'auteur du commentaire ne fait appel aux autres traductions du psautier que huit fois⁽⁸⁹⁾:

—sept leçons sont mises au nom de Symmaque:

Psaume XXXVI, 17b: Σύμμαχος “ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν” φησι⁽⁹⁰⁾.

Psaume XL, 2a: Σύμμαχος φησιν “ὁ ἐννοῶν περὶ πτωχοῦ”.

Psaume XLI, 5a: Τὸ δὲ “ἐξέχεα” ἀντὶ τοῦ “διέχεα” λέγει, ὡς καὶ Σύμμαχος ἔφη⁽⁹¹⁾.

Psaume XLIII, 9a: Τὸ “ἐπαινεθησόμεθα” Σύμμαχος “καυχήσομεθα” λέγει⁽⁹²⁾.

Psaume XLIII, 24: Οὕτω γὰρ καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν “Ἰνατί ὑπνοῦντι ἔοικας, κύριε;”

Psaume CXXXI, 15: “Θήραν” ὁ Σύμμαχος “τὴν σίτησιν” λέγει⁽⁹³⁾.

Psaume CXXXVII, 1: “Ἀγγέλων” ἐνταῦθα “τῶν ἱερέων” λέγει ... καὶ Σύμμαχος δὲ οὕτως ἠρμήνευσεν.

—une leçon est mise au nom d'Aquila:

Psaume LXXVII, 5: ... ὡς καὶ Ἀκύλας φησί: “Μαρτύριον ἀνεστήσατο τῷ Ἰακώβ”.

Il semble qu'une fois l'auteur ait commis une erreur dans l'attribution de la leçon à Symmaque. Le texte attribué à ce dernier pour le psautier XLIII, 9a est, en effet, selon toute vraisemblance, dû à Aquila. De plus, les leçons données pour les psaumes XL, 2a et XLIII, 24 ne sont pas connues par ailleurs, et celle du psautier CXXXVII, 1 est connue, mais l'auteur en est ignoré. Quant à la leçon attribuée à Aquila, elle n'est,

(89) Sur les problèmes posés par les autres traductions et par les *Hexaples* la meilleure mise au point originale est celle de P. NAUTIN, *Op. cit.*, p. 303-361 et 452-458; on lira aussi D. BARTHÉLEMY, *Origène et le texte de l'Ancien Testament*, dans *Epektasis (Mélanges Daniélou)*, Paris, 1972, p. 247-261. On lira également avec intérêt G. DORIVAL, *L'apport des chaînes exégétiques grecques à une réédition des "Hexaples" d'Origène (À propos du psautier 118)*, dans *Revue d'Histoire des Textes*, t. 4 (1974), p. 45-74.

(90) Cf. F. FIELD, *Origenis Hexapla quae supersunt...*, t. II, Oxford, 1875 (réimp. Hildesheim, 1964), p. 144.

(91) Cf. F. FIELD, *Op. cit.*, p. 155.

(92) Cf. F. FIELD, *Op. cit.*, p. 158 et n. 17; d'après FIELD cette leçon serait d'Aquila, mais (n. 17) elle est parfois attribuée à Symmaque.

(93) Cf. F. FIELD, *Op. cit.*, p. 288.

semble-t-il, connue que par Cordier, qui l'a vraisemblablement prise dans l'un des témoins de notre texte⁽⁹⁴⁾.

L'utilisation des autres versions est, on le voit, très réduite. Pourtant, contrairement à ce qui se passe fréquemment dans les autres commentaires⁽⁹⁵⁾, lorsqu'une leçon est citée, c'est toujours à bon escient, l'auteur cherchant à faire confirmer sa propre interprétation par le témoignage des traducteurs.

Il est curieux de constater que, alors que le recours aux autres versions n'est guère développé, pour le commentaire du psaume III, 4 l'auteur cite la leçon d'Aquila du premier verset de la Genèse⁽⁹⁶⁾.

On pourra rapprocher de l'usage des versions la longue note de critique textuelle du commentaire du psaume VII, 14b, où l'auteur discute la leçon de son propre psautier et celle qu'il a trouvée dans "certaines copies"⁽⁹⁷⁾.

Enfin, nous ajouterons qu'une fois (ps. VIII, 6b-7), l'exégète se laisse emporter à une longue discussion de critique textuelle sur un verset du Nouveau Testament⁽⁹⁸⁾.

Il semble donc que la critique textuelle fasse bien partie des moyens d'interprétation utilisés. Pourquoi alors l'usage des versions est-il si réduit? Peut-être l'auteur ne disposait-il pas des *Hexaples* et a-t-il simplement utilisé les leçons citées dans un commentaire qu'il avait sous la main.

4 - *Remarques sur les particularités de la langue du psautier : utilisation de la grammaire et de la stylistique*

Le premier fait auquel s'est heurté l'exégète dans le commentaire grammatical est le problème de la conjugaison ou plutôt celui des temps. Il note, en effet, fort souvent, qu'au détriment de la logique même de la phrase ou de la pensée, le texte des Septante offre un temps tout à fait inattendu ou le passage brutal d'un temps à un autre.

---

(94) Cf. F. FIELD, *Op. cit.*, p. 225, n. 6.

(95) Dans celui de Théodoret par exemple.

(96) Cf. notre édition, p. 18. On remarquera que cette leçon présente une variante par rapport à celle connue par ailleurs; voir F. FIELD, *Origenis Hexaplae quae supersunt...*, t. I, Oxford, 1875 (réimp. Hildesheim, 1964), p. 7 et n. 3.

(97) Cf. notre édition, p. 41.

(98) Cf. notre édition, p. 48-49.

Sans s'interroger sur l'origine de ces phénomènes – qu'il faut naturellement rechercher dans la différence de nature entre les systèmes verbaux du grec et de l'hébreu – il s'attache à signaler ces "erreurs" qu'il qualifie d'ἐναλλαγή χρόνου ou désigne par une formule du type ὁ χρόνος ἐνήλλακται.

L. Mariès affirme ⁽⁹⁹⁾ avoir noté tout au long du commentaire 137 cas d'énallages signalés ; nous ne nous sommes pas livré à un décompte exhaustif, mais il nous semble être en deçà de la vérité. Ce qui importe d'ailleurs n'est pas du tout d'offrir la liste de tous ces cas mais plutôt de noter quels types d'énallages signale le commentateur. Nous avons relevé, de manière non-systématique, pour les cinquante premiers psaumes les cas suivants :

- aoriste utilisé au lieu d'un présent : psaume XXI, 30a ;
- aoriste utilisé au lieu d'un futur : psaume XVI, 14d-e ; XXVI, 6b ; XLVI, 10a ;
- aoriste indicatif utilisé au lieu d'un optatif : psaume XXV, 12 ;
- aoriste indicatif utilisé au lieu d'un impératif : psaume III, 5, 8b ; V, 13b ; XVI, 6a ; XXX, 6b, 7a ;
- futur utilisé au lieu d'un aoriste : psaume XVII, 4, 7c-d, 18, 20b, 24b ; XX, 2a-b ; XXX, 21a, 21b ;
- impératif utilisé au lieu d'un aoriste indicatif : psaume IV, 2c ; IX, 14a ; XV, 1b ; XXXIX, 14b, 15b-16 ;
- optatif utilisé au lieu d'un aoriste indicatif : psaume XXXIX, 15a ;
- participe présent utilisé au lieu d'un participe aoriste : IX, 14b.

Avec la même scrupuleuse exactitude, l'auteur passe en revue toutes les obscurités de la langue, trouvant qu'ici une personne est employée pour une autre (ps. XX, 13), ailleurs une préposition pour une autre ("Ἐν σοὶ" ἀντὶ τοῦ διὰ σοῦ, ps. XVII, 30), ailleurs un cas pour un autre (τὸ "ἡμῖν" ἀντὶ τοῦ ἡμᾶς λέγει, ps. XLVI, 5a) ⁽¹⁰⁰⁾.

Ces éclaircissements ne sont cependant pas toujours suffisants pour que le lecteur puisse saisir les psaumes dans toutes leurs nuances. Le texte inspiré est en effet aussi un texte littéraire qui mérite, comme tout texte de cette nature, de faire l'objet d'une analyse stylistique pour rétablir parfois la véritable ἀκολουθία perturbée par le fait que, pour des raisons psychologiques,

(99) *Études...*, p. 113.

(100) On trouvera aux pages 113-127 des *Études...* de L. MARIÈS une collection fournie d'exemples qui nous évitera de nous attarder sur ce point.

certaines mots, voire certaines phrases, ne sont pas à la place où ils devraient être (παρέγκειται, ps. XLIV, 6 ; πρωθύστερον κεῖται, ps. IX, 35a ; πρωθύστερα κεῖται, XVI, 13b-c)⁽¹⁰¹⁾.

Dans cette analyse, comme l'a montré L. Mariès⁽¹⁰²⁾, toutes les ressources de la rhétorique et de la stylistique sont mises à l'épreuve. Le sommet est atteint lorsque l'exégète traite (ainsi au psaume XXIII) un psaume entier, en quelque sorte, comme une véritable scène de théâtre mettant en présence plusieurs personnages se répondant comme en un chant alterné.

5 - Histoire et disciplines auxiliaires

Souvent, l'explication grammatico-stylistique se révélant insuffisante pour permettre une réelle compréhension du sens littéral, l'exégète fait appel à l'histoire et à ses disciplines auxiliaires.

L'histoire du peuple juif est, bien évidemment, constamment présente ; un volume entier ne saurait suffire à évoquer les cas où cette histoire intervient comme instrument d'explication ; on s'en convaincra aisément en consultant l'apparat scripturaire de notre édition où les citations et allusions tirées des "livres historiques" occupent la plus grande place.

Dans quelques cas c'est aux coutumes, anciennes ou non, qu'il est fait allusion ; ainsi au psaume XXXIX, 8b-9a, pour expliquer ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται, l'auteur rappelle la manière dont étaient copiés les textes chez les Hébreux⁽¹⁰³⁾ ; ou, au psaume XLIV, 10b-c, pour appliquer au Christ le verset Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, sont évoqués les personnages figurant sur les icônes⁽¹⁰⁴⁾.

L'histoire naturelle se trouve, elle aussi, assez souvent utilisée ; ainsi au psaume IX, 30b-31a, pour peindre les mœurs des lions⁽¹⁰⁵⁾ ou au psaume XLI, 2, celles des cerfs, animaux sans cesse assoiffés qui ne peuvent s'écarter du bord des ruisseaux⁽¹⁰⁶⁾.

(101) Cf. notre édition, p. 271, 61 et 89.

(102) *Études...*, p. 117-122.

(103) Cf. notre édition, p. 243.

(104) Cf. notre édition, p. 273.

(105) Cf. notre édition, p. 60.

(106) Cf. notre édition, p. 253.

Il en va de même de la "géographie" présente dans l'exégèse du psaume XLVII, 3b ...⁽¹⁰⁷⁾.

L'origine géographique de cette méthode ne fait vraiment aucun doute: Antioche. Cette méthode est celle même qu'utilisent Théodore de Mopsueste et, dans une certaine mesure, Théodoret, celle dont, aux dires des historiens anciens, l'initiateur est Lucien d'Antioche et le véritable fondateur, Diodore de Tarse.

CHAPITRE IV. L'ANTIOCHIEN AUTEUR DU COMMENTAIRE: DIODORE, ÉVÊQUE DE TARSE

Les arguments en faveur du nom de Diodore, au détriment de celui d'Anastase, dont, à dire vrai, nous ne savons rien, ont tous été brillamment exposés par L. Mariès. Nous ne saurions ici faire mieux que les résumer en renvoyant à ses *Études*⁽¹⁰⁸⁾.

Le premier⁽¹⁰⁹⁾ est l'existence du long prologue au psaume CXVIII, véritable dissertation sur la θεωρία opposée à l'ἀλληγορία et complémentaire de l'ἱστορία. On sait par la Souda⁽¹¹⁰⁾, qui utilise ici Théodore le Lecteur (VIe siècle), que Diodore avait écrit un *Τίς διαφορά θεωρίας καὶ ἀλληγορίας*; Il semble, à en croire Bardenhewer⁽¹¹¹⁾, qu'il ne s'agisse pas là d'une œuvre développée, mais plutôt de la préface à un quelconque commentaire. Une dissertation aussi typiquement antiochienne⁽¹¹²⁾ que celle qui précède le commentaire du psaume CXVIII pourrait évidemment avoir été écrite par quelque auteur s'inspirant de l'œuvre de Diodore. On pourrait aussi objecter que, contraire-

(107) Cf. notre édition, p. 286. On trouvera sur l'origine de ce mode d'exégèse (utilisation des lexiques etc...) d'intéressantes indications dans le livre de Ch. SCHÄUBLIN (cité p. LXXXVI, n. 48) qui montre clairement que ce mode d'exégèse est typiquement antiochien.

(108) P. 133-160 et 165-168.

(109) *Études...*, p. 133-144.

(110) A. ADLER, *Suda Lexicon (Lexicographi graeci, I)*, Pars II: Δ-Θ, Leipzig, 1931 (réimp. Stuttgart, 1971), p. 103, n° 1149.

(111) *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, III, Fribourg-en-Brisgau, 1912, p. 307.

(112) Cf. H. KIHN, *Über θεωρία und ἀλληγορία nach den verlorenen hermeneutischen Schriften der Antiochener*, dans *Theologische Quartalschrift*, t. 62 (1880), p. 531-582; A. VACCARI, *La θεωρία nella scuola esegetica di Antiochia*, dans *Biblica*, t. 1 (1920), p. 3-36 (réimprimé sous le titre *La "Teoria" esegetica della scuola Antiochena*, dans A. VACCARI, *Scritti di erudizione...* [cf. p. XCVI, n. 76], p. 101-142); A. VACCARI, *La "Theoria" esegetica Antiochena*, dans *Biblica*, t. 15 (1934), p. 94-101.

ment à l'opinion de Bardenhewer, l'œuvre citée par la Souda était peut-être une œuvre séparée. Cela n'aurait, à la vérité, que bien peu d'importance car le commentateur aurait pu résumer ici ce qu'il disait ailleurs, ou développer ailleurs de manière plus théorique ce qu'il affirmait ici. Il reste que les termes du prologue au psaume CXVIII correspondent parfaitement à ce que la Souda met au nom de Diodore.

Le second⁽¹¹³⁾ tient au fait que se trouvent combattus dans le commentaire les hérétiques dont nous savons, par ailleurs, qu'ils furent les cibles favorites de Diodore : les Manichéens (ps. I, arg. ; XL, 2b), les Ariens (ps. II, 8 ; CIX ; CXLVIII), Eunome (ps. CIX), Paul de Samosate, Sabellius, Marcel d'Ancyre, Photin (ps. CIX), les exégèses juives (ps. VIII, arg. ; XLIV, arg.)⁽¹¹⁴⁾.

Le troisième⁽¹¹⁵⁾ est constitué par les allusions répétées dans le commentaire et son prologue au chant alterné des psaumes (ps. XXIII, 7-8 ; LXXXIV, arg. ; CXIII, 19-23 ; CXVII, 2-3) qui, aux dires des historiens anciens, fut introduit à Antioche par Diodore et son ami Flavien⁽¹¹⁶⁾.

C'est là beaucoup de petits faits bien significatifs qui viennent corroborer le témoignage des chaînes qui ont livré le nom de Diodore.

Pensant à juste titre que la paternité diodorienne serait encore mieux établie s'il était possible de rapprocher tel passage du commentaire des psaumes d'autres œuvres diodorienes, L. Mariès⁽¹¹⁷⁾, puis E. Schweizer⁽¹¹⁸⁾, ont analysé les fragments caténiques mis au nom de Diodore dans les chaînes sur l'Octateuque édités par J. Deconinck⁽¹¹⁹⁾ et ceux, provenant des chaînes sur les Épîtres Pauliniennes, publiés par K. Staab⁽¹²⁰⁾. Il ressort de

(113) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 144-151.

(114) Cf. notre édition, p. 8, 247-248, 15, 45, 268, et la traduction du commentaire du psaume CIX par M.-J. RONDEAU, *Art. cit.*, t. CLXXVI, 1969, p. 9-14.

(115) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 151-153.

(116) Cf. H. LECLERCQ, Article *Chant romain et grégorien*, dans *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, III, 1, col. 272-273, et L. MARIÈS, *Études...*, p. 151-152.

(117) *Études...*, p. 165-168.

(118) *Diodor von Tarsus als Exeget*, dans *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, t. 40 (1941 ; éd. en 1942), p. 33-75.

(119) *Essai sur la chaîne de l'Octateuque avec une édition des commentaires de Diodore de Tarse qui s'y trouvent contenus* (*Bibliothèque de l'École des Hautes Études*, 195), Paris, 1912.

(120) K. STAAB, *Pauluskommentare aus der griechischen Kirche*, Münster i. W., 1933, p. 83-112.

ces études que si, dans bien des cas, l'exégèse mise en œuvre dans ces fragments est du même type que celle utilisée dans le commentaire, dans d'autres, au contraire, les différences sont notables (recours à l'hébreu, au syriaque, aux autres versions, plus fréquents dans ces fragments que dans le commentaire des psaumes). Il nous paraît cependant prématuré de vouloir tirer dans un sens ou un autre des conclusions de ces rapprochements⁽¹²¹⁾, car les fragments publiés tant par J. Deconinck que par K. Staab n'offrent aucune garantie d'authenticité diodorienne, le nom de Diodore se trouvant d'ailleurs souvent associé à d'autres : Théodore, Sévérien de Gabala...

Les seuls obstacles pouvant s'opposer à l'attribution de ce commentaire des psaumes pourraient être de caractère théologique.

Le premier, présenté et levé par L. Mariès lui-même⁽¹²²⁾, est le fait que l'on ne trouve dans ce texte aucune allusion aux apollinaristes, ce qui peut paraître curieux à qui se souvient du *Katà ΣΥΝΟΥΣΙΑΣΤΩΝ* qu'aurait écrit Diodore⁽¹²³⁾. Selon L. Mariès, cela pourrait aisément s'expliquer par le fait que Diodore a dû rédiger son commentaire du psautier alors qu'il était à la tête de son *asceterium*, avant 378, et même peut-être avant 372, date de son exil en Arménie, alors que le *Katà ΣΥΝΟΥΣΙΑΣΤΩΝ*, s'il a été composé par Diodore, n'a dû être écrit que plus tard, peut-être dans les dernières années de la vie de l'évêque de Tarse⁽¹²⁴⁾.

Le deuxième, opposé par M. Jugie⁽¹²⁵⁾, consiste à dire que Diodore, père de l'hérésie nestorienne – du moins M. Jugie le croit-il – ne peut être le père d'une exégèse aussi fermement orthodoxe que celle que nous trouvons dans le commentaire pour le psaume CIX, où Jésus-Christ est présenté comme Fils unique et Premier-né à des plans différents – Fils unique selon la divinité, Premier-né selon la chair, Fils unique comme étant de Dieu, Premier-né comme étant de notre race – et où est affirmée fermement l'identité du Monogène et du Premier-né, contrairement à ce que disent les Nestoriens qui distinguent clairement entre le Fils unique et le Premier-né.

(121) Qui seraient d'ailleurs plutôt en faveur de l'attribution à Diodore.

(122) *Études...*, p. 147-149.

(123) Cf. M. RICHARD, *L'introduction du mot "hypostase" dans la théologie de l'Incarnation*, dans *Mélanges de Science Religieuse*, t. 2 (1945), p. 5-32 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. II, n° 42).

(124) Cf. M. RICHARD, *Art. cit.*, p. 12.

(125) *À propos du commentaire des Psaumes attribué à Diodore de Tarse*, dans *Échos d'Orient*, t. 33 (1934), p. 190-193.

ment à l'opinion de Bardenhewer, l'œuvre citée par la Souda était peut-être une œuvre séparée. Cela n'aurait, à la vérité, que bien peu d'importance car le commentateur aurait pu résumer ici ce qu'il disait ailleurs, ou développer ailleurs de manière plus théorique ce qu'il affirmait ici. Il reste que les termes du prologue au psaume CXVIII correspondent parfaitement à ce que la Souda met au nom de Diodore.

Le second⁽¹¹³⁾ tient au fait que se trouvent combattus dans le commentaire les hérétiques dont nous savons, par ailleurs, qu'ils furent les cibles favorites de Diodore : les Manichéens (ps. I, arg. ; XL, 2b), les Ariens (ps. II, 8 ; CIX ; CXLVIII), Eunome (ps. CIX), Paul de Samosate, Sabellius, Marcel d'Ancyre, Photin (ps. CIX), les exégètes juives (ps. VIII, arg. ; XLIV, arg.)⁽¹¹⁴⁾.

Le troisième⁽¹¹⁵⁾ est constitué par les allusions répétées dans le commentaire et son prologue au chant alterné des psaumes (ps. XXIII, 7-8 ; LXXXIV, arg. ; CXIII, 19-23 ; CXVII, 2-3) qui, aux dires des historiens anciens, fut introduit à Antioche par Diodore et son ami Flavien⁽¹¹⁶⁾.

C'est là beaucoup de petits faits bien significatifs qui viennent corroborer le témoignage des chaînes qui ont livré le nom de Diodore.

Pensant à juste titre que la paternité diodorienne serait encore mieux établie s'il était possible de rapprocher tel passage du commentaire des psaumes d'autres œuvres diodorienes, L. Mariès⁽¹¹⁷⁾, puis E. Schweizer⁽¹¹⁸⁾, ont analysé les fragments caténiques mis au nom de Diodore dans les chaînes sur l'Octateuque édités par J. Deconinck⁽¹¹⁹⁾ et ceux, provenant des chaînes sur les Épîtres Pauliniennes, publiés par K. Staab⁽¹²⁰⁾. Il ressort de

(113) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 144-151.

(114) Cf. notre édition, p. 8, 247-248, 15, 45, 268, et la traduction du commentaire du psaume CIX par M.-J. RONDEAU, *Art. cit.*, t. CLXXVI, 1969, p. 9-14.

(115) Cf. L. MARIÈS, *Études...*, p. 151-153.

(116) Cf. H. LECLERCQ, Article *Chant romain et grégorien*, dans *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, III, 1, col. 272-273, et L. MARIÈS, *Études...*, p. 151-152.

(117) *Études...*, p. 165-168.

(118) *Diodor von Tarsus als Exeget*, dans *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, t. 40 (1941 ; éd. en 1942), p. 33-75.

(119) *Essai sur la chaîne de l'Octateuque avec une édition des commentaires de Diodore de Tarse qui s'y trouvent contenus* (*Bibliothèque de l'École des Hautes Études*, 195), Paris, 1912.

(120) K. STAAB, *Pauluskommentare aus der griechischen Kirche*, Münster i. W., 1933, p. 83-112.

ces études que si, dans bien des cas, l'exégèse mise en œuvre dans ces fragments est du même type que celle utilisée dans le commentaire, dans d'autres, au contraire, les différences sont notables (recours à l'hébreu, au syriaque, aux autres versions, plus fréquents dans ces fragments que dans le commentaire des psaumes). Il nous paraît cependant prématuré de vouloir tirer dans un sens ou un autre des conclusions de ces rapprochements⁽¹²¹⁾, car les fragments publiés tant par J. Deconinck que par K. Staab n'offrent aucune garantie d'authenticité diodorienne, le nom de Diodore se trouvant d'ailleurs souvent associé à d'autres : Théodore, Sévérien de Gabala...

Les seuls obstacles pouvant s'opposer à l'attribution de ce commentaire des psaumes pourraient être de caractère théologique.

Le premier, présenté et levé par L. Mariès lui-même⁽¹²²⁾, est le fait que l'on ne trouve dans ce texte aucune allusion aux apollinaristes, ce qui peut paraître curieux à qui se souvient du *Katà Συνομοισιᾶστων* qu'aurait écrit Diodore⁽¹²³⁾. Selon L. Mariès, cela pourrait aisément s'expliquer par le fait que Diodore a dû rédiger son commentaire du psautier alors qu'il était à la tête de son *asceterium*, avant 378, et même peut-être avant 372, date de son exil en Arménie, alors que le *Katà Συνομοισιᾶστων*, s'il a été composé par Diodore, n'a dû être écrit que plus tard, peut-être dans les dernières années de la vie de l'évêque de Tarse⁽¹²⁴⁾.

Le deuxième, opposé par M. Jugie⁽¹²⁵⁾, consiste à dire que Diodore, père de l'hérésie nestorienne – du moins M. Jugie le croit-il – ne peut être le père d'une exégèse aussi fermement orthodoxe que celle que nous trouvons dans le commentaire pour le psaume CIX, où Jésus-Christ est présenté comme Fils unique et Premier-né à des plans différents – Fils unique selon la divinité, Premier-né selon la chair, Fils unique comme étant de Dieu, Premier-né comme étant de notre race – et où est affirmée fermement l'identité du Monogène et du Premier-né, contrairement à ce que disent les Nestoriens qui distinguent clairement entre le Fils unique et le Premier-né.

(121) Qui seraient d'ailleurs plutôt en faveur de l'attribution à Diodore.

(122) *Études...*, p. 147-149.

(123) Cf. M. RICHARD, *L'introduction du mot "hypostase" dans la théologie de l'Incarnation*, dans *Mélanges de Science Religieuse*, t. 2 (1945), p. 5-32 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. II, n° 42).

(124) Cf. M. RICHARD, *Art. cit.*, p. 12.

(125) *À propos du commentaire des Psaumes attribué à Diodore de Tarse*, dans *Échos d'Orient*, t. 33 (1934), p. 190-193.

Une christologie aussi impeccable lui paraissant ne pouvoir être l'œuvre que d'un théologien post-chalcédonien, M. Jugie proposait d'attribuer le commentaire à Anastase Ier d'Antioche, exégète post-chalcédonien dont le nom est le plus proche de celui donné par le *Coislinianus* 275. Si elle était fondée, l'objection serait de taille. Fort heureusement, comme vient de le montrer M.-J. Rondeau⁽¹²⁶⁾, la christologie exprimée dans le commentaire du psaume CIX n'a rien de post-chalcédonien : dépendant "du vieux schéma Verbe + chair", elle remonterait "à une date antérieure à la crise apollinariste"⁽¹²⁷⁾ et elle est identique à celle exprimée dans des fragments théologiques syriaques manifestement extraits d'œuvres authentiquement diodorienne⁽¹²⁸⁾, qui sont fort loin d'être caractéristiques d'un certain prénestorianisme.

---

(126) Le "Commentaire des Psaumes" de Diodore de Tarse et l'exégèse antique du Psaume 109/110, dans *Revue de l'Histoire des Religions*, t. CLXXVI (1969), p. 5-33 ; 153-188 ; et t. CLXXVII (1970), p. 5-33.

(127) *Ibidem*, t. CLXXVII, p. 31.

(128) M. BRIÈRE, *Quelques fragments syriaques de Diodore, évêque de Tarse (378-394?)*, dans *Revue de l'Orient Chrétien*, t. 30 (1946), p. 231-283 ; et R. ABRAMOWSKI, *Der theologische Nachlass des Diodor von Tarsus*, dans *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, t. 42 (1949), p. 19-69.

CONCLUSION

Contrairement à l'opinion de R. Devreesse, le commentaire des psaumes découvert par J. Lebreton et étudié par L. Mariès apparaît bel et bien, tant est constante la méthode exégétique utilisée, tant sont fréquents les renvois du commentaire à son prologue et d'un point du commentaire à un autre, comme l'œuvre continue d'un seul auteur et non comme une simple compilation anonyme. Son auteur est manifestement d'origine antiochienne, comme en témoignent l'usage d'un psautier nettement apparenté à la Vulgate d'Antioche, d'une méthode d'exégèse donnant la primauté à l'analyse grammatico-stylistique et historique, l'utilisation du concept de θεωρία opposé à l'allégorie alexandrine, tous traits qui sont l'apanage de l'école exégétique d'Antioche.

Il est possible – dans un petit nombre de cas, mais de façon fort précise – de rapprocher la méthode exégétique, les idées, la théologie exprimées dans ce commentaire de ce que nous savons de Diodore de Tarse sous le nom duquel les chaînes exégétiques nous offrent nombre d'extraits de ce commentaire. On peut donc, nous semble-t-il, affirmer, à l'instar de M.-J. Rondeau⁽¹²⁹⁾, qu' "il n'y a aucune raison de refuser à ce dernier (Diodore) la paternité du *Commentaire des Psaumes* étudié par Mariès".

Reste toutefois la présence, en tête du *Coislinianus* 275 et devant des extraits de ce commentaire dans deux chaînes récentes, du nom d'Anastase métropolitain de Nicée.

L'apparition de ce nom est sans doute de caractère récent : les chaînes qui le portent ne sont pas antérieures à la fin du Xe siècle ou au début du XIe – époque où fut aussi copié le *Coislinianus* 275 –, et Nicée ne devint une métropole ecclésiastique qu'au IXe siècle.

Par ailleurs, aucun des métropolitains de Nicée répondant au nom d'Anastase n'est connu comme auteur d'un commentaire du psautier. On pourra objecter qu'un argument *a silentio* est un argument de peu de valeur. Il nous semble, cependant, que si un métropolitain avait été l'auteur d'un tel ouvrage, nous en aurions quelque écho.

Avons-nous donc affaire à un simple phénomène de pseudépigraphe comme la littérature ancienne en a tant connus ? Si oui, on peut, croyons-nous, trouver au moins deux explications à ce phénomène. Dans la première, le nom d'Anastase pourrait avoir

---

(129) *Art. cit.*, t. CLXXVII (1970), p. 33.

été apposé en tête du texte dû à un auteur (Diodore) considéré comme hérétique après les attaques de Cyrille et la condamnation du concile monophysite de 499 pour lui permettre de circuler librement. La falsification serait volontaire. Il resterait alors à expliquer le nom choisi. Dans la deuxième – qui surprendra seulement ceux qui accordent une grande confiance aux sigles d’auteurs présents dans les manuscrits – il s’agirait banalement d’un accident. On sait que les œuvres exégétiques n’ont pas – contrairement aux œuvres dogmatiques – été l’objet d’une censure et que certaines ont survécu à la condamnation de leur auteur. Imaginons un instant que le commentaire de Diodore, réduit à l’état anonyme, ait été du nombre. Comme bien des commentaires du psautier il aurait été précédé de quelques pièces liminaires (prologues ...), parmi lesquelles, comme dans le *Parisinus* 168, les vers iambiques Τοῦ πνεύματος τὰ θεῖα τόξα καὶ βέλη ... mis au nom d’Ignace métropolitain de Nicée. Il aurait alors suffi que le nom d’Ignace, écrit sous forme de sigle, soit mal lu Anastase pour que, de déformation en déformation, le titre de ce seul poème soit appliqué à l’ensemble du commentaire anonyme. Il ne s’agit là que d’une hypothèse qui fait la part belle aux accidents et aux mauvaises lectures, mais les chaînes offrent des milliers d’accidents de ce type⁽¹³⁰⁾.

Il est sûr, en tout cas, que le texte que nous publions est un commentaire d’auteur antiochien, non une chaîne anonyme, et qu’Anastase – quel que soit le personnage – ne peut avoir joué aucun rôle dans la rédaction.

La thèse défendue depuis 1910 par L. Mariès, corrigée sur quelques points, somme toute mineurs (rôle d’Anastase...), nous paraît pleinement fondée ; c’est donc sous le nom de Diodore de Tarse que nous publierons le commentaire des psaumes contenu notamment dans le *Coislinianus* 275.

---

(130) On peut, par ailleurs, signaler que quelques exemplaires des *Questiones et responsiones* d’Anastase le Sinaïte ont circulé sous le nom d’Anastase de Nicée.

BIBLIOGRAPHIE

Nous indiquons dans la bibliographie ci-dessous non seulement les articles et ouvrages traitant du commentaire des psalmes que nous publions sous le nom de Diodore de Tarse, mais aussi ceux qui touchent à la vie et à l'œuvre de cet auteur. Nous avons, en effet, envisagé un moment de joindre en appendice à notre préface une étude sur la vie et l'œuvre de l'évêque de Tarse, mais il nous est finalement apparu que les éléments nouveaux que nous pourrions apporter étaient par trop insuffisants et que l'on disposait dans les articles et ouvrages publiés sur ce point de renseignements suffisants ; aussi avons-nous renoncé à notre projet au profit d'une bibliographie détaillée.

Nous marquerons entre parenthèses après le titre l'abréviation que nous avons utilisée pour les ouvrages le plus fréquemment cités.

I. - *Articles et ouvrages sur la vie et l'œuvre de Diodore*

L'ouvrage le moins incomplet serait :

N. FETIŠOV, *Діодоръ Тарскій*, Kiev, 1915.

Bien que son titre soit fréquemment cité, cet ouvrage ne semble pas être parvenu en Europe occidentale, à l'exception d'un exemplaire – aujourd'hui perdu – qui fut la propriété de L. Mariès.

On trouvera donc des indications plus ou moins détaillées dans :

L. ABRAMOWSKI, Art. *Diodore de Tarse*, dans *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, 14, Paris, 1960, col. 496-504.

B. ALTANER, *Patrologie*, Fribourg-en-Brigau, 1958, p. 284-285.

O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, III, Fribourg-en-Brigau, 1912, p. 304-311.

G. BARDY, Art. *Diodore de Tarse*, dans *Dictionnaire de Spiritualité*, III, Paris, 1957, col. 986-993.

G. DOWNEY, *Julian the Apostate at Antioch*, dans *Church History*, t. 8 (1939), p. 303-315.

V. ERMONI, *Diodore de Tarse et son rôle doctrinal*, dans *Le Muséon*, N.S. t. 2 (1901), p. 422-444.

I.A. FABRICIUS, *Bibliotheca graeca* ed. G.C. Harles, IX, Hambourg, 1804, p. 277-282.

A. J. FESTUGIÈRE, *Antioche païenne et chrétienne* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 194), Paris, 1959, *passim*.

*GEMISCH † (A. Harnack), Art. *Diodorus*, dans *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, IV, Leipzig, 1898, p. 672-675.

P. GODET, Art. *Diodore de Tarse*, dans *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IV, Paris, 1911, col. 1363-1366.

LENAIN DE TILLEMONT, *Memoires pour servir à l'histoire ecclesiastique des six premiers siecles*, VIII, Paris, 1713², p. 558-568, 802-804.

J. DANIELOU - H.I. MARROU, *Nouvelle histoire de l'Église*. T. I: *Des origines à saint Grégoire le Grand*, Paris, 1963, p. 383-384.

A. PALMIERI, *Diodoro di Tarso, sua vita e sue gesta*, dans *Bessarione*, t. 32 (1916), p. 188-197.

J. QUASTEN, *Initiation aux Pères de l'Église*, III, Paris, 1963, p. 558-564.

P. SHERWOOD, Art. *Diodoro*, dans *Enciclopedia Cattolica*, IV, Rome, 1950, col. 1657-1660.

On trouvera d'autre part des renseignements sur l'école monastique fondée par Diodore dans :

R. LECONTE, *L'asceterium de Diodore* dans *Mélanges Bibliques A. Robert* (Travaux de l'Institut Catholique de Paris, 4), Paris, 1957, p. 531-536.

Sur sa condamnation on lira :

L. ABRAMOWSKI, *Der Streit um Diodor und Theodor zwischen den beiden ephesinischen Konzilien*, dans *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, t. 67 (1955-1956), p. 252-287.

L. ABRAMOWSKI, *La prétendue condamnation de Diodore de Tarse en 499*, dans *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, t. 60 (1965), p. 64-65.

M. RICHARD, *Les traités de Cyrille d'Alexandrie contre Diodore et Théodore et les fragments dogmatiques de Diodore de Tarse*, dans *Mélanges F. Grat*, I, Paris, 1946 (réimp. dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. II, n° 51) p. 99-116.

Qui voudra se reporter aux sources anciennes grecques et latines en trouvera l'indication dans les articles cités ci-dessus et en particulier dans celui de P. Sherwood.

On pourra aussi consulter :

L. ABRAMOWSKI, *Reste von Theodoret's Apologie für Diodor und Theodor bei Facundus*, dans *Studia Patristica I (Texte und Untersuchungen, 63)*, Berlin, 1957, p. 61-69.

Aux sources d'origine grecque ou latine il y aura lieu d'ajouter ce que rapportent certaines chroniques orientales tardives mais bien informées :

BARĤADBEŠABBA ʿARBAĪA, *Histoire*, éd. F. NAU, *passim*, dans *Patrologia Orientalis*, t. IX, 5, et XXIII, 2.

Les passages du même auteur ont aussi été édités et traduits par :

R. ABRAMOWSKI, *Untersuchungen zu Diodor von Tarsus*, dans *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, t. 30 (1931), p. 234-262.

Histoire Nestorienne – Chronique de Séert, éd. A. SCHER, *passim*, dans *Patrologia Orientalis*, t. IV, 3 ; V, 2 ; VII, 2 ; XIII, 4.

NARSÈS, *Homélie sur les trois docteurs Nestoriens*, éd. F. MARTIN, dans *Journal Asiatique*, 9ème série t. 14 (1899), p. 446-492, et t. 15 (1900), p. 469-525 *passim*.

Les deux seules listes des ouvrages écrits par Diodore figurent dans :

SUIDAE *Lexicon* ed. A. ADLER (*Lexicographi graeci*, I), Pars II, Leipzig, 1931 (réimp. Stuttgart, 1971), p. 103, n° 1149.

ÉBEDJÉSU, *Catalogue des livres reçus par les Nestoriens de Syrie*, éd. J.S. Assemani, dans *Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticana*, t. III, 1725, p. 28-29.

Enfin, plusieurs *codices* de Photius traitant de Diodore ont été analysés par :

W. JAEGER, *Studia in Photium*, dans *Rheinisches Museum für Philologie*, t. 103 (1960), p. 168-171.

D. AMAND, *Fatalisme et liberté dans l'Antiquité grecque*, Louvain, 1945, p. 469-479.

Sur la doctrine théologique de Diodore, aux articles vieillies de :

V. ERMONI, *Diodore de Tarse et son rôle doctrinal*, dans *Le Muséon*, N.S. t. 2 (1901), p. 422-444.

M. JUGIE, *La doctrine christologique de Diodore de Tarse d'après les fragments de ses œuvres*, dans *Euntes Docete*, t. 2 (1949), p. 171-191.

il faudra préférer :

A. GRILLMEIER, *Christ in Christian Tradition from the Apostolic Age to Chalcedon (451)*, Londres, 1965, p. 260-270.

A. GRILLMEIER, *Die theologische und sprachliche Vorbereitung der christologischen Formel von Chalcedon*, dans *Das Konzil von Chalcedon*, I, Wurzburg, 1951, p. 135-144.

Sur l'œuvre exégétique de Diodore on consultera :

E. SCHWEIZER, *Diodor von Tarsus als Exeget*, dans *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, t. 40 (1941-42), p. 33-75.

II. - *Articles et ouvrages portant sur le commentaire des psaumes*

R. DEVREESE, Art. *Chaînes exégétiques grecques*, dans *Dictionnaire de la Bible - Supplément*, I, Paris, 1928, col. 1128-1130.

R. DEVREESE, *Les anciens commentateurs grecs des Psaumes (Studi e Testi, 264)*, Vatican, 1970, p. 302-311 (*Les anciens commentateurs...*).

M. JUGIE, *À propos du commentaire des psaumes attribué à Diodore de Tarse*, dans *Echos d'Orient*, t. 33 (1934), p. 190-193.

L. MARIÈS, *Le commentaire sur les psaumes de Diodore de Tarse*, dans *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres - Comptes Rendus des Séances*, 1910, p. 542-546.

L. MARIÈS, *Aurions-nous le Commentaire sur les psaumes de Diodore de Tarse?* dans *Revue de Philologie*, t. 35 (1911), p. 56-70.

L. MARIÈS, *Diodore ἀπὸ φωνῆς ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ*, dans *Revue de Philologie*, t. 38 (1914), p. 169-173.

L. MARIÈS, *Un commentaire de Didyme publié sous le nom de Diodore*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 5 (1914), p. 73-78.

L. MARIÈS, *Les commentaires de Diodore de Tarse et de Théodore de Mopsueste sur les Psaumes - Éclaircissements nécessaires sur quelques méprises*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 5 (1914), p. 246-251.

L. MARIÈS, *Le commentaire de Diodore de Tarse sur les Psaumes - Examen sommaire et classement provisoire des éléments de la tradition manuscrite*, dans *Revue de l'Orient Chrétien*, t. 24 (1924), p. 58-189 (tiré à part, Paris 1924) (*Le commentaire ... Nous citons d'après le tiré à part*).

L. MARIÈS, *Études préliminaires à l'édition de Diodore de Tarse "Sur les Psaumes"* - *La tradition manuscrite*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 22 (1932), p. 385-408, 513-540.

L. MARIÈS, *Études préliminaires à l'édition de Diodore de Tarse sur les Psaumes (Collection d'Études Anciennes)*, Paris, 1933, (Les deux premiers chapitres reproduisent l'article précédent) (*Études ...*).

G. MERCATI, *Osservazioni a proemi del Salterio di Origene, Ippolito, Eusebio, Cirillo Alessandrino e altri con frammenti inediti (Studi e Testi, 142)*, Vatican, 1948, p. 33-40.

G. MERCATI, *Alla ricerca dei nomi degli "altri" traduttori nelle omilie sui Salmi di S. Giovanni Crisostomo e variazioni su alcune catene del Salterio (Studi e Testi, 158)*, Vatican, 1952, p. 162-176.

M. RICHARD, Ἀπὸ φωνῆς, dans *Byzantion*, t. 20 (1950), p. 219-222 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, Turnhout-Louvain, 1977, t. III, n° 60).

M.-J. RONDEAU, *Le "Commentaire des Psaumes" de Diodore de Tarse et l'exégèse antique du Psaume 109/110*, dans *Revue de l'Histoire des Religions*, t. CLXXVI (1969), p. 5-33, 153-188, et CLXXVII (1970), p. 5-33.

III. - Textes diodorien, d'authenticité plus ou moins douteuse, publiés

a) *Fragments exégétiques*. Les fragments contenus dans PG XXXIII n'étant pas authentiques, nous ne disposons que de fragments extraits de chaînes et édités par :

J. DECONINCK, *Essai sur la chaîne de l'Octateuque avec une édition des commentaires de Diodore de Tarse qui s'y trouvent contenus (Bibliothèque de l'École des Hautes Études, 195)*, Paris, 1912.

R. DEVREESSE, *Anciens commentateurs grecs de l'Octateuque*, dans *Revue Biblique*, t. 45 (1936), p. 217-220.

R. DEVREESSE, *Les anciens commentateurs grecs de l'Octateuque et des Rois (Studi e Testi, 201)*, Vatican, 1959, p. 155-167.

K. STAAB, *Pauluskommentare aus der griechischen Kirche (Neutestamentliche Abhandlungen, 15)*, Münster, 1933, p. 83-112.

b) *Fragments dogmatiques*.

P. DE LAGARDE, *Analecta Syriaca*, Leipzig, 1858, p. 91-100.

M. BRIÈRE, *Quelques fragments syriaques de Diodore, évêque de Tarse (378-394 ?)*, dans *Revue de l'Orient Chrétien*, t. 30 (1946), p. 231-283.

R. ABRAMOWSKI, *Der theologische Nachlass des Diodor von Tarsus,*

dans *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, t. 42 (1949), p. 19-69.

On trouvera une excellente mise au point sur la tradition et les éditions des fragments dogmatiques dans la *Clavis Patrum Graecorum* sous le n° 3820.

c) *Œuvres diverses*. Quelques fragments des œuvres astronomiques de Diodore subsistent publiés dans :

C. SALMASIUS, *De annis climatericis et antiqua astrologia diatribae*, Leyde, 1648, p. 553.

Enfin, on notera qu'A. Harnack avait voulu attribuer à Diodore quatre livres pseudo-justiniens :

A. HARNACK, *Diodor von Tarsus. Vier pseudojustinische Schriften als Eigentum Diodors nachgewiesen (Texte und Untersuchungen, 21, 4)*, Leipzig, 1901.

Mais cette attribution a été réfutée par :

F.X. FUNK, *Le Pseudo-Justin et Diodore de Tarse*, dans *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, t. 3 (1902), p. 947-971.

d) *Extraits du commentaire sur les Psaumes*.

L. MARIÈS, *Extraits du commentaire de Diodore de Tarse sur les Psaumes – Préface du Commentaire – Prologue du Psaume CXVIII*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 9 (1919), p. 79-101.

APPENDICE I

LA SURVIE DU COMMENTAIRE

A. *Les fragments caténiques anonymes.*

Nous avons fait plus haut allusion à des extraits anonymes de ce commentaire figurant dans diverses chaînes. Ces extraits n'apportant rien pour l'histoire du texte ou pour l'amélioration de la tradition manuscrite, nous ne nous étendrons guère sur ce sujet.

Les principales collections en sont :

a) La "*Chaîne de Pierre de Laodicée*" à laquelle il a déjà été fait allusion⁽¹³¹⁾; elle nous offre, anonymement, la quasi-totalité du commentaire, car celui-ci lui sert de base. Ces extraits sont parfois abrégés ou réécrits, mais il est clair que l'auteur de cette compilation disposait d'un manuscrit complet du commentaire diodoreen.

b) La chaîne du type X (*Hierosolymitanus S. Crucis* 1; *Oxoniensis Baroccianus* 223; *Vaticanus Borgianus gr.* 2-4) offre elle aussi, pour certains psaumes, de larges extraits abrégés ou réécrits.

c) Enfin, les *Vaticani graeci* 753 et 767, qui, pour certains psaumes, offrent de larges extraits (voir G. DORIVAL, *Les chaînes exégétiques grecques sur le psaume 118*, thèse de 3ème cycle dactylographiée, Paris, 1974, p. 705).

B. La "*Paraphrasis*" de B. Cordier

Des parties considérables du commentaire de Diodore se retrouvent imprimées sous le titre *Paraphrasis* dans l'*Expositio Patrum Graecorum in Psalmos...*, Anvers, 1643-1646, de B. Cordier.

Les extraits portent essentiellement sur les psaumes I-IV, XXXVII-CL. Ce qui n'a guère de quoi surprendre, l'un des manuscrits utilisés étant, comme l'a montré L. Mariès (*Le commentaire...* p. 119-124), le *Vindobonensis Theologicus graecus* 8. Malheureusement, Cordier a entremêlé les extraits pris au *Vindobonensis Theol. gr.* 8 et des extraits pris aux *Vindob. Theol. gr.* 297 et 298, de sorte que sa *Paraphrasis* est inutilisable pour l'éditeur de Diodore.

Par ailleurs, le *Commentarius* qui, pour chaque psaume, fait

---

(131) *Supra*, p. LXIV, n. 117.

suite à la *Paraphrasis* n'est autre, en partie, que la "Chaîne de Pierre de Laodicée" (d'après le *Vindob. Theol. gr.* 17), si bien que des extraits du commentaire de Diodore se retrouvent, anonymes, tant dans la *Paraphrasis* que dans le *Commentarius*.

APPENDICE II

NOTE SUR LE PROLOGUE DU COMMENTAIRE DIODORIEN

Comme cela a été signalé par G. Mercati (*Osservazioni...*, p. 37, n. 2), de nombreux extraits du prologue du commentaire diodorien ont circulé dans les collections de prologues figurant dans nombre de chaînes exégétiques.

Ces extraits n'offrent guère d'intérêt en raison de leur trop grande brièveté et du fait qu'ils n'apportent rien qui ne soit connu par C et P.

Nous avons relevé la présence du prologue complet dans le *Caesenae Malatestianae Plut.* D. XXVIII, 2 et ses copies plus ou moins directes, les *Vaticanus Pii II* 8, *Vaticanus Ottobonianus graecus* 74, *Vaticanus Ottobonianus graecus* 95, qui mettent le prologue au nom de Chrysostome.

Il figure également dans les témoins de la chaîne X :

- *Oxoniensis Bodleianae Baroccianae* 223,
- *Vaticanus Borgianus graecus* 2,
- *Hierosolymitanus S. Crucis graecus* 1.

Nous sommes contraint de reconnaître que ces *recentiores* n'apportent rien de nouveau ; nous ne les signalons donc que pour mémoire.

APPENDICE III

INTERPOLATIONS ET ADDITIONS DE C DONT LE TEXTE NE FIGURE PAS DANS NOTRE APPARAT CRITIQUE

Sur le psaume XV, 4a-b.

Ἡ τὸ «μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν» ἀντὶ τοῦ ὕστερον εὐχερῶς προσῆλθον τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ. (Cf. Athanase, PG XXVII 101 C 10-11)

Sur le psaume XVI, 13b-c

Ἡ «ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς ῥομφαίας σου» τουτέστι τῇ ῥομφαίᾳ σου, ἤγουν τῇ δυναστείᾳ σου χρώμενος, ῥῦσαί με ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν. Ἐν τισὶ δὲ κεῖται τὴν ἀντιγραφὴν (*sic*) ῥομφαίαν σου, ῥομφαίαν καλοῦντος τοῦ προφήτου πᾶσαν ψυχὴν δυναμένην ἔλκειν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ἀσεβείας εἰς θεοσέβειαν. «Κύριε ἀπὸ ὀλίγων ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν». Χωρισθῆναι τοὺς ἀσεβεῖς τῶν ὀλίγων εὐχεται. Τίνες γάρ εἰσιν οἱ ὀλίγοι; Περὶ ὧν λέλεκται Πολλοὶ μὲν εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί (Mt. 22, 14). (Cf. Athanase, PG XXVII 108 B-C)

Sur le psaume XVI, 14d-e

Ἄλλ' «ἐχορτάσθησαν υἱῶν» ἀντὶ τοῦ τῶν σῶν τῶν φρονούντων τὰ σοὶ δοκοῦντα· οἱ γὰρ τοιοῦτοί εἰσιν υἱοὶ θεοῦ. Τούτων οὖν ἐχορτάσθησαν ἐπιτιθέμενοι αὐτοῖς, πολεμοῦντες, κατεσθίοντες καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐναπομείναντας τοῖς ἐκγόνοις αὐτῶν βρῶμα κατέλιπον.

Sur le psaume XVII, 7c-d

«Ναὸν» ἐνταῦθα οὐ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις λέγει τὸν χειροποίητον – τοῦτον γὰρ ὕστερον Σολομῶν ᾠκοδόμησεν – ἀλλὰ τὸν οὐρανόν. (Cf. Théodoret, PG LXXX 976 A 12-15)

Sur le psaume XVII 12c-14a

Εἰπὼν περὶ τοῦ θεοῦ ἀνωτέρω ὅτι ἀοράτως ἐπιφαίνεται τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῆς παρ' ἑαυτοῦ βοηθείας αὐτοῦς ἀξιοῖ, εἶτα ὅτι ἔκλινεν οὐρανοῦς καὶ κατέβη ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην παχύτητα καὶ εὐτέλειαν ἐπινεύων, αὐθις ἐπάγει· «Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων» διὰ τὸ ἀμαύρως καὶ σκοτεινῶς τοὺς περὶ τῶν μελλόντων λόγους ἐν τοῖς προφητικοῖς βιβλίοις κεῖσθαι. Ἐπεὶ καὶ νεφέλας οἱ προφήται προσηγορεύθησαν καὶ πάντα δὲ ἃ οὗτοι προεῖπον αἰνιγματωδῶς εἶπον, καὶ σκοτεινὸν μὲν ὕδωρ λέγουσι τοὺς προφητικούς λόγους διὰ τὸ ἀσαφές καὶ τοῖς πολλοῖς δυσνόητον. Ἡ καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σκοτεινὸν ὕδωρ εἶπον διὰ τὸ ἀοράτως ἐπιφοιτᾶν τοῖς προφήταις, νεφέλας δὲ τὰς καρδίας τῶν προφητῶν διὰ τὸ σκοτεινὸν ὕδωρ ἤγουν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσπερ τὸ ὕδωρ τὰς ὀμβροτόκους νεφέλας ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν δέχεσθαι, ἀέρας δὲ ἐκείνους αὐτοὺς τοὺς προφήτας διὰ τὴν καθαρότητα καὶ λεπτότητα. («Σκοτεινὸν – κεῖσθαι, cf. Athanase, PG XXVII 112 B 7-10; cf. *infra*, p. CXIX)

Sur le psaume XVII, 12c-14a

Τὸ φῶς, φησί, τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ φανερὰς τὰς προφητείας ἐποίησε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· «χάλαζα καὶ ἄνθρακες πυρὸς» ἐδήλωσεν ὡς οὐ μόνον τὰ ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν ἐκβησόμενα οἱ προφήται προεῖπον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπ' ἀπωλείᾳ καὶ ὀλέθρῳ. Ταῦτα γὰρ διὰ τῆς χαλάζης καὶ τῶν ἀνθράκων ἐσήμανεν ὡς ἀνατολικῶν ὄντων ἡμῶν. (Τὸ φῶς – ἐποίησε = Athanase, PG XXVII 112 B 12-13; cf. *infra*, p.CXX)

Sur le psaume XXXVIII, 7a

Τὸ «μέντοι γε» τρεῖς εἰσι σύνδεσμοι· σημαίνει δὲ τὸ πλὴν καὶ τὸ ἀληθῶς καὶ τὸ διὰ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ «ἐν εἰκόني» καὶ οὐκ ἐν ἀληθείᾳ νῦν «διαπορεύεται ἄνθρωπος», εἰκότως τὴν εἰκόνα ματαιότητα προσεῖπεν· ἡ γὰρ ἀληθῆς ζωὴ ἡ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνά ἐστιν ἢ ὅτι ἐπειδὴ ὡς ἐν εἰκόني καὶ τύπῳ τινὶ καὶ παραδείγματι τῶν ἀοράτων καὶ αἰωνίων ὁ ἀνθρώπινος διατέτακται βίος.

Sur le psaume XXXVIII, 7b

Ἐπειδὴ οὐκ ἀληθῶς ζῶμεν, ἀλλ' ὡς ἐν εἰκόني, διὰ τοῦτο μάτην ταρασσόμεθα περὶ τὰ μὴ μένοντα ποιούμενοι τὴν σπουδὴν. (Cf. *infra*, p. CXIX)

Sur le psaume XXXIX, 7a-b

Ἐναντὶ τοῦ τοῖς μὲν κατὰ τὸν νόμον ὀλοκαυτώμασιν οὐκ εὐδόκησας· διὰ τοῦτο ἤκω σῶμα λαβῶν ὅπερ αὐτός «μοι κατηρτίσω». Ὡς γὰρ ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν πατέρα λέγεται. (Cf. *infra*, p. CXIX)

Sur le psaume XXXIX, 8b-9a

Ἡ ἐν ταῖς προφητικαῖς βίβλοις ἄνωθεν, φησί, ταῦτα «περὶ ἐμοῦ» προηγόρευται.

Sur le psaume XLIII, 13

Ἡ «οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλαλάγμασιν ἡμῶν» ἀντὶ τοῦ ὑπὸ ὀλίγων ἠττήθημεν ἐφ' οἷς οὐκ ἦν πλῆθος πρὸς τὸ ἀλαλάζειν καὶ ἄδειν καθ' ἡμῶν τὸν ἐπινίκιον. Ἀλαλαγμὸς γὰρ ἡ μετὰ ἤχου ᾠδὴ. (Cf. Athanase, PG XXVII 205 A 8-11)

Sur le psaume XLIV, 9a

«Στακτὴ» δὲ ἐστὶ τὸ τῆς σμύρνης λεπτότατον· ἐκθλιβείσης γὰρ αὐτῆς ὅσον ἔχει λεπτὸν καὶ ὑγρὸν εἰς τὴν στακτὴν μερίζεται, τὸ δὲ παχύτατον σμύρνα λέγεται. Ἡ δὲ «κασία»

φλοιός τις ἔστι λεπτότατος καὶ εὐώδης ξυλώδει κάρφει περιτεινόμενος. (publié sous le nom de Basile au tome I, p. 852, de l'Expositio de B. Cordier; cf. Hom. XLIV, PG XXIX 405 C 12 – 408 A 8)

Sur le psaume XLVII, 3a

«Εὐρίζω ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς ὁ θεός.» Εὐρίζω ἀντὶ τοῦ παγίως ἠδρασμένω, τῷ καλὴν ῥίζαν ἤγουν θεμέλιον ἔχοντι, ἧ

Sur le psaume L, 6a-b

Ἦ «σοὶ μόνω ἤμαρτον» ἀντὶ τοῦ εἶ καὶ τοὺς πάντων ἀπεκρυσάμην ὀφθαλμούς, σὲ οὐ διέλαθον. Διό, φησί, «καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα».

Sur le psaume L, 6c-d

Ἦ ἐνυπέρβατον χρῆ τοῦτο λέγειν· «Ἐλέησόν με ὁ θεός κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε» ἤγουν ἐν ποίοις λόγοις οὓς εἶρηκας μαρτυρῶν μοι· Εὐρον Δαυεὶδ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου (Act. 13, 22).

Sur le psaume L, 11

Τοῦτό μοι χάρισαι, φησί, τῇ σῆ χάριτι, μὴ τὰς ὑπ'ἐμοῦ τολμηθείσας ὀρῶν ἁμαρτίας, ἀλλ'ἐμὲ τὸν ταύτας ὀλοφυρόμενον. (Cf. Théodoret, PG LXXX 1248 B 10-11)

Nous avons hésité (p. XXXII) à attribuer certaines de ces interpolations ou additions à un auteur précis. Il ne nous paraît pas inutile de préciser ici nos raisons.

La longue première addition au commentaire du psaume XVII, 12c - 14a renferme trois lignes qui ont circulé sous le nom d'Athanase. La tradition du commentaire de l'évêque d'Alexandrie étant encore mal connue, il ne nous a pas paru possible de lui attribuer la totalité du fragment.

Le fragment substitué au commentaire diodorien pour le psaume XXXVIII, 7b, que nous avons attribué (p. XXXII) à un auteur anonyme, a circulé sous le nom d'Athanase (Cf. PG XXVII 189 A 4-8), mais aussi sous celui de Cyrille d'Alexandrie (Cf. PG LXIX 976 B 8-10).

Il en va sans doute de même pour l'addition au commentaire diodorien pour le psaume XXXIX, 7a-b (Cf. PG XXVII 192 D 1-2 et PG LXIX 988 B 14 - C 3).

En revanche, nous avons été optimiste en attribuant (p.

XXXII) à Athanase la deuxième addition au commentaire diodorien pour le psaume XVII, 12c - 14a. Seules les deux premières lignes ont circulé sous ce nom.

ADDENDUM

Nous n'avons pu disposer que tout récemment d'un microfilm du cod. *Athos, Lavra B 83* (XIe-XIIe s.) qui porte une chaîne en couronne sur le psautier analysée brièvement par M. Richard en 1954⁽¹⁾ et plus récemment par E. Mühlenberg⁽²⁾.

Cette chaîne offre 49 fragments assortis du sigle Diodore.

Un seul, sur le psaume XXXIV, 3⁽³⁾ (Τὸ ἔκχρον—ἀπείργων), se retrouve dans le commentaire diodorien⁽⁴⁾.

Quarante et un ont pu être identifiés et n'ont rien à voir avec notre commentaire. Nous donnons ci-dessous les résultats de notre enquête. On prendra garde au fait que trois fragments sont en réalité constitués de l'amalgame de deux fragments d'auteurs différents et que le total auquel on arriverait en faisant l'addition des fragments signalés ci-dessous serait de 44 :

— un est à rendre à Apollinaire (ps. LXXX, arg. = Mühlenberg 133⁽⁵⁾);

— quatre sont, sans doute, à rendre à Athanase. Ils sont tous édités sous ce nom en PG XXVII et les deux premiers et le dernier figurent dans la série "Athanase" du *Vaticanus graecus* 754⁽⁶⁾ (ps. XXXVIII, 4 = PG XXVII 188 C 5-9⁽⁷⁾; ps. XXXVIII, 10 = PG XXVII 189 B 9-11; ps. XXXVIII, 12 = PG XXVII 189 B 12 - C 1; ps. XCVIII, 3 = PG XXVII 421 B 5-9);

---

(1) M. RICHARD, *Quelques manuscrits peu connus des chaînes exégétiques et des commentaires grecs sur le psautier*, dans *Bulletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes*, n° 3 (1954), Paris, 1955 (réimprimé dans M. RICHARD, *Opera Minora*, t. III, Turnhout - Louvain, 1977, n° 69), p. 96-97.

(2) E. MÜHLENBERG, *Psalmekommentare aus der Katenenüberlieferung*, t. III (*Patristische Texte und Studien*, 19), Berlin - New York, 1978, p. 37-39, 99-102, 124-126.

(3) Nous indiquons ici, et tout au long de cet addendum, le verset auquel le *Lavra B 83* rattache le commentaire donné. Le numéro peut donc être différent de celui figurant dans l'édition à laquelle il est fait renvoi.

(4) Cf. notre édition, p. 200-201. Tous les extraits sont, bien que nous n'en disions rien, réécrits ou résumés.

(5) Nous renvoyons ainsi à l'édition donnée par E. MÜHLENBERG, *Psalmekommentare aus der Katenenüberlieferung*, t. I (*Patristische Texte und Studien*, 15), Berlin - New York, 1975. Ce fragment est présent dans notre manuscrit sous le double sigle Théodoret-Diodore. Les dernières lignes sont empruntées à Théodoret. Elles figurent donc dans la liste des extraits de Théodoret.

(6) Cf. M.-J. RONDEAU, *Une nouvelle preuve de l'influence littéraire d'Eusèbe de Césarée sur Athanase : l'interprétation des Psaumes*, dans *Recherches de Science Religieuse*, t. 56 (1968), p. 385-434; M.-J. RONDEAU, *Le commentaire sur les Psaumes d'Évagre le Pontique*, dans *Orientalia Christiana Periodica*, t. 26 (1960), p. 308-348.

(7) Les premières lignes du fragment sont empruntées à Théodoret; cf. *infra*.

– un est à rendre à Basile de Césarée (ps. XXXIII, 7 = PG XXIX 361 A 10 - B 12);

– huit sont à rendre à Didyme (ps. XXXIII, 5 = Mühlenberg 308⁽⁸⁾; ps. XXXIII, 6 = Mühlenberg 310; ps. XXXIII, 9 = Mühlenberg 314; ps. XXXIII, 16 = Mühlenberg 317; ps. XXXIII, 17 = Mühlenberg 318 *usque ad* τῆς γῆς, p. 285, l. 12; ps. XXXIV, 6 = Mühlenberg 328 *usque ad* ὁμοίως, p. 288, l. 9; ps. XXXIV, 9 = Mühlenberg 329; ps. LXXXIX, 14 = Mühlenberg 900, t. II, p. 181, l. 24-30⁽⁹⁾);

– neuf sont à rendre à Eusèbe (ps. LVI, 11 = PG XXIII 516 A 12 - B 2; ps. LXXV, 8 = PG XXIII 884 A 7 - C 2; ps. LXXVII, 51 = PG XXIII 929 A 15 - D 5; ps. LXXIX, 11 = PG XXIII 961 B 1-12; ps. LXXX, 17 = PG XXIII 981 A 1 - B 12; ps. LXXXI, 1 = PG XXIII 984 B 1-8, 985 B 7-11⁽¹⁰⁾; ps. LXXXIV, 5 = PG XXIII 1020 C 10 - D 8; ps. LXXXV, 17 = PG XXIII 1037 D 9 - 1040 A 3; ps. XCVI, 3 = PG XXIII 1228 C 2-5);

– un est à rendre à Évagre (ps. XXXVII, 14 = PG XII 1368 C 12-14, θ' de la série évagrienne du *Vaticanus graecus* 754⁽¹¹⁾);

– six sont à rendre à Hésychius (ps. XXXIV, 1 = Jagić 1⁽¹²⁾; ps. XXXIV, 5 = Jagić 5⁽¹³⁾; ps. XXXIV, 13 = Jagić 13; ps. XXXV, arg. = Jagić arg.; ps. XXXVII, 15 = Devreesse 15⁽¹⁴⁾; ps. XXXVIII, 2 = Jagić 2);

– deux sont, peut-être, à rendre à Origène (ps. XXXIV, 11 = J.-B. Pitra, *Analecta Sacra*, t. III, p. 7, l. 30-35; ps. LIV, 3 = PG XII 1464 B 14 - C 5);

– douze sont à rendre à Théodoret (ps. XXXIV, 5 = PG LXXX 1109 C 8-10⁽¹⁵⁾; ps. XXXIV, 7 = PG LXXX 1112 A 9-11; ps. XXXVI, 8 = PG LXXX 1128 C 8-11; ps. XXXVIII, 4 = PG LXXX 1148 A 8-11⁽¹⁶⁾; ps. XXXIX, 15 = PG LXXX 1160 C 3-5; ps. LVII, arg. = PG LXXX 1304 A 7 - C 9; ps. LXXVIII, 8 = PG LXXX 1508 D 6 - 1509 A 2; ps. LXXX, arg. = PG LXXX 1520 B 5-8⁽¹⁷⁾; ps. LXXXIII, 2 = PG LXXX 1540 A 7-10, B 8 - C 2; ps.

(8) Nous renvoyons ainsi à l'édition d'E. Mühlenberg signalée n. 5.

(9) E. MÜHLENBERG, *Psalmenkommentare aus der Katenenüberlieferung*, t. II (*Patristische Texte und Studien*, 16), Berlin - New York, 1977.

(10) Le texte eusébien est suivi de deux lignes que nous n'avons pu identifier.

(11) Cf. l'article de M.-J. Rondeau signalé n. 6.

(12) Nous renvoyons ainsi à l'édition de V. JAGIĆ, *Supplementum Psalterii Bononiensis. Incerti auctoris explanatio Psalmorum graeca*, Vienne, 1917.

(13) Les deux premières lignes sont empruntées à Théodoret; cf. *infra*.

(14) Nous renvoyons ainsi à l'édition de R. DEVREESSE, *La chaîne sur les Psaumes de Daniele Barbaro*, dans *Revue Biblique*, t. 33 (1924), p. 517.

(15) La fin du fragment est empruntée à Hésychius, cf. *supra*, n. 13.

(16) La fin du fragment est empruntée à Athanase; cf. *supra*, n. 7.

(17) Le début du fragment est emprunté à Apollinaire; cf. *supra*, n. 5.

LXXXV, 11 = PG LXXX 1560 A 4-7; ps. LXXXIX, 16 = PG LXXX 1605 C 3 - 1608 A 3; ps. XCI, 8 = PG LXXX 1617 D 4 - 1620 A 5⁽¹⁸⁾).

Sept (ps. XXXIII, 22; ps. XXXIII, 23; ps. XXXVI, 37; ps. XXXVIII, 9; ps. XL, 9; ps. XLI, 8; ps. CIII, 30) n'ont pu être identifiés, sans doute parce qu'ils ont été empruntés à des commentaires dont nous ne possédons pas d'édition. On notera qu'aucun de ces fragments ne figure dans d'autres compilations sous le nom de Diodore.

Que tirer de cette chaîne qui ne porte sous le nom de Diodore qu'un seul fragment authentiquement diodorien?

M. Richard avait déjà remarqué que "l'auteur de la chaîne semble avoir reproduit assez fidèlement les lemmes qu'il trouvait dans ses sources, mais < qu >'il a attribué des noms à sa fantaisie aux textes les plus nombreux, qui en étaient dépourvus"⁽¹⁹⁾. Faut-il penser que le sigle Diodore a été attribué à des fragments anonymes dans le modèle suivi? Cela est fort vraisemblable. L'auteur de cette chaîne paraît avoir largement puisé dans les chaînes XV, XVI et XVII. Or, ces dernières nous offrent sous le nom de Diodore le fragment diodorien sur le psaume XXXIV, 3⁽²⁰⁾, et anonymement nombre des fragments que nous trouvons ici flanqués du sigle Diodore.

La chaîne du *Lavra* B 83 n'apporte donc rien à l'histoire du texte de Diodore puisque le seul fragment authentique qu'elle nous donne a été emprunté à une série de chaînes bien connues.

---

(18) Le fragment s'achève par deux lignes que nous n'avons pu identifier.

(19) *Art. cit.*, p. 96.

(20) Cf. *supra*, p. LI.

PRINCIPES DE L'ÉDITION

Basée sur les manuscrits C P A V M (les *recentiores* O R et S, dépendant de M, sont naturellement délaissés) notre édition se voudrait le contraire d'une *editio variorum*.

Dans tous les cas où cela était possible (existence de tous les témoins retenus), nous avons tenté de choisir nos leçons en fonction du classement des témoins auquel nous sommes parvenu lors de l'étude de la tradition manuscrite, la leçon diodorienne se déduisant :

- de l'accord de C et de la famille P A V M, le texte de cette famille se déduisant lui-même de l'accord des textes présentés par au moins un témoin de chacune des sous-familles, P A d'une part, V M d'autre part ;
- ou de l'accord de C et de l'une ou l'autre des sous-familles P A et V M.

Lorsqu'il était impossible de procéder ainsi en raison, soit de l'absence de certains témoins, soit de la divergence totale entre C et P A V M, nous avons, chaque fois que cela était possible sans dommage pour la compréhension du texte, tiré les conséquences de la conclusion à laquelle nous sommes parvenu à l'issue du classement des témoins : P A V M paraît plus proche que C de l'original.

Ces principes ne s'appliquent pas au choix du texte scripturaire, pour lequel nous avons tenu compte des multiples réfections subies et du fait que le texte connu de Diodore devait être celui de la Vulgate d'Antioche.

On relèvera que notre édition est "conservatrice". Nous avons, en effet, essayé de conserver la version des manuscrits, même si le texte devait paraître un peu rude, ce qui se justifie par le caractère presque oral du commentaire. Notre "conservatisme" est allé jusqu'à imprimer des formes (particulièrement verbales) qui pourront paraître à certains d'horribles barbarismes ; nous nous sommes évidemment assuré, avant de les imprimer, qu'elles correspondaient à des traits de langue de l'époque. Nous avons toutefois fait une entorse à nos principes en systématisant des formes de type $\delta\iota\alpha\pi\alpha\nu\tau\acute{o}\varsigma$, $\acute{\iota}\nu\alpha\tau\acute{\iota}$ que les manuscrits présentent simultanément sous ces formes ou sous les formes $\delta\iota\alpha\pi\alpha\nu\tau\acute{o}\varsigma$, $\acute{\iota}\nu\alpha\tau\acute{\iota}$ ...

De plus, nous n'avons pas jugé bon de rendre, contre le témoignage de nos manuscrits, certaines formes conformes à l'usage classique par l'adjonction de *v* éphelestiques. Mais il va de soi que si certains témoins offraient, contre les autres, de telles formes, c'est sur eux que nous avons fondé notre texte. On notera ici qu'aucun témoin ne fait usage de l'iota adscrit ou souscrit (ce qui est d'ailleurs conforme à l'usage généralement observé dans les manuscrits byzantins) ; nous avons, naturellement, rétabli cet iota dans le texte et – choix peut-être contestable – dans l'apparat critique.

Nous aurions souhaité marquer dans la présentation typographique de l'apparat la division de groupes de témoins en laissant une double espace entre C et P A V M et une espace simple entre P A et V M ; pour des raisons techniques cela n'a pas été possible ; seul C se trouve séparé des autres témoins.

En regard du texte commenté, pour qui aimerait se reporter à la version des Septante, nous avons indiqué le numéro des versets d'après l'édition de A. Rahlfs citée par ailleurs ; comme le veut l'usage en pareil cas, nous avons désigné chaque stique par une lettre minuscule : a, b, c, ...

Pour ce qui est des citations et allusions scripturaires, nous n'avons indiqué que les citations explicites et les allusions évidentes aux faits rapportés par la Bible. Les premières ont été imprimées en italique ; ne pouvant distinguer typographiquement les secondes, nous les avons simplement notées dans notre apparat scripturaire.

Les allusions figurant surtout dans l'argument de chaque psaume, nous n'avons pas jugé utile de les relever chaque fois que deux ou plusieurs psaumes se faisant suite comportaient les mêmes allusions ou lorsqu'il s'agissait d'une allusion dix fois relevée.

Précisons enfin que, lorsque le texte ou des extraits du verset sont repris pour être commentés, nous n'avons fait que les mettre entre guillemets sans indiquer la référence dans notre apparat scripturaire.

CONSPECTUS SIGLORUM

A Athous Magnae Laurae Θ 70

C Parisinus Coislinianus 275

M Messanensis Bibl. Univ. S. Salvatoris gr. 38

P Parisinus gr. 168

V Vindobonensis Theologicus gr. 8

DIODORI TARSENSIS

COMMENTARII IN PSALMOS

Diodori — Psalmos *ego*: Ὑπόθεσις καὶ ἐρμηνεία τοῦ ψαλτηρίου τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ψαλμῶν ἀπὸ φωνῆς Ἀναστασίου μητροπολίτου Νικαίας *C tit. desid. PAVM*

Πᾶσα γραφή θεόπνευστος, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ. Διδάσκει μὲν τὰ χρήσιμα, ἐλέγχει τὰ ἁμαρτήματα, ἐπανορθοῦται τὰ ἐλλείμματα, καὶ 5 οὕτως ἀπαρτίζει τὸν τέλειον ἄνθρωπον. Ἐπάγει γάρ· ἵνα ἄρτιος ἦ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀπηρτισμένος. Καὶ οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι ὄλον τοῦτο τῆς θείας γραφῆς τὸ ἐγκώμιον συναγαγὼν ἐνεῖναι τῇ βίβλῳ τῶν θείων ψαλμῶν. Δικαιοσύνην μὲν γὰρ παιδεύει πράως καὶ 10 ἐπιεικῶς τοὺς μαθεῖν ἐθέλοντας, ἐλέγχει ἐπιμελῶς καὶ οὐ μετὰ τραχύτητος τοὺς αὐθαδεστέρους, ἐπανορθοῦται καὶ ὅσα τυχὸν καὶ προηρημένοις ἡμῖν οὐ καλῶς ἐγγίνεται πταίσματα.

Ἄλλὰ ταῦτα οὐχ ὅταν ψάλλωμεν νοοῦμεν οὕτως ὡς 15 ἐπειδὴν ἐν αὐτοῖς γενώμεθα τοῖς πράγμασι δι' ἃ ἐν χρεῖα καθεστήκαμεν τῶν ψαλμῶν. Μακαριστοὶ μὲν οὖν ὅσοι τῶν εὐχαριστηρίων ψαλμῶν ἐπιδέονται μόνων, διὰ τὸ τοῦ βίου περιχαρές. Ἐπειδὴ δέ, ἀνθρώπους ὄντας, οὐκ ἔνεστι μὴ καὶ δυσχερειῶν πειρᾶσθαι καὶ ἀνάγκαις περιπίπτειν, ταῖς τε 20 ἔξωθεν καὶ ταῖς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἐπανισταμέναις, χρησιμώτατον φάρμακον ἐπιγινώσκουσιν αἱ ψυχαί, ὧν μέλλουσι διαλέγεσθαι τῷ θεῷ ἐτοιμοτάτην ἐν τοῖς ψαλμοῖς εὐρίσκουσαι τὴν ἐπαγγελίαν, αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου προδομένου μὲν πάντα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἐκθεμένου 25 δὲ διὰ τοῦ μακαριωτάτου Δαυεὶδ φωνᾶς οἰκείας τοῖς πάθεσι, δι' ὧν ἂν θεραπευθεῖεν οἱ περιπεσόντες. Οὕτω γοῦν ἃ πρότερον τυχὸν ψάλλοντες ἐπιτρέχομεν καὶ ἐπιπολαίως αὐτῶν ἐφαπτόμεθα, ταῖς ἀνάγκαις περιπεσόντες καὶ ταῖς θλίψεσι, τότε γνωρίζομεν καὶ ἐνιστάμεθα, αὐτοῦ τοῦ τραύ- 30 ματος τοῦ ἐν ἡμῖν οἷον φυσικῶς ἔλκοντος τὸ προσῆκον,

---

1/3 II Tim. 3, 16   5/7 II Tim. 3, 17

C P

5 *post* Ἐπάγει *septem litt. evanid. in P*   8 *post* συναγαγὼν *add.*
 εἰπεῖν P   9 μὲν – πράως C: παιδεύει μὲν γὰρ πράως P   *10
 ἐθέλοντας C: θέλοντας *P ut vid.*   11 καὶ C: *om.* P   12 καὶ – καλῶς
 C: καὶ προειρημένοις ἡμῖν καὶ συνειλεγμένοις καλῶς *P ut vid.*   16 μὲν C:
om. P   *post* οὖν *add.* εἰσὶν *P ut vid.*   18/19 μὴ καὶ δυσχερειῶν C: μὴ
 δυσχερῶν P   19 τε P: *om.* C   24 προδομένου – πράγματα C:
 προδιδομένου μὲν τὰ ἀνθρώπινα πάντα πράγματα P   27 τυχὸν P: *om.*
 C

καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ φαρμάκου ὠκειωμένου πάλιν καὶ περιέχοντος τὸ κατάλληλον πάθος.

Τῆς οὖν ἀναγκαιοτάτης ταύτης γραφῆς, τῶν ψαλμῶν φημι, δίκαιον ᾤηθην, καθὼς καὶ αὐτὸς παρέλαβον, σύντο-
 35 μον ἔκθεσιν ποιήσασθαι τῶν ὑποθέσεων, τῶν εἰδικῶς ἀρμοζουσῶν τοῖς ψαλμοῖς, καὶ τῆς κατὰ λέξιν ἐρμηνείας, ἵν' ἐν καιρῷ τοῦ ψάλλειν μὴ ἔχοιεν οἱ ἀδελφοὶ ταῖς φωναῖς παρασύρεσθαι, μηδέ, ἐκ τοῦ μὴ νοεῖν αὐτά, τὴν διάνοιαν ἐν ἄλλοις ἀπασχολεῖν, ἀλλ' ἐπιγινώσκοντας τῶν λεγομένων τὴν
 40 ἀκολουθίαν ψάλλειν συνετῶς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας αὐτῆς, καὶ οὐκ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἄκρων χειλέων.

Ἡ μὲν οὖν καθόλου τῶν ψαλμῶν ὑπόθεσις εἰς ταῦτα διήρηται τὰ μέρη· εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ δογματικόν. Ἄλλὰ
 45 τὸ ἠθικὸν πάλιν τομὴν ἔχει ταύτην· τινὲς μὲν γὰρ τῶν ψαλμῶν τὸ ἐκάστου ἠθος ἐπανορθοῦσι, τινὲς τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων μόνον, τινὲς δὲ καὶ κοινῶς πάντας ἀνθρώπους· τίνες δὲ οὗτοί εἰσιν ἢ κατὰ μέρος ἐρμηνεία ποιήσει δῆλον. Πάλιν, τῆ κατὰ μέρος ἐρμηνεία, τὸ δογματικὸν διήρηται εἰς
 50 δύο· τινὲς μὲν γὰρ ψαλμοὶ διαλέγονται πρὸς τοὺς αὐτόματα νομίζοντας τὰ ὄντα, ἕτεροι δὲ πρὸς τοὺς ἀπρονόητα λέγοντας. Ὁ μὲν γὰρ αὐτόματα δογματίζων, εἰκότως καὶ ἀπρονόητα ὑπολαμβάνει· ὁ δὲ ἀπρονόητα λέγων, οὐ πάντως καὶ αὐτόματα λέγει, ἀλλὰ δημιουργὸν μὲν ὁμολογεῖ
 55 τοῦ παντός, ὄντινα δὴ καὶ ὁμολογεῖ, τὴν δὲ πρόνοιαν αὐτοῦ ἢ καθόλου ἀναιρεῖ, ἢ ἕως τῶν οὐρανίων πραγμάτων περιγράφει. Καὶ πρὸς τοὺς οὕτως οὖν ὑπολαμβάνοντας ποιοῦνται τοὺς ἐλέγχους οἱ ψαλμοὶ ὅτι τε θεὸν καὶ δημιουργὸν τὸν αὐτὸν ἔχει ὄντα, καὶ ὅτι ἡ πρόνοια αὐτοῦ
 60 ἄχρι καὶ τῶν μικροτάτων καθικνεῖται, καὶ οὐδὲν τῶν παρ' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι ἀχθέντων ἀμοιρεῖ καὶ τῆς εἰς τὰ ἔπειτα προνοίας. Οὐ γὰρ ἔμελλεν ὁ θεὸς περὶ μὲν τὸ ποιεῖν τὰ μικρὰ καὶ τὰ εὐτελεῖ εἶναι δυνατός, περὶ δὲ τὸ προνοεῖν

40 Cf. Ps. 46, 8b

C P

49 τῆ κατὰ μέρος ἐρμηνεία C: om. P διήρηται P: διαιρεῖται C
 50 μὲν C: om. P 60 μικροτάτων C: σμικροτάτων P 63 τὰ P:
 om. C προνοεῖν P: προνοεῖσθαι C

τῶν λεπτοτάτων ὀλίγῳρος καὶ τούτων ἀμελεῖν, διὰ δῆθεν
65 ἀξίας ὑπεροχὴν, ὧν οὐκ ἀπηξίωσε γενέσθαι δημιουργός.
Καὶ τούτους οὖν τοὺς ψαλμοὺς ἐπιγνώσεται ὁ κατὰ μέρος
τὰ τῆς ἐρμηνείας ἐπιών.

Ἔστι καὶ ἑτέρα ὑπόθεσις τοῖς ψαλμοῖς, ἢ κατὰ Βαβυλῶνα
αἰχμαλωσία· κάκεῖ δὲ τομὴ ἐστι, μᾶλλον δὲ τομαὶ πολλαί.
70 Οἱ μὲν γὰρ τῶν ψαλμῶν εἴρηνται ὡς μελλόντων αἰχμαλωτί-
ζεσθαι, οἱ δὲ ὡς ὄντων αὐτόθι, ἕτεροι ὡς ἐλπίζόντων
ἐπανελεθεῖν, ἄλλοι ὡς ἐπανελεθόντων ἤδη.

Εἰσὶ καὶ ἄλλοι ψαλμοὶ διηγηματικοὶ παρελεθόντων ἤδη
πραγμάτων, διηγουμένου τοῦ προφήτου τὰ κατ' Αἴγυπτον
75 καὶ τὰ κατὰ τὴν ἔρημον εἰς ὠφέλειαν τῶν μετὰ ταῦτα.

Εἰσὶ καὶ Μακκαβαϊκοί· τινὲς μὲν αὐτῶν εἰδικῶς εἰρημένοι
ἐκ προσώπων εἰδικῶν ὡς τοῦ Ὀνίου, καὶ εἰ τις τοιοῦτος,
τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ πάντων ὁμοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν
ὑπομενόντων ἔτι τὰ πάθη.

80 Εἰσὶ καὶ ἄλλοι εἰδικῶς ἀρμόζοντες τῷ Ἱερεμίᾳ καὶ τῷ
Ἐζεκίᾳ.

Τοῦ δὲ προαγορευτικοῦ εἴδους εἰσὶ καὶ οὗτοι. Οἱ μὲν
γὰρ συμφορὰς μηνύουσιν ἐσομένας τῷ ἔθνει διὰ πλῆθος
ἀμαρτημάτων, οἱ δὲ παράδοξα θαύματα ἐπακολουθοῦντα
85 ταῖς συμφοραῖς· οὗτοι δὲ πάντες ποικίλως εἰσὶν ἐσκευα-
σμένοι πρὸς τὴν τῶν ἐσομένων πραγμάτων ποικιλίαν, τοῦ
πνεύματος τοῦ ἁγίου προαποθεμένου θεράπευμα τοῖς
ὀδυνωμένοις.

Ἄλλ' ἵνα μὴ προσαποκνεῖν παρασκευάσωμεν τοὺς ἐπιθυ-
90 μοῦντας ἰδεῖν αὐτῶν τῶν ψαλμῶν τὴν κατὰ λεπτὸν ἐρμη-
νειάν, ἀσχολοῦντες αὐτοὺς περὶ τὸ τῶν ὑποθέσεων πολύ-

C P

66/67 κατὰ μέρος τὰ C: τὰ κατὰ μέρος P 73:76 παρελεθόντων -
Μακκαβαϊκοί P: om. C 76/77 εἰδικῶς - εἰδικῶν P: εἰρημένοι εἰδικῶς.
ὡς ἐκ προσώπων εἰδικῶν C 77 post Ὀνίου add. καὶ ἡ ὑπόθεσις τῶν
λοιπῶν P 79 ἔτι P: om. C 80 καὶ¹ C: om. P 84 οἱ δὲ -
ἐπακολουθοῦντα C: οἱ δὲ καὶ παράδοξά τινα θαύματα ἐπακολουθήσαντα P
88 ὀδυνωμένοις Cp. corr. P: -νους Ca. corr. 89 προσαποκνεῖν C:
προαποκνεῖν P 91 post αὐτοὺς *quinque litt. eras. in C*

τροπον, ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω, ἐπ' αὐτὰ δὲ ἰτέον τὰ τῶν ψαλμῶν ῥήματα, ἐκεῖνο μόνον προσυπομνήσαντες, καίπερ εἰδότας, τοὺς ἀδελφούς, ὅτι τὸ προφητικὸν ἅπαν εἶδος
 95 τριχῆ τέμνεται· εἷς τε τὸ μέλλον καὶ τὸ ἐνεστὸς καὶ τὸ παρεληλυθός. Προφητεία μὲν γάρ ἐστι καὶ ἡ τοῦ Μωϋσέως διηγουμένου τὰ κατὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἀνέκαθεν χρόνους· προφητεία δὲ καὶ ἡ τοῦ κεκρυμμένου εὗρεσις, ὡς ἐπὶ τοῦ Πέτρου γεγένηται ἀναγνόντος τὴν κλοπὴν τοῦ τε
 100 Ἀνανίου καὶ τῆς Σαπφείρας· κυριωτέρα δὲ ἐστὶ προφητεία ἡ τὸ μέλλον προαγορεύουσα, καὶ ταῦτα τυχὸν μετὰ πολλὰς γενεάς, ὡς εἶπον οἱ προφῆται τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν τῶν ἐθνῶν περὶ τὴν πίστιν ὑπακοὴν καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποβολήν.

105 Ἀρκτέον οὖν ἤδη τῶν ψαλμῶν κεχρημένοι τῆ τάξει τῆ εὐρισκομένη ἐν αὐτῇ τῆ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν, οὐ τῆ τάξει τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τάξιν οἱ ψαλμοὶ κεῖνται, ἀλλ' ὡς εὐρέθη ἕκαστος. Καὶ τοῦτο διὰ πολλῶν δειχθήσεται τῶν ψαλμῶν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ ἐν μὲν τῷ
 110 τρίτῳ ψαλμῷ ἐπιγεγράφθαι· Ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ, ὅποτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ ρ̄μγ̄ τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι· Ὡιδῆ πρὸς τὸν Γολιάθ. Τίς δὲ ἀγνοεῖ ὅσω ἀρχαιότερά ἐστι τὰ κατὰ τὸν Γολιάθ τῶν κατὰ τὸν Ἀβεσαλώμ; Πεπόνθησι δὲ τοῦτο οἱ ψαλμοὶ ἀπὸ τοῦ
 115 παραπολέσθαι τὴν βίβλον ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῆ κατὰ Βαβυλῶνα, εὐρεθῆναι δὲ μετὰ ταῦτα περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Ἔσδρα οὐχ ὅλον ὁμοῦ τὸ βιβλίον ἀλλὰ διεσπαρμένως καθ' ἓνα καὶ κατὰ δύο, τυχὸν δὲ καὶ κατὰ τρεῖς ψαλμούς, καὶ συντεθῆναι καθὼς εὐρέθησαν, οὐ καθὼς ἐξ ἀρχῆς
 120 ἐλέχθησαν. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ πλείους ἐσφαλμέναι εἰσὶ, τῶν συνθεμένων τοὺς ψαλμούς ἐπὶ πολὺ στοχασαμένων τῆς ἐννοίας καὶ οὐ κατ' ἐπιστήμην τεθεικότων.

98/100 Cf. Act. 5, 1-11   110/111 Ps. 3, 1   112 Ps. 143, 1a

C P

93 προσυπομνήσαντες C: προυτομνήσονται P   95 καὶ P: om. C
 ἐνεστὸς P: ἐνεστῶς C   100 Σαπφείρας C: σαμφήρας P   104 τὴν
 τῶν Ἰουδαίων ἀποβολήν C: τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀποβολήν P   105
 κεχρημένοι C: -νους P   109 τοῦ ἐν μὲν τῷ C: τοῦ τῷ μὲν P
 111/112 ἐν δὲ - εἶναι C: τὸν δὲ ρ̄μγ̄ ψαλμὸν τὴν ἐπιγραφὴν ἔχειν P
 121 συνθεμένων C: συνθέντων P   122 οὐ κατ' P: οὐκ C

Ὅμως, καθ' ὅσον οἶόν τε, καὶ τῶν σφαλμάτων τὴν
 ἔρμηνείαν, θεοῦ διδόντος, ποιησόμεθα καὶ τῆς ἀληθείας
 125 αὐτῆς οὐκ ἀποστησόμεθα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν καὶ
 τὴν λέξιν αὐτὴν ἐκθησόμεθα καὶ τὴν ἀναγωγὴν καὶ τὴν
 θεωρίαν τὴν ὑψηλοτέραν οὐκ ἀποκωλύσομεν. Οὐδὲ γὰρ
 ἐναντιοῦται ἡ ἱστορία τῇ ὑψηλοτέρᾳ θεωρίᾳ, τοῦναντίον δὲ
 κρηπίς εὐρίσκειται καὶ ὑποβάθρα τῶν ὑψηλοτέρων νοη-
 130 μάτων. Ἐκεῖνο δὲ μόνον χρὴ φυλάττεσθαι, μὴ ποτε ἀνα-
 τροπὴ τοῦ ὑποκειμένου ἢ θεωρία ὀφθῆ, ὅπερ οὐκέτι ἂν εἴη
 θεωρία ἀλλ' ἀλληγορία. Τὸ γὰρ ἄλλως ἀγορευόμενον παρὰ
 τὸ κείμενον οὐ θεωρία ἐστὶν ἀλλ' ἀλληγορία. Καὶ γὰρ ὁ
 Ἀπόστολος οὐδαμοῦ τὴν ἱστορίαν ἀνέτρεψεν, ἐπεισενεγκῶν
 135 τὴν θεωρίαν καὶ ταῦτα ἀλληγορίαν καλέσας τὴν θεωρίαν,
 οὐ κατὰ ἀμαθίαν τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ διδάσκων ὅτι, κὰν
 ὄνομα ἀλληγορίας ἐπικρίνηται τοῖς νοήμασι, κατὰ θεωρίαν
 αὐτὸ χρὴ λαμβάνειν οὐδαμοῦ βλάπτοντας τῆς ἱστορίας τὴν
 φύσιν. Ἄλλ' οἱ καινοτόμοι τῆς θείας γραφῆς καὶ οἰησίσσοφοι,
 140 περὶ τὴν ἱστορίαν ἢ ἀτονήσαντες ἢ κακουργήσαντες,
 ἐπεισήνεγκαν τὴν ἀλληγορίαν, οὐ κατὰ τὸν νοῦν τὸν
 ἀποστολικόν, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὐτῶν κενοδοξίαν ἕτερα
 ἀνθ' ἑτέρων ποιοῦντες νοεῖν τοὺς ἀναγινώσκοντας, οἶον
 ἀντὶ μὲν ἀβύσσου δαίμονας, ἀντὶ δὲ δράκοντος τὸν διάβο-
 145 λον, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, ἵνα μὴ ληρεῖν ἀναγκασθῶ λῆρον
 ἐλέγχων. Ταῦτα οὖν ἐκβαλόντες καθάπαξ, οὐ κωλυόμεθα
 σεμνῶς ἐπιθεωρεῖν καὶ εἰς ἀναγωγὴν ὑψηλοτέραν ἀποφέρειν
 τὰ νοήματα, οἶον παρεικάζειν τὸν Ἄβελ καὶ τὸν Κάιν τῇ
 συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ πειρᾶσθαι
 150 δεικνύειν ὅτι ἀποβέβληται μὲν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων,

C P

123 οἶόν τε C: οἶονται P 124 ποιησόμεθα C: -σώμεθα P 125
 αὐτῆς P: om. C ἀποστησόμεθα C: -σώμεθα P 125 126 ἀλλὰ -
 ἐκθησόμεθα P: om. C 126 ἀναγωγὴν P: ἀγωγὴν C 129 ὑψηλο-
 τέρων C: -τέρω P 131 οὐκέτι C: οὐκ P 132 ἀγορευόμενον C:
 ἀγορεύον καὶ ἀγορευόμενον *Putvid.* 135 καὶ - τὴν θεωρίαν P: om. C
 136 τῶν P: om. C 137 ἐπικρίνηται C: ἐπεισκρίνηται P 139 *post*
 καὶ *add.* οἱ P 148/153 οἶον παρεικάζειν τὸν Ἄβελ καὶ τὸν Κάιν τῇ
 συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ πειρᾶσθαι δεικνύειν ὅτι
 ἀποβέβληται μὲν (καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ - μὲν *iter. ut vid. sed alt. eras. C*) ἡ
 συναγωγὴ (ἢ συναγωγὴ *ego e cod. Caesenate Malatest. Plut. D. XXI III,*
 2: τῇ συναγωγῇ C) - νόμον C: καὶ γὰρ εἰσάγω τὸν ἄβελ καὶ τὸν καιν
 τῇ συναγωγῇ τῶν ἰουδαίων καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ παραδείκνυμι παντὰ ὡς
 ἀπόβλητα τοῦ καιν τὰ δῶρα, εὐπρόσδεκτα δὲ εἰσι τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἄβελ
 τὰ δῶρα καὶ τὸν ἄμνον τὸν κατὰ νόμον P

ὡς ἡ θυσία τοῦ Κάϊν, εὐπρόσδεκτα δέ ἐστι τῆς Ἐκκλησίας
 τὰ δῶρα, ὡς ἐγένετο τότε τὰ τοῦ Ἄβελ, τὸν ἀμνὸν τὸν
 ἄμωμον τὸν κατὰ νόμον μεταλαμβάνειν εἰς τὸν κύριον.
 Ταῦτα γὰρ οὐδὲ τὴν ἱστορίαν ἀθετεῖ, οὐδὲ τὴν θεωρίαν
 155 ἐκβάλλει, ἀλλ' ἡ μεσότης αὕτη καὶ ἡ ἐμπειρία, ἡ κατὰ τὴν
 ἱστορίαν καὶ θεωρίαν, καὶ ἑλληνισμοῦ ἀπαλλάττει ἕτερα
 ἀνθ' ἑτέρων ἀγορεύοντος καὶ ἀλλόκοτα ἐπεισφέροντος, καὶ
 πρὸς Ἰουδαϊσμὸν οὐ καθέλκει καὶ ἀποπνίγει, ἀναγκάζουσα
 τῇ λέξει μόνῃ προσκαθῆσθαι καὶ ἐκείνην θεραπεύειν, περαι-
 160 τέρω δ' ἔτι καὶ ὑψηλότερον νοεῖν [οὐ] συγχωροῦσα. Ταῦτα
 ὡς ἐν συντόμῳ ἀναγκαῖόν ἐστιν εἶδέναι τὸν μέλλοντα
 ἐντυγχάνειν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν θείων ψαλμῶν.

«Ψαλμὸς Ἀ»

Ἔστιν οὖν ὁ πρῶτος ψαλμὸς ἠθικός τε καὶ καθολικός·
 οὐ γὰρ τὸν τινα ἄνθρωπον ἐκπαιδεύει, ἀλλὰ τὸν καθόλου
 ἄνθρωπον. Εἰ δὲ νόμου μέμνηται, οὐκ ἀναγκάζει μόνον
 5 νοεῖν τὸν γραπτὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν τῇ φύσει κείμενον
 νόμον, οὐκ ἀναγκαστικόν, ὡς Μανιχαῖοί φασιν, ἀλλὰ διδα-
 κτικὸν τοῦ μαθεῖν ἐθέλοντος. Μὴ οὖν ἡ ὁμωνυμία σφάλμα
 ἐμποιεῖτω. Λέγεται γὰρ φυσικὸς νόμος καὶ ὁ τῇ φύσει
 συνεζευγμένος, ὃν οὐκ ἔστι παρελθεῖν, οἷον γελαστικόν
 10 εἶναι τὸν ἄνθρωπον, δίπουν, ἐν γῆρα πολιοῦσθαι. Οὗτος ἐν
 παντὶ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν ἐνὶ ἀνθρώπῳ συνέσπαρται· τοῦτον
 οὐκ ἔστι παρελθεῖν ἢ παραλλάξαι. Λέγεται γὰρ καὶ φυσικὸς
 νόμος καθ' ὃν καὶ μαθεῖν δυνάμεθα καὶ διακρίναι τὸ βέλτιον,
 οἷον γινῶναι ὅτι ἔστι θεός, καὶ ὅτι καλὸν τὸ τιμᾶν γονέας
 15 καὶ τὸ μὴ βλάπτειν ἕτερον. Ταῦτα γὰρ καὶ αὐτῇ ἡ φύσις
 διδάσκει ἕκαστον μονονουχὶ παραγγέλλουσα μὴ ποιεῖν
 ἕτέρω ἢ παθεῖν αὐτὸς οὐ βούλεται παρ' ἄλλου.

C P

156 *post* καὶ *add.* τὴν P ἀπαλλάττει C: -σει P 157 ἑτέρων C:
 ἑτέρου P 160 δ' ἔτι C: δὲ P οὐ *del.* L. Mariès

C P V M

I Ψαλμὸς Ἀ *addidi* 2/23 Ἔστιν - νόμον C P: *om.* V M *ut vid.* 2
 ἠθικός τε καὶ καθολικός C: ἠθικός καὶ ἠθικός καθολικός P 3 οὐ P:
 οὐδὲ C 7/8 τοῦ μαθεῖν - ἐμποιεῖτω P: τὸ μαθεῖν ἐμποιοῦντα C 9
 οἷον P: *om.* C 11 ἐν C: *om.* P 12 γὰρ P: δὲ C 13 καὶ P:
om. C 14 γονέας P: γονεῖς C 16 ἕκαστον P: ἐκάστῳ C 17
post αὐτὸς *add.* ἕκαστος P

“Όταν οὖν λέγῃ· Καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός, δῆλον ὅτι τοῦτον λέγει τὸν καθ’ ὄν διακρίνομεν
20 τί τε χεῖρον καὶ τί βέλτιον. Εἰ δὲ καὶ τὸν γραπτὸν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ὀνόματος συνεισφέρει, οὐδὲν τῇ ἐννοίᾳ λυμαίνεται, εὐπραγοῦντος πάντως τοῦ τὸν ἐκάτερον ἢ θάτερον μελετῶντος νόμον.

1a. Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν.

25 Ἐναντὶ τοῦ ὃς ἀμέτοχος ἀσεβῶν βουλευμάτων ἐγένετο. Ἄσεβῆ δὲ βουλευμάτα ἐστὶ τὸ νομίζειν μὴ εἶναι θεὸν ἢ τὸ ὑποπτεύειν εἶναι μὲν, μὴ προνοεῖν δὲ τῶν ὄντων.

1b. Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη.

Οἷον ὅστις οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα ἤμαρτεν ἢ ἀμαρτήσας οὐκ
30 ἔστη, ἀλλὰ ταχέως μετεπήδησεν. «Ὀδὸν» γὰρ τὴν πράξιν καλεῖ ὡς τό· Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ ἀντὶ τοῦ ἐν πράξει.

1c. Καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν.

«Λοιμοὺς» καλεῖ τοὺς οὐ μόνον αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πρὸς τὰ ὅμοια ἀναπειθοντας. Μακαρίζει
35 οὖν τὸν ἀποφεύγοντα τῶν τοιούτων τὴν συνουσίαν. Φθειροῦσι γὰρ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἦθη χρηστὰ ὁμιλίας κακαί. «Καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν», ἀποστρέψας τοῦ χείρονος προσάγει τοῖς βελτίοισιν. Ἐπάγει γάρ·

18/19 v. 2b   31 Ps. 118, 1   35/36 I Cor. 15, 33

C P V M

20 *post* τε *add.* τὸ C   21 τῇ ἐννοίᾳ C: τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐννοίᾳ τοῦ ὀνόματος P   22/23 ἢ θάτερον P: *om.* C   24 *ante* Μακάριος *add.* ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ ᾠ P   Μακάριος – ἀσεβῶν *iter.* P   24/26 Μακάριος – ἐστὶ *evanid.* in M   26 ἐστὶ P V: εἰσι C   τὸ C I' M: ἢ τὸ P   26/27 ἢ τὸ – εἶναι C P V: ἢ τοῦτο πιστεύειν M   27 προνοεῖν P V M: προνοεῖσθαι C   28 ἔστη C P V: ἔστην M^e *corr.*   30 *post* τὴν *add.* ἐν τῷ βίῳ C   31 καλεῖ C P V: -ῶν M   *post* ὁδῷ *add.* οἱ πορευόμενοι C   *post* πράξει *add.* ἀγαθῆ C   32 καθέδραν C I': -δρα P M   33 καλεῖ C P V: καλοῦσιν M   τοὺς – ἀμαρτάνοντας P I': οὐ μόνον τοὺς ἀμαρτάνοντας M   τοὺς οὐ μόνον ἑαυτοὺς πειθοντας ἀμαρτάνειν C   34 πρὸς – ἀναπειθοντας P V M: ὑποφθειρόντας C   35 τὸν ἀποφεύγοντα C P V: τοὺς ἀποφεύγοντας M   τῶν τοιούτων τὴν C P V: τὴν τοιαύτην M   36/47 τὸν – τοιοῦτος *evanid.* in M   37/38 Καὶ – γάρ V: καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν ἀποστρέψας τοῦ χείρονος προσάγει τοῖς βελτίοισιν καὶ τῶν μισητῶν προκρίνει τὰ κακά P   εἰκότως οὖν τὸν τοιοῦτον μακαρίζει, ὃς οὐ μόνον τῶν χειρόνων ἀφίσταται, ἀλλὰ καὶ τοῖς βελτίοισιν ἑαυτὸν προσάγει· διὸ καὶ ἐπάγει C

2a. Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ.

40 Τὸ «θέλημα» ἀντὶ τοῦ ἢ σπουδῆ αὐτοῦ καὶ ἡ φροντίς καὶ ἡ ἐπιμέλεια.

2b. Καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός.

Ἴνα εἴπῃ· διαπαντός. Μακάριος οὖν, φησὶν, ὁ τοῖς ἀσεβέσι μὴ ἀκολουθῶν, ὁ τὰ ἁμαρτήματα μισῶν, ὁ τοὺς
45 λοιμοὺς ἀποφεύγων καὶ προσάγων ἑαυτὸν τῇ μελέτῃ τοῦ
θείου νόμου καὶ διαπαντός ἐχόμενος τῆς ἐγκάρπου
μελέτης. Ποταπὸς γὰρ ἔσται ὁ τοιοῦτος ἐπάγει·

3a-c. Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς
διεξόδους τῶν ὑδάτων ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν
50 καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρυήσεται.

Ὡς γὰρ τὸ ξύλον, φησί, τὸ παρὰ τὸ ὕδωρ διὰ τὴν
συνεχῆ ἀρδεῖαν ἐγκαρπον ὀραῖται κατὰ καιρὸν τὸν προσή-
κοντα, ἔτι μὴν καὶ ὠραῖζεται τῷ τῶν φύλλων καλλωπισμῷ,
οὕτως ἔσται καὶ ὁ ἄνθρωπος ὅς τὴν μελέτην τῶν ἀγαθῶν
55 ὡς ἀρδεῖαν ἔχει τῆς διανοίας, ὅθεν ἀεὶ τὰ καλὰ δύναται
καρποφορεῖν.

3d. Καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ κατευοδωθήσεται.

Ἐπὶ τὸ πρᾶγμα μετέστη ἀπὸ τοῦ παραδείγματος· τὸ γὰρ
ξύλον ὡς ὑπόδειγμα παραλαβῶν εἰς αὐτὸ διέβη τὸ ἀρχέτυ-
60 πον, τὸν ἄνθρωπον φημί· ὅτι ὁ τοιοῦτος, φησὶ, πάντα ἔξει
εὐκόλα καὶ εὐήλατα, τοῦ θεοῦ συμπράττοντος καὶ συνερ-
γοῦντος. Οὕτως μὲν οὖν οἱ τοιοῦτοι, φησὶν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς
καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τί;

4. Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χνοῦς
65 ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

---

43 v. 1a

C P V M

40 καὶ ἡ φροντίς P V: om. C 41 ἐπιμέλεια C P: ἐμμέλεια V
42/43 ἡμέρας - διαπαντός P V: om. C 45 ἑαυτὸν P V: αὐτὸν C
46 post διαπαντός add. ὅπερ ἔφην, νυκτός τε καὶ ἡμέρας C 51
φησί *evanid.* in M 53 τῷ τῶν φύλλων καλλωπισμῷ C P V: τῶν
φύλλων τοῖς καλλοπισμοῖς M 55 ἔχει - ἀεὶ V M: ἔχει δι' ἧς ἀεὶ C
ἔχων ἔσωθεν τῆς διανοίας καὶ τῆς ψυχῆς καὶ ἀεὶ P 60 τὸν ἄνθρωπον
C P V: om. M 60/73 φησί - ἐνθα *evanid.* in M 61 εὐήλατα *Pecorr.*
V: εὐλυτα C 63 καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ P V: om. C 64 ὡσεὶ C P: ὡς
ὁ V 65 ὁ P V: om. *Cutvid.*

“Ὡσπερ ἐπὶ τοῦ δικαίου τὸ βέβαιον εἶπεν καὶ τὸ ἔμπεδον, οὕτως ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦντος τὸ ἐξίτηλον καὶ ἀνυπόστατον· χνουῖς γὰρ τῇ περιφορᾷ τῶν ἀνέμων ἀκολουθεῖ καὶ ἰδίαν οὐκ ἔχει βάσιν. Τί οὖν τὸ τέλος;

70 **5. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων.**

Τοὺς μὲν ἀσεβεῖς αὐτοκατακρίτους ἀπεφήνατο εἶναι οὐδὲ ὄψιν ἰδεῖν δυναμένους τοῦ δικαστοῦ, ἔνθα τυχόν ἐστὶ καὶ οἴκτου τυχεῖν διὰ πολλὴν συγγνώμην τοῦ δικάζοντος. Οὔτε
75 οὖν οἱ ἀσεβεῖς ὄψονται, φησί, τὸν κριτὴν, οὔτε οἱ ἁμαρτωλοὶ κοινωνοῦσι τῷ τῶν δικαίων συλλόγῳ.

6a. Ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων.

Τὸ «Ὅτι γινώσκει» οὐκ ἐπὶ γνώσεως ἔλαβεν, ἀλλ' ἐπὶ οἰκειώσεως καὶ ἐπιμελείας ἀντὶ τοῦ οἰκειοῦται γὰρ ὁ θεὸς
80 τῶν δικαίων τὰς πράξεις.

6b. Καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται.

Τῶν δὲ ἀσεβῶν, φησί, τὰ ἐπιτηδεύματα ἀπωλεία παραδοθήσεται σὺν αὐτοῖς τοῖς ἐργασασμένοις.

Ἔστιν οὖν οὗτος ὁ πρῶτος ψαλμὸς ἠθικός, πάντας
85 ὠφελῶν τοὺς ἐθέλοντας ἑαυτοὺς ἐπιδιδόναι τῇ τῶν ἀγαθῶν μελέτῃ.

Ψαλμὸς Β̄

Ὁ δεύτερος ψαλμὸς προφητεία ἐστὶν εἰς τὸν κύριον. Μηνύει δὲ ἐν πρώτοις τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐπ' αὐτὸν ἀλόγι-

C P V M

66 *post* δικαίου *add.* κριτοῦ C 68 τῇ περιφορᾷ τῶν ἀνέμων C V: τῇ περιφορᾷσθαι (*sic*) ἀνέμων P ἀκολουθεῖ C P: ἐπακολουθεῖ V
72 οὐδὲ C V: οὐ δεῖ P 74 *post* δικάζοντος *add.* οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων P 74/75 Οὔτε οὖν (οὖν *om.* P) οἱ ἀσεβεῖς ὄψονται, φησί, τὸν κριτὴν (θεόν M), οὔτε P V M: ἀλλ' οὔτε C 76 τῷ τῶν δικαίων συλλόγῳ C V M: τοῦ τῶν δικαίων συλλόγου P 78 *post* ἐπὶ *add.* τῆς C *post* ἐπὶ *add.* τῆς C 79 ὁ C V M: *om.* P 84 οὗτος C P: *om.* V M ἠθικός C V M: οἶκος P 85 *usque ad comment. in Psalmum 2, l. 13* ἐπιδιδόναι – κυρίως *evanid. in M* 86 *post* μελέτῃ *add.* τέλος τοῦ α ψαλμοῦ V

1 Ψαλμὸς Β̄ C: β̄ V *mg. om.* P 2 Ὁ – προφητεία C V: ἡ προφητεία P 3 αὐτὸν C V: αὐτῶν P

στον μανιάν, καὶ ὡς παραδώσουσιν αὐτὸν Ἡρώδη καὶ
 5 Πιλάτῳ, καὶ ὡς οὐδὲν ἐκ τούτου ὁ κύριος βλαβήσεται,
 τούναντίον δὲ καὶ ἐπιδειξεται τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, καὶ τοὺς
 μὲν εἰς αὐτὸν πιστεύοντας σώσει, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας
 συντρίψει ἐν βασιλείᾳ ἰσχυρᾷ τοῦτο γὰρ καλεῖ ῥάβδον
 σιδηρᾶν. Ἄρχεται οὖν οἶονεὶ σχετλιάζων ὁ προφήτης, καὶ
 10 φησιν·

1. Ἰνατί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;

Ἄντι τοῦ τίς ἢ αἰτία, ἢ ποίαν ἔσχον ἀφορμὴν τοῦ
 τοσοῦτου μίσους; Φρύαγμα δὲ κυρίως ἐστὶν ὁ τῶν ἵππων
 χρεμετισμὸς ὃν ποιοῦνται πολλάκις καὶ τὴν γῆν ἅμα
 15 ποδοκτυποῦντες, οὐδενὸς ἔσθ' ὅτε προϋπάρχοντος τοῦ ἐξε-
 ρεθίζοντος αὐτούς, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀλογίας τὸ θράσος
 ἐμποιοῦσης καὶ τὴν ἐπ' οὐδενὶ τῶν δεόντων ὄρμην. «Ἰνα-
 τί» οὖν «ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;» «Ἔθνη
 καὶ λαοὺς», εἴτε τοὺς αὐτοὺς φησι, τοὺς Ἰσραηλίτας, εἴτε
 20 τοὺς περὶ Ἡρώδη ὡς ἔθνικούς, καὶ «λαοὺς» τοὺς
 Ἰουδαίους δέξει τὸ λεγόμενον. Καλῶς δὲ προσέθηκεν
 «κενά»· εἰς οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἐτελεύτησεν ἡ τοσαύτη
 δραματουργία. Σαφέστερον δὲ ἐν τοῖς ἐξῆς τὸν Ἡρώδη
 αἰνίττεται καὶ τὸν Πιλάτον ἐπιλέγων·

**25 2a-b. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες
 συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό.**

Τὸ «Παρέστησαν» ἀντὶ τοῦ ἑαυτοὺς πρὸς τοῦτο ἀφώρι-
 σαν λέγει, ὡς καὶ ὁ Παῦλος· Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν

8/9 v. 9a 28/29 Rom. 12, 1

C P V M

5 ἐκ – κύριος P V: ὁ κύριος ἐκ τούτου C 6 ἐπιδειξεται C V:
 -ξεται P 7 πιστεύοντας P V: πιστεύσαντας C 10 post φησιν add.
 ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ β P 12 ἔσχον C V: εἶχον P 13 Φρύαγμα
 C V: φρυαγμὸς P 14 ποιοῦνται C V M: ποιοῦσι P καὶ τὴν γῆν
 ἅμα V M: ἅμα καὶ τὴν γῆν P κατὰ τὴν γῆν ἅμα C 15 ποδοκτυποῦ-
 ντες P V M: τῷ ποδὶ κτυποῦντες C post οὐδενὸς add. φροντίζοντες C
 16 αὐτοὺς C P V: αὐτοῖς M 17 ἐμποιοῦσης C P corr. V M: ἐμ-
 ποιοῦντος C a. corr. ἐπιποιοῦσης P δεόντων C V M: ἐνδεόντων P
 17/18 «Ἰνατί» οὖν (οὖν om. P) – κενά;» P V M: om. C 18 post
 Ἔθνη add. δὲ C 19 καὶ λαοὺς», εἴτε τοὺς (τοὺς om. C M) αὐτοὺς
 φησι C V M: καί, φησί, λαοὶ P 21 Ἰουδαίους C P V: ἰουδαίων M
 δέξει P V M: δέξεται C 22/34 εἰς – λέγοντες evanid. in M 28
 ὑμῶν C P: om. V

θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν εὐάρεστον ἀντὶ τοῦ ἀφορίσατε τὰ
30 σώματα ὑμῶν.

2c. Κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ.

Ἔδειξεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ εἰς τὸν Χριστὸν παρανομῶν καὶ
εἰς τὸν κύριον, οὐδὲν ἔλαττον πλημμελεῖ καὶ εἰς τὸν ἑαυτοῦ
πατέρα. Τί οὖν λέγοντες οὗτοι πάντες συνηθοίσθησαν;
35 Κατ' ἄλλειψιν γὰρ τοῦ «λέγοντες» κεῖται ἐνταῦθα ἡ διάνοια
ὡς καὶ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς καθὼς καὶ προϊόντες δεῖξο-
μεν. Ἐπάγει·

3. Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν.

40 Τὸ «λέγοντες» οὐκ ἐπὶ φωνῆς ἔλαβεν, ἀλλ' ἐπὶ πράγμα-
τος, ὡς καὶ διὰ τοῦ Ἰερεμίου ὀνειδίζων ὁ θεὸς τοῖς
Ἰσραηλίταις ποτέ φησιν· Εἶπας· οὐ δουλεύσω σοι ἀντὶ τοῦ
οὕτως ἐπολιτεύσω ὥστε ἀποσεύσασθαι θελήσαι τὴν εἰς ἐμὲ
δουλείαν. Λεῖπει οὖν τὸ «λέγοντες», ὡς εἴρηται, ἵνα ἡ
45 τοιοῦτον ὅτι συνήχθησαν ἅπαντες μονονουχὶ τοῦτο ἐπὶ
διανοίας εἰπόντες· «Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν» καὶ
τὰ ἐξῆς. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὕτως· τί δὲ ὁ δεσπότης θεός;

4. Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς.

50 Ἄλλ' ὁ τῶν ἐπιβουλευόντων, φησὶν, ὑψηλότερος γέλωτα
ἀποφανεῖται τὴν ἐκείνων ἐπιβουλήν. Καὶ γὰρ μυκτηρισμός
ἐστὶ πνεῦμα διὰ ῥινῶν ἀφιέμενον εἰς ἐξουδένωσιν τῶν
μεγάλα φρουατομένων. Καὶ οὐ μόνον, φησὶν, εἰς γέλωτα
τελευτήσκει τὰ κατ' αὐτούς καὶ εἰς ὀνειδισμόν, ἀλλὰ καὶ
55 ὀργῆς πειραθήσονται τῆς παρ' αὐτοῦ βαρυτάτης. Ἐπάγει
γάρ·

35/37 Cf. e.g. Comm. in Ps. 6, 9a; 54, 15; 93, 10; 118, arg. 42 Ier.
2, 20

C P V M

32 ὁ C P: om. V 33 ἑαυτοῦ C V: αὐτοῦ P 35 λέγοντες
Cp. corr. V: -τος Ca. corr. P 40 Τὸ C VM: om. P 40/41 πράγμα-
τος PVM: πράγματα C 41/42 τοῖς Ἰσραηλίταις C PV: τῶν ἰσα-
ρηλιτῶν τὸν λαὸν M 43 θελήσαι C PV: φησὶν M 44/55 τὸ -
παρ' αὐτοῦ *evanid. in M* 45 τοιοῦτον C P: τοιοῦτο V 46 τοὺς
δεσμοὺς PV: om. C

5. Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταραξεί αὐτούς.

«Τότε λαλήσει» πάλιν ἐπὶ πράγματος, ἀντὶ τοῦ πειραθῆ-
60 ναι αὐτοὺς παρασκευάσει, ὀργῆς καὶ θυμοῦ ταραπτόντων αὐτοὺς καὶ διασαλευόντων. Ὁ δὲ κύριος τί;

6. Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ.

Ἐρεῖ γὰρ ἐπὶ τοῦ πράγματος τοῖς ποιοῦσιν ὁ πάσχων
65 ὅτι ὅσα ἂν δράσητε καὶ ὅσα ἂν μανῆτε, βασιλεὺς κατέστην τὴν ἀρχὴν ἐπιδεικνύμενος τῆς βασιλείας ἀπὸ τῆς Σιών, πᾶσιν ἀπαγγέλλων τοῦ θεοῦ τὸ βούλημα. Ἐπιλέγει γάρ·

7. Διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου. Κύριος εἶπεν πρὸς με· Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

70 Πάλιν τὸ «εἶπεν» ἐνταῦθα ἐπὶ πράγματος λέγει, ἀντὶ τοῦ ἀπεφήνατό με ἢ τοῦ πατρὸς φύσις υἱόν, οὐ προστάγματος εἰς ἐμὲ μεταβιβάσαντος τὸ τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα, ἀλλ' αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀποδειξάσης τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς ἐπ' ἐμὲ χαρακτῆρα. Τὸ δὲ «σήμερον» ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρω-
75 πίνων πραγμάτων τὸν ἐνεστῶτα μηνύει χρόνον. Ἄλλ' ὁ παρ' ἡμῖν ἐνεστῶς τῶν πρὸς τί ἐστὶ συσημαίνει γὰρ καὶ μέλλοντα καὶ παρελθόντα. Ἐπὶ δέ γε τοῦ θεοῦ, ἔνθα χρόνος οὐ θεωρεῖται, συναναίρουσιν καὶ αἱ τρεῖς σημασίαι, τοῦ ἐνεστῶτος καὶ μέλλοντος καὶ παρεληλυθότος φημί.
80 Σημαίνει οὖν ἐπ' αὐτοῦ τὸ «σήμερον» τὸ ἅμα καὶ τὸ συναῖδιον καὶ τὸ παντελῶς ἀδιάζευκτον.

8. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

70 Cf. Comm. in v. 3   73/74 Cf. Hebr. 1, 3

C P V M

60 παρασκευάσει C M: -άζει P V   62 δὲ C P V: om. M
ὑπ' αὐτοῦ C P V: ἐπ' αὐτῶν M   63 αὐτοῦ C P V: αὐτῶν M
64 ὁ iter. V   65 δράσητε C V M: δράση εἰκαίως P   μανῆτε
P V M: καμῆτε C   κατέστην P V: κατεστάθην M *evanid.* in C
66/72 ἐπιδεικνύμενος - μεταβιβάσαντος τὸ *evanid.* in M   73 τῆς
οὐσίας *evanid.* in C   post ἀποδειξάσης add. τὸν M   73/74 τοῦ πατρὸς
ἐπ' ἐμὲ *evanid.* in C   74 ἐπ' V M: om. P   76 συσημαίνει V: συσ-
P συσ- C προσσ- M   78 θεωρεῖται P V M: διαιρεῖται C   81 τὸ
P V: om. M *non constat, membrana lacerata*, C   83 τῆς γῆς C P M:
om. V

Σχηματισμός ἐστὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ «Αἴτησαι καὶ δώσω
85 σοι» ἀντὶ τοῦ ἔχεις ἐστὶ καὶ κέκτησαι τὴν κατὰ πάντων ἐκ
φύσεως κληρονομίαν. Ἐπὶ τίνι λέγει «Αἴτησαι»; Φασὶν οἱ
Ἄρειου· τῷ υἱῷ. Πότε εἶπεν αὐτῷ τοῦτο, μετὰ τὴν τοῦ
κόσμου ποίησιν ἢ πρὸ τῆς τῶν ὄντων δημιουργίας; Εἰ μὲν
γὰρ πρὸ τῆς δημιουργίας, πῶς εἶχεν αἰτῆσαι τὰ μὴ ὄντα;
90 Ἡ πῶς ὁ πατὴρ παρεδίδου ἔθνων δεσποτείαν ἀνύπαρκτον;
Γέλωτος τὸ λεγόμενον. Εἰ δὲ μετὰ τὴν ποίησιν ταῦτα εἶπε
πρὸς αὐτόν, δήλου ὄντος ὅτι πάντα τὰ ὄντα τοῦ υἱοῦ ἐστὶ
ποιήματα καὶ δημιουργήματα, πῶς οὐκ εἶχεν τὴν τούτων
δεσποτείαν ὁ υἱός, ὢν τῆς παραγωγῆς κύριος ἦν ἐκ
95 φύσεως καὶ δημιουργός; Ἄλλ' ὅπερ εἶπον, σχηματισμός
ἐστὶ μηνύων τοῦ κυρίου τὴν ἐνανθρώπησιν· ὅσα γὰρ τῶν
λεγομένων περὶ αὐτοῦ πρὸς καταβιβασμὸν ὄρᾱ, τὴν
ἐνανθρώπησιν αἰνίττεται καὶ τὴν οἰκονομίαν, οὐ τὴν ἐξ
ἀρχῆς ὑπαρξιν, οὐδὲ τὴν δεσποτείαν.

100 **9a. Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ.**

«Ῥάβδον σιδηρᾶν» βασιλείαν ἰσχυρὰν λέγει καὶ ἀκατα-
πόνητον.

9b. Ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψεις αὐτούς.

Καλῶς ἀντιδιέστειλε τῇ ἰσχυρᾷ βασιλείᾳ τὴν τῶν ἐναν-
105 τιουμένων ἀσθένειαν· τοὺς μὲν γὰρ Ἰουδαίους σκεύη
ὄστράκινα κέκληκε, τὴν δὲ βασιλείαν τοῦ παρ' αὐτῶν
σταυρουμένου σιδηρᾶν. Ἄ δὲ ποιεῖ ῥάβδος σιδηρᾷ σκεύε-
σιν ὄστρακίνοις δῆλόν ἐστὶ καὶ ὄρᾶται παρὰ Ἰουδαίοις
γινόμενον. Ἔως μὲν γὰρ ἐλπίδα εἶχον ἀναπλάσεως, πηλὸς
110 ἐκαλοῦντο, ὡς ἐν τῷ Ἱερεμία ὁ θεός, ὅτε διέπεσεν ὁ

95 Cf. arg.

C P V M

85 σοι C: om. P V M ἐστὶ C P V: om. M 86 inter φύσεως et
κληρονομίαν sex fol. quae non sunt e Commentario Diodori posuit C, cf.
Praef. p. XII 86/93 κληρονομίαν - πῶς evanid. in M 86 Ἐπὶ P:
ἐπεὶ C V 87 τοῦ C: om. P V 88/89 Εἰ μὲν - δημιουργίας P: om.
C V 90 ἀνύπαρκτον C P: -κτα V 91 λεγόμενον - εἶπε C V:
om. P 93 τὴν τούτων C M: τούτων τὴν P V 96 post ἐνανθρώπη-
σιν add. ἐναργῶς P 98/99 ἐξ ἀρχῆς P V M: ἐν ἀρχῇ C 100 post
σιδηρᾷ add. ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψεις αὐτούς M 101/102 ἀκατα-
πόνητον V M: ἀκαταγώνιστον C evanid. in P 103 Ὡς - αὐτούς
C P V: om. M 104 post Καλῶς add. δὲ M ἀντιδιέστειλε
C P V M p. corr.: ἀντὶ τοῦ διέστειλε M a. corr. ut vid. τὴν C M: om. P V
106/116 βασιλείαν - αὐτοῖς evanid. in M 107/108 σκεύεσιν ὄστρακί-
νοις P V: σκεύη ὄστράκινα C 108 post ὄρᾶται add. τοῦτο C 110 ὁ
θεός P V: om. C

πηλὸς ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ κεραμέως καὶ λαβῶν ἐκεῖνος
κατὰ τοὺς τῆς ἐπιστήμης ἀνέπλασε λόγους τὸ πεσόν,
ἐπάγει ὁ θεός· Μὴ καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐ δυνήσομαι
ὑμᾶς ἀναπλάσαι, οἶκος Ἰσραήλ; Ἄλλ' ὅτε λοιπὸν ἐξωπτήθη-
115 σαν πρὸς τὸ κακὸν καὶ ἀντὶ πηλοῦ γεγόνασιν ὄστρακα,
συντριβὴν αὐτοῖς ἀπειλεῖ ἀδιόρθωτον. Τί οὖν; Λοιπὸν ὁ
προφήτης πᾶσι παραινεῖ τὰ συμφέροντα καὶ φησιν·

**10. Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε· παιδεύθητε, πάντες οἱ
κρίνοντες τὴν γῆν.**

120 Μάθετε οὖν, φησίν, ἅπαντες οἱ κατὰ τι τῆς γῆς ὑπερέ-
χοντες, τὰ δεδογμένα τῷ θεῷ. Καὶ τί;

**11. Δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ
ἐν τρόμῳ.**

Καὶ ὑποτάγητε, φησίν, αὐτῷ δουλεύοντες μὲν σὺν χαρᾷ,
125 εὐφραϊνόμενοι δὲ μετὰ δικαίας ὑποταγῆς.

**12a-b. Δράξασθε παιδείας μὴ ποτε ὀργισθῆ κύριος καὶ
ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας.**

Καὶ ἐπιλάβεσθε, φησί, παιδείσεως ἀγαθῆς καὶ μὴ ἐκ-
πέσητε πράξεως οὕτως εὐλόγου.

130 **12c-d. Ὄταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ, μακάριοι
πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ.**

Μέλλει γάρ, φησί, πάντας τοὺς παρανομοῦντας καταλαμ-
βάνειν ὀργή, ἀλλ' αἰσθήσεσθε ὑμεῖς τότε τῆς ἐμῆς συμ-
βουλῆς, ὅταν τῆς ὀργῆς ἐπιτρεχούσης τὰ ἀνθρώπινα,
135 ἀνώτεροι τῆς πείρας ταύτης φανῆτε τῷ φθάσαι ἐλπίσαι ἐπὶ
τὸν σῶζοντα.

113/114 Ier. 18, 6

C PVM

112 λόγους C: om. PV 113 οὗτος C V: οὕτως P 114 ὅτε
PV: οὔτε C 115 καὶ – ὄστρακα PV: om. C 116 αὐτοῖς C V:
αὐτοῦς P 121 δεδογμένα C PM: διδομένα V 124 Καὶ PVM:
om. C αὐτῷ C PM: om. V μὲν C VM: om. P σὺν
C PV: ἐν M 128 Καὶ PV: om. C M 131 πεποιθότες C PV:
φοβούμε] M 131/142 ἐπ' αὐτῷ – διαίρεσις *evanid. in M* 132 γάρ
PV: om. *Cutvid.* 133 ὑμεῖς C: om. PV 135 ταύτης C: om. PV

Οὕτως καὶ ὁ δεύτερος ψαλμός. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον ὅτι παρ' Ἑβραίοις ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος ψαλμός οὐκ ἔχουσι διαίρεσιν, ἀλλὰ συνημμένοι εἰσίν. Ἀνασφύζεται δὲ τῶν 140 ἑκατὸν πεντήκοντα ὁ ἀριθμὸς ἐν τῷ ἐνάτῳ· ὁ γὰρ ἑνατος ψαλμός διήρηται παρ' αὐτοῖς εἰς δύο, παρ' ἡμῖν δὲ συνηπται καὶ εἰς ἓστιν ὅλος. Ἡ οὖν ἐκεῖ διαίρεσις τὴν ἐνταῦθα συνάφειαν εἰς τὴν ἴσην ἄγει τάξιν ὡς εἰκὸς τοῦ ἀριθμοῦ.

Ψαλμός Γ̄

Ὁ τρίτος ψαλμός ἀκόλουθον ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν. Ἔστι γὰρ τῆς ὑποθέσεως τῆς κατὰ τὸν Ἀβεσαλώμ, ὁπηνίκα οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Ἀβεσαλώμ ἐπανέστη τῷ πατρί, ἀλλὰ καὶ 5 δι' ἐκεῖνον ἅπαντες οἱ τῷ Ἀβεσαλώμ προσκείμενοι καὶ ἐχθραίνοντες τῷ Δαυεῖδ· οὐδὲ γὰρ ἐνεχώρει ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ βασιλείας μὴ καὶ ἐχθροὺς ἔχειν καὶ φθονοῦντας ἔσθ' ὅτε. Ἐντεῦθεν καὶ οὕτως ἄρχεται τοῦ ψαλμοῦ.

2a. Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με;

10 Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐνί, φησί, πρὸς με ὁ πόλεμος, ἀλλὰ πολλοῖς. Ὅθεν ἐπάγει:

2b. Πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ.

Καὶ τὸ χαλεπώτερον·

3/6 Cf. II Reg. 15, 1-13

C P V M

137 Καὶ τοῦτο δὲ V: καὶ τοῦτο P τοῦτο δὲ C 139/140 τῶν ἑκατὸν - ἀριθμὸς P V: ὁ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἀριθμὸς C 141 διήρηται - δύο P V: εἰς δύο παρ' αὐτοῖς διήρηται C 142 ὅλος P V: ὁ λόγος C οὖν P V: γὰρ C

1 Ψαλμός Γ̄ C M: γ̄ V^{mg.} ψαλμός τῷ δαυεῖδ ὁπότε ἀπεδίδρασκεν ἐκ προσώπου ἀβεσαλώμ P^{al. man.} 2 Ὁ τρίτος ψαλμός C V M: om. P

3 post ὁπηνίκα add. οὐ μόνον αὐτὸς ὁ πατὴρ ἐπαναστάντος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἔπαθεν· καὶ γὰρ P 3/4 οὐ μόνον - Ἀβεσαλώμ P M: αὐτὸς ὁ ἀβεσσαλώμ οὐ μόνον V οὐ μόνον αὐτὸς C 5 τῷ Ἀβεσαλώμ (-σσ-V) P V M: τούτῳ μὲν C 5/6 καὶ - Δαυεῖδ P V M: τῷ δὲ δαυεῖδ ἐχθραίνοντες C 7 χρόνῳ βασιλείας P V M: βασιλείας χρόνῳ C post ἔχειν add. αὐτὸν C 9 post με add. ψαλμός γ̄ P 10/24 Οὐδὲ - ἐνὶ evanid. in M 10 ἔστιν ἐνί, φησί P V: ἐνί φησιν ἔστι C 12 ἐπανίστανται P V: -ταντο C 13 Καὶ τὸ χαλεπώτερον P V: om. C

3. Πολλοὶ λέγουσι τῇ ψυχῇ μου· Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ
15 ἐν τῷ θεῷ αὐτοῦ.

Οὐ γὰρ οὕτω μοι, φησί, πικρὸν ὁ ἀπ' αὐτῶν πόλεμος ὡς
ἡ ὑπόνοια τῆς ὀρμῆς· λογιζονται γὰρ μὴ συνήθως βοηθεῖ-
σθαί με παρὰ σοῦ.

4. Σὺ δέ, κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψῶν
20 τὴν κεφαλὴν μου.

Ἄλλ' αὐτός, φησί, δέσποτα, μείνον ἀκολουθῶν σαυτῷ,
ἀντιλαμβανόμενος ἐν οἷς καταπίπτω καὶ δοξάζων ἐν οἷς οὐ
δικαίως παρ' αὐτῶν ἐπιβουλεύομαι. «Τὴν κεφαλὴν» γάρ
«μου» ἀντὶ τοῦ τὴν ἀρχὴν λέγει καὶ τὴν βασιλείαν· ἐνὶ γὰρ
25 ὀνόματι ὁ Ἑβραῖος καὶ τὴν ἀρχὴν καλεῖ καὶ τὴν κεφαλὴν.
Σαφέστερον δὲ τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς βίβλου τῆς
κοσμοποιΐας, ἔνθα οἱ μὲν Ἑβδομήκοντα εἰρήκασιν· Ἐν ἀρχῇ
ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἐν
κεφαλαίῳ ἐποίησεν ὁ θεὸς σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ σὺν τὴν γῆν.
30 Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ ψαλμοῦ·

5. Φωνῇ μου πρὸς κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέν μου
ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. <Διάψαλμα>.

Χρόνος ἀντὶ χρόνου κεῖται ἐν τοῖς στίχοις, καὶ τοῦτο
πολλαχοῦ τῶν ψαλμῶν εὐρίσκεται. Ἡ γὰρ ἀκολουθία
35 βούλεται ὅτι Δέσποτα, ἀντιλαμβάνου μου καὶ δόξαζέ με καὶ
τὸ ἐξῆς. Καὶ ὀπηνίκα κεκράζομαι πρὸς σέ, ἐπάκουέ μου.
Παρεληλυθότα οὖν εἶπεν ἀντὶ μέλλοντος. Καὶ τοῦτο δὲ
ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι ποῖαν ἔχουσι διαφορὰν τὸ διά-

27/29 Gen. 1, 1

C PVM

16 φησί, πικρὸν V: πικρόν, φησίν P φησί, πικρὸς C 18 post σοῦ
add. ὅπερ καὶ χαλεπώτερον C 22 post δοξάζων add. σε P 23/24
γάρ «μου» PV: μου γὰρ C 25 ὀνόματι ὁ Ἑβραῖος C PV: ὁ
ἑβραῖος ὀνόματι M τὴν ἀρχὴν καλεῖ καὶ PVM: om. C 26 τῆς¹
C PV: τοῦ M 29 σὺν τὸν – γῆν P: σὺν τῷ οὐρανῷ καὶ τὴν γῆν
VM τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν C 32 Διάψαλμα *addidi e versione LXX*
33 Χρόνος ἀντὶ χρόνου PVM: χρόνος παρεληλυθῶς ἀντὶ χρόνου
μέλλοντος C 34/44 ψαλμῶν – οὖν *evanid. in M* 35 post καὶ² add.
εἰς C 36 κεκράζομαι C V: -ζωμαι P 37 Παρεληλυθότα οὖν PV:
ὁ δὲ παρεληλυθότα C 38 ἐπισημῆνασθαι C V: ἐπισημάνασθαι P
38/39 τὸ διάψαλμα C: τὰ διαψάλματα P^{p. corr.} τὰ διάψαλμα P^{a. corr.} V

ψαλμα καὶ ἡ ᾠδὴ τοῦ διαψάλματος, ἢ ὅλως τίς αὐτῶν ἢ
 40 ἔννοια. Διάψαλμα μὲν οὖν ἐστὶ μετάβασις μέλους καὶ
 ῥυθμοῦ ἐναλλαγὴ καὶ οὐ νοημάτων μεταπήδησις, ὡς τινες
 ὑπέλαβον· ᾠδὴ δὲ διαψάλματος, ἐπειδὴ πολλάκις καὶ
 ᾄδοντες μετέβαινον τὰ μέλη κατὰ τὰ πρόχειρα τῶν ὀρ-
 γάνων. Τροπῶν οὖν τινῶν καὶ ῥυθμῶν ταῦτα σημαίνει
 45 παραλλαγὰς, οὐ νοημάτων ἐξαλλαγὰς. Περὶ γὰρ τοῦ ἑτέρου
 καὶ λέγειν γελοῖόν ἐστίν. Τινὲς γὰρ καὶ τοῦτο ἑτερατεύσαν-
 το ὡς τοῦ πνεύματος ἐπιφοιτῶντος κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν
 ἐπὶ τὸν προφήτην καὶ πάλιν ἀποφοιτῶντος. Τοῦτο δὲ οὐκ
 ἐγένετο· μὴ γένοιτο. Οὐδὲ γὰρ πρὸς λέξιν ἐδίδου τὸ
 50 πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς προφήταις τὸ εἰπεῖν, καθάπερ οἱ
 δαίμονες τοῖς οὐκ εἰδόσιν ὅ τι φθέγγονται, ἀλλ' ἐν τῇ
 διανοίᾳ ἅπαν ἐνετίθει τὸ νόημα καὶ ὁ λαβὼν τὴν γνῶσιν
 ἐξήγγειλεν, ὡς εἶχε δυνάμεως. Οὐδὲ γὰρ ἀσύνητα κατὰ
 τοὺς μάντις ἐφθέγγοντο, ἀλλὰ καὶ πάνυ εἰδότες τῶν
 55 λεγομένων τὴν δύναμιν. Ὅπερ οὖν εἶπον, ῥυθμῶν καὶ
 τροπῶν ἦσαν ἐναλλαγαὶ τὰ διαψάλματα καὶ αἱ ᾠδαὶ τῶν
 διαψαλμάτων, οὐ νοημάτων μεταβασίαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ
 ἀκολουθία δείκνυσιν· οὐδέποτε γὰρ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ
 διαψάλματος ἀσύμφωνον εὐρέθη τὸ ἐφεξῆς νόημα τῷ πρὸ
 60 αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀκόλουθον καὶ ἐναρμόνιον, ὡς δῆλον εἶναι
 ὅτι τὸ διάψαλμα τεθὲν ἐν μέσῳ οὐδὲν παρέβλαψε τὴν
 διάνοιαν τῶν λεγομένων, ἀλλὰ τὸν ῥυθμὸν ἥλλαξε τυχὸν
 κατὰ τοὺς νόμους τῆς τότε κρατούσης μουσικῆς καὶ
 εὐρυθμίας. Ἀλλὰ τὸ ἐξῆς ἴδωμεν τοῦ ψαλμοῦ·

65 6. Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνωσα· ἐξηγέρθην ὅτι κύριος
 ἀντιλήψεταιί μου.

C P V M

43 *post* μετέβαινον *add.* καὶ ἐνήλλαττον C 45 ἐξαλλαγὰς C P V:
 -γὴν M 46 καὶ¹ P V M: *om.* C 46/47 γελοῖόν - ἑτερατεύσαντο
 P V M: ὁ τινες ἑτερατεύσαντο (-σαντο Cp. *corr. sup. l.*: -σατο Ca. *corr.*) γε-
 λοῖον C 47 αὐτὴν P V M: *om.* C 48/49 Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγένετο
 (ἐγένετο P) P V M: τὸ διάψαλμα ἢ ἡ τοῦ διαψάλματος ᾠδὴ ἐγένετο ὅπερ
 C 49 μὴ C P V M: μηδὲ Mal. *man. sup. l.* 52 ἐνετίθει C V M: ἐντίθει
 P 53 ἐξήγγειλεν P V M: ἐξήγγελεν C ἀσύνητα C V M: σύνητα P
 54 ἐφθέγγοντο P V: ἐφθέγγετο M οὗτοι ἐφθέγγοντο C 55/61 τὴν
 δύναμιν - παρέβλαψε *evanid. in* M 57 διαψαλμάτων C: διαψάλμων
 P V 58 *post* ἐπιγραφὴν *add.* τοῦ ψαλμοῦ καὶ P 60 *post* ἀκόλουθον
add. καὶ ἐνάριθμον P 62 *post* ῥυθμὸν *add.* καὶ μόνον P ἥλλαξε
 C P V: ἄλλασσε M 63 καὶ P V M: *om.* C 64 Ἀλλὰ - ἴδωμεν
 P V M: ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς C

Ἐκόλουθον τὸ ἐνθύμημα κἀνταῦθα, καίτοι ὁμοίως παρηλαγμένου τοῦ χρόνου. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν· εἰ δὲ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ταπεινωθῶ – ὕπνον γὰρ ἐνταῦθα τὴν ταπείνωσιν 70 λέγει –, ἀλλ' αὐτὸς ἀντιλαβοῦ μου καὶ ἐξέγειρον. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ἦ, τί ἐπιφέρει;

7. Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλω συνεπιτιθεμένων μοι.

Ἐπειδὴ εἶπεν ἐξ ἀρχῆς· *Τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με;* 75 ἐπήγαγεν ὅτι αὐτός, δέσποτα, ἐπίμεινον συνήθως φροντίζων μου, καὶ «Οὐ φοβηθήσομαι» οὐδὲ μυριάδας ἐπανισταμένων καὶ περιστοιχιζόντων.

8a. Ἀνάστα, κύριε, σῶσόν με, ὁ θεός μου.

Ποίησον οὖν, φησί, τοῦτο, δέσποτα.

80 **8b. Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως.**

Πάλιν ὁ χρόνος ἐνήλλακται· βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι πάταξον πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως.

8c. Ὀδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας.

85 Ἀντὶ τοῦ σύντριψον τῶν εἰς ἐμὲ ἀμαρτανόντων τὴν δύναμιν. «Ὀδόντας» γὰρ ἐνταῦθα τὴν δύναμιν λέγει καὶ τὴν ἰσχύν.

9. Τοῦ κυρίου ἡ σωτηρία καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία σου.

Δῆλον γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ 90 σῆ κεῖται, οὐ μόνον ἡ ἐμή, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ παντὸς λαοῦ σου.

---

74 v. 2a

C P V M

67 καίτοι *ego*: καὶ ταῦτα P καὶ τὰ VM *om.* C 67/68 ὁμοίως παρηλλαγμένου C P V: ὁμοια παρηλλαγμένα M 69 γὰρ C V M: *om.* P 70/71 Ἐὰν – ἐπιφέρει; P V M: *om.* C 73 μοι C P M: *om.* V 74 *post* Ἐπειδὴ *add.* γὰρ C *ante* Τί *add.* κύριε C ἐπληθύνθησαν C V M: ἐπανέστησαν P 75 ὅτι C P V: ὁ M 76 μου C V M: *om.* P μυριάδας C V M: *om.* P 77 *post* περιστοιχιζόντων *add.* με C 85 *post* ἀμαρτανόντων *add.* ὀδόντας καὶ P 86 τὴν δύναμιν λέγει C P V: λέγει τὴν δύναμιν M 90 ἡ σωτηρία C P V: *om.* M 91/92 παντὸς λαοῦ σου (σου P V M^a.*corr.*: σωτηρία M^p.*corr.*) P V M: λαοῦ σοῦ παντός C

Ψαλμὸς Δ

Ὁ τέταρτος ψαλμὸς ἔλεγχός ἐστι τῶν ἀπρονόητα τὰ
 ὄντα ὑπολαμβάνοντων. Ποιεῖται δὲ τὰς ἀποδείξεις ὁ μακά-
 ριος Δαυεὶδ ἐκ τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐκ τῶν κοινῶν
 5 πραγμάτων. Ὑποτίθεται γὰρ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐνταῦθα
 δίκαιον καὶ ὄσιον ἵνα, ὅσων ἂν δεῖξη τυγχάνοντα ἑαυτόν,
 τοσοῦτων ἀποδείξη πάντας ὁμοίως τοὺς ὀσίους ἀπολαύον-
 τας, καὶ συναγάγη ἐκ τούτου ὅτι οἱ μὴ ἀπολαύοντες τῶν
 ὁμοίων δι' οἰκείας ἁμαρτίας τῶν ἴσων ἐκείνοις οὐ μετέχου-
 10 σιν. Εἶδος γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον τῆς προνοίας ἐστὶ τὸ μὴ
 πάντας ὁμοίως καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ δικαίους τῶν ὁμοίων
 ἀξιοῦσθαι, ἀλλ' ἕκαστον κατὰ τὴν ἀξίαν ἀπολαύειν τῆς
 ἐποψίας τοῦ θεοῦ, ἐπεὶπερ τὸ πάντας ὁμοίως ἀπολαύειν
 τῶν αὐτῶν οὐκέτι προνοίας ἦν, ἀλλὰ συγχύσεως καὶ
 15 ἀδιακρισίας. Οὕτω μὲν οὖν ἐκ τῶν καθ' ἑαυτόν· ἀπὸ δὲ
 τῶν κοινῶν πάλιν ὥδε, ὅτι πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν
 φύσιν ἐξ ἀρχῆς ἐνδεᾶ κατέστησε καὶ οὐκ αὐτάρκη, οὐδὲ
 ζωαρκῆ, ἀλλὰ δεῖσθαι τῆς ἕξωθεν ἐπεισοδίου τροφῆς
 πεποιήκε, τῆς καὶ συγκροτοῦσης τὸ ζῶον καὶ εἰς τὸ εἶναι
 20 κατεχούσης, ἕως ἂν τῷ δημιουργῷ δοκῆ. Ἐπιλεξάμενος
 οὖν τὰ ἀναγκαιότερα τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς τέθεικεν αὐτὰ
 ὡς τοῦ θεοῦ πᾶσιν ἀφθόνως χορηγοῦντος, σῖτον φημί καὶ
 οἶνον καὶ ἔλαιον, καὶ πειρᾶται δεικνύναι ὅτι προνοίας ἦν
 μεγίστης τὸ χορηγεῖν ἀεὶ τοῖς δεομένοις ταῦτα ὧν ἐν χρεία
 25 πρὸς τὴν τοῦ εἶναι αὐτάρκειαν καὶ διαμονὴν οἱ ὄντες εἰσί.
 Σαφέστερα δὲ ἅπαντα ποιήσει ἢ κατὰ λέξιν ἔρμηνεῖα.

C P usque ad τυγχάνοντα (l. 6) V M

1 Ψαλμὸς Δ C M: εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις· ψαλμὸς ὦδὴ τοῦ δαυεὶδ
P ut vid. al. man. 8 V mg. 2 Ὁ τέταρτος ψαλμὸς C V M: *om.* P ἀπρο-
 νόητα C P V: -νοήτως M^e *corr.* 6 δίκαιον καὶ C P V: διὸ καὶ M
 ὅσων V: ὅσον P ὄσιον M ut vid. ὅσα C ἂν C: ἐὰν P V M
 τυγχάνοντα C V M: τυχόντας P 6/57 ἑαυτόν - δικαίαν *deest, uno*
fol. exciso, P 7 τοσοῦτων C: *om.* V M 8 καὶ συναγάγη V M:
 συνάγει δὲ C 9/10 τῶν ἴσων - μέγιστον C: οὐκ ἀπολαύουσιν. οὐ διὰ
 τὴν V οὐκ ἀπολαύουσιν. οὐδὲ ὅτι M 10/19 τὸ μὴ - ζῶον *evanid. in*
M 18 ζωαρκῆ V: ζωαρχικὴν C 19 πεποιήκε C: *om.* V 21 τὰ
 ἀναγκαιότερα τῆς C V: τῆς ἀναγκαιότητας M 22/23 καὶ οἶνον C V:
om. M 23 προνοίας C V: ἀνοίας M 24 χορηγεῖν C: ἐνυπάρχειν
 V M 24/25 τοῖς δεομένοις - εἰσί C: τοῖς ἐνδεομένοις (*add. τὰ*
Mal. man. sup. l.) ἐν χρεία εἰσιν δὲ (δὲ *om.* V) πρὸς τὸ εἶναι οἱ ὄντες (οἱ
 ὄντες V M^a *corr.*: τοὺς ὄντας M^p *corr.*) V M 26 Σαφέστερα C M: -ρον
 V

Ἐπιγέγραπται δὲ ὁ ψαλμὸς οὗτος· (1) Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις· ψαλμὸς ᾠδὴ τοῦ Δαυεΐδ. Καὶ ὑπομνήσατε ἑαυτοὺς εἰπόντος μου ἐξ ἀρχῆς ὅτι οἱ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν 30 θέμενοι τῆς τούτων ἐννοίας ἐστοχάσαντο καὶ πῆ μὲν ἐπέτυχον, πῆ δὲ καὶ ἀπέτυχον. Ἐνταῦθα οὖν μᾶλλον φαίνονται ἐπιτυχόντες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὕμνον καλέσαντες τὸν ψαλμὸν τοῦτον τὸν περιέχοντα τοὺς περὶ τῆς προνοίας λόγους. Καὶ γὰρ ἐστίν, ὡς ἀληθῶς, ὕμνος τοῦ θεοῦ καὶ 35 δόξα τὸ πεπεῖσθαι πάντας ἀνθρώπους ἐποπτεύεσθαι καὶ προνοεῖσθαι παρ' αὐτοῦ τὰ κατ' αὐτούς. Προοιμίῳ μὲν οὖν οὐκ εἶωθεν ἡ θεία γραφὴ κεχρῆσθαι. Ταῦτα γὰρ κατὰ μέρος ἢ ἐπιστήμη τῶν ῥητόρων ἐπεισήνεγκεν, ὥστε τὴν ἀκοὴν ἐπαγωγὸν ποιεῖσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα λέγεσθαι· ἢ δὲ θεία 40 γραφὴ τέχνης ἀνωτέρα τυγχάνουσα ἐξ αὐτῶν ἀρχεται τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο κἀνταῦθα, ὡς πρὸς ἀντιλέγοντας, εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ πρώτου στίχου ἀποκρίνεται καὶ φησιν·

2a. Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς 45 δικαιοσύνης μου.

Ὡσεὶ τινῶν ἀντιλεγόντων καὶ φασκόντων μὴ μέλειν τῷ θεῷ τῶν πραττομένων ἐνταῦθα, μὴδὲ εἰσακούειν αὐτὸν τῶν ἐπικαλουμένων, διὰ τοῦτο εὐθύς οἷον ἀντιλέγει καὶ αὐτὸς αὐτοῖς φάσκων ὅτι ἐμοῦ πολλάκις ἐπικαλεσαμένου εἰσήκου- 50 σεν· εἰσήκουσε δὲ δικαίως αἰτοῦντος. Τὸ γὰρ «τῆς δικαιοσύνης μου» ἐνταῦθα οὐ τῆς κατὰ τὸν βίον λέγει, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν αἴτησιν, σημαίνων ὅτι τῶν μὲν δικαίως αἰτούντων τινά, ταχὺς ἐπήκοος εὐρίσκεται. Ὡν δὲ ἔσθ' ὅτε οὐκ εἰσακούει, οὗτοι ἑαυτοῖς αἴτιοι γίνονται τοῦ μὴ εἰσακούε-

---

C VM

27 οὗτος C: οὕτως VM 28 ᾠδὴ VM: om. C τοῦ VM: τῷ C 29 τῶν ψαλμῶν C: om. VM 30 τῆς - ἐστοχάσαντο C: ἐστοχάσαντο τὰς ἐννοίας VM 31 ἐπέτυχον C: ἔτυχον VM 31/32 μᾶλλον φαίνονται C V: φαίνονται μᾶλλον M 32 δοκεῖ C: φαίνεται VM 33/40 ψαλμὸν - ἀρχεται *evanid. in M* 34 ὡς ἀληθῶς C: om. V τοῦ V: om. C 36 προνοεῖσθαι C: προμηθεῖσθαι V 37 ἢ - κεχρῆσθαι C: ἡ θεία κεχρῆσθαι γραφὴ V κατὰ μέρος V: om. C 38/39 ὥστε - ποιεῖσθαι C: ὥστε ἐπαγωγὸν ποιεῖν τὴν ἀκοὴν V 39 ἢ δὲ C: ἀλλ' ἢ V 42/43 εὐθύς - φησίν C: εὐθύς καὶ ἀποκρίνεται ἐκ τοῦ πρώτου στίχου καὶ φησι VM 46 μέλειν ego: μέλλειν *codd.* 47 αὐτὸν C: om. VM 49 πολλάκις C V: πολλὰ M 49/50 εἰσήκουσεν C M: om. V 53 τινά VM: om. C 54 ἑαυτοῖς C V: αὐτοῖς M

55 σθαι διὰ τὸ μὴ δίκαια πάντως αἰτεῖν μηδὲ συμφέροντα. Τὸ
δὲ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὑποτίθεται ἔνταῦθα περιλαμβάνων
πάντας τοὺς τοιαύτην ἔχοντας γνώμην, δικάϊαν τέ φημι καὶ
ὀσίαν· εἶτα βουλόμενος δεῖξαι ποία ἐστὶν ἡ δικάϊα αἴτησις,
τὰς μὲν ἄλλας ἀφήσει πολλὰς οὖσας, ἀπὸ μιᾶς δὲ τινος
60 πάσας χαρακτηρίζει τὰς δικάϊας αἰτήσεις. Τί γὰρ ἐπάγει;

2b. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι.

Τῆς θλίψεως τοίνυν εἶδη δύο· ἡ γὰρ ἑαυτοὺς διὰ
δυσπραγίας περιπείρομεν θλίψεσι καὶ ὀδύναις, ἡ ἄκοντες
περιπίπτομεν. Ἄλλ' ἡ μὲν προτέρα θλίψις ὑπομονὴν ὀφείλει
65 καὶ καρτερίαν ἔχειν, εἰδόντων τῶν ὑπομενόντων ὡς οὐδὲν
τῶν παρὰ τοῦ θεοῦ δεινόν, ἀλλ' αὐτοὶ θερίζουσιν οἴκοθεν
καὶ παρ' ἑαυτῶν ἄς ἔσπειραν ἀκάνθας· ἡ δὲ δικάϊα αἴτησις
ἐστὶν ἐπὶ τῆς δευτέρας θλίψεως ἡ περιπίπτομεν ἄκοντες ἢ
ὑπὸ ληστῶν κρατούμενοι πολλάκις, ἢ ναυάγια ὑπομένοντες,
70 ἢ πλησιάζοντες θανάτῳ δι' ἀρρωστίας, ἐν οἷς πᾶσιν ἡ
δικαία αἴτησις χαρὰν ἔχει, ὑπὲρ ὧν καὶ μαρτύρεται ὁ
Δαυεὶδ ὅτι πολλάκις ἐμπροσθέν ἀκουσίᾳ θλίψει καὶ δεηθεὶς
τοῦ θεοῦ, οὐ μόνον ἐρρύσθη, ἀλλὰ καὶ δαψιλεστέρας
ἔτυχον τῆς προνοίας. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸν πλατυσμόν·
75 ἐπεὶ περ ἡ μὲν θλίψις συνάγει τὴν ψυχὴν καὶ συστέλλει, ἡ
δὲ ἄνεσις καὶ ἡ χαρὰ εὐρύνει καὶ διαχεῖ. Καλὴ δὲ καὶ ἡ
ἀποστροφή. Ἐν μὲν γὰρ τῷ προτέρῳ στίχῳ τοῖς ἀντιλέ-
γουσι διαλέγεται, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μεταβάσει χρῆται καὶ
τῷ θεῷ ὀμιλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ ψεύδεται ἐφ' οἷς λέγει· οὐ
80 γὰρ ἂν μετὰ παρρησίας διελέχθη τῷ πάντα εἰδότει θεῷ. Εἶτα
ἐπάγει·

2c. Οἰκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου.

Ἐνήλλακται πάλιν ἔνταῦθα ὁ χρόνος· βούλεται γὰρ εἰπεῖν
ὅτι ὠκτείρησάς με καὶ εἰσήκουσας τῆς προσευχῆς μου·

C *Pinde ab* |καίαν τέ φημι (l. 57) V *Musque ad* αἰτεῖν (l. 55)

55 διὰ τὸ μὴ VM: τοῦ μὴ C 55 *usque ad comment. in Psalmum 5,*
l. 46 μηδὲ - Ἐπειδὴ γὰρ *deest, duobus fol. excis. et nonnull. evanid., in M*
55/56 Τὸ δὲ C: εἶπον δὲ ὅτι τὸ V 61 μοι PV: με C 62 *post*
Τῆς *add.* γὰρ PV τοίνυν C: *om.* PV 65/66 οὐδὲν - δεινόν C:
οὐδὲν παρὰ τοῦ θεοῦ P οὐδὲν παρὰ τὸν θεὸν V 67 ἑαυτῶν PV:
ἑαυτοῖς C δὲ C V: *om.* P 68 *post* δευτέρας *quinque litt. eras. in*
C ἢ C V: ἢ P 71 μαρτύρεται ὁ PV: μαρτυρεῖ C 72 ἀκουσίᾳ
θλίψει PV: *om.* C 74 ἔτυχον C V: -εν P 79 ἐφ' PV: ἐν C
84 ὅτι PV: *om.* C

85 περιπεσόντα γὰρ ταῖς θλίψεσι ταῖς ἀκουσίοις ἠλέησας καὶ ἐβοήθησας. Ταῦτα διαλεχθεὶς πρὸς τὸν θεὸν στρέφει πάλιν τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἀνοήτους καὶ φησιν·

3. Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἴνατί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος;

90 Τοῦ θεοῦ οὖν, φησίν, ἐτοιμῶς ἐπαμύνοντος καὶ βοηθοῦντος τοῖς δικαίαν ποιουμένοις τὴν αἴτησιν, τίνος ἔνεκεν ὑμεῖς βαρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ σκληρύνετε οἶον σίδηρον ἢ λίθον, ἐκόντες ἐμπίπτοντες ἐπὶ τὰ μάταια καὶ ἐπὶ τὰ ψευδῆ; «Ψεῦδος» γὰρ ἦν τὸ λέγειν μὴ προνοεῖν τὸν θεόν,
95 καὶ λογισμοῦ «ματαιότης» τὸ νομίζειν μὴ ἐποπτεῦειν τὸν κριτὴν. Ἐγγίνεται δὲ οὗτος ὁ λογισμὸς τοῖς ἀμαρτάνουσι συνεχῶς· οἶονται γὰρ μὴ δώσειν δίκας, ἐκβάλλοντες σὺν τῇ προνοίᾳ καὶ τὴν τοῦ κριτοῦ τάξιν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι, φησί, τοῦτο, οὐκ ἔστι· τούναντίον δὲ πείσθητε· ποῖον τοῦτο;

100 **4a. Καὶ γινώτε ὅτι ἐθαυμάστωσε κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ.**

“Ὅτι ὁ θεός, φησί, τοὺς ἀνακειμένους αὐτῷ – τούτους γὰρ «ὄσιους» καλεῖ – καὶ ἐποπτεῦει καὶ ἐνδόξους ποιεῖ καὶ θαυμάζεσθαι αὐτοὺς παρασκευάζει.

105 **4b. Κύριος εἰσακούσεταιί μου ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς αὐτόν.**

“Ὅστε ἐξεῖναι, φησίν, ἐκάστῳ τῶν τοιούτων μετὰ παρρησίας βοᾶν ὅτι εἰσακούει μου ὁ θεός ἐπειδὴν αὐτόν ἐπικαλῶμαι. Ἄχρι τούτου τὸν ἔλεγχον ἀρκοῦντα ποιησάμενος καὶ διδάξας ὅτι ὁ θεός προνοεῖ μὲν καὶ ἐποπτεῦει τὰ
110 ὄντα, ἐπιδίδωσι δὲ ἑαυτὸν τοῖς δίκαια αἰτουῦσι καὶ ἀποστρέφεται τοὺς παράνομα ἐπιζητοῦντας, ἄλλην αὐτῶν ἀντίθεσιν λύει διὰ παραινέσεως καὶ φησιν·

5a. Ὁργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε.

Τὸ «Ὁργίζεσθε» κατ' ἐρώτησιν λέγει. Οἱ δὲ ὀργιζόμενοι,

C P V

85 περιπεσόντα *C V*: περὶ περιπεσόντα *P* 93 ἐμπίπτοντες *C*: ἐκπίπτοντες *P* ἐκπίπτουσιν *V* ἐπὶ τὰ¹ *C V*: ἔπειτα *P* 93/94 ἐπὶ τὰ² *V*: ἔπειτα *P om. C* 94 προνοεῖν *P V*: προνοεῖσθαι *C* 95 μὴ *C*: οὐκ *P V* 96 Ἐγγίνεται δὲ οὗτος *V*: ἐγγίνεται δὲ τοῦτο *P* γίνεται οὖν οὗτος *C* 99 τούναντίον *C*: τὸ ἐναντίον *P V* 101 ὁ *C V*: *om. P* 104 εἰσακούσεταιί *P V*: εἰσακούσατέ *C* 109 προνοεῖ *P V*: προνοεῖται *C* 111 τοὺς *C P*: τοῖς *V* ἀντίθεσιν *P V*: ἐπίθεσιν *C* 114 Οἱ δὲ *P V*: *om. C*

115 φησί, τοῦτο ὑπομένετε, ἀλλὰ τῇ ὀργῇ μὴ ποιεῖτε χείρονα
 τὴν προσθήκην. Ὡς γὰρ ἐκείνων λεγόντων ὅτι ἀπὸ τῶν
 συμβαινόντων πραγμάτων εἰς ὀργὴν καθιστάμεθα ὀρῶντες
 τοῦ βίου τὸ ἄνισον, ἀπὸ δὲ τῆς ὀργῆς τὰ τοιαῦτα
 ὑπολαμβάνομεν, παραινεῖ ὁ Δαυεὶδ λέγων ὅτι ὅταν ὀρ-
 120 γισθῆς, μὴ πλέον ἀμάρτανε τῷ νομίζειν ἀπρονόητα ἀλλ' ἔσο
 εἰδῶς ὅτι πολλὰ τῶν γινομένων ὑπερβαίνει σου τὴν
 γνῶσιν, καὶ βέλτιον παραχωρεῖν τῷ πάντα καὶ εἰδότι καὶ
 δυναμένῳ. Εἰ γὰρ ἰατροῖς παραχωροῦμεν διὰ τὴν ἐπιστήμην
 καὶ τὸ καίειν τὸν ἄρρωστον καὶ τὸ τέμνειν, καὶ οὐ διὰ τὸ
 125 ἀλγεινὸν τῶν πραττομένων ὑβρίζομεν τὴν τέχνην, πόσω
 μᾶλλον ἐπειδὴν λυπηροτέροις περιπέσωμεν πράγμασι καὶ
 θλιβεροῖς ἄπερ ὁ θεὸς ἡμῖν ὡς ἰατρὸς εὐτεχνος ἢ ἐπάγει ἢ
 συγχωρεῖ οἷον καυτηρὰς τινὰς ἢ σιδήρια, πῶς οὐ παραχω-
 ροῦμεν τῇ τοσαύτῃ ἐπιστήμῃ πείθοντες ἑαυτοὺς ὡς ἐπὶ
 130 συμφέροντι ἡμῖν πάντα πράττεται, ἐπεὶ περ οὐδὲν ἔμελλε
 φαῦλον πράττεσθαι παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ; «Ὁργίζεσθε» οὖν,
 φησὶν, ἀλλὰ «μὴ ἀμαρτάνετε». Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο; Δὸς
 ἴασιν καὶ τούτου αὐτοῦ, μακάριε προφήτα.

5b-c. Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις
 135 ὑμῶν κατανύγητε.

Ἐὰν οὖν καὶ βουλευσῆσθε τίνα τοιαῦτα, φησί, τῆς ὀργῆς
 ἐπικρατησάσης, ἐπειδὴν ἀναπαύσεως ἀξιωθῆτε – τοῦτο γὰρ
 λέγει «κοίτην» – καὶ σχολάσωσιν οἱ λογισμοί, τῆς ὀργῆς
 αὐτοὺς οἰδαίνειν οὐκέτι παρασκευαζούσης, κατανύγητε καὶ
 140 τὰ ἐναντία βουλεύσασθε.

C P V

115/116 τοῦτο – προσθήκην P V: μὴ τῇ ὀργῇ χείρονα προσθήκην
 ποιεῖτε C 118 τὰ τοιαῦτα C: τοιαῦτα P ταῦτα V 119 ὁ Δαυεὶδ
 λέγων C: λέγων ὁ Δαυεὶδ P V 120 τῷ ego: τὸ codd. post ἀπρονόη-
 τα add. εἶναι τὰ καθ' ἡμᾶς C 123/124 παραχωροῦμεν – τέμνειν P V:
 παραχωροῦμεν καὶ καίειν καὶ τέμνειν τὸ ἄρρωστοῦν C 125/126 ὑβρίζο-
 μεν – ἐπειδὴν C V: πόσω μᾶλλον ἰν' ὑβρίζομεν τὴν τέχνην καὶ P
 127 ἰατρὸς εὐτεχνος C V: ἰατροῖς εὐτέχνους P 128 ἢ C: καὶ P V
 128/129 πῶς οὐ παραχωροῦμεν P V: οὐ παραχωρήσομεν C 130
 πράττεται C V: πράττειν P 131 post ἀγαθοῦ add. ἐπάγει P 132
 post ἀλλὰ add. καὶ V 134 ὑμῶν C: ἡμῶν V πῶς ἂ λέγετε ἐν ταῖς
 καρδίαις ἡμῶν P 136 βουλευσῆσθε C: βουλεύση P V 137 ἐπι-
 κρατησάσης P V: ἐπικρατούσης C ἀξιωθῆτε C: ἀξιωθῆς P V 139
 αὐτοὺς – κατανύγητε C V: σὺ δὲ νῦν οὐκέτι παρασκευάζουσι κακά,
 ἀλλὰ κατανύγητε P 140 βουλεύσασθε C V: βουλεύεσθαι μὴ λογιζου
 P

6. Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ κύριον.

Κὰν οὕτως αὐτοὺς διαθῆτε, φησὶν, ὑπὲρ τῶν ἤδη πλημ-
 μεληθέντων, οἷον θυσίαν αὐτῷ δικαιοσύνης προσφέρετε τὸ
 ἐλπίζειν ἐπ' αὐτὸν τοῦ λοιποῦ. Καὶ καλῶς εἶπε· «δικαιο-
 145 σύνης θυσίαν», ὡς τῶν μὲν προτέρων λογισμῶν ἀδίκων
 ὄντων, τῶν δὲ δευτέρων ἀντισταγόντων δικαιοσύνην καὶ
 πειθόντων ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν ἅπαντα εἰδότα. Ἐξῆς δὲ πάλιν
 ἄλλην αὐτῶν ἀντίθεσιν εἰσφέρει καὶ φησιν·

7a. Πολλοὶ λέγουσι· Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ;

150 Οἱ μὲν οὖν ἐξ ὀργῆς, φησί, τοιαῦτα λογιζόμενοι ἱκανὴν
 ἔξουσι θεραπείαν, τὴν μεταμέλειαν· οἱ δὲ οὐκ ὀργιζόμενοι
 μὲν, λογικωτέραν δὲ τὴν ἀπόδειξιν ἀπαιτοῦντες, καὶ οἷον
 αὐτόπται τῆς προνοίας γενέσθαι ἐπιθυμοῦντες, λέγουσι
 πρὸς ἡμᾶς, φησὶν· αὐτὰ ταῦτα τὰ τῆς προνοίας ἀγαθὰ
 155 διατάξατε ἡμῖν καὶ ὑπὸ ὀφθαλμοὺς ἀγάγετε. Διὸ καὶ ἐπάγει·

7b. Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε.

Καλῶς «Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς». Ἐνσεσήμανται γὰρ ἐν
 ἡμῖν, φησὶν, τῆς σῆς προνοίας τὰ τεκμήρια τοῖς ὀρῶσιν
 160 οὕτως· τάχα δὲ καὶ τοῖς οὐχ ὀρῶσιν οὕτως εἰ λάβοιμεν
 αἴσθησιν ὅτι ζῆν οὐκ ἔστιν ἄνευ τῶν τῆς προνοίας τῆς σῆς
 τεκμηρίων. Ὅποιων δὲ τούτων;

8. Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου· ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτοῦ ἐπληθύνθησαν.

165 Ἐκάστη καρδίᾳ, φησὶν, ἀνθρώπου οἷον ἐγγέγραπται καὶ
 ἐγκέκαυται τὰ τῆς προνοίας εἶδη. Τὰ γὰρ πρὸς τὴν χρεῖαν
 τοῦ ζῆν ἔξωθεν ὄντα τίς ὁ παρέχων ἢ τίς ὁ χορηγῶν;

C P V

142 ἤδη C: om. P V 143 δικαιοσύνης προσφέρετε C: προσφέρετε
 δικαιοσύνης P V 145 μὲν C: om. P V 146 καὶ C: τῶν P V
 147 Ἐξῆς δὲ C: καὶ ἐξῆς P V 148 ἄλλην C V: om. P 150 Οἱ
 μὲν C V: ὑμῶν P λογιζόμενοι C V: -ζομένων P 151 ἔξουσι
 C V: ἔξετε P τὴν μεταμέλειαν C V: om. P δὲ C V: καὶ P
 152 τὴν P V: om. C καὶ C: om. P V post οἷον add. αὐτῷ
 γενόμενοι P 154 αὐτὰ ταῦτα τὰ V: ταῦτα τὰ P αὐτὰ τὰ C post
 ἀγαθὰ add. λίαν P 155 Διὸ καὶ C: om. P V 158 Ἐσημειώθη C P:
 ἐπεσ- V 160 post οὕτως add. et postea exprimit εἰ λάβοιμεν αἱ P
 καὶ C V: κὰν P 161 σῆς C V: γῆς P 164 σίτου - αὐτοῦ
 (αὐτῶν P) ἐπληθύνθησαν C P: ἕως τὸ ἐπληθύνθησαν V

Τάχα γὰρ καὶ διὰ τοῦτο ἡμᾶς ἐνδεεῖς κατέστησας, ἵν' ἀφ' ὧν
καθεκάστην δεόμεθα καὶ λαμβάνομεν, μὴ ἐπιλαθώμεθα τοῦ
170 προνοοῦντος. Ἡδύνασο γὰρ πρῶτον μὲν μὴ ποιῆσαι
ἐνδεεῖς, ἔπειτα μίαν δοῦναι τροφήν ἐπαρκοῦσαν ἐν πολλαῖς
ἡμέραις, ἀλλ' οὐκ ἠνέσχου, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν
ζητεῖν παρασκευάζεις, ἵνα τοῦ χορηγεῖν ἔχῃς χώραν καὶ οἱ
καθ' ἡμέραν λαμβάνοντες μὴ εἰς λήθην ἔλθωσιν σοῦ τοῦ
175 διδόντος. Ταύτας οὖν, φησί, τὰς ἐναργεῖς τῆς προνοίας
σημασίας τίς ἀποποιεῖται, ἢ ὁ παντελῶς ἠλίθιος ὢν;
Ἄλλ' ἐμοί, φησί, δέσποτα, παράσχου τὸ εἰρηνεύειν τοῖς
λογισμοῖς καὶ μὴ στασιάζειν, μηδὲ ἀπρονόητα φαντάζεσθαι
τὰ πεπληρωμένα τῆς σῆς προμηθείας. Ἐπάγει γάρ·

180 **9a. Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω.**

Ἐμοὶ οὖν, φησί, γένοιτο εἰρηνεύειν καὶ ἀναπαύεσθαι καὶ
ἐφησυχάζειν τοῖς δικαίοις τούτοις λογισμοῖς.

9b. Ὅτι σύ, κύριε, καταμόνας ἐπ' ἐλπίδι κατώκισάς με.

Καὶ παράσχου μοι, φησίν, ἐπὶ μόνης ταύτης τῆς ἐλπίδος
185 ὀχεῖσθαι καὶ ἐγκατοικεῖν τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς. Τοῦτο
γὰρ συμφέρει καὶ ἄριστόν ἐστι τοῖς χρωμένοις.

Ψαλμὸς Ε̅

Τῷ πέμπτῳ ψαλμῷ ἐπιγέγραπται· (1) Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ
τῆς κληρονομώσεως· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ. Καὶ νομίζουσι
τινες ἐκ τούτου ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας εἰρῆσθαι τὸν
5 ψαλμόν, καὶ μάλιστα ἐπειδήπερ τινῶν μὲν ἐκβολὴν μηνύει,
τινῶν δὲ ἀντιστασιαγωγὴν. Ἄνδρα γάρ, φησίν, αἱμάτων βδελύσ-
σεται κύριος. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου
εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου, προσκυνήσω πρὸς ναδὸν ἁγίον

6/9 v. 7b-8

C P V

169 καθεκάστην P V: κατεστάθην C 171 ἔπειτα C: om. P V
172 τὴν P V: om. C 175 ἐναργεῖς V: ἐνεργεῖς C P 176 ὁ
C V: om. P ἠλίθιος C V: λίθινος P 181 γένοιτο C V: γε-
νέσθω P 182 ἐφησυχάζειν C V: ἐπησυχάζειν P 184 ταύτης C P:
om. V 186 τοῖς χρωμένοις C P: om. V

1 ante tit. add. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομώσεως· ψαλμὸς Pal. man.
Ψαλμὸς Ε̅ C: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ P ε V^{mg}. 2 Τῷ - ἐπιγέγραπται
P V: om. C 6 post δὲ add. καὶ P

σου ἐν φόβῳ σου. Καὶ ὑπολαμβανέτωσαν οὕτως οἷς ἡδονή
 10 ἔστι τὰ τοιαῦτα νομίζειν, καὶ ψυχαγωγείτωσαν ἑαυτοὺς οἷς
 οὐκ ἔστιν ἐν σπουδῇ τὰς ἀληθεῖς ἀποδείξεις ἐκδέχεσθαι·
 ἀλλὰ δεῖ τὸν καθ' ἱστορίαν ἐρμηνεύοντα καὶ τῆς ἀληθείας
 μηδὲν προτιμᾶν καὶ μὴ κωλύειν τοὺς ἐθέλοντας ἐκ τῶν
 15 τοιούτων παραμυθεῖσθαι. Καταλείψας οὖν νοεῖν ὡς βούλον-
 ται τοῖς ἐπιθυμοῦσιν οὕτως ἐρμηνεύειν τὸν ψαλμόν, αὐτὸς
 τὴν καθ' ἱστορίαν, καὶ ὡς παρέλαβον, ἐρμηνείαν ποιήσομαι,
 ἀβιάστου τῆς λέξεως εὕρισκομένης παρ' ἡμῖν, ὡς οἶμαι,
 μᾶλλον ἢ παρ' ἐκείνοις τοῖς ἀλλαχοῦ τὴν ὑπόθεσιν ἀποκομί-
 ζουσιν. Ἔστιν οὖν ἡ καθ' ἱστορίαν ἐρμηνεία αὕτη· Βαβυλω-
 20 νιακός ἐστιν οὗτος. Εἶπον γὰρ ἐν ἀρχῇ διαφόρους εἶναι τὰς
 αἰτίας καθ' ἃς συνετέθησαν οἱ Βαβυλωνιακοὶ ψαλμοί.
 Ἐνταῦθα οὖν ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ λέγει τοῦ ὄντος ἐν
 αἰχμαλωσίᾳ καὶ ὠφεληθέντος μὲν ἀπὸ τῶν συμφορῶν,
 δεομένου δὲ ἐπανελθεῖν καὶ τὰ οἰκεῖα καταλαβεῖν καὶ
 25 ἐπαγγελλομένου βελτιοῦσθαι τοῦ λοιποῦ καὶ μήτε εἰδώλοις
 ἔτι προσέχειν, ἀλλ' ἀχωρίστως διατρίβειν τῷ ναῷ καὶ
 εἰδέναι μὲν ὡς ἡ κακία τὴν αἰχμαλωσίαν προεξένησεν, ἡ δὲ
 ἀρετὴ καὶ ἡ μεταμέλεια τὴν ἐπάνοδον καὶ τὴν βελτίωσιν.
 Καὶ διὰ τοῦτο οὕτως ἄρχεται·

30 **2-3a. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε, σύνες τῇ κραυγῇ
 μου· πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου.**

Τὸ αὐτὸ λέγει τρίτον. Ἐκκαιομένου δέ ἐστιν περὶ τὸ
 αἰτούμενον ἢ ταυτολογία· οἱ γὰρ σφόδρα ἐπιθυμοῦντές
 τινος οὐ παραιτοῦνται πολλάκις τὸ αὐτὸ λέγειν.

35 **3b-c. Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ θεός μου· ὅτι πρὸς σὲ
 προσεύξομαι, κύριε.**

Τοῦτο ἤδη ὠφελημένων ἐστὶ καὶ ἐπαγγελλομένων πλείονα
 βελτίωσιν. Οὐ γὰρ ἔτι, φησί, τοῖς εἰδώλοις προσέξω·
 ἐπέγνων γὰρ ὅτι σύ μου εἶ βασιλεὺς καὶ σὺ ὁ θεός· καὶ
 40 οὐκ ἐπ' ἄλλῳ τινὶ τὰς δεήσεις ποιήσομαι τὰς ἐμάς.

20/21 Cf. Prolog. 68-72

C P V usque ad καθ' ἱστορίαν (l. 16)

16 τὴν P V: om. C post ἱστορίαν add. λέγω P 16 usque ad
 comment. in Psalmum 37, l. 67 καὶ ὡς - στεναγμοῦ deest in V, cf. Praef.
 p. XXIII 18 τοῖς P: om. C 20 ἔστιν οὗτος C: ὁ ἐστὼς (sic) P
 25/26 καὶ - ἔτι P: καὶ μὴ τοῖς εἰδώλοις C 38 τοῖς P: om. C
 39 ἐπέγνων C: -γνων P ὁ C: om. P

4. Τὸ πρῶτῃ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου, τὸ πρῶτῃ παραστή-
σομαί σοι καὶ ἐπόψῃ με.

Ἔθος ἔχει καλεῖν ἡ γραφὴ «πρῶτῃ» τὸ τάχος. Βούλεται
οὖν εἶπεῖν ὅτι ταχέως ἐπακούσῃ μου καὶ ποιήσεις με
45 παραστήναί σοι ἐν τῷ ναῷ σου τῷ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τῷ
ὀπτάνεσθαί σοι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέγνω τὸν θεὸν τὸν ἀληθι-
νόν, εἰκότως ἐπήγαγεν ὅτι ὁ δὲ τοιοῦτος θεὸς καὶ ταχέως
εἰσακούει καὶ ὀξεῖαν παρέχει τὴν ἀντίληψιν οὐ κωφεύων
κατὰ τὰ εἶδωλα, οὐδὲ νωθράν τινα, μάλλον δὲ οὐδαμινὴν
50 ποιῶν τῶν δεομένων τὴν παράκλησιν. Πρόσεστιν οὖν τῷ
ἀληθινῷ θεῷ καὶ τὸ βοηθεῖν τοῖς δικαίως ἀπαιτούμενοις
δίκας. Ὅθεν ἐπάγει·

5-6a. Ὅτι οὐχὶ θεὸς θέλων ἀνομίαν σὺ εἶ· οὐ παροικήσει
σοι πονηρευόμενος, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι
55 τῶν ὀφθαλμῶν σου.

Οὐδὲ γὰρ ἀνέχει, φησί, δίκαιος ὢν, ἄδικόν τι ὄραν ἢ
ὑπομένειν παρανομοῦντα, ἀλλὰ πόρρωθεν ἀπωθεῖ τοὺς
τοιούτους. Τοῦτο γὰρ ἴδιον θεοῦ ζῶντος καὶ προνοοῦντος
τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τὸ μὴ περιορᾶν αὐτοὺς ἐν τῷ
60 κακῷ ἀπολλυμένους ὑπὸ τῆς σφῶν κακίας καὶ φθειρομέ-
νους. Ὅθεν ἐπάγει·

6b-7. Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν.
Ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος· ἄνδρα αἱμάτων
καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος.

65 Σφόδρα γὰρ σοι, φησίν, εἰσὶ διὰ μίσους οἱ παρανομοῦν-
τες καὶ οἱ ψευδόμενοι καὶ οἱ φονικοὶ καὶ οἱ δόλιοι.

8. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου εἰσελεύσομαι εἰς
τὸν οἶκόν σου, προσκυνήσω πρὸς ναὸν ἁγίόν σου ἐν φόβῳ
σου.

C P M inde ab ἐπέγνω (l. 46)

42 ἐπόψῃ P: -ψει C 43 post τάχος add. λέγει P 46 Ἐπειδὴ γὰρ
C: ἐπειδήπερ P 47 καὶ C P: om. M 50 ποιῶν τῶν δεομένων
C P: τῶν δεομένων ποιῶν M 51 ἀληθινῷ C P: ἀληθεῖ M 53/54
οὐ παροικήσει σοι C: οὐδὲ παροικήσει ἐν σοὶ P M 56/61 Οὐδὲ –
ἐπάγει bis habet, in textu et in mg., C 56 ὢν – ὄραν C P: ἄδικον
θεωρεῖν τι M 57 παρανομοῦντο C P: -ντας M 59 περιορᾶν C P:
παρορᾶν M 60/70 σφῶν – ἐπειδὴ evanid. in M 62/83 Ἐμίσησας –
ἐπιλέγει C mg. P M (nonnull. evanid., vide supra): om. C 62/64 τὴν
ἀνομίαν – κύριος P: ἕως βδελύσσεται κύριος C 65 σοι, φησίν, εἰσὶ
C: φησί, δέσποτα ἐν σοὶ εἰσι P

70 Ἐγὼ οὖν, φησίν, ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπήλλαγμαί τῆς τοιαύτης
 γνώμης – ἐσωφρονίσθην γὰρ ἀφ' ὧν ἔπαθον –, δίκαιος ἂν
 εἶην τυχεῖν τῆς βοηθείας καὶ ἀπολαβεῖν μὲν τὸν οἶκον τὸν
 ἅγιόν σου, προσκυνῆσαι δὲ αὐτόθι ἵν' ἔχη τὸ δίκαιον τὴν
 75 δέξῃ πάντως τοὺς βελτιωθέντας. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ
 δίκαιον ἐπικαλεῖται τοῦ θεοῦ ἐνταῦθα καὶ φησιν·

9a. Κύριε, ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου.

Χρῆσαι οὖν, φησί, τῷ δικαίῳ τῷ σῶ καὶ ὁδήγησόν με
 ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν τὸν ἅγιον. Οὕτω μὲν οὖν διὰ
 80 τὸ δίκαιον τὸ σόν, δεύτερον δὲ καὶ διὰ τοὺς ὄνειδισμοὺς
 τῶν ἐχθρῶν νομιζόντων ἀπρονοήτους ἡμᾶς εἶναι καὶ
 ὁμοίως τοῖς παρανομοῦσι προσφέρεσθαι σε καὶ τοῖς τὴν
 ἀρετὴν ἐργαζομένοις. Ὅθεν ἐπιλέγει·

**9a-10b. Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου, κατεύθυνον ἐνώπιόν σου
 85 τὴν ὁδόν μου. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν
 ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν ματαία.**

Τί γὰρ οἱ ἐχθροὶ διαπράττονται; Ὅτι μάταια, φησί, καὶ
 βουλεύονται καὶ φθέγγονται. Ποῖα ταῦτα; Ἄκουσον·

**10c-d. Τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσ-
 90 σαις αὐτῶν ἐδολιούσαν.**

Φόνου, φησί, μεῖζον φθέγγονται καὶ τιμωρίας βαρυτάτας
 ἐκκαλοῦνται καθ' ἑαυτῶν, νομίζοντές σε μήτε προνοεῖν
 τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, μήτε εἶναι κριτὴν τῶν
 παρ' ἐκάστου ἢ πραττομένων ἢ φθεγγομένων. Ὅθεν ἐπιφέ-
 95 ρει·

C P M

72 εἶην (*sup. l. al. man. M*) τυχεῖν *C M*: εἶην εἰ τυχεῖν εἶχον *P*
 74/75 εἰσδέξῃ *C M*: δέξῃ *P* 76 καὶ *C P*: *om. M* 78 με *M*:
om. C P 79 Οὕτω *P M*: τοῦτο *C* 80 τὸ δίκαιον τὸ σόν *P M*: τὸν
 ἅγιον ναόν *C* καὶ *P M*: *om. C* 82 τοῖς παρανομοῦσι *C P*: τοὺς
 παρανομοῦντας *M* 82/83 τοῖς^a ... ἐργαζομένοις *C*: τοὺς ... ἐργαζομέ-
 νους *P M* 83 ἐπιλέγει *C P P. corr.*: ἐπάγει *P a. corr. M* 85/93 Ὅτι –
 εἶναι *evanid. in M* 85/86 Ὅτι – ματαία *P*: *post* διαπράττονται (*l. 87*)
transp. C 88 Ἄκουσον *P*: *om. C* 91/93 Φόνου – κριτὴν *C*: φωνικὰ
 γὰρ φωνοῦσιν καὶ φθέγγονται καὶ τιμωρίας βαρυτάτας κατ' ἑμοῦ τεκταίνον-
 ται νομίζοντες μήτε θεὸν εἶναι μήτε τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων προνοεῖν
 μήτε αἰσθεσθαι *P* 94 ἦ¹ *C M*: *om. P*

11a. Κρίνον αὐτούς, ὁ θεός.

Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο – εὐκαίρως γὰρ ἐνταῦθα λεχθήσεται – ὅτι ἐπειδὴν λέγη τὸ κατάκρινον τῇ αἰτιατικῇ κέχρηται, καὶ τοῦτο καθ' ὅλης τῆς γραφῆς ἐπισημαινόμενος εὐρήσεις
100 μὴ διαπίπτων.

11b. Ἀποπεσέτωσαν ἀπὸ τῶν διαβουλίων αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐκπέσοιεν, φησί, τῆς τοιαύτης ἀπονοίας οἱ νομίζον-
τές σε μὴ εἶναι κριτὴν.

**11c-d. Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἔξωσον
105 αὐτούς, ὅτι παρεπίκρανάν σε, κύριε.**

Καὶ καθὼς ἀσεβοῦσιν ἐκεῖνοι νομίζοντες τὰ τοιαῦτα, χρῆσαι αὐτοῖς δεόντως, δέσποτα, φησίν. Οὐ γὰρ μικρῶς σε, φησί, παραπικραίνουσιν οἱ νομίζοντές σε μὴ εἶναι κριτὴν δίκαιον.

110 12a. Καὶ εὐφρανθήτωσαν πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ.

Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖνοι, φησί, δίκαιοι δίκας δοῦναι τῶν ἀτόπων ἐνθυμημάτων, οὕτως ἡμεῖς οἱ βελτιωθέντες ἄξιοι τῶν ἐναντίων πειραθῆναι, εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως καὶ καυχήματος δικαίου. Ἐπάγει γάρ·

**115 12b. Εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται καὶ κατασκηνώσεις ἐν
αὐτοῖς.**

Ἀντὶ τοῦ οἰκήσεις μετ' αὐτῶν λέγει δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ πόλιν τῇ τοῦ θεοῦ εὐδοκίᾳ.

13a. Ὅτι σὺ εὐλογήσεις δίκαιον.

120 «Δίκαιον» ἐνταῦθα καλεῖ τὸν λαὸν ἐν συγκρίσει τοῦ Βαβυλωνίου λαοῦ ὡς τοῦ μὲν ἐλπίζοντος ἐπὶ τὸν θεόν,

C P M

98 τῇ αἰτιατικῇ κέχρηται C: τὴν αἰτιατικὴν P τὴν αἰτίαν λαμβάνει M
99/100 ἐπισημαινόμενος – διαπίπτων C: ὁ ἐπισημαινόμενος εὐρήσει μὴ
διαπίπτων P εὐρήσεις ἐπισημαινόμενος μὴ διαπίπτων M 102 ἐκπέσοιεν
C P: -σοι M ἀπονοίας C: ὑπονοίας P M 104 αὐτῶν C P:
ἐαυτῶν M 105 ὅτι – κύριε *post* φησίν (l. 107) *transp.* M 106/107
Καὶ – φησίν C M: *om.* P 110/120 ἐλπίζοντες – συγκρίσει *evanid.* in
M 110 σέ C: σοί P 111 δίκαιοι C: δικαίου P 117/118 τὴν
Ἱερουσαλήμ πόλιν C: τὴν ἐν Ἱερουσαλήμ πάλιν (*sic*) P 120 λαὸν
Cp. *corr.* P: ναὸν C a. *corr. ut vid.*

ἐκείνου δὲ οἰομένου μηδὲ ἐφορᾶν τὸν θεὸν τὰ ἀνθρώπινα.
Καὶ τελευταῖον ἐπιφέρει·

13b. Κύριε, ὡς ὄπλω εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς.

125 Τὸ «ἐστεφάνωσας ἡμᾶς» ἀντὶ τοῦ στεφάνωσον ἡμᾶς·
χρόνος γὰρ ἀντὶ χρόνου κεῖται ἐνταῦθα. Στεφάνωσον οὖν
ἡμᾶς, φησί, καὶ περικύκλωσον καὶ περιχαράκωσον ὡς
ὄπλω τῇ εὐδοκίᾳ τῇ σῆ καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ.

Ψαλμὸς ̅

Τὸν ἕκτον ψαλμόν, ἐπιγεγραμμένον· (1) **Εἰς τὸ τέλος, ἐν
ῥυθμοῖς, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ**, οὐδὲ νοῆσαι
ἐστὶ καὶ τοὺς μὲν γραῶδεις μύθους τῶν ἀλληγορητῶν
5 ἐνταῦθα φέρειν εἰς μέσον οὐκ ἀναγκαῖον. Τὴν γὰρ ὀγδόην
ἐκεῖνοι πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν ἀναφέροντες καὶ σχηματίζον-
τες ὡς ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη βούλεται, καταγηράσκειν ποιοῦσι
τοὺς ἀναγινώσκοντας περὶ τοὺς ἀρτίους καὶ τοὺς περιπτοὺς
ἀριθμοὺς αὐτοὺς κατατρίβοντες. Ἐκεῖνα οὖν οὐδὲ λέγειν
10 καλόν. Οἱ δὲ σεμνότερον τὴν ὀγδόην νοήσαντες τὴν
κυριακὴν ἔφασαν ὡς καὶ πρώτην οὖσαν αὐτὴν καὶ ὀγδόην
ἡμέραν. Εἰ δὲ οὕτως εἶη, οὐδὲ οὕτως ἐγὼ συνιδεῖν
δύναμαι, τί ποτε οὐχ ῥυθμῶν ἐστὶ περιεκτικὸς ὁ ψαλμὸς,
ἀλλ' ἐξομολογήσεως καὶ ἐξαγορεύσεως ἁμαρτίας καὶ δέησις
15 ἀπαλλαγῆς ἐπικειμένων συμφορῶν, καίτοι γε τῆς ἐπιγραφῆς
ἐχούσης «ἐν ῥυθμοῖς· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ». Διὰ ταῦτα οὖν
πάντα τὴν ἐπιγραφὴν ἐάσαντες ἡμεῖς τοῖς καταστοχάζεσθαι
βουλομένοις αὐτῆς, τὴν ἀληθῆ τοῦ ψαλμοῦ ὑπόθεσιν ἐκθη-
σόμεθα. Ἔστι δὲ αὕτη· εἴρηνται τῷ μακαρίῳ Δαυεῖδ εἰδικοί

4 Cf. I Tim. 4, 7

C P M

124 ὄπλω C P: ὄπλον M 125 ἡμᾶς! M: om. C P 126 οὖν
C P: om. M 127 καὶ περιχαράκωσον C M: om. P

1 ante tit. add. Εἰς τὸ τέλος, ἐν ῥυθμοῖς ὑπὲρ τῆς ὀγδόης Pal. man.
Ψαλμὸς ̅ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ̅ P 2/3 Εἰς τὸ τέλος, ἐν
ῥυθμοῖς C P: ἐν ῥυθμοῖς, εἰς τὸ τέλος M 3 οὐδὲ C P M P. corr.: οὐδὲν
Ma. corr. 8 τοὺς² P M: om. C 9 αὐτοὺς C Mut vid.: αὐτοῦ P
11/12 οὖσαν – ἡμέραν P M: om. C 12 εἶη C M: εἶην P 13
ποτε P M: om. C 17 πάντα C M: πᾶσαν P 18 αὐτῆς C M:
αὐτὴν P 19 εἰδικοί C P: οἱ M

20 ψαλμοὶ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας τῆς κατὰ τὴν Βηρσαβεέ, πῆ μὲν
 ὁμολογίαν ἔχοντες τοῦ πλημμελήματος καὶ ἐξαγόρευσιν, πῆ
 δὲ αἴτησιν ἀπαλλαγῆς τῶν συμφορῶν τῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν
 ἐπενεχθεισῶν αὐτῶ. Ὡς γὰρ εὐσεβῆς ἀνὴρ, ἐπειδὴ ἀνθρώ-
 πινόν τι ὑπέμεινε καὶ περιέπεσεν ἁμαρτία διπλῆ καὶ
 25 βαρυτάτῃ, πᾶσαν θλίψιν καὶ πᾶσαν ὀδύνην τῆς ψυχῆς καὶ
 πᾶσαν συμφορὰν ἐπιγινομένην αὐτῶ ἀνέφερον εἰς τὴν τῆς
 ἁμαρτίας αἰτίαν, καὶ ἐγίνοντο αὐτῶ αἱ πλείους θλίψεις
 ἀφορμαὶ πλείονος εὐλαβείας. Εἰς οὖν ἔστι τῶν τοιούτων καὶ
 ὁδε ὁ ἕκτος ψαλμός. Μεθ' ὅσης δὲ τῆς διαθέσεως ἔξομολο-
 30 γεῖται τῶ θεῶ καὶ δέεται, ἐκ τῆς κατὰ στίχον ἑρμηνείας
 εἴσεται τις ἀκριβέστερον.

2. Κύριε, μὴ τῶ θυμῶ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με.

Ἐνταῦθα οὐ τὸ παθεῖν παραιτεῖται, ἀλλὰ μετὰ τῶν
 35 πληγῶν τὴν εὐμένειαν αἰτεῖ τοῦ κριτοῦ ἵνα ἦ τὸ ἀποτέλε-
 σμα τῶν θλίψεων σωφρονισμὸς καὶ βελτίωσις καὶ μὴ δίκης
 εἰσπραξις· ἐπεὶπερ ὁ μὲν σωφρονίζων μέτρῳ τὴν τιμωρίαν
 ἐπάγει, ὁ δὲ θυμὸν θεραπεύων καὶ ὀργὴν ἀφειδῶς πλήττει
 καὶ ἀφιλανθρώπως. Εἰς ὅσην δὲ πραότητα τὸν δικαστὴν
 40 ἐκκαλεῖται ἀπὸ τοῦ μὴ παραιτεῖσθαι τὸ πάσχειν εὐδὴλον
 τοῖς ἐπισταμένοις· ὅθεν καὶ τὸ ἐξῆς πρὸς οἶκτόν ἐστιν
 ἐπισπωμένου τὸν δεσπότην. Ἐπάγει γάρ·

3a. Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι.

Οὐδὲν γάρ, φησίν, ἔχων δίκαιον ἀντειπεῖν πρὸς τὰς
 45 πληγὰς, εἰ μὴ τὴν ἀσθένειαν, ἐλέου τυχεῖν δέομαι, μήποτε
 τὸ σαθρὸν τὸ ἐμὸν ὑπερνικήσασαι αἱ συμφοραὶ μὴ εὕρωσί

20 Cf. II Reg. 11, 2-27 20/21 Cf. Comm. in Ps. 12; 21; 37 21/22 Cf.
 Comm. in Ps. 3; 69

C P M

22 αἴτησιν C P: αἰτίαν M 23 Ὡς - ἀνὴρ C M: om. P 24/29
 ὑπέμεινε - διαθέσεως *evanid. in M* 24 καὶ² P: τῇ C 25 *post* πᾶσαν²
add. ἁμαρτίαν καὶ P 27 ἐγίνοντο C: ἐγένετο P 29 ὁδε C: οὗτος P
 30 κατὰ στίχον C: καταστίχου P *Mutuid.* 31 *post* ἀκριβέστερον *add.*
 ψαλμός τ C *al. man. mg.* 34 *post* ἀλλὰ *add.* τὸ *Mal. man. sup. l.* 35 ἦ
 C *Me corr.*: om. P 36 τῶν θλίψεων C P: τῆς θλίψεως M 41 πρὸς
 οἶκτόν ἐστιν C: ἐστιν πρὸς οἶκτον ἐτι P ἐστι πρὸς οἶκτον M 43/49
 εἰμι - ἐταράχθη *evanid. in M* 45 ἐλέου C *a. corr.* P: ἐλέους
 C *p. corr. al. man. sup. l.* 46 μὴ P: οὐχ C

τινα βελτίωσιν, φθάσαντος τοῦ θανάτου τοῦ ἔμοῦ τὸν ἀπὸ τοῦ πάσχειν σωφρονισμόν.

3b-4a. Ἰασαί με, κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀσῆ μου, καὶ ἡ
50 ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα.

Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει· τὰ δὲ «ὀσῆ μου» ὅταν λέγη, ἡ δύναμις μου φησὶ καὶ ἡ ψυχὴ μου. Προστίθησι δὲ πάλιν ἐνταῦθα «σφόδρα», τὰ ὑπὲρ δύναμιν αἰτῶν κουφισθῆναι, οὐ τὰ κατὰ δύναμιν πάσχειν παραιτούμενος. Ὅτι γὰρ τὴν
55 ἐπίτασιν ἐκκλῖναι βούλεται ἐκ τοῦ ἐξῆς σημαίνει φάσκων·

4b. Καὶ σύ, κύριε, ἕως πότε;

Καὶ ἐπιτείνεις, φησὶ, καὶ χρονίζεις, δέσποτα, καὶ βαρύνεις ἔτι, ὡς ἤδη τοὺς λογισμοὺς τοὺς ἔμοῦς ἐξασθενεῖν· τοῦτο γὰρ λέγει ἀνωτέρω· Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα.

60 **5.** Ἐπίστρεψον, κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου, σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἐλέου σου.

Φιλανθρώπως χρῆσαί μοι, φησὶν, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιός ἐγώ, ἀλλ' ἐπειδὴ σοι προσήκει τοιοῦτῳ ὄντι τοιαῦτα παρέχειν.

65 **6.** Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι;

Ἀπόλιπε, φησὶν, ἐν ἔμοι καιρὸν εὐχαριστίας, δέσποτα· ἡ γὰρ τῶν συμφορῶν ἐπίτασις συνεκβάλλει μοι καὶ τοὺς εἰς ἔπειτα τῆς εὐχαριστίας ὕμνους.

7a. Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου.

70 Ἐκαμον, φησὶ, στενάζων. Ὁ δὲ στεναγμὸς ἔστιν αἴσθησις τῶν ἀλγεινῶν· ἐὰν δὲ ἐπιτείνῃ τὰ ἀλγεινά, συναναιρεῖ καὶ τὴν αἴσθησιν· τῶν αἰσθήσεων δὲ παυομένων, οὐκ ἔχουσι καιρὸν οἱ ὑπὲρ τῆς φιλανθρωπίας ὕμνοι.

---

59 v. 4a

C P M

47 βελτίωσιν P: βελτιώσουσι C 58 ὡς ἤδη *post* ἐξασθενεῖν *transp.*
P 61 ἐλέου C *legi* M: ἐλέους P 62 Φιλανθρώπως χρῆσαί C:
φιλανθρώπευσαί P M μοι C M: μου P *post* ἄξιός *add.* εἶμι P
63 παρέχειν C P: παρασχεῖν M 67 συνεκβάλλει C *Mutuid.*: ἐκ-
βάλλει P 70 Ἐκαμον C P: ἔκαμα *Mutuid.* 72 παυομένων C M:
παυσαμένων P

75 **7b-c.** Λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσίν μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω.

Τὸ «Λούσω» καὶ τὸ «βρέξω», χρόνος ἀντὶ χρόνου πάλιν ἐνήλλακται· μέλλων γάρ ἐστιν ἀντὶ ἐνεστῶτος. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ἀκολουθῶς ὅτι καὶ στενάζω διηνεκῶς καὶ βρέχω τὴν στρωμνὴν μου καὶ πλύνω τὴν κλίνην μου τοῖς
80 δάκρυσιν.

8a. Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμός μου.

Ἐπὶ θυμοῦ τοῦ σοῦ. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι λοιπὸν καὶ τὸ ὀπτικὸν τὸ ἐμὸν ἐν ταραχῇ ἐστὶ καὶ ἀμβλυωπία διὰ τὸν σὸν ἐπ' ἐμοὶ θυμόν.

85 **8b.** Ἐπαλαιώθην ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου.

Ἄλλα καὶ οἱ ἐχθροί, φησὶν, ἐπὶ τούτοις ἐχρόνισαν ὄνειδίζοντές με· τὸ γὰρ «Ἐπαλαιώθην» ἀντὶ τοῦ ἐπὶ πολὺν τὸν χρόνον τοῖς ὄνειδεσί με περιβάλλοντες, φησὶν, οὐκ ἀποπαύονται.

90 **9a.** Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

Ἐνταῦθα πάλιν κατ' ἄλλειψιν ἐπάγει τὸ «Ἀπόστητε». Βούλεται γὰρ εἰπεῖν, ὅτι παράσχου οὖν μοι, δέσποτα, τὸ εἰπεῖν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὅτι «Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ», ὡς
95 τυχόντος λοιπὸν τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ βοηθείας. Ὅθεν ἐπάγει·

9b. Ὅτι εἰσήκουσε κύριος τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου.

Ὡς πρὸς τὸ ἀπόστητε καὶ τοῦτο εἴρηται· παράσχου, δέσποτα, εἰπεῖν ὅτι ἀπόστητε, «ὅτι εἰσήκουσε κύριος τῆς
100 φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου» καὶ τὰ ἐξῆς·

10. Ἦκουσε κύριος τῆς δεήσεώς μου· κύριος τὴν προσευχήν μου προσεδέξατο.

92 Cf. e.g. Comm. in Ps. 2, 2c; 54, 15; 93, 10; 118, arg. 98 et 99 v. 9a

C P M

75 μου¹ P M: om. C 76 post ἀντὶ add. τοῦ M 78/82 καὶ στενάζω - ὅτι C P: om. M 85 Ἐπαλαιώθην C M: -θησαν P
94/96 ἀπ' ἐμοῦ - ἐπάγει C P: om. M 95 τῆς iter. C 97 μου P M: om. C 101 Ἦκουσε C Mutuid.: εἰσήκουσε P

Ἄχρι τούτου τὸ παράσχου μοι εἰπεῖν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς λέλεκται. Τούτου οὖν γενομένου, τί;

105 **IIa. Αἰσχυνθείσαν καὶ ταραχθείσαν πάντες οἱ ἐχθροί μου.**

Εἰ γὰρ τοῦτό μοι, φησίν, ὑπάρξει παρὰ σοῦ, δέσποτα, ἐν αἰσχύνη μὲν ἐκεῖνοι καταστήσονται, ἐν ταραχῇ δὲ καὶ σάλῳ οἱ νῦν ὀνειδίζοντες· καὶ ἐξῆς·

110 **IIb. Ἀποστραφείσαν καὶ καταισχυνθείσαν σφόδρα διὰ τάχους.**

Καὶ πάνυ, φησί, καὶ ταχέως γένοιτο τοῦτο, ἐπειδὴ σοί τε πρέπει τοιαῦτα χαρίζεσθαι, ἐλεήμονί γε ὄντι, καὶ ἐμοὶ λαβόντι μὴ ἐπιλαθέσθαι ποτὲ τῆς εὐεργεσίας.

Ψαλμὸς $\bar{Z}$

I. Ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ, ὃν ᾄνεσε τῷ κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμενῆ.

Αὕτη τοῦ ἐβδόμου ψαλμοῦ ἡ ἐπιγραφή. Δοκεῖ δέ μοι καλῶς
5 ἔχειν· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἠστόχησαν οἱ ἐπιγράψαντες, καθὼς εἴρηται, ἀλλ' ἔστιν ὅπου τὴν ἀληθῆ ἐποίησαντο ἐπιγραφήν καθὼς καὶ ἐν τούτῳ. Ἦισε γὰρ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὁ μακάριος Δαυεῖδ ὑπὲρ τῆς συμβουλίας τῆς τοῦ Χουσί ἐπικρατησάσης καὶ ποιησάσης ἐξ ἀνθρώπων γενέσθαι τὸν Ἀχιτόφελ.
10 Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἀβεσαλώμ, ὁ τοῦ Δαυεῖδ υἱός, κατεξανέστη τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς καὶ ἐπεκράτησε τῆς τε Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν βασιλείων τῶν αὐτόθι καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ Ἀχιτόφελ συνεβούλευσεν ἐπὶ νεαροῖς ἔτι τοῖς κατορθώμασι προστεθῆναι καὶ τὴν δίωξιν τὴν κατὰ

5/6 Cf. Prolog. 120-122 7/26 Cf. II Reg. 16, 21 - 17, 14 et 17, 23

C P M

107 ὑπάρξει C M: -ξου P 112 γένοιτο τοῦτο C P: τοῦτο γένοιτο M τε C M: om. P 114 ποτὲ C P: τότε M τῆς P M: om. C

I ante tit. add. ὑπὲρ τὸν λόγον χουσί ον ον ηρξ (sic) Pal. man. Ψαλμὸς $\bar{Z}$ C M: ψαλμὸς τοῦ δαυεῖδ $\bar{z}$ P 2 Δαυεῖδ C P: δαυῖθ M 3 λόγων C P: υἱῶν M Ἰεμενῆ M: ἰεμμενῆ P ἰεμενεῖ C 7 ἐν - γὰρ P M: εἰς C τοῦτον τὸν C: τοῦτον P τὸν M 8 Δαυεῖδ C P: δαυῖθ M 9/14 γενέσθαι - καὶ *evanid.* in M 10/12 Ἐπειδὴ - γυναικῶν P: τοῦτον ἐποίησεν. ἐπειδὴ γὰρ τοῦ ἀβεσαλώμ τοῦ υἱοῦ δαυεῖδ κατεξαναστάντος τῆς βασιλείας C

15 τοῦ Δαυεῖδ πρὶν ἢ τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ ὑπορρεύσει τῷ
 χρόνῳ, καὶ ὁ Χουσί παρελθὼν οὐ ταῦτα ἔφησεν εἶναι καλὰ
 τὰ βουλευματα, χρῆναι δὲ δεδοικέναι τὴν ἀστοχίαν, ὡς τῆς
 τοῦ Δαυεῖδ ἐμπειρίας τῆς περὶ πολέμους ἱκανῆς οὔσης
 διενεγκεῖν καὶ ἀποκρούσασθαι τὰ προσπίπτοντα. Καὶ ἤρε-
 20 σεν ἢ συμβουλή τοῦ Χουσί μᾶλλον ὑπὲρ τὴν τοῦ Ἀχιτό-
 φελ, ἐπειδὴ τοῦτο ἔδοκει τῷ θεῷ. Ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας ὁ
 Ἀχιτόφελ ὡς παρευδοκιμηθεὶς ἑαυτὸν διεχρήσατο. Ἴνα οὖν
 ταῦτα γένηται καὶ ἐπικρατήσωσιν οἱ τοῦ Χουσί λόγοι,
 δέεται τοῦ θεοῦ ὁ Δαυεῖδ καὶ φησιν· Κύριε ὁ θεός μου,
 25 ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με. Εἴσεται δέ τις τὴν ἱστορίαν
 ἀκριβέστερον τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν ἐπιμελῶς ἐντυχῶν.

2a-b. Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με.

Ὁ μὲν υἱός, φησίν, ὁ ἐμὸς πλήθεσι θαρρεῖ καὶ ὄπλοις
 καὶ ἵπποις καὶ πρὸ πάντων τῷ θράσει τῶν μετ' αὐτοῦ καὶ
 30 τῇ ἀπονοίᾳ· ἐγὼ δὲ ἐπὶ σοὶ μόνῳ ἐλπίζω τῷ δυναμένῳ οὐ
 μόνον ἐκείνου με ἀπαλλάξαι, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν συνεπι-
 τιθεμένων μοι μετ' αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπάγει·

2b. Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ῥῦσαί με.

Εἶτα, δεικνύς τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ Ἀβεσαλώμ,
 35 ἑαυτοῦ δὲ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ τὸ ταπεινόν, ἐπιφέρει·

3. Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου, μὴ ὄντος λυτρομένου μηδὲ σῶζοντος.

Εἶτα προστίθῃσι τῇ αἰτήσῃ καὶ τὸ εὐλογον·

24/25 v. 2a-b

C P M

15 ὑπορρεύσει P M: ὑπορεύσοι C 16 καὶ C: ἀλλ' P *evanid. in M*
 17 δὲ C M: om. P 18 τοῦ Δαυεῖδ C P: τοῦ ἐκ ταύτης *Me xpuncl.*
post ἐμπειρίας *add.* τοῦ Δαυεῖδ M *post* περὶ *add.* τοὺς M 20
 τοῦ Χουσί μᾶλλον P M: μᾶλλον τοῦ Χουσί C τὴν τοῦ P: τοῦ M τὴν
 C 21 ὁ C M: om. P 22 διεχρήσατο C P: διεχειρίσατο *Me corr.*
 23 *post* ταῦτα *add.* ὡς εἴρηται P 24 Δαυεῖδ C P: Δαυὶθ M
 25/27 Εἴσεται – σῶσόν με C P: om. M 28 *post* μὲν *add.* οὖν P
 πλήθεσι C M: πλήθει P *post* θαρρεῖ *add.* λαῶν P 29 θράσει
 P M: θάρσει C 31 με P M: μοι C 32 μοι μετ' αὐτοῦ C: αὐτῷ
P vid. M 33/35 διωκόντων – ἐπιφέρει *evanid. in M* 34 Εἶτα *evanid.*
in P 37 λυτρομένου C M: λυτρωμένου P 38 τῇ αἰτήσῃ P M:
 om. C

4a. Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο.

40 Καλῶς «τοῦτο»: δεικτικῶς γὰρ αὐτὸ λέγει ἀντὶ τοῦ ὁ πάσχω, εἰ ἐποίησα τῷ πρὸ ἐμοῦ βασιλεῖ.

4b. Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου.

Εἰ ἠδίκησα, φησί, καὶ ἤρπασα βασιλείαν ἄλλω προσήκουσαν.

45 **5a. Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδουσί μοι κακά.**

Εἰ μὴ κατὰ τὸ ἐναντίον, φησί, καὶ δικαίας ἀμύνης κρείττων ἐφάνην· ἐξὸν γὰρ εὐρόντι τὸν ἐπιβουλεύοντα δικαίαν ἐπαγαγεῖν τὴν ἄμυναν, οὐκ ἠθέλησα· εἰ οὖν μὴ καὶ ἄχρι τοῦ πάντα ὑπομεῖναι ἐνεκαρτέρησα ὑπὲρ τοῦ μὴ
50 παραβῆναί σου τοὺς νόμους, τί;

5b. Ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός.

Ἄπρακτος, φησί, γενοίμην κἀγὼ εἰς τοὺς νῦν ἐχθρούς, καὶ οὐ μόνον ἄπρακτος, ἀλλὰ καὶ πάθοιμι παρ' αὐτῶν, φησίν, ὅσα ἐπιθυμοῦσιν εἰς ἐμὲ ἰδεῖν. Ἐπάγει γάρ·

55 **6a-b. Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου καὶ καταλάβοι καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου.**

Ἄντὶ τοῦ παραδῶ με θανάτῳ.

6c. Καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι.

Καὶ εἴ τί μοι, φησίν, ἔστιν ἔνδοξον ἢ βασιλικόν, καὶ
60 τοῦτο μετ' ἐμοῦ τάφῳ περιγραφεῖ καὶ περικλεισθεῖ. Καὶ ἐξῆς·

7a-b. Ἀνάστηθι, κύριε, ἐν ὀργῇ σου· ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν σου.

Οὐκοῦν, φησί, δέσποτα, ἐξανάστησον σαυτὸν μετ' ὀργῆς

47/48 Cf. I Reg. 24 et 26

C P M

39 τοῦτο *Ca. corr.* P M: τούτῳ *Cp. corr.* 40 Καλῶς «τοῦτο»
P *Mutuid.*: om. C αὐτὸ P *Mutuid.*: om. C 41 εἰ C *Mutuid.*: om. P
47 εὐρόντι C M: εὐρον τί P τὸν ἐπιβουλεύοντα C M: τῶν
ἐπιβουλεύοντων P 48 μὴ C M: om. P 49 πάντα C P: παρόντος
M 51 ἄρα P M: ἄρα C 52 φησί C M: om. P νῦν ἐχθρούς
C M: συνέχθρους P 55 ἄρα P M: ἄρα C 57 Ἄντὶ – θανάτῳ
P M: om. C 58/62 Καὶ – ὀργῇ *evanid. in M* 60 περιγραφεῖ C:
περιγραφῆσεται P περικλεισθεῖ C: περικλεισθήσεται P 64 φησί
P M: om. C σαυτὸν P M: σεαυτὸν C

65 ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας καὶ δεῖξον σαυτὸν ὑψηλότερον καὶ ἀνώτερον τῶν ἐχθρῶν. Καλῶς δὲ ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ ἐκάλεσε τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς ὡς ἐπιχειροῦντας παραβαίνειν τοῦ θεοῦ τὸν ὄρον τὸν ἐπὶ τῷ βασιλεύειν τῷ Δαυεῖδ δεδομένον.

70 **7c. Καὶ ἐξεγέρθητι, κύριε ὁ θεός μου, ἐν προστάγματι ᾧ ἐνετείλω.**

Τουτέστι τὸ σαυτοῦ πρόσταγμα ἐκδίκησον· προσέταζας γὰρ τὸν ἀδικοῦντα τιμωρεῖσθαι· ἐπειδὴ οὖν ἀδικοῦσιν οὗτοι, διανάστηθι καὶ τὸ πρόσταγμα ὃ ἐνετείλω κατὰ τῆς
75 ἀδικίας ἐκβίβασον.

8. Καὶ συναγωγή λαῶν κυκλώσει σε, καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον.

Ἐὰν γὰρ τοῦτο, φησί, γένηται, πλῆθός σου τὴν σκηνὴν κυκλώσει ἐπὶ εὐχαριστία· τὸ γὰρ «σὲ» ἀντὶ τοῦ τὴν σκηνὴν
80 αὐτοῦ λέγει. Τὸ δὲ «ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον» βούλεται εἰπεῖν ὅτι ὑπὲρ τῆς εὐεργεσίας ταύτης καὶ ὑψηλὸς ἀναδειχθήσῃ καὶ δυνατὸς κατὰ τῶν παρανομούντων.

9a. Κύριος κρινεῖ λαούς.

Σὺ γὰρ εἶ, φησί, δέσποτα, ὁ δικαστὴς καὶ ἐπιγνώμων
85 τῶν λαῶν.

9b. Κρίνόν μοι, κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου.

Ἐπειδὴ οὖν αὐτὸς εἶ ὁ τὰς διακρίσεις ποιούμενος τῶν τε πονηρῶν καὶ τῶν μὴ τοιούτων, δίκασόν μοι κατὰ τὸ ἐπ' ἐμοὶ δίκαιον ἐν τούτῳ τῷ πράγματι.

90 **9c. Καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμοί.**

Καὶ καθὼς οὐκ ἐκακοποίησα ἐγώ – τοῦτο γὰρ «ἀκακίαν» ἐνταῦθα καλεῖ –, οὕτω μοι χάρισαι.

C P M

68 τῷ¹ C M: τὸ P 68/69 τῷ Δαυεῖδ δεδομένον C: τὸν δαυεῖδ P
τῷ δαυεῖδ M 72 σαυτοῦ C M: ἑαυτοῦ P ἐκδίκησον C P:
ἐνδίκως πράξον (πράξον *al. man. sup. l.*) M 77 *post* ἐπίστρεψον *add.*
κύριος κρινεῖ λαούς P 78 *post* γὰρ *add.* σου P *post* πλῆθός *add.*
μὲν P 81 *post* ὑψηλός *add.* ἐν πᾶσιν M 84 δέσποτα C P: *om.* M
86 μοι C M: με P μου C M: σου P 87 τὰς διακρίσεις
ποιούμενος C M: τὰς δικαίας κρίσεις ποιούμενος καὶ τὰς διακρίσεις P
88 μοι C M: με P 89 ἐπ' C M: *om.* P 90 Καὶ C P: *om.* M
92 ἐνταῦθα καλεῖ C P: καλεῖ ἐνταῦθα M

10a. Συντελεσθήτω δὴ πονηρία ἀμαρτωλῶν.

Τὴν δὲ πονηρίαν, φησί, τῶν ἀμαρτανόντων εἰς ἐμέ
95 συντέλεσον καὶ δὸς αὐτῇ πέρας, πάντας αὐτοὺς καταστεί-
λας.

10b. Καὶ κατευθυνεῖς δίκαιον.

Τοῖς δὲ τοῦ δικαίου φροντίζουσι, φησί, σύμπραζον.

**10c-11. Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ θεὸς δικαίως. Ἡ
100 βοήθειά μου παρὰ τοῦ θεοῦ τοῦ σώζοντος τοὺς εὐθεῖς τῇ
καρδίᾳ.**

Καὶ ὅτι, φησίν, οὐ ψεύδομαι, οὐδὲ πλάττομαι καλοκάγα-
θίαν ἐνώπιόν σου, αὐτὸς ὁ τοὺς λογισμοὺς ἐξετάζων καὶ
ἐμβατεύων τὰς διανοίας, προσέτι δὲ καὶ τοὺς νεφροὺς,
105 ὅθεν οἱ λογισμοὶ τῆς διανοίας τὰς ἀρχὰς ἔχουσι, τοῦτο
ἐπίστασαι ὅτι δικαίαν αἰτῶ τὴν βοήθειαν παρὰ σοῦ, ᾧ
ἔθος ἐστὶ σώζειν τοὺς ἐκτὸς πονηρίας.

12a. Ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος.

Ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω τὸ δίκαιον ἐπεκαλέσατο τοῦ θεοῦ
110 καὶ ἐμαρτύρησεν αὐτῷ ὡς ὄντι δικαίῳ, οὐκ ἦν δὲ δικαίου
θεοῦ τὸ ὑπερτίθεσθαι τὴν κατὰ τῶν παρανομούντων τιμω-
ρίαν, ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς βραδυτῆτος αὐτὸς ὁ προφήτης
καὶ φησιν ὅτι δίκαιος μὲν ἐστὶ κριτῆς, ἡ δὲ ὑπέρθεσις τῆς
τιμωρίας οὐκ ἔστι παρόρασις, οὐδὲ ἀσθένεια, ἀλλὰ μακρο-
115 θυμία κατὰ τινα οἰκονομίαν. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

12b. Καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν.

Εἰ γὰρ μὴ προσῆν, φησί, τῷ δικαίῳ τὸ μακρόθυμον,
οὐδὲν ἐκώλυεν αὐτὸν καθεκάστην τιμωρεῖσθαι, χορη-
γούντων ὕλην αἰ τῶν ἀμαρτανόντων τῇ δικαίᾳ τιμωρίᾳ.
120 Ἄλλ' οὐκ ἐκ τούτου, φησίν, ἀνακεῖσθαι ὀφείλουσιν καὶ
ράθυμεῖν οἱ ἀμαρτάνοντες· οἱ γὰρ σωφρονοῦντες τὴν

C P M

94 τῶν - ἐμέ C M: τῶν ἀμαρτωλῶν τῶν εἰς ἐμέ P 99 δικαίως
C^{corr.} M: δικαία P 100 τοῦ θεοῦ Cal. man. sup. l. P M: κυρίου C
102/103 καλοκάγαθίαν C P: κακολογίαν M 105 τοῦτο C M:
αὐτὸς P 106 ἐπίστασαι P M: ἐπίσταμαι C ᾧ P: ὡς C M 107
post ἔθος add. σοι M 109/113 τοῦ - ὅτι *evanid.* in M 110 δικαίῳ
C: om. P 111 τὸ *iter.* P 115 Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει P: ὅθεν ἐπιφέρει
M ὅθεν ἐπάγει C 120 οὐκ C M: om. P

μακροθυμίαν ὡς ἀπειλήν εὐλαβοῦνται καὶ τὴν ὑπέρθειν
τῆς ὀργῆς εἰς ἐπίτασιν τιμωρίας ὑποπτεύουσι· καὶ οὕτω,
φησὶν, ὀφείλουσι διακεῖσθαι οἷς μὴ ἐπάγεται ταχέως ἢ τῆς
125 δίκης εἴσπραξις. Ἐπάγει γάρ·

13-14a. Ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ
στιλβώσει, τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸ καὶ
ἐν αὐτῷ ἠτοίμασε σκεύη θανάτου.

Τὸ «ἠτοίμασεν» ἐνταῦθα ηὐτρέπισε βεβαίως λέγει. Ἔστι
130 γὰρ ὅτε ἀλλαχοῦ τὸ ἔτοιμον μόνον τὸ ἔδραϊον καλεῖ καὶ τὸ
βέβαιον, ὡς Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυί αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ
ἐδράζων καὶ βεβαιῶν· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ εὐτρεπὲς σημαίνει
βεβαίως καὶ ἀρарότως. «Σκεύη» δὲ «θανάτου» καλεῖ πάντα
τὰ βέλη καὶ τὰ ξίφη, τροπικῶς τὴν τιμωρίαν αἰνιπτόμενος
135 τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ βεβαίαν οὔσαν καὶ ἀνένδοτον.

14b. Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο.

Ἔνια τῶν ψαλτηρίων ἔχει «τοὺς καιομένους ἐξειρ-
γάσατο»· οὐδὲν δὲ οὐδὲ τοῦτο οὐδ' ἐκεῖνο λυμαίνεται τῇ
ἐννοίᾳ· ἂν τε γὰρ ἔχη «τοὺς καιομένους ἐξειργάσατο»,
140 βούλεται εἰπεῖν ὅτι τοὺς τιμωρουμένους καταναλίσκουσιν,
ἂν τε «τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο», ἀντὶ τοῦ τοῖς ὀφεί-
λουσι τιμωρηθῆναι ἐξειργασμένα ἐστὶ καὶ κατεσκευασμένα
τὰ τῆς τιμωρίας βέλη. Ἄχρι τούτου διαλεχθεῖς περὶ τοῦ
δικαίου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ μακροθύμου καὶ ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ
145 Δαυεὶδ δίκαιος εἶη τυχεῖν φιλανθρωπίας, καὶ ὡς ὅτι οἱ
ἐχθροὶ τέως ἀπολαύουσι μακροθυμίας εἰς ἐπιστροφήν, εἰ δὲ
μὴ βουλευθεῖεν, τρέψουσι τὴν μακροθυμίαν εἰς ἐπίτασιν
τιμωρίας, ἐντεῦθεν λοιπὸν διαλέγεται περὶ τῆς κακίας αὐτοῦ
τοῦ Ἀχιτόφελ ὅτι τε καὶ ἐβουλεύσατο πονηρῶς καὶ τὴν
150 πονηρίαν ἐνεδειξάτο, καὶ ὅτι μεγάλα προέθετο πράξαι κακά,
καὶ ὅτι πάντα ταῦτα εἰς τὴν αὐτοῦ ἐτράπη κεφαλὴν. Εἰ δὲ
τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ δέησιν ἔχει ἐπὶ τῷ γενέσθαι

---

131 Ps. 64, 7

C P M

124 μὴ P M: om. C   130/132 ἀλλαχοῦ – σημαίνει *evanid.* in M
131 τὸ C: om. P   137 καιομένους C P: καιομένους M   138 δὲ
C P: om. M   141 ἐξειργάσατο P M: om. C   τοῦ C: om. P M
150/152 ἐνεδειξάτο – μὲν *evanid.* in M   151 πάντα ταῦτα C: ταῦτα
πάντα P   152 τὰ μὲν C: ταῦτα P   τῷ C M: τὸ P

ταῦτα, τὰ δὲ τελευταῖα διήγησιν ὡς γεγονότων ἤδη τῶν
 πραγμάτων, οὐ δεῖ θαυμάζειν· τοιοῦτο γὰρ τὸ τῆς προφη-
 155 τείας εἶδος καὶ μάλιστα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Δαυεῖδ. Ἐν
 ᾧ γὰρ δέονται οἱ προφήται τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῷ τινα γενέσθαι,
 λαμβάνουσι χάριν καὶ γνώσιν τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι καὶ
 ὡς ἤδη γεγονὸς αὐτὸ ἀπαγγέλλουσι· καὶ τοῦτο ἂν τις
 ἐπισημνήμενος εὖροι οὐ μόνον ἐν τοῖς Ψαλμοῖς κείμενον,
 160 ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς Προφήταις, ἔνθα ἐν ταύτῳ περὶ τῶν
 αὐτῶν πραγμάτων καὶ δεήσεις κεῖνται ἵνα γένηται τὰ
 πράγματα καὶ διηγήσεις ὡς ἤδη γεγονότων, ὅτ' ἂν δοκῇ τῷ
 θεῷ πληροῦν αὐτά. Παρέχει δὲ τοῦτο τοῖς προφήταις, ὡς
 εἶπον, ἡ χάρις, τὸ ἀπαγγέλλειν τὰ μήπω γεγονότα. Οὕτως
 165 οὖν καὶ ἐνταῦθα ὁ Δαυεῖδ τὰ μὲν πρῶτα δέεται τοῦ θεοῦ
 ὥστε ἀπρακτον εὔρεθῆναι τὴν βουλήν τοῦ Ἀχιτόφελ, τὰ δὲ
 τελευταῖα ὡς ἤδη γεγονὸς ἀπαγγέλλει τὸ πρᾶγμα καὶ
 φησιν·

15. Ἴδου ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν
 170 ἀνομίαν.

«᾽Ωδὶς» ἐστὶ πόνος ἐπὶ τοκετῷ· ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς ὠδίνος
 σύλληψις ἠγεῖται, βούλεται εἰπεῖν διὰ τῶν δύο στίχων ὅτι
 συνέλαβε τὴν πονηρίαν καὶ ἔτεκεν αὐτὴν ἐπίπονον οὔσαν
 αὐτῷ τε τῷ γεννήσαντι καὶ οἷς ἐπιφέρεσθαι ἔμελλεν.

175 16a. Λάκκον ὠρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν.

«Λάκκον» ἐνταῦθα λέγει τὸ βάθος τῆς πονηρίας. Ἐφῆκε
 δέ, φησί, τῆς τοιαύτης ἐννοίας τῆς πονηρᾶς οὐδὲ ἐν βάθος
 ἀδιερεύνητον· ὑπόδειγμα γὰρ ἀντ' αὐτοῦ τοῦ πράγματος
 τέθεικεν ὅτι, ὡσπερ οἱ τοὺς λάκκους ὀρύττοντες οὐδὲν
 180 καταλιμπάνουσι τῷ βάθει ἄχρι τοῦ ἐπιζητουμένου πυθμένος,
 οὕτω καὶ οὗτος, φησίν, ἐνεβάθυνε τῇ πονηρίᾳ, οὐδὲν
 ἀκαταζήτητον τοῖς λογισμοῖς ἀπολιπών. Ἀλλὰ τί συνέβη
 διὰ τὴν τοῦ θεοῦ βοήθειαν;

C P M

153 διήγησιν C M: διηγείται P 154 οὐ δεῖ C M: οὐδὲ P
 154/155 τῆς προφητείας C P: τοῦ προφήτου M 161 γένηται
 C M: γένωνται P 162 δοκῇ C P: δοκεῖ M 164 ἡ χάρις C P:
 om. M post γεγονότα add. ὡς ἤδη γεγονότα M 165 οὖν P M: om.
 C ut vid. 167 γεγονὸς C M: γεγονότα P τὸ πρᾶγμα C M: τὰ
 πράγματα P 171 πόνος - ὠδίνος *evanid. in M* 178 τοῦ πράγματος
 C P: τῷ πράγματι M 179 ὀρύττοντες C M: ὀρύγοντες (*sic*) P
 180 post καταλιμπάνουσι add. ἐν M 182 ἀκαταζήτητον P M: ἀζήτη-
 τον C

16b. Καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.

185 Αὐτός, φησίν, ἦλω τῆ οἰκεία πονηρία.

17a. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ.

Καὶ ἐπέστρεψε, φησί, τὰ πονηρὰ βουλευήματα αὐτοῦ εἰς αὐτόν, ὑπ' αὐτῶν διαφθαρέντα ὧν ἐγέννησε μοχθηρῶν βουλευμάτων.

190 17b. Καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται.

Καὶ πάντα ὅσα ἀδίκως, φησίν, ἐβουλευήσατο κατ' ἔμοῦ κατέλαβεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, τουτέστιν αὐτόν· ἀπὸ γὰρ τῆς κορυφῆς ὅλον αὐτόν ὀνομάζει.

18. Ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην
195 αὐτοῦ καὶ ψαλῷ τῷ ὀνόματι κυρίου τοῦ ὑψίστου.

Ἐγὼ δέ, φησί, τούτων γινομένων, τί ἄλλο ἢ εὐχαριστεῖν δικαίως ἐποφλήσω τῷ πάντα ἐργασαμένῳ θεῷ; Καὶ ψαλῷ αὐτῷ ὕμνους πρέποντας τῆ τοσαύτη εὐεργεσία.

Ψαλμὸς Η̄

I. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ.

Οὐδεμίαν ἐγγύτητα ἔχει τὰ ῥήματα τοῦ ψαλμοῦ τούτου πρὸς τὴν ἐπιγεγραμμένην ὑπόθεσιν. Ἴνα γὰρ καὶ δοιή τις
5 εἶναι ὑπὲρ τῶν ληνῶν τὸ ὑπὲρ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, τουτέστι τῆς ἀμπέλου, οὐδὲ οὕτω συνορῶ τί ποτε βουλόμενος τῶν μὲν ἄλλων ἐμνημόνευσεν ὡς ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ὄντων καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν ἀνθρωπίνην, πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετῶν, αὐτοῦ δὲ μάλιστα οὐκ ἔ-

C P M

187 βουλευήματα αὐτοῦ C P: αὐτῶ βουλευήματα M 188 διαφθαρέντα C legi P: -έντες M ἐγέννησε C P: -σαν M μοχθηρῶν C P: πονηρῶν M 191 πάντα ὅσα (post ὅσα add. ἂν P) ἀδίκως, φησίν C P: πάντα, φησίν, ὅσα ἀδίκως M ἐβουλευήσατο C P: -σαντο M 192 κατέλαβεν P M: -βον C αὐτοῦ C P: αὐτῶν M 192/193 ἀπὸ γὰρ τῆς κορυφῆς (post κορυφῆς add. καὶ τῆς κεφαλῆς M) ὅλον αὐτόν (ἑαυτόν M) C M: om. P 194 usque ad comment. in Psalmum 8, 1.2 κατὰ - τέλος evanid. in M 196 γινομένων P: γεν- C 197 ψαλῷ C: ψαλλῷ (sic) P

I Ψαλμὸς Η̄ C: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ἡ P 5 εἶναι post τῶν ληνῶν transp. M τῆς C P: om. M 6 συνορῶ C P M P. corr.: συνορῶν M a. corr. ut vid.

10 μνημόνευσε τοῦ ζητουμένου καρποῦ. Διόπερ ἀφέντες ἡμεῖς
 τὰς τοιαύτας τερθρείας καὶ φλυαρίας ἐπὶ τὴν αἰτίαν τοῦ
 ψαλμοῦ τὴν ἀληθῆ χωρήσωμεν. Ἔστιν οὖν ὕμνος διὰ τοῦ
 μακαρίου Δαυεῖδ εἰρημένος κατ'ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος
 εἰς τὸν θεὸν λόγον γενόμενον ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ καὶ
 15 αὐτὸς ὁ κύριος ἔδειξε πολλὰ τῶν ῥητῶν ἐλκύσας ἐν τισὶ
 καιροῖς τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μάλιστα ἐκεῖνο τὸ ἔκ
 στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Τοῦτο καὶ
 ἐπ'αὐτῶν ἔδειχθη τῶν πραγμάτων, ὀπηνίκα καὶ τὸ ἱερὸν
 καταλαβὼν ὁ κύριος μετ'εὐφημιῶν πρεπουσῶν θεῶ, μετὰ
 20 τὸ ἐπιτιμῆσαι τοὺς Ἰουδαίους διὰ φθόνον τοῖς πράττουσι
 καλὰ καὶ κράζουσι, δεικνύς ὁ κύριος ὡς ἐνὸν αὐτῶ
 βουλομένῳ μὴ ἥττηθῆναι τῆς τῶν πονηρῶν κακίας, κεκίνη-
 κε θεία τινὶ ἐνεργείᾳ τὰ βρέφη τὰ ὑπομάζια λέγειν τοὺς
 τοιούτους ὕμνους, ἅτινα τῆς μὲν ἐπιτιμῆσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς
 25 οὐκ ἠσθάνετο διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελής, ὑπὸ δὲ τῆς θείας
 ἐνεργείας κινούμενα ἐφθέγγοντο τὸν ὕμνον, ὥστε λοιπὸν εἰς
 ἀπορίαν καταστάντας τοῦ γινομένου ἐπ'αὐτὸν τρέψαι τὸν
 κύριον τὴν μέμψιν καὶ φῆσαι πρὸς αὐτόν· οὐχ ὄρᾳς τί
 οὔτοι ποιοῦσι; τὸν δὲ κύριον εἰπεῖν· ναί. Πῶς γὰρ ἔμελλεν
 30 ἀρνεῖσθαι τὴν ἐνέργειαν ὁ ἐνεργῶν; Τοσοῦτον δὲ ἀπέσχετο
 τοῦ ἐπαγγεῖλασθαι παύειν τὰ βρέφη διὰ τὴν ὀργὴν τῶν
 Ἰουδαίων ὥστε καὶ τὸ ἐναντίον ἐπαγγεῖλασθαι ὡς εἰ καὶ τὰ
 νήπια σιωπήσωσιν, ὅπερ οὖν ἀδύνατον, μείζον αὐτοῖς
 δεῖξει θαῦμα τὸ παρασκευάσαι καὶ τοὺς λίθους καὶ τὰ
 35 ἄψυχα ἅπαντα ἀναφθέγγασθαι καὶ ἐκβοῆσαι τοῦ παρόντος

16/17 v. 3a. Cf. etiam Mt. 21, 16   27/29 Cf. Mt. 21, 16

C P M

11 καὶ C P: τε καὶ M   15 ἔδειξε C P: ἐδίδαξεν M   ῥητῶν
 C P: ῥημάτων *Me corr.*   17 *post* Τοῦτο *add.* γὰρ P   18 καὶ C: *om.*
 P *M ut vid.*   19 καταλαβὼν ὁ κύριος C M: ὁ κύριος καταλαβὼν P
 20/21 τοὺς Ἰουδαίους διὰ φθόνον τοῖς πράττουσι καλὰ (τοῖς - καλὰ
om. M) καὶ P M: τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ φθόνου C   21/22 ὡς ἐνὸν αὐτῶ
 βουλομένῳ μὴ (μὴ βουλομένῳ M) - κακίας C M: ὡς αἶνον αὐτῶ
 βουλομένῳ ἦν τότε μὴ ἥττηθῆναι τῆς τῶν πονηρῶν κακίας P   23 τὰ
 βρέφη τὰ ὑπομάζια λέγειν (λέγοντα M) C M: τὰ ὑπομάσθια λέγειν P
 25 ἠσθάνετο C M: -νοντο P   27 καταστάντας P M: -στάντος C
 28 φῆσαι C P: φάναι M   29 οὔτοι ποιοῦσι C P: ποιοῦσιν οὔτοι
 M   ἔμελλεν C P: ἤμελλεν M   30 ἀπέσχετο C M: ἀπείχετο P
 33 σιωπήσωσιν C P: -σουσιν M   οὖν C: ἦν P M   33/34 μείζον
 αὐτοῖς δεῖξει (δειξαι M) θαῦμα C M: μείζονα αὐτοῦ θαύματα δεῖξει P
 35 ἅπαντα C M: πάντα P

τὴν δόξαν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· εἰ δὲ προΐων ὁ ψαλμὸς οἶον τὸν καθολικὸν ὑπαινίττεται ἄνθρωπον διὰ τοῦ λέγειν ὅτι Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ καὶ ἀπαριθμήσασθαι πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη
 40 τοῦ πεδίου καὶ τὰ λοιπά, ἰστέον ὅτι μάλιστα μὲν ἀπὸ τῶν μερῶν τὰ ὅλα συσσημαίνει. Εἰ δὲ ὁ Ἰουδαῖος βιαζόμενος φιλονεικοῖ μᾶλλον εἰς τὸν κοινὸν λέγεσθαι ἄνθρωπον, μὴ εἰς τὸν Χριστόν, καὶ οὕτω γνωστὸν ἔστω ὡς καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν διὰ τοῦτο τῷ κοινῷ ἀνθρώπῳ πάντα ὑπετάγη τὰ
 45 τοιαῦτα, ἐπειδὴ εἰκὼν ἐγένετο τοῦ θεοῦ λόγου τοῦ μέλλοντος ἐν ὑστέροις γίνεσθαι ἀνθρώπου, ὥστε πανταχόθεν συνάγεται ἢ τὸ εἰς αὐτὸν τὸν κύριον εἰρῆσθαι τὸν ψαλμὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἢ τὸ δι' αὐτὸν λέγεσθαι τῇ εἰκόνι τῇ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ἡ κατὰ λέξιν ἐρμηνεία καὶ ἄκοντας τοὺς
 50 ἀντιλέγοντας συνάγει πιστεύειν ὅτι εἰς αὐτὸν εἴρηται τὸν ἐνανθρωπήσαντα κύριον, μάθοι τις ἂν ἐκ τῆς συνεχοῦς τῶν ῥημάτων ἐπαγγελίας.

2a. Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

55 Ὁ μακάριος Δαυεὶδ ἔστιν ὁ λέγων πρὸς τὸν κύριον ἐνανθρωπήσαντα ὡς πρῶτον μὲν πᾶσα ἡ γῆ ἐπιγνώσεται τὸ μυστήριον καὶ θαυμάσει· καὶ γὰρ ἐνανθρωπήσας ἀπὸ γῆς ἤρξατο τῆς θεοσημασίας· καὶ ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη μετὰ τῆς οἰκειᾶς σαρκός, τῇ τάξει τῶν
 60 πραγμάτων ἐπόμενος καὶ ὁ προφήτης ἐπάγει·

2b. Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν.

Ἄρξαμένη γάρ, φησὶν, ἀπὸ γῆς ἡ δόξα σου ὑπερανέβη

---

38 v. 7b   39/40 v. 8

C P M

37 διὰ τοῦ λέγειν C M: διὰ τοῦτο λέγει P   41 συσσημαίνει ego: συσημαίνει C συσσημαίνει P σημαίνει M ὁ C M: om. P   42 post ἄνθρωπον add. καὶ P   46 post ὑστέροις add. καιροῖς M   51/52 ἐκ – ἐπαγγελίας C: ἐκ τῆς συνεχοῦς τῶν ῥητῶν ἀπαγγελίας P ἐκ τῆς συνεχοῦς τῶν ῥητῶν ἀγγελίας M   54 πάσῃ C P: πᾶσι M   55 ἔστιν P M: om. C   58 θεοσημασίας C P: θεοσημείας M   καὶ² C P: om. M   60 ἐπάγει C *M^{ut vid.}*: ἐπάγοι P

τοὺς οὐρανοὺς ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Τί δὲ μάλιστα τῆς
65 δόξης αὐτοῦ σημεῖον ἐπὶ γῆς μέγιστον κατέστη;

3a. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον.

Τινὰ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων θαυμάτων, φησίν, ἔσθ' ὅτε καὶ
ἐπὶ ἄλλων ἐγένετο προφητῶν· τὸ δὲ φωνὴν ἔναρθρον διὰ
70 γλωσσῶν παιδικῶν, δι' ὀργάνων ἀτελῶν ἀναπεμφθῆναι,
ὑπεραίρουν εἰς σύνεσιν καὶ τῶν τελείων τὴν αἴσθησιν,
νῦν πρῶτον εἶδεν ἢ φύσις, ἐπειδὴ καὶ νῦν πρῶτον θείας
ἐπιδημίας ἦσθετο.

**3b-c. Ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ
75 ἐκδικητὴν.**

Ἐποίεις δέ, φησί, πάντα ταῦτα ἐπ' ὄψεσι τῶν ἐχθρῶν σου,
τῶν Ἰουδαίων, ἵν' ὀδυνῶνται πλέον ὄρωντες ἢ μὴ βούλον-
ται· καὶ κατελύετο ἐκ τοῦ γενομένου ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητής.
Ἐχθρὸς μὲν γὰρ ἦν ὁ Ἰουδαῖος τοῦ νόμου κατὰ τὸ ἀληθές,
80 παρόντα τὸν νομοθέτην οὐ δεχόμενος· ἐκδικητὴς δὲ ὅμως
αὐτοῦ προσεποιεῖτο εἶναι.

4a. Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου.

Ἄλλ' οὐδέν, φησί, θαυμαστὸν εἰ τῆς σῆς τέχνης ἔργα ἦν
ταῦτα, τό τε ἀνοιγῆναι νηπίων στόματα καὶ τὸ καταλυθῆναι
85 τοσοῦτων ἐχθρῶν εἰρωνεῖαν. Ἐκεῖνοι γὰρ ταῦτα ἐνήργουν,
φησίν, οἱ δάκτυλοι, οἱ καὶ τὸν οὐρανὸν παρὰ τὴν ἀρχὴν
εὐρύθμως ἀποτορνεύσαντες.

---

64 Eph. 4, 10

C P M

65 ἐπὶ – κατέστη C M: μέγα γὰρ ἐπὶ γῆς καὶ μέγιστον κατέστη P
70 post παιδικῶν add. οἶον P M 71 τῶν – αἴσθησιν C: τὴν τῶν
τελείων αἴσθησιν P M 72 εἶδεν C M: οἶδεν P πρῶτον C P:
πρῶτα M 73 post ἦσθετο add. ἢ ἀτελής φύσις P 76/78 Ἐποίεις δέ,
φησί, πάντα ταῦτα (ταῦτα πάντα M) ἐπ' ὄψεσι τῶν ἐχθρῶν σου τῶν
Ἰουδαίων ἵν' (ἵν' οὖν M) ὀδυνῶνται πλέον ὄρωντες ἢ μὴ βούλονται
(ὄρωντες – βούλονται om. M) – ἐχθρὸς (ἐχθρὸς Cp. corr. M: -θροῦ
Ca. corr.) καὶ ἐκδικητής C M: ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητής οὗτος P 81
εἶναι C P M al. man.; om. M 83/85 Ἄλλ' οὐδέν – εἰρωνεῖαν (M usque ad
καταλυθῆναι, reliquis evanid., vide infra) C M: τὸ καταλυθῆναι τοσοῦτων
ἐχθρῶν Ἰσραηλιτῶν P 84/87 καταλυθῆναι – ἀποτορνεύσαντες evanid. in
M 86 οἱ C: om. P 87 ἀποτορνεύσαντες C: ἀποτορνεύσαντος σοῦ
κύριε P

4b. Σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας.

Εὐδήλον ὅτι τοῖς μερικοῖς ἄστροις τὰ πάντα συμπεριλαμβά-
90 νει, ἥλιον καὶ τὰ κοινά. Τὸ δὲ «ἐθεμελίωσας» βούλεται
εἰπεῖν αὐτῶν τὴν εὐεργεσίαν, τὴν οὕτως ἐξ ἀρχῆς κατα-
σκευασθεῖσαν ὥστε διαμένειν αὐτὰ εἰς τὸ παντελές, ἕως ἂν
τῷ ποιήσαντι φανῆ καλῶς ἔχειν.

5. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμήσκη αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώ-
95 που ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν;

Θαυμάζοντός ἐστι τοῦ προφήτου, οὐκ ἐρωτῶντος, ὅση
δόξα ὑπῆρξε περὶ τὸν μὴ ἐλπίσαντα ποτὲ ἄνθρωπον
τοιούτων ἀξιωθῆναι. Τὸ γὰρ τὸν θεὸν λόγον μορφήν
δούλου λαβεῖν καὶ μὴ φύσιν ἑτέραν βελτίονα, τοῦτο εἶχε
100 τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπον χάριτος τὴν ὑπερβολήν. Βούλεται
οὖν σημᾶναι ὅτι ὅσα ὑπῆρξε τῇ σαρκὶ τοῦ κυρίου, τουτέστι
τῷ τελείῳ ἀνθρώπῳ ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς πρὸς τὸν θεὸν
λόγον, ταῦτα κοινὰ τῆς φύσεως ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης
φιλοτιμήματα.

105 6. Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, δόξη καὶ
τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν.

Τὴν βραχεῖαν ἐλάττωσιν εὐδήλον ὅτι τὸν θάνατον λέγει,
ὡς τοῦ μὲν ἀγγέλου ζῶντος αἰεί, τοῦ δὲ ἀνθρώπου
ἀποθνήσκοντος κατὰ νόμον φύσεως. Ἄλλὰ τοῦτο εἰς τὸν
110 τινα ἄνθρωπον εἰ ἐκληφθεῖη, οὐ μόνον βραχεῖα εὐρίσκεται

98/99 Cf. Phil. 2, 7

C P M

89/90 συμπεριλαμβάνει - «ἐθεμελίωσας» C M: συμπεριλαμβάνει πάν-
τα γὰρ σὺ ἐθεμελίωσας P 90/91 βούλεται εἰπεῖν αὐτῶν C: βούλεται δὲ
εἰπεῖν αὐτῶν P βούλεται αὐτῶν εἰπεῖν M 91 τὴν εὐεργεσίαν C: τὴν
ἐνέργειαν P^{ecorr.} εἰς τὴν εὐεργεσίαν M 92 παντελές C P: -ὡς M
96 ἐρωτῶντος C M: ἐρωτοῦντος (sic) P 97 ὑπῆρξε P M: ὑπῆρχε
C 98 τοιούτων ἀξιωθῆναι C: om. P M 102 ἐκ C M: om. P
τῆς^a C M: om. P 103/104 λόγον - φιλοτιμήματα C M: λόγον,
μέγα μυστήριον καὶ φοβερὸν τὸν θεὸν ἄνθρωπον γενέσθαι: ταῦτα γὰρ
κοινὰ ἐγένετο τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης φιλοτιμήματα: καὶ ὁ ἀπόστολος
λέγει: ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ: ὡς ἀνεξερεύνητα
τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ τὰ ἐξῆς P 107 ὅτι - λέγει C M: ὅτι διὰ τὸν
ἄνθρωπον καὶ τὸν αὐτοῦ λόγον P 108 αἰεί C M: om. P 108/113
τοῦ δὲ - κεῖνται *evanid. in* M 108/109 τοῦ δὲ - ἀποθνήσκοντος C: τοῦ
δὲ ἀποθνήσκοντος τοῦ ἀνθρώπου P 109/110 εἰς - ἐκληφθεῖη C: μὲν
ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν παράβασιν γέγονε καὶ P

ἢ ἐλάττωσις, ἀλλὰ καὶ πολλή, καὶ μάλιστα ἂν τις ἀναλογί-
 σαιτο ἐξ ὅσου οἱ περὶ τὸν Ἄδὰμ καὶ τὸν Ἄβελ καὶ τὸν
 Νῶε καὶ τὸν Ἀβραὰμ κεῖνται, τῶν ἀγγέλων αἰεὶ διαμε-
 νόντων. Κυρίως δὲ ἔχει χώραν ἐπὶ τῆς τοῦ κυρίου
 115 ἐνανθρωπήσεως, ὅς ἐπειδὴ τριῶν ἡμερῶν διαστήματι τὴν
 διαφορὰν ἐνδειξάμενος πρὸς τοὺς ἀγγέλους κατὰ τὸν
 θάνατον καὶ ταύτην συντετημημένην, αὐθις ἐκ νεκρῶν ἀνα-
 στας τοῦ παντὸς ἀπεδείχθη δεσπότης. Ἐπάγει γὰρ ἐφεξῆς·

6b-7. Δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας
 120 αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου, πάντα ὑπέταξας
 ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Αὐτὸς γὰρ μόνος γευσάμενος πρὸς ὀλίγον θανάτου καὶ
 τούτου ὑπὲρ ἡμῶν, πλείονι τῶν ἀγγέλων ἐστεφανώθη δόξη,
 καὶ αὐτῶν καταστάς κύριος τῶν ἀποθνησκόντων, καὶ οὐ
 125 μόνον αὐτῶν ἀλλὰ καὶ παντὸς ὄντος ὄρατοῦ τε καὶ
 ἀοράτου. Τὸ γὰρ λέγειν ὅτι «πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν
 ποδῶν αὐτοῦ» σαφέστερον ὁ Παῦλος ἐρμηνεύει φάσκων·
 Ἐν τῷ γὰρ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα οὐδὲν ἀφήκεν αὐτῷ
 ἀνυπότακτον· καὶ ὁ ψαλμὸς δὲ τρανότερον αὐτὸ αἰνίττεται
 130 λέγων· «ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου», ὥστε μηδὲν εἶναι
 θεοῦ ἔργον ὃ διαδράσεται τὴν ἐξουσίαν τοῦ καταστάντος
 κυρίου. Ἐναργέστερον δὲ ὁ Ἀπόστολος, ὡς πιστοῖς
 διαλεγόμενος, ἐρμηνεύει τὸ χωρίον ἅπαν, οὐκ εἰς ἄλλον
 εἰρησθαι τὸν ψαλμὸν τοῦτον λέγων ἢ εἰς τὸν κύριον αὐτόν,
 135 τὸν γενόμενον ἄνθρωπον· εἰς γὰρ τὰ ῥητὰ τοῦ ψαλμοῦ
 ἐπάγει· Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν
 Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφανωμέ-

128/129 Hebr. 2, 8   136/138 Hebr. 2, 9

C P M

111 ἢ C: *om.* *P ut vid.*   112 ἐξ ὅσου C: ἐξῆς πῶς P   113 *post*
 κεῖνται *add.* θνητοὶ σωμάσια P   115/117 τὴν διαφορὰν – συντετημημένην
 C M: τὴν διαφθορὰν μὴ ὑποστάς, ἀλλ' ἐνδειξάμενος νίκην κατὰ τοῦ
 θανάτου – πρὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦτο – οὐκίδε (*sic*) διαφθορὰν – μὴ
 γένοιτο – ἀλλ' P   118 ἀπεδείχθη P M: -θης C   123 ἐστεφανώθη M:
 -θης C P   124 αὐτῶν CP. *corr.* P: αὐτὸς Ca. *corr.* M   125 τε C P:
om. M   126 Τὸ γὰρ λέγειν C: τοῦτο γὰρ λέγει P M   127 *post*
 σαφέστερον *add.* δὲ *Mal. man. sup. l.*   128 τῷ γὰρ C P: γὰρ τῷ M   129
 αὐτὸ C P: *om.* M   131 διαδράσεται P M: -δράσεται C   132
 Ἐναργέστερον C M: ἐνεργέστερον P   134 τοῦτον λέγων C: *om.* P M
 135 τὸν C P: *om.* M   εἰς C M: οἷς P

νον – εὐδηλον οὖν ὅτι τῇ τοῦ παντὸς δεσποτεία λέγει καὶ
 τῇ ἀθανασία καὶ τῇ ἀτρεπτότητι – ὅπως χωρὶς θεοῦ ὑπὲρ
 140 παντὸς γεύσεται θανάτου ἢ, ὡς ἔνια τῶν ἀποστολικῶν ἔχει,
 ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσεται θανάτου· λυμαίνεται
 γὰρ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σημαιομένου οὐδέν. Εἴτε γὰρ χάριτι
 θεοῦ ἢ σὰρξ ἐγεύσατο θανάτου, δῆλον ὅτι χωρὶς θεοῦ
 ἐγεύσατο θανάτου· καὶ εἰ χωρὶς θεοῦ ἐγεύσατο θανάτου,
 145 πρόδηλον ὅτι χάριτι θεοῦ ἐγεύσατο θανάτου. “Ὁμως ἀρ-
 κτέον τῆς ἐρμηνείας ἵνα μὴ τὸ μέτρον ἀδικήσωμεν. «Πάντα
 ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ». Ἄρκεϊ μὲν οὖν,
 καθὼς εἴρηται, δηλῶσαι τὸ «πάντα ὑπέταξας» ὅτι οὐδὲν
 ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἐπειδὴ δὲ
 150 Ἰουδαίοις διελέγετο ὁ μακάριος Δαυεὶδ οὐ δυναμένοις
 συνυψωθῆναι τῷ λεγομένῳ, οὐδὲ εἰδέναι τὸ μέλλον, προσ-
 τίθησιν ἀπαριθμήσεις τινὰς αἱ καὶ τοὺς Ἰουδαίους τότε
 πρὸς εὐχαριστίαν ἐκίνουν ἱκανήν, νομίζοντας ὑπὲρ αὐτῶν
 εἰρῆσθαι τὸν ὕμνον, δι’ ὧν ἐπεγίνωσκον εἶναι δεσπόται
 155 βοῶν καὶ προβάτων. Καὶ τοῦτο οὖν ποιεῖ καὶ προστίθησι
 τῶν εὐτελῶν τὴν ἀπαρίθμησιν· καὶ οὐ λυμαίνεται τὸ «πάντα
 ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ»· ἢ γὰρ καὶ τῶν
 λεπτοτάτων ἀπαρίθμησις οὐκ ἀνατροπὴ ἐστὶ τῶν ὁμολογη-
 θέντων, ἐπιβεβαίωσις δὲ μᾶλλον, εἶγε οὐδὲ τὰ λεπτότατα
 160 κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν διαφεύγει τὴν τῆς δεσποτείας κατά-
 ληψιν. Προσθεῖς οὖν·

8. Πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου.

Ἄντὶ τοῦ τὰ ἡμέρα καὶ τὰ ἄγρια. Καὶ ἐπειπῶν·

139/141 Hebr. 2, 9   148/149 Hebr. 2, 8

C P M

138 εὐδηλον οὖν C: οὐ δῆλον P εὐδηλον M δεσποτεία C P:
 ἐξουσία M 139 τῇ¹ C P: om. M 143/144 δῆλον ὅτι – θανάτου¹
 C M: om. P 144 post θανάτου² add. χάριτι ἐγεύσατο Mal. man. sup. l.
 145 πρόδηλον – θανάτου C P: om. M 145/146 ἀρκτέον τῆς
 ἐρμηνείας C M: ἐκ τὸ ὄν εἶπομεν τῆς ἐρμηνείας τὴν ἀκολουθίαν P
 146 μὴ τὸ μέτρον C P: τὸ μέτρον μὴ M 147 ὑπέταξας
 C P M^{p. corr.}: ὑπέδειξας M^{a. corr.} 148 ὑπέταξας C: om. P M 151
 λεγομένῳ C M: δυναμένῳ P οὐδὲ C P M^{p. corr.}: οὐδὲν M^{a. corr.}
 152 αἱ C P M^{p. corr.}: αἷς M^{a. corr.} 156 τὸ C: τῷ P M 157
 ὑπέταξας C M: ὑποτάξας ῥήματι P καὶ C P: om. M 158/159
 ἐστὶ – ἐπιβεβαίωσις C M: ἐστὶ τῶν ἐπιβεβαιωθέντων καὶ ὁμολογηθέντων,
 στερέωσις P 160/161 τὴν τῆς δεσποτείας κατάληψιν C M: τὸν τῆς
 δεσποτείας καὶ τὴν αὐτῆς κατάληψιν P

165 9. Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν.

“Ἴνα εἴπη· τὰ ὑψηλὰ καὶ ταπεινά. Εἰς τὸν ἕν προοιμίους ὕμνον καταλήγει τὸν ψαλμὸν ἐπιφέρων·

170 10. Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

Καλὴν ἀρχὴν ἐπισφραγίσας τέλει καλῶ.

Ψαλμὸς Θ

1. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ.

Οἱ ἐπιγράψαντες τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐνάτου ψαλμοῦ 5 τοῦτο ἠβουλήθησαν σημᾶναι ὅτι εὐχαριστίαν περιέχει ὁ ψαλμὸς ὑπὲρ ὧν ὁ θεὸς ἐχαρίσατο καλῶν τῷ λαῷ, ἐξ ὧν αὐτὸς ἠπίστατο μόνος, οὐ λαβῶν σύντιμον τῆς φιλοτιμίας· «υἱὸν» γὰρ ἐνταῦθα τὸν λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ὠνόμασεν. “Ὅτι δὲ κρύφια τοῦ θεοῦ καλεῖν εἴωθεν ἡ γραφὴ τὰ 10 παρ’ αὐτοῦ ἀγαθὰ, ἃ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἦν ἐγνωσμένα πρὸ τούτου, δῆλον, ὡς καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ψαλμῷ φάσκει ὁ λαός· Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. Κάκεῖ γὰρ βούλεται εἰπεῖν ὅτι νόμους καὶ διατάξεις ἐχαρίσω τῷ λαῷ σου, ἃς ἄνθρωποι πρότερον οὐκ 15 ἐγίνωσκον. “Ὅπερ οὖν ἐλέγομεν, εἰ καὶ ἀσαφῶς περιέχει ἡ ἐπιγραφὴ τῶν ἐπιγραψάντων, ἀλλ’ ὅμως δοκεῖ τῇ ἀληθινῇ ἐννοίᾳ προσεγγίζειν, πλὴν ἔχειν οὐ τοῦ παραλελειμμένου,

---

12/13 Ps. 50, 8b

C P M

165/166 τῆς θαλάσσης P M: om. C 167 ταπεινά C: τὰ πετεινά P M
168 καταλήγει C M: καταλέγει P 169 σου P M: om. C. 171
post καλῶ add. ἐν γὰρ ἀρχῇ καὶ τέλει διδάσκει ἐπὶ παντὸς πράγματος τὸν θεὸν ὑμνεῖν καὶ δοξάζειν P

1 ante tit. add. εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων υἱοῦ P al. man. Ψαλ-
μὸς Θ M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ θ P θ C 2 τοῦ υἱοῦ P M: om. C 5
ἠβουλήθησαν P M: ἠκολούθησαν C 7 σύντιμον C: σύντομον P M a. corr.
σύμβουλον M P. corr. 8 τῶν Ἰσραηλιτῶν C M: τὰν Ἰσραηλιτικὸν P
9/18 τὰ παρ’ – ὅτι evanid. in M 16 δοκεῖ C: -εἶν P

ὅτι εἰς δύο οὗτος ὁ ἑνατος διήρηται ψαλμὸς παρ' Ἑβραίοις, καὶ ἔοικεν ἀληθὲς εἶναι. Δύο γὰρ φαίνεται ὑποθέσεις ἔχων
 20 ὅδε ὁ ψαλμὸς· τὰ μὲν γὰρ πρότερα αὐτοῦ περιέχει εὐχαριστίαν ὑπὲρ ὧν ὁ θεὸς παραδόξως τῶν περιοίκων καὶ τῶν πολεμίων ἐλυτρώσατο αὐτοὺς κατὰ διαφόρους καιρούς· τὸ δὲ ἕτερον μέρος τοῦ ψαλμοῦ ἐμφαίνει κατηγορίαν τῶν πλουσίων καθυπερηφανευομένων τῶν πενήτων τοῦ λαοῦ.
 25 καὶ ἔστιν ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου μέρους αὕτη· Ἰνατί, κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; Ὑπερορᾷς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψεσιν. Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἔμπυρίζεται ὁ πτωχός. Ὡστε παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ δύο ψαλμοὺς ἀριθμεῖσθαι τὸν παρ' ἡμῖν ἑνατον τοῦτόν φημι. Πληροῦται δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν
 30 ἑκατὸν πεντήκοντα, καθὼς ἔφαμεν ἤδη, ταύτη, ὅτι ἡμεῖς τὸν πρῶτον καὶ τὸν δεύτερον ψαλμὸν δύο ἀριθμοῦμεν, Ἑβραῖοι δὲ ἓνα τοὺς ἀμφοτέρους, ὡσπερ τὸ ἀνάπαλιν ἐνταῦθα ἡμεῖς μὲν ἓνα τοῦτον οἶδαμεν τὸν ἑνατον, ἐκεῖνοι δὲ δύο. Καὶ ἀναπληροῖ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τὴν
 35 ἔνωσιν ἢ τούτου τοῦ ἐνάτου διαίρεσις. Ἡ δὲ κατὰ λέξιν ἐρμηνεία σαφέστερον ποιήσει ἢ λέγω. Εἰ δέ τινες οἴονται «υἰδὸν» ἀκούοντες ἐνταῦθα τὸν δεσπότην Χριστὸν λέγεσθαι, μάλιστα μὲν οὐκ ἔῃ τὰ ἐξῆς τοῦτο νοεῖν· πολεμίων γὰρ μέμνηται καὶ ὀπλων καὶ ἀπαλλαγῆς καὶ ἔθνων τυραννικῶν
 40 ὁ προφήτης. Εἰ δέ τις μεταφορικῶς ὄπλα καὶ ἐχθροὺς καὶ ἔθνη τοὺς δαίμονας ὀνομάζει, καὶ ἀπαλλαγὴν τούτων εἶναι φησὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, θεωρηματικώτερον μὲν ὁ τοιοῦτος ἴσως ἐξηγήσεται, καὶ οὐ κωλύομεν, ἡμεῖς δὲ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας οὐδὲν
 45 προτιμῶμεν.

2a. Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, ἐν ὄλη καρδίᾳ μου.

25/27 v. 22-23b   30 Cf. Comm. in Ps. 2, 12c-d

C P M

18 οὗτος – ψαλμὸς C P: οὗτος ὁ ψαλμὸς ὁ ἑνατος διήρηται M
 20 ὁ C M: om. P   25 αὕτη C: om. P M   29 ἑνατον iter. M
 τοῦτόν C M: om. P   29/30 Πληροῦται δὲ (δὲ om. P) – πεντήκοντα
 C P: πληροῦται δὲ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ὁ ἀριθμὸς M   30 ἡμεῖς
 P M: om. C   31 τὸν πρῶτον C M: πρότερον P   32/40 ἓνα –
 μεταφορικῶς *evanid. in M*   34 τοῦ^s C *Pal. man. sup. l.*: om. P   36 ἃ P:
 ὁ C   37 ἐνταῦθα *post* Χριστὸν *transp.* P   45 *post* προτιμῶμεν *add.*
 ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ᾠ P *al. man.* ψαλμὸς ᾠ C *al. man. mg.*   46 καρδίᾳ μου P M:
 καρδίᾳ. διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου C

Εὐχαριστήσω σοι, φησίν, ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας. Τί δὲ τὸ εἶδος τῆς εὐχαριστίας;

2b. Διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου.

50 Καὶ γὰρ εἰώθασιν οἱ εὐχαριστοῦντες διηγεῖσθαι τὰ εἶδη καὶ τὰς αἰτίας τῆς εὐχαριστίας.

3a. Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί.

Ποιήσω δὲ τοῦτο, φησίν, οὐχ ὡς πρόσταγμα πληρῶν, ἀλλ' εὐφραϊνόμενος ἐπὶ τῷ πράγματι καὶ χαίρων· τοιαύταις
55 γὰρ εὐχαριστίαις ἡδεταὶ τὸ θεῖον, ὅταν ὦσιν αἱ εὐχαρισταὶ τῆς αὐτεξουσιότητος καρπὸς καὶ οὐκ ἀνάγκης τινὸς ἐκπλήρωσις.

3b. Ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου, ὑψίστε.

Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει. Ὑπὲρ τίνος οὖν εὐχαριστεῖς εἰπέ.

60 **4a. Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω.**

Ἐπείπερ, φησί, τοὺς ἐχθροὺς μου φυγάδας κατέστησας ὥστε κατὰ νώτου βάλλεσθαι.

4b. Ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου.

Τὸ «Ἀσθενήσουσι» ἀντὶ τοῦ ἐπείπερ ἡσθένησαν λέγει·
65 χρόνος γὰρ ἀντὶ χρόνου ἐνήλλακται. Ἐπάγει γάρ·

5. Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου, ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην.

Ἐδίκασάς μοι, φησίν, ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ οἰκείου καθίσας βασιλικῶς καὶ δικάσας καὶ καταγνοὺς τῶν ἐναν-
70 τίων. Τί οὖν πεποίηκας, δέσποτα, καθίσας ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ δικάσας;

6. Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

75 Δικάσας, φησί, καὶ εὐρῶν ἐκείνους μὲν ἀδικοῦντας, ἡμᾶς

C P M

47 Εὐχαριστήσω C P: -στῶ M 49 Διηγῆσομαι - σου P M: om. C
63 post ἀπὸ add. τοῦ C 64 ἀντὶ τοῦ C P: om. M λέγει C M:
om. P 66 τὴν² iter. C 67 ἐκάθισας - δικαιοσύνην *addidi e versione*
LXX

δὲ ἀδικουμένους, οὕτως αὐτοῖς ἐχρήσω ὥστε αὐτοὺς μήτε τὴν ἐπιτίμησιν ἐνεγκεῖν τὴν σὴν, ἀλλ' ἀπολέσθαι παντελῶς αὐτοῖς ὅπλοις, αὐταῖς πόλεσιν, αὐτοῖς γένεσιν. Ὁθεν ἐπάγει·

80 **7a. Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος.**

Ἐντὶ τοῦ μετὰ τῶν ὅπλων ἀπώλοντο.

7a. Καὶ πόλεις καθεῖλες.

Ἐπώλεσας δὲ αὐτῶν καὶ τὰς πόλεις.

7b. Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἤχου.

85 Συνηφάνισας δὲ αὐτῶν καὶ τὰ γένη. Καὶ καλῶς τὸ «μετ' ἤχου». Ὡστε, φησί, καὶ ἐξάκουστον αὐτῶν καὶ παρὰ τοῖς πόρρωθεν ἔτι γενέσθαι τὴν ἀπώλειαν.

8a. Καὶ ὁ κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μένει.

90 Αὐτὸς δέ, φησί, δέσποτα, κἀκείνων ἀπολλυμένων, ὁ αὐτὸς ἔμεινας βασιλεύων καὶ ἰσχύων καὶ τὸν σαυτοῦ θρόνον καὶ τὴν βασιλείαν βεβαιότεραν ἀπεργαζόμενος. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

8b. Ἐτοιμάσεν ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ.

95 Τὸ «Ἐτοιμάσεν» ἤδρασε καὶ ἐβεβαίωσε λέγει ὡς καὶ ἀλλαχοῦ· Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ ἐντὶ τοῦ ἐδράζων.

9a. Καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ.

100 Καὶ οὐδέν, φησί, θαυμαστὸν εἰ τούτοις τοῖς ἔθνεσιν ἔκρινας κατὰ τὸ δίκαιον, τοῖς περιοίκοις ἡμῶν λέγω. Αὐτὸς γὰρ εἶ ὁ πάσης τῆς οἰκουμένης τὴν κρίσιν ἐπάγων κατὰ καιρὸν καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ δικαίαν ἐκφέρων ψῆφον. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

---

95 Ps. 64, 7

C P M

76 μήτε C M: μὴ P   84 αὐτῶν C M: αὐτοῦ P   89 ἀπολλυ-
μένων P M^{ut vid.}: ἀπολλομένων (sic) C   90 σαυτοῦ C P: σεαυτοῦ M
91 βεβαιότεραν C P: βεβαίαν M   93 Ἐτοιμάσεν C P: -σας M
98 θαυμαστὸν C P: θαῦμα M   102 ἐπάγει P M: λέγει C

9b. Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι.

Ἐντὶ τοῦ αὐτοῦ εἶ ὁ κρίνων πᾶσιν ἐν εὐθύτητι.

105 10. Καὶ ἐγένετο κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψεσιν.

Δικάσας οὖν, φησί, καὶ καταγνοὺς ἐκείνων καὶ ἀποφηνά-
μενος κατ' αὐτῶν ἀπώλειαν, ἡμῖν τοῖς ταπεινωθεῖσι τὸ
ἐναντίον παρέσχες καὶ ἐγένου ἡμῖν καταφυγὴ καὶ βοήθεια
110 ἐν δέοντι ὅτε μάλιστα τῆς παρὰ σοῦ ἐχρήζομεν βοηθείας.

11a. Καὶ ἐλπισάτωσαν ἐπὶ σὲ οἱ γινώσκοντες τὸ ὄνομα σου.

Ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας, φησὶν, ἔχουσι τὸ θαρρεῖν πάντες οἱ σεβόμενοί σε.

115 11b. Ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, κύριε.

Ἐπεισας γὰρ πάντας οὕτω φρονεῖν σώσας τοὺς ἐλπίζον-
τας ἐπὶ σέ.

12a. Ψάλατε τῷ κυρίῳ τῷ κατοικοῦντι ἐν Σιών.

Πάντες οὖν, φησί, δοξάζετε τὸν θεὸν τὸν ἐν τῇ Σιών
120 προσκυνούμενον.

12b. Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ.

Ψάλλοντες δέ, φησί, καὶ τοῖς μακρὰν ἀπαγγέλλετε ἅπερ εἰργάσατο εἰς ἡμᾶς.

13a. Ὅτι ὁ ἐκζητῶν τὰ αἵματα αὐτῶν ἐμνήσθη.

125 Ταῦτα, φησί, λέγετε ὅτι ὁ θεὸς τοὺς φοβουμένους ἐκδικῶν, τῶν αὐτοῦ δούλων ταῖς ἀδικίαις οὐκ ἐφησύχασεν, ἀλλ' ἐξεδίκησεν.

C P M

104 πᾶσιν ἐν εὐθύτητι P: ἐν εὐθύτητι πᾶσιν M ἐν εὐθύτητι C 107
Δικάσας P M: δίκασον C 109 καὶ¹ P: om. C M post ἐγένου add.
γὰρ M 109/110 βοήθεια - βοηθείας C M: βοηθός: ἧς παρὰ σοῦ
χρήζομεν βοηθείας ταύτης ἐτύχομεν P 111 σὲ M: σοὶ C P 113
ἔχουσι C P: om. M τὸ θαρρεῖν C M: τὴν ἐλπίδα P 114/121 οἱ -
αὐτοῦ *evanid. in* M 114 σεβόμενοί P: φοβούμενοί C 116 σώσας C:
καὶ ἔσωσας πάντας P 118 Ψάλατε *ego*: ψάλλατε *codd.* 121 Ἀναγγεί-
λατε C: -λλατε P 122 ἀπαγγέλλετε *ego*: ἀπαγγέλεται M ἀπαγγέτε (*sic*)
C ἀπαγγέλοντες P 126 ταῖς ἀδικίαις C: καὶ τὰς ἀδικίας P M ἐφη-
σύχασεν *Cp. corr.* M: ἐψησύχασεν *Ca. corr.* P

13b. Οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων.

Καὶ οὐδὲ ἡ πενία, φησίν, οὐδὲ ἡ εὐτέλεια τῶν ἀδικη-
130 θέντων καταφρονῆσαι αὐτὸν πέποιήκε τῆς δίκης.

14a. Ἐλέησόν με, κύριε· ἴδε τὴν ταπείνωσίν μου ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου.

Τὸ «Ἐλέησόν με» ἀντὶ τοῦ ἠλέησάς με καὶ ἐρρύσω τῶν ἐχθρῶν· πάλιν γὰρ ὁ χρόνος ἐνήλλακται.

135 14b. Ὁ ὑψῶν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου.

Ἀντὶ τοῦ ὁ ὑψώσας καὶ ῥυσάμενος θανάτου· καὶ εἰκότως τοῦτο πεποιήκας, δέσποτα, φησίν. Διὰ τί;

15. Ὅπως ἂν ἐξαγγείλω πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών.

140 Ἴνα δῶς μοι, φησί, καιρὸν εὐχαριστίας ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ καὶ ἐσώθην. Εἶτα πάλιν ἀναλαμβάνει καὶ διηγεῖται τῶν πολεμίων τὰς συμφοράς·

16a. Ἐνεπάγησαν ἔθνη ἐν διαφθορᾷ ἣ ἐποίησαν.

«Ἐθνη» πάλιν τοὺς περιοίκους λέγει, ὅτι ἐκεῖνοι ταῖς
145 οἰκείαις ἤλωσαν πάγαις, ἡμεῖς δὲ παραδόξως διεσώθημεν.

16b. Ἐν παγίδι ταύτῃ ἣ ἔκρυψαν συνελήφθη ὁ πούς αὐτῶν.

Οἱ γὰρ ἡμῖν, φησί, κατασκευάσαντες παγίδας αὐτοὶ συνελήφθησαν οἷον ἐκ ποδῶν κατασχεθέντες ὡς εἶναι
150 αὐτοῖς καὶ ἄφυκτα τὰ κακά.

17a. Γινώσκεται κύριος κρίματα ποιῶν.

Ἐντεῦθεν, φησίν, ὁ θεὸς δῆλός ἐστιν ἐν πᾶσι τοῦ δικαίου φροντίζων. Πῶς καὶ τίνα τρόπον;

C P M

129 οὐδὲ¹ C P: οὐδὲν M 133 ἐρρύσω P M: ἐρύσω C 134 γὰρ C P: om. M 136 post καὶ¹ add. ὁ P post ῥυσάμενος add. με M 137 φησίν C P: om. M 140 δῶς Cp.corr. P: δός Ca.corr. M 141/142 καὶ² – συμφορὰς C P: τὰς συμφορὰς τῶν πολεμίων M 143 ἔθνη P M: om. C 143/148 ἐν – κατασκευάσαντες *evanid. in* M 144 post ὅτι add. τε C 145 ἤλωσαν C: ἐάλωσαν P 148 Οἱ P: εἰ C παγίδας P M: πέδας C 149 post ποδῶν add. καὶ P 152 ὁ θεὸς – πᾶσι C M: δῆλός ἐστιν ὁ θεὸς πᾶσι P 153 φροντίζων C M: φορτίζων P

17b. Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ
155 ἄμαρτωλός.

“Ὅτι πάντες, φησίν, οἱ ἁμαρτάνοντες οὐ διέφυγον αὐτοῦ τὰς χεῖρας, οὐδὲ τὰς τιμωρίας.

18a. Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἄμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην.

Τί γὰρ πεποίηκε; φησίν. Ἐκέλευσεν ἐξ αὐτῶν τοὺς
160 ἡμαρτηκότας ἀποθανεῖν.

18b. Πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθανόμενα τοῦ θεοῦ.

Τὸ αὐτὸ δέ, φησίν, ἐργάζεται καὶ ἐπὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθνη ὅσα μὴ φροντίζει τοῦ δικαίου καὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑποταγῆς.

165 19a. Ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός.

Ἴνα γινῶσι, φησί, πάντα τὰ ἔθνη ὅτι, εἴ τι καὶ κατὰ συγχώρησίν τινα ὁ λαὸς αὐτοῦ πάθοι καὶ ταπεινωθεῖη, ὅμως οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἐπιλανθάνεται τῶν οἰκείων.

19b. Ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολεῖται εἰς τέλος.

170 Ἀλλὰ γυμνάζων, φησί, τοὺς ἰδίου εἰς ὑπομονήν, ἐπειδὴν ἴδη αὐτοὺς ὑπομείναντας δεόντως, οὐκ ἀνόνητον αὐτοῖς ἐργάζεται τὴν τοιαύτην καρτερίαν. Εἶτα καὶ προσεύχεται·

20a. Ἀνάστηθι, κύριε, μὴ κραταιούσθω ἄνθρωπος.

175 Παρακλήθητι οὖν, φησί, δέσποτα, τοιοῦτος ἀεὶ γίνεσθαι περὶ τοὺς ἀθετοῦντας εἰς σέ, ὥστε μὴ νομίζειν τοὺς ἀνθρώπους δύνασθαι τι καὶ δίχα τῆς σῆς ἐπιτροπείας.

20b. Κριθήτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου.

Ἀλλὰ ποιήσον, φησί, διάκρισιν πάντων τῶν ἔθνῶν τῶν
180 τε ἀδικούντων, τῶν τε ἀδικουμένων.

C P M

159/160 Τί - ἀποθανεῖν C M: ἐκέλευσε, φησίν, τοὺς ἡμαρτηκότας ἀποθανεῖν P 162 τὰ λοιπὰ PM: λοιπὸν τὰ C 163/166 ὅσα - ἔθνη C P: om. M 166 τι C P: om. M 168 παντελὲς C P: -λῶς M 175 φησί, δέσποτα P: δέσποτα, φησί M δέσποτα C 176 μὴ *evanid.* in M 177 τῆς σῆς ἐπιτροπείας C: τῆς σῆς ἐπιτροπῆς P τινὸς ἐπικρατείας τῆς σῆς M 179 ποιήσον C: ποιῶ P ποιῶμαι M

21a. Κατάστησον, κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς.

Καὶ κατάστησον σαυτὸν, φησί, νομοθετοῦντα τοῖς τε ἁμαρτάνουσι καὶ τοῖς μὴ ἁμαρτάνουσι, τοῖς μὲν σωτηρίαν, τοῖς δὲ ἀπώλειαν ἐπιφέρων.

185 **21b. Γνώτωσαν ἔθνη ὅτι ἄνθρωποι εἰσιν.**

Καὶ μαθήσονται πάντα τὰ ἔθνη ὅτι, εἰ καὶ πολυχειρῖα ὑπερβάλλουσι καὶ ἐμπειρῖα πολεμικῇ διαφέρουσιν, ἀλλ' ὅμως ἄνθρωποι εἰσι χρεῖαν ἔχοντες ἐπὶ πᾶσι τῆς παρὰ σοῦ συμμαχίας.

190 **22a. Ἰνατί, κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν;**

Ἐντεῦθεν ἄρχεται τοῦ μέρους τοῦ δευτέρου ἐν ᾧ αἰτιᾶται τοὺς πλεονεκτοῦντας καὶ ὑπερηφάνους ἐν τῷ λαῷ. Καὶ καλῶς εἰπών· «Ἰνατί, κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν;», ἐπήγαγεν·

195 **22b. Ὑπερορᾷς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψεσιν.**

Μακροθυμεῖς γάρ, φησί, τοῦ πένητος ἀρπαζομένου καὶ θλιβομένου ὡς πόρρωθεν ὦν καὶ μὴ ὄρων τὰ γινόμενα. Καὶ τί συμβαίνει ἐκ τούτου;

200 **23a. Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός.**

Καλῶς «ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός»· τὸν γὰρ βοηθοῦντα μὴ εὐρίσκων καὶ τὸν πλεονεκτοῦντα ἐπικείμενον ἔχων, διαφλέγεται τὴν διάνοιαν ὡσανεὶ μὴ ἐφορῶντός σου τὰ ἀνθρώπινα.

205 **23b. Συλλαμβάνονται ἐν διαβουλίαις οἷς διαλογίζονται.**

Καὶ τί γίνεται ἀπὸ τῆς μακροθυμίας τῆς σῆς, φησί, δέσποτα; Ὁ μὲν ταπεινὸς ἐμπυρίζεται καὶ πάσχει τὰ ἀνήκεστα, οἱ δὲ ὑπερήφανοι καὶ πλεονέκται καὶ συλλήπτο-

C P M

182 σαυτὸν, φησί C: φησί. σαυτὸν M ἐπ' αὐτούς, φησί P 186/188
 Καὶ μαθήσονται – εἰσι P M: om. C 188 πᾶσι C M: πάσης P 190
 ante Ἰνατί add. ἀρχή Mpr. man. mg. μακρόθεν C P: κεκρόθεν (sic) M
 post μακρόθεν add. ὑπερορᾷς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψεσι C 195 ἐν¹ –
 θλίψεσιν P M: om. C 197 γινόμενα C P: γεν- M 201 ὁ πτωχός
 C: om. P M 202 ἐπικείμενον P M: om. C 203 ἐφορῶντός P M:
 ἐφῶροτός (sic) C 206 post φησί add. ὦ M

ρας ἔχουσι καὶ συναγωνιστὰς ἐν οἷς ἀδικοῦσιν ὑπὸ τῶν
210 παρασίτων ἑαυτῶν καὶ ὑπὸ τῶν κολάκων δράσται καλούμε-
νοι καὶ ἀνδρεῖοι καὶ συνετοὶ καὶ τὰ τοιαῦτα. "Ὅθεν
ἐπιφέρει·

24a. "Ὅτι ἐπαινείται ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς
ψυχῆς αὐτοῦ.

215 Οὐ γὰρ μόνον, φησίν, ὁ τοιοῦτος οὐκ ἐπιτιμᾶται, ἀλλὰ
καὶ ἐπαινείται ὑπὸ τῶν κολάκων ὡς ἀνδρεία κεχρημένος
ἱκανῇ κατὰ τῶν ἀντιδίκων. Καὶ καλῶς σχετλιάζων ὁ
προφήτης ἐπάγει·

24b-25b. Καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται. Παρώξυνε τὸν κύ-
220 ριον ὁ ἁμαρτωλός, κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐκ
ἐκζητήσει.

Εἶτα ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας, φησίν, ὁ πλεονέκτης οὐκ
αἰσθάνεται παροξύνων τὸν θεόν· πληρῶσαι γὰρ τὴν ὀργὴν
καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἑαυτοῦ βουλόμενος, ὅλος γίνεται τοῦ
225 πάθους καὶ οὐ τοῦ εἰδέναι ὅτι ἔστιν ὁ ἐπιβλέπων τὰ
ἀνθρώπινα. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

25c. Οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς ἐνώπιον αὐτοῦ.

Οὔτω γάρ, φησίν, ἀδικεῖται ὡς οὐκ ἐφορῶντος τοῦ θεοῦ
τὰ γινόμενα.

230 **26a.** Βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ.

Καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἀνόμοις διαπαντὸς ἐπιχειρεῖ
πράξειςιν.

26b. Ἀνταναιρεῖται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐ-
τοῦ.

235 Καὶ οὐδὲ βούλεται, φησίν, εἰδέναι ὅτι κριτῆς εἶ δίκαιος
κατὰ καιρὸν ἀποδιδούς ἐκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ.

26c. Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει.

Τοῦτο γάρ, φησί, μὴ λογιζόμενος ὁ ὑπερήφανος κατα-
κρατεῖν καὶ κατακυριεύειν οἴεται τῶν ὑποδεεστέρων.

C P M

210 δράσται P M: δραστήριοι C 224 τὴν ἑαυτοῦ C: αὐτοῦ P M

231 Καὶ C P: om. M διαπαντὸς ἐπιχειρεῖ C P: ἐπιχειρεῖ διὰ
παντὸς M 233/237 τὰ κρίματά - κατακυριεύσει *evanid. in M* 235
εἰδέναι C: ἰδεῖν P

240 27. Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐ μὴ σαλευθῶ, ἀπὸ
γενεᾶς εἰς γενεάν ἄνευ κακοῦ.

Τὸ «ἄνευ κακοῦ» ἀντὶ τοῦ ὑπὸ κακοῦ λέγει. Λογίζεται
γάρ, φησί, διαπαντὸς ἔσεσθαι ἐν εὐπραγίᾳ, καὶ τροπὴν τὰ
κατ' αὐτὸν καὶ μεταβολὴν οὐδεμίαν δέχεσθαι ὡς οὐκ ὄντος
245 τοῦ κρίνεσθαι.

28a. Οὐ ἄρας τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ
δόλου.

Οὔτε οὖν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἀδικίας ἀπέχεται τῆς διὰ
γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ψεύδεται καὶ ἐξαπατᾷ καὶ πάντα ποιεῖ
250 ὅσα βλάπτει τὸν ὑποδεέστερον.

28b. Ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ κόπος καὶ πόνος.

Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει διαφόρως.

29a. Ἐγκάθηται ἐνέδρα μετὰ πλουσίων.

Ἄλλὰ μετὰ τῶν ὁμοίων, φησί, συνεργῶν αὐτοῦ καὶ
255 συμπρακτόρων τὰς ἐνέδρας ἐργάζεται τοῖς ταπεινοτέροις.

29b. Ἐν ἀποκρύφοις τοῦ ἀποκτεῖναι ἀθῶον.

Τοῦ ἐπαγαγεῖν, φησί, θάνατον τῷ μηδὲν ἡδικηκότι.

29c. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσιν.

Καὶ ὄξύ, φησί, βλέπει εἰς τὸν ὀφείλοντα ἀδικηθῆναι δίκην
260 λέοντος ἐπιθυμοῦντος θήραν. Ἐπάγει γάρ·

30a. Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ
αὐτοῦ.

Καὶ τί ἐνεδρεύει καὶ τί ἐπιζητεῖ ἐπιφέρει·

30b-31a. Ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν, ἀρπάσαι

C P M

241 γενεᾶς P M: -ἄν C 242 Τὸ «ἄνευ κακοῦ» P M: om. C
243/244 τροπὴν - αὐτὸν C M: χαρῆ P 244 ὡς C M: μὴ P
248 post ἀπέχεται add. ἐκφυγεῖν, οὐδ' ἀπέχεται P 252 διαφόρως
C P: ἀδιαφόρως M 253 post Ἐγκάθηται add. καὶ Cal. man. sup. l. 254
post Ἄλλὰ add. καὶ P M 254/255 συνεργῶν - συμπρακτόρων C P:
αὐτοῦ καὶ συμπρακτόρων καὶ συνεργῶν M 257 Τοῦ - ἡδικηκότι C:
ἐπάγει γάρ τὸν ἀναίτιον ἄνθρωπον θάνατον καὶ κρυφίως καὶ φανερώς τῷ
μηδὲν ἡδικηκότι P ἐπαγαγεῖν, φησίν, οὐκ εἰδότες θάνατον τῷ μηδὲν ἡδικη-
κότι M 260 θήραν C M: θηράσαι P 264/265 ἀρπάσαι^a πτωχόν P:
om. C M

265 πτωχὸν ἐν τῷ ἐλκύσαι αὐτόν· ἐν τῇ παγίδι αὐτοῦ ταπεινώσει αὐτόν.

Καλῶς τὸν πλεονέκτην ἀπείκασε λέοντι, ἀρπακτικῶ θηρίῳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος, φησὶν, ὑποκάθηται ἐπὶ τῷ ἀρπάσαι τὰ ἀσθενέστερα καὶ ἐλκύσαι καὶ εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν μάνδραν
270 καὶ καταφαγεῖν, οὕτω, φησί, καὶ οὗτοι κατὰ τῶν πενήτων διαπράττονται. Τί οὖν αὐτοῖς γένοιτο τοιοῦτοις οὖσιν ἐπάγει·

31b. Κύψει καὶ πεσεῖται ἐν τῷ αὐτόν κατακυριεῦσαι τῶν πενήτων.

275 Εὐκτικὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν ὁ στίχος ἀντὶ τοῦ «Κύψει καὶ πεσεῖται». Βούλεται γὰρ εἰπεῖν· ἀλλ' ὅταν νομίῃ ὁ τοιοῦτος κεκρατηκένοι τοῦ πένητος καὶ καταπεπωκένοι τὸν τοιοῦτον ἤδη, τὸ τηνικαῦτα οἶον σχασθείσης τῆς πάγης αὐτὸς ἐμπεσεῖται ὁ πλεονέκτης καὶ δῶ δίκας τῆς παρανομίας.
280 Τίνος ἔνεκεν;

32a. Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐπιλέλησται ὁ θεός.

Ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα κατὰ διάνοιαν ἔχων ὅτι οὐ μέλει τῷ θεῷ τῶν πραττομένων, πάντα ἐποίει.

32b. Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ βλέπειν εἰς
285 **τέλος.**

Ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, φησί, λογιζόμενος ὁ πλεονέκτης, ὅτι ὁ θεὸς «ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ» ὥστε μὴ ἐφορᾶν τὰ γινόμενα, ἐπὶ τὸ πλεονεκτεῖν ἀδεῶς ἐχώρει· ὅτι δὲ εὐκτικὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν τὰ προλαβόντα τὰ ἐξῆς ἐπισημαίνει.
290 νει. Ἐπιφέρει γάρ·

33a. Ἀνάστηθι, κύριε, ὁ θεός μου, ὑψωθήτω ἡ χεὶρ σου.

Ἀντὶ τοῦ διὰ ταῦτα οὖν, δέσποτα, ὡς ἐξ ὕπνου ἀναστάς, ἀνωτέραν δεῖξον τῆς ἐκείνων γνώμης τὴν ἀπὸ σοῦ τιμω-

C P M

265/266 ταπεινώσει C M: -νώσαι P 267/268 λέοντι - θηρίῳ
C M: λέοντα, ἀρπακτικὸν θηρίον P 268 ἐπὶ τῷ C: ἐπὶ τὸ P ἐν τῷ
M 269 post μάνδραν add. αὐτοῦ M 275 Κύψει C P: κύψει M
278 σχασθείσης P M: ἀνεωγυίας C 279 ἐμπεσεῖται C P: ἐμπέσοι-
το M 280 post Τίνος add. οὖν M 282 κατὰ P M: om. C μέλει
M: μέλλει C P 288 γινόμενα C M: γενόμενα P 289/290 ἐπιση-
μαίνει C P: -νων M 290 Ἐπιφέρει γάρ P M: om. C

ρίαν. Κόλασον μὲν ἐκείνους, φεῖσαι δὲ τῶν ἀδικουμένων.
295 Ἐπάγει γάρ·

33b. Μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος.

Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι δι' ἣν εὐχεται τοὺς μὲν πλεονέκτας τιμωρηθῆναι, τοὺς δὲ πένητας βοηθηθῆναι.

34. Ἐνεκεν τίνος παρώργισεν ὁ ἀσεβὴς τὸν θεόν; Εἶπε
300 **γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐκζητήσει.**

Μάλιστα γὰρ διὰ τοῦτο τιμωρίας ἄξιός ἐστιν ὁ πλεονέκτης, ἐπειδὴ ἐλογίζετο μὴ εἶναι τὸν ἐκζητοῦντα θεόν.

35a. Βλέπεις ὅτι σὺ πόνον καὶ θυμὸν κατανοεῖς.

Πρωθύστερον κεῖται ἀντὶ τοῦ σὺ δὲ βλέπεις πόνον καὶ
305 θυμὸν κατανοεῖς. Οὐ γάρ, ὡς ὁ πλεονέκτης λογίζεται, φησίν, οὐκ ἐφορᾷς τὰ γινόμενα, ἀλλὰ καὶ ὄρᾳς καὶ τοῦ ἄρπαζομένου τὸν πόνον καὶ τοῦ πλεονεκτοῦντος τὴν μανίαν, ἐπὶ τῷ εἰς χεῖράς σου ἔλθεῖν τὸν πλεονεκτοῦντα καὶ χρήσασθαι αὐτῷ κατὰ τὴν σὴν δικαιοσύνην. Ἐπάγει γάρ·

310 **35b. Τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς χεῖράς σου.**

Τοῦτο σκοπῶν, φησί, μακροθυμεῖς καὶ ἀναμένεις. Οὐδὲ γὰρ ἔστι τοῦ πένητος ἀμέλεια παρὰ σοί, ἀλλὰ καὶ φροντὶς καὶ ἐπιμέλεια πολλή. Ἐπάγει γάρ·

35c-d. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός, ὀρφανῷ σὺ ἦσθα
315 **βοηθός.**

«Πτωχὸν» καὶ «ὀρφανὸν» ἐνταῦθα τὸν ἀδικούμενον λέγει μεταφορικῶς, ὡς οὐκ ἔχοντα τέως τὸν ἐπαμύνοντα.

36a. Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ.

320 Ἄλλὰ «Σύντριψον», φησί, τὴν δυναστείαν τῶν πλεονε-

C P M

296 πενήτων C P: πένητος M 298 πλεονέκτας C M: πλεονεκτοῦντας P 304 δὲ C M: om. P 306 καὶ¹ C P: om. M 307/309 μανίαν (παρανομίαν M), ἐπὶ τῷ (τῷ Ma. corr.: τὸ P M p. corr.) εἰς χεῖράς σου (σου om. P) ἔλθεῖν – αὐτῷ P M: μανίαν καὶ εἰς χεῖρας οὐ φέρει ἔλθεῖν τὸν πλεονεκτοῦντα καὶ κέχρησαι αὐτῷ C 311 ἀναμένεις C p. corr. P M: ἀναβαίνεις Ca. corr. 314 ὀρφανῷ P M: -νῶν C 315 βοηθός C P: βοηθῶν M 317 ἔχοντα C P: ἔχοντι M

κτούντων, ἵνα διχῆ κολάζονται καὶ ἀρπάζειν ἐπιθυμοῦντες καὶ δι' ἀσθένειαν ἐμποδιζόμενοι.

36b. Ζητηθήσεται ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ δι' αὐτήν.

325 «Ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ» ἀντὶ τοῦ τὰ χρήματα καὶ τὸν πλοῦτον ἃ κακῶς συνήγαγεν. Ταῦτα ἐν καιρῷ τῆς συμφορᾶς αὐτοῦ ἐπιζητήσει, φησί, καὶ οὐ μὴ εὕρη αὐτά, μηδὲ τὴν ἐξ αὐτῶν ὄνησιν ἀπενέγκηται. Τὸ γὰρ «δι' αὐτήν» ἦτοι τὴν πλεονεξίαν αὐτοῦ λέγει, ἦτοι τὴν προαίρεσιν.

330 **37a. Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.**

Ἴν' ὀφθῆς, φησί, δέσποτα, δικαίως βασιλεύων τοῦ παντὸς αἰῶνος ὡς κρίνων παντὶ καταπονουμένῳ τὸ δίκαιον.

37b. Ἀπολεῖσθε ἔθνη ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ.

335 «Ἐθνη» καλεῖ τοὺς πλεονέκτας ἐνταῦθα ὡς οὐ κατὰ νόμον ζῶντας τὸν Μωσαϊκόν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς βαρβάρους τοὺς μὴ πολιτευομένους τυχόν νόμοις. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φησί, τὴν γῆν τοῦ θεοῦ οἰκεῖν οὐ δύνανται.

38a. Τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πενήτων εἰσήκουσας, κύριε.

340 Ὁ γὰρ θεός, φησὶν, ὁ τῶν ἀδικουμένων ἀντιποιοῦμενος οὐ συγχωρεῖ τοὺς πλεονέκτας οἰκεῖν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ.

38b. Τὴν ἐτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν προσέσχε τὸ οὖς σου.

345 «Τὴν ἐτοιμασίαν» ἀντὶ τοῦ τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν ἐλπίδα ἦν ἔχοντες εἰς σὲ ἐκαρτέρουν ἀδικούμενοι.

C P M

324 δι' αὐτήν *ego*: ἡγουν δι' αὐτήν C *om.* P M 325 τὰ C P M *al. man. sup. l.*: *om.* M *post* χρήματα *add.* αὐτοῦ M 325/326 τὸν πλοῦτον C: ὁ πλοῦτος P M 327 αὐτοῦ C P: *om.* M ἐπιζητήσει, φησί C M: φησὶν, ἐπιζητήσει P οὐ C M: *om.* P μηδὲ P M: οὐδὲ C 328 Τὸ C P: τοῦτο M 329 ἦτοι τὴν προαίρεσιν (αἴρεσιν C) C P: *om.* M 330 *ante* Κύριος *add.* ὁ C 332 φησί C P: *om.* M 335 οὐ P M: μὴ C 337 νόμοις C P M *p. corr.*: -ους M *a. corr.* τοιοῦτοι C *a. corr. ut vid.* P M: -τον C *p. corr. (sic)* 340 ὁ² C P: *om.* M 344 «Τὴν ἐτοιμασίαν» – ἐλπίδα P: τὴν ἐτοιμασίαν αὐτοῦ τὴν βεβαιότητα λέγει καὶ τὴν ἐλπίδα M τὴν ἐτοιμασίαν ἀντὶ τοῦ τὴν ἐλπίδα C

39. Κρίναι ὀρφανῶ καὶ ταπεινῶ, ἵνα μὴ προσθῆ ἔτι τοῦ
μεγαλαυχεῖν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς.

Προσέσχεσ γάρ, φησί, καὶ κατενόησας, δέσποτα, καὶ
ἐδικαίωσας βοηθῆσαι μὲν τοῖς καταπονουμένοις, παντελῶς
350 δὲ τοὺς πλεονέκτας ἔξω τῆς γῆς ποιῆσαι τῆς σῆς ὥστε μὴ
πλεονεκτικὴν ἐπιδείκνυσθαι γνώμην κατὰ τῶν πενεστέρων.

Ψαλμὸς Ἰ

1a. Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ.

Ἐκ προσώπου ἑαυτοῦ τὸν ψαλμὸν τοῦτον ὁ Δαυεῖδ
εἶπεν, ὀπηνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ τοῦ Σαούλ. Καὶ ἐπειδὴ
5 συνεχῶς ἀπηγγέλλετο αὐτῷ μεταβαίνειν ἐκ τόπου εἰς
τόπον, ὡς τοῦ Σαούλ μέλλοντος ἐφεστάναι τοῖς τόποις
ἐνθα ἐκρύπτετο, φησί πρὸς αὐτοὺς τοὺς φυγαδεύοντας
αὐτόν·

1b-c. Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα. Πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου·
10 Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον;

Εἰ καὶ ἀναγκαία, φησὶν, ἡ μετανάστασις, πλὴν εἶδέναι χρῆ
ὅτι οὐκ ἀπὸ τούτων ἐλπίζω ἔξιν τὴν σωτηρίαν, ἀφ' ὧν
ἐπανίσταμαι συνεχῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ θεῷ πέποιθα ὅς ἐν παντὶ
τόπῳ δύναται παρασχεῖν τὴν σωτηρίαν. Τὸ γὰρ «Πῶς
15 ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου» ἀντὶ τοῦ πῶς ἐμοὶ ἐγκελεύεσθε λέγει.

2a. Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον.

Ὡσανεὶ τῶν ἀναγγελλόντων καὶ τοῦτο λεγόντων δεῖν
αὐτόν συνεχῶς μετανίστασθαι διὰ τὸ τοὺς ἐπιβουλεύοντας

4/7 Cf. I Reg. 18, 8 - 27, 4

C P M

347 ἄνθρωπον C: -ος P M 351 πλεονεκτικὴν Cp.corr. P M: πλε-
ονεκτεῖν Ca.corr. τῶν C P: om. M

1 Ψαλμὸς Ἰ Cal.man.mg. M: om. P 2 Εἰς - Δαυεῖδ Pal.man. M: εἰς
τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ Ἰ C 5 ἀπηγγέλλετο C M: ἐπηγγέλλετο P
8 post αὐτόν add. ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ Ἰ P 9 ἐρεῖτε C M: ἐρεῖται P
11 μετανάστασις C: μετάστασις P ἀναχώρησις M 12/13 τούτων -
συνεχῶς C M: τούτου ἐλπίζω ἔξην (sic) τὴν σωτηρίαν ἐφ' ὧν ἐπανίσταμαι
συνεχῶς P 13 ὅς C M: ὡς P 15 ἐρεῖτε M: ἐρεῖται C P πῶς
C M: om. P ἐγκελεύεσθε Mp.corr.: -σθαι C P Ma.corr. post ἐγκε-
λεύεσθε add. ὑμεῖς M

πᾶσαν ἰδέαν θανάτου ἐσκευασμένην ἔχειν. Ἐπὶ γὰρ «τοῦ
20 τόξου» καὶ «τῶν βελῶν» πάσας λέγει τὰς ἐπιβουλὰς.
“Ὅθεν ἐπιφέρει·

**2b-c. Ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν, τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν
σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδία.**

«Ἐν σκοτομήνῃ» ἀντὶ τοῦ ὡς ἐν σκοτομήνῃ. Σκοτομήνη
25 δέ ἐστίν ἡ ἀσέληνος νύξ. Σκοτομήνη οὖν τὸ σκότος τὸ
ἀσέληνον. Ἄχρι τούτου τὰ ῥήματα εἰπὼν τῶν παραι-
νούντων αὐτῷ τὴν μετανάστασιν, αὐτὸς λοιπὸν ἐπάγει πρὸς
τὸν θεόν·

3a. Ὅτι ἃ σὺ κατηρτίσω, αὐτοὶ καθεῖλον.

30 Ἐπὶ τοῦ τὰ γὰρ σὰ ἔργα καταλύειν σπεύδουσι τρόπον
τινὰ δι' ἐμοῦ. Ἄ γὰρ σὺ ἐν ἐμοὶ κατειργάσω, τουτέστιν ὅτι
με ἔχρισας καὶ εὐτρεπίζεις με εἰς βασιλείαν, καθελεῖν οὗτοι
σπεύδουσι καὶ ἀκυρῶσαι τὰς σὰς βουλὰς, τό γε ἐπ' αὐτοῖς.

3b. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησεν;

35 Ἐπὶ τοῦ ἐγὼ δὲ οὐδὲν φαῦλον εἰς αὐτὸν εἰργασάμην
τὸν Σαούλ, καὶ κατὰ τοῦτο ἐκείνου εἰμὶ δικαιότερος
πάσων ἀδίκως παρ' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οὖν, φησὶν, εἰμὶ
ἄξιός τοῦ τυχεῖν τῆς βοηθείας τῆς παρὰ σοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ
κατοικοῦντος καὶ ἐν τῷ ναῷ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἐπάγει
40 γάρ·

**4a-b. Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· κύριος, ἐν οὐρανῷ ὁ
θρόνος αὐτοῦ.**

Καὶ ὁ τι τοῦτο βούλεται εἰπεῖν ἐπάγει·

4c. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσιν.

45 Ἐπὶ τοῦ ἐφορᾶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ σου
τὸν πένητα καὶ τὸν ἀπροστάτευτον ἐπὶ τῷ βοηθῆσαι τῷ
τοιούτῳ.

C P M

20 λέγει C P: λέγειν M 22 Ἡτοίμασαν C MP.corr.: ἠτοίμασας
Ma.corr. ὑτοίμασεν (sic) P 30 τὰ γὰρ σὰ ἔργα P: γὰρ σὰ ἔργα M τὰ
σὰ ἔργα C ut vid. 31 σὺ C P: σοὶ M 32 βασιλείαν PM: βασιλέα C
35 οὐδὲν C P: οὐδὲ M 36 τοῦτο C M: τὸ P 38 τῆς² C M:
om. P post σοῦ add. τε M 41/42 κύριος² - αὐτοῦ P M: om. C
44 ἀποβλέπουσιν C P: ἐπιβλέπουσιν M 45 post ἐφορᾶς add. καὶ P
post σου add. ἐπὶ P

4d. Τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

50 Ἐναντὶ τοῦ διακρίσιν ποιεῖται τῶν πρακτέων ἕνεκα ὧν τε πάσχει ἀδίκως, ὧν τε ποιεῖ ἐνδίκως.

5a. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ.

Ἐναντὶ τοῦ ἐπίσταται γὰρ ἐκάστου τὴν πράξιν.

5b. Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν.

55 Σοῦ οὖν, φησί, τοῦ θεοῦ τοιαύτην ἔχοντος γνώμην περὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας, ὁ τῆ ἀδικίᾳ συμπράττων, ὡς ἔοικεν, ἀγνοεῖ μισῶν ἑαυτόν. Τί γὰρ γίνεται ἐπὶ τῶν τοιούτων;

6. Ἐπιβρέξει ἐπὶ ἀμαρτωλοὺς παγίδας· πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἢ μερίς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν.

Ἐνωθεν γάρ, φησὶν, ἐκ τῶν ὑψωμάτων τῶν σῶν ἐπιπέμπεις αὐτοῖς τιμωρίας διαφόρους ἐν αἷς παγιδεύονται καὶ οἶον ὡς ἀπὸ πυρὸς ἀναλίσκονται. «Πνεῦμα» δὲ «καταιγίδος» καλεῖ δύναμιν εἰς ἄδου κατάγουσαν. Αὕτη φησὶν ἐστὶν αὐτῶ ἢ μερίς, οὗτος ὁ κληρὸς. Τὸ γὰρ «ποτήριον» ἐνταῦθα αὐτὸν τὸν θάνατον καλεῖ, ὡς καὶ ὁ κύριος· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο ἐναντὶ τοῦ ὁ θάνατος καὶ ὁ σταυρός. Διὰ δὲ ταῦτα οὕτως ὁ θεὸς ποιεῖ ἐπὶ τοὺς ἀσεβοῦντας καὶ ἀδικοῦντας.

70 Ἐπάγει γάρ·

7. Ὅτι δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν, εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.

Δίκαιος γὰρ ὑπάρχων, φησί, καὶ εὐθής, οὐκ ἀνέχεται μὴ

67/68 Mt. 26, 39

C P M

50 *post* πρακτέων *add.* ἐκεῖνος P ἕνεκα C P: -εν M 51 ἐνδίκως C: οὐκ ἐνδίκως P M 55 Σοῦ – τοιαύτην P M: τοῦ οὖν θεοῦ, φησί, τοιαύτην C 57 ἑαυτόν CP. *corr.* P M: ἑαυτοῦ Ca. *corr.* 59 παγίδας C P: παγίδα M 60 αὐτῶν C M: αὐτοῦ P 64/65 Αὕτη – ἐστὶν C P: αὕτη, φησὶν, αὐτῶν ἐστὶν M 68 δὲ C P: *om.* M 70 γάρ C: *om.* P M 73 φησί, καὶ εὐθής C M: καὶ εὐθής, φησὶν P

οὐ τοιοῦτος φαίνεσθαι τοῖς οὐ τοιαύτην ἐπιδεικνυμένοις τὴν
75 γνῶμην.

Ψαλμὸς ΙΑ

Ὁ ἐνδέκατος ψαλμὸς τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει· (1) **Εἰς τὸ
τέλος, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ.** «Ὀγδόην» ἔθος
τοῖς Ἑβραίοις καλεῖν ἦν νῦν καλοῦμεν κυριακὴν. Ἐπειδὴ
5 γὰρ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις ὁ τῆς ἑβδομάδος κύκλος περιγράφε-
ται, τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην καὶ ὀγδόην καλοῦσι καὶ πρώτην.
Σημαίνει οὖν ἡ ἐπιγραφὴ ὡς ἀγαθοῦ τινος ὑπάρξαντος τῷ
Δαυεῖδ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἥτις μετὰ τὸ σάββατον ἐγένετο.
Ἄλλ' ὅτι μὲν αἱ ἐπιγραφαὶ οὐκ εἰσὶν ἀληθεῖς ἐκ πολλῶν
10 δεδηλωται, καὶ ἡμεῖς αἰσθανόμεθα περιττὸν ποιοῦντες τὸ
πρᾶγμα τὸ ἐρμηνεύειν τὰ ἀλλόκοτα· ἀλλ' ἵνα μὴδὲ τοῦτο
ἀγνοῆ ὁ ἀναγινώσκων, καὶ αὐτὸ τοῦτο καθ' ὅσον οἶόν τε
ποιοῦμεν. Ἡ δὲ ἀληθὴς ὑπόθεσις ἐστὶ τοῦ ψαλμοῦ ἥδε· ἐκ
προσώπου ἰδίου λέγει τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὁ μακάριος
15 Δαυεῖδ μεμφόμενος τοὺς ὑποκρινόμενους πρὸς αὐτὸν φι-
λίαν, διαβάλλοντας δὲ αὐτὸν τῷ Σαούλ. Οἱ γὰρ πλείους
χαριζόμενοι τῷ κρατοῦντι ἐπειρῶντο λόγους θηρεύειν παρὰ
τοῦ μακαρίου Δαυεῖδ, φιλίαν ὑποκρινόμενοι, ἵν' ἔχοιεν χώ-
ραν διαβάλλειν αὐτὸν καὶ ἐκ τούτου εὐδοκιμεῖν παρ' αὐτῷ.
20 Τοὺς τοιοῦτους οὖν αἰτιᾶται, κατὰ κοινού μὲν τὴν κατηγο-
ρίαν ποιούμενος διὰ τὸ τοῦ λόγου ἀνύποπτον, ἐκείνους δὲ
εἰδικῶς αἰνίττεται τοὺς τοιοῦτους. Οὐδὲ γὰρ πάντας ἠτιᾶτο
ἀνθρώπους, ἐπειδήπερ οὐδὲ ἐνεχώρει αὐτῷ καθάπαξ μὴδέ-

15/19 Cf. I Reg. 18

C P M

74 οὐ¹ C M: om. P τοιοῦτος Cp. corr. P M: τοιούτου Ca. corr.
post τοιοῦτος add. μὴ P

1/2 Ψαλμὸς – ψαλμὸς C: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ια P ψαλμὸς ἐνδέκατος. ὁ
ἐνδέκατος ψαλμὸς οὗτος M 4 καλοῦμεν iter. M 5 ἐν C M: om. P
ὁ – κύκλος C M: τῆς ἑβδομάδος ὁ κύκλος P 6 ὀγδόην καλοῦσι
C M: ὀγδόην ἦν καλοῦσι P 7 οὖν C M: δὲ P 10/11 ποιοῦντες
τὸ πρᾶγμα τὸ C P: ποιοῦντες τὸ πρᾶγμα Ma. corr. ποιοῦντες τὸ πράγματα
(sic) Mp. corr. 12 ἀγνοῆ C M: ἀγνοεῖ P οἶόν τε C M: οἶονται P
14 τοῦτον τὸν ψαλμὸν C M: τὸν ψαλμὸν τοῦτον P 20 οὖν C P:
μὲν M 23 αὐτῷ C: αὐτὸν P M

να κατὰ τὸ ἀληθές ἔχειν φίλον· εἶχε γὰρ τὸν Ἰωνάθαν καὶ
25 εἶ τινα τοιοῦτον. Ἄλλα δι' ἣν εἶπον ὑπόθεσιν, τινὰς μὲν
αἰνίττεται, κατὰ κοινοῦ δὲ τοὺς λόγους ἐκφέρει.

2a. Σῶσόν με, κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὄσιος.

«Ὁσιος» ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ εἰλικρινῆς καὶ τὸ τῆς φιλίας
δίκαιον ἀκριβῶς διασώζων.

30 **2b. Ὅτι ὠλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν
ἀνθρώπων.**

«Ὁλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι» ἀντὶ τοῦ ἀπώλετο καὶ ἠφά-
νισται ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὡς τῶν πολλῶν
λοιπὸν καὶ αἵρουμένων καὶ φιλοῦντων τὰ ψεύδη διὰ τὸ
35 χαρίζεσθαι τῷ κρατοῦντι.

3a. Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ.

«Μάταια» ἀντὶ τοῦ ἐπιβλαβῆ καὶ ὑποκρίσεως πεπληρωμέ-
να, ἃ λαλεῖ, φησί, πρὸς ἐμὲ – τοῦτο γὰρ λέγει «πρὸς τὸν
πλησίον αὐτοῦ» – ἵνα, λαβόμενοί μου λόγου τινός, καταμη-
40 νύσωσι τοῦτον τῷ βασιλεῖ. Ὅθεν ἐπάγει·

3b. Χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν κακά.

«Ἐν καρδίᾳ» γάρ, φησὶν, ἄλλα βουλευόμενοι, διὰ τῶν
χειλέων ἕτερα προσφέρουσιν, οἷον κολακικὰ καὶ εὐφημα· τὸ
δὲ ἀληθές, φησί, τοιαῦτα λαλοῦντες πεπληρωμένην ἔχουσι
45 τὴν καρδίαν πονηρίας.

4a. Ἐξολοθρεύσαι κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια.

24/25 I Reg. 18, 1-4

C P M

24 *post* γὰρ *add.* ὡς P M 24/25 καὶ – τοιοῦτον P M: καὶ εἶ τις ἦν
ἄλλος κατ' αὐτόν C 26 *post* ἐκφέρει *add.* ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ἰα P 27
post κύριε *add.* ὁ θεὸς μου M 32 Ὁλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι P M: *om.*
C ἀπώλετο C P M *a. corr.*: -οντο M P *corr.* καὶ C P: *om.* M
32/33 ἠφάνισται C M: ἠφανίσθη P 33 ὡς C: *om.* P M 34
λοιπὸν καὶ M P *corr.*: λοιπῶν καὶ M *a. corr.* λοιπὸν C καὶ P 39 μου
C P: *om.* M 40 Ὅθεν ἐπάγει C M: ἐπάγει γὰρ P 41 ἐλάλησαν C P:
-σεν M 42 *post* διὰ *add.* δὲ M 43 προσφέρουσιν P M: προσφέρον-
ται C κολακικὰ P M: κολακευκικὰ (*sic*) C 44 τοιαῦτα λαλοῦντες
C M: τοιαῦτα λαβόντες εἰς νοῦν καὶ λαλοῦντες διεστραμμένα P 46
Ἐξολοθρεύσαι C M: ἐξολοθρεύσει P

Ἄλλ' ἀπειή, φησί, τοιοῦτον εἶναι, μάλλον δὲ καὶ γένοιτο τοὺς τοιούτους περιπεσεῖν τῇ δικαιοτάτῃ τοῦ θεοῦ ἀποφάσει, τῇ τοὺς τοιούτους ἐκποδῶν ἐργαζομένη.

50 **4b. Γλῶσσαν μεγαλορήμονα.**

«Μεγαλορήμονα» καλεῖ τὴν μὴ κατὰ τὸ δίκαιον λαλοῦσαν. Ἀλαζονείας γὰρ ἦν ἔργον παριέναι τοῦ δικαίου τὴν τάξιν καὶ ἐρεθίζειν καὶ ἐξοργίζειν τὸν Σαοὺλ κατ' αὐτοῦ.

5a. Τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν.

55 Οἵτινες, φησί, ταύτην ἔχουσι τὴν πεποιθήσιν, τὸ βλάπτειν τινὰς διὰ γλώσσης, καὶ θεὸν μὲν μὴ ἠγούμενοι ἐφορᾶν τὰ ἀνθρώπινα, τὸ πᾶν δὲ τιθέμενοι ἐν τῷ λέγειν τι κακὸν καὶ κατασκευάζειν. Ὅθεν ἐπάγει·

5b-c. Τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἐστίν· τίς ἡμῶν κύριός
60 **ἐστίν;**

Ὡσανεὶ ἐκείνων τοῦτο λεγόντων. Ὡς γὰρ οὐκ ὄντος, φησί, τοῦ διακρίνοντος τὰ λεγόμενα ἢ γινόμενα, οὕτω τὸ πᾶν τίθενται ἐν τῷ τι κακὸν ποιεῖν διὰ γλώσσης καὶ διὰ χειλέων καὶ ἐπὶ τούτῳ σεμνύονται. Τί οὖν;

65 **6a-c. Ἐνεκεν τῆς τάλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος.**

Ἄλλὰ διὰ τὴν τοιαύτην, φησί, τάλαιπωρίαν τῶν διαβαλλομένων καὶ τὴν ἀσθένειαν καὶ διὰ τὸν στεναγμὸν τῶν ὑπομενόντων τοιαῦτα, ἐπήγγελται ὁ θεὸς διανίστασθαι καὶ 70 ἐκζητεῖν καὶ ἐκδικεῖν τὸ δίκαιον καὶ δημοσίᾳ καὶ ἐπὶ πάντων τιμωρεῖσθαι τοὺς ὑποκριτὰς καὶ ὑπερηφάνους. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπάγει·

6d. Θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ, παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ.

Ἐπήγγελται οὖν φροντίζειν τοῦ δικαίου καὶ τοὺς μὲν

C P M

47/48 γένοιτο τοὺς τοιούτους C: γένοιτο τούτους P γένοιτο τοιούτους M^{p. corr.} γέ τὸ τοιοῦτο M^{a. corr.} 53 τάξιν C P: πράξιν M 59 παρ' ἡμῶν P M: παρ' ἡμῖν C 61/62 ὄντος, φησί C: ὄντος, φησί, κυρίου P ὄντος κυρίου, φησί M 62 λεγόμενα ἢ C P: om. M γινόμενα C P: γεν- M 63 διὰ² C P: om. M 69/70 καὶ ἐκζητεῖν καὶ ἐκδικεῖν C M^{p. corr.}: καὶ ἐκδικεῖν καὶ ἐκζητεῖν P καὶ ἐκζητῶν καὶ ἐκδικῶν M^{a. corr.} 71 ὑπερηφάνους C P: om. M

75 ἀδίκους τιμωρεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐπιεικεῖς καὶ διαβαλλομένους
σώζειν οὐ λαθραίως, οὐδὲ ὡς ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀλλὰ
φανερῶς καὶ πεπαρρησιασμένως. Ἐπάγει οὖν λοιπὸν αὐτὸς
ὁ Δαυεὶδ·

7a. Τὰ λόγια κυρίου λόγια ἀγνά.

80 Τὰ τοιαῦτα οὖν, φησί, τοῦ θεοῦ λόγια, καὶ τὰ τοιαῦτα
ἐπαγγέλματα καὶ τὰ τοιαῦτα προστάγματα, ἀληθινὰ οἶδα καὶ
οὐ ψευδῆ· τοῦτο γὰρ λέγει ἀγνά. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι
κατὰ τὸ ἀληθὲς ποιήσει ταῦτα.

**7b-c. Ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον ἐν τῇ γῆ, κεκαθα-
85 ρισμένον ἑπταπλασίως.**

Ἐπειδὴ εἶπε· τὰ λόγια κυρίου καθαρὰ καὶ ἀνεπίμικτα
ψεύδους, ἐπάγει· ὡς τὸ ἀργύριον τὸ προσομιλήσαν πυρὶ
καθαρὸν εὐρίσκεται πάσης κηλίδος, οὕτω, φησί, καὶ τοῦ
θεοῦ τὰ τοιαῦτα προστάγματα εἰλικρινῆ ἐμφαίνεται καὶ οὐκ
90 ἀνακεχρωσμένα ψεύδει. Τὸ δὲ «ἑπταπλασίως» ἀντὶ τοῦ
πολλαπλασίως λέγει· βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι σφόδρα
πολλαπλασίως ἐστὶ καθαρὰ καὶ ἀνεπίδεκτα ψεύδους. Ταῦτα
εἰπὼν ὡς ἐν προφητεία, ἐπάγει λοιπὸν ὡς ἐν εὐχῇ·

**8. Σὺ, κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ
95 τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα.**

«Τῆς γενεᾶς ταύτης» ἀντὶ τοῦ τῶν ὑποκριτῶν, τῶν
ψευδολόγων, τῶν διαβαλλόντων, γενεὰν αὐτῶν καλέσας
πάντας τοὺς τοιούτους.

**9. Κύκλω οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι· κατὰ τὸ ὕψος σου
100 ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.**

Τὸ «Κύκλω οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι» κατ' ἐρώτησιν
ἀναγνωστέον. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι ἐὰν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς

102/103 v. 8b

C P M

80/81 καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπαγγέλματα C P: om. M 81 ἀληθινὰ C M:
ἀληθῆ P 82 οὐ C P: οὐδὲ M 83 ταῦτα C P: αὐτοῦς M 87
post ἐπάγει add. γὰρ M 89 καὶ C: om. P M 92 πολλαπλασίως ἐστὶ
καθαρὰ C: πολυπλασίως ἐστὶ καθαρὰ P ἐστὶ πολυπλασίως καθαρὰ M
93 εὐχῆ C P: προσευχῆ M 95 τῆς C P Mal. man. sup. l.: om. M
97 διαβαλλόντων C P: ἐνδιαβαλλόντων M 99 ὕψος C P: ὕψους
M 102 γὰρ C M: οὖν καὶ πάλιν P

γενεᾶς ταύτης διατηρῆσαι καὶ διαφυλάξαι βουληθείης, κἄν
 κυκλώσωσιν ἡμᾶς οὔτοι οἱ ἀσεβεῖς καὶ διάβολοι καὶ
 105 ἔρεθισταί, κἄν περιτειχίζωσιν ἡμᾶς καὶ ἐν μέσῳ ἀπολαμ-
 βάνωσιν, ἀνωτέρους ἡμᾶς ποιεῖς τῇ σῆ βοηθείᾳ. Διὰ τοῦτο
 γὰρ λέγει· «κατὰ τὸ ὕψος σου», ἀντὶ τοῦ ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς
 ἀνώτερος εἶ πάντων καὶ ἐν τῇ βοηθείᾳ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν
 ἀνωτέρους ἡμᾶς ποιεῖς τῆς ἐπιβουλής τῶν κυκλούντων
 110 ἡμᾶς. Τὸ γὰρ «ἐπολυώρησας» πολυωρήσεις λέγει – ἐνήλ-
 λακται γὰρ ὁ χρόνος – ἀντὶ τοῦ σφόδρα φροντιεῖς ἡμῶν·
 ὡσπερ γὰρ ὀλιγωρία λέγεται τὸ μὴ φροντίσαι, οὕτω
 πολυωρία τὸ ἄγαν φροντίσαι. «Τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»
 ἀντὶ τοῦ ἡμᾶς λέγει τοὺς διαβαλλομένους καὶ τὰ πάνδεινα
 115 ὑπομένοντας. Συντόμως οὖν ὁ νοῦς ἐστὶν οὗτος ὅτι, σοῦ
 φροντίζοντος ἡμῶν, κἄν ἐν μέσῳ ἀπολειφθῶμεν ἡμεῖς τῶν
 πολεμούντων καὶ ἐπιβουλευόντων, ἀνώτεροι εὕρισκόμεθα
 διὰ τὴν τοῦ ὑψηλοῦ φροντίδα.

Ψαλμὸς ΙΒ

Ι. Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ.

«Εἰς τὸ τέλος» ἀντὶ τοῦ περὶ τῶν ἐσομένων λέγει· οὐδὲ
 τοῦτο ἀληθές ἐστίν. Δήλη γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ ψαλμοῦ
 5 ὑπόθεσις· ἐκ προσώπου γὰρ εἴρηται αὐτοῦ τοῦ Δαυεῖδ,
 ὀπηνίκα περιέπεσε τῇ κατὰ τὴν Βηρσαβεὲ ἀμαρτία. Ἐξ
 ἐκείνου γὰρ λοιπὸν παντὶ περιπίπτων χαλεπῶ καὶ λυπηρῶ
 καὶ ὀδυνηρῶ τὴν ἀμαρτίαν αὐτὴν ἐπεγράφετο αἰτίαν εἶναι
 καίπερ ἀκούσας ὅτι καὶ κύριος ἀφεῖλε τὸ ἀμάρτημά σου.

6 Cf. II Reg. 11, 2-27   9 Cf. II Reg. 12, 13

C P M

104 κυκλώσωσιν C M: κυκλοῦσιν P   διάβολοι C P: δόλιοι M
 105 κἄν P M: καὶ C   περιτειχίζωσιν C M: περιτειχίζουσιν P
 105/106 ἀπολαμβάνωσιν C: -νουςιν P M   109 ἡμᾶς C P: om. M
 110 ἡμᾶς P M: om. C   113 post υἱοὺς add. οὖν P   114 πάνδεινα
 C: πάντα δεινὰ P M   115 post ἐστὶν add. αὐτῶν P   117 καὶ
 ἐπιβουλευόντων C P: om. M

Ι Ψαλμὸς ΙΒ ego: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ΙΒ P tit. desideratur C M   2
 Εἰς – Δαυεῖδ C P: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ΙΒ· εἰς τὸ τέλος M   4 τοῦτο
 C M: τοῦτο δὲ P   6 Βηρσαβεὲ M: βηρσαβεὲ C P   ἀμαρτία C M:
 ἀμαρτίαν P   8/9 τὴν – ἀκούσας M: τὴν ἀμαρτίαν αὐτὴν ἐπεγράφετο P
 πειρασμῶ οὐκ ἐπελανθάνετο τοῦ θεοῦ καίπερ ἀκούσας C

10 Τὴν μὲν γὰρ δωρεὰν ὡς παρὰ φιλανθρώπου δεσπότη
 ἐδέξατο, αὐτῷ δὲ ἐνόμιζε προσήκειν μὴ ἐπιλανθάνεσθαι τοῦ
 πλημμελήματος, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπιτεταμένως πρὸς τὴν
 ἀρετὴν χωρεῖν, καθ' ὅσον ἔδει φυλάσσασθαι μὴ εἰς οὕτω
 ἀγαθὸν δεσπότην πλημμελῆσαι τοιοῦτον πλημμέλημα. Ἐν δὲ
 15 τοῖς κατὰ τὸν Ἀβεσαλώμ μάλιστα περιπεσῶν, ἐγκατάλειψιν
 τοῦ θεοῦ τὸ πρᾶγμα οἰόμενος, μάλιστα ἠπίστατο τὴν
 ἁμαρτίαν εἶναι αἰτίαν. Δέεται οὖν τοῦ θεοῦ καταλλαγῆναι
 αὐτῷ τελείως καὶ μὴ ἀποστηναι αὐτοῦ, κουφίσαι δὲ τὸ τῶν
 συμφορῶν μέγεθος βαρύτερον ὑπάρχον τῆς τοῦ ὑπομένον-
 20 τος ἰσχύος.

**2. Ἔως πότε, κύριε, ἐπιλήση μου εἰς τέλος; Ἔως πότε
 ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ;**

Ὡς ἐπὶ δεσπότη ὀργιζομένου καὶ οὐδὲ ἰδεῖν ἀνεχομένου
 τὸν πλημμελήσαντα δοῦλον οὕτω λέγει τοῦτο.

25 **3a-b. Ἔως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, ὀδύνας ἐν
 καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός;**

Ἐὰν γὰρ διαλλαγῆς μοι, φησὶν, ἀπαλλάττεις με τοῦ
 βουλευέσθαι καὶ ὑπονοεῖν τὰς αἰτίας τῶν τιμωριῶν, τουτέ-
 στι τὰς ἁμαρτίας αἰτίνες οὐ μικράν μοι παρέχουσι τὴν
 30 ὀδύνην ἐν τῷ βουλευέσθαι.

3c. Ἔως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρός μου ἐπ' ἐμέ;

Ἐκκοψον οὖν, φησί, τὴν προκοπὴν τοῦ κακοῦ καὶ τὸν
 ἐχθρὸν ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλαυχούμενον κατ' ἐμοῦ παῦσον
 ἐμοὶ καταλαγεῖς.

35 **4. Ἐπίβλεψον, εἰσάκουσόν μου, κύριε ὁ θεός μου· φώτι-
 σον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον.**

«Θάνατον» ἀντὶ τοῦ ὡς εἰς θάνατον λέγει. Ἐπειδὴ γάρ,
 φησὶν, αἱ συμφοραὶ καὶ αἱ θλίψεις καὶ τὸν ἥλιον τὸν ἐν

C P M

10 Τὴν μὲν γὰρ C M: ἀλλὰ τὴν μὲν P δεσπότη C P: om. M
 12 τοσοῦτον C: τοσοῦτως καὶ P τοσοῦτῳ M 13 καθ' ὅσον C:
 καθὼς P M φυλάσσασθαι C M: φυλάττεσθαι P οὕτω C M: τὸν P
 14 τοιοῦτον πλημμέλημα C: τοιοῦτον M om. P 15/16 ἐγκατάλειψιν
 τοῦ θεοῦ C: κατάλειψιν τοῦ θεοῦ M κατάλειψιν πεπονθέναι τοῦ θεοῦ P
 19/20 βαρύτερον - ἰσχύος C M: om. P 21 ante Ἔως¹ add. ψαλμὸς
 ἰβ C mg. 27 τοῦ C M: τὸ οὐ P 31 πότε C M: τίνος P 32
 Ἐκκοψον C M: ἐγκοψον P τὸν P M: om. C

πᾶσι γλυκὺν ἔμοι σκοτεινὸν δεικνύουσι καὶ ἄμαυρόν,
40 ἔλευθέρωσόν με τῆς συμφορᾶς, ἵν' ἴδω τὰ ἀγαθὰ ὡς ἔχει
φύσεως καὶ οὐχ ὡς αἱ θλίψεις ὑποτίθενται.

5a. Μήποτε εἶπη ὁ ἐχθρὸς μου· Ἰσχυσα πρὸς αὐτόν.

Οὐδὲ γὰρ ὁ πολεμῶν μοι, φησί, καὶ διώκων με νομίζει
παρὰ σοῦ μοι γίνεσθαι ταῦτα, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῇ ἑαυτοῦ
45 ἐπιγράφει δυναστεία.

5b. Οἱ θλίβοντές με ἀγαλλιᾶσονται ἐὰν σαλευθῶ.

«Σαλευθῶ» ἀντὶ τοῦ περιτραπῶ τῆς βασιλείας λέγει.
Εὐφρανθήσονται δέ, φησί, καὶ οἱ ἐχθροί, ὅτι μὲν τίσις
ἀμαρτήματός ἐστι, τὰ γινόμενα οὐ γινώσκοντες, τὴν οἰκείαν
50 δὲ ἰσχὺν αἰτίαν εἶναι τιθέμενοι.

6a. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἤλπισα.

Ἄλλ' ἐγὼ κἀκείνων οὕτω διακειμένων τῆς σῆς φιλανθρω-
πίας οὐκ ἀποστήσομαι. Τὸ γὰρ «ἤλπισα» ἀντὶ τοῦ ἐλπίζων
οὐ παύσομαι λέγει· ἐνήλλακται γὰρ ὁ χρόνος. Ὅθεν
55 ἐπάγει·

6b. Ἀγαλλιᾶσεται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου.

Ἄντὶ τοῦ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῇ παρὰ σοῦ μοι παρεχομένη.

**6c-d. Ἄισω τῷ κυρίῳ τῷ εὐεργετήσαντί με καὶ ψαλῶ τῷ
ὀνόματι κυρίου τοῦ ὑψίστου.**

60 Τούτου γὰρ οὕτω γινομένου, φησί, καὶ τῆς παρὰ σοῦ
σωτηρίας παραδόξως μοι διδομένης οὐ παύσομαι τὸν τῆς
ζωῆς μου χρόνον οὔτε ὑμῶν τὸν εὐεργέτην, οὔτε ψάλλων
τῷ φιλανθρώπῳ.

C P M

39 ἄμαυρόν C M: ἄμοιρον P 44 μοι C M: με P 45 ἐπιγράφει
P: ἐπιγράφεται M ὑπογράφει C 46 ante Οἱ add. et postea exprunxit ἀντὶ
M 47 Σαλευθῶ C P: om. M λέγει C M: om. P 48 δέ C M:
om. P μὲν τίσις C M: τίς εἰς P 49 ἀμαρτήματός C P: ἀμαρτη-
μάτων M τὰ γινόμενα οὐ γινώσκοντες C P: οὐ γινώσκοντες τὰ
γινόμενα M 53 ἐλπίζων C M: -ζειν P 58 ψαλῶ C M: ψαλλῶ (sic
acc.) P 60 Τούτου - γινομένου (γεν- M) C M: τοῦτο γὰρ οὕτω
γενομένῳ P

Ψαλμός ΙΓ

Ia. Εἰς τὸ τέλος· ψαλμός τῷ Δαυεῖδ.

Πάλιν ἐνταῦθα «Εἰς τὸ τέλος» ἀντὶ τοῦ εἰς ὑστέρους
 χρόνους ἀποβήσεται, φησί, τὰ ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ. Ἔστι δὲ
 5 ἢ ὑπόθεσις ἢ κατὰ τὸν Σεναχηρείμ, ὀπηνίκα τὸν Ῥαψάκην
 ἀπέστειλεν ὑποπεῖσαι τοὺς τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦντας καὶ
 πολεμῆσαι καὶ αἰχμαλώτους λαβεῖν καὶ ποιῆσαι δούλους τῷ
 βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, τῷ Σεναχηρείμ φημι. Ἐπειδὴ οὖν
 ὁ Ῥαψάκης οὗτος, ὡς ὁ λόγος ἔχει, ἐξ Ἰουδαίων ὑπῆρχεν
 10 καὶ προστεθεὶς τῷ Σεναχηρείμ πάντας εἰς ἀσέβειαν ὑπερε-
 βάλετο, ὡς καὶ αὐτὰ δείκνυσιν αὐτοῦ τὰ ῥήματα· Μὴ
 ἀπατάτω γὰρ ὑμᾶς, φησίν, Ἐζεκίας ὅτι ὁ θεὸς ὑμῶν ῥύσεται
 ὑμᾶς. Μὴ ἔσωσαν, φησίν, οἱ ἄλλοι θεοὶ τὰ ἔθνη αὐτῶν, ἵνα
 καὶ ὁ θεὸς ὑμῶν ῥύσεται ὑμᾶς; Ἐπειδὴ οὖν τὰ τοιαῦτα
 15 ἐπαιρόμενος ἐβλασφήμησεν, εἰκότως φησίν·

Ib. Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι θεός·

Αὐτὸν τοῦτον αἰνιττόμενος τὸν Ῥαψάκην φησὶ καὶ τοὺς
 μετ' αὐτοῦ πάντας ὡς οἰομένους ἢ μὴ εἶναι θεόν, ἢ μὴ
 προνοεῖν τῶν οἰκείων. Θαυμάσαι δὲ ἄξιον τὴν χάριν τὴν
 20 ἐπὶ τοῦ Δαυεῖδ, ὅτι πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν οὐ μόνον τὰ
 πράγματα προεῖπεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τῶν τότε ἀνθρώπων
 τὰς ἐνθυμήσεις.

Ib. Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι θεός.

Τί οὖν ἀπὸ τούτου;

5/11 Cf. Is. 36, IV Reg. 18, 17-37 et II Par. 32, 9-19 11/13 Is. 36, 18 et II
 Par. 32, 15; cf. etiam IV Reg. 18, 30 13/14 Cf. Is. 36, 18-20, IV Reg. 18, 33-35
 et II Par. 32, 14

C P M

I Ψαλμός ΙΓ M: om. C P 3/4 Πάλιν – ψαλμῷ C M: εἰς τὸ τέλος
 πάλιν ἐνταῦθα εἰς τὸ τέλος· ψαλμός τῷ δαυεῖδ· ιγ (sic) τὰ ἐν τοῖς
 ὑστέροις χρόνοις ἀποβησόμεθα, φησίν, ἐν τῷ ψαλμῷ P 5 ἢ² C M:
 om. P Σεναχηρείμ C: -χειρήμ P M 5/8 ὀπηνίκα – Σεναχηρείμ
 C P: om. M 5 τὸν² P: καὶ τὸν C 6 ἀπέστειλεν P: -στελλεν C
 8 Σεναχηρείμ C: -χειρήμ P οὖν C P: γὰρ M 10 Σεναχηρείμ
 C: -χειρήμ P M 10/11 ὑπερεβάλετο M: ὑπερεβάλλετο C ὑπερέβαλεν P
 12 ὑμᾶς, φησίν C P: φησίν, ὑμᾶς M ὑμῶν P M: ἡμῶν C ῥύ-
 σεται C M: ῥύσεται P 18 ἢ¹ C M: om. P ἢ μὴ² C M: μὴδὲ P
 19 προνοεῖν P M: προνοεῖσθαι C Θαυμάσαι C P: θαυμάζειν M
 21/22 τῶν – ἐνθυμήσεις M: τῶν ἀνθρώπων τὰς ἐνθυμήσεις C τὰς
 ἐνθυμήσεις τῶν τότε ἀνθρώπων εἶπεν. διὸ P

25 **1c. Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν.**

Ἐπὶ γὰρ τοῦ νομίσει αὐτοὺς μὴ εἶναι θεὸν ἐξέδωκαν ἑαυτοὺς παντὶ βδελυκτῶ καὶ πονηρῶ ἐπιτηδεύματι καὶ πάσῃ οὐ χρηστῇ ἐργασίᾳ. Ἐπάγει γάρ·

1d. Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός.

30 Ταῦτα ὁ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐξέλαβεν ὡς κατὰ κοινοῦ λεγόμενα περὶ παντὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἔλαβεν μὲν αὐτὰ ἐκ τῆς θείας γραφῆς ὡς ἀρμόζοντα τοῖς αὐτοῦ λόγοις, οὐ μὴν ἀνεῖλε τὴν εἰδικὴν τοῦ ψαλμοῦ ὑπόθεσιν. Ἰδίωμα γάρ ἐστιν γραφικὸν τὰ ἐπὶ τινῶν εἰδικῶς
35 λεγόμενα ὡς ἐπὶ κοινοῦ ἀορίστως ἐκλαμβάνειν. Ἐπάγει οὖν·

2. Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν.

Ἄλλ' οὕτω, φησὶν, ἅπαντες οἱ ἐπελθόντες ἡμῖν πολέμιοι
40 μετὰ τοῦ Ῥαψάκου ἔξω πάσης κατέστησαν εὐσεβείας καὶ ἀληθείας, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν ἄγαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατιδεῖν καὶ ἐρευνῆσαι εἰ εὐρίσκεται τις ἐν αὐτοῖς ἀρετῆς ἐπιμελούμενος ἢ δικαιοσύνης καὶ μὴ εὐρεῖν. Ὅθεν ἐπάγει·

3a. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν.

45 Ἄλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ φησὶ πάντας εὐρεῖν περὶ τὰ φαῦλα τὴν σπουδὴν ἔχοντας.

3b. Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός.

Τί γὰρ διαπράττονται ἐπάγει·

3c. Τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν.

50 Ἄντι τοῦ μεγαλορήμονές εἰσιν, ἄξια θανάτου φθεγγόμενοι.

30/31 Cf. Rom. 3, 12

C P M

26 ἐξέδωκαν *iter. sed prius expruxit P* 27 παντὶ βδελυκτῶ C P: πᾶν τὸ βδελυκτὸν M 28 ἐργασία C: εὐεργεσία P M 31 ἐξέλαβεν C P: ἐξέτασεν M 34 ἐπὶ τινῶν C M: ἐπὶ μὲν τινῶν P 36 οὖν C M: γάρ P 40/41 ἔξω – ἀληθείας C M: ἔξω πάντα ποιούσιν ἐν ἀσεβείᾳ P 41 ἄγαν C M: *om.* P 43 ἀρετῆς ἐπιμελούμενος (ἐπιμελούμενος C) – ἐπάγει C M: ἀρετὴ καὶ δικαιοσύνη καὶ μὴ εὐρεθέντων ἐπάγει P 48/79 Τί – ἐπιτηδεύει C P: *om.* M 48 διαπράττονται P: διαπράττεται C *post* ἐπάγει *add.* γάρ P 50 *ante* Ἄντι *add.* ταῦτα ἐν τῷ ἀντιγράφῳ γέγραπται ἀπὸ τοῦ οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός C 50/51 φθεγγόμενοι C: φθεγγόμενοι P

3d. Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἔδολιοῦσαν.

Δόλου γὰρ πεπληρωμένα ῥήματα φθέγγονται, εἰς θάνατον ἐλκύσαι βουλόμενοι τοὺς πειθομένους. Ἐκεῖνα γὰρ μάλιστα
55 τοῦ Ῥαψάκου αἰνίττεται τὰ ῥήματα δι' ὧν ἔλεγε πρὸς τοὺς
καθημένους ἐν τῷ τείχει τῆς πόλεως ὅτι ἀκούσατέ μου καὶ
δουλεύσατε τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος, ἵν' ἕκαστος μετ' εὐφρο-
σύνης διάγη ὑπὸ τὴν ἄμπελον αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν συκῆν
αὐτοῦ· ἅπερ ἦν δόλος καὶ κακουργία.

60 3e. Ἴὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν.

Οὐδὲν γάρ, φησί, διέφερε τὰ τοιαῦτα ῥήματα ἰοῦ ἀσπίδος
βλαβερωτάτου θηρίου.

3f. Ὦν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει.

Οὕτω, φησίν, αὐτῶν τὸ στόμα καὶ οἱ λόγοι πολλῶν
65 κακῶν ὑπῆρχον μεστοί.

3g. Ὁξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα.

Ἐναντὶ τοῦ φονικοῦ εἰσιν καὶ ὀξεῖς περὶ τὸ φονεύειν.

3h. Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.

Καὶ πᾶσα, φησί, πράξις αὐτῶν ταλαιπωρίας γέμει καὶ
70 συντριβῆς.

3i. Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν.

Πράξιν δέ, φησίν, εἰρηρικὴν καὶ καλοθελῆ οὔτε ἐπετήδευ-
σαν εἰδέναί, οὔτε ἠβουλήθησαν. Τί δὲ τὸ αἴτιον τούτων
ἀπάντων ἀναλαμβάνει καὶ φησιν·

75 3j. Οὐκ ἔστι φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Ταῦτα δὲ πάντα παρασκευάζει αὐτοὺς ἐπιτηδεύειν τὸ μὴ
πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τοῦ θεοῦ τὸν φόβον μηδὲ νομίζειν

55/59 Cf. Is. 36, 12-16 et IV Reg. 18, 27-31

C P M

53 φθέγγονται P : -εται C 55 τοῦ - ῥήματα C : τὰ τοῦ ραψάκου
αἰνίττεται ῥήματα P 58 διάγη C : διάγει P 72 καὶ C : om. P 73
post εἰδέναί add. οὔτε ἐπεβούλευσαν P 74 post ἀπάντων sex litt. eras.
in P

εὐθύνας ἕκαστον ἀπαιτηθήσεσθαι ὧν τε πολιτεύεται καὶ ὧν ἐπιτηδεύει.

80 **4. Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθίοντες τὸν λαὸν μου ἐν βρώσει ἄρτου;**

Τὸ «Οὐχὶ γινώσκονται πάντες» καθ' ὑπόθεσιν ἀναγνωστέον καὶ καθ' ὑπόκρισιν ἢ καὶ κατὰ βεβαίωσιν. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐ μὴ μάθωσιν ἀπὸ τῶν πραγμάτων
85 ὅπως ἐστὶ χαλεπὸν τὸ ἀδικεῖν τὸν λαὸν τοῦ κυρίου, οἱ οὕτως εἰσὶ περὶ ἡμᾶς πικροὶ ὥστε ἀντὶ βρώματος ἡμᾶς καὶ ἄρτου ἐθέλειν ἔχειν.

5a. Τὸν κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο, ἐκεῖ ἐδειλίασαν φόβω, οὐ οὐκ ἦν φόβος.

90 Ἐπειδὴ οὖν, φησὶν, οἶον ὦμοὺς ἡμᾶς καταπιεῖν ἔτοιμοί εἰσι καὶ κύριον οὐκ ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν, ἤξει αὐτοῖς φόβος ὅθεν οὐ προσδοκῶσιν. Προλέγει γὰρ καὶ τὴν γενομένην ἐπ' αὐτοῖς τιμωρίαν καὶ πληγὴν τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Τίνος δὲ ἔνεκα ταῦτα, φησί, γίνεται περὶ αὐτούς;

95 **5b. Ὅτι ὁ θεὸς ἐν γενεᾷ δικαίων.**

Ἴνα δεῖξῃ, φησὶν, ὁ θεὸς ὅτι κήδεται τῶν τῆς δικαιοσύνης ἐπιμελουμένων.

6. Βουλήν πτωχοῦ κατησχύνετε, ὁ δὲ κύριος ἐλπίς αὐτοῦ ἐστίν.

100 «Βουλήν πτωχοῦ» ἐνταῦθα καλεῖ τὴν βουλήν τοῦ Ἐζεκίου· «πτωχὸν» δὲ αὐτὸν καλεῖ κατὰ τὸ φρόνημα, οὐ κατὰ τὴν περιουσίαν τὴν ἔξωθεν· καὶ γὰρ βασιλεὺς ὑπῆρχε καὶ πλούσιος. Ἐπειδὴ οὖν, φησὶν, ἐξηυτελίσατε τὸν Ἐζεκίαν

93/94 Cf. IV Reg. 19, 35, Is. 37, 36 et II Par. 32, 21

C P M

78 *post* ἀπαιτηθήσεσθαι *add.* καὶ P 81 ἐσθίοντες C M: κατεσθίοντες P 83 καὶ C P: *om.* M 84 *post* οἱ *add.* οὖν P οὐ C *Mal. man. sup. l.*: *om.* P M 85 κυρίου C P: θεοῦ M 89 οὐ P M: *om.* C 90 ἡμᾶς καταπιεῖν C P: καταπιεῖν ἡμᾶς M 92/93 Προλέγει – πληγὴν C P: προλέγει γὰρ ἐπ' αὐτοῖς τὴν γενομένην τιμωρίαν καὶ πληγὴν M 96 ὁ θεὸς ὅτι C M: ὅτι ὁ θεὸς P 98 κατησχύνετε P *p. corr.* M: καταισχύνατε C P *a. corr.* 100/101 Ἐζεκίου C P: ἰεζεκίου M 103 ἐξηυτελίσατε C M: ἐξευ- P Ἐζεκίαν C P: ἰεζεκίαν M

ὡς οὐδὲ τολμήσαντα ὄπλα ἀντᾶραι, ἀλλὰ μόνον εὐχῆ
 105 κεκρημένον, γνῶναι ἔχετε ὅτι ἐπὶ τὸν θεὸν ἐλπίζων οὐκ
 αἰσχύνης ἄξια διαπράττεται, ἀλλὰ συνέσεως καὶ ἀποδοχῆς.
 Εἴτα ἐπάγει ὡς καθόλου·

7. Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ; Ἐν τῷ
 ἐπιστρέψαι κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀγαλ-
 110 λιάσεται Ἰακώβ καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραήλ.

Οὕτω μὲν ἐχρῆν καὶ τὸν Ἐζεκίαν ἐλπίζει ἐπὶ τὸν θεὸν
 καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν βοηθῆσαι αὐτῷ τε καὶ παντὶ τῷ λαῷ
 αὐτοῦ. Τίς γὰρ ἄλλος δυνατὸς ἦν ἢ τὴν αἰχμαλωσίαν λῦσαι
 ἢ τὸν λαὸν ἐπαναγαγεῖν εἰς τὰ οἴκεια ἔθνη ἢ ἀγαλλίασιν
 115 καὶ εὐφροσύνην προξενῆσαι τῷ δήμῳ παντί, εἰ μὴ μόνος αὐ-
 τὸς ὁ πάντα δυνάμενος θεός;

Ψαλμὸς ΙΔ

Καὶ ὁ τεσσαρεσκαιδέκατος ψαλμὸς τῆς αὐτῆς ἔχεται
 ὑποθέσεως. Ὡς γὰρ ἀπαλλαγέντων τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς
 τῶν πολεμίων ἐφόδου διὰ τῆς κατὰ τὸν βασιλέα ἀρετῆς τε
 5 καὶ θεοσεβείας, ὁ μακάριος Δαυεῖδ, ὁ σοφία κεκρημένος,
 παραίνεσιν καὶ ὠφέλειαν προσάγει τῷ λαῷ τοιαύτην· δοκεῖ
 τὸν θεὸν ἐρωτᾶν τίνες ἀεὶ πολεμίων ἀπαλλάττονται καὶ
 πάσης ἐπισυμβαινούσης χαλεπότητος, τίνες δὲ ἀδιάσπαστον
 ἔξουσι τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ κράτος, καὶ ταῦτα οἶον αὐτὸς
 10 ἐρωτήσας, οἴκοθεν εἰσάγει τὸν θεὸν ἀποκρινόμενον ὅτι
 ἐκεῖνοι μόνοι ὅσοι ἀρετῆς ἐπιμελοῦνται καὶ θεοσεβείας
 ὡσπερ Ἐζεκίας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες. Ἰκανὴ γάρ ἐστιν
 ἢ παραίνεσις, ὅταν ἐγγύθεν καὶ οἴκοθεν τὸ παράδειγμα τῶν
 λεγομένων ὁ παραινῶν ἔχη καὶ δεικνύη. Αὐτὸς οὖν ἐν
 15 προοιμίῳ ἐρωτᾷ ὁ Δαυεῖδ·

C P M

104 ἀντᾶραι C M: ἄραι P 107 ὡς C M: om. P 111 supra
 Ἐζεκίαν *scripsit ex punct.* ῥαψάκην *Mal. man.* 111/112 ἐπὶ τὸν θεὸν - θεὸν
 C P: ἐπ' αὐτὸν τὸν θεὸν ἡμῶν καὶ αὐτὸς M 113 δυνατὸς C P: om.
 M sed ut vid. *scrips.* ἰκανός *al. man. sup. l.* ἢ C M: om. P 114 ἔθνη
Mp. corr. : ἔθνη C *Ma. corr. ut vid. om. P*

I Ψαλμὸς ΙΔ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ἰδ P 5 ὁ² C: ὡς
 P *M fortasse e. corr.* σοφία C M: -αν P 6 παραίνεσιν C M: παραινεῖ
 P προσάγει C M: προαγγέλλει P 7 ἀεὶ C M: om. P 9
 ἔξουσι P M: ἔχουσι C II ἐπιμελοῦνται C P: ἐπιμέλονται M
 14/15 ὁ παραινῶν ἔχη (ὁ παραινῶν om. C) - Δαυεῖδ C M: ὁ παρῶν
 ἔχει παραινῶν καὶ δεικνύει αὐτὸς καὶ ἐν προοιμίῳ ἐρωτᾷ ὁ δαυεῖδ P

1b-c. Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἁγίῳ σου;

Ἐναντί τοῦ τίς οὐ περιπεσεῖται αἰχμαλωσία, οὐδὲ κινδύνῳ πολεμίων, οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ χαλεπῷ; Εἶτα ἐφεξῆς, ὡσανεὶ 20 τοῦ θεοῦ ἀποκρινομένου, ἐπάγει ὅτι τίς ἕτερος εἶ μὴ ὁ τοιοῦτος;

2a. Πορευόμενος ἄμωμος καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην.

Ὅστις, φησί, τοῦ ἀμέμπτου τῆς πολιτείας φροντίζει καὶ τοῦ δικαίου καθ' ὅσον οἶόν τε ἐπιμελεῖται.

25 **2b. Λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ.**

Εἶτα, ἐρμηνεύων τί ἐστὶν «ἀλήθεια»·

3. Ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσση αὐτοῦ οὐδὲ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακὸν καὶ ὄνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα αὐτοῦ.

30 Ὅστις, φησὶν, οὔτε ξένῳ κακὸν ἐποίησεν οὔτε ἰδίῳ ὥστε ὄνειδισθῆναι ὅτι οὐδὲ συγγενείας ἐφείσατο· τὸν γὰρ «ἔγγιστα» πολλαχοῦ τὸν κατὰ συγγένειαν συναπτόμενόν φησιν.

4a-b. Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος, τοὺς 35 δὲ φοβουμένους τὸν κύριον δοξάζει.

Καὶ ὅστις, φησί, τοὺς πονηροὺς, κἂν ἄγαν ὥσι πλούσιοι, βδελύττεται, «τοὺς δὲ φοβουμένους τὸν κύριον δοξάζει», κἂν ἄγαν ὥσιν εὐτελεῖς καὶ πένητες, διὰ δόξης ἄγει καὶ τιμῆς. Σκοπῆσαι οὖν δεῖ πῶς ἐν τῇ δοκούσῃ ἀποκρίσει τοῦ 40 θεοῦ πᾶσα ἀρετῆς διδασκαλία ἐμφαίνεται. Βούλεται γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἐπιμελεῖσθαι πρότερον θεοσεβείας καὶ δικαιοσύνης, εἶτα ἀπέχεσθαι παντὸς πονηροῦ πράγματος, καὶ μετὰ τοῦτο μὴ θαυμάζειν τὰ πρόσωπα τῶν πλουσίων, ἐὰν μὴ τῷ πλούτῳ συνῆπται θεοσεβεία· ὑπερτιμᾶν δὲ τοὺς

C P M

17 *post* σου *add.* παρεβόμενος (*sic*) ἄμωμος καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην *Pal. man.* 25 αὐτοῦ C P: *om.* M 27 οὐδὲ P M: καὶ οὐκ C τῷ M: τὸ P τὸν C 28 τοὺς C P: τοῖς M 30 *post* Ὅστις *add.* οὖν P 36 πλούσιοι C M: πλουσιώτεροι P 38 ἄγαν P M: *om.* C 39 οὖν C: *om.* P M 40 διδασκαλία C M: -ας P 41 θεοσεβείας C *Recorr.*: εὐσεβείας M 41/42 *post* δικαιοσύνης *add.* καὶ θεοσεβείας M 43 τοῦτο C P: τοῦτων M

45 πένητας, εἰ μὴ διὰ τὴν πενίαν πρὸς ὀλιγωρίαν μετέστησαν, ἀλλ' ἔμειναν ἐπιμελούμενοι εὐσεβείας καὶ πολιτείας. Βούλεται δὲ τὸν τοιοῦτον μηδὲ ὄρκους ἐπιτρέχειν, εἰ δὲ καὶ εἰς ἀνάγκην κατασταίῃ ποτὲ τοῦ ὁμόσαι, μὴ ἐπιорκεῖν. Ἐπάγει γάρ·

50 **4c. Ὁ ὁμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀθετῶν.**

Εἶτα διδάσκει ὅτι χρὴ τὸν τοιοῦτον μηδὲ ἄπληστον εἶναι καὶ τοκογλύφον. Ἐπάγει γάρ·

5a. Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ.

Ἔτι βούλεται τὸν τοιοῦτον καὶ ἐν τῷ δικάζειν ὀρθότητος 55 ἐπιμελεῖσθαι καὶ μὴ πρὸς τὰ δῶρα ἀποτυφλοῦσθαι. Ἐπισυνάπτει γάρ·

5b. Καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν.

Ἄντὶ τοῦ οὐκ ἐδέξατο δῶρα ὥστε τὸν ἀθῶον καταδικάσαι καὶ κατακρῖναι. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐπιφέρει ὡς ἀπὸ 60 τοῦ θεοῦ ὁμοίως·

5c. Ὁ ποιῶν ταῦτα οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

Ψαλμὸς ΙΕ

1a. Στηλογραφία τῷ Δαυεῖδ.

«Στηλογραφία» λέγεται τὸ ὡς ἐν στήλῃ χαράζει τοὺς λόγους τοὺς ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τινῶν γενομένους· τοῦτο μόνον 5 ἐπέγραψεν. Ἔστι δὲ ἡ ὑπόθεσις αὕτη· ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ παντὸς λέγει, ὀπηνίκα ἐρρύσατο αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐκ τῶν περιοίκων· ἐπολέμουν γὰρ αὐτοῖς αἰεὶ Μωαβῖται καὶ Ἀμμανῖται καὶ Ἀμαληκῖται καὶ Ἰσμαηλῖται. Ἐπειδὴ οὖν τοὺς Ἰσραηλίτας παραδόξως μὲν ἐρρύσατο, τοὺς ἄλλοφύ-

---

6/8 II Reg. 8

C P M

50 τῷ C: τὸ P τὸν M 61 post αἰῶνα add. ὁ τοιοῦτος οὐ μὴ διαφθαρῆσεται ἀλλ' αἰωνίως αἰεὶ ἀκήρατος διαμένει σὺν θεῷ P

1 Ψαλμὸς ΙΕ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ΙΕ P 3 τὸ C M: om. P ὡς C P: om. M 4 τοὺς C P: om. M γενομένους C P: γιν- M 5/6 τοῦ λαοῦ παντὸς C P: παντὸς τοῦ λαοῦ M 6 λέγει C P: λέγων M ἐρρύσατο P M: ἐρύ- C

10 λους δὲ τιμωρία περιέβαλεν, εὐχαριστήριός ἐστιν ὁ ψαλμὸς
ὡς ἐν στήλῃ γραφεῖς, ὅθεν καὶ «στηλογραφία» ἐκλήθη, καθὼς
εἴρηται. Ἔοικε δὲ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ.

1b. Φύλαξόν με, κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα.

Τὸ «Φύλαξον» ἀντὶ τοῦ ἐφύλαξας λέγει· ἐνήλλακται γὰρ
15 ὁ χρόνος. Ἐφύλαξας οὖν με, φησὶν, ἐλπίσαντα ἐπὶ σοὶ καὶ
παῖσαν τὴν ἐλπίδα θέμενον ἐπὶ σέ. Ἐπάγει γάρ·

2a. Εἶπα τῷ κυρίῳ· Κύριός μου εἶ σύ.

Τὸ «Εἶπα» ἐπὶ πράγματος ἀντὶ τοῦ ἔκρινα σὲ μόνον
εἰδέναι θεόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐβοηθήθην.

20 **2b. Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις.**

Ἐλογισάμην γάρ, φησί, καλῶς τοῦτο ὅτι ἐγὼ σου ἐν
ἅπασι χρήζω, αὐτὸς δέ μου ἐν οὐδενί, πλὴν εἰ μὴ
εὐγνωμοσύνης, ἣτις οὐδὲ αὐτὴ σε ὠφελεῖ, ἀλλὰ πάλιν ἐμὲ
τὸν εὐγνωμονοῦντα. Τί οὖν ἐκ τούτου;

25 **3a-b. Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτῶν ἐθαυμάστωσεν ὁ
κύριος.**

«Ἀγίους» ἡ γραφὴ οὐ μόνον τοὺς ἀνακειμένους τῷ θεῷ
λέγει, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατὰ τι ἐξαιρετόν ὑπερέχοντας τῶν
λοιπῶν. «Τοῖς ἀγίοις» οὖν «τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτῶν
30 ἐθαυμάστωσεν» ἵνα εἴπῃ· τοῖς δυνατοῖς καὶ τοῖς πολεμικοῖς
ἢ καὶ κατὰ τι ἐκκρίτοις ἐν ἐκάστη γῆ τῶν περιοίκων
θαύματα ἐπεδείξατο, παραδόξως αὐτοὺς τιμωρησάμενος·
τοῦτο γὰρ λέγει «ἐθαυμάστωσεν», ἀντὶ τοῦ θαύματα ἐπεδεί-
ξατο.

35 **3b. Ὅτι πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς.**

Ὅσα γάρ, φησὶν, ἐπεθύμουν ἰδεῖν ἐν αὐτοῖς εἶδον,

C P M

11 ἐν στήλῃ γραφεῖς *C M*: ἐν στηλογραφίᾳ *P* 15 σοὶ *C*: σέ *P M*
16 σέ *C P*: σοί *M* 17 *post* κυρίῳ *add.* μου *P* 23 ὠφελεῖ
C M: ὠφελεία *P* 25 αὐτῶν *Ca. corr.* *P M*: αὐτοῦ *Cp. corr.* 25/26 ὁ
κύριος *Cal. man. sup. l.* *P M*: *om.* *C* 27 *post* γραφῆ *add.* καλεῖ *M* 28
λέγει *C P*: *om.* *M* 29 τοῖς *C M*: τοὺς *P* αὐτῶν *P M*: αὐτοῦ *C*
30 ἐθαυμάστωσεν *C P*: ἐθαυμάστωσας *M* 32 ἐπεδείξατο *C P*:
ἐνεδείξατο *M* 33/34 ἐθαυμάστωσεν – ἐπεδείξατο *ego*: ἐθαυμάστωσεν ἀντὶ
τοῦ θαυμαστά ἐπεδείξατο *C* θαυμαστῶς ἐναντι τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ θαυ-
μαστά πράγματα ἐπεδείξατο *P* τὸ ἐθαυμάστωσεν θαύματα ἐπεδείξατο *M*
35 Ὅτι *P M*: τί *C* 36 ἐν αὐτοῖς *C M*: φανερώς *P*

τουτέστιν ἐπληροφόρηθην ἐφ' οἷς διαφόρως ἐτιμωρήθησαν.

4a-b. Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν, μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν.

40 Καὶ ὠφελήθησαν, φησί, παρὰ τῶν οἰκείων θεῶν οἱ περίοικοι οὐδέν. «Ἀσθενείας» γὰρ «αὐτῶν» καλεῖ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πράγματος αὐτοῖς θεῖς τὸ ὄνομα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν καιρῷ τοῦ πολέμου οἱ θεοὶ αὐτῶν οὐκ ἐβοήθησαν αὐτοῖς, «ἀσθενείας αὐτῶν» αὐτοὺς ἐκάλεσεν.
45 Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι «Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν» ἀντὶ τοῦ εἶ καὶ πολλοὺς ἐπεφέροντο θεοὺς ἐν τῷ πολέμῳ, ἀλλ' ὅμως ἠύρέθησαν μετ' αὐτῶν ἀσθενοῦντες. Τὸ δὲ «μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν» ἀντὶ τοῦ καὶ οὐδὲ ἐβράδυναν τοῦ ἀσθενῆσαι, ἀλλὰ ταχίστη αὐτῶν γέγονεν ἡ ἀπώλεια.

50 **4c-d.** Οὐ μὴ συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου.

Βούλεται εἰπεῖν ὅτι διὰ τοῦτο οὐδέποτε συνήχθημεν μετ' αὐτῶν, οὐδὲ συνηγόμεθα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς εἰδωλολά-
55 τρας καὶ φονικούς· καὶ ταῦτα δοκούντων αὐτῶν συγγένειαν ἀσπάζεσθαι πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἰσαῦ καὶ τῆς Ἄγαρ καὶ Ἰσμαῆλ καὶ τῶν τοιοῦτων· κεχωρισμένοι δὲ ἦμεν ἡμεῖς τῆς ἐκείνων συναγωγῆς, διὰ τὸ ἐκείνους αἵμασι καὶ εἰδώλοις χαίρειν, ἡμᾶς δὲ τὴν εἰρήνην ἀσπάζεσθαι ἐπὶ τῷ
60 θεῷ ἡμῶν, καθὼς προσετάχθημεν. Ἄλλ' οὐδὲ μνημονεύειν αὐτῶν ἡμῖν καταθύμιον, οὔτε διὰ χειλέων προφέρειν αὐτῶν τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις· ἐβδελυττόμεθα δὲ καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν· τοῦτο γὰρ λέγει «οὐδὲ μὴ μνησθῶ τῶν

C P M

37 *post* τουτέστιν *add.* ὅτι M 38 Ἐπληθύνθησαν C M: ἐπλήθυσαν P 41 *post* περίοικοι *add.* γὰρ M αὐτῶν P M: *om.* C 42 αὐτοῖς C P: *om.* M τὸ ὄνομα C P: τὰ ὀνόματα M 43 *post* ἐν *add.* τῷ M 47 ἠύρέθησαν C: εὐρέθησαν P M 48 καὶ οὐδὲ C M: οὐκ P 49 *post* ἀπώλεια *add.* *duas ll.* ἡ – εὐαγγελικῶ *quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXVI, C* 53 διὰ τοῦτο C M: διὰ τούτου P οὐδέποτε C M: *om.* P συνήχθημεν C P: -θησαν M 54 οὐδὲ συνηγόμεθα C: οὐδὲ συναγώμεθα M *om.* P 55 καὶ ταῦτα C M: *om.* P αὐτῶν C: *om.* P M 56 ἀσπάζεσθαι – Ἰσαῦ C M: ἔχειν πρὸς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Ἰσαῦ P 57 δὲ C M: *om.* P 58 ἐκείνους C M: ἐκείνοισ P 61 αὐτῶν ἡμῖν C M: ἡμῖν αὐτῶν P διὰ C P: δὲ M προφέρειν αὐτῶν C: αὐτῶν προφέρειν αὐτῶν *sed prius* αὐτῶν *exprunxit* P αὐτῶν προσφέρειν M 63 οὐδὲ C M: οὐδοῦ (*sic*) P

ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου», ἀντὶ τοῦ οὐδὲ ἐμεμνή-
65 μεθα, ὡσπερ καὶ τὸ ἄνω, οὐδὲ συνήχθημεν.

5a. Κύριος μερίς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου.

Ἐεὶ δέ, φησὶν, ἡμῖν ἦν μέρος καὶ κληρὸς ὁ θεὸς καὶ τὰ
ἐκείνου προστάγματα· τὸ αὐτὸ γὰρ λέγει ἐνταῦθα καὶ
70 κληρονομίαν καὶ ποτήριον καὶ μέρος.

5b. Σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί.

Καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, οὐκ ἀπετύγχανον τοῦ σκοποῦ. Ἐεὶ
γὰρ μοι τὴν γῆν τὴν ἐμὴν αὐτὸς ἐφύλαττες, ἦν ἄνωθεν καὶ
ἐξ ἀρχῆς ὡσπερ σχοίνῳ μετρήσας ἔδωκας ἡμῖν διὰ τῶν
75 δυνατῶν ἀνδρῶν τῶν προγεγονότων – λέγει δὲ τοὺς περὶ
τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ καὶ Χαλὲβ τὸν τοῦ Ἰεφονῆ – ἦτις,
φησί, καὶ ἤρκει μοι, καὶ τοῦ πλείονος οὐκ ὠρεγόμην, ἀλλὰ
συνεμέτρουν τῷ δοθέντι μοι τόπῳ τὸ φρόνημα, καὶ οὐ
πρὸς πλεονεξίαν ἔβλεπον ὡσπερ ἐκεῖνοι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ
80 λέγει·

6. Σχοινία ἐπέπεσόν μοι ἐν τοῖς κρατίστοις μου· καὶ γὰρ ἡ κληρονομία μου κρατίστη μοί ἐστιν.

Ἐὰ γὰρ ἐπέλαχέ μοι, φησί, μέρη ὡσπερ σχοινίῳ ἐπι-
μετρηθέντα διὰ τῶν πατέρων, ταῦτα εἶχον καὶ τούτοις
85 ἤρκούμην.

7a. Εὐλογήσω τὸν κύριον τὸν συνετίσαντά με.

Ἦν δέ μοι, φησί, καὶ τοῦτο αὐτὸ παρὰ σοῦ τοῦ θεοῦ τὸ
δῶρον. Ὁ γὰρ νόμος ὁ παρὰ σοῦ δοθεὶς ἡμῖν συνετοῦς

75/76 Cf. Num. 13, 1-16

C *Plusque ad τὸν* (1.76) M

64 οὐδὲ C P: *om.* M 65 ὡσπερ C P: ἤπερ (*sic*) M τὸ ἄνω C:
τῶν ἄλλων P αὐτῷ M οὐδὲ C P: οὐ M *post* συνήχθημεν *add.*
μετ' αὐτῶν P 68 ἡμῖν ἦν μέρος M: ἡμέρως ἡμῖν P ἡμῖν μέρος C
κληρὸς ὁ θεὸς C M: προσηνῶς ὁ θεὸς ἐρχη P 69 ἐνταῦθα
C M: *om.* P 71 μου C M: ἐμοῦ *Pal. man. sup. l. om.* P 73 μοι
C P: *om.* M ἄνωθεν C M: *om.* P 74 ὡσπερ C P: ἤπερ (*sic*) M
σχοίνῳ μετρήσας C: σχοινομετρήσας (*sic*) P σχοινίῳ μετρήσας M
75 τοὺς C M: τοῖς P 76/136 Ἰησοῦν – κυρίου *deest, uno fol.*
exciso, in P 76 Χαλὲβ M: χαλὲκ C Ἰεφονῆ M: Ἰεφονί C 78 τῷ
– τόπῳ C: τῶν δοθέντων μοι τόπων M φρόνημα C *M^a.corr.*: φρο-
λόγημα (*sic*) *M^p.corr.* 79 ὡσπερ C: ἤπερ M 81 ἐπέπεσόν C: -σάν
M 87 φησί C: *om.* M

ἡμᾶς ἐποίει, οὐκ ἐπιθυμοῦντας τοῦ πλείονος, ἀλλὰ τοῦ τοῖς 90 δικαίοις ἐμμένειν.

7b. Ἔτι δὲ καὶ ἕως νυκτὸς ἐπαίδευσάν με οἱ νεφροί μου.

Τὰ γὰρ νόμιμά σου, φησίν, ἀεὶ κατὰ λογισμὸν εἶχον – τοῦτο γὰρ λέγει «νεφρούς» – καὶ κατὰ πᾶσαν νύκτα, καθ' ἣν ἐσχόλαζον, ἐν τούτοις ἐμελέτων, καὶ ταῦτα εἶχον 95 κατὰ ψυχὴν.

8a. Προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός.

Καὶ ὡσανεὶ σοῦ τοῦ θεοῦ ἐφεστῶτος τοῖς λογισμοῖς καὶ ὄρωντος, οὕτως ἐδεδοίκειν ἄδικόν τι βουλευσασθαι.

8b. Ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ.

100 Καὶ ὡσανεὶ ἐστῶτά σε, φησίν, ἐκ δεξιῶν μου, οὕτω διελογιζόμεν καὶ τὰ νόμιμα εἶχον ἐν διανοίᾳ, δεδοικῶς τὸ μὴ παρατραπῆναι μηδὲ ἐκπεσεῖν ἀπὸ σοῦ.

9a-b. Διὰ τοῦτο ἠύφρανθη ἡ καρδία μου καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου.

105 Τοιγαροῦν οὐδὲ ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ. Ἐμεινα γὰρ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐν εὐφροσύνῃ διάγων ἀεὶ, νίκας ἐπὶ νίκαις ἀριθμῶν καὶ τὰς εὐχαριστίας ἐπισυνάπτων ταῖς προλαβούσαις ἄλλαις εὐχαριστίαις, καὶ ἀπὸ καρδίας αὐτῆς, καὶ ἀπὸ στόματος· τοῦτο γὰρ λέγει «ἡ γλῶσσά μου».

110 **9c. Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι.**

«Ἡ σὰρξ μου» ἀντὶ τοῦ ἐγὼ αὐτός. Τοιγαροῦν, φησί, καὶ ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσιν οἰκήσω τὴν γῆν οὐ δεδοικῶς μετανάστασιν.

10. Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ 115 δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Οὐ συγχωρήσεις ποτὲ τὸν ἀνακείμενόν σοι φθορᾷ παραδοθῆναι, οὐδὲ τῷ ἄδῃ προσομιλῆσαι· φυλάξεις δὲ αὐτοὺς ἐν καλοῖς καὶ ἐν πράγμασιν ἀγαθοῖς.

C M

89 τοῦ τοῖς C: ἦν τοῖς (sic) M *corr.* 91 ἕως C: ὡς M 100 σε, φησίν C: φησίν, σε M 106 ἐν εὐφροσύνῃ διάγων ἀεὶ C: διάγων ἐν εὐφροσύνῃ ἀεὶ M 107 ταῖς C: om. M 112 οἰκήσω C: κλήσω καὶ κατοικήσω M 113 μετανάστασιν C: μετανάστας (sic) M 116 Οὐ C: οὐδὲ M 117 φυλάξεις C: φυλάττεις M

11a. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς.

120 Τὸ «Ἐγνώρισάς μοι» ἀντὶ τοῦ παρέσχες γάρ μοι, φησί, πράξεις προξενούσας ζωὴν.

11b. Πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Τὸ «μετὰ τοῦ προσώπου σου» ἀντὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου λέγει. Ἔσομαι οὖν, φησί, καὶ εἰς τὸ μετὰ
125 ταῦτα πεπληρωμένος πάσης εὐφροσύνης ἐκ τῆς σῆς ἐπιφανείας. Τοῦτο γὰρ λέγει·

11c. Τερπνότης ἐν τῇ δεξιᾷ σου εἰς τέλος.

«Ἐν τῇ δεξιᾷ σου», φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ βοηθείᾳ σου. Ἀφ' ὧν γὰρ βοηθεῖς ἡμῖν, φησὶν, ἐν τέρψει ἐσόμεθα
130 διηνεκεῖ καὶ ἀγαλλιάσει καὶ εὐθυμία.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ μακάριος Πέτρος, ἐν τῇ Πράξει τῶν ἀποστόλων, ὡς εἰς τὸν κύριον ἐξέλαβε ταῦτα τὰ ῥήματα τοῦ ψαλμοῦ, τὸ Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν, ἀλλ' οὐχ ὡς
135 λυμαινόμενος τῇ ἱστορίᾳ ἐξέλαβεν τὰ ῥήματα ἀλλ' ὡς ἀρμόζοντα πλέον ἐπὶ τοῦ κυρίου ἢ περὶ ὧν ἐλέχθη· εἶπερ καὶ τῶν πραγμάτων ἢ ἔκβασις κυριώτερα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐδείκνυ ἐπὶ τοῦ κυρίου ἢ ἐπὶ τῶν πρὸς ὀλίγον μὲν ζώντων, μετὰ ταῦτα δὲ θανάτῳ παραδοθέντων, τῶν Ἰσραη-
140 λιτῶν αὐτῶν φημι. Οὐδὲν οὖν κωλύει καὶ τὴν ἱστορίαν σῶζεσθαι καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα εἰς τὸν κύριον ἐκλαμβάνεσθαι.

131/132 Cf. Act. 2, 31   133/134 v. 10

C P inde ab ἢ (l. 136) M

120 γάρ C: om. M   121 προξενούσας ζωὴν C: δι' ὧν μοι ζωὴ προξενεῖτο M   123 Τὸ «μετὰ τοῦ προσώπου σου» M: om. C   124 τὸ M: τὰ C   132 ῥήματα C: ῥητὰ M   135 ἐξέλαβεν τὰ ῥήματα M: om. C   137 καὶ C: om. M   κυριώτερα C: -ρον M   137/138 τὰ - ἐδείκνυ C: ἐδείκνυ τὰ ῥήματα ταῦτα M   139 μετὰ ταῦτα δὲ C: μετὰ δὲ ταῦτα M μετὰ ταῦτα P   παραδοθέντων C M: παραδιδόμενων P   140 αὐτῶν - κωλύει C M: om. P   141 ταῦτα C M: om. P post κύριον add. μόνον P

Ψαλμός ΙΒ

Ὅπηνίκα ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ ἐδιώκετο, ὁ μακάριος Δαυεὶδ προσεύχεται τοῦτον τὸν ψαλμὸν τὸν ἑξκαιδέκατον. Σημαίνει δὲ τὸ αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιγραφή· οὕτω γὰρ ἐπιγέγραπται· (1a)
5 Προσευχὴ τῷ Δαυεὶδ.

1b-c. Εἰσάκουσον, κύριε, δικαιοσύνης μου, πρόσχες τῇ δεήσει μου.

Τῆς «δικαιοσύνης μου» ἐνταῦθα λέγει τῆς δικαίας αἰτήσεως, φημί. Εἴρηται γὰρ καὶ ἔμπροσθεν ὅτι τὴν δικαιοσύνην 10 τὴν δικαίαν αἴτησιν λέγει.

1d. Ἐνώτισαι τὴν προσευχήν μου οὐκ ἐν χεῖλεσι δολίοις.

Εὐρήσεις γάρ, φησί, τὴν δέησίν μου καὶ τὴν προσευχήν εἰλικρινῆ ἐκ καθαρᾶς τῆς καρδίας γινομένην, οὐχ ὥστε βλάψαι τὸν διώκοντά με οὐδὲ ὥστε δολιεύσασθαι περὶ 15 αὐτόν, ἀλλ' ὥστε τῆς παρ' ἐκείνου βλάβης ἀπαλλαγῆναι.

2a. Ἐκ προσώπου σου τὸ κρίμα μου ἐξέλθοι.

Ἄντι τοῦ ἀπόφηναι μοι τὸ δίκαιον. Τὸ γὰρ «κρίμα μου» ἀντὶ τοῦ κρίνον ἐμοὶ καὶ ἀπόφηναι τὸ δίκαιον.

2b. Οἱ ὀφθαλμοί μου ἰδέτωσαν εὐθύτητας.

20 Καὶ ὡς ἔθος, φησὶν, ἔχεις δικαίῳ ὀφθαλμῶ κρίνειν τὰ πράγματα, οὕτω καὶ νῦν δοκιμαστής γενοῦ ὧν τε ὑπομένω παρὰ τοῦ Σαοῦλ, ὧν τε ἐκεῖνος ἐπάγει μοι ἀδίκως.

3. Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπεσκέψω νυκτός, ἐπύρωσάς με καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία.

2 Cf. I Reg. 18, 8 - 27, 4 9/10 Cf. Comm. in Ps. 4, 2a

C P M

1 Ψαλμός ΙΒ C M: om. P 5 post Δαυεὶδ add. ψαλμός τῷ Δαυεὶδ
1a P 6 μου C M: om. P 6/7 τῇ δεήσει C M: τῆς δεήσεως P
11 post Ἐνώτισαι add. κύριε M 12 προσευχήν C P: προσευχήν
μου M 13 οὐχ C M: οὐκ P 15 παρ' C P: om. M 17/18 Τὸ
γὰρ «κρίμα μου» (σου P) ἀντὶ τοῦ κρίνον ἐμοὶ καὶ ἀπόφηναι τὸ δίκαιον
(κρίνον - δίκαιον ego: κρίνον ἡμῖν καὶ ἀπόφηναι τὸ δίκαιον P ἀπόφηναι
τὸ δίκαιον κρίνων ἐμοὶ M) P M: om. C 20 ἔθος. φησὶν C M: φῶς P

25 Καὶ τί, φησί, λέγω νῦν ὅτι δοκίμασον καὶ κρῖνον; ὅπου γε
καὶ πρὶν αἰτήσω, οὐ λανθάνει σε τὰ κατ'ἐμέ, οὐδὲ ἄγνωστά
σοι γίνεται τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου βουλευματα, ὅσα τε ἐν
νυκτὶ ὑπομένω καὶ ὅσα ἐν ἡμέρᾳ λογίζομαι, ὅτι ἐν ταῖς
θλίψεσι ταύταις αἷς ἐξέδωκάς με ὑπάρχων – τοῦτο γὰρ
30 λέγει «ἐπύρωσάς με» – οὐδὲν ἄδικον οὐδὲ πονηρὸν βου-
λεύομαι κατὰ τοῦ ἀδικοῦντός με οὕτως.

4a. Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων.

Τοῦναντίον δέ, φησί, καὶ μέχρι ῥημάτων φυλάττομαι
35 εἰπεῖν τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις τὰς ἐπ'ἐμοὶ γινομένης παρὰ
τοῦ Σαοῦλ καὶ τῶν μετ'αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ ταῦτα πάντα
ποιῶ; Οὐ δι'ἕτερόν τι, ἀλλὰ διὰ τὸ σὲ φοβεῖσθαι καὶ τὰ
σὰ προστάγματα πάντοτε ἐπὶ διανοίας λαμβάνειν. Ἐπάγει
γάρ·

40 **4b. Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα
ὁδοὺς σκληράς.**

«Τοὺς λόγους τῶν χειλέων» ἀντὶ τοῦ τὰ προστάγματά
σου καὶ τὰ νόμιμα. Διὰ ταῦτα, φησὶν, ὑπομένω πᾶσαν
ταλαιπωρίαν καὶ σκληραγωγίαν.

45 **5. Κατάρτισαι τὰ διαβήματά μου ἐν ταῖς τρίβοις σου, ἵνα
μὴ σαλευθῶσι τὰ διαβήματά μου.**

Ἄλλ'ἐπειδὴ, φησί, τῆς κρίσεως τῆς ἐμῆς βιαιότερά ἐστι
τὰ ἐπαγόμενα παρὰ τοῦ Σαοῦλ καὶ δέομαι βοηθείας πρὸς
τὸ πληροῦσθαί μοι τὸν σκοπόν, βοηθησόν μοι καὶ συγ-
50 κράτησον ἵνα μὴ παρατραπῶ. Τοῦτο γὰρ λέγει «ἵνα μὴ
σαλευθῶσι τὰ διαβήματά μου».

6a. Ἐγὼ ἐκέκραξα ὅτι ἐπήκουσάς μου, ὁ θεός.

«Ἐπήκουσας»: ἐνήλλακται ὁ χρόνος. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν·

C P M

25 νῦν C M: om. P ὅτι C P: om. M post καὶ add. νῦν P
26 πρὶν – λανθάνει (-νειν M) σε C M: κρίνε τῷ σαοῦλ καὶ P 27
μου C M: om. P 27/28 ὅσα – καὶ P M: om. C 29 με C P: μοι
M 30 post πονηρὸν add. βούλευμα P 31 οὕτως C M: om. P
34 Τοῦναντίον C P: ἐναντίον M 35 γινομένης C: γενομένης P M
36 τοῦ C M: τῷ P 37 ποιῶ C P: ποιῶν M ἀλλὰ διὰ C M:
ἄλλο ἢ διὰ P 47 βιαιότερά C M: -οτέρας P 49/50 post συγκράτη-
σον add. μοι P 52 μου P M: om. C

ἐπάκουσόν μου κεκραγός, φησίν, ὁ θεός. Διὰ τοῦτο
55 ἐπιφέρει·

6b-7b. Κλῖνον τὸ οὖς σου ἐμοὶ καὶ εἰσάκουσον τῶν
ῥημάτων μου. Θαυμάστωσον τὰ ἐλέη σου, ὁ σῶζων τοὺς
ἐλπίζοντας ἐπὶ σοί.

«Θαυμάστωσον τὰ ἐλέη σου» ἀντὶ τοῦ ποιήσον τὴν
60 φιλανθρωπίαν τὴν σὴν παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι, οὕτω
παραδόξως σῶζουσιν τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας.

7c. Ἐκ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ δεξιᾷ σου.

Καλῶς τὸν Σαοὺλ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ «ἀνθεστηκότας»
εἶπε «τῇ δεξιᾷ τοῦ θεοῦ». Διὰ γὰρ τῆς κρίσεως ἐβούλετο
65 βασιλεύειν τὸν Δαυεῖδ, ἠναντιοῦντο δὲ οὗτοι καὶ ἐπολέμουν
τῷ χρισθέντι· ἀναγκαίως τοὺς αὐτοῦ ἐχθροὺς ἐναντίους
ἔφησεν εἶναι τῆς δεξιᾶς τοῦ θεοῦ.

8a. Φύλαξόν με, κύριε, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ.

Ἄλλ' αὐτός, φησί, πλείονι τῇ σκέπη καὶ πλείονι τῇ
70 φυλακῇ τῇ περὶ ἐμὲ χρῆσαι, δέσποτα, καὶ ὡς τὴν κόρην
τοῦ ὀφθαλμοῦ ὑπὸ πολλοῖς ἠσφαλίσω χιτῶσιν, οὕτως καὶ
ἐμὲ ὑπὸ πλείονι περιστοίχισον τῇ βοηθείᾳ.

8b. Ἐν σκέπη τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με.

Παραβολικῶς λέγει· «τῶν πτερύγων σου», καὶ μεταφο-
75 ρικῶς ὡς ἀπὸ τῶν ὀρνέων τῶν ταῖς πτέρυξιν ἀσφαλιζο-
μένων τοὺς νεοττούς. Διὰ δὲ τῆς πλείονος βοηθείας τὴν
πολλὴν τῶν ἐναντίων ἐπιβουλήν ἐρμηνεύει. Οὐ γὰρ ἂν
τοσαύτην ἤτησεν ἀσφάλειαν καὶ βοήθειαν μὴ πολλῆς οὔσης
τῆς τάλαιπωρίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατ' αὐτοῦ.

80 **9a.** Ἀπὸ προσώπου ἀσεβῶν τῶν τάλαιπωρησάντων με.

Τῶν εἰς τάλαιπωρίαν με, φησί, τοσαύτην ἄγειν πειρω-

C P M

54 κεκραγός, φησίν, ὁ θεός C: κεκραγός μου, φησίν, ἐπάκουσόν
μου ὁ θεός P κεκραγός μου, ὁ θεός M 57 post μου add. καὶ τὰ
ἐξῆς M σου P M: om. C 60 τὴν σὴν C P: σου M 61 τοὺς
C M: ἀντὶ τοῦ P 62 τῇ δεξιᾷ C P: τὴν δεξιάν M 64 Διὰ γὰρ
C: ὅτι διὰ P διὰ M 65 ἠναντιοῦντο C M: ἐναντιοῦντο P 66 post
ἀναγκαίως add. οὖν M 66/67 ἐναντίους - θεοῦ P M: ἀνθεστηκότας τῇ
δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καὶ ἐναντίους εἶναι C 68 ὡς P M: ὅτι ὡς et decem litt.
eras. post ὅτι C 70 τῇ C M: om. P 72 βοηθείᾳ C M: ἀληθείᾳ P
74 σου C P: om. M 75 τῶν² C M: om. P 76 νεοττούς C P:
νεοσσούς M 78 ἤτησεν C P: ἤτησαν M

μένων. Εἶπον δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι καὶ τὸν Σαοὺλ αἰτιᾶται καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, οὓς καὶ ἀσεβεῖς ὀνομάζει, ὡς οὐδένα ποιουμένους λόγον τῆς εὐσεβείας. Εἶτα διηγεῖται
85 τῶν συμφορῶν τὸ μέγεθος ὡς οἶόν τε·

9b. Οἱ ἐχθροί μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον.

Πανταχόθεν με, φησίν, ἐκύκλωσαν.

10a. Τὸ στέαρ αὐτῶν συνέκλεισαν.

«Στέαρ» λέγει τὴν εὐφροσύνην καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ
90 βίου. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ἀποκέχρηται τῇ ἑαυτῶν
εὐημερίᾳ· τοῦτο γὰρ λέγει «συνέκλεισαν». Ἀποκέχρηται
οὖν τῇ εὐημερίᾳ καὶ τῇ δυναστείᾳ καὶ οὕτω με πανταχόθεν
εἰς θάνατον περιστοιχίζουσιν.

10b. Τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν.

95 Καὶ ὧν ποιούσι μοι, φησί, καὶ μείζονα ἐπαγγέλλονται τῷ
κόμπῳ τῶν ῥημάτων ἀποκρύπτοντες τὴν πείραν τῶν παθη-
μάτων.

11a. Ἐκβάλλοντές με νυνὶ περιεκύκλωσάν με.

Καὶ τῆς γῆς, φησί, τῆς πατρώας ἔξω με καθιστῶντες,
100 οὐδὲ οὕτως ἀπέχονται τοῦ διώκειν με, ἀλλ' ἄχρι καὶ τῆς
ξένης γῆς ἐπεκτείνουσι τὴν δίωξιν.

11b. Τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἔθεντο ἐκκλῖναι ἐν τῇ γῇ.

Ἄλλος γάρ, φησίν, αὐτῶν ὁ σκοπὸς καὶ ἡ κατανόησις
αὕτη ἐστίν, ὅπως ἂν ἐγὼ τῆς γῆς τῆς πατρώας ἔξω
105 καταστῶ, νομίζοντος τοῦ Σαοὺλ περιγράφειν τοῦ θεοῦ τὴν
ψῆφον δι' ἧς ἐψηφίσαστό με βασιλέα, εἰ ἐκβάλοι με παντελῶς
τῆς γῆς τῆς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν· τὸ οὖν «ἐκκλῖναι ἐν τῇ

82/83 Cf. Comm. in v. 4a

C P M

82 καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω C: καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις P ἀνωτέρω M
83 ὀνομάζει C P: νομίζει M 84 εὐσεβείας C M: ἀσεβείας P
90 ἑαυτῶν C: ἑαυτῷ P αὐτῶν M 91/92 τοῦτο – εὐημερίᾳ P M:
om. C 92 οὕτω με C M: om. P 93 θάνατον C M: θάνατόν με P
98 Ἐκβάλλοντές C P: ἐκβαλόντες M νυνὶ C M: νῦν P 102
post ἔθεντο add. αὐτῶν C 103 αὐτῶν C P: om. M 104 αὕτη ἐστίν
C: ἐστίν αὕτη M αὐτῶν αὕτη ἐστίν P ἐγὼ C M: ἐγώ, φησί P
τῆς γῆς τῆς πατρώας C P: τῆς πατρώας γῆς M 104/107 ἔξω –
γῆς C P: om. M 106 εἰ ἐκβάλοι C: καὶ ἐκβάλλει P 107 τῆς²
C M: om. P τὸ οὖν C M: κἂν P

γῆ» ἀντὶ τοῦ ἐκκλιναί με καὶ ἐκδιῶξαι ἐν ἀλλοτρίᾳ γῆ
 φησιν. Εἶτα, καὶ τὸ δυνατὸν τῶν διωκόντων παραβολικῶς
 110 σημαίνων, ἐπήγαγεν·

**12. Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν καὶ ὡσεὶ
 σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις.**

«Λέων» καὶ «σκύμνος» τὸ αὐτὸ λέγει. Οὕτως, φησίν,
 εἰσὶν ηὔτρεπισμένοι εἰς τὴν κατ'ἐμοῦ θήραν καὶ ἐπιβουλήν
 115 ὡσπερ λέων ἢ ὁ τούτου σκύμνος. Τί οὖν;

**13a. Ἀνάστηθι, κύριε, πρόφθασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλι-
 σον αὐτούς.**

Ἄλλ'ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, φησίν, οὕτως εἰσὶ καὶ δυνατοὶ καὶ
 ταχεῖς καὶ εὐδρομοὶ περὶ τὸ κακόν, πρόλαβε αὐτοὺς τῇ σῆ
 120 βοηθείᾳ καὶ ἔκκοψον αὐτοῖς τὸν δρόμον δίκην σκελίζοντός
 τινος ἢ ἐμποδίζοντος, ὥστε τοὺς διώκοντας μὲν πίπτειν,
 εὐρεῖν δὲ ἄνεσιν τὸν διωκόμενον.

**13b-c. Ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ῥομφαίας σου
 ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρός σου.**

125 Πρωθύστερα κεῖται ἐν τοῖς στίχοις τούτοις τινὰ ἃ ποιεῖ
 τὴν ἀσάφειαν. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἐκ τῆς ῥομφαίας τῆς
 ἀσεβοῦς τῶν ἐχθρῶν τῆς χειρός σου ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου.
 Ὡς γὰρ ἄνω τοὺς ἀνθεστῶτας αὐτῷ εἶπεν ἀνθεστηκέναι τῇ
 δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τοὺς αὐτοῦ ἐχθρούς,
 130 τοὺς ἀσεβεῖς, ἐχθρούς λέγει τῆς χειρός τοῦ θεοῦ, ὡς
 ἐναντιομένους τῇ δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, καθ' ἣν ἐβούλετο τὸν
 Δαυεῖδ βασιλέα εἶναι.

**14a-b. Κύριε, ἀπολύων ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ
 ζωῇ αὐτῶν.**

128/129 Cf. Comm. in v. 7c

C P M

108 ἐκδιῶξαι C M: ἐκδιῶξαί με P 109 καὶ – διωκόντων C M:
 om. P 110 ἐπήγαγεν C M: ἐπάγει P 114 εἰσὶν C M: om. P
 ηὔτρεπισμένοι C: εὐτρεπισμένοι P M 115 ὡσπερ – σκύμνος C:
 om. P M Τί οὖν C M: om. P 116/117 ὑποσκέλισον P M: ὑπο-
 σκέλλισον C 119 πρόλαβε C P: προλάβον M 120 ἔκκοψον C P:
 ἔγκοψον M σκελίζοντός P M: σκελλίζοντός C 121 τινος ἢ ἐμποδί-
 ζοντος C: om. P M 125 ἐν P M: om. C 125/126 τινὰ ἃ ποιεῖ τὴν
 C M: καὶ τινὰ ποιεῖται P 131 καθ' ἣν C M: καὶ ἣν P 132 post
 εἶναι add. undecim ll. ἢ ῥῦσαι – ἐκλεκτοὶ quae non sunt Diodori, vide Praef.
 p. CXVII, C 133 ἀπολύων C: ἀπ' ὀλίγων P ἀπὸ ὀλίγων M

135 Ὁ τοίνυν αἰτῶ παρὰ σοῦ, φησί, δέσποτα, τοῦτό ἐστιν·
 ἔχεις τὴν ἐξουσίαν θανάτῳ ἀπολύειν ἀπὸ τῆς γῆς τοὺς
 ἀνθρώπους καὶ μὴ ἀπολύειν ἀλλὰ παρακρατεῖν ἐν τῇ ζωῇ·
 μὴ τότε οὖν φυλάξῃς αὐτοῖς τὴν τιμωρίαν, ἐπειδὴν θανάτῳ
 καταληφθῶσιν, ἀλλὰ ζῶντας αὐτοὺς τιμώρησαι, διασκεδάσας
 140 αὐτῶν τὰ βουλευμάτα καὶ ποιήσας αὐτοὺς κατ' ἀλλήλων
 χωρεῖν, τοὺς νῦν ἐπ' ἐμοὶ συμφωνοῦντας. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ
 οἶδα, φησίν, ἐγὼ φανερὰν αἰτῆσαι κατ' αὐτῶν τιμωρίαν,
 αὐτὸς δὲ ἐπίστασαι, ἅτε τοὺς θησαυροὺς τῆς σοφίας
 ἀποκρύφους ἔχων, οἷαις ἐπίστασαι τιμωρίαις περίβαλε
 145 αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

14c. Καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν.

«Τῶν κεκρυμμένων σου» ἀντὶ τοῦ ὦν ἐν ἀποκρύφῳ
 τιμωριῶν ἔχεις τὴν γνῶσιν, ἐγὼ δὲ ἀγνοῶ, τούτων ἔμπλη-
 σον αὐτούς. «Τὰς γαστέρας αὐτῶν» περιφραστικῶς αὐτοὺς
 150 λέγει. Τὸ δὲ «ἐπλήσθη», ἐπειδὴ ἐνήλλακται ὁ χρόνος,
 ἔμπλησον λέγει. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπε· «τὰς γαστέρας αὐτῶν»
 ἵνα καὶ αὐτοὺς σημάνη καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν τικτομένους.
 Ἐπιφέρει γάρ·

**14d-e. Ἐχορτάσθησαν υἰῶν καὶ ἀφήκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς
 155 νηπίοις αὐτῶν.**

Πάλιν τὸ «Ἐχορτάσθησαν» κατ' ἐναλλαγὴν τοῦ χρόνου
 κεῖται, παρεληλυθῶς ἀντὶ μέλλοντος. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν·
 καὶ χόρτασον αὐτοὺς τῶν τιμωριῶν τῶν ἀποκρύφων τῶν
 παρὰ σοὶ μόνῳ ἐγνωσμένων καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς υἰοὺς
 160 αὐτῶν καὶ τοὺς ἐγγόνους αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ λέγει «καὶ
 ἀφήκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπίοις αὐτῶν» ἀντὶ τοῦ καὶ

143/144 Cf. Col. 2, 3

C P M

135 παρὰ σοῦ, φησί, δέσποτα C P: δέσποτα, παρὰ σοῦ M 136
 τῆς C P: om. M 140 αὐτοὺς P M: αὐτοῖς C 141/142 οὐκ οἶδα,
 φησίν, ἐγὼ C P: ἐγὼ, φησίν, οὐκ οἶδα M 142 αἰτῆσαι C M: εἶναι
 τίσαι (sic) P 156 τοῦ C M: om. P 158 τῶν¹ C P: om. M 160
 ἐγγόνους P M: ἐκόνους C 161 post κατάλοιπα add. αὐτῶν P post
 καὶ add. οἱ M

υἱοὶ αὐτῶν καταλείψουσι τὰς τιμωρίας τοῖς ἐξ αὐτῶν
τικτομένοις.

15a. Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου.

165 Ἰν' οὕτως ἐγὼ τῆς δικαιοσύνης σου ἀπολαύσω. Τὸ γὰρ
«ὀφθήσομαι» ἀντὶ τοῦ ἐν ἀπολαύσει γένωμαι λέγει.

15b. Χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν σου.

Καὶ πάσης, φησὶν, ἡδονῆς καὶ εὐφροσύνης ἀνάμεστος
γένωμαι ἐγώ, ὁ σὸς παῖς, ὅταν ἴδω ταῦτα εἰς αὐτοὺς
170 ἐπαχθέντα.

Ψαλμὸς ΙΖ

**1-2a. Εἰς τὸ τέλος· τῷ παιδί κυρίου τῷ Δαυεῖδ, ᾧ
ἐλάλησε τῷ κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ὠδῆς ταύτης ἐν ἡμέρᾳ
ἣ ἐρρύσατο αὐτὸν κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν
5 αὐτοῦ καὶ ἐκ χειρὸς Σαούλ, καὶ εἶπεν·**

Οὗτος ὁ ψαλμὸς σύμφωνον τῇ ὑποθέσει τὴν ἐπιγραφὴν
ἔχει, ὡς καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις ἔστιν εὐρεῖν. Εὐχαριστήριον
γὰρ αὐτὸν εἶπε πρὸς τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ Δαυεῖδ ὁ
μακάριος ἀναμνήσας ἑαυτὸν πασῶν τῶν εὐεργεσιῶν ὧν
10 εὐεργετήθη παρὰ τοῦ θεοῦ ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Τοῦτο
γὰρ ἴδιον τῶν εὐσεβῶν τὸ διαπαντὸς μὲν ἔχειν ἐν μνήμῃ
τὰς τοῦ θεοῦ ὑπαρξάσας εἰς αὐτοὺς εὐποιῖας, μάλιστα δὲ

3/5 II Reg. 22, 1   7 Cf. II Reg. 22

C P M

162/163 τοῖς – τικτομένοις C M: τοῖς ἐγγόνιοις αὐτῶν τοῖς ἐξ αὐτῶν
τῶν υἱῶν τικτομένοις P   163 post τικτομένοις add. sex ll.
ἀλλ' ἐχορτάσθησαν – κατέλιπον quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXVII,
C   165 post Ἰν' add. ἣ C   169 ἐγὼ C M: om. P   170 post
ἐπαχθέντα add. ἀνθ' ὧν ἠγάπησαν τοῦ βελίαιρ τὰ ἔργα P

1 Ψαλμὸς ΙΖ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ιζ P   4 ἐρρύσατο P:
ἐρύσατο C M   κύριος C P: ὁ κύριος M   8 αὐτὸν εἶπε C P:
εἶπεν αὐτὸν M   8/9 Δαυεῖδ ὁ μακάριος C P: ὁ μακάριος δαυεῖδ M
9 ἀναμνήσας ἑαυτὸν M: ἀναμνήσας αὐτὸν P ἀναμνήσας ἑαυτὸν C
10 παρὰ – αὐτοῦ C P: ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ αὐτοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ M
Τοῦτο P M: τὸ C   11 εὐσεβῶν C P M p. corr.: ἀσεβῶν M a. corr.
12 ὑπαρξάσας εἰς αὐτοὺς C M: εἰς αὐτοὺς ὑπαρξάσας P

ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς δίκαιον αὐτοῖς φαίνεται ταύτας
καταριθμεῖσθαι καὶ δι' εὐγνωμοσύνην οἰκείαν καὶ διὰ τὸ
15 διδάξαι τοὺς ἐξῆς πόση τοῦ θεοῦ γίνεται περὶ τοὺς εἰς
αὐτὸν ἐλπίζοντας πρόνοια καὶ φιλανθρωπία.

**2b-3a. Ἀγαπήσω σε, κύριε ἢ ἰσχὺς μου. Κύριος στερέω-
μά μου καὶ καταφυγὴ μου καὶ ῥύστης μου.**

Τὸ «Ἀγαπήσω» οὐ τοῦτο λέγει ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν
20 ἀγαπήσω σε, ἐπειδὴ μοι πολλὰ παρέσχες αἰεὶ· ἀλλ' ὁ
χρόνος ἐνήλλακται. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἡ ἀγάπη μου
πρὸς σὲ τὸν δεσπότην καὶ τὸ φίλτρον ἔσχεν αἰεὶ τὸ εἶκος
καὶ τὸ δίκαιον. Διεκείμην γὰρ καὶ ἐπόθουν τὸν θεόν, ὅτι
πάντα μοι ἐγένετο κατὰ καιρὸν καὶ κατὰ χρεῖαν, ἰσχὺς ἐν
25 πολέμῳ, στερέωμα ἐν ὑπομονῇ, καταφυγὴ ἐν ἀποτυχίᾳ,
ῥύστης ἐκ πάντων τῶν ἐπιβουλευόντων. Ἦρκει μὲν οὖν εἰς
τέλειον ὕμνον καὶ τὸ προοίμιον μόνον τοῦ ψαλμοῦ, νῦν δὲ
ὡς φιλόθεος ἄνθρωπος συνεχῶς ἀναλαμβάνει τὰ αὐτὰ τῆ
περὶ τὸ μεμνησθαι τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ θεοῦ διατριβῇ
30 ἐπιτείνων τῆς εὐχαριστίας τὸ εἶδος. Ἐν διαφόροις γὰρ ταῖς
λέξεσι τὰ αὐτὰ φαίνεται λέγων καὶ ἀνακυκλῶν, εἰς ἀνάμνη-
σιν ἐρχόμενος παντὸς πράγματος ἐκ παιδίου ἕως γήρωσ, ἐν
ᾧ ὁ θεὸς αὐτῷ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἀντίληψιν ἐχορήγη-
σεν. Ὅθεν ἐπιφέρει·

35 **3b. Ὁ θεὸς μου βοηθὸς μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν.**

Βοηθός, φησίν, ἐγένετο πάντοτε εἰς αὐτὸν ἐλπίζοντος
κάμου καὶ οὐδέποτε εἰς ἄλλον τινά.

**3c. Ὑπερασπιστὴς μου καὶ κέρας σωτηρίας μου καὶ
ἀντιλήπτωρ μου.**

C P M

13 *post* δίκαιον *add.* ἐστὶν καὶ M αὐτοῖς φαίνεται C P: φαίνεται αὐτοῖς
M ταύτας C P: τότε M 17 ἢ C M: *om.* P 18 *post* καταφυγὴ
add. et postea erasit καὶ ὁ ῥύστης μου *P^{ut vid.}* ῥύστης C M: ὁ ῥύστης
P 19 *post* Ἀγαπήσω *add.* σε M ὅτι C P: τὸ M 20 μοι πολλὰ
C M: πολλὰ μοι P *post* παρέσχες *add.* καὶ παρέχεις P 20/21 ὁ
χρόνος ἐνήλλακται C M: ἐνήλλακται ὁ χρόνος P 21 μου C M: μὲν
P 22 ἔσχεν C M: ἔχει P *post* αἰεὶ *add.* κατὰ *Mal. man. sup. l.* 23
ἐπόθουν C M: ἐπεθύμουν P 24/25 ἰσχὺς ἐν πολέμῳ C M: ἴσχυσε
πολέμῳ P 25 *post* ὑπομονῇ *add.* καὶ P 26 ἐπιβουλευόντων C M:
ἀντικειμένων P 30 ἐπιτείνων P M: ἐπιτείνον C 32 γήρωσ C M:
γήρους P 33 αὐτῷ C P: αὐτοῦ M 36 Βοηθός, φησίν C: βοηθὸς
γάρ μου, φησίν P M 37 οὐδέποτε C M: οὐκ P

40 Ἐκ μεταφορᾶς τῶν τὰς ἀσπίδας προτιθέντων καὶ ῥυο-
μένων βέλους τοὺς αἰχμαλώτους, «κέρας» δὲ τὴν ἰσχὺν
λέγει. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ὑπὲρ ἀσπίδα ἰσχὺν μοι
παρέσχε καὶ ἀντίληψιν.

4. Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν κύριον καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν
45 μου σωθήσομαι.

Τὸ «σωθήσομαι» ἀντὶ τοῦ ἐσώθην λέγει. «Αἰνῶν» οὖν
«ἐπικαλέσομαι»: εἰκότως οὖν, φησὶν, ἐν ὕμνοις μέμνημαι τοῦ
θεοῦ καὶ ἐν αἴνοις, ἐπειδὴ μου βοηθὸς ἀεὶ εὐρέθη. Ἔως
τούτου προοιμιασάμενος, ὡσπερ ἐντεῦθεν λοιπὸν διηγημα-
50 τικώτερον ἐξηγεῖται ὡσάκις μὲν περιπέπτωκε κινδύνους,
ὅπως δὲ αὐτὸν ὁ θεὸς ἀεὶ παραδόξως τῶν ἐπιβουλευόντων
ἀνώτερον ἔθετο· τροπικώτερον δὲ καὶ τοὺς κινδύνους
ἐξηγεῖται, ὡσπερ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ βοήθειαν, εἰς αὐξησιν
μὲν τῶν χαλεπῶν, αὐξησιν δὲ καὶ τῆς φιλανθρωπίας τῆς ἐκ
55 τοιούτων κινδύνων αὐτὸν ῥυομένης. Διηγεῖται οὖν οὕτως:

5-6a. Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου, καὶ χεῖμαρροι ἀνο-
μίας ἐξετάραζάν με· ὠδίνες ἄδου περιεκύκλωσάν με.

«Χειμάρρους» τὰς ἐξαίφνης ἐπιβουλάς λέγει καὶ σφο-
δράς, «ὠδίνες θανάτου» τὰς θλίψεις τὰς εἰς θάνατον
60 ἐλκούσας.

6b. Προέφθασάν με παγίδες θανάτου.

Ἐπειδὴ εἶπεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω· κατέλαβόν με, ἐνταῦθα
εἶπεν ὅτι καὶ προέλαβον, ἐπίτασιν λέγων τῶν χαλεπῶν. Καὶ
τί μετὰ τοῦτο;

65 7a-b. Καὶ ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐπεκαλεσάμην τὸν κύριον
καὶ πρὸς τὸν θεόν μου ἐκέκραξα.

Εἴτε τὰ κατὰ τὸν Σαοῦλ αἰνίττεται εἰδικῶς, εἴτε κατὰ

C P M

47 μέμνημαι P M: -ται C 48 ἐπειδὴ C P p. corr. M: ἔτι δέ
P a. corr. ut vid. post μου add. φησὶ C ἀεὶ P M: om. C 51 ἀεὶ C P:
om. M 54 καὶ C P: om. M 56 χεῖμαρροι P M: χεῖμαροι C 58
Χειμάρρους P: χειμάρρους C M 59 post θλίψεις add. καὶ C 62
ἀνωτέρω C M: -ροις P 63 προέλαβον C P: -βεν M λέγων
C P: λέγει M 64 τοῦτο C M: τούτου P 66 ἐκέκραξα C P:
κεκράζομαι M 67 τὰ C M al. man. sup. l.: καὶ P om. M αἰνίττεται
εἰδικῶς C M: ἐν εἰδικῇ θέσει αἰνίττεται P post εἴτε add. καὶ P M

κοινοῦ πάσας λέγει τὰς θλίψεις, οὐδὲν διαφέρει ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ πλὴν ὅτι εὐχάριστον εἰσάγει γνώμην διηγούμενος 70 τὰς συμφορὰς τὰς καταλαβούσας αὐτὸν καὶ τὰς εὐεργεσίας τὰς παρὰ τοῦ θεοῦ. Ἐπάγει οὖν·

7c-d. Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ.

Τὸ «εἰσελεύσεται» ἀντὶ τοῦ εἰσηλθε λέγει· βούλεται γὰρ 75 εἰπεῖν ὅτι εἰσηκούσθη. Καὶ τί ἀπὸ τούτου;

8. Καὶ ἔσαλεύθη καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὀρέων ἔταράχθησαν καὶ ἔσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ θεός.

Ἐπὶ τὸν θεὸν εἰσακοῦσαι, φησί, καὶ κινηθῆναι 80 πρὸς ὀργὴν, πάντα ὁμοῦ ἐν ταραχῇ καὶ ἐν κλόνῳ κατέστη, ἅτε δεσπότης κοινοῦ ὀργιζομένου.

9a-b. Ἐβῆ καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλεγθήσεται.

Καὶ ἦν, φησίν, ἰδεῖν τὴν μὲν ὀργὴν τοῦ θεοῦ μιμουμένην 85 πῦρ οὐ προέτρεχε καπνός· καὶ προεφαίνετο μηνύων τῆς ὀργῆς τὴν ἐπίτασιν. Τὸ οὖν «καταφλεγθήσεται» τὸ κατεφλέγετο λέγει. Εἶτα, ἐπιμένων τῇ τροπῇ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ καπνοῦ, ἔπάγει·

9c-10a. Ἐκκλίνας ἀνήθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη.

Καίτοι γε ἐν τοῖς ἀνωτέροις εἶπεν ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἠκούσθη· νῦν δὲ ἐπήγαγεν· «ἐκκλίνας οὐρανοὺς καὶ κατέβη», δεικνύς ὅτι αὐτὸς ἦν καὶ ὁ ἐν τῷ ναῷ κατοικῶν καὶ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φαινόμενος. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν·

91/92 Cf. v. 7c

C P M

68 ἐν C: om. P M 71 οὖν C P: γάρ M 72 post φωνῆς μου add. quattuor ll. ναὸν - οὐρανόν quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXVII, C 75 εἰσηκούσθη C M: -σθη P 76 Καὶ C M: om. P ἐγενήθη C: ἐγεννήθη P M 77 καὶ C M: om. P 78 αὐτοῖς C M: αὐτοῦς P 79 τοῦ τὸν θεὸν C M: τούτων θεὸς P 80 πρὸς C M: εἰς P 85 πῦρ C P M a. corr.: καπνὸν M p. corr. καπνός C P: πῦρ M 86 τὸ C P: ἀντὶ τοῦ M 89 ἐκκλίνας C M: ἐκκλινεν P 91/93 Καίτοι - κατέβη C P: om. M 92 ἠκούσθη C: -σθη P ἐκκλίνας C: ἐκκλινεν P 93 ἦν C P: εἶ M

95 «ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη» – ἀοράτως δὲ τοῦτο πάντως γέγονεν· οὐδὲ γὰρ εἶδέν τις αὐτὸν ὑπὲρ τῆς βοηθείας τοῦ Δαυεὶδ καταβάντα –, ἐπισημαίνεται καὶ φησιν·

10b. Καὶ γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Ἐναντὶ τοῦ ἀορασίᾳ. Ταῦτα γάρ, φησί, πάντα ἐγένετο
100 παρ' αὐτοῦ μὲν ἀοράτως, ἐμοὶ δὲ αἰσθητῶς τῷ ἀπολαύοντι τῆς βοηθείας.

11a. Καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ καὶ ἐπετάσθη.

Τὸ τάχος λέγει τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ τῆς βοηθείας.

11b. Ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων.

105 Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἀοράτως ἐγένετο, πάλιν ἐπάγει·

12a. Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ.

Ἐναντὶ τοῦ ἀοράτως ἐνήργει ταῦτα. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν· «ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ», ἐπήγαγεν·

12b. Κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ.

110 Τὸ μὲν σκότος καὶ τὴν ἀορασίαν εἰπὼν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν μὴ δυναμένων ἰδεῖν τὸν θεόν, ἐπὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ θεοῦ εἶπεν· «Κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ» ἀντὶ τοῦ αὐτὸς ἐν ἰδίῳ ἦν φωτὶ ὡς ἐν σκηνῇ ἰδίᾳ. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι Ἐκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη, σχηματίζει λοιπὸν τὴν
115 παρουσίαν διὰ τῶν ὀρωμένων πραγμάτων τοῖς ἀνθρώποις εἰς πίστωσιν τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ.

12c-14a. Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. Ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον, χάλαζα

114 v. 10a

C P M

95 ἔκλινεν C M: ἔκκλινεν P 96 τις ego: τίς codd. 97 καὶ φησιν C M: δέ φησι καὶ λέγει P 100 παρ' αὐτοῦ μὲν C P: μὲν παρ' αὐτοῦ M τῷ ἀπολαύοντι C P M^p. corr.: τὸν ἀπολαύοντα M^a. corr. 101 post βοηθείας *decem litt. eras. in C* 102 Καὶ ἐπέβη *al. man. in ras. in C* 110 εἰπὼν P M: εἶπεν C 111 ἰδεῖν C P: δι' ἰδεῖν (*sic*) M θεόν P M: κύριον C ἐπὶ αὐτοῦ δὲ C: ἐπειδὴ αὐτοῦ P ἐπὶ αὐτοῦ M 112 post εἶπεν *add. τό P* 113 αὐτὸς C: αὐτὸς δὲ M αὐτοὺς δὲ λέγει ὅτι αὐτὸς P post φωτὶ *add. ὁ θεὸς P* 114 Ἐκλινεν C: ἔκκλινεν P M 117 ἀέρων C P: ἀέρος M post ἀέρων *add. viginti duas ll. εἰπὼν – λεπτότητα quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXVII, C* 117/119 Ἀπὸ – πυρός C M: *om. P*

καὶ ἄνθρακες πυρός. Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ κύριος.

120 Εἶτα, παραγενόμενος, φησίν, εἰς βοήθειάν μου μετὰ
βροντῆς παρεγένετο.

14b. Καὶ ὁ ὕψιστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ.

Οὕτω, φησίν, ἐβρόντησεν ὡσανεὶ δι' ἑαυτοῦ φθεγζάμενος
μέγα καὶ ὑπέρογκον. Εἶτα, παραγενόμενος εἰς πόλεμον, τί
125 πεποίηκεν ἐπάγει·

15a. Ἐξαπέστειλε βέλη καὶ ἐσκόρπισεν αὐτούς.

Εἰσάγει γὰρ αὐτὸν ὡσανεὶ στρατηγὸν παραγεγονότα εἰς
συμμαχίαν οἰκείου ἀνθρώπου. «Βέλη» δὲ ἐνταῦθα ἀδια-
φόρως πάντα τὰ βαλλόμενα λέγει, εἴτε χάλαζαν, εἴτε
130 ἄνθρακας, εἴτε καὶ ὅ τι βάλλεσθαι πέφυκεν.

15b. Καὶ ἀστραπὰς ἐπλήθυνε καὶ συνετάραξεν αὐτούς.

Συνέπεμπε δέ, φησί, τοῖς βαλλομένοις καὶ ἀστραπὰς ὥστε
τοὺς πολεμίους ἀτενίζειν εἰς ἐμὲ μὴ δύνασθαι.

**16a-b. Καὶ ὠφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκα-
135 λύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης.**

Ἐκ τῆς δὲ τοῦ φόβου, φησί, τοῦ παραγεγονότος καὶ τῶν
βελῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν ἐγύμνωσεν ἑαυτὴν πανταχόθεν ἡ
γῆ, ὥστε καὶ τὰ κεκρυμμένα αὐτῆς ἀνακαλυφθῆναι, πηγὰς,
φησί, καὶ εἴ τι ἄλλο ἐν βάθει κρυπτόμενον ἔχει.

140 **16c. Ἐκ τῆς ἐπιτιμήσεώς σου, κύριε.**

Καλῶς ἡ ἀποστροφή τοῦ λόγου ἔδειξεν ὅτι οὐδὲ ἄλλου
ἦν οὕτω φοβῆσαι τὴν κτίσιν ἢ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ τῆς
κτίσεως.

16d. Ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου.

145 Συνῆψε τῇ ἐπιτιμήσει τὸ ἀπὸ τῆς ὀργῆς πνεῦμα, ὡς ἂν

C P M

119 *post* πυρός *add. septem ll.* τὸ φῶς – ἡμῶν *quae non sunt Diodori,*
vide Praef. p. CXVIII, C 120 Εἶτα C P: *om. M* μου C M: *om.*
P 121 παρεγένετο C M: παρεγένετό μοι P 128/129 ἀδιαφόρως
M: διαφόρως C P 129 εἴτε χάλαζαν C M: εἶτα χάλαζαν ταῦτα λέγει
P 130 βάλλεσθαι C M: βάλλεσθαί τι P 134/135 ἀνεκαλύφθη C:
ἀνεκαλύφθησαν P ἀπεκαλύφθησαν M 138 ὥστε C M: ὡς P 139
ἐν – ἔχει C P: ἐν πνεύματι ὀργῆς σου M 140/144 Ἐκ τῆς – σου C P:
om. M 141 ἄλλου C: ἄλλο P

δείξει μὴ εἶναι ἀπλήν τὴν ἐπιτίμησιν. Καὶ τί ἐγένετο μετὰ τὸ φοβῆσαι τοὺς πολεμίους καὶ σεῖσαι τὴν κτίσιν;

17. Ἐξαπέστειλεν ἐξ ὕψους καὶ ἔλαβέ με, προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν.

150 «Ἐξ ὑδάτων», ὡς ἂν ἐξ ὑδάτων λέγει τῶν πολεμίων καὶ τῶν συμφορῶν.

18. Ῥύσεταιί με ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν καὶ ἐκ τῶν μισούντων με, ὅτι ἔστερεώθησαν ὑπὲρ ἐμέ.

Τὸ «Ῥύσεταιί με» ἀντὶ τοῦ ἐρρύσατό με λέγει· καὶ οὕτω, 155 φησὶν, ἀπήλλαξέ με δυνατωτέρων ἐχθρῶν καὶ ἰσχυροτέρων.

19a. Προέφθασάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου.

Οἵτινες, φησί, πολέμιοι οὐ μόνον συνέσχον με ἐν καιρῶ τῶν συμφορῶν, ἀλλὰ καὶ προλαβόντες οἶονεὶ πᾶσάν μοι ὁδὸν σωτηρίας ἀπέκλεισαν.

160 **19b-20a. Καὶ ἐγένετο κύριος ἀντιστήριγμά μου καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν.**

Ἄλλ' ὁ θεός μου, φησὶν, οὐ μόνον ἀνώτερον ἐποίησε τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ ἐν πλατύτητί με ἔστησε, τουτέστιν ἐν εὐθηνίᾳ πραγμάτων.

165 **20b. Ῥύσεταιί με, ὅτι ἠθέλησέ με.**

Ἐνήλλακται ὁ χρόνος. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἐρρύσατό με, ἐπειδὴ ἔδοξεν αὐτῷ εἶναι με καὶ σῶζεσθαι.

20c. Ῥύσεταιί με ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν.

Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐρρύσατό με ἀπὸ δυνατωτέρων 170 ἐχθρῶν.

21. Καὶ ἀνταποδώσει μοι κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην

C P M

146 δείξει C P: δεῖξειεν M μὴ εἶναι ἀπλήν C: οὐχ ἀπλήν εἶναι P οὐκ εἶναι ἀπλήν M 147 σεῖσαι τὴν κτίσιν C M: σὺν τῇ κτίσει P 150 Ἐξ - ὡς ἂν (ὡς ἂν C Ma.corr.: ὡσανεὶ Mp.corr.) C M: om. P 154 ἐρρύσατό P M: ἐρύσατό C 156 Προέφθασάν C M: -σέ P 158 οἶονεὶ C M: οἶον εἰς P 162 post ἀνώτερον add. με M 164 post εὐθηνίᾳ add. με ἔστησε C 166 ὅτι C M: om. P ἐρρύσατό P M: ἐρύσατό C 168/170 Ῥύσεταιί - ἐχθρῶν C M: om. P 169 ἐρρύσατό ego: ἐρύσατό codd.

μου καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι.

Καὶ καθὼς, φησί, συνεῖδεν ὅτι ἐγὼ μὲν ἀδικῶ ἐκείνους
175 οὐδέν, αὐτοὶ δέ με ἀνελεῖν σπεύδουσιν, ἰδίῳ δικαίῳ
χρησάμενος, ἐμοὶ μὲν ἀγαθὰ ἀνταπέδωκεν, ἐκείνοις δὲ κατὰ
τὴν πονηρίαν αὐτῶν κακά. Οὐ γὰρ τὸ ἀναμάρτητον τοῦ
βίου καθόλου ἑαυτοῦ μαρτυρεῖ ἐνταῦθα, ἀλλ' ὅτι τῇ τῶν
ἐπιβουλευόντων συγκρίσει αὐτὸς καθαρωτέρας εἶχε τὰς
180 χεῖρας καὶ δικαιότερος ἦν, ὡς οὐκ ἄρχων πολέμου
ἀλλ' ἀμυνόμενος.

22a. Ὅτι ἐφύλαξα τὰς ὁδοὺς κυρίου.

Ἐώρα γάρ <με>, φησί, φυλάττοντα τοὺς αὐτοῦ νόμους καὶ οὐχ αἰρούμενον ἀδικεῖν οὐδένα.

185 **22b.** Καὶ οὐκ ἤσέβησα ἀπὸ τοῦ θεοῦ μου.

Εἶδε γάρ με φροντίζοντα τῆς εὐσεβείας.

23. Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ.

Ἐβλεπέ με, φησί, καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν φροντίζοντα τοῦ
190 δικαίου διὰ τὰ αὐτοῦ προστάγματα καὶ τὰ κρίματα.

24a. Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ.

Καὶ ἔώρα με, φησί, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἄμεμπτον ἐν τῇ τῶν νομίμων φυλακῇ.

24b. Καὶ φυλάζομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου.

195 Καὶ ὅτι ἐφυλαττόμην, φησίν, ἀπὸ πάσης παρανομίας· εἰ γὰρ καὶ ἐνήλλακται ὁ χρόνος ἐν τοῖς στίχοις καὶ μέλλοντα

C P M

172 μου¹ P: αὐτοῦ C M 174 συνεῖδεν C P: συνοῖδεν M 175
ιδίῳ δικαίῳ C M: ἤδη τῷ δικαίῳ τῷ ἰδίῳ P 177 πονηρίαν αὐτῶν
C M: αὐτῶν πονηρίαν P 178 ἑαυτοῦ Cp.corr.: ἑαυτῷ Ca.corr. P om.
M 180 δικαιότερος ἦν C M: om. P post ἄρχων add. ἦν P 182
post ὁδοὺς add. τοῦ Mal.man.sup.l. 183 με addidi φησί P M: om. C
184 οὐχ C M: οὐκ P 186 Εἶδε P M: οἶδε C 189 καθ' ὅσον
C P: καθὼς M ἦν δυνατὸν C M: ἡδύνατο P 192 φησί P M: om.
C 195/196 εἰ γὰρ καὶ M: εἰ γὰρ C εἶτα καὶ P 196/197 μέλλοντα
λέγει C: μέλλων λέγειν P Ma.corr. μέλλοντα λέγειν Mp.corr.

λέγει ἀντὶ παρεληλυθότος, ἀλλ' ἢ ἀκολουθία τῶν λεγομένων τοῦτο βούλεται.

25a. Καὶ ἀνταποδώσει μοι κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην
200 μου.

Διὰ ταύτην οὖν, φησί, τὴν αἰτίαν, ἐπειδὴ ἔσπευδον μὴ ἀδικεῖν τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἀνταπεδίδου μοι ὁ κύριος κατὰ ταύτην μου τὴν προαίρεσιν.

25b. Καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον
205 τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

Καὶ καθὼς ἑώρα με φυλάττοντα τὰς χεῖράς μου ἀπὸ αἱμάτων τῶν ἐπιβουλεούντων, ἐκέχητό μοι καὶ αὐτός.

26. Μετὰ ὀσίου ὀσιος ἔση καὶ μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἀθῶος ἔση.

210 Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῶ, φησί, καταλλήλως κεχρηῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις καὶ βοηθεῖν μὲν τοῖς αὐτῶ ἀνακειμένοις, φυλάττειν δὲ ἀπὸ ἀδικίας τοὺς ἀδικεῖν μὴ προαιρουμένους. Οὕτω μὲν οὖν ἐπὶ τῶν ὀσίων καὶ αὐτῶ ἀνακειμένων, ἐπὶ δὲ τῶν ἐνδιαστρόφων πῶς;

215 **27b.** Καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις.

Ἐντὶ τοῦ τοὺς ἐνδιαστρόφους καὶ πείθεσθαι τοῖς σοῖς προστάγμασι μὴ βουλομένους περιβάλλεις τιμωρίαν καὶ διαστροφῇ. Εἶτα πάλιν ἐπάγει·

27a. Καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔση.

220 Καὶ τοὺς καθόλου, φησὶν, ἐκλεγομένους τὸ βέλτιον, τούτους καὶ αὐτὸς ἐκλέγει εἰς τὸ φυλάττειν αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Εἶτα, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν

C P M

197 *post* παρεληλυθότος *add.* μέλλοντα P 206 *post* με *add.* φησὶν M
φυλάττοντα C M: φυλάττων P 207 αὐτός C M: αὐτοῦς P
211 μὲν C M: *om.* P αὐτῶ C P: αὐτοῦ M 212 μὴ C M:
om. P 213 *post* ἀνακειμένων *add.* συνεργεῖ ὁ θεὸς βοηθῶν P 214
ἐνδιαστρόφων C: ἐνδιαστρόφων καὶ δολίων P ἐνδιαστρόφως M 216
τοῦ C M: *om.* P 217/218 τιμωρίαν καὶ διαστροφῇ C M: τιμωρίαν καὶ
διαστροφῇ P 218 πάλιν C P: *om.* M 222/224 οὐ μόνον –
πραγμάτων C M: οὐ μόνον ἐπὶ τινῶν πραγμάτων P 223 ἀνθρώπου
C: ἀνθρώπων M τοῦτο ποιεῖ C: ποιεῖ τοῦτο M

κοινωνῶν πραγμάτων τοιοῦτος εὐρίσκεται, μεταβαίνει ἀπὸ τῶν
225 εἰδικῶν προσώπων ἐπὶ τὰ κοινὰ πρόσωπα καὶ φησιν·

28. Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις καὶ ὀφθαλμοὺς ὑπερη-
φάνων ταπεινώσεις.

Οὕτω, φησί, καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν ποιεῖς· τοὺς μὲν με-
τριότητα σώζοντας καὶ μὴ ἄρχοντας πολέμου φυλάττεις,
230 τοὺς δὲ ὑπερηφάνους καὶ ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντας τούτους
ταπεινώσει περιβάλλεις.

29. Ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου, κύριε· ὁ θεός μου,
φωτιεῖς τὸ σκότος μου.

Κατὰ ταύτην μου, φησί, τὴν γνώμην καὶ ἐπ' ἔμοι πεποίη-
235 κας, πανταχοῦ τὸ δέον μοι ὑποδεικνύς καὶ ἐκ τῶν
συμφορῶν με ῥυόμενος. «Σκότος» γὰρ καλεῖ τὰς θλίψεις
ὡσπερ «λύχνον» καὶ «φωτισμὸν» τὴν βοήθειαν καὶ τὴν
ἀντίληψιν. Ὅθεν ἐπάγει·

30. Ὅτι ἐν σοὶ ῥυσθήσομαι ἀπὸ πειρατηρίου καὶ ἐν τῷ
240 θεῷ μου ὑπερβήσομαι τεῖχος.

«Ἐν σοὶ» ἀντὶ τοῦ διὰ σοῦ. Ἐκ παντὸς γάρ, φησί,
πειρασμοῦ ἀπήλλαττές με, καὶ εἴ ποτε ἀπήνησάν μοι
συμφοραὶ ἀνυπέρβατοι μιμούμεναι τεῖχος, ἀνώτερον τού-
των ἐποίησας με τῇ σαυτοῦ βοηθείᾳ.

245 **31a.** Ὁ θεός μου, ἄμωμος ἢ ὁδὸς αὐτοῦ.

Αὗται, φησί, τοῦ θεοῦ μου αἱ πράξεις· καθαραὶ καὶ
ἄμεμπτοι βοηθεῖν τοῖς καταπονουμένοις καὶ ταπεινοῦν τοὺς
ὑπερηφάνους.

C P M

228 τῶν λαῶν *ego*: τῶν ἄλλων C M τὸν λαὸν P **228/229** μετριότη-
τα C: μέτρα P μέτρια M **229** *post* σώζοντας *add.* δικαιοσύνης P
πολέμου C: πολέμου καὶ αἱμάτων P πολέμων M **230/231** ἐπιχει-
ροῦντας - περιβάλλεις C M: ἐπιχειροῦντας καὶ ἄνδρας αἱμάτων καὶ
χαίροντας ἐπὶ φόνων καὶ ἀπολείας ἀνθρώπων, τούτους ταπεινώσει καὶ
αἰωνίᾳ κολάσει καὶ τιμωρίᾳ περιβαλεῖς καὶ παραπέμψεις P **234** μου
C P M *a. corr.*: οὖν M P *corr.* ἔμοι C P: ἐμοῦ M **235** τὸ δέον μοι
C M: τοῦ δέοντος τὸ πρέπον P **242** μοι P M: με C **243** ἀνυπέρ-
βατοι C P M *sup. l.*: ἀνυπέρβητοι (*sic*) M μιμούμεναι P M P *corr.*: μιμού-
μενοι C μιμοῦμαι M *a. corr.* **243/244** ἀνώτερον - βοηθείᾳ C: ἀνώτεραν
(*sic acc.*) ἐποίησάς με τῆς ἑαυτοῦ βοηθείας P ἐποίησας τῆς αὐτοῦ βοηθείας
M **247/248** καταπονουμένοις - ὑπερηφάνους C M: ταπεινοῖς καὶ
καταπονουμένοις, τιμωρεῖν δὲ καὶ αὐθάδεις καὶ ἀλαζόνας P

31b. Τὰ λόγια κυρίου πεπυρωμένα.

250 Τὸ αὐτὸ λέγει. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι τοιαῦτα τοῦ θεοῦ μου τὰ προστάγματα καθαρὰ καὶ ἐξηρημένα πάσης μέμφεως, ὡς χωρίζεται ῥύπου τὸ πεπυρωμένον ἀργύριον. Εἶτα καὶ καθόλου·

31c. Ὑπερασπιστὴς ἐστὶν πάντων τῶν ἐλπίζόντων
255 **ἐπ' αὐτόν.**

Εἶτα, καὶ ὡς ἐκ τῆς βοηθείας λοιπὸν ἢ παρρησία, ἐπάγει·

32. Ὅτι τίς θεὸς παρέξ τοῦ κυρίου; Καὶ τίς θεὸς πλὴν τοῦ θεοῦ ἡμῶν;

Ποῖος γὰρ εὐρίσκεται θεός, φησὶν, οὕτως ἐπιμελὴς περὶ
260 τοὺς οἰκείους καὶ δίκαιος περὶ τοὺς ἐναντίους;

33a. Ὁ θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν.

Οὗτος, φησὶν, ὁ θεὸς ἐνετίθει μοι δύναμιν.

33b. Καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου.

Καὶ ἀβλαβῆ με, φησί, διεφύλαττεν.

265 **34. Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἰστών με.**

Ἐπὶ μὲν τοῦ νικᾶν περιζωννύων με δύναμιν ἔφη· εἰ δέ ποτε, φησί, καὶ φεύγειν ἔδει, οἷα τὰ ἀνθρώπινα, δρομικώτατόν με ἐποίει κατὰ τὰς ἐλάφους καὶ ἀνώτερον τῶν
270 ἐπιβουλεύόντων.

---

267 v. 33a

C P M

251 καὶ C M: *om.* P 256 ὡς – ἐπάγει C M: πάντας ὑπερασπιεῖ τοὺς ἐλπίζοντας καὶ ἀγαπῶντας αὐτόν P 257 Καὶ C M: ἢ P 259 Ποῖος – φησὶν C P: ποῖος γάρ, φησὶν, εὐρίσκεται θεός M ἐπιμελὴς C P M P. *corr.*: ἐπιμελεῖ M^a. *corr.* 260 οἰκείους καὶ δίκαιος C M: ὁσίους καὶ δικαίους καὶ P 261 Ὁ P M: *om.* C 262 Οὗτος C: οὕτως P οὗτός μοι M μοι C P: ἐμοὶ M δύναμιν C P: πολλὴν δύναμιν M 264 φησί C P: *om.* M 267 ἔφη C: εἶπεν M *om.* P 267/268 εἰ δέ ποτε M: εἰ δέ ποτε δὲ C ποτὲ δὲ P 268/269 οἷα – τὰς (τοὺς C) ἐλάφους C M: οἱ τὰ ἀνθρώπινα σφάλματα, ἀλλ' ὅτ' ἂν αὐτὸν ἐζήτουν, φεύγειν με παρευσκεύαζεν (*sic*) ἐκ τῶν ἐχθρῶν καὶ δρομικώτατόν (*sic*) με ἐποίει κατὰ τὰς ἐλάφους P 269 *post* ἀνώτερον *add.* ἐποίει P M

35a. Διδάσκων χειράς μου εἰς πόλεμον.

Ἐποίει δέ με, φησί, καὶ ἐπιτευκτικόν, εἴ ποτε βάλλειν ἔδει τοὺς πολεμίους.

35b. Καὶ ἔθου τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονάς μου.

275 Ἐπειδὴ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ στίχῳ τὸ εὖστοχον εἶπε, διὰ τούτου τοῦ στίχου καὶ τὸ ἰσχυρὸν λέγει. Ἐποίει γάρ, φησί, καὶ εὖστοχον, εἴ ποτε ἔβαλλον, καὶ δυνατὸν ὡσανεὶ χαλκοῦς ἔχοντα τοὺς βραχίονας.

36a. Καὶ ἔδωκάς μοι ὑπερασπισμὸν σωτηρίας μου.

280 Διὰ πάντων γάρ, φησίν, ἐδίδους μοι βοήθειαν εἰς τὸ τῶν ἐχθρῶν ἀπαλλαγῆναι.

36b. Καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου.

Καὶ ὡσανεὶ τῇ δεξιᾷ τῇ σῆ βοηθούμενος, οὕτω κατεκράτουν τῶν πολεμίων.

285 **36c-d. Καὶ ἡ παιδεία σου ἀνώρθωσέ με εἰς τέλος, καὶ ἡ παιδεία σου, αὐτὴ με διδάξει.**

«Παιδεῖαν» λέγει τὴν παιδευσιν τὴν ἐκ τοῦ νόμου. Διὰ πάντων με, φησίν, εὐεργετεῖς· πρῶτον ὅτι δέδωκας νόμους δι' ὧν ἐπαιδευόμην τὸ δέον· ἔπειτα μανθάνων ἐκ τῶν νομίμων ὅπου οὐ δεῖ ἀδικεῖν, ἀπειχόμεν τούτων· ἀλλ' ἵνα μὴ βλάπτωμαι ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιεικειᾶς, ἱκανὴν παρεῖχες τὴν βοήθειαν.

37. Ἐπλάτυνας τὰ διαβήματά μου ὑποκάτω μου καὶ οὐκ ἠσθένησαν τὰ ἴχνη μου.

295 Εἰ δὲ ἔδει, φησί, διαβῆναι καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν ἐπιβουλεύοντων, ὀξύτατόν με περὶ τοὺς δρόμους ἐποίεις καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἐπίμονον.

C P M

272 ἐπιτευκτικόν P M: ἐπευκτικόν (sic) C εἴ C M: om. P 273
τοὺς πολεμίους M: τοῖς πολεμίοις C τοὺς πολεμίους καὶ ἠφάνιζον P
276 φησί C P: om. M 277 post καὶ add. τὸ C ἔβαλλον
C P M p. corr.: -εν M a. corr. 279 μου P M: om. C 280 πάντων γάρ
C P: γάρ πάντων M ἐδίδους C M: ἐδίδως P εἰς τὸ P M: ὥστε
C 281 post ἐχθρῶν add. μου P 283 τῇ δεξιᾷ τῇ σῆ C P: τῇ
βοηθείᾳ τῇ σῆ καὶ τῇ δεξιᾷ M 288 εὐεργετεῖς C P: εὐεργέτης
M p. corr. εὐεργέτης M a. corr. 290 post ἀδικεῖν add. τινά P 296 ἐποίεις
C M: ἐποίησας P

38a. Καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς μου καὶ καταλήψομαι αὐτοὺς.

300 Εἰ δέ, φησίν, ἔδει καταδιῶξαι ἐχθροὺς καὶ περιγενέσθαι, πάλιν ἢ βοήθεια δυνατωτάτη.

38b. Καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι ἕως ἂν ἐκλίπωσιν.

Οὐ γὰρ ἐπαυόμην, φησί, καταδιώκων ἕως οὗ περιγεγνόμην αὐτῶν.

305 **39a.** Ἐκθλίψω αὐτούς, καὶ οὐ μὴ δύνωνται στήναι.

Ἄλλ' ἐπὶ τοσοῦτον αὐτούς, φησίν, ἐστενοχώρουν ὥστε ἐκείνους μὴ εὐρίσκειν στάσιν μηδὲ ἀποφυγὴν.

39b. Πесоῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου.

Ἄλλ' ἐξ ἀνάγκης, φησίν, ὑπὸ τοὺς πόδας ἤρχοντο τοὺς
310 ἐμούς.

40a. Καὶ περιέζωσάς με δύναμιν εἰς πόλεμον.

Οὕτω, φησίν, ἰσχυρόν με ἐποίεις πολεμοῦντα.

40b. Συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ ὑποκάτω μου.

315 Εἰ δέ τις, φησί, κατεξανίστατό μου, ὑποχείριον αὐτὸν ἐποίεις ἐμοὶ καὶ ὑποπόδιον.

41a. Καὶ τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκάς μοι νῶτον.

Καὶ πανταχοῦ, φησί, τοὺς ἀνθισταμένους μοι φυγάδας κατέστησας. Τὸ γὰρ «ἔδωκάς μοι νῶτον» ἀντὶ τοῦ ἔδωκάς
320 μοι κατὰ νώτου βάλλειν.

41b. Καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσας.

Καὶ καθόλου, φησί, τοὺς ἐχθροὺς μου τιμωρία περιέβαλες.

C P M

298 Καταδιώξω *C sup. l. ut vid.* P: καταδιῶξαι C M **301** βοήθεια C M: βοήθειά σου P **305** δύνωνται C M: -ονται P **306** αὐτούς, φησίν, ἐστενοχώρουν P: φησίν, ἐστενοχώρουν αὐτούς M αὐτοῖς, φησίν, ἐστενοχώρουν C **307** εὐρίσκειν C P: -κεσθαι M ἀποφυγὴν C M: ἀποφυγεῖν P **312** με ἐποίεις πολεμοῦντα C P: ἐποίεις πολεμοῦντά με M **315** Εἰ - μου C P: om. M **317** μου C P: μοι M **319** κατέστησας C: καθίστας P M **320** βάλλειν M: βαλεῖν C βαλλεῖν (*sic*) M **322/323** περιέβαλες C M: παρέβαλες καὶ ἐξήλειψας P

42. Ἐκέκραξαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σῶζων, πρὸς κύριον, καὶ
325 οὐκ εἰσήκουεν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τιμωρία αὐτοὺς περιέβαλες, λέγει δὲ
μάλιστα τοὺς ἄλλοφύλους, βούλεται εἶπεῖν ὅτι ὑπὸ σοῦ
βαλλόμενοι τοῦ ὄντως θεοῦ ἐπεζήτησαν τοὺς ἰδίους θεοὺς
εἰς βοήθειαν καὶ οὐχ εὔρισκον καὶ εἰκότως ἐν πᾶσιν ἦσαν
330 τοῖς δεινοῖς. Τὸ γὰρ «Ἐκέκραξαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σῶζων,
πρὸς κύριον, καὶ οὐκ εἰσήκουεν αὐτῶν», «κύριον» ἐνταῦθα
λέγει τὸν τῶν ἔθνῶν θεόν. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι ἐπειδὴ
οὐδὲν ἦσαν οἱ θεοὶ αὐτῶν, οὐδὲ ἐπικαλούμενοι αὐτοὺς
ἐτύγχανον βοηθείας· ἐγὼ δὲ ὁ ἐπὶ σοὶ πεποιθὼς τί;

335 43a. Καὶ λεπτινῶ αὐτοὺς ὡσεὶ χνοῦν κατὰ πρόσωπον
ἀνέμου.

Τὸ ἀνυπόστατον τῶν ἐχθρῶν λέγει.

43b. Ὡς πηλὸν πλατειῶν λεανῶ αὐτούς.

Καὶ ἐπάτουν, φησὶν, αὐτοὺς ὡς ἐάν τις πηλὸν ἐν πλατεία
340 πατῆ καὶ λεαίνῃ.

44a. Ῥῦσαί με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ.

Πάλιν ὁ χρόνος ἐνήλλακται. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι
αὐτὸς ἦσθα ὁ ποιῶν με κρατεῖν ἀντιλέγοντος τοῦ λαοῦ καὶ
πολεμοῦντος· λέγει δὲ τοὺς ἄλλοφύλους.

345 44b. Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνῶν.

Καὶ καθίστας με, φησὶν, ἄρχοντα τῶν ἀλλοτρίων. Ὅθεν
ἐπάγει·

44c. Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνω, ἐδούλευσέ μοι.

C P M

324 Ἐκέκραξαν C M: -ξα P 325 εἰσήκουεν C P M: -κουσεν
C sup. l. 326 ὅτι P M: ὁ C 327 post βούλεται add. οὖν M 328
ὄντως P p. corr.: ὄντος C P a. corr. M 329 εἰς βοήθειαν P M: om. C
330 post δεινοῖς add. ἐκδοτοὶ P 332 post ἔθνῶν add. λαῶν ἤγου
τὸν M 333/334 αὐτοὺς ἐτύγχανον βοηθείας C P: ἐβοήθουν αὐτοὺς M
335 χνοῦν C P: χνοῦς M 339/340 τις πηλὸν ἐν πλατεία πατῆ (-τεῖ
M a. corr.) καὶ λεαίνῃ (-νει M a. corr.) C M: τις πλείστα πηλὸν πατεῖ καὶ
λεαίνει P 342 Βούλεται γὰρ C M: ἐνταῦθα βούλεται P 343 ἀντιλέ-
γοντος C M: ἀντιλεγόντων P 344 πολεμοῦντος C M: πολεμούντων
P 346 post ἄρχοντα *quinque vel sex litt. eras. in* C 348 ἔγνω P M:
ἔγνω C ἐδούλευσέ P M: ἐδούλεσέ (sic) C

Οὕτω, φησί, καὶ τὰ ἀλλότρια ἔθνη ἐδούλευσε καὶ ὑπήκοα
350 ἦν.

45a. Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μοι.

Ἐναντὶ τοῦ καὶ ὑπήκοοι ὑπῆρχον καὶ ὑπόφοροι καὶ
ὑποτεταγμένοι.

45b. Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι.

355 Τὸ «ἐψεύσαντό μοι», ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ὑπήκουσέ μοι τὰ
ἔθνη, βούλεται εἰπεῖν ὅτι ἄκοντες τοῦτο ἐποίουν. Ἐδού-
λευον γάρ, φησὶν, ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν τῷ ἡμετέρῳ θεῷ· τὰ
μὲν πρῶτα τῷ φόβῳ τοῦτο ποιοῦντες, χρόνῳ δὲ λοιπὸν καὶ
διαθέσει αὐτὸ ἐποίουν μεταβάλλοντες τὸν φόβον εἰς διά-
360 θεσιν· οὕτως ἢ πείρα τῆς εὐσεβείας καὶ ἄκοντας αὐτοὺς
ἐχειροῦτο. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

**46. Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλανε ἀπὸ τῶν
τρίβων αὐτῶν.**

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φησὶ, τῷ χρόνῳ – τοῦτο γὰρ λέγει
365 «ἐπαλαιώθησαν» – ἀπέστησαν τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας
καταγνόντες τῆς πολυθέου πλάνης καὶ πρὸς ἡμᾶς μετέστη-
σαν ἔργῳ μαθόντες τῆς εὐσεβείας τὴν δύναμιν.

47a. Ζῆ κύριος καὶ εὐλογητὸς ὁ θεός.

Ἐπὶ τούτοις, φησὶν, ὕμνῳ τὸν ζῶντα θεὸν καὶ ἄξιον τοῦ
370 εὐφημεῖσθαι κρίνω.

47b. Καὶ ὑψωθήτω ὁ θεὸς τῆς σωτηρίας μου.

---

355 v. 45a

C P M

349 ἐδούλευσε P M: -λευε C 351/352 Εἰς – ὑπῆρχον C P: om. M
351 μοι C: μου P 354 Υἱοὶ C M: υἱοὶ P 355 post ὅτι add. καὶ
M μοι Ca. corr. P: μου Cp. corr. M 357 ἡμῖν Cp. corr. P M: ἡμᾶς
Ca. corr. δι' ἡμῶν C: δι' ἡμᾶς P M 359 μεταβάλλοντες C M:
-βαλόντες P φόβον P M: τρόπον C 360/361 αὐτοὺς ἐχειροῦτο C:
αὐτοὺς πρὸς τὸ καλὸν ἐχειροῦντο (-ροῦτο Mp. corr.) P Ma. corr. 362 Υἱοὶ
C M: υἱοὶ P 364/365 Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φησὶ, τῷ χρόνῳ – τοῦτο γὰρ
λέγει «ἐπαλαιώθησαν» – (post ἐπαλαιώθησαν add. τῷ χρόνῳ οὖν P)
ἀπέστησαν P M: ἐπαλαιώθησαν ἀπέστησαν C 369 φησὶν, ὕμνῳ P M:
ὕμνῳ, φησὶ C

Καὶ ὑψῶ αὐτὸν ὡς παραδόξως αἰεὶ μοι δόντα σωτηρίας πρόφασιν.

48. Ὁ θεὸς ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ καὶ ὑποτάξας λαοὺς
375 ὑπ' ἐμέ.

Οὗτος, φησίν, ὁ θεὸς ὁ πᾶσαν ἐκδικίαν αἰεὶ μοι παρα-
σχῶν καὶ ὑποτάξας μοι τὰ ἔθνη.

49a. Ὁ ρύστης μου ἐξ ἐχθρῶν μου ὀργίλων.

Οὗτός φησίν ἐστὶν ὁ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων με πολλάκις
380 ρυσάμενος, εἴ ποτε ὀργῆ ἐχρήσαντο κατ' ἐμοῦ ἀλόγῳ· λέγει
δὲ τοὺς οἰκείους, οἷον τοὺς περὶ τὸν Σαοῦλ τὸ πρὶν καὶ
τοὺς περὶ τὸν Ἀβεσαλώμ μετὰ ταῦτα. Ὅθεν ἐπάγει·

49b. Ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμέ ὑψώσεις με.

Πάντων γάρ, φησί, τῶν ἐπαναστάντων μοι ἐρρύσω με,
385 ὑψηλότερον ποιήσας τῆς ἐκείνων ἐπιβουλής.

49c. Ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ρῦσαί με.

Οὗτός με, φησί, καὶ ἐξ ἀνδρὸς ἀδίκου ἐρρύσατο· αἰνίττε-
ται δὲ τὸν Ἀχιτόφελ, ὡς ἔοικεν, καὶ τὸν Σεμεεὶ καὶ εἴ-
τις ἄλλος παράνομος ἐξανέστη κατ' αὐτοῦ.

390 **50a.** Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, κύριε.

«Ἐν ἔθνεσι» ἐνταῦθα λέγει πολλῶν παρόντων, εἴτε τῶν
Ἰσραηλιτῶν, εἴτε καὶ τῶν ἔθνῶν τῶν ἔξωθεν· ἐπὶ πάντων,
φησίν, εὐχαριστήσω σοι ὑπὲρ ὧν εἰς ἐμέ καλῶν ἐπεδείξω
πάντοτε.

C P M

372/373 σωτηρίας πρόφασιν C M: σωτηρίαν καὶ πρόφασιν βοηθείας P
374 post θεὸς add. ὀδηγήσει P 376 φησίν, ὁ θεὸς C P: ὁ θεός,
φησίν M ἐκδικίαν C M: ἐκδίκησιν P 380 ἐχρήσαντο C M:
ἐχρησάμην τῷ P 381 οἷον – Σαοῦλ C P: τοὺς περὶ τὸν σαοῦλ
Mp.corr. οἱ περὶ τοῦ σαοῦλ Ma.corr. τὸ πρὶν C P: πρῶτον M 382
Ὅθεν ἐπάγει C P: om. M 384 γάρ PM: om. C ἐπαναστάντων
C P: ἐπανισταμένων M μοι C P: με M ἐρρύσω PM: ἐρύσω C
385 post ὑψηλότερον add. μου P ἐπιβουλής PM: βουλή C 387
Οὗτός C P: οὕτως M ἐρρύσατο PM: ἐρύσατο C 388 ὡς C M:
ὅς P Σεμεεὶ Ca.corr. ut vid. M: σεμεεὶ Cp.corr. σεμεῆ P εἴ C M: om.
P 391 Ἐν PM: om. C 391/392 εἴτε τῶν Ἰσραηλιτῶν M: εἰς τε καὶ
τῶν Ἰσραηλιτῶν P om. C 393 εὐχαριστήσω PM: -στῶ C

395 **50b.** Καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

Καὶ ἔξω, φησίν, ἐν ὕμνοις τὸ ὄνομά σου.

51a. Μεγαλύνων τὰς σωτηρίας τοῦ βασιλέως.

Σὺ γὰρ εἶ, φησίν, ὁ τὰς σωτηρίας καὶ τὰς παραδοξοποιίας τὰς ἐπέμοι μεγάλας ἀεὶ δεικνύς.

400 **51b.** Καὶ ποιῶν ἔλεος τῷ χριστῷ αὐτοῦ.

Αὐτὸς εἶ, φησίν, ὁ πολλῇ φιλανθρωπία χρησάμενος ἀεὶ περὶ ὃν ἔχρισας, ἐμὲ αὐτὸν τὸν Δαυεῖδ, καὶ ἔτι ἐπαγγελλόμενος καλῶς κεχρηῆσθαι καὶ τοῖς ἐξ ἐμοῦ πᾶσιν. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

405 **51c.** Τῷ Δαυεῖδ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

Ἐπειδὴ γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἠπίστατο ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ θεοῦ οὐ μόνον εἰς αὐτὸν περιγράφονται, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς τὸ σπέρμα αὐτοῦ διαβήσονται, οὕτως εἶπεν ἐνταῦθα μάλιστα τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν αἰνιττόμενος. Ἡ γὰρ
 410 ἔκβασις τῶν πραγμάτων ἔδειξεν ὅτι τὸ σπέρμα τοῦ Δαυεῖδ εὐλογημένον καὶ ἁγιάζον τὰ ἔθνη οὐκ ἦν εἰς ἄλλον τινὰ ἢ εἰς τὸν κύριον τοῦ παντός. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ εὐλογία ἀορίστως εἶχε τὸ σπέρμα, πολλοὶ δὲ εὐδόκιμοι ἐγένοντο μετὰ τὸν Δαυεῖδ ἐξ ἐκείνου καθ' ἑκάστην γενεάν – ὁ
 415 εὐδοκιμῶν καὶ μέγας δεικνύμενος αὐτὸς ἐνομιζέτο Χριστός – καὶ πρῶτον μὲν Σολομών, εἶτα Ὁζίας, εἶτα Ἐζεκίας, εἶτα Ἰωσίας, καὶ ὅμως οὐδεὶς εὐρέθη κυρίως ἔχων τῆς ἐπαγγελίας τὴν δύναμιν ἢ μόνος ὁ Χριστὸς μεθ' ὃν οὐδὲ ἐγένετο, οὐδὲ ἔστιν ἄλλος εἰς ὃν ὑπονοηθήσεται τῶν ἐπαγγελιῶν ἢ
 420 εὐλογία. Αἰχμαλώτου γὰρ ὄντος τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν φυλῶν

C P M

395 ψαλῶ C M: ψαλλῶ (sic) P 396 ἐν ὕμνοις C P: om. M
 397 Μεγαλύνων C P: μεγαλυνῶ M 398 φησίν C P: om. M
 402 ὃν C Mp.corr.: ὦν P Ma.corr. post ἐμὲ add. τε P M 403 Διὰ
 τοῦτο C P: καὶ M 406 ἠπίστατο C P: ἐπίστατο M 408 διαβή-
 σονται C: διέβαινον P διέβαινεν M 409 τὸν Χριστὸν C: χριστὸν M
 χριστὸν τὸν κύριον P 412 τὸν κύριον C M: τὸν χριστὸν τὸν κύριον
 P 414/415 γενεάν – ὁ εὐδοκιμῶν C: ὁ εὐδοκιμῶν γεννεάν M γενεάν
 εὐδοκιμοῦντες P 415 δεικνύμενος C P: γενόμενος M post ἐνομι-
 ζετο add. ὁ P 416 πρῶτον C P Mp.corr.: πρὸς τὸν Ma.corr. εἶτα
 Ὁζίας, εἶτα Ἐζεκίας C P: εἶτα ἐζεκίας, εἶτα ὀζίας M 418 μεθ' ὃν
 P Mp.corr.: μεθ' ὧν C Ma.corr. 420 Ἰούδα C Mp.corr.: ἰουδα Ma.corr. ἰουδᾶ P

συγχυθεισῶν καὶ οὐδὲ δήλου ὄντος τίς ἐκ τίνος κατάγεται, λοιπὸν γνῶριμον ὅτι εἰς αὐτὸν ἔστη τὸν Ἰησοῦν τῆς ἐπαγγελίας τὸ πέρασ, ὃν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἡ εὐχὴ καὶ ἡ προφητεία αἰνίττεται· «Τῷ Δαυεῖδ», φησί, «καὶ τῷ σπέρματι 425 αὐτοῦ ἕως αἰῶνος». Οἱ γὰρ περὶ τὸν Ἐζεκιάν, εἰ καὶ ὤφθησαν τυχόντες τινὸς χάριτος παρὰ θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἕως αἰῶνος, τοῦ θανάτου ἐλέγξαντος ἕκαστον ὡς οὐκ εἶη αὐτὸς ἕως αἰῶνος εὐλογημένος.

Ψαλμὸς ΙΗ

Τῶν ψαλμῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων (I) **Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ**, οἱ μὲν σημαίνουσιν ὅτι πρὸς γῆρας αὐτῷ ἐλέχθησαν, οἱ δὲ ὅτι περὶ ἐσομένων πραγμάτων 5 ἐλέχθησαν· ταῦτα μὲν οὖν αἱ ἐπιγραφαί. Ὁ δὲ ὀκτωκαιδέκατος οὗτος ψαλμὸς δογματικός ἐστίν· ὡσπερ γὰρ ὁ τέταρτος, δογματικὸς ὑπάρχων κἀκεῖνος, μέμφεται τοὺς ἀπρονόητα λέγοντας εἶναι τὰ ὄντα, οὕτως καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς αἰτιᾶται τοὺς αὐτόματα λέγοντας ὑφεστάναι τὰ 10 ὄντα· καὶ εἰσιν οὗτοι τῶν ἀπρονόητα λεγόντων χεῖρους. Οἱ μὲν γὰρ ἀπρονόητα λέγοντες οὐ πάντως καὶ αὐτόματά φασιν αὐτὰ εἶναι, ἀλλ' ὑφεστάναι μὲν ὑπό τινος, μὴ προνοεῖσθαι δέ. Καὶ τούτων πάλιν τῶν ἀπρονόητα λεγόντων εἰσὶ διαφοραὶ πολλαί. Οἱ μὲν γὰρ καθάπαξ ἀρνοῦνται τὴν 15 πρόνοιαν, ἕτεροι δὲ μέχρις οὐρανοῦ περιγράφουσι ταύτην, ἕτεροι δὲ καὶ ἕως τῶν τῆς γῆς πραγμάτων καὶ τοῦ κοινοῦ

C P M

421 οὐδὲ δήλου ὄντος C M: οὐδὲν δηλοῦντος P 422 ἔστη C M: ἐστίν P 423 ὃν C M: om. P 426 τινὸς C P: om. M παρὰ θεοῦ C P: θείας M post ἕως add. τοῦ M 428 post εὐλογημένος add. καὶ γὰρ ὁ χριστὸς αἰώνιος. εἰπὼν δὲ ἕως αἰῶνος οὐ τὸν αἰῶνα τὸν ἕνα, ἀλλὰ πάντας. ὁ γὰρ αἰὼν τοῦ θεοῦ, σύμπαντες τέλος μὴ ἔχοντες, εἰς δὲ αἰὼν παρὰ θεῶν σύμπαντες P

I Ψαλμὸς ΙΗ C M: om. P 2/3 Τῶν – Δαυεῖδ M: εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ. τῶν ψαλμῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων C εἰς τὸ τέλος P 3 post μὲν add. τοῦτο P 4 post περὶ add. τῶν M 5 ἐλέχθησαν P M: om. C post ἐλέχθησαν add. ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ P post οὖν add. ἐπιγράφεται P 6 post οὗτος add. ὁ P 8 εἶναι C: om. P M 8/9 οὕτως – αἰτιᾶται C: οὕτως ὁ ψαλμὸς αἰτιᾶται P οὗτος δὲ αἰτιᾶται ὁ ψαλμὸς M 9 ὑφεστάναι C M: ὑπεστάναι (sic) P 11 λέγοντες C P M p. corr.: -τας M a. corr. 12 φασιν C M: λέγουσιν P αὐτὰ εἶναι C P: εἶναι αὐτὰ M 13 post τούτων add. δὲ M 15 μέχρις C P: μέχρι M περιγράφουσι P M: γράφουσι C 16 καὶ ἕως τῶν C: καὶ ὡς τῶν P μέχρι M

τῶν ἀνθρώπων, οὐ μὴν καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον καὶ ὅλως. Ἐν
 ἐκείνοις ποικίλη εὐρίσκεται διαφορά, ἐν δὲ τοῖς αὐτόματα
 λέγουσι μία καὶ ὁμοία καθάπαξ ἀσέβεια. Πάντων τῶν
 20 τοιούτων κρατεῖ τὸ παρὰ μηδενὸς γεγενῆσθαι τὰ ὄντα,
 ἀλλ' αὐτόματα παρυφεστάναι. Ἐπεται δὲ τούτῳ ἀναγκαίως
 καὶ τὸ μηδὲ προνοίας αὐτὰ ἀξιοῦσθαι. Τοῦ πεπονηκότος
 γὰρ μὴ ὁμολογουμένου, δῆλον ὅτι οὐδὲ ὁ προνοῶν εὐρεθή-
 σεται κατ' ἐκείνους. Πρὸς τοὺς τοιούτους οὖν ἀποτείνεται
 25 ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ ὁ μακάριος Δαυεὶδ μονονουχὶ μεμφόμε-
 νος καὶ τρόπον τινὰ δακτυλοδεικτῶν καὶ φάσκων'

2a. Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ.

Καὶ καλῶς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν τὸ δημιουργικὸν τοῦ θεοῦ καὶ
 τὸ σοφὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον, ἐπειδὴ ταῦτα πάντα εἰς δόξαν
 30 συνέτεινε θεοῦ, ἀπὸ τῶν ὀρωμένων περιληπτικῶ ὀνόματι
 πάντα ὁμοίως «δόξαν θεοῦ» ἐκάλεσεν.

2b. Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.

Ἄλλο λέγει οὐρανὸν καὶ ἄλλο στερέωμα· ἀκολουθεῖ γὰρ
 τῷ μακαρίῳ Μωϋσῆ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος εἶπεν ἐν ἀρχῇ
 35 γεγενῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τῇ δευτέρῃ ἡμέρᾳ
 ἐπήνεγκε· Καὶ εἶπεν ὁ θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ
 ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος, καὶ
 ἐσήμανεν ἄλλον εἶναι τὸν πρότερον οὐρανὸν καὶ ἄλλον τὸ
 στερέωμα, ὅς καὶ αὐτὸς ἐπεκλήθη οὐρανὸς ὁμωνύμως
 40 ἐκείνῳ, ὁ ὀρώμενος καθ' ὁμοιότητα τοῦ μὴ ὀρωμένου, ὥστε
 κοινωνεῖν μὲν ἐκείνῳ τοῦ ὀνόματος, οὐ πάντως δὲ καὶ τῆς
 φύσεως. Εἰ δὲ τὸν οὐρανὸν ὁ Δαυεὶδ οὐρανοῦς ἐκάλεσεν,

34/35 Cf. Gen. 1, 1   36/37 Gen. 1, 6

C P M

17 καὶ¹ C M: ἀλλὰ P   τοῦ C: τὸ P τῶν (sic) M   18 ἐκείνοις
 P M: τοῖς καθ' ἕκαστον C   19 Πάντων C M: om. P   21 τούτῳ
 C Mp. corr.: τοῦτο P Ma. corr.   23 post μὴ add. δὲ P   ὁ C: om. P M
 24 ἀποτείνεται P M: ἀποτίνεται C   26 post φάσκων add. ψαλμὸς τῷ
 δαυεὶδ ἢ P   30 θεοῦ C M: τοῦ θεοῦ P   31 θεοῦ C: om. P M
 ἐκάλεσεν P M: διηγείσθαι εἶπεν C   33 post ἄλλο add. τὸ P M   34
 Μωϋσῆ P: μωσεῖ C M   38 ἄλλον¹ C P: ἄλλο M   39 ὅς C M:
 ὡς P   40 ὁ C M: om. P   41 ἐκείνῳ C M: ἐκεῖνο P   τοῦ
 ὀνόματος C M: τοῦ ὁμοιώματος καὶ ὀνόματος P   οὐ C M: om. P
 42 Εἰ δὲ C M: ἴδε P   οὐρανοῦς ἐκάλεσεν P M: ἐκάλεσεν οὐρα-
 νοῦς C

καὶ τοῦτο οὐ ξένον τῆς γραφῆς οὐδὲ ἀλλότριον. Εἴωθεν γὰρ ἐν πολλοῖς τὸν ἕνα πληθυντικῶς καλεῖν· ἰδίωμα δέ
 45 ἔστιν ἑβραϊκὸν τὸ τὰ ἐνικὰ ὡς πληθυντικὰ ἐκφέρειν, μάλιστα ἐπὶ τῶν οὐρανίων πραγμάτων, ἦτοι διὰ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν, ἦτοι καὶ διὰ συνήθειαν ἄλλην. Ἐπεὶ ἀλλαχοῦ σαφέστερον αὐτὸ μηνύει οὐκέτι λέγων πληθυντικῶς ἀλλ' ἐνικῶς· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ κυρίῳ μου, ἵνα εἴπη·
 50 ἀφώρισται· ὅθεν ἐπάγει· Τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Βούλεται οὖν ἐνταῦθα διὰ τῶν δύο στίχων εἰπεῖν ὅτι καὶ ὁ ἀνώτερος οὐρανὸς καὶ ὁ φαινόμενος οὐρανὸς μηνύουσι πεπονηκότες τινὸς καὶ τάξιν καὶ μέγεθος καὶ σοφίαν καὶ εὐκοσμίαν. Τὸ δὲ «ποίησιν τῶν χειρῶν
 55 αὐτοῦ ἀναγγέλλει» ἀντὶ τοῦ ὅτι ὑπὸ τῶν χειρῶν τοῦ θεοῦ ἐγένοντο οἱ οὐρανοί· ἀνθρωπίνως δὲ τοῦτό φησιν. Εἶτα, εἰπὼν τοὺς οὐρανοὺς, ἐπάγει·

3. Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν.

60 Οὐ μόνον δέ, φησίν, οἱ οὐρανοὶ μηνύουσι τῆ ἑαυτῶν εὐκοσμίᾳ ὅτι ἐποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡμερῶν αἱ τάξεις καὶ τῶν νυκτῶν μέτροις τισὶν εἴκουσαι καὶ οὐκ ἐπεμβαίνουσαι ἀλλήλαις, οὐδὲ παροργίζουσαι, καὶ ταῦτα αὐξανόμεναι καὶ λήγουσαι κατὰ τοὺς προσήκοντας καιροὺς, καὶ
 65 ὁμοίως τὴν ἰδίαν μὴ ὑπερβαίνουσαι τάξιν. Ὅπου δὲ τάξις, τοῦ τάξαντος ἀπόδειξις καὶ τοῦ αὐτομάτου ἀνατροπῆ. Τὸ

49/51 Ps. 113, 24

C P M

43 τῆς γραφῆς οὐδὲ ἀλλότριον P M: τῆ γραφῆ C 46 πραγμάτων P M: ταγμάτων C 46/47 τὰ ἀξιώματα P M: τὸ ἀξίωμα C 49 μου C: om. P M 50/51 τῶν ἀνθρώπων C P: αὐτῶν M 51 post οὖν add. εἰπεῖν M 52 εἰπεῖν C P: om. M οὐρανὸς C P: τοῦ οὐρανοῦ M 53 οὐρανὸς P M: οὗτος C post μηνύουσι add. δὲ P καὶ C P: om. M 54 τῶν C M: om. P 55 ἀναγγέλλει C Pp. corr.: -έλει (sic acc.) Pa. corr. M τοῦ θεοῦ C M: αὐτοῦ P 56 οἱ C Pal. man. sup. l. M: om. P 56/57 Εἶτα, εἰπὼν C P: εἰπὼν τοίνυν M 59 ἀναγγέλλει C P: -έλει (sic acc.) M 60/61 τῆ ἑαυτῶν εὐκοσμίᾳ C P: τὴν ἑαυτῶν εὐκοσμίαν M 61 αἱ τάξεις C: ἡ τάξις P M 62 τισὶν εἴκουσαι C Mp. corr.: τισὶν ἤκουσαι (sic) Ma. corr. τὴν σὴν ἤκουσαι (sic) P 63/64 αὐξανόμεναι C P: αὐξόμεναι M 64 προσήκοντας P M: -τα C 66 ἀπόδειξις C P M al. man. sup. l.: ἀπόδοσις M

γὰρ μὴ ὑπὸ τινος πραττόμενον τάξιν ἔχειν οὐ δύναται. Ταῦτα δὲ ἄρα τὰ ὀρώμενα πάντα τάξιν ἔχει. Οὐκοῦν, φησί, τρόπον τινὰ ἀπαγγέλλουσι καὶ βοῶσι τοῦ τάξαντος τὴν
70 τάξιν καὶ τοῦ αὐτομάτου παράνοιαν. Τὸ δὲ «ἐρεύγεται» καὶ «ἀναγγέλλει» τὸ αὐτὸ λέγει ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐκ τῆς καρδίας φθεγγομένων. Εἶτα, εἰπὼν ὅτι ἡμέρα καὶ νύξ διδάσκουσι τοὺς συνιέντας ὅτι παρὰ τοῦ θεοῦ τεταγμένοι εἰσὶ καὶ ὅτι τρόπον τινὰ φθέγγονται, ἐπάγει·

75 **4. Οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.**

«Ἵν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ» παρὰ πάντων φησίν. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι οὐκ εἰσὶ τοιαῦτα τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν αἱ φωναί, ὥστε παρά τισι μόνον ἀκούεσθαι, οἷαι
80 τῶν ἀνθρώπων αἱ γλῶσσαι. Εἰ μὲν ἑλληνίδες εἶεν τυχόν, Ἑλλησὶν εἰσι γνωσταί, βαρβάροις δὲ οὐκέτι· εἰ δὲ βάρβαροι εἶεν, βαρβάροις μὲν εἰσιν ἐγνωσμένοι, Ἑλλησι δὲ οὐκέτι. Οὐκ εἰσὶ, φησί, τοιαῦτα τῶν ὀρωμένων αἱ φωναί, ἀλλ' ὁμοίως σαφεῖς εἰσι πᾶσι καὶ Ἑλλησι καὶ βαρβάροις·
85 μίαν γὰρ παρέχουσι γνῶσιν ἅπασι τὸ ὅτι παρά τινος ἐγένοντο, καὶ οὐκ εἰσὶν αὐτόματα. Καί, σαφέστερον αὐτὸ ποιῶν, ἐπάγει·

5a-b. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

90 «Αὐτῶν», φησί, τῶν δημιουργημάτων, ἵνα εἴπη· τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἡμερῶν. Εἰπὼν οὖν ταῦτα, ἀναγκαίως ἐπὶ τὸν ἥλιον μεταβαίνει, τῇ Μωσαικῇ, καθὼς εἶπον, ἀκολουθῶν τάξει.

92 Cf. Comm. in v. 2b

C P M

67/70 γὰρ μὴ (*post* μὴ *add.* πάντη P) ὑπὸ τινος πραττόμενον (ταπτόμενον P) – παράνοιαν. Τὸ C P: *om.* M 71 ἀναγγέλλει P: -ελεῖ C M 73 τοὺς C M: τοῦ P τοῦ P M: *om.* C τεταγμένοι C M: -μένα P 74 ὅτι C M: ταῦτα κατὰ τι P τρόπον τινὰ C P: τινὰ τρόπον M 77 Ἵν – φωναὶ (*post* φωναὶ *add.* αὐτῶν M) παρὰ πάντων φησίν C M: παρὰ πάντων, φησίν, ἀκούονται P 79 μόνον *ego*: μὲν *codd.* 80/81 Εἰ – γνωσταί (γνωστικά C) C M: ἐν τοῦτο (*sic*) γὰρ αἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων γλῶσσαι αἱ μὲν ἑλληνίδες εἰ ἔτυχον ἑλλησιν εἰσὶ γνωσταί P 81/82 βάρβαροι – ἐγνωσμένοι M: βαρβάροις ἢ ἐν βαρβάροις μὲν εἰσὶ ἐγνωσμένοι P βαρβάροις εἶεν ἐγνωσμένοι C 83 *post* εἰσὶ *add. et postea erasit* τοιαῦτ P 85 τὸ C M: *om.* P 86 αὐτόματα C P: -ται M 89 αὐτῶν C M: αὐτοῦ P 92 καθὼς P M: καθ' ὧν C

5c. Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ.

95 Οὕτω μὲν οὖν, φησίν, ἐδημιούργησε τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰς νύκτας καὶ τὰς ἡμέρας· καὶ παρέχουσιν ἐκεῖνα γνῶσιν τῆς ποιήσεως τοῖς συνετῶς ὁρῶσι πᾶσιν ὁμοίως. Τὸ δὲ κατὰ τὸν ἥλιον, φησί, καὶ ὑπερβολὴν ἔχει θαύματος, ὅτι τοσοῦτον ὄντα καὶ τηλικούτον τὸ μέγεθος ἐποίησε
100 παρ' οὐδενὸς φέρεσθαι, ἀλλ' ὑφ' ἑαυτοῦ βαστάζεσθαι καὶ ἑαυτὸν φέρειν· τοῦτο γὰρ λέγει «τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἔθετο ἐν αὐτῷ» ἀντὶ τοῦ αὐτὸν τὸν ἥλιον ἔταξε φέρειν ἑαυτόν, ὃ ἦν δυναμέως ὑπερβαλλούσης τοῦ πεπονηκότος. Εἶτα, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὸ μέγεθος ἔχει τὸ θαῦμα ὃ ἥλιος,
105 ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ κάλλος, ἐπάγει·

6a. Καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ.

Ἦρκει μὲν γὰρ καὶ τὸ μέγεθος εἰς θαῦμα, νῦν δὲ καὶ τὸ κάλλος προσέθηκε, φιλοτιμίαν ὑπερβάλλουσιν τοῦ πεπονη-
110 κόςτος ἐρμηνεύων. Καὶ οὐ μόνον, φησί, μέγας ἐστὶ καὶ καλός, ἀλλὰ καὶ χρειάν ἐκτελεῖ ἀναγκαιοτάτην καὶ ὀξυτάτην τῷ βίῳ καὶ τῷ κόσμῳ. Τί γὰρ φησιν;

6b-7b. Ἀγαλλιᾶσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως
115 ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι καὶ δρόμον ἐκτελεῖ πολύν, καὶ τὸ διάστημα ἐσήμανεν. Λέγει γὰρ ὅτι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ οὐρανοῦ ἄχρι τῆς ἄλλης ἀρχῆς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ διατρέχει, ὅπερ ἐστὶν ὑπερβολὴ τάχους οὐδὲ ἐνθυμηθῆναι δυναμένη.
120 Καλῶς δὲ καὶ λεληθότως ἀνατρέπει τοὺς λέγοντας σφαῖραν εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ κύκλον. Ἡ γὰρ σφαῖρα καὶ ὁ κύκλος ἀρχὰς καὶ ἄκρα οὐκ ἔχουσιν· ἐν ἑαυτοῖς γὰρ περιφέρονται ἀπὸ τινος κέντρου. Εἰπὼν οὖν καὶ τὸ τάχος, ἐπάγει καὶ τὴν χρειάν·

C P M

95 οὐρανοὺς P M: ἀνθρώπους C 100 φέρεσθαι C M: om. P
102 αὐτὸν τὸν M: ἑαυτὸν τὸν P ἑαυτὸν C ἔταξε C M: ἐν τάξει
P 103/131 Εἶτα - πεπονηκότος C M: om. P 104 τὸ θαῦμα
C Mal. man. sup. l.: om. M 105 post ἀλλὰ add. ὅτι C 110 φησί M:
om. C 119 δυναμένη C: -μένης M 124 καὶ τὴν χρειάν C: om. M

125 **7c. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ.**

“Ὅσην δέ, φησί, τοῖς οὔσι παρέχει τὴν χρεῖαν καὶ τὴν θέρμην καὶ τὴν οἶον ζωογονίαν, οὐδένα λέληθεν. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ὃ οὐ μετέχει θερμότητος καὶ τῆς θρεπτικῆς δυνάμεως ἢν ὁ ἥλιος ἐπαφήσι πᾶσι τοῖς ἐπιγείοις. Θαυμαστῶς διὰ πάντων ἐπήνεσε τὸν ἥλιον ἵνα δείξῃ τοῦ πεπονηκότος τὴν φιλοτιμίαν· εἶπεν αὐτοῦ τὸ μέγεθος, εἶπε τὸ κάλλος, εἶτα τὸ τάχος καὶ μετὰ τοῦτο τὴν χρεῖαν ἢν παρέχει τοῖς οὔσι, τουτέστι τὴν θρεπτικὴν δύναμιν καὶ τὴν θέρμην, καὶ ἐπάγει λοιπὸν καθόλου·

135 **8a. Ὁ νόμος κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχάς.**

«Ὁ νόμος κυρίου» ἀντὶ τοῦ ὃ διὰ τῆς κτίσεως θεωρούμενος. Ὁ γὰρ ποιεῖ, φησὶν, ὁ γραπτὸς νόμος παιδεύων τοὺς εἰδότας τὰ γράμματα τὸ οἰκεῖον βούλημα, τοῦτο, φησί, ποιεῖ καὶ ὁ διὰ τῆς κτίσεως νόμος παιδεύων τοὺς συνετῶς ὀρῶντας
140 ὅτι ἔστι τις δημιουργὸς τῶν ὀρωμένων.

8b. Ἡ μαρτυρία κυρίου πιστή, σοφίζουσα νήπια.

Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν. “Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ νόμου τοῦ γραπτοῦ τὸν αὐτὸν καὶ νόμον καλεῖ καὶ μαρτυρίαν καὶ δικαίωμα καὶ ἐντολήν, κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον καὶ ἐπὶ τῆς
145 κτίσεως τὰ αὐτὰ τίθησιν ὀνόματα ἵνα δείξῃ ὅτι ὡς ὁ νόμος ὁ γραπτὸς τοὺς ἀνοήτους πεπαιδευμένους ἀποτελεῖ, οὕτως καὶ ὁ διὰ τῆς κτίσεως νόμος τοὺς εὐσεβεῖν ἐπιθυμοῦντας εὐσεβεστέρους ποιεῖ. Καὶ καλῶς εἶπε· «σοφίζουσα νήπια» ἀντὶ τοῦ τοὺς μαθεῖν καὶ βουλομένους καὶ δυναμένους, οὐ
150 μὴν τοὺς φιλονεικοῦντας καὶ ἐριστικῶς μὴ καταδεχομένους

C P M

126/127 Ὅσην – λέληθεν C: ὄσην δέ, φησὶν, παρέχει τὴν θέρμην καὶ οἶον ζωογονίαν οὐδένα λέληθεν M 128 ὃ C: om. M 131 αὐτοῦ C M: αὐτὸ P post εἶπε add. αὐτοῦ P M 132 ἢν C M: ἡ P 133/134 τὴν θρεπτικὴν – θέρμην ego: τὴν θρεπτικὴν καὶ τὴν θερμὴν δύναμιν C τὴν τε θρεπτικὴν καὶ τὴν θερμὴν δύναμιν P τὴν θρεπτικὴν δύναμιν καὶ θερμὴν M 134 post καθόλου add. λέγων P 136 Ὁ νόμος κυρίου ἀντὶ τοῦ (ἀντὶ τοῦ om. C) ὃ – θεωρούμενος C M: ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς κτίσεως θεωρούμενος ὁ νόμος P 137/139 τοὺς εἰδότας τὰ (τὰ om. P) γράμματα (πράγματα P) – παιδεύων P M: om. C 140 τις ego: τίς codd. 142 λέγει πάλιν C M: πάλιν λέγει P 143 μαρτυρίαν P: μαρτύριον C M 146 post ἀνοήτους add. παιδεύει καὶ P 147 κτίσεως C P M P. corr. sup. l.: πίστεως M a. corr. 149 τοῦ τοὺς C M: τούτους P καὶ P M: om. C

τοὺς εὐσεβεῖν προειρημένους μηδὲ τοὺς συνετῶς πολιτευο-
μένους. Εἰπὼν οὖν· «Ἡ μαρτυρία κυρίου», ἐπάγει·

9a. Τὰ δικαιώματα κυρίου εὐθέα, εὐφραίνοντα καρδίαν.

Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει καὶ ἐξῆς·

155 **9b. Ἡ ἐντολὴ κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς.**

Ἐντὶ τοῦ τὸ πρόσταγμα τὸ κελεῦον ἡμᾶς διὰ τῆς
κτίσεως ἀναλογίζεσθαι τὸν πεπονηκότα κατὰ τὸ γεγραμμέ-
νον τῷ σοφῷ Σολομῶντι ὅτι Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς
κτισμάτων ἀναλόγως ὁ δημιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Τί οὖν
160 μετὰ τὸ μαθεῖν ὅτι ἔστι θεὸς ποιητὴς τῶν ὄντων, τί χρῆ
ποιεῖν;

10a. Ὁ φόβος κυρίου ἀγνός, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Τῷ γὰρ μαθόντι, φησὶν, ὅτι ἔστι θεὸς ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ
καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν καὶ καθαρῶς καὶ διαπαντός.

165 **10b. Τὰ κρίματα κυρίου ἀληθινά, δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ
αὐτό.**

Οἶδε γάρ, φησὶν, ὁ τοιοῦτος, τουτέστιν ὁ φοβούμενος
τὸν θεὸν τὸν ποιητὴν τοῦ παντός, ὅτι αἱ κρίσεις αὐτοῦ
ἀληθεῖς εἰσι, ἃς οὐκ ἔστι παραβάντα μὴ δοῦναι δίκην.

170 **11a. Ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν.**

Καὶ ἄξια τοῦ ἀγαπᾶσθαι καὶ τοῦ τιμᾶσθαι παρὰ τῶν
εὐσεβούντων ὑπὲρ τὰς προειρημένας ὕλας.

11b. Καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον.

Ταῦτα λοιπὸν τῆς αὐτοῦ διαθέσεώς ἐστι τοῦ λέγοντος

158/159 Sap. 13, 5

C P M

151/152 τοὺς¹ – πολιτευομένους *ego*: διαβιοῦν μηδὲ τοὺς συνετῶς
πολιτευομένους C μηδὲν τῶν συνετῶς λεγομένων P τοὺς εὐσεβεῖν
προειρημένους M 153 εὐθέα P M: εὐθεῖα C 156 κελεῦον C P:
κελευόμενον M 158 Σολομῶντι C M: *om.* P 159 ἀναλόγως *post*
αὐτῶν *transp.* P M *post* οὖν *add.* ὅτι C 163 φησὶν C M: φύσει P
163/164 τὸ καὶ C P: καὶ τὸ M 164 διαπαντός P M: διὰ πάντων
C 165 *post* κρίματα *add.* τοῦ M 169 παραβάντα C P: -άντας M
170 *post* πολύν *add.* καὶ ἐπάγει P 171 καὶ τοῦ τιμᾶσθαι C P: *om.*
M 174 τῆς αὐτοῦ διαθέσεώς C P: τῶν αὐτοῦ διαθέσεών M ἐστι
C M: τὴν P

175 ἴδια. Ἐφ' ὧν γὰρ αὐτὸς διέκειτο περὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ
προστάγματα αὐτοῦ, διδάσκει καὶ τοὺς ἄλλους ὅπως
ὀφείλουσι διακεῖσθαι περὶ αὐτά. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

12a. Καὶ γὰρ ὁ δοῦλός σου φυλάσσει αὐτά.

Ἐντὶ τοῦ ὡσπερ ἐμοὶ δεδοκίμασται καὶ οὕτως κέκριται
180 εἶναι ταῦτα καὶ ἐπιθυμητὰ καὶ γλυκέα.

12b. Ἐν τῷ φυλάσσειν αὐτὰ ἀνταπόδοσις πολλή.

Καὶ οὐκ ἄχρηστον, φησί, τῷ τοιούτῳ, τῷ φυλάσσουντι·
ἀμοιβὰς γὰρ ἔχει καὶ πολλὰς καὶ καλὰς. Ἐχρηστοῦ
δεῖξας ὅπως χρὴ διακεῖσθαι τὸν εὐσεβῆ περὶ τὸν θεὸν καὶ
185 τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἐντεῦθεν πειρᾶται λοιπὸν διδάσκειν ὅτι
μετὰ τὴν εὐσέβειαν τὴν τοιαύτην τί χρὴ τὸν ἄνθρωπον
παραφυλάττειν, τουτέστιν ὅτι δεῖ φροντίζειν τὸν εὐσεβῆ καὶ
τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν τὰ ἀνθρώπινα, ὡς τελείας ἀρετῆς οὐσης
εὐσεβείας περὶ τὸ θεῖον καὶ δικαιοπραγίας περὶ τοὺς
190 ἀνθρώπους. Διδάξας οὖν τὰ κατὰ τὴν εὐσέβειαν, ἐντεῦθεν
λοιπὸν περὶ τῶν ἁμαρτημάτων διαλέγεται τῶν ἀνθρωπίνων
καὶ συνετοῦς ἀπεργάζεται τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εἶδέναι
ποῖον μὲν ἐστὶν ἀκούσιον ἁμάρτημα καὶ ποῖον ἐκούσιον καὶ
τί διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ εἰς πόσα πάλιν τέμνεται τὸ
195 ἀκούσιον τῶν ἁμαρτημάτων. Καὶ θαυμαστῆ τι κέχρηται τῇ
διαιρέσει. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ ἁμάρτημα εἰς δύο διαιρεῖ·
ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον. Μετὰ τοῦτο τὸ ἀκούσιον εἰς τρία
τέμνει, ἐπειδὴ γὰρ ἢ ἀναγκαζόμενοι πταίομεν, ἢ ἀσθενούν-
τες, ἢ πλανώμενοι· ἢ γὰρ βιαιοτέρου πράγματος ἐμπεσόν-
200 τος παρὰ πρόθεσιν τι ποιούμεν, ἢ ἐπιθυμίας ἐπικρατησά-
σης ἀσθενέστεροι γινόμεθα τοῦ κρατεῖν καὶ περιπίπτομεν
ἁμαρτήματι, ἢ πολλὰκις ὀρθῶ μὲν σκοπῶ δικάζομεν, ὑπὸ
πλάνης δέ τινος εἰς τὸ ἐναντίον περιαιγόμεθα. Καλῶς πάντα

C P M

177 Διὰ τοῦτο C P: καὶ M 179 ἐμοὶ C P: om. M 180 γλυκέα
C M: γλυκεῖα P 181 Ἐν P M: ἐν (sic) C 183 καὶ¹ C: om. P M
Ἐχρηστοῦ C M: ἀρχὴν P 184 post εὐσεβῆ add. διὰ τὴν εὐσέβειαν P
185 πειρᾶται λοιπὸν P M: λοιπὸν πειρᾶται C 189 εὐσεβείας P: τῆς
εὐσεβείας τῆς C τὸ (al. man. sup. l.) εὐσεβεῖν M 191 ἀνθρωπίνων
C P: ἀνθρώπων M 192 εἶδέναι C M: ἰδεῖν P 196 γὰρ P M: om.
C τὸ C Mal. man. sup. l.: om. P M 197 τὸ C M: om. P 198
τέμνει C M: τέμνειν P 199 βιαιοτέρου C M: βιωτέρου P 200/201
post ἐπικρατησάσης add. ἐν ἀμελείᾳ καὶ P in ras. 202 ἁμαρτήματι C P:
om. M post σκοπῶ add. δικάζόμενοι πολλὰ ἢ P 203 Καλῶς C M:
κάλλος P M^{sup. l.}

κατασκοπήσας τὰ ἀνθρώπινα Δαυεὶδ ὁ μακάριος ταύτη
205 κέχρηται τῇ διαιρέσει ἐπὶ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ ἄρχεται
ἐντεῦθεν·

13a. Παραπτώματα τίς συνήσει;

Ἐναντὶ τοῦ τόνδε λόγον τῶν ἀμαρτημάτων. Τίς ἄρα οὕτω
συνετὸς ὥστε ἰδεῖν καὶ φυλάξασθαι καὶ γινῶναι διαφορὰν
210 ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου παραπτώματος; Εἰπὼν οὖν· «Πα-
ραπτώματα τίς συνήσει;», εὐθύς περὶ τὸ ἑκούσιον χωρεῖ
καὶ φησιν·

13b-14a. Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με. Καὶ ἀπὸ ἀλλοτρίων φεῖσαι τοῦ δούλου σου.

215 «Κρύφια» καλεῖ τὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν καθ' ἣν ἠττώμεθα,
«ἀλλότρια» τὰ ἕξωθεν ἡμῖν ἐπισυμβαίνοντα ἀπροόπτως,
ἅπερ καλεῖν ἔθος τοῖς ἕξωθεν τυχερά· μᾶλλον δέ, ἵνα
γνωριμώτερον εἴπω, τὰ κατὰ τοὺς πειρασμοὺς ἡμῖν ἐπισυμ-
βαίνοντα καὶ κατὰ περίστασιν τοῦ διαβόλου, οἷον ὡς
220 ἐγένετο πολλάκις ἐπὶ τῶν μαρτύρων, ὅτε ἐξαίφνης αὐτοὺς
ἠσυχάζοντας διωγμὸς κατελάμβανεν, εἴτα ἐκρατοῦντο ὑπὸ
τῶν ἀρχόντων, εἴτα ὑπήγοντο ταῖς βασάνοις, καὶ πολλάκις
ἔχοντες πρόθεσιν ἀγαθὴν ἠττώοντο τῷ πλήθει τῶν βασάνων
καὶ περιέπιπτον τῇ ἀρνήσει πταίσματι ἀκουσίῳ. Ὅσα οὖν
225 οὐκ ἔξ ἡμῶν ἤρτηται, ἀλλ' ἕξωθεν ἔχει τὰς ἀρχὰς καὶ
ἐπισυμβαίνει ἡμῖν, ταῦτα καλεῖ «ἀλλότρια». Καὶ ἐπάγει,
σαφέστερον αὐτὸ ποιῶν·

14b. Ἐὰν μὴ μου κατακυριεύσωσιν, τότε ἄμωμος ἔσομαι.

Τουτέστιν· ἐὰν τὰ κατ' ἐπιθυμίαν μοι συμβαίνοντα κρυφίως
230 καὶ τὰ ἕξωθεν ἐπερχόμενα ἀναγκαστικὰ περιέλης μου τῶν

C P M

208/211 Ἐναντὶ – συνήσει C P: om. M 208 τοῦ τόνδε ego: τοῦ τῶν
δὲ C τούτων δὲ P 208/209 οὕτω συνετὸς C: οὖν τῶν συνετῶν P
209 ἰδεῖν C: διιδεῖν P 210 οὖν C: om. P 211 περὶ C M:
ἐπὶ P ἑκούσιον C M: ἀκούσιον P 213/214 Καὶ – σου
Cal. man. mg. P M: om. C 219 post κατὰ add. τὴν M οἷον C P:
om. M 220 ἐγένετο C M: ἐγένετο P μαρτύρων C M: μαρτυ-
ρούντων P ὅτε C: ὅτι P ὥστε M 221 post διωγμὸς add. αὐτοὺς
M 222 τῶν ἀρχόντων C M: ἐχθρῶν P ταῖς C M: om. P 224
τῇ – ἀκουσίῳ C M: εἰς τὸ ἀρνήσασθαι τοῦτο πταίσματος ἀκουσίου P
227 σαφέστερον αὐτὸ ποιῶν C P: om. M 228 κατακυριεύσωσιν
C M: -σουσιν P 230 περιέλης C M: -εις P μου C P M a. corr.:
μὲν M b. corr.

ἀμαρτημάτων, καὶ μὴ κατακυριεύσῃ μου ταῦτα, εὐρήσεις με, φησὶν, ὀρθὴν ἔχοντα γνώμην. Ὁθεν ἐπιφέρει·

14c. Καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἀμαρτίας μεγάλης.

Εὐρίσκομαι γάρ, φησί, καθαρὸς ἀπὸ ἐκούσιου πλημμελή-
 235 ματος, τουτέστιν ἀπὸ ἀμαρτίας μεγάλης· καὶ διὰ τοῦτο
 ἀμαρτίαν μεγάλην ἐκάλεσεν τὴν κατὰ τὸ ἐκούσιον γινο-
 μένην, ἐπειδὴ τὸ ἀκούσιον, ὡς ἂν ἡ μέγα, συγγνώμην ἔχει,
 τὸ δὲ ἐκούσιον, ὡς ἂν ἡ μικρόν, ὑπὸ κατάκρισιν ἔρχεται.
 Ὁ γὰρ ἡμεῖς ἐκόντες πράττομεν φαῦλον, κὰν ἡ τὸ
 240 μικρότατον, τοῦτο ἐκ τῆς γνώμης τοῦ ἐλομένου μειζόνως
 καταδικάζεται· ὁ δὲ οὐχ ἐκόντες πράττομεν ἀλλ' ἔξωθεν
 ἐπελθὸν ἠνάγκασε, τοῦτο τυχὸν συγγνώμης ἀξιοῦται τοῦ
 φιλανθρώπου κριτοῦ ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν κρίνοντος τὰ ἡμέτερα
 καὶ οὐκ ἀφ' ὧν ἀλλαχόθεν τυχὸν ἠναγκάσθημεν. Εἰπὼν οὖν·
 245 «Καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἀμαρτίας μεγάλης», ἐπάγει·

15a-b. Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου διαπαντός.

«Εἰς εὐδοκίαν» ἀντὶ τοῦ εἰς εὐαρέστησιν. Εὐρήσεις γάρ
 250 μου, φησὶ, τὴν γνώμην αἰεὶ μελετῶσαν τὸ δέον καὶ αἰεὶ
 ἐπιθυμοῦσαν τοῦ καλοῦ. Ἐὰν τὰ ἔξωθέν μοι ἐπισυμβαίνον-
 τα ἀμαρτήματα ἢ κωλύσης μὴ γενέσθαι, ἢ συγχωρήσης
 γινόμενα, τότε εὐρήσεις μου τὰ τῆς προθέσεως κινήματα
 εὐσεβοῦντος ἀνδρὸς ἄξια. Ἄχρι τούτου πληρώσας καὶ τὸν
 255 περὶ τῶν ἀμαρτημάτων λόγον, εὐχῆ τὸ πᾶν ἐπισφραγίζει.
 Ἐπάγει γάρ·

C P M

231 κατακυριεύσῃ C M: -σει P 232 post ἔχοντα add. τὴν M
 237/238 ὡς ἂν ἡ – ἐκούσιον C P: om. M 238 ὡς ἂν ἡ C P:
 ὡσανεὶ M 239 Ὁ C P: ὦ M ἐκόντες πράττομεν C: ἠδόμεθα P M
 φαῦλον C P: φαύλω M 240 μικρότατον C P: σμικρότατον M
 τοῦτο C: om. P M 241 ὁ C P: ὦ M οὐχ ἐκόντες πράττομεν
 C: οὐχ ἠδόμεθα P M 242 ἐπελθὸν ego: ἐπελθὼν codd. 244 post οὖν
 add. ὅτι C 245 ἐπάγει C P: ἐπήγαγεν M 247/248 καὶ – διαπαντός
 Cal. man. mg. P M: om. C 250 φησὶ C P: om. M μελετῶσαν
 C M: ἐμμελετῶσαν P 252 κωλύσης C Mp. corr.: -σεις P Ma. corr.
 μὴ C M: om. P συγχωρήσης ego: συγχωρήσεις codd. 253
 γινόμενα C M: γενόμενα P εὐρήσεις C M: εὐρίσκεις P μου
 P M: om. C post προθέσεως add. γεννήματα ἀγαθὰ ἐν αὐτοῖς τοῖς
 ἀγαθοῖς τίκονται καὶ P 254 πληρώσας C M: πληρώσεις P 256
 Ἐπάγει γάρ C M: om. P

15c. Κύριε, βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου.

Αὐτὸς οὖν, φησί, δέσποτα, οὕτω διακειμένω καὶ βοήθη-
σον ἐφ' οἷς καλῶς προήρημαι καὶ λύτρωσαι ὧν βούλομαι
260 πταίειν.

Ψαλμὸς ἸΘ

Ἦ ἑννεακαιδέκατος ψαλμὸς καὶ ὁ εἰκοστὸς τῆς αὐτῆς
εἰσιν ὑποθέσεως· περὶ μελλόντων γὰρ προαγορεύουσι
πραγμάτων, τῶν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν φημί. Τοῦτο δέ πως καὶ
5 ἡ ἐπιγραφή αἰνίττεται λέγουσα· (1) Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ
Δαυεῖδ· ἀντὶ τοῦ περὶ ἐσομένων πραγμάτων. Ἐχουσι δὲ
διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους ταύτην ὅτι ὁ μὲν ἑννεακαιδέκατος
ὡσανεὶ ἔτι δεομένου τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῷ τυχεῖν τὸν Ἐζεκίαν
τῆς φιλανθρωπίας τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ, εἴρηται, ὅπηνίκα
10 ἐπεστράτευσεν ἐπ' αὐτὸν ὁ Ἀσσύριος, ὁ Σεναχηρείμ φημι,
καὶ ἀπέστειλε τὸν Ῥαψάκην ὀνειδίζειν καὶ ἐξευτελίζειν
αὐτόν τε καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν πόλιν. Ὁ δὲ εἰκοστὸς
ἐπινικίος ἐστὶν ὕμνος, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ
Ἐζεκίου νενικηκὸτος ἤδη τὴν ἀναίμακτον νίκην, ὅπηνίκα ὁ
15 ἄγγελος ἀποσταλὴς τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας
τῶν Ἀσσυρίων ἀνεῖλεν. Σημαίνει δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ
ἑννεακαιδεκάτου ψαλμοῦ ὡς ἔτι δεομένου τοῦ λαοῦ· φησὶ
γάρ·

2a. Ἐπακούσαι σου κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως.

8/12 Cf. IV Reg. 18, 17-19, 34, II Par. 32, 1-20 et Is. 36, 1-37, 35 13/16 Cf.
IV Reg. 19, 35-36, Is. 37, 36-37 et II Par. 32, 21-23

C P M

258 καὶ P M: om. C

1 Ψαλμὸς ἸΘ C: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ἸΘ P ψαλμὸς ἑννεακαιδέκατος M
2 post ψαλμὸς add. οὗτος M 4 τὸν Ἐζεκίαν C M: τοῦ ἐζεκίου P
πως C M: πῶς P 6 post Δαυεῖδ add. τῆ τοῦ προφήτου λέξει P·
7 ὅτι ὁ μὲν C M: μὲν ὅτι ὁ P 8 ἔτι δεομένου τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῷ
(πρὸς τὸ C) C M: τινὸς δεομένου καὶ τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὸ P 9 ὅπηνίκα
C M: om. P 10 Σεναχηρείμ C M: -χειρήμ P 11 post Ῥαψάκην
add. ὃν ἤδη P 12 τε C M: δὲ P 15 post ἄγγελος add. ὁ P 16
αὐτὴ C M: αὕτη P 17 ἔτι C M: ὅτι P 18 post γάρ add. ψαλμὸς
τῷ δαυεῖδ ἸΘ P 19 σου C M: om. P sed ut vid. add. al. man. sup. l.
post θλίψεως add. σου P

20 Αὐτὰς τὰς φωνὰς τέθεικε Δαυεὶδ ὁ μακάριος ἃς εἶπε
κατὰ καιρὸν ὁ Ἐζεκίας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἵνα δείξῃ ὅτι ἡ
τῆς χάριτος δύναμις οὐ μόνον τὰ πράγματα λέγει, ἀλλὰ καὶ
αὐτὰς τὰς διαθέσεις τῶν εἰς ὕστερον πάσχειν μελλόντων
καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐξικνεῖται τῆς
25 προφητείας ἡ δύναμις τῶν ἐσομένων πραγμάτων. Ὅτε οὖν
ἀπέστειλε πρὸς Ἡσαΐαν Ἐζεκίας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ταῦτα
εἰρήκασιν ὅτι Ἡμέρα θλίψεως καὶ ὄνειδισμοῦ ἡ παροῦσα ἡμέρα
καὶ ὅτι ἦκει ἡ ὠδὴν τῆ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, ἰσχὺν δὲ οὐκ ἔχει
τοῦ τεκεῖν. Δεήθητι οὖν, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς κύριον τὸν
30 θεόν. Ἐπειδὴ οὖν ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας ἔμελλον
λέγειν οἱ περὶ τὸν Ἐζεκίαν ὅτι Ἡμέρα θλίψεως καὶ ὄνει-
δισμοῦ καὶ ἐλεγμοῦ ἦκει, προφητεύει ὁ Δαυεὶδ ὡς ἐκ τοῦ λα-
οῦ καὶ φησιν· «Ἐπακούσαι σου κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως».
Εἶτα ἐπάγει·

35 **2b.** Ὑπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ Ἰακώβ.

«Τὸ ὄνομα» ἀντὶ τοῦ τὸ ὄνειδισθὲν παρὰ τῶν Ἀσσυ-
ρίων. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἀσσύριοι ἔφασκον ὅτι τίς θεὸς
ἔρρύσατο τοὺς ἰδίους ἵνα καὶ ὁ θεὸς ὑμῶν ῥύσῃται ὑμᾶς;
καὶ ἔλεγον ταῦτα ὄνειδίζοντες τὸ ὄνομα τὸ φοβερόν· διὰ
40 τοῦτο ἐπάγει· «Ὑπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ
Ἰακώβ», τουτέστι τὸ ὄνομα τὸ ὄνειδισθὲν παρ' αὐτῶν.

3a. Ἐξαποστείλαι σοι βοήθειαν ἐξ ἀγίου.

«Ἀγίου» ἀντὶ τοῦ ναοῦ. Ὅθεν ἐπιφέρει·

4. Καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. Μνησθεὶή πάσης θυσίας
45 σου· καὶ τὸ ὄλοκαύτωμά σου πιανάτω με.

25/32 Cf. Is. 37, 2-4 et IV Reg. 19, 2-4 37/38 Cf. IV Reg. 18, 33-35, Is. 36,
18-20 et 37 passim et II Par. 32, 13-14

C P M

20 Αὐτὰς P M: αὐτὸς C 21 ὁ C M: om. P 21/22 ὅτι –
δύναμις C M: ἡ τῆς χάριτος δύναμις ὅτι P 23 τὰς C P: om. M
24 γὰρ C M: om. P 26 post Ἡσαΐαν add. ὁ M 28 ἡ C P:
om. M 30 post θεόν add. σου P M 31 λέγειν C P: λαμβάνειν M
33 post θλίψεως add. σου P 34 Εἶτα C P: καὶ M 36 post
ὄνομα add. αὐτοῦ M τὸ C: om. P M παρὰ iter. M 38 ἐρρύσα-
το P M: ἐρύσατο C ὑμῶν C P M P. corr.: ἡμῶν M^a. corr. 41 τὸ
ὄνομα C M: om. P παρ' P M: ὑπ' C 43 Ἀγίου P: om. C M
44/45 Μνησθεὶή πάσης θυσίας (θυσίας P: δικαιοσύνης M) – με P M:
om. sed add. al. man. in mg. (με om.) C

Καὶ νῦν, φησί, τῆς σπουδῆς σου τῆς περὶ τὰς θυσίας ποιήσαιτο μνήμην, καὶ τὰς ὀλοκαυτώσεις σου ἐνθυμηθεῖη.

5. Δώη σοι κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρώσαι.

50 Τί δὲ εἶχεν ἕτερον ἢ βουλή τοῦ Ἐζεκίου ἢ τὸ πεσεῖν μὲν τοὺς πολεμίους, νικῆσαι δὲ τοὺς οἰκείους;

6a-b. Ἀγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου καὶ ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνησόμεθα.

Τούτου γάρ, φησί, γενομένου ἐσόμεθα πάντες ἐν εὐφρο-
55 σύνη καὶ ἐν δόξῃ καὶ ἐν μεγαλειότητι διὰ τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

6c-7a. Πληρώσαι κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου. Νῦν ἔγνωσεν ὅτι ἔσωσε κύριος τὸν χριστὸν αὐτοῦ.

Ἄντὶ τοῦ γνῶσομαι· ἐνήλλακται γὰρ ὁ χρόνος.

7b. Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ.

60 Ὡς πρὸς τὸ νῦν γνῶσομαι ὅτι καὶ ἔσωσε τὸν χριστὸν αὐτοῦ καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ.

7c. Ἐν δυναστείαις ἡ σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ.

Καὶ τοῦτο, φησί, γνῶσομαι· «δεξιὰν αὐτοῦ» καλεῖ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Γνῶσομαι οὖν καὶ αἴσθησιν ἔξω, φησίν,
65 ὅτι δυναστείαν ἐπεδείξατο ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ὁ θεὸς αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καλεῖ, καθὼς εἴρηται, «τὴν δεξιὰν αὐτοῦ».

8. Οὗτοι ἐν ἄρμασι καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα.

70 Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀσσύριοι, φησί, τῷ πλήθει πεποιθήσασιν καὶ τοῖς ἵπποις καὶ τοῖς ὄπλοις, δεῖξον, δέσποτα, ὅτι βελτίονα βοήθειαν ἔχομεν ἡμεῖς, τὴν εἰς σὲ ἐλπίδα.

— — — — —
C P M

46 τῆς σπουδῆς - θυσίας C M: τὴν σπουδὴν σου τὴν περὶ τὰς θυσίας δέξαιτο καὶ P 51 πολεμίους C Pp. corr. M: πολέμους Pa. corr.

52 Ἀγαλλιασόμεθα C P: -σόμεθα M 52/53 καὶ - μεγαλυνησόμεθα P M: om. sed add. al. man. in mg. C 58 γὰρ P M: om. C 62 τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ C P: σου M 64 οὖν - φησίν C: οὖν καὶ αἰσθομαι, φησίν P οὖν, φησί, καὶ αἰσθομαι M 66 τὴν δεξιὰν P: δεξιὰν C τὴν δέξασιν M 68/69 ἡμεῖς - ἐπικαλεσόμεθα P M: om. sed add. al. man. in mg. (θεοῦ om.) C 70/71 καὶ τοῖς ἵπποις C M: om. P

9. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν.

75 Τούτου γάρ, φησί, γενομένου, ἀνάγκη ἐστὶ τοὺς μὲν πεσεῖν καὶ ἀπολέσθαι, ἡμᾶς δὲ στῆναι καὶ σωθῆναι.

10. Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἧ ἂν ἡμέρα ἐπικαλεσώμεθά σε.

Ἐκ τῆς εὐχῆς ἀρξάμενος εἰς εὐχὴν κατέληξεν· ἐσήμανε δὲ 80 τὸ «ἐν ἧ ἂν ἡμέρα ἐπικαλεσώμεθά σε» ὅτι εἰς ὕστερον μέλλει γίνεσθαι ταῦτα τὰ πράγματα.

Ψαλμὸς Κ̄

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ ἐννεακαιδέκατος· ὁ δὲ εἰκοστὸς ἐφεξῆς ὡς ἤδη γεγεννημένης τῆς νίκης, οὕτω πανηγυρίζοντας εἰσφέρει τοὺς δῆμους καὶ ὑμνοῦντας τὸν θεόν·

5 2a. Κύριε ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς.

Ἐκ τῆς εὐφρανθῆς ὁ βασιλεύς· ἐνήλλακται γὰρ πάλιν ὁ χρόνος.

2b. Καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται σφόδρα.

Ἐκ τῆς ἀγαλλιάσεως· ὅθεν ἐπιφέρει·

10 3a. Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ.

Σημαίνει διὰ τούτου ὅτι καὶ οἱ ἀνώτεροι στίχοι ἐνήλλα- γμένον ἔχουσι τὸν χρόνον, μέλλοντα ἀντὶ παρεληλυθότος.

3b. Καὶ τὴν θέλησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν.

C P M

73 *post* Αὐτοὶ *add.* δὲ P 75 τοὺς C P: αὐτοὺς M 76 πεσεῖν C P: περιπεσεῖν M 77/78 ἐν – σε P M: *om.* C 79 ἐσήμανε C M: ἐσήμαινε P 80/81 ὅτι – ταῦτα (αὐτὰ P) τὰ πράγματα P M: *om.* C

1 Ψαλμὸς Κ̄ C: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ κ̄ P ψαλμὸς εἰκοστός M 2 οὖν C P: *om.* M 3 νίκης C P: δίκης M 3/4 πανηγυρίζοντας εἰσφέρει C P: πανηγυρίζειν καὶ εἰσφέρειν M 4 ὑμνοῦντας P M: ὑμνοοῦντας (*sic*) C θεόν C P: κύριον M 6 Ἐκ τῆς – βασιλεύς C P: *om.* M 6/7 πάλιν ὁ χρόνος C P: ὁ χρόνος πάλιν M 11 Σημαίνει C M: σημάνας P οἱ ἀνώτεροι στίχοι C P: οἱ ἄνθρωποι οὕτω χαίρουσιν M 12 μέλλοντα C P: μέλλον M *post* ἀντὶ *add.* τοῦ P

15 Ἐντὶ τοῦ ὅσα γὰρ ἤτησέ σε παρέσχεσ ἀὐτῷ.

4a. Ὅτι προέφθασας αὐτὸν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος.

Τί δὲ λέγω, φησίν, ὅτι ὅσα ἤτησε δέδωκας; Καὶ ὑπὲρ ἃ ἤτησε δέδωκας, νικήσας τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ αἰτήσαντος τὴν ἀπληστίαν. Εἶτα, καὶ τροπικώτερον, ἐπιφέρει:

20 **4b. Ἐθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου.**

Ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἄγαν νικῶντων καὶ στεφανουμένων λαμπρῷ τινι στεφάνῳ, εἶτα προφητεύει καὶ τὰ μετὰ τὴν νίκη, καὶ αὐτὰ ὡς ἤδη γεγενημένα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ κάμνει
25 ἢ χάρις ὁρᾶν τὰ μέλλοντα πράγματα, ἀλλ' οὕτως αὐτὰ βλέπει ὡς παρεληλυθότα, διαφόρως τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη γενόμενα λέγει, ὡς καὶ ὁ Ἡσαΐας: Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη ἀντὶ τοῦ ἀχθήσεται. Ἐπιφέρει οὖν:

5a. Ζωὴν ἠτήσατό σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ.

30 Καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι μετὰ τὴν νίκη ἐπήρθη τὴν καρδίαν ὁ Ἐζεκίας, εἶτα ἐκονδυλίσθη τῇ ἀρρωστίᾳ καὶ ἐδεήθη τοῦ θεοῦ καὶ ἐξωμολογήσατο καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὁ θεὸς ἄλλα δεκαπέντε ἔτη ζωῆς, διὰ τοῦτο λέγει: «Ζωὴν ἠτήσατό σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ», καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ μόνον τῆς
35 παραυτίκα αὐτὸν ἀπήλλαξεν ἀρρωστίας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐξέτεινεν αὐτοῦ τὸν χρόνον τὸν μετὰ ταῦτα: πεντεκαίδεκα ἔτη γὰρ αὐτῷ μετὰ τὴν ἀρρωστίαν ἐχαρίσατο. Ἐπάγει γάρ:

5b. Μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Ἐπιφέρει οὖν: «Αἰῶνα» τὸν παρελθόντα βίον αὐτοῦ λέγει, «αἰῶνα» δὲ

27/28 Is. 53, 7

C P M

15 σε C P: σοι M 17 λέγω C P: λέγει M post ὅσα add. ἂν M δέδωκας C P: ἔδωκας M 17/18 Καὶ - δέδωκας (ἔδωκας M) P M: om. C 27 γενόμενα P M: γινόμενα C 28 Ἐπιφέρει οὖν C P: om. M 30 Καὶ - ὅτι C M: om. P 30/34 μετὰ - ὅτι C P: om. M 31 ἐκονδυλίσθη P: περιέπεσε C 33 ἔτη C: ἔτι P 34 ἵνα δείξῃ P: om. C 37 αὐτῷ C M: αὐτὸν P post ἐχαρίσατο add. χρόνον P M γάρ C: om. P M 39 Αἰῶνα addidi, vide Comm. in Ps. 47, 9d

40 «αἰῶνος» τὸν μετὰ ταῦτα βίον τῶν δεκαπέντε ἑνιαυτῶν.

6a. Μεγάλη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου.

Πεποιήκας δέ, φησίν, αὐτὸν καὶ ἔνδοξον τῇ παραδόξῳ σωτηρίᾳ τῇ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων.

6b. Δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτόν.

45 Ἐντὶ τοῦ ἐπέθηκας ἐπ' αὐτόν· ἐνήλλακται πάλιν ὁ χρόνος.

7a. Ὅτι δώσεις αὐτῷ εὐλογίαν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Ἐντὶ τοῦ πεποιήκας δὲ αὐτόν καὶ εὐφημεῖσθαι διηνεκῶς εἰς τὰς ἐξῆς γενεάς. Ἐνθα γὰρ ἂν ἀφίκηται πάντων τῶν
50 γεγονότων ἡ ἀκοή, ἐκεῖ ἀναγκαίως καὶ ὁ Ἐζεκίας ἔσται ἐν ὕμνοις ὡς παραδόξου τυχῶν τῆς σωτηρίας.

7b. Εὐφρανεῖς αὐτόν ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Τὸ «μετὰ τοῦ προσώπου σου» ἀντὶ τοῦ ἐκ προσώπου σου λέγει. «Πρόσωπον» δὲ θεοῦ καλεῖ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ
55 τὴν ἀντίληψιν. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ἠύφρανας αὐτόν καὶ χαρᾶς αὐτόν ἐπλήρωσας, ἐπιφανεῖς αὐτῷ καὶ βοηθήσας αὐτῷ. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιλέγει·

8a. Ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐλπίζει ἐπὶ κύριον.

Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτός, φησίν, ἤλπισεν ἐπὶ κύριον,
60 εἰκότως ἔτυχεν ὧν ἔτυχεν.

8b. Καὶ ἐν τῷ ἐλέει τοῦ ὑψίστου οὐ μὴ σαλευθῆ.

Διὰ γὰρ τῆς φιλανθρωπίας τῆς σῆς τοῦ ὑψίστου οὐκ ἔσαλεύθη, οὐδὲ παρετράπη, ἀλλ' ἔστη ἐν βεβαιότητι καὶ σωτηρίᾳ θαυμαστῇ. Τί γὰρ ἐγένετο;

C P M

40 *post* ἑνιαυτῶν *add.* καὶ τῆς ἀφθαρσίας αἰῶνας αἰώνων τῶν τέλος μὴ ἔχόντων, ἀνθ' ὧν τὴν μετάνοιαν ἐπιτεταμένην εἰργάσατο· πολλὰ γὰρ χαίρει ὁ θεὸς ἐπὶ ἁμαρτωλῶν μετανοοῦντι καὶ ἂν ὀλικῶς καὶ ὀλοτελῶς καὶ θερμῶς μετανοήσῃ, δωρεῖται αὐτῷ τὴν αἰώνιον ζωὴν μετὰ καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ τῶν αἰώνιων P 45 Ἐντὶ – αὐτόν C P: *om.* M 45/46 πάλιν ὁ χρόνος C: ὁ χρόνος πάλιν P γὰρ ὁ χρόνος M 47 δώσεις P M: δώης C αὐτῷ C M: αὐτόν P 49 ἂν C M: *om.* P ἀφίκηται C P: -εται M 50 ἔσται C M: ἐστάναι (*sic*) P 51 τῆς C P: *om.* M 53 τοῦ* C M: τὸ P 55 ἠύφρανας C: εὐφρανας P M 59 καὶ αὐτός, φησίν C: φησίν, καὶ αὐτός P φησίν, καὶ αὐτός μετὰ τῶν λοιπῶν M κύριον C: σοι P M 60 ὧν C M: ὡς P

65 9a. Εύρεθείη ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου.

Τὸ «Εύρεθείη» ἀντὶ τοῦ εὐρέθη γὰρ ἡ χεὶρ σου, τουτέστιν ἡ ἐνέργειά σου καὶ ἡ τιμωρία, βεβαία κατὰ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ καλῶς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ εἶπεν· οἱ γὰρ ὀνειδίζοντες τὸν λαὸν θεὸν
70 ὠνειδίζον λέγοντες· Μὴ ῥύσεται ὑμᾶς ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν; Εἶτα τὸ αὐτὸ ἐπιφέρει λέγων·

9b. Ἡ δεξιὰ σου εὖροι πάντας τοὺς μισοῦντάς σε.

Ἀντὶ τοῦ καὶ ἡ δεξιὰ ἡ σή, τουτέστιν ἡ ἰσχυρὰ βοήθεια, εὖρεν – ἀντὶ τοῦ κατέλαβεν – πάντας τοὺς μισοῦντάς σε.
75 Πῶς γὰρ αὐτοὺς ἀνεῖλες;

10a. Ὅτι θήσεις αὐτοὺς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Τέθεικας γὰρ αὐτούς, φησὶν, ἐν ὁμοιώματι κλιβάνου πυρός. Ἐπιφανεῖς γὰρ αὐτοῖς εἰς τιμωρίαν κατέφλεξας
80 αὐτοὺς ὡς ἐν κλιβάνῳ πυρός.

10b-c. Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει αὐτούς, καὶ καταφάγεται αὐτοὺς πῦρ.

Καὶ εἰκότως, φησὶν, ἐπειδὴ κύριος εἶ τοῦ παντός καὶ ὠργίσθης αὐτοῖς, ἀναγκαίως αὐτοὺς συνετάραξας καὶ κατέ-
85 φλεξας ὡς ἀπὸ πυρός.

11. Τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ γῆς ἀπολεῖς καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπὸ υἰῶν ἀνθρώπων.

Καὶ οὕτως, φησὶν, αὐτοὺς ἀνεῖλες ὥστε μηδὲ σπέρμα καταλιπεῖν, ἵνα εἴπη· μετὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς καὶ

70/71 Cf. IV Reg. 18, 35, II Par. 32, 14 et Is. 36, 20

C P M

65 Εύρεθείη C M: εὐρέθη P 66 Εύρεθείη C M: εὐρέθη P εὐ-
ρέθη γὰρ C M: εὐρέθη καὶ εὐρεθείη P 70 ῥύσεται C M: ῥύσεται P
71 ἡμῶν C P: ὑμῶν M τὸ P M: om. C 73 καὶ C P: om. M
76 αὐτοὺς ὡς C M: αὐτοὺς Pp.corr. αὐτὸ ὡς fort. Pa.corr. 76/77
εἰς καιρὸν μετὰ (μετὰ om. M) τοῦ προσώπου σου P M: om. C 78
φησὶν C P: om. M 79 αὐτοῖς C P: αὐτοὺς M 81/82 καὶ – πῦρ
P M: om. C 86/87 καὶ – ἀνθρώπων (ἀνθρώπου M) P M: om. C
88 αὐτοὺς C P: αὐτοῖς M 88/89 μηδὲ – καταλιπεῖν C: μὴ
καταλιπεῖν σπέρμα P M

90 πάσης αὐτῶν τῆς συγγενείας ἀνεῖλες αὐτούς. Τίνος ἔνεκα;

12a. Ὅτι ἔκλιναν εἰς σὲ κακά.

Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ βλασφήμους ἀφῆκαν φωνὰς κατὰ σοῦ, εἰκότως ταῖς τοιαύταις ὑπεβλήθησαν τιμωρίαις. Εἶτα καὶ κατὰ μέρος ὑπομιμνήσκει καὶ τὰς τῶν Ἀσσυρίων βλασφη-
95 μίας ἵνα αὐξήσῃ τοῦ νικήσαντος τὴν δόξαν. Ἐπάγει γάρ·

12b. Διελογίσαντο βουλὰς ἄς οὐ μὴ δύνωνται στῆναι.

Ἄντὶ τοῦ ἄς οὐκ ἠδυνήθησαν στῆναι. Τί γὰρ ἐβουλεύοντο; Ἄνελεῖν τὸν βασιλέα, ἐμπρῆσαι τὴν πόλιν, αἰχμαλωτίσαι τὸν δῆμον· ἀλλ' ἀπρακτος αὐτῶν ἐγένετο ἡ βουλή, τῆς
100 σῆς βοθηείας παραδόξως ἡμῖν ἐπιφανείσης.

13. Ὅτι θήσεις αὐτούς νῶτον· ἐν τοῖς περιλοίποις σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν.

Ἐν τούτοις τοῖς στίχοις εὐρίσκεται τῶν προσώπων ἐναλλαγή· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν· ἐν τοῖς περιλοίποις αὐτῶν
105 ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου, τὸ ἐναντίον εἶπεν, ἐκ τῆς ἔρμηνείας δηλονότι τῆς ἀσαφείας ταύτης παρακολουθησάσης· ἡ δὲ ἔννοια τῶν στίχων τοιαύτη ἐστίν. «Θήσεις αὐτούς νῶτον» ἀντὶ τοῦ ὅτι τινὰς ἐξ αὐτῶν ἔθηκας φυγάδας. Ὁ γὰρ Σεναχηρεῖμ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ μαθόντες
110 τὴν παράδοξον ἀπώλειαν τῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδων ἔφυγον. Τὸ οὖν «ἔθηκας αὐτούς νῶτον» ἀντὶ τοῦ ἀνελῶν τινὰς τοὺς ἐπιλοίπους φυγάδας κατέστησας. Καὶ οὐδὲ ἐκείνων ἐφείσω, ἀλλ' ἐστήριξας τὸ πρόσωπόν σου καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐπιλοίπων· τὸ γὰρ «ἐτοιμάσεις τὸ πρόσω-
115 πόν σου» ἐστήριξας λέγει ἀντὶ τοῦ οὐδὲ τῶν περιλει-

109/111 Cf. IV Reg. 19, 35-36, Is. 37, 36-37 et II Par. 32, 21

C P M

90 αὐτούς C P: αὐτοῖς M ἔνεκα C P: ἔνεκεν M 94 καὶ P M: om. C 96 ἄς C P: αἰς C γρ. al. man. M δύνωνται C: -ονται P M 97 Ἄντι - στῆναι (στῆσαι P) C P: om. M 98 ἐμπρῆσαι τὴν πόλιν C M: καὶ τὴν πόλιν ἐμπρῆσαι καὶ P 99 ἐγένετο C P: ἔμεινεν M 101 αὐτούς P M: αὐτοῖς C 102 ἐτοιμάσεις - αὐτῶν (αὐτοῦ P e corr.) P M: om. C 103 προσώπων C P: προσόντων M 104 ἀντὶ γὰρ τοῦ C M: τί γὰρ τὸ P post περιλοίποις add. et postea erasit σου C 108 αὐτούς P M: αὐτοῖς C 109 Σεναχηρεῖμ C M: -χειρῆμ P 115 post σου add. ἀντὶ τοῦ M

φθέντων καὶ φυγόντων ἀπέστης ἕως οὗτου κάκεινους ἀνεΐλες.
 Οὕτω γὰρ ἐγένετο· φυγῶν ὁ Ἀσσύριος ἄχρι τῆς αὐτοῦ
 πόλεως καὶ εἰσελθὼν προσκυνῆσαι τὸν ἴδιον θεόν, ὅτε
 ἐνόμισεν ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι, τότε ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐσφάγη
 120 τέκνων.

14a. Ὑψώθητι, κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου.

Ὑψηλὸς οὖν ὢν, φησίν, ὑψηλότερος ἀνεδείχθη διὰ τῆς
 δυνάμεώς σου καὶ πάντας ὑπεραίρων τοὺς μεγαλαυχοῦντας
 ὡς ἄνωθεν αὐτοῖς ἐπενεγκῶν τὴν πληγὴν· καὶ διὰ ταύτην
 125 τὴν αἰτίαν οὐ παυσόμεθα διαπαντὸς ὑμνοῦντές σε. Ἐπι-
 φέρει γάρ·

14b. Ἄισομεν καὶ ψαλοῦμεν τὰς δυναστείας σου.

Ψαλμὸς ΚΑ

1. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς· ψαλμὸς
 τῷ Δαυεῖδ.

Τὴν ἑωθινὴν ἀντίληψιν ἔοικε λέγειν ἢ ἐπιγραφή τὴν
 5 ταχεῖαν ἀντίληψιν καὶ σύντομον βοήθειαν. Ἔστι δὲ ὁ
 ψαλμὸς ἐκ προσώπου τοῦ Δαυεῖδ εἰρημένος ὀπηνίκα ὑπὸ
 τοῦ Ἀβεσαλώμ ἐδιώκετο, συγχωρήσαντος τοῦ θεοῦ τοιού-
 τοις αὐτὸν περιπεσεῖν πειρασμοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν
 κατὰ τὴν Βηρσαβεέ. Ὁμοιότητες δὲ πραγμάτων ἐξῆλθον
 10 καὶ ἐπὶ τοῦ δεσπότη Χριστοῦ, ἐπὶ τοῦ πάθους μάλιστα,

117/120 Cf. IV Reg. 19, 36-37, Is. 37, 37-38 et II Par. 32, 21

6/7 Cf. II Reg. 15, 14 - 17, 24 8/9 Cf. II Reg. 11, 2-27

C P M

118 *post* θεόν *add.* ἀπώλετο P 119 ἰδίων C P: δύο M 122 ὢν
 C P: ὢν M 124 ὡς C: *om.* P M 124/125 καὶ – ὑμνοῦντές σε (σε
 ὑμνοῦντες M) P M: ὅθεν καὶ διὰ παντὸς ὑμνοῦμέν σε C 125/126
 Ἐπιφέρει γάρ C P: *om.* M 127 Ἄισομεν C: ἔσωμεν P M ψαλοῦ-
 μεν P M: ψαλῶμεν C *post* σου *add.* πάντοτε ὑμνήσωμεν καὶ ὑμνοῦμεν
 τὰς δυναστείας σου P

1 Ψαλμὸς ΚΑ M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ κα P *om.* C 3 *post* Δαυεῖδ
add. κα C 4 Τὴν ἑωθινὴν ἀντίληψιν C: τῆς ἑωθινῆς ἀντιλήψεως P M
 ἔοικε λέγειν C P: ἔθηκεν λέγει M *post* λέγειν *add.* ἡ γραφή καὶ P
 4/5 τὴν ταχεῖαν – βοήθειαν C: τῆς τάχεως καὶ (τάχεως καὶ *om.* M)
 ταχεῖας ἀντιλήψεως καὶ συντόμου βοηθείας P M 9 Βηρσαβεέ *ego*:
 βηρσαβεέ *codd.* Ὁμοιότητες C P: -τητι M ἐξῆλθον C P: -εν M
 10 *post* δεσπότη *add.* ἡμῶν P

ὡς ἐκ τούτου νομίσει τινὰς ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου εἰρησθαι τὸν ψαλμόν. Ἄλλ' οὐχ ἀρμόζει τῷ κυρίῳ· καὶ γὰρ φαίνεται ὁ Δαυεὶδ καὶ ἁμαρτιῶν ἰδίων μεμνημένος καὶ τὰς αἰτίας τῶν παθημάτων ἐπιγράφων ταῖς ἁμαρτίαις, ἅπερ
 15 οὐδαμῶς ἀρμόζει τῷ Χριστῷ. Αἱ δὲ ἐν μέρει ὁμοιότητες τῶν παθημάτων οὐχ ὅλην ἀνατρέπουσι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ψαλμοῦ. Δυνατὸν γὰρ καὶ τὴν ἱστορίαν σώζεσθαι καὶ τὴν ὁμοιότητα συμβεβηκέναι· καὶ οὐδέτερον οὐδετέρου γίνεται ἀνατροπή. Εὐθύς οὖν τὸ προοίμιον, ἐπειδὴ κατὰ τὴν λέξιν
 20 αὐτὴν εἴρηται καὶ παρὰ τοῦ κυρίου τὸ (2a) **Ὁ θεὸς ὁ θεός μου, πρόσχες μοι, ἵνατί ἐγκατέλιπές με;** νομίζουσι τινες καὶ τὸ ἐξῆς ἀρμόζειν· οὐκέτι δὲ συγχωρεῖ λέγεσθαι ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου τὸ ἐξῆς. Ἐπάγει γάρ·

2b. **Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν πα-**
 25 **ραπτωμάτων μου.**

Ὁ γὰρ βούλεται εἰπεῖν ὁ Δαυεὶδ τοῦτό ἐστιν ὅτι δέσποτα, καταλλάγηθί μοι καὶ μὴ ἀποστρέφου με τοῦ λοιποῦ, ἀλλὰ πρόσχες μοι, εἰ καὶ μακρὰν με ποιεῖ τὰ πλημμελήματά μου τῆς παρὰ σοῦ σωτηρίας. Τὸ γὰρ «οἱ λόγοι τῶν
 30 παραπτωμάτων μου» ἀντὶ τοῦ αὐτὰ τὰ παραπτώματα λέγει. Ἄλλ' ὅμως, φησί, σὺ σαυτὸν μίμησαι, μὴ πρὸς τὸ πλῆθος ἀποβλέψας τῆς ἁμαρτίας ἀλλὰ πρὸς τὸ πλῆθος τῆς σῆς φιλανθρωπίας. Εἶτα καὶ τὸ ἐξῆς ἔτι σαφέστερον ἀρμόζει τῷ Δαυεὶδ μᾶλλον ἢ τῷ κυρίῳ. Τί γάρ·

35 **3. Ὁ θεός μου, κεκράζομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούση, καὶ νυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἔμοι.**

Καὶ πρὸς τοῦτο γάρ, φησίν, ἀπόβλεψον, δέσποτα, ὅτι καὶ

C P M

11 τούτου C P M p. corr.: τοῦ M a. corr. νομίσει P M: νενομίσθαι C
 16 τὴν iter. sed prius eras. C 18 οὐδετέρου P M: ἑτέρου C 20
 παρὰ τοῦ κυρίου C: παρὰ κυρίου θεοῦ P κατὰ τὸν κύριον M 22
 ἀρμόζειν C M: -ζει P συγχωρεῖ P M: -ρεῖν C 24/25 οἱ - μου
 P M: om. C 26 τοῦτό ἐστιν P M: τουτέστιν C 27 καταλλάγηθί
 C P M p. corr.: μου ἀλλάγηθί M a. corr. μοι C M p. corr.: μου P M a. corr.
 με C M: μου P 28 post εἰ add. γὰρ P 30 παραπτωμάτων
 C P: ἁμαρτημάτων M ἀντὶ τοῦ C P: om. M 31 σὺ C P: om.
 M 32 ἀποβλέψας τῆς ἁμαρτίας C M: τῆς ἁμαρτίας ἀποβλέψας ὀλέσης
 με P 33 ἔτι C M: τί P τῷ C P M p. corr.: τὸν M a. corr. 35/36
 καὶ οὐκ - ἔμοι P M: om. C 37 ἀπόβλεψον C M e. corr.: ἀποβλέψω P
 37/38 καὶ ἐν - νυκτὶ C M: καὶ ἐν νυκτὶ πάντοτε καὶ ἐν ἡμέρᾳ P

ἐν ἡμέρα καὶ ἐν νυκτὶ ἐπιβοῶμαί σε καὶ μὴ ἀκουόμενος
οὐκ εἰς ἀνοήτους ἐκφέρομαι λογισμούς, οὐδὲ λέγω μὴ
40 προνοεῖν σε τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ'οἶδα τὴν αἰτίαν δι' ἣν
οὐκ ἀκούομαι, τὴν τῆς ἀμαρτίας ὑπόθεσιν. Τοῦτο δὲ ποῦ
ἀρμόζει τῷ Χριστῷ ἢ τὸ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ;

4. Σὺ δὲ ἐν ἀγίῳ κατοικεῖς ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ.

Τί οὖν; Οὐκ ἦν ἅγιος ὁ Χριστός; Τῷ Δαυεῖδ ἀρμόζει
45 ταῦτα· ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι καὶ ἐν ἡμέρα καὶ ἐν νυκτὶ
ἐπικαλοῦμαί σε, καὶ μὴ εἰσακουόμενος οὐκ εἰς ἀνοήτους
ἀποφέρομαι λογισμούς, ὥσπερ παραμυθούμενος ἑαυτὸν
ἐπάγει· πέπεισμαι γάρ, φησίν, ὅτι «Σὺ ἐν ἀγίῳ κατοικεῖς»
καὶ ἐπακούεις αὐτοῦ ὀξέως, ὥστε τὸ νῦν ἐμὲ μὴ ἀκούεσθαι
50 οὐ σῆς ἐστὶν ἀμελείας, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ἀμαρτίας. Ὅτι δέ,
φησί, τοῖς ἀνακειμένοις σοι καὶ τοῖς ἀγίοις πᾶσι βοηθεῖς
ὀξέως καὶ ἀντιλαμβάνη τούτων, ἡμᾶς δὲ τοὺς ἐν ἀμαρτίαις
ἀμελεῖσθαι συγχωρεῖς, ἔχω καὶ ὑποδείγματα προλαβόντα.
Ποῖα ταῦτα;

55 **5-6.** Ἐπὶ σοὶ ἤλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἤλπισαν, καὶ
ἐρρύσω αὐτούς· πρὸς σὲ ἐκέκραζαν καὶ ἐσώθησαν, ἐπὶ σοὶ
ἤλπισαν καὶ οὐ κατησχύνθησαν.

Οὕτω μὲν οὖν, φησί, πάντες οἱ ἅγιοι· ἐγὼ δὲ διὰ τί οὐκ
εἰσακούομαι; Ἐπάγει·

60 **7.** Ἐγὼ δὲ εἶμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος
ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ.

Καλῶς «ἐξουθένημα λαοῦ». Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ συγχώρη-

C P M

38 σε C M: σοι P 40 προνοεῖν P M: προνοεῖσθαι C 41 post
ἀμαρτίας add. φημί P 42 Χριστῷ - ψαλμοῦ C P: δαυεῖδ μάλλον ἢ τῷ
κυρίῳ: τί γάρ; ὁ θεός μου εἰρηται. τὸ δὲ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ M 45
ταῦτα C: οὕτως P M ὅτι C P: om. M 46 εἰσακουόμενος P M:
ἀκουόμενος C 48 ἀγίῳ C: ἀγίοις P M 49 αὐτοῦ C: αὐτῶν P M
49/52 ὥστε - ὀξέως C P: om. M 49 ὥστε τὸ νῦν ἐμὲ C: ὁσός
τε ἐγὼ εἶμι ὥστε καὶ ἐμὲ P 50 οὐ - ἀμελείας C: οὔσης μου τῆς
ἀμελείας, οὐχὶ δὲ τῆς σῆς ἀμελείας P 52 ἡμᾶς C P: ἡμεῖς M
52/53 τοὺς - συγχωρεῖς C: ἡ ἀμαρτία ἀμελεῖσθαι συγχωρεῖ P ἐν
ἀμαρτία ἀμελοῦντες ὡμεν M 53 ἔχω C: ἔχοι μοι P ἔχοιμι δὲ M
ὑποδείγματα C P M p. corr.: ὑπόδειγμα M a. corr. 54 Ποῖα ταῦτα C P:
ποῖον τοῦτο M 57 ἤλπισαν - κατησχύνθησαν P M: om. C 61
ἀνθρώπων C P: -που M ἐξουθένημα C: ἐξουθένωμα P M 62
ἐξουθένημα C P: ἐξουθένωμα M γὰρ C M: om. P

σιν θεοῦ ὁ λαὸς τὸν Ἀβεσαλώμ εἶλετο βασιλέα καὶ τοῦτον
διετύπωσε, λέγει· «ἐξουθένημα λαοῦ εἶμι», καὶ οὐ μόνον
65 τοῦτο, ἀλλ'εἰς τοσαύτην, φησί, κατήντησα ταλαιπωρίαν
ὥστε

8a. Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με.

Αἰνίττεται δὲ μάλιστα τοὺς περὶ τὸν Σεμεεὶ, ἔνθα ὕβριζον
αὐτὸν ἐξιόντα καὶ ἔλεγον· Ἔξελθε, ἄνερ αἱμάτων, ἔξελθε,
70 ἄνερ παράνομε, ἤγαγε κύριος τὸ αἷμα ὃ ἐξέχεες εἰς
κεφαλὴν σου. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ μέμνηται τῶν ὡς εἰκὸς
τότε ὄνειδιζόντων αὐτὸν καὶ λεγόντων ἄπερ ἦν εἰκὸς
λέγειν ἐχθροῦς. Εἰπὼν οὖν· «Πάντες οἱ θεωροῦντές με
ἐξεμυκτήρισάν με», ἐπάγει·

75 **8b. Ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν.**

Τί ἐλάλησαν;

**9. Ἦλπισεν ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν· σωσάτω αὐτόν
ὅτι θέλει αὐτόν.**

Καὶ ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα ἤρμοσεν ἐπὶ τοῦ κυρίου· καί,
80 καθὼς εἶπον, οὐδὲν κωλύει καὶ τὴν ὑπόθεσιν σώζεσθαι τοῦ
ψαλμοῦ καὶ τὰ ὁμοιώματα κυριώτερον ἐκβεβηκέναι εἰς τὸν
κύριον. Τί οὖν ὁ Δαυεῖδ; Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησίν, οὕτως
ἔχουσι περὶ ἐμοῦ καὶ οὕτω φθέγγονται καὶ οὕτως ὄνειδί-
ζουσιν· ἐγὼ δὲ τὰ ἐναντία πέπεισμαι περὶ τῆς σῆς εἰς ἐμὲ
85 δεσποτείας. Ποῖα ταῦτα; Ὅτι ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἔμεινες
προνοῶν μου, ἀφ' οὗ καὶ ἐποίησάς με. Τί γάρ;

68/71 Cf. II Reg. 16, 7-8   80/82 Cf. Comm. in v. 1

C P M

63 τὸν Ἀβεσαλώμ εἶλετο C: εἶλετο τὸν ἀβεσαλώμ M τὸν ἀβεσαλώμ
ἔλαβε P   64 λέγει C M: λέγων P   68 Σεμεεὶ Cp.corr. M: σεμεεῖ
Ca.corr. σεμεῖ P ὕβριζον C P: -ζεν M   69 ἔλεγον C: -γεν P M
ἄνερ C: ἀνήρ P M   70 ἄνερ C: ἀνήρ P M παράνομε C P:
-μος M ἐξέχεες C M: -χεεν P   72 αὐτόν C P: αὐτῶν M   75
κεφαλὴν C P: -λάς M   76 post ἐλάλησαν add. ἤλπισεν ἐπὶ κύριον
ματαίως P   77/78 σωσάτω - αὐτόν P M: om. C   79 δὲ C P: om.
M τοῦ κυρίου C: τὸν κύριον ἡμῶν ἰησοῦν χριστόν P κυρίου M
81 ἐκβεβηκέναι ego: εἰσβεβηκέναι C M εἰσβέβηκεν P   84 post
πέπεισμαι add. περὶ τῆς εἰς σὲ κηδεμονίας καὶ περὶ τῆς εἰς ἐμὲ δουλείας
καὶ P   85 ἔμεινες C P: -εν M   86 προνοῶν P M: προνοούμενος C
Τί γάρ C P: om. M

10-11. Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστροῦ, ἢ ἐλπίς μου ἀπὸ μασθῶν τῆς μητροῦ μου· ἐπὶ σὲ ἐπερρίφην ἐκ μήτρας, ἀπὸ γαστροῦ μητροῦ μου θεός μου εἶ σύ.

90 Καλῶς ἐπὶ τὸ καθολικώτερον τῆς προνοίας ἀνήγαγε τὸν λόγον. Πῶς γάρ, φησί, νῦν οὐ προνοεῖς μου διωκομένου καὶ ἀδικουμένου, ὅπου γε, καὶ πρὶν τι διαπράξομαι εἰς ἀνθρώπους, τῆς κοινῆς προνοίας μετέσχον παρὰ σοῦ; Τίς γὰρ ὁ διαπλάσας ἐν γαστρὶ, τίς ὁ προσενέγκας ἀπὸ
95 γαστροῦ, τίς ὁ διὰ μασθῶν μητρώων ἀναθρέψας καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέτρον ἀγαγὼν τῆς ἡλικίας; Ὁ οὖν προλαβὼν καὶ τοσαῦτα παρασχὼν οὐδὲν συνεισηνεγκόντα νῦν ἑάσεις με, ὅτε καὶ τῆς εὐεργεσίας αἰσθάνομαι καὶ εὐχαριστεῖν οἶός τε εἰμί; Τί οὖν;

100 12. Μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι.

Ὡς οὖν ἐκεῖνα πάντα, φησί, τὰ προλαβόντα παρέσχες, καὶ νῦν, ἐπειδὴ πάντες κατ' ἐμοῦ χωροῦσιν εἰς ἐπιβουλήν καὶ περιλείπη μοι μόνος εἰς σωτηρίαν, βοήθησον. Καὶ
105 καλῶς εἶπεν· «ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι»· πάντες γὰρ τῆς μερίδος ἦσαν τοῦ Ἀβεσαλώμ. Εἶτα λέγει καὶ τὴν ἀπόνοιαν αὐτῶν καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ μανίαν ὥστε πλέον τὸν θεὸν κινῆσαι εἰς προστασίαν αὐτοῦ.

13a. Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί.

110 Ἴνα εἴπη τὸ δυνατόν τῶν ὑπηκόων.

13b. Ταῦροι πίονες περιέσχον με.

Ἴνα καὶ τοὺς ἡγεμόνας εἴπη καὶ τοὺς ἄρχοντας.

14. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμοὶ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀρπάζων καὶ ὠρυόμενος.

C P M

87/89 ἢ ἐλπίς μου ἀπὸ μασθῶν (μασθῶν *ego*: μαστῶν P M) – σύ P M: *om.* C 91 προνοεῖς P M: προνοῆ C 92 διαπράξομαι C P: διατάξομαι M 94 προσενέγκας C: προενέγκας P M 95 μασθῶν C M: μαστῶν P 97 συνεισηνεγκόντα C: συνεισηνεγκόντι P συνεισηνεγκόντα τι M 100/101 ὅτι² – μοι P M: *om.* C 104 περιλείπη C: περιλείπει P παραλείπη M *post* σωτηρίαν *add.* μόνος P *post* βοήθησον *add.* μοι M 106 καὶ *iter.* P 110 τῶν C P M *al. man. sup. l.*: *om.* M 113 ἐμοὶ C M: ἐμὲ P 113/114 ὡς – ὠρυόμενος P M: *om.* C

115 Ἐναντὶ τοῦ καὶ οἱ ὑπήκοοι καὶ οἱ ἡγεμόνες οὕτω περιχαί-
νουσί με εἰς τὸ καταπιεῖν ὡς λέων θήραν. Τί οὖν ἐκ
τούτου;

15a-b. Ὡσεὶ ὕδωρ ἐξεχύθη καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ
ὀστά μου.

120 Ἐκ δὲ ταύτης αὐτῶν, φησί, τῆς ἀπειλῆς καὶ τῆς ἐπαγ-
γελίας πᾶσά μου ἡ δύναμις ὕδατος δίκην διαρρεῖ καὶ
διασαλεύεται.

15c. Ἐγενήθη ἡ καρδιά μου ὡσεὶ κηρὸς τηκόμενος ἐν
μέσῳ τῆς κοιλίας μου.

125 Ἴδιον λέγει τῶν φροντιζόντων καὶ θλιβομένων. Ἐπειδὴ
γὰρ πᾶσα φροντίς περὶ τὴν καρδίαν συνίσταται, καλῶς
ἐπήγαγεν ὅτι «Ἐγενήθη ἡ καρδιά μου ὡσεὶ κηρὸς
τηκόμενος» οὐκέτι γάρ, φησὶν, οὐδὲ ὁ λογισμὸς μου
βεβαιότητα εἶχεν, οὐδὲ στάσιν τινὰ καὶ χρηστὴν ἐλπίδα,
130 ὑπὸ δὲ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῆς προσδοκίας τῆς χαλεπῆς,
κηροῦ δίκην ἐξελυόμην τοὺς λογισμοὺς. Εἶτα καὶ ὁ συμβαί-
νει ἐπὶ τῶν θλιβομένων.

16a. Ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχὺς μου.

Καὶ πᾶσα, φησί, πίπτει ἐν ἐμοὶ ἀπελίμπανέ με, τῆς
135 ἀθυμίας καθιστώσης με ἐν πολλῇ τῇ ξηρότητι.

16b. Καὶ ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρρυγι μου.

Ἴδιον καὶ τοῦτο τῶν ξηραιομένων καὶ μὴ φθέγγεσθαι
δυναμένων.

16c. Καὶ εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγέ με.

140 Ἐναντὶ τοῦ ὡς εἰς χοῦν θανάτου· ἐπειδὴ εἰς τοσοῦτον,
φησί, συνεχώρησάς με παθεῖν παρ' αὐτῶν, ὥστε μηδὲν
διαλλάττειν τῶν ἤδη ταφέντων καὶ ἀναμιγέντων τῷ χοῖ.
Εἶτα, εἰπὼν τῶν ἐχθρῶν ἐν τοῖς προλαβοῦσι τὸ δυνατόν καὶ

C P M

115 οἱ¹ C M: om. P οἱ² C M: om. P 123 Ἐγενήθη C M:
ἐγεννήθη P 127 Ἐγενήθη C: ἐγεννήθη P M 131 ἐξελυόμην
C P M^p.corr.: ἐξεκόμεν (sic) M^a.corr. 134 πίπτει C P: ποιότης ἡ M
ἐν ἐμοὶ C M: om. P 135 με P M: om. C τῇ P M: om. C
137 μὴ C M: μηδὲ P 139 κατήγαγέ C P: -γές M 140 ὡς εἰς
χοῦν C: ὡσεὶ χοῦν M εἰς χοῦν P

τὸ ἀρχικὸν διὰ τῶν λεόντων καὶ τῶν ταύρων, ἐπάγει
145 αὐτῶν καὶ τὸ ἀναιδὲς ἐνταῦθα. Ἐπιφέρει γάρ·

17a. Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί.

Ἄντὶ τοῦ καὶ ὡς κύνες ἀναιδεῖς.

17b. Συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον με.

Καὶ συντόμως εἶπεῖν σύστημα, φησί, κακῶν καὶ πονη-
150 ρευομένων συναγωγὴ περιέσχε με. Καὶ τί ἐποίησαν;

17c-18a. Ὄρουξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου.

Εἶπον ὅτι ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡ ὁμοιότης κυριώτερον ἐξέβη,
ὅσω ἦν ἰδεῖν τοὺς ἤλους ἐμπαγέοντας καὶ χερσὶν αὐτοῦ καὶ
155 ποσίν. Ὁ δὲ Δαυεῖδ περὶ ἑαυτοῦ· «Ὄρουξαν χεῖράς μου καὶ
πόδας μου καὶ ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου» ἀντὶ τοῦ
πᾶσάν μου πρᾶξιν διηρευνήσαντο καὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν
μου καὶ πολιτείαν ἐξετάσει ὑπέβαλον· τοῦτο γὰρ λέγει
«ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου». Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐπὶ
160 τοῦ κυρίου ἐγένετο· εἰ γὰρ καὶ ὁ πρότερος στίχος ἀρμόζει,
τὸ «Ὄρουξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου», ἀλλ' ὁ δεύτερος
οὐκέτι, τὸ «ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου» – ὅστοῦν γὰρ
αὐτοῦ, φησίν, οὐ συνέτριψαν κατὰ τὴν γραφὴν – ὥστε τῷ
Δαυεῖδ ἀρμόζει ὅτι πᾶσάν μου τὴν δύναμιν καὶ πᾶσάν μου
165 τὴν πρᾶξιν καὶ διηρευνήσαντο καὶ ἐξετασμῶ ὑπέβαλον·
λέγει δὲ τοὺς κατασχόντας αὐτοῦ τὰ βασίλεια καὶ πάντα
διερευνησαμένους.

18b. Αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με.

Καὶ συντόμως, φησίν, εἶπεῖν, ὅσα ἐπεθύμουν ἰδεῖν εἰς ἐμέ

---

153 Cf. Comm. in v. 1 et 9   162/163 Cf. Ioh. 19, 36 et Ex. 12, 46

C P M

145 *post* αὐτῶν *add.* ἐνταῦθα P ἐνταῦθα C M: *om.* P 149
σύστημα C *Mp. corr.*: σύστρεμμα *P Ma. corr.* 150 περιέσχε με C: *om.*
P M 151 μου¹ C M: *om.* P 151/152 ἐξηρίθμησαν – μου P M: *om.*
C 153 κυριώτερον C P: τιμιώτερον M 157 διηρευνήσαντο C M:
διερευνήσαντο P 159 ἐξηρίθμησαν C P: -σεν M 162 οὐκέτι C P:
οὐκ ἔστιν M ἐξηρίθμησαν C *P Mp. corr.*: -σεν *Ma. corr.* 163 φησίν
C P: *om.* M τῷ C M: τοῦ P 164 μου¹ P M: *om.* C 165 τὴν
C M: *om.* P διηρευνήσαντο C: διερευνήσαντο P M ὑπέβαλον
P M: -λλον C 168 με C M: μοι P

170 εἶδον, καὶ ἀκριβῶς εἶδον· τοῦτο γὰρ λέγει «κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με». Εἶτα, ἀκολούθως εἰπὼν ὅτι πάντα τὰ κατ' ἐμὲ καὶ διηρεύνησαν καὶ ἐξετασμῶ ὑπέβαλον, ἐπάγει·

19. Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

175 Ἐναντὶ τοῦ πάντα τὰ ἐμὰ καταδιείλοντο. Ἐξέβη δὲ τοῦτο κυριώτερον ἐπὶ τοῦ κυρίου, ὅσω καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἱματίων ὁ κλῆρος καὶ ὁ μερισμὸς ἐβλήθη. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐναντιοῦται τῇ ὑποθέσει τοῦ ψαλμοῦ· δυνατὸν γὰρ τὴν ὁμοιότητα, καθὼς εἶπον, κάκεῖ κυριώτερον ἐκβεβηκέναι καὶ
180 ἐνταῦθα ἱστορικῶς συμβῆναι. Ὅθεν τὸ ἐξῆς κυριώτερον ἀρμόζει τῷ Δαυεῖδ·

20. Σὺ δέ, κύριε, μὴ μακρύνῃς τὴν βοήθειάν σου ἀπ' ἐμοῦ, εἰς τὴν ἀντίληψίν μου πρόσχες.

Καὶ ὅτι τὸ ἐξῆς οὐδὲ ὅλως ἀρμόζει τῷ Χριστῷ δῆλον
185 ἐντεῦθεν. Ἐπάγει γάρ·

21. Ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχὴν μου καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου.

Τὸ γὰρ ῥυσθῆναι ἀπὸ ῥομφαίας τῷ μὲν Δαυεῖδ ἤρμοζε, τῷ δὲ κυρίῳ οὐχ ἤρμοζεν, ἐπεὶπερ κατὰ συγχώρησιν αὐτοῦ
190 τὸ πάθος προέβαινε, οὐ μὴν διὰ ξίφους ἐπολεμεῖτο. «Κυνὸς» δὲ πάλιν ἐνταῦθα λέγει ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ τε τοῦ Ἀβεσαλώμ καὶ τοῦ Ἀχιτόφελ. «Τὴν μονογενῆ» δὲ «μου» λέγει ἀντὶ τοῦ τὴν μόνην μου ψυχὴν. Εἶτα, αὔξων τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιβουλεόντων, ἐπιφέρει·

176/177 Cf. Luc. 23, 34

179 Cf. Comm. in v. 1, 9 et 17c-18a

C P M

171 με *C M*: μοι *P* πάντα τὰ κατ' ἐμὲ *P M*: τὰ κατ' ἐμὲ πάντα *C*
172 διηρεύνησαν *C M*: διερεύνησαν *P* ὑπέβαλον *C P*: -λλον *M*
173/174 καὶ - κλῆρον *P M*: *om.* *C* 175 τοῦτο *C P*: καὶ τὸ *M*
179/180 καὶ - συμβῆναι *P M*: *om.* *C* 180/181 κυριώτερον - Δαυεῖδ
P M: κυρίως τῷ Δαυεῖδ ἀρμόζει *C* 183 εἰς τὴν (τὴν *om.* *P*) -
πρόσχες *P M*: *om.* *C* 184 οὐδὲ *C P*: οὐδὲν *M* 186/187 καὶ - μου
P M: *om.* *C* 191 Κυνὸς *P M*: κυνὰς *C* ἀντὶ τοῦ *C*: *om.* *P M*
192 δέ *P M*: *om.* *C* 193 τὴν¹ - ψυχὴν *P M*: μόνην μου τὴν ψυχὴν
C

195 **22. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἀπὸ κεράτων
μονοκερώτων τὴν ταπείνωσίν μου.**

Καὶ λέων ἰσχυρὸν ζῶον, καὶ μονόκερως, ὡς φασιν,
ἰσχυρότατον. Τροπικῶς οὖν τῶν ἐχθρῶν τὴν ἰσχὺν αἰνιπτό-
μενος, οὕτω τὰ ζῶα ταῦτα παρήνεγκεν. Καί, τούτων
200 γενομένων, τί ἔσται;

**23. Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ
ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.**

Συναθροίσω, φησί, τοὺς ἅμα ἐμοὶ νῦν φεύγοντας καὶ
ἐκκλησίαν ποιήσας μεγίστην ἐπ' αὐτῶν, σὲ ἀνυμνήσω διη-
205 γούμενος τὰ τῆς παραδόξου σου σωτηρίας.

**24a-b. Οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον, αἰνέσατε αὐτόν, ἅπαν
τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν.**

“Ὡστε, φησί, μοι τότε ἔξεσται καὶ εἰπεῖν ταῦτα ὅτι καὶ
πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν θεὸν ἔχετε αὐτὸν ἐν ὕμνοις αἰεί,
210 ἐπειδὴ παραδόξως οὗτος σώζει τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν.

24c. Φοβηθήτω δὴ ἀπ' αὐτοῦ ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ.

Συνῆπται καὶ τοῦτο τοῖς ἀνωτέρω. Καὶ τοῦτο γάρ, φησίν,
ἐπιβοήσομαι ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ὅτι χρὴ πάντας αὐτὸν
καὶ φοβεῖσθαι καὶ ἀνυμνεῖν. Τίνος ἕνεκα;

215 **25a. Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισε τῇ δεήσει
τοῦ πτωχοῦ.**

«Τοῦ πτωχοῦ» ἑαυτοῦ λέγει· σημαίνει δὲ ὅτι φοβεῖσθαι
αὐτὸν χρὴ πάντας τοὺς εἰδότας αὐτόν ὅτι τὴν προσευχὴν
τοῦ πτωχοῦ οὔτε ἀπέστρεψεν, οὔτε ἐβδελύξατο.

220 **25b-c. Οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ καὶ
ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέ μου.**

C P M

195/196 καὶ – μου *PM: om. C* 197 ὡς φασιν *C P: φησίν, M*
201/202 ἐν μέσῳ – σε *PM: om. C* 203 νῦν *PM: om. C* 204
ἐκκλησίαν ποιήσας μεγίστην *C M: ἐκκλησίας ποιήσας μεγίστας P*
205 τὰ *C M: τὰς P* σου *C P: om. M post σωτηρίας add.*
μεγαλωσύνας *P* 206/207 ἅπαν – αὐτόν *PM: om. C* 208 μοι τότε
C P: τότε καὶ M ἔξεσται *C M: ἔξεστι P* 210 οὗτος *C: οὕτως*
PM 212 ἀνωτέρω *C: -ροις PM* 213 ἐπιβοήσομαι *C M: ἐπιβήσο-*
μαι P 214 καὶ¹ *PM: om. C* 216 τοῦ πτωχοῦ *PM: om. C* 219
οὔτε² *C P: οὐδὲ M* 220/221 καὶ – μου *PM: om. C*

Οὐδὲ γὰρ τὸ πρόσωπον, φησίν, ἀπέστρεψεν, ἀλλὰ καὶ προθύμως ὑπήκουσε δεομένου ἐν αὐτῇ τῇ ἀνάγκῃ.

26a. Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινός μου.

225 Ἐγώ, φησί, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπαινεῖν σε παρὰ σοῦ ἔχω. Ἐπειδὴ γάρ, φησίν, εὐηργέτησάς με παραδόξως, δέδωκάς μοι ἀφορμὰς τοῦ ὑμνεῖν σε.

26a. Ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη ἐξομολογήσομαί σοι.

230 Ταῦτα, φησίν, ἐν πολυάνδρῳ ἐκκλησίᾳ καὶ ὁμολογήσω καὶ εὐχαριστήσω, καὶ οὐ μόνον τοῦτο·

26b. Τὰς εὐχάς μου ἀποδώσω ἐνώπιον πάντων τῶν φοβουμένων αὐτόν.

Ἄλλὰ καὶ εἴ τι ηὐξάμην, φησίν, ἐπὶ μάρτυσι τοῖς πολλοῖς ἀποδώσω πάντα.

235 **27a-b. Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰνέσουσι κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν.**

Ὅστε, φησί, πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σὲ καὶ ὑπακούοντάς σου – τούτους γὰρ λέγει πένητας – ἔχειν ἀφορμὴν εὐφροσύνης τὰ κατ'ἐμέ.

240 **27c. Ζήσονται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.**

Ἀντὶ τοῦ ἔξουσι τὴν κατὰ ψυχὴν εὐφροσύνην διηνεκῶς· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν ἡμῶν ἀκούσαντες ὅπως σοι μέλει τῶν καθ'ἡμᾶς, καὶ αὐτοὶ τὸ δέον ἐπιγνώσκονται πεισθέντες τοῦτον εἶναι θεὸν ἀληθῆ τὸν οὕτω
245 τῶν ἰδίων φροντίζοντα. Ὅθεν ἐπιφέρει·

28. Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριάι τῶν ἔθνων.

C P M

224 post μου add. ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη P 225 post Ἐγώ add. δέ P
τὸ C M: om. P 226 ἔχω C M: om. P φησίν C: om. P M
εὐηργέτησάς C P: εὐεργέτησάς M 231 πάντων C M: om. P
233 post Ἄλλὰ add. φησίν P μάρτυσι Cp. corr. P M: μάρτυρι Ca. corr.
234 πάντα C P: ταῦτα M 235/236 καὶ² – αὐτόν P M: om. C
237 σὲ C P: σοὶ M 238 σου C M: σοὶ P τούτους C: τοῦτο
P M 243 μέλει ego: μέλλει codd. ἡμᾶς P M: ἡμῶν C 244 ἀληθῆ
τὸν C M: ἀλάθητον P 245 Ὅθεν C P: καὶ M 247/248 καὶ
προσκυνήσουσιν ἐνώπιον (ἐνώπιον P: ἐναντίον M) – ἔθνων P M: om. C

Καὶ οἱ μὴ προσήκοντες, φησί, τῷ ἔθνει τῷ ἡμετέρῳ,
250 γνόντες ὄσσην ποιεῖ πρόνοϊαν τῶν κατὰ σέ, καὶ αὐτοὶ
ἐπιστραφήσονται πρὸς σέ.

29. Ὅτι τοῦ κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν
ἔθνῶν.

Καὶ ὁμολογήσουσι, φησί, σέ εἶναι μόνον βασιλέα τῶν
255 ἀπάντων καὶ δεσπότην.

30a. Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πίονες τῆς
γῆς.

Τὸ «Ἐφαγον» – ἐνήλλακται ὁ χρόνος – ἀντὶ τοῦ
φάγονται. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἄνω ὅτι Καὶ οἱ πένητες
260 ἐμπλησθήσονται, καὶ οἱ πίονες τῆς γῆς τὸ αὐτὸ τοῦτο
πεύσονται ἀντὶ τοῦ οἱ ἄβροὶ καὶ οἱ πλούσιοι.

30b. Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνον-
τες εἰς γῆν.

Βούλεται εἰπεῖν ὅτι καὶ πᾶς θνητὸς προσκυνήσει σοι·
265 τοῦτο γὰρ λέγει «οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν».

30c-31a. Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ καὶ τὸ σπέρμα μου
δουλεύσει αὐτῷ.

Οὕτω μὲν οὖν, φησί, καὶ οἱ πόρρωθεν ἡμῶν εὐχαριστή-
σουσιν· ἐγὼ δὲ καὶ οἱ ἐξ ἐμοῦ ἐπὶ πλέον, ὅσω καὶ πλέον
270 ἀπολαύομεν τῆς εὐεργεσίας. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε· «τὸ σπέρμα
μου» – ἐνοεῖτο δὲ ἡ ἐφεξῆς γενεά –, ἐπάγει·

31b. Ἀναγγελήσεται τῷ κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη.

Ἄλλὰ καὶ αἱ μετὰ ταῦτα γενεαί, φησί, καὶ αὐταὶ ἀναγγε-
λοῦσι τὴν δόξαν σου καὶ ὅτι δικαίως ἡμῖν ἔκρινες καὶ
275 διηγήσονται, φησίν, εὐχαριστοῦντες καὶ τοῖς μετ'αὐτοῦς
ἐκεῖνοι πάλιν. Ὅθεν ἐπάγει·

259/260 v. 27a

C P M

249 *post* φησί *add.* μόνον M 254 μόνον βασιλέα C M: βασιλέα
μόνον P 255 *post* καὶ *add.* σέ P 259 φάγονται *Cp. corr.* P M:
φάγωνται *Ca. corr.* 261 πείσονται C M: πεισθήσονται P 262 προπε-
σοῦνται P M: προπορεύσονται C 263 εἰς C P: τὴν M 268 ἡμῶν
C P: *om.* M 269 ὅσω καὶ πλέον (πλεῖον C) C M: *om.* P 271
μου C M: *om.* P 273 αἱ C M: *om.* P αὐταὶ *ego*: αὐταὶ *codd.*

32. Καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῶ τῷ
τεχθησομένῳ ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος.

Ἐναντὶ τοῦ ὃν ποιήσει κύριος. Ἔως γὰρ αὐτὸς οὐ παύσει,
280 φησί, ποιῶν γενεάς, ἕως τοσοῦτου οὐ παύσονται οἱ ἐξ
ἡμῶν ἀπολαύοντες τῆς εὐεργεσίας διηγούμενοι τοῖς μετὰ
ταῦτα καὶ παραπέμποντες εἰς μακρὰν τὴν σὴν εὐφημίαν.

Ψαλμὸς $\overline{\text{KB}}$

Τῶν ἐπανερχομένων ἐστὶν ἀπὸ Βαβυλῶνος οὗτος ὁ
ψαλμὸς. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὴν ἄφεσιν τὴν παρὰ Κύρου τοῦ
βασιλέως μετὰ πολλῆς εὐθηνίας τὰ οἰκεῖα κατελάμβανον,
5 ἀναγκαίως καὶ τοῦτο προλέγει ὁ μακάριος Δαυεῖδ. Ἐκ
προσώπου οὖν αὐτῶν τῶν ἐπανερχομένων φησὶν

1b. Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει.

Καλῶς «ποιμαίνει», ὡς ἐπὶ προβάτων πλανηθέντων.

2a. Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν.

10 Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ· ἐπειδὴ γὰρ πρόβατα τὸν λαὸν
ἐκάλεσεν, «τόπον χλόης» τὴν εὐθηνίαν εἶπεν.

2b. Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με.

Ἴνα εἶπῃ· ὡς ἐπὶ ὕδατος. Διαγράφει γὰρ τόπον χλοερὸν
καὶ κατάρρυτον. Διὰ πάντων δὲ τὴν εὐθηνίαν αὐτῶν
15 αἰνίττεται.

**3a. Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ὡδήγησέ με ἐπὶ τρίβους
δικαιοσύνης.**

3/4 Cf. II Par. 36, 22-23 et Esd. 2, 1-3

C P M

279 *post* ποιήσει *add.* ὁ P *post* αὐτὸς *add.* φησὶ M 281/282 μετὰ
ταῦτα C P: μετ'αὐτοῦ M 282 σὴν C P: *om.* M

1 Ψαλμὸς $\overline{\text{KB}}$ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ $\overline{\text{KB}}$ P 2 οὗτος ὁ C M:
ὅδε P 3 Κύρου P M: κυρίου C 6 ἐπανερχομένων P M: ἐπερχο-
μένων C 7 με² C M: μοι P 8 *post* Καλῶς *add.* τὸ M 10
Ἐπέμεινε P M: ὑπέμεινε C τροπῇ P M: προτροπῇ C πρόβατα
C P: -τον M 11 τόπον - εἶπεν M: τὴν εὐθηνίαν P εἰκότως καὶ εἰς
τόπον χλόης εἶρηκεν ὡς τῶν προβάτων οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ τῇ χλόῃ τρεφο-
μένων C 13 τόπον χλοερὸν C P: τὸν τόπον τὸν χλοερὸν M 16/17
Ὡδήγησέ - δικαιοσύνης P M: *om.* C

Ἐπειδὴ τὴν Ἱερουσαλὴμ καταλαμβάνειν ἔμελλον, ἔνθα οἱ νόμοι ἐκράτουν πάλιν καὶ ἡ πολιτεία ἢ κατὰ νόμον, 20 ἀναγκαίως ἐπεσημήνατο ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐπεμελήθη τοῦ λοιποῦ ζῆν κατὰ τὸν νόμον καὶ πολιτεύεσθαι.

3b. Ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα πάντα, φησί, πεποίηκεν, οὐκ ἐπειδὴ ἡμεῖς ἦμεν 25 ἄξιοι, ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν πάντα ἔδωρήσατο.

4a-b. Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ.

Τοιγαροῦν, φησίν, ἐκ ταύτης τῆς βοηθείας χρηστὴν ἐδεξάμην ἐλπίδα καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα, ὡς ἐὰν τοῦ λοιποῦ 30 ἄχρι τῶν πυλῶν αὐτῶν φθάσω τοῦ θανάτου, ἀνακαλοῦμαι πάλιν τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ.

4c. Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὗται με παρεκάλεσαν.

«Ῥάβδον» τὴν βασιλείαν καλεῖ, «βακτηρίαν» τὸ ἰσχυρόν. 35 Βούλεται οὖν εἶπεῖν ὅτι ἡ βασιλεία σου ἢ κραταιὰ τῆς παρακλήσεώς μοι ταύτης ἐγένετο σωτηρία.

5a. Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με.

«Τράπεζαν» ἐνταῦθα πάλιν τὴν εὐθηνίαν λέγει. Τὸ δὲ «ἐξ 40 ἐναντίας τῶν θλιβόντων με» ἀντὶ τοῦ καὶ ἀκόντων τῶν ἐπιβουλευόντων. Οὐδὲ γὰρ ἐβούλοντο τυχὸν οἱ Βαβυλώνιοι ἀπολυθῆναι αὐτούς, ὁ δὲ Κῦρος ἐπικρατέστερος γενόμενος ἀφῆκεν αὐτούς τῆς αἰχμαλωσίας.

5b. Ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου.

39 Cf. Comm. in v. 2b

C P M

18 ἔμελλον C M: -λλεν P 19 ἐκράτουν πάλιν C P: πάλιν ἐκρά-
τουν M ἢ κατὰ νόμον C P: κατὰ νόμων M 21 ἐπεμελήθη
C M: ἐπιμελήθη P λοιποῦ C M: λοιπὸν P ζῆν C M: τὴν P
25 ἑαυτὸν C M: ἑαυτῶν P πάντα C P: πάντως M ἔδωρή-
σατο C P: om. M 28/29 χρηστὴν ἐδεξάμην ἐλπίδα C P: ἐδεξάμην
χρηστὴν ἐλπίδα M 30 αὐτῶν P: αὐτοῦ C om. M 37/38 ἐξ - με
P M: om. C 41 ἐπιβουλευόντων P M: θλιβόντων με C 42/43 ὁ -
αὐτούς P M: om. C 42 Κῦρος P: κύριος M

45 "Απερ παρακολουθεῖ ἐν τοῖς λαμπροῖς τῶν ἀρίστων ἐπιλέγει. Μετὰ γὰρ τὴν εὐωχίαν εἰώθασι καὶ τὰς κεφαλὰς ἀλείφεισθαι ἐλαίῳ τινὶ εὐώδει.

5c. Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον.

Οὕτω γὰρ με, φησίν, ἐν εὐφροσύνῃ κατέστησας, ὡσανεὶ
50 κεράσας ποτήριον εὐθηνίας καὶ ἐπιδοῦς καὶ μεθύσας με.

6a. Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξει με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου.

Ἐντεῦθεν, φησίν, ἐλπίζω ὅτι τοῦ λοιποῦ οὐκ ἀποστήσεταιί μου ἡ φιλανθρωπία σου, ἀλλ' ὁδηγήσει καὶ φροντιεῖ εἰς
55 τέλος.

6b. Καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν.

Καὶ παρέξει μοι, φησί, καὶ τοῦτο, τὸ ἀχώριστόν με εἶναι τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου καὶ τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν.

Ψαλμὸς ΚΓ

Ὁ εἰκοστὸς τρίτος ψαλμὸς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν προ-
κεῖσθαι ὥφειλε τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου. Οὗτος γὰρ παρα-
μυθητικός ἐστὶν τῶν ἀπαγομένων εἰς Βαβυλῶνα, ὃ δὲ
5 εἰκοστὸς δεύτερος τῶν ἐπανελθόντων. Ἄλλά, καὶ καθὼς
εἴρηται ἐξ ἀρχῆς, οὐ κατὰ τάξιν κεῖνται οἱ ψαλμοί, ἀλλὰ
καθὼς ἠῦρέθησαν συνετέθησαν. Ὁ μακάριος οὖν Δαυεῖδ,
εἰδὼς ὅτι σφόδρα δυσχεραίνουσιν οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι τὴν
ἀπόλειψιν τῶν οἰκειῶν καὶ τοῦ ναοῦ, πόρρωθεν αὐτοὺς
10 παραμυθούμενος διδάσκει αὐτοὺς λέγων·

1b-c. Τοῦ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ.

6/7 Cf. Prolog. 107-108

C P M

45 παρακολουθεῖ P M: -θεῖν C 54 post ὁδηγήσει add. με P 58
με C M: om. P

1 Ψαλμὸς ΚΓ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ κγ P 5 καὶ C: κα (sic) M
om. P 7 ἠῦρέθησαν C: εὔρέθησαν P M 10 αὐτοὺς P M: om. C
11 αὐτῆς C P M p. corr.: αὐτοὺς M a. corr. 11/12 ἡ οἰκουμένη - αὐτῇ
P M: om. C

Τουτέστι· μὴ δυσχεραίνετε τὴν Βαβυλῶνα. Εἰ γὰρ φροντίσητε ἀρετῆς, κάκεῖ θεὸν εὐρήσετε, ἐπεὶ περ πάντα αὐτοῦ
15 ἔστι καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς.

2. Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν.

Ἐντὶ τοῦ ὅτι αὐτοῦ ἔστι πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ὅτι πανταχοῦ ἔστιν ὁ θεός. Ἐπὶ τὸ δυνατόν γὰρ τοῦ θεοῦ τὸν λόγον
20 ἀνήγαγεν ὡσανεὶ ἔλεγεν ὅτι πῶς γὰρ δύναται μὴ εἶναι πανταχοῦ ὁ οὕτως αὐτὴν ἐργασάμενος μεταξὺ ὑδάτων, τῶν μὲν λιμναίων, τῶν δὲ ποταμίων καὶ ἄλλων πολλῶν, καὶ φυλάξας αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν; Τὸ γὰρ «ἐπὶ θαλασσῶν» οὐ λέγει ὅτι ἐπίκειται ἡ γῆ τοῖς ὕδασι, ἀλλ' ὅτι ἀναμείκται
25 πανταχοῦ καὶ φυλάττει τὴν ἰδίαν οὐσίαν τῇ τοῦ πεποιηκτός οὕτως ἰσχυί. Ταῦτα εἰπὼν εἰς παραμυθίαν αὐτῶν καὶ δείξας τὸ δυνατόν τοῦ θεοῦ, παρασκευάζει αὐτοὺς ἐν τοῖς ἐξῆς φροντίζειν ἀρετῆς. Δοκεῖ γὰρ ἐρωτᾶν τὸν θεὸν ὅτι τίς οὖν ὑποστρέψει πάλιν ἀπὸ Βαβυλῶνος καὶ ἀναλήψεται τὰ
30 οἰκεῖα καὶ ἐν τοῖς συνήθεσιν ἔσται; Καί, ὡσπερ ἐρωτῶν τὸν θεόν, ἐπάγει·

3. Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ;

Ἐρωτήσας ταῦτα, εἰσάγει τὸν θεὸν ἀποκρινόμενον καὶ
35 λέγοντα·

4a. Ἄθῳος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ.

Ἐντὶ τοῦ ὁ φυλάξας ἑαυτὸν ἀπὸ ἀσεβείας καὶ ἁμαρτίας. Ἐπιφέρει γάρ·

4b. Ὅς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.

---

15 Ps. 94, 4

C P M

13 *post* δυσχεραίνετε *add.* καὶ μισεῖτε C 13/14 φροντίσητε P M: -σετε C 14 κάκεῖ θεὸν εὐρήσετε (-σητε P) P M: εὐρήσετε τὴν ἀνάπαυσιν C 16/17 καὶ - αὐτήν P M: *om.* C 20 ὡσανεὶ ἔλεγεν P M: *om.* C ὅτι C P: *om.* M 21 οὕτως C P M *p. corr.*: οὗτος M *a. corr.* 26 εἰς C M: ὡς P 29 ἀναλήψεται C: ἀναλήμψεται P ἀναλείψεται M 30 καὶ¹ - ἔσται C P: καὶ ἔσται οἰκῶν (οἰκῶν *e corr.*) ἐν τοῖς συνήθεσιν M 32/33 ἢ - αὐτοῦ P M: *om.* C 34 *post* ἀποκρινόμενον *add.* ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ M

40 Ἐντὶ τοῦ ὅστις περὶ τὰ παρόντα τερπνὰ καὶ περὶ τὰς πανηγύρεις τῶν εἰδώλων οὐκ ἠσχόλησεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Εἶτα καὶ ἕτερον·

4c. Καὶ οὐκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλω τῷ πλησίον αὐτοῦ.

Πᾶσαν τὴν ἐνοχὴν τῶν κακῶν ἐν τοῖς δύο στίχοις 45 τούτοις περιέγραψεν· τὸ γὰρ μήτε πρὸς ἀσέβειαν ἰδεῖν μήτε πρὸς βλάβην τοῦ ἀδελφοῦ ἀνδρός ἐστὶν ἀπεχομένου μὲν πονηρίας, λοιπὸν δὲ ἐτοιμοῦ πρὸς ἐργασίαν ἀρετῆς. Καὶ ἐπιφέρει·

5. Οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ κυρίου καὶ ἐλεημοσύνην 50 παρὰ θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ.

Ὁ τοιοῦτος, φησὶν, ἀξιωθήσεται τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας. Εἶτα ἐξῆς·

6. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν κύριον, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ.

55 Τὸ «Αὕτη ἡ γενεὰ» ἐντὶ τοῦ οἱ τοιοῦτοι, ἵνα εἴπη· οἱ πονηρίας ἀπέχοντες καὶ ἀρετῆς ἐπιμελούμενοι οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν κύριον ἐπιζητοῦντες. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν πονηρῶν πάλιν γενεὰν καλεῖ κατὰ τὸ εἰρημένον· Σύ, κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν 60 αἰῶνα ἐντὶ τοῦ ἀπὸ τῶν τοιούτων, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τὸ «Αὕτη ἡ γενεὰ» ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν ἔλαβεν. Εἶτα καὶ διαγράφει τῶν ἐπανερχομένων τὴν εὐφροσύνην, καὶ οἷοις ἂν χρήσαι-το λόγοις οἱ διὰ πολλοῦ χρόνου τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσερχόμενοι.

65 **7. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.**

Ὅσανεὶ τοῦ θεοῦ προηγουμένου αὐτῶν, λύσαντος μὲν

58/60 Ps. 11, 8

C P M

40/41 Ἐντὶ – αὐτοῦ P M: om. C 40 τὰ παρόντα τερπνὰ P: τὰ τερπνὰ παρόντα M 47 Καὶ P M: ὅθεν C 52 ἐξῆς C P: ἐπάγει M 53/54 ζητούντων² – Ἰακώβ P M: om. C 55 τοιοῦτοι P M: τοιοῦτο C 59 καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς C P: om. M 61 καὶ C P: om. M 62/63 οἷοις ἂν χρήσαιτο C M: οἷοι ἦσαν ἐχρήσαντο P 65/66 καὶ – δόξης P M: om. C 67 λύσαντος μὲν P M: καὶ λύσαντος C

τὴν αἰχμαλωσίαν, νικητὰς δὲ ἀποφάναντος τοὺς αἰχμαλώ-
τους καὶ εἰσιόντος εἰς πόλιν λαμπρὰν ἐπὶ τῇ τῶν τροπαίων
70 ἀποδείξει, ἐγκελεύονται οἱ δῆμοι· «Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχον-
τες ὑμῶν». «Αἰωνίους» δὲ «πύλας» καλεῖ τὰς ἐκ πολλοῦ
κεκλεισμένας. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐξ ἀντιφώνου ἀναγκαῖον ἦν
λέγεσθαι τὰς τοιαύτας φωνάς, ἀποκρίνεται τὸ ἕτερον μέρος
ὡσανεὶ ἐρωτῶν·

75 **8a. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;**

Εἶτα ἀντιφθέγγονται τὸ ἕτερον μέρος·

8b-c. Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ.

Ἄναλαμβάνουσιν οὖν ἀναγκαίως καὶ ἕτεροι τὰς αὐτὰς
80 φωνὰς καὶ φασιν·

9a. Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.

Οὐκοῦν, φασί, γενέσθω τοῦτο, (9b) καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἄντε-
ρωτῶσι πάλιν οἱ πρώην ἐρωτηθέντες καὶ φασί·

85 **10a. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;**

Ἀποκρίνονται οὖν εἰκότως ἐκ τῶν πραγμάτων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν καὶ βοῶσιν ἅπαντες·

10b. Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.

90 Σημειωτέον δὲ ὅτι λαμβάνουσι ταῦτά τινες εἰς τὸν δεσπότην Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ τὴν εἰς οὐρανοῦς· ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνό φαμεν ὅτι καὶ οἱ οὕτως ἐρμηνεύοντες ὠφελούντες ἐρμηνεύουσι, καὶ ἡμεῖς κάκεῖνα ἀποδεχόμεθα καὶ τὴν ἱστορίαν οὐκ ἐλυμηνάμεθα.

C P M

68 νικητὰς C M: νικήσαντας P 70 ἀποδείξει C M: ἐπιδείξει P
77/87 κύριος δυνατὸς - ἅπαντες C P: ἐν πολέμῳ· καὶ ἄλλο M 79
post οὖν add. καὶ P αὐτὰς P: αὐτῶν C 80 φασιν P: φησι C
81 Ἄρατε P: οἱ ἄρατε C 82 φασί C: φησί P 86 Ἀποκρίνονται
C: -νεται P 90 Σημειωτέον ~ τινες C P: σεσημείωται ὅτι λαμβάνειν
ταῦτα M 93 ὠφελούντες ἐρμηνεύουσι P M: ὠφελούνται καὶ ὠφελούσιν
C

Ψαλμὸς ΚΔ

Καὶ οὗτος ὁ εἰκοστὸς τέταρτος ψαλμὸς ἐκ προσώπου
 ἐστὶ τοῦ λαοῦ παρακαλοῦντος ἀπαλλαγῆναι τῆς αἰχμαλω-
 σίας τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος. Θαυμάζέτω δὲ μηδεὶς εἰ οἱ
 5 πολλοὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως εὐρίσκονται ψαλμοί, ἀλλ' αὐτὸ
 μᾶλλον ἐκεῖνο ἐκπληττέσθω ἕκαστος ὅτι περὶ τῆς αὐτῆς
 ὑποθέσεως λέγων, οὕτως ἐποίκιλε τὰ λεγόμενα ὁ μακάριος
 Δαυεὶδ, ὥστε τοὺς Ἰσραηλίτας καὶ ἐνδιατρίβειν τοῖς αὐτοῖς
 νοήμασι καὶ τῇ ἐξαλλαγῇ τῶν σχημάτων μὴ κόρον λαμβά-
 10 νειν ἀπὸ τῆς συνεχείας. Καὶ διὰ τοῦτό τινες μὲν τῶν
 ψαλμῶν λέγει παραμυθητικούς αὐτῶν τῶν μελλόντων αἰ-
 χμαλωτίζεσθαι, τινὰς δὲ λέγει ὡς ἐκεῖ ὄντων αὐτῶν καὶ
 παρακαλούντων ἀπαλλαγῆναι, καὶ ἐνίους ὡς ἐπανερχομένων
 καὶ ἀπολαβόντων εὐθηνίας· καὶ πάλιν ἐν αὐτοῖς τούτοις
 15 διαιρεῖ, καὶ τινες τῶν ψαλμῶν λέγει ὡς ἀπὸ τῶν
 παρ' αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύόντων, καὶ τινες ἐκ
 προσώπου παντὸς τοῦ λαοῦ, ὡσπερ ἐστὶν οὗτος ὁ εἰκο-
 στὸς τέταρτος καὶ ὁ ἐφεξῆς εἰκοστὸς πέμπτος. Οὗτος μὲν
 γὰρ ἐκ προσώπου παντὸς εἴρηται τοῦ λαοῦ δεομένου
 20 λυτρωθῆναι τῆς αἰχμαλωσίας· ὁ δὲ εἰκοστὸς πέμπτος ἐκ
 προσώπου ἐστὶ τῶν παρ' αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύόντων
 καὶ ἀξιούντων δι' αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπιτήδευσιν ἀπα-
 λαγῆναι τῶν κατεχόντων ἀνιαρῶν. Ποιεῖ δὲ τοὺς τοιούτους
 ὁ μακάριος Δαυεὶδ – τοὺς τὴν ἀρετὴν ἀσκοῦντάς φημι –
 25 μετὰ παρρησίας παρακαλοῦντας, ἵνα προτρέψῃται καὶ πάν-
 τας τοὺς ἐν τῷ λαῷ τὴν ὁμοίαν ἐπιτηδεύειν ἀρετὴν, ἵνα
 τῆς ὁμοίας ἀπολαύωσιν παρρησίας.

**1b-2a. Πρὸς σέ, κύριε, ἦρα τὴν ψυχὴν μου, ὁ θεὸς μου·
 ἐπὶ σοὶ πέποιθα· μὴ καταισχυνθεῖν εἰς τὸν αἰῶνα.**

30 Δείκνυσιν ὠφελημένους τοὺς Ἰσραηλίτας ἀπὸ τῆς αἰχμα-

C P M

1 Ψαλμὸς ΚΔ C: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ κδ P ψαλμὸς εἰκοστὸς τέταρτος
 M 4 οἱ C: om. P M 5 ἀλλ' αὐτὸ C: ἀλλὰ τὸ P ἀλλὰ M 11
 λέγει M: λέγειν P om. C 14 ἐν αὐτοῖς C P: ἑαυτοῖς M 15 τινες
 – λέγει C P: τινες λέγει τῶν ψαλμῶν M 17 οὗτος P M: om. C
 18 καὶ – πέμπτος C P: καὶ ἐφεξῆς ὁ εἰκοστὸς ε M 21 ἐστὶ C P:
 om. M 22 δι' αὐτὴν C M: διὰ τὴν P 25 παρακαλοῦντας P M:
 παρακαλεῖν C 27 ἀπολαύωσιν C M: ἀπολαύουσι P 28/29 ὁ θεὸς
 – αἰῶνα P M: om. C

λωσίας καὶ οὐκέτι προσέχοντας εἰδώλοισι, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τιθεμένους λοιπὸν ἐπὶ τὸν θεόν, πείρα μαθόντας ὅτι τοῦτο βέλτιον τοῦ προτέρου.

2b. Μηδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροί μου.

35 «Ἐχθρούς» τοὺς Βαβυλωνίους λέγει.

3a. Καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ καταισχυρθῶσιν.

Πείρα γὰρ ἔμαθον ὅσης ἀπολαύουσι κηδεμονίας οἱ τὴν ἐλπίδα πρὸς σὲ κεκτημένοι.

40 **3b. Αἰσχυρθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες διὰ κενῆς.**

Τρέψον δέ, φησί, δέσποτα, τὴν αἰσχύνην εἰς τοὺς παρανομοῦντας καὶ μὴ εἰς ἡμᾶς τοὺς μηδὲν ἡδίκηκότας· τοῦτο γὰρ λέγει «διὰ κενῆς».

4. Τὰς ὁδοὺς σου, κύριε, γνῶρισόν μοι καὶ τὰς τρίβους σου δίδαξόν με.

Τὸ «γνῶρισον» καὶ «δίδαξον» ἐπὶ πράγματος λέγει. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἐν ἀπολαύσει με κατάστησον τῶν πράξεών σου, τουτέστιν ἐπανάγαγέ με εἰς τὰ οἰκεῖα. "Ὅθεν ἐπιφέρει·

50 **5a-b. Ὁδήγησόν με ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ δίδαξόν με ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς ὁ σωτὴρ μου.**

«Ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου» ἵνα εἴπη· ἐν πείρα με κατάστησον τῆς ἀποφάσεώς σου τῆς ἀψευδοῦς, δι' ἧς ἀπεφήνω καταλαβεῖν με τὰ οἰκεῖα.

55 **5c. Καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν.**

Τὴν γὰρ τοιαύτην, φησίν, ἀπόφασιν ὑπομένων διαπαντός – τοῦτο γὰρ λέγει «ὅλην τὴν ἡμέραν» – οὐ δυσχεραίνω πρὸς τὰ πάθη.

C P M

32 τὸν θεόν C P: τοὺς M 34 με C a. corr. M: μου Cp. corr. μοι P
38 ἔμαθον C M: ἐμάθομεν P 40 post Αἰσχυρθήτωσαν add. πάντες C P
41 δέσποτα, τὴν αἰσχύνην P: δέσποτα, τὴν αἰχμαλωσύνην M τὴν αἰχμαλωσίαν, δέσποτα C 42 καὶ – μηδὲν C: εἰς ἡμᾶς τοὺς μηδὲν M εἰς ἡμᾶς οὐδὲν P 45 με C M: μοι P 46 Τὸ C P: ὅτι τὸ M 50/51 καὶ – εἶ (εἶ om. P) ὁ θεὸς ὁ σωτὴρ μου PM: om. C 53 ἀπεφήνω C M: -νου P 56 ὑπομένων C: -νω PM

6. Μνήσθητι τῶν οἰκτιρμῶν σου, κύριε, καὶ τὰ ἐλέη σου,
60 ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνός εἰσιν.

Συνάγει εὐλόγους αἰτίας δι' ἃς ἀπαλλαγῆναι τῆς αἰχμαλω-
σίας παρακαλεῖ· πρῶτον, φησίν, ὅτι ἀπεφῆνω καὶ ἀψευδῆς
εἶ, ἔπειτα ὅτι καὶ πέφυκας εἶναι ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ
ὑπὲρ τούτων οὐ χρήζεις παρακλήσεως, σαυτὸν δὲ αἰ
65 ὑπομιμνήσκεις.

**7a-b. Ἄμαρτίας νεότητός μου καὶ ἀγνοίας μου μὴ
μνησθῆς· κατὰ τὸ ἔλεός σου μνήσθητί μου σύ.**

«Ἄμαρτίας νεότητος» καλεῖ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ τὰς
ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ γὰρ εἰδωλολάτρησαν ἐκεῖ. Νῦν οὖν, φησίν,
70 ἐκείνων τῶν ἁμαρτημάτων μὴ μνησθῆς ἀλλὰ τῆς σῆς
φιλανθρωπίας, δι' ἧς καὶ τότε ἀγνοοῦντας ἐφιλανθρωπεύσω
καὶ ἠλέησας οἴκοθεν αὐτοὺς ζητήσας καὶ οὐ παρακληθείς·
καὶ νῦν οὖν, φησί, τοιαύτη χρῆσαι προνοία καὶ φιλανθρω-
πία διὰ σαυτὸν. Ὅθεν ἐπάγει·

75 **7c. Ἐνεκεν τῆς χρηστότητός σου, κύριε.**

Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, φησίν, ἀλλ' ὅτι καὶ πέφυκας εἶναι
τοιοῦτος, καθὼς εἴρηται. Ἐπάγει γάρ·

8a. Χρηστὸς καὶ εὐθῆς ὁ κύριος.

Καλῶς ἐπισυνῆψεν ἐνταῦθα τῇ χρηστότητι καὶ τὸ εὐθές.
80 Ἐπειδὴ γὰρ ἀντέκειτο ὅτι· πῶς, εἰ φιλόφρων ἐστὶ φύσει
καὶ ἐλεήμων, συνεχώρει τιμωρίαις περιβάλλεσθαί τινας·
προσέθηκε τὸ «καὶ εὐθῆς» ἵνα δείξῃ ὅτι πρόσεστι τῇ
χρηστότητι καὶ δικαιοσύνη. Ἐπάγει γάρ·

8b. Διὰ τοῦτο νομοθετήσει ἁμαρτάνοντας ἐν ὁδῷ.

85 Διὰ ταύτην γάρ, φησί, τὴν αἰτίαν, ἐπειδὴ πρόσεστιν αὐτῷ

C P M

62 ἀπεφῆνω C M: -νου P 66 post Ἄμαρτίας add. et postea
exrupxit μου P 67 κατὰ - σύ P M: om. C 69 ἐκεῖ. Nῦν C M:
ἐκεῖνοι P οὖν C P: om. M 70 post ἁμαρτημάτων add. νῦν P
71 post ἀγνοοῦντας add. σε P 72 ἠλέησας C P: ἐλέησας M 73
τοιαύτη C M: τῇ αὐτῇ P 76 φησίν C P: om. M 78/83 Χρηστὸς
- γάρ P M: om. C sed scripsit in mg. pr. manus (τοῦ κειμένου praecedente
χρηστὸς) 79/83 καὶ - χρηστότητι C P: om. M 82 τὸ «καὶ P: καὶ
τὸ C εὐθῆς Ca. corr. P: εὐθές Cp. corr. 85 ταύτην γάρ C M: γάρ
ταύτην P

καὶ τὸ δίκαιον, «νομοθετήσει ἁμαρτάνοντας ἐν ὁδῶ»,
τουτέστιν ἐπιστρέψει τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἵν'εἰς εὐθεΐαν
ἀγάγη. Καὶ περὶ μὲν τοὺς ἁμαρτάνοντας, φησὶν, ἐπιδείκνυ-
ται τὸ δίκαιον, περὶ δὲ τοὺς ἄλλους τὴν χρηστότητα. "Ὄθεν
90 ἐπιφέρει:

**9. Ὁδηγήσει πραεῖς ἐν κρίσει, διδάξει πραεῖς ὁδοὺς
αὐτοῦ.**

Πάλιν τὸ «διδάξει» ἀντὶ τοῦ ἐν ἀπολαύσει καταστήσει
λέγει, τὰ ῥήματα ἀντὶ τῶν πραγμάτων λέγων.

95 **10. Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια τοῖς ἐκζητοῦ-
σι τὴν διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ.**

Ἄλλ' ὅμως, φησὶν, εἴτε τιμωρεῖται τις, εἴτε χρηστῶν
ἀπολαύει πραγμάτων, πάντα ἐπὶ συμφέροντι οἰκείῳ εὐρίσκει
γινόμενα, ἐὰν τὸν νοῦν ἐπὶ τὸν θεὸν ἔχη καὶ μὴ πλανᾶται.

100 **11. Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, κύριε, καὶ ἰλάσθητι τῇ
ἁμαρτίᾳ μου· πολλὴ γάρ ἐστιν.**

Ἐπειδὴ οὖν τοιοῦτος εἶ, φησί, δέσποτα, καὶ νῦν διὰ τὴν
φιλανθρωπίαν τὴν σὴν πάριδέ μου τὰ πλημμελήματα καὶ τὰ
παλαιὰ καὶ τὰ νέα.

105 **12. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν κύριον; Νομο-
θετήσει αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἢ ἡρετίσατο.**

Ἐγὼ γάρ, φησί, πέπεισμαι ὅτι, εἰ ἐξ ἀρχῆς τὴν εὐσέβειαν
εἰλόμην καὶ ἐφύλαξα, πάντως ἂν με ἐν ἀγαθοῖς κατέστησας
καὶ οὐ συνεχώρησας πείραν λαβεῖν τῶν ἐνεστώτων
110 λυπηρῶν. Οὐδεὶς γάρ, φησὶν, ἔστιν ὅστις προτιμήσας τὴν
εὐσέβειαν οὐκ ἐν ἀγαθοῖς ἐξητάσθη· διὰ τοῦτο καὶ τὸ
σχῆμα τῆς ἐρωτήσεως τέθεικε τὸ «Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος;»
ἵνα δείξη ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος ὅστις εἴλετο τὴν

C P M

86 καὶ τὸ C M: κατὰ τὸ P νομοθετήσει P: νομοθετεῖ C M
86/87 ἐν - ἐπιστρέψει (ἐπιστρέφει P) τοὺς ἁμαρτάνοντας P M: om. C
88/89 ἐπιδείκνυται C M: -κνυσαι P 94 post λέγει add. γὰρ P
λέγων C P M p. corr.: λέγει M a. corr. 95/96 τοῖς - μαρτύρια αὐτοῦ
P M: om. C 105/106 Νομοθετήσει - ἡρετίσατο P M: om. C 107
post ὅτι add. καὶ M εἰ C P a. l. man. sup. l. M: om. P 111 εὐσέβειαν
C P p. corr. M: ἀσέβειαν P a. corr. τὸ C P: om. M 113 εἴλετο C M:
εἴλατο P

εὐσέβειαν καὶ οὐκ ἀπήλαυσε τῶν ἀγαθῶν, καὶ καλῶς εἶπε·
 115 «Νομοθετήσει αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἢ ἡρετίσατο». Καθὼς γὰρ
 αὐτός, φησίν, ἕκαστος προέθετο καὶ προείλετο, οὕτω καὶ ὁ
 θεὸς καὶ χρηστὸς ὢν καὶ δίκαιος κατέστησε τὸν τοιοῦτον
 ἐν οἷς αὐτὸς ἕκαστος εἶλετο.

13a. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλισθήσεται.

120 Τοῦ τοιοῦτου φησίν.

13b. Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν.

Διαβήσεται γάρ, φησίν, ἡ εὐλογία καὶ ἕως τῶν ἐγγόνων
 αὐτοῦ.

14a. Κραταίωμα κύριος τῶν φοβουμένων αὐτόν.

Ἔσται γάρ, φησί, τῶν τοιούτων ὁ θεὸς καὶ ἰσχὺς.

14b. Καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς.

Καὶ πᾶσα, φησίν, ἡ νομοθεσία τοῦ θεοῦ πρὸς τοῦτο
 βλέπει, πρὸς τὸ ἐν ἀπολαύσει τοὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν ὧν
 προεῖλοντο· τοῦτο γὰρ λέγει τὸ «δηλώσει αὐτοῖς» ἀντὶ τοῦ
 130 ἐν ἀπολαύσει αὐτοὺς καταστήσει ὧν προεῖλοντο.

**15. Οἱ ὀφθαλμοί μου διαπαντὸς πρὸς τὸν κύριον, ὅτι
 αὐτὸς ἐκσπάσει ἐκ παγίδος τοὺς πόδας μου.**

Καὶ νῦν οὖν, φησί, πᾶσάν μου τὴν ἐλπίδα ἐθέμην ἐπὶ τὸν
 θεόν, πεπεισμένος ὅτι λυτρώσεται με τῆς αἰχμαλωσίας.

135 **16. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με, ὅτι μονογενῆς καὶ
 πτωχὸς εἶμι ἐγώ.**

«Μονογενῆς» ἀντὶ τοῦ μεμονωμένος· καὶ «πτωχὸς» ἀντὶ
 τοῦ ἐνδεῆς παντὸς ἀγαθοῦ.

C P M

114 καὶ καλῶς εἶπε C: καὶ καλῶς εἶπεν ὅτι P καὶ τῶν καλῶς
 ποιούντων ὅτι M 115 γὰρ C P: καὶ M 117 καὶ χρηστὸς ὢν C:
 καὶ ἡρῶς ὢν P καὶ ὁ ἡρῶς Ma.corr. καὶ ὁ χρηστὸς Mp.corr. sup. l. τὸν
 τοιοῦτον C P Mp.corr.: τῶν τοιούτων Ma.corr. 120 Τοῦ – φησίν post
 γῆν (l. 121) transp. M 122 γάρ, φησίν C P: om. M ἐγγόνων
 P M: ἐκόνων C 124 αὐτόν C P: αὐτῶν M 126 Καὶ C P: om.
 M δηλώσει P M: δηλώσει C 128/129 ὧν προεῖλοντο C M: ὁ
 προεῖλαντο P 129/130 τοῦτο – προεῖλοντο C M: om. P 129
 δηλώσει M: δηλώσει C 131/132 ὅτι – μου P M: om. C 133 μου
 τὴν ἐλπίδα C P: τὴν ἐλπίδα μου M 135 καί² C P: om. M 137
 Μονογενῆς P M: om. C καὶ «πτωχὸς» P M: om. C

17a. Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν.

140 Καὶ ὑπέραντλος, φησί, γίνομαι ταῖς θλίψεσιν.

17b. Ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαγέ με.

Φεῖσαι οὖν μου, φησί, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀλγεινῶν.

18. Ἴδε τὴν ταπείνωσίν μου καὶ τὸν κόπον μου καὶ ἄφες πάσας τὰς ἁμαρτίας μου.

145 Καὶ ἀρκέσθητι, φησί, δέσποτα, ταῖς ἐπενεχθείσαις μοι μάστιξι καὶ περίκοψον ἐκ τῆς δίκης ἧς ὑπέχω διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλημμελημάτων μου.

19. Ἴδε τοὺς ἐχθροὺς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν καὶ μίσος ἄδικον ἐμίσησάν με.

150 Καὶ τὴν ταπείνωσίν μου, φησίν, ἴδε, ὅτι σφόδρα ἠσθένησα, καὶ τὴν ὑπερηφανίαν τῶν μισούντων ἐπίβλεψον, ὅτι τοσαύτας μοι ἐπιφέρουσι τιμωρίας οὐδὲν ἀδικηθέντες παρ' ἐμοῦ.

20a. Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου καὶ ῥῦσαί με.

155 Καλῶς τὰ δύο ἤτησεν· καὶ ἐν Βαβυλῶνι, φησί, φύλαξον τοῦ μὴ κακῶς με πάσχειν παρ' αὐτῶν καὶ ἀπάλλαξόν με.

20b. Μὴ καταισχυνθεῖην, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σοί.

Δίκαιος γάρ εἰμι, φησί, μὴ καταισχυνθῆναι, ἐπειδὴ οὐκ εἰς ἄλλον τοῦ λοιποῦ τὴν ἐλπίδα ἔξω.

21. Ἄκακοι καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ὑπέμεινά σε, 160 κύριε.

Ἔσομαι γάρ, φησίν, ἐγὼ μέγιστον ὑπόδειγμα τῶν τὴν ἀκακίαν ἐπιτηδεούντων καὶ τῶν φροντιζόντων τοῦ δικαίου,

---

150 v. 18

C P M

139 *post* ἐπληθύνθησαν *add.* ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαγέ με M
 140 γίνομαι C P: γένομαι M 141 Ἐκ – με C P: *om.* M 142
 Φεῖσαι οὖν μου, φησί C P: ἀλλὰ φεῖσαί μου M 146 ἧς C M: ἦν P
 ὑπέχω C P: ὑπέσχω (*sic*) M 147 μου C: *om.* P M 148/149
 καὶ – με P M: *om.* C 155 με² C: με μὴ (*sic*) P μοι M 157 φησί
 C P: *om.* M καταισχυνθῆναι P M: καταισχυνθεῖην C *post* ἐπειδὴ
add. οὖν P 158 ἔξω C M: *om.* P 161 Ἔσομαι – ἐγὼ P M: ἐγὼ
 ἔσομαι, φησί C μέγιστον ὑπόδειγμα τῶν C M: μεγίστων ὑποδει-
 γμάτων P

ὅτι οὐκ ἠμελήθην παρὰ σοῦ· προτραπήσονται γὰρ οἱ τοιοῦτοι μὴ ἀφίστασθαί σου. Ταῦτα εἰπὼν, ἐπάγει συμπέρα-
165 σμα εἰς εὐχὴν πάλιν καταλήξας·

22. Λύτρωσαι, ὁ θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ.

Ψαλμὸς ΚΕ

Εἴρηται τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου ψαλμοῦ ἡ ὑπόθεσις ἐν τῷ πρὸ τούτου, ὅτι ἐκ προσώπου ἐστὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπιτηδευόντων τὴν ἀρετὴν καὶ μετὰ παρρησίας παρακα-
5 λούντων τὸν θεὸν καὶ λεγόντων·

1b. Κρῖνόν μοι, κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην.

Σημειωτέον τοῦτο ὅτι εἴ ποτε ἐπὶ τῆς δοτικῆς κεῖται τὸ κρῖνόν μοι, δίκασόν μοι λέγει, καθὼς πολλάκις εἴρηται· εἴ δὲ ἐπὶ τῆς αἰτιατικῆς τεθεῖη τὸ κρῖνόν με ἢ κρῖνον αὐτούς, 10 καταδίκασον αὐτούς λέγει. Τὸ δὲ κρῖνον αὐτοῖς, καθὼς εἴρηται, δίκασον αὐτοῖς φησιν. Ἐνταῦθα οὖν «Κρῖνόν μοι, κύριε» ἀντὶ τοῦ δίκασον ἐμοὶ καὶ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὅτι ἐγὼ μὲν πάσῃ ἀκακίᾳ κέχρημαι εἰς αὐτούς, αὐτοὶ δὲ εἰς ἐμὲ πάσῃ πονηρίᾳ.

15 **1c. Καὶ ἐπὶ τῷ κυρίῳ ἐλπίζων οὐ μὴ ἀσθενήσω.**

Ὡς πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ ἐξετασμὸν ποιῆσαι τῶν κατ' ἐμὲ ὅτι οὐδὲ τοῖς Βαβυλωνίοις οὐδὲν ἐργάζομαι κακὸν καὶ τοῦ ἐλπίζειν εἰς σὲ οὐκ ἀπέστην.

2. Δοκίμασόν με, κύριε, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφροὺς μου καὶ τὴν καρδίαν μου.
20

8 Cf. e.g. Comm. in Ps. 5, 11a; 34, 24a; 42, 1b

C P M

163 ἠμελήθην C P: -θη M 165 πάλιν C M: καλὴν P

1 Ψαλμὸς ΚΕ C ψαλμὸς εἰκοστὸς πέμπτος M: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ ΚΕ P 3 post αὐτοῖς add. τῶν M 6 ἐπορεύθην C P: -θη M 7 Σημειωτέον C P: σημειόν τε M δοτικῆς PM: δίκης C 9 με C M: μοι P 10 αὐτούς λέγει C P: λέγει αὐτούς M 10/11 Τὸ - φησιν C P: om. M 15 τῷ κυρίῳ C: τῷ θεῷ μου PM 17 ποιῆσαι τῶν C: ποιεῖ ὁ αἰτῶν P ποιήσον τὰ M οὐδὲν C P: om. M 18 κακὸν C P: τί κακὸν M 19 πείρασόν PM: πύρωσόν C 20 post μου² *quinque ll. eras. in C*

«Πύρωσον τοὺς νεφροὺς» ἵνα εἶπη τοὺς λογισμοὺς· ἐξέτασόν μου, φησί, τοὺς λογισμοὺς, εἰ μὴ οὕτως ἔχω ὡς λέγω.

3a. Ὅτι τὸ ἔλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου 25 ἔστιν.

Ὅτι, φησί, τοῦ ἐλπίζειν εἰς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν οὐδέποτε ἐξέκλινα.

3b. Καὶ εὐηρέστησα ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου.

Καὶ διὰ τοῦτο, φησίν, ἔσπευσα εὐαρεστεῖν «ἐν τῇ ἀληθείᾳ 30 σου» ἀντὶ τοῦ σοί· περιφραστικῶς γὰρ τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ αὐτὸν καλεῖ τὸν θεόν.

**4-5. Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω· ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονη-
ρευομένων καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω.**

35 Ταῦτα πάντα τέθεικε βουλόμενος δεῖξαι ὅτι οὐδὲ ταῖς ἑορταῖς τῶν εἰδώλων ἐκοινώνησάν ποτε, οὐδὲ τὰ λαμπρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπεθύμησαν, οὐδὲ ἐξέπληξεν αὐτοὺς ὁ πλου-
τος ὁ βαβυλώνιος, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἐν ἐπιτήδευμα, ἢ εὐσέ-
βεια καὶ ἡ διὰ ταύτην ταπεινοφροσύνη.

**40 6. Νίψομαι ἐν ἄθωοις τὰς χεῖράς μου καὶ κυκλώσω τὸ
θυσιαστήριόν σου, κύριε.**

Ἐκείνων μὲν τῶν εἰδωλικῶν πανηγύρεων ἀλλότριος ἤμην
καθάπαξ, ἠύχομην δὲ ἄθωοις κολλᾶσθαι. Τὸ γὰρ «Νίψομαι
τὰς χεῖράς μου» ἀντὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς ἄθωοις λέγει. Τὸ
45 γὰρ νίψασθαι τὰς χεῖρας ἐπ' ἀμφοτέρα νοεῖται παρὰ τῇ θείᾳ
γραφῇ, ἢ κοινωνεῖν πράγματος ἢ μὴ κοινωνεῖν, ὡς ὁ Πι-
λάτος ἀπενίψατο τὰς χεῖρας κοινωνῆσαι τοῦ φόνου οὐκ ἀνε-

46/48 Mt. 27, 24

C P M

22 ἐξέτασόν – λογισμοὺς P M: om. C ὡς C P: ἢ M 26 τοῦ
ἐλπίζειν C P: τοὺς ἐλπίζοντας M 28 post σου add. ἀντὶ τοῦ σοί C
29 Καὶ διὰ τοῦτο P M: διὰ τοῦτο γὰρ C ἐν C: om. P M 30
ἀντὶ τοῦ σοί (σύ P) P M: om. C γὰρ C P: om. M 33/34 ἐμίσησα
– καθίσω P M: om. C 37 ἐπεθύμησαν C P: -σα M 38 ἐν
ἐπιτήδευμα C: ἐν ἐπιτηδεύσει P μία ἐπιτήδευσις M 40/41 καὶ – κύριε
P M: om. C 43 Νίψομαι C P: νίψω M 44/45 Τὸ – χεῖρας C: ὁ
γὰρ νιμμός τῶν χειρῶν P M 45 ἀμφοτέρα C P: ἀμφοτέρων M
νοεῖται C: κεῖται P M 46 ἢ² C M: εἰ P 47/48 ἀνεχόμενος
C P: ἀνασχόμενος M

χόμενος. Ἐνταῦθα δὲ τὸ «Νίψομαι ἐν ἁθώοις» ἀντὶ τοῦ
κοινωνήσω τοῖς ἁθώοις ἵνα μετ'αὐτῶν, φησί, «κυκλώσω τὸ
50 θυσιαστήριόν σου» καὶ πάλιν τῶν ἱερῶν ἀκούσομαι φωνῶν.
Ἐπάγει γάρ·

**7. Τοῦ ἀκούσαί με φωνὴν αἰνέσεώς σου καὶ διηγῆσασθαι
πάντα τὰ θαυμάσιά σου.**

Τὰ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων πραττόμενα λέγει·
55 οὐδὲν γὰρ ἦν ἄλλο ἐκεῖ ἀκούειν ἢ ὕμνους θεῶν καὶ
διηγήματα ὧν εὐηργέτησεν ὁ θεὸς τὸν λαὸν ἢ καὶ πάντας
ἀνθρώπους.

**8. Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον
σκηνώματος δόξης σου.**

60 Πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τοῦτο ἐξέτασον ὅτι αὕτη μοί ἐστίν
ἢ ἐπιθυμία, φησί, καὶ περὶ τοῦτο ἐκτέτηκα. Τί οὖν ;

**9. Μὴ συναπολέσης μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου καὶ μετὰ
ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου.**

Μὴ οὖν μοι, φησί, μερίδα δῶς μετὰ τῶν ἀσεβῶν, μηδὲ
65 μετ'αὐτῶν συναπόλωμαι. Εἶτα καταλέγει καὶ τὰς πονηρίας
τῶν Βαβυλωνίων.

10a. Ὦν ἐν χερσὶν αἱ ἀνομίαι.

Ἀντὶ τοῦ ἔτοιμοί εἰσι περὶ τὸ κακοποιεῖν.

10b. Ἡ δεξιὰ αὐτῶν ἐπλήσθη δώρων.

70 Οἶ, φησί, δώροις τὸ δίκαιον ἀντικαταλλάττονται, ἡμεῖς
δέ, φησὶν, οὐχ οὕτως. Ὅθεν ἐπάγει·

11a. Ἐγὼ δὲ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην.

C P M

48 Νίψομαι C P: νίψαι M 49 κοινωνήσω C P M a. corr.: κοινωνή-
σαι (sic acc.) M p. corr. 50 ἀκούσομαι C P: -σωμαι M 52/53 καὶ -
σου P M: om. C 56 εὐηργέτησεν C M: εὐεργέτησεν P ἢ C: εἰ
P om. M 60 δίκαιον C M: δίκασον P. 61 ἢ ἐπιθυμία, φησί C P:
φησὶν, ἢ ἐπιθυμία M 62/63 καὶ - μου P M: om. C 64 μοι, φησί,
μερίδα ego: με, φησί, μερίδα C μοι, φησί, μερίδας P φησί, μερίδα μοι M
65 συναπόλωμαι C M: συναπόλλομαι P 67 Ὦν ἐν C M: ὦν δν
ἐν ἐν (sic) P 68 Ἀντὶ τοῦ C P: καὶ μετὰ ἀνδρῶν οὐ M 71 ἐπάγει
P M: ἐπιφέρει C

Ἡμεῖς δέ, φησί, πάση ἐχρησάμεθα ἀκακία καὶ πᾶσαν ἀλλοτριότητα περὶ τὴν πονηρίαν ἐπεδειξάμεθα.

75 **11b. Λύτρωσαί με, κύριε, καὶ ἐλέησόν με.**

Διὰ ταύτην οὖν, φησί, τὴν αἰτίαν ἀπάλλαξόν με τῶν συμφορῶν.

12. Ὁ πούς μου ἔσθη ἐν εὐθύτητι· ἐν ἐκκλησίαις εὐλογήσω σε, κύριε.

80 Τὸ «ἔσθη» κατ'ἐναλλαγὴν πάλιν χρόνου κεῖται. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι σταίη «ὁ πούς μου ἐν εὐθύτητι» ἵνα μεταξὺ πολλῶν εὐφημήσω σου τὸ ὄνομα.

Ψαλμὸς $\overline{KS}$

Ὁ εἰκοστὸς ἕκτος ψαλμὸς καὶ εἰκοστὸς ἔβδομος καὶ εἰκοστὸς ὄγδοος καὶ εἰκοστὸς ἕνατος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχουσιν. Εἴρηνται γὰρ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει τῇ κατὰ τοὺς 5 Ἀσσυρίου, ἐκ προσώπου τοῦ μακαρίου Ἐζεκίου, προειπόντος τοῦ προφήτου Δαυεῖδ καὶ εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἀναλαβόντος τὸ ἐκείνου πρόσωπον καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ προειπόντος καὶ τὰς διαθέσεις ἐνδειξαμένου. Παραλλαγὴν δέ τινα καὶ διαφορὰν οἱ τέσσαρες ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, 10 ἦντινα ἢ καθ'ἕκαστον ψαλμὸν ἐρμηνεῖα μηνύσει. Ὁ μὲν γὰρ εἰκοστὸς ἕκτος καὶ εἰκοστὸς ὄγδοος ἐπινικίος ἐστὶ μόνον ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ εἰκοστὸς ἔβδομος καὶ ὁ εἰκοστὸς ἕνατος καὶ τῆς ἀρρωστίας καὶ τῆς ὑγείας τοῦ Ἐζεκίου μνεῖαν ποιοῦνται. Βέλτιον δὲ ἀπ'αὐτῶν 15 τῶν λέξεων ἀναλέξασθαι τὴν ἐρμηνεῖαν.

C P M

73 φησί P M: *om.* C ἀκακία C M: κακία P 74 ἐπεδειξάμεθα C P: ἐνεδειξάμεθα M 75 με² C P: *om.* M 76 φησί, τὴν αἰτίαν C M: τὴν αἰτίαν, φησί P 80/81 Τὸ – ὅτι C P: *om.* M 81 σταίη «ὁ πούς μου C P: ὁ πούς μου σταίη M

I Ψαλμὸς $\overline{KS}$ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ $\overline{κς}$ P 5 Ἐζεκίου C P: ἰεζεκίου M 7 ῥήματα C M: ῥητὰ P αὐτὰ C P: αὐτοῦ M 8 προειπόντος C P: προσειπόντος M 10 ἕκαστον ψαλμὸν P M: ἕκαστον ψαλμῶν *et tres litt. eras. post* ἕκαστον C μηνύσει P: μηνύει C δεικνύει M 11 *post* καὶ *add.* ὁ C 12 ἀναιρέσει C P: αἰρέσει (*sic*) M 13 ὁ C P: *om.* M 14 ὑγείας P M: ὑγείας C Ἐζεκίου C P: ἰεζεκίου M ποιοῦνται C P: ποιεῖται M

1b. Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου· τίνα φοβηθήσομαι ;

Ἐπινικίοις πρέπουσα φωνή, μηνύουσα καὶ τὸν αἴτιον τῆς νίκης. Καλῶς δὲ εἶπε καὶ «φωτισμός» καὶ «σωτήρ»· ἡ γὰρ 20 θλίψις ὡς ἐν σκοτίᾳ διάγειν ἐποίει τοὺς Ἰσραηλίτας, ἡ δὲ ἀντίληψις τοῦ κυρίου φῶς αὐτοῖς ἐγένετο καὶ βοήθεια.

1c. Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου· ἀπὸ τίνος δειλιάσω ;

Θαυμαστῶς τὸ «ἀπὸ τίνος δειλιάσω ;». Τί γάρ, φησίν, 25 εὐρεθήσεται οὕτω δυνατόν εἰς ἐπιβουλήν ὡς ἔστι δυνατός εἰς βοήθειαν ὁ θεός ;

2. Ἐν τῷ ἐγγίζειν ἐπ' ἐμέ κακοῦντας τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου, οἱ θλίβοντές με καὶ οἱ ἐχθροί μου αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἔπεσον.

30 Τὰ προοίμια εἰπὼν ἐπὶ τῇ νίκῃ, τούτους τοὺς δύο στίχους ὡς ἐν διηγήματι λέγει. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη μάτην εὐχαριστεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν παρατίθεται τῆς εὐχαριστίας καὶ φησιν· ὁπνηίκα συνῆλθον γὰρ ἐπ' ἐμέ τινες ἐχθροὶ οὕτως ὡμοὶ καὶ ἀνήμεροὶ ὥστε μου, εἰ οἶόν τε, καὶ τῶν σαρκῶν 35 ἀπογεύσασθαι, τότε μάλιστα τὴν τοῦ θεοῦ βοήθειαν εἶδον ἐναργῶς, ἐκείνων μὲν ἐκπεσόντων, ἡμῶν δὲ νενικηκότων. Τί οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν ;

3. Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμέ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδιά μου· ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμέ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ 40 ἐλπίζω.

«Ἐν ταύτῃ» ἵνα εἴπῃ· τῇ βοηθείᾳ, ἧς ἤδη πείραν ἔλαβον, δι' ἣν οὐδὲ ἄλλην παράταξιν πλείονα δέδοικα. Σκεπαζούσης οὖν με τῆς τοιαύτης βοηθείας οὐδὲν δειλιάσω.

C P M

18 τὸν C: τὸ P M 20 διάγειν ἐποίει C P: ἐποίει διάγειν M 21 κυρίου C: θεοῦ P M φῶς C P: φῶς M ἐγένετο C M: ἐγένετο P 25/26 δυνατόν - δυνατός (δυνατόν P) εἰς βοήθειαν ὁ θεός C P: δυνατόν εἰς βοήθειαν ὡς θεός M 28/29 οἱ θλίβοντές - ἔπεσον P M: om. C 30 τῇ νίκῃ C M: τὴν νίκην P 30/31 τούτους - στίχους C P: τοὺς δύο στίχους τούτους M 33 συνῆλθον γὰρ C P: γὰρ συνῆλθον M 35 τὴν - βοήθειαν C P: τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας M εἶδον C: ἶδον P M 39/40 ἐὰν - ἐλπίζω P M: om. C 41 ἔλαβον C P: -βεν M 42 δέδοικα C M: -κας P 43 οὖν C: om. P M οὐδὲν δειλιάσω C: om. P M

4a. Μίαν ἡτησάμην παρὰ κυρίου, ταύτην ζητήσω.

45 «Μίαν ἡτησάμην» ἀντὶ τοῦ χάριν καὶ εὐεργεσίαν. Ποίαν ταύτην;

4b. Τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου.

Εὐσεβῆς ψυχὴ, ἡ τοῦ μακαρίου Ἐζεκιίου, ἔδειξεν ὅτι
50 πλέον διὰ τοῦτο εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ ὅτι τοῦ ναοῦ καὶ τῆς
εὐσεβείας οὐκ ἐξέπεσεν. Οὗτος δὲ ἦν αὐτῷ ὁ πλείων
λόγος, ὁ δὲ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας δεύτερος.

**4c-d. Τὸ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα κυρίου καὶ ἐπισκέ-
πτεσθαι τὸν ναὸν τὸν ἅγιον αὐτοῦ.**

55 Τοῦτό μοι, φησί, πλέον ἐδωρήσω, δέσποτα, ὅτι σώσας
καὶ τῶν πολεμίων ἀνώτερον ποιήσας ἐχαρίσω μοι καὶ τὸν
τόπον ἐν ᾧ τὰς εὐχαριστηρίους ἀφήσω φωνάς.

5a. Ὅτι ἔκρυσέ με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν μου.

Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ, φησί — τοῦτο γὰρ λέγει
60 «ἐν σκηνῇ αὐτοῦ» —, ἔσχον τὴν σκέπην καὶ τὴν βοήθειαν.

5b. Ἐσκέπασέ με ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ.

«Ἐν ἀποκρύφῳ» ἵνα εἶπη· ὡς ἐν ἀποκρύφῳ οὕτω, φησί,
πολλὰ ζητήσαντες περὶ ἐμοῦ οἱ πολέμιοι οὐχ εὐρόν με, τοῦ
θεοῦ σκεπάζοντος.

65 **5c. Ἐν πέτρᾳ ὕψωσέ με.**

Πάλιν λείπει τὸ ὡς· βούλεται γὰρ εἰπεῖν· ὡς ἐν πέτρᾳ
ὕψωσάς με. Ἐπειδὴ γὰρ δίκην κυμάτων ἐπῆλθεν αὐτῷ τὸ
πλήθος τῶν Ἀσσυρίων, πέτρα δὲ μάλιστα πέφυκεν ἀντέ-
χειν τοῖς κύμασιν, ἵνα εἶπη ὅτι πολλοῦ πλήθους ἀνώτερόν

C P usque ad φωνάς (l. 57) M

44 ταύτην ζητήσω *C P*: ζητήσω ταύτην *M* 45 «Μίαν ἡτησάμην»
C P: *om.* *M* 47 Τὸ *C M*: τοῦ *P* 50 εὐχαριστεῖ *C M*: ἠύχαρί-
σται *P* 51 αὐτῷ ὁ πλείων *C P*: αὐτὸ ὁ πλείον *M* 53 Τὸ *M*: τοῦ
C P 54 τὸν ἅγιον *PM*: *om.* *C* 55 μοι *C M*: με *P* 58/109
ἽΟτι — παραπέμψη *deest, uno fol. exciso, in P* 62/63 οὕτω, φησί, πολλὰ
C: οὕτω πολλά, φησίν *M* 63 περὶ — πολέμιοι *C*: οἱ πολέμιοι περὶ
ἐμοῦ *M* 66/67 Πάλιν λείπει (-πει *a. corr.*: -πη *p. corr.*) — με *M*: *om.*
C

70 με πεποίηκεν, τὸ ὑπόδειγμα τῆς πέτρας εἶπεν, ἵνα καὶ τὰ κύματα ἤγουν τὰς ἐπαναστάσεις τῶν πολεμίων μηνύση.

6a. Καὶ νῦν ἰδοὺ ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπ' ἐχθρούς μου.

Τῆς αὐτῆς ἔχεται ἀκολουθίας· τὸ δὲ «Καὶ νῦν ἰδοὺ» ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ ἐπισέсурται. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν· ἰδοὺ γὰρ 75 καὶ νῦν ἀνώτερον πεποίηκε τῶν ἐχθρῶν, τοῦτο δὲ λέγει τὴν «κεφαλὴν μου». Τί οὖν ἂν ποιήσειεν ὁ τοσοῦτων τυχῶν δωρεῶν ἐπάγει·

6b. Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ.

80 Τὸ «Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα» ἐνήλλακται κατὰ τὸν χρόνον· παρεληλυθότα γὰρ ἀντὶ μέλλοντος λέγει. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι κυκλώσω οὖν καὶ θύσω «ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ». Ἀλαλαγμὸς δὲ ἔστιν ἐπινίκιος φωνή· ὁμοῦ δὲ καὶ ἔδειξεν ὅτι ὁ θεὸς μᾶλλον 85 ταύταις ταῖς θυσίαις χαίρει ταῖς διὰ τῆς αἰνέσεως ἢ ταῖς διὰ τῶν ζώων σφαγαῖς.

6c. Ἄισω καὶ ψαλῶ τῷ κυρίῳ.

Ἄορα ὅτι ἐνταῦθα ἀπέδωκε τὸν χρόνον εἰπὼν· «Ἄισω». Εἶτα καὶ ἐξῆς·

90 **7a. Εἰσάκουσον, κύριε, τῆς φωνῆς μου, ἧς ἐκέκραξα.**

Μετὰ δὲ τὸ θῦσαι, φησί, τὴν αἶνεσιν καὶ τὴν εὐχαριστήριον ᾠδὴν τῷ θεῷ ἀναπέμψαι, καὶ αἰτήσω πάλιν κατάλληλα. Ὁ γὰρ ἐφ' οἷς ἔδωκας εὐγνωμονηθεῖς, ἤδη καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσι γίνεται ἐτοιμότερος.

95 **7b. Ἐλέησόν με καὶ εἰσάκουσόν μου.**

Κατὰ τὸν τῆς φιλανθρωπίας σου, φησί, λόγον ἐπάκουσόν μου.

C M

71 ἤγουν τὰς ἐπαναστάσεις C: om. M 72 post ὕψωσε add. με, κύριε M μου¹ C: om. M 77 ἐπάγει M: om. C 78/79 θυσίαν – ἀλαλαγμοῦ M: om. C 80 Τὸ – ἔθυσσα C: om. M 81 post ἀντὶ add. τοῦ M 82 αὐτοῦ M: om. C 83 post ἀλαλαγμοῦ add. ἐνήλλακται κατὰ τὸν χρόνον· παρεληλυθότα γὰρ εἰπὼν (-πὼν p. corr.: -πεῖν a. corr.) μέλλοντα (μέλλοντα p. corr.: ἐαυτῶν a. corr.) λέγει M 85 post τῆς tres litt. eras. in C 89 post καὶ add. τὸ M 91 φησί M: φασί C 93 ἔδωκας M: -κεν C 94 γίνεται ἐτοιμότερος C: ἐτοιμότερος γίνεται M

8a. Σοὶ εἶπεν ἡ καρδιά μου· κύριον ζητήσω.

Καλῶς εἶπεν· «ἡ καρδιά μου» ἵνα δείξη ὅτι οὐκ ἄχρι
100 ῥημάτων ἦν ἡ αἴτησις, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βάθους τῆς
καρδίας.

8b. Ἐξεζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου.

Ἐναντὶ τοῦ ἐγὼ τὸ πρόσωπόν σου, κύριε, ζητήσω· «τὸ
πρόσωπον» ὁμοίως ἀντὶ τοῦ σέ καὶ τὴν παρὰ σοῦ
105 ἀντίληψιν.

**9a-b. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ καὶ μὴ
ἐκκλίνῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου.**

Τί δέ ἐστι, φησίν, ὃ δέομαι; Ἰνα, εἴ ποτε καὶ ἀμάρτω ὡς
ἄνθρωπος, μὴ παρασιωπήσῃς μηδὲ ἐν ἡσυχίᾳ παραπέμψῃς
110 τὰ κατ' ἐμέ, ἀπαίδευτόν με καταλιπὼν τοῦ βελτίονος·
ἀλλ' ἐπίστρεφε καὶ διόρθου φιλανθρώπῳ τρόπῳ.

9c. Βοηθός μου γενοῦ, μὴ ἀποσκορακίσῃς με.

Ἄλλὰ γενοῦ, φησί, βοηθὸς καὶ μὴ ἀπόρριπτέ με – τοῦτο
γὰρ λέγει «μὴ ἀποσκορακίσῃς με» – τουτέστι μὴ ἔξω με
115 τῆς σῆς ἐπιμελείας ποιοῦ. Ὅθεν ἐπάγει·

9d. Καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὁ θεός, ὁ σωτήρ μου.

Ἰδοῦ γάρ, φησίν, ἔδειξας τὸ πρᾶγμα νυνί. Τί γάρ;

**10. Ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, ὁ
δὲ κύριος προσελάβετό με.**

120 Τῆς γὰρ συμφορᾶς, φησίν, ἐπιστάσης μοι νῦν καὶ τῆς
τοσοῦτων πολεμίων ἐφόδου, οὐδὲ πατήρ με ὠφέλησεν,
οὐδὲ μήτηρ· αὐτὸς δὲ ἀντὶ πάντων ὠφθῆς μοι βοηθός.

**11. Νομοθέτησόν με, κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ ὁδήγησόν
με ἐν τρίβῳ εὐθείᾳ.**

125 Μὴ παύσῃ οὖν, φησίν, εἰς τὸ ἐξῆς τὴν ὁμοίαν χαριζόμε-

C P inde a | πέμψης (l. 109) M

99 εἶπεν *M*: *om.* *C* μου *M*: *om.* *C* ὅτι *M*: *om.* *C* 100 ἦν
C: *om.* *M* 101 καρδίας *C*: διανοίας *M* 103 τὸ¹ – ζητήσω *M*: *om.*
C 109 παραπέμψῃς *C*: παραπέμψη (|πέμψη *P* *vide supra*, l. 58) *P* *M*
113 γενοῦ *C*: γίνου *P* γίνου *M* φησί *P* *M*: *om.* *C* 117 Τί
C *M*: εἴ τι *P* 118 καὶ ἡ μήτηρ μου *iter. sed alt. erasit ut vid.* *C*
120 συμφορᾶς, φησίν *C*: φησί, συμφορᾶς *P* συμφορᾶς *M* μοι
C *P*: με *M* *post* τῆς *add.* τῶν *M* 121 *post* πατήρ *add.* ἄν *P* *M*
125 παύσῃ *C* *M* *e corr.*: παῦσαι *P*

νος κηδεμονίαν· τὸ γὰρ «Νομοθέτησόν με» ἀντὶ τοῦ παιδεύέ με, φησίν, ἔνθα χρὴ ἵνα βελτιωθῶ καὶ διορθωθῶ τὴν γνώμην.

12a. Ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν μου μὴ παραδῶς με εἰς ψυχὰς
130 θλιβόντων με.

Δύο γάρ, φησί, ποιεῖς κατὰ ταῦτόν, καμὲ βελτίονα κατασκευάζεις καὶ τοῖς ἐχθροῖς οὐ παρέχεις καιρὸν ὄνειδισμοῦ, οὐδὲ τοῦ νομίζεῖν αὐτοὺς ὅτι καὶ παρὰ γνώμην τὴν σὴν βλάψαι με δυνήσονται.

135 12b. Ὅτι ἐπανέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι.

Αὐτοὺς λέγει τοὺς Ἀσσυρίους. «Ἄδίκους» δὲ «μάρτυρας» αὐτοὺς καλεῖ· ὡς μάτην καταψευσαμένους αὐτοῦ καὶ εἰπόντας ὅτι οὐ τυγχάνει τῆς παρὰ θεοῦ βοηθείας.

140 12c. Καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἑαυτῆ.

Ἄλλὰ τὸ ψεῦδος τοῦτο, φησίν, ὑφ' ἑαυτοῦ κατελύθη. Ὡφθην γὰρ ἐγὼ τῆς βοηθείας τοῦ θεοῦ ἀξιούμενος, καὶ ὥφθη τὸ ψεῦδος ἐν ἑαυτῷ ἀφανιζόμενον.

13. Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ κυρίου ἐν γῆ ζώντων.

145 Ἐγὼ δέ, φησί, τοῦ πιστεύειν ὅτι ὄψομαι τὰ ἀγαθὰ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ – τοῦτο γὰρ καλεῖ «γῆν ζώντων» – οὐκ ἐπαυσάμην οὐδὲ παύσομαι.

14a. Ὑπόμεινον τὸν κύριον.

150 Ταῦτα δέ, φησίν, ἔλεγον ἑμαυτῷ ἐν τῷ καιρῷ τῆς θλίψεως.

C P M

127 βελτιωθῶ καὶ διορθωθῶ C : βελτιοῦμαι καὶ διορθοῦμαι P M
128 τὴν γνώμην C M : τῆ γνώμη P 129 παραδῶς C M : παράδος P
131 κατὰ ταῦτόν C P M p. corr. : κατ' αὐτῶν M a. corr. βελτίονα C M : βελτιῶν ἃ (sic) P 132 οὐ C M : σοῦ P 133 τοῦ C : τὸ P M καὶ P M : om. C τὴν C M : om. P 135 μοι P M : με C
137/138 καταψευσαμένους αὐτοῦ C : καταψευσαμένους αὐτοὺς M καταπεμψαμένους αὐτοῦ καὶ ψευσαμένους P 138 τυγχάνει C P : -νομεν M post παρὰ add. τοῦ M 141 ὑφ' ἑαυτοῦ P : ἐφ' ἑαυτοῦ C ὑφ' ἑαυτῶν M 142/143 καὶ – ἀφανιζόμενον C P : om. M 144 post ἀγαθὰ add. τοῦ M 145 τοῦ πιστεύειν C P : πιστεύω M 149 ἑμαυτῷ C M : ἑμαυτὸν P

14b-c. Ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν κύριον.

Συμβούλευον ἑμαυτῶ μὴ ἀθυμεῖν, ἀλλὰ φέρειν γενναίως καὶ ἀναμένειν τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν, ἧς καὶ ἔτυχον, ὑπὲρ 55 ἧς καὶ εὐχαριστῶ.

Ψαλμὸς $\overline{\text{KZ}}$

Ὁ εἰκοστὸς ἑβδομος ψαλμὸς, καθὼς εἴρηται, καὶ τῆς ἀρρωστίας καὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ τοῦ Ἐζεκίου μνήμην ἔχει. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὴν νίκην ἐφυσιώθη τὴν γνώμην οἷα 5 ἄνθρωπος, ἐκονδυλίσθη τῇ ἀρρωστίᾳ, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἀπαλλαγεῖς ὑπὲρ ἀμφοτέρων εὐχαριστεῖ.

1b-c. Πρὸς σέ, κύριε, κεκράζομαι, ὁ θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν νίκην ἐνόμιζε τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ γε- 10 γενῆσθαι αἰτίαν τῆς νίκης, βελτιωθεὶς τὴν γνώμην, ὁμολογεῖ τὸ ἀληθές: «Πρὸς σέ, κύριε, κεκράζομαι», οὐ τῇ ἀρετῇ μου λοιπὸν ἀναθήσω τὰ τῆς νίκης, ἀλλὰ σοὶ τῶ θεῶ ὃς καὶ ταύτης μοι ἐγένου πρόξενος. Τὸ δὲ «μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ» ἀντὶ τοῦ μὴ ἐγκαταλίμπανέ με τοῦ λοιποῦ 15 ἐπιγνόντα τὸ βέλτιον.

1d-e. Μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

Ἐὰν γὰρ τὸ τυχὸν λοιπὸν ἀποστραφῆς με, οὐδὲν διοίσω τῶν ἀποθνησκόντων – τοῦτο γὰρ λέγει «τῶν καταβαινόντων 20 εἰς λάκκον» – ὡσπερ ἔδειξας νυνὶ ἀποστάς μου πρὸς βραχὺ καὶ συγχωρήσας με πλησίον γενέσθαι τοῦ θανάτου.

---

2 Cf. Ps. 26, arg.   2/6 Cf. IV Reg. 20, 1-11, II Par. 32, 24 et Is. 38

C P M

153 *ante* Συμβούλευον *add.* συνεθέμην καὶ P ἑμαυτῶ C M: ἑμαυ-
τὸν P 154 καὶ² C: *om.* P M

1 Ψαλμὸς $\overline{\text{KZ}}$ C M: ψαλμὸς τῶ δαυεὶδ $\overline{\text{κζ}}$ P 3 τοῦ Ἐζεκίου
C P: *om.* M 4/9 ἐφυσιώθη – νίκην C P: *om.* M 14 ἀντὶ τοῦ
P M: *om.* C με C M: μου P 15 ἐπιγνόντα C P: ἐπιγνῶναι M
18 τὸ τυχὸν λοιπὸν C P: τοῦ λοιποῦ M οὐδὲν C P: οὐδὲ M
19 ἀποθνησκόντων C P: ἀποθανόντων M 21 συγχωρήσας C:
συνεχώρησας P M

2a. Εἰσάκουσον, κύριε, τῆς προσευχῆς μου ἐν τῷ δέεσθαί με πρὸς σέ.

Εἶτα λέγει τὰς φωνὰς ἃς ἐν τῇ ἀρρωστίᾳ εἶπε καὶ ἐν τῇ
25 ἀνάγκῃ καταστάς ἐφθέγγετο.

2b-3b. Ἐν τῷ αἶρειν με χεῖράς μου πρὸς ναὸν ἁγίον σου. Μὴ συνελκύσης με μετὰ ἁμαρτωλῶν καὶ μετὰ ἐργαζομένων ἀδικίαν μὴ συναπολέσης με.

Ἐνταῦθα φαίνεται αἰτιώμενος μάλιστα τοὺς κατὰ τὸν
30 καιρὸν τῆς ἀρρωστίας αὐτοῦ ἦν εἶχον ἀπέχθειαν πάλαι πρὸς αὐτὸν ἐνδειξαμένους. Οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ὑπηκόων νομίσαντες αὐτὸν ἀληθῶς τεθνήξεσθαι, τὴν δυσμένειαν ἦν ἔκρυπτον ἐπεδείξαντο τότε. Βαρὺς γάρ ἐστι βασιλεὺς εὐσεβῆς τοῖς ἀσεβεῖν ἐπιθυμοῦσιν. "Ὅθεν ἐπιφέρει"

35 3c-d. Τῶν λαλούντων εἰρήνην μετὰ τῶν πλησίων αὐτῶν, κακὰ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.

Οἱ, φησίν, ἄχρι χειλέων ἐπιδεικνύμενοι τὴν καλοῦθειαν, ἐν τῷ βάθει κρύπτουσι τὴν πονηρίαν.

4a-b. Δὸς αὐτοῖς, κύριε, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ κατὰ
40 τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν δὸς αὐτοῖς.

Εἶτα καὶ ἐπιτείνων τὸ αὐτό φησιν·

4c. Κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν δὸς αὐτοῖς.

Τρέψον, φησί, τὴν πονηρίαν αὐτῶν κατ'αὐτῶν· μὴ λάβοιεν χώραν κατ'έμοῦ τοῦ μηδὲν ἡδίκηκότος.

45 5a-b. "Ὅτι οὐ συνῆκαν εἰς τὰ ἔργα κυρίου καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Οὐ γὰρ ἠθέλησαν, φησί, λογίσασθαι οἱ τοιοῦτοι ὅτι παρὰ σοῦ παιδεύομαι καὶ ὅτι ἡ ἀρρωστία πρὸς ὠφέλειαν ἐγένετο

C P M

22 κύριε C P: *om.* M προσευχῆς μου C M: φωνῆς τῆς δεήσεως μου P 26 Ἐν τῷ C P: ἀντὶ τοῦ M μου C P: *om.* M 27/28 Μὴ - με P M: *om.* C 27 μετὰ ἁμαρτωλῶν P: *om.* M 31 Οἱ C M: ὁ P 33 ἔκρυπτον C P: εἶχον M 34 ἀσεβεῖν C M: ἀσεβέσιν P 36 κακὰ - αὐτῶν P M: *om.* C 37 καλοῦθειαν C P: ἀλήθειαν M 39/40 Δὸς - πονηρίαν P M: *om.* C 40 δὸς αὐτοῖς C P: *om.* M 42 *post* αὐτοῖς *add.* ἀπόδος τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν αὐτοῖς (*i.e.* v. 4d) P 44 χώραν C P M *p. corr.*: χεῖρα M *a. corr.* 46 αὐτοῦ C: αὐτῶν P M 48 ἐγένετο C M: ἐγένετο P

τῆς ψυχῆς, οὐ πρὸς ὄργην ἀληθεστάτην, οὐδὲ συνιδεῖν
50 ἠβουλήθησαν ὅτι ὁ τὴν νίκην χαρισάμενος τὴν ἐκ τῶν
Ἀσσυρίων, οὗτος οὐκ ἂν ὄργῃ ἐχρήσατο βαρεῖα κατ' ἐμοῦ,
ἀλλὰ σωφρονισμῶ μετρίῳ ἐπὶ τῷ βελτίονι.

5c. Καθελεῖς αὐτοὺς καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς.

Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν, φησὶν, ἀσθενεῖς αὐτοὺς
55 ἔργασαι, μηδὲ ὑψωθῶσί ποτε ἐπὶ κακία τὸ ὕψος ἀσκοῦντες.

**6. Εὐλογητὸς κύριος ὅτι εἰσήκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεή-
σεώς μου.**

Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὕτω, φησί, καὶ ἔπραξαν καὶ ἀπολά-
βοιεν· ἐγὼ δὲ οὐ παύσομαι τοῦ ὑμνεῖν τὸν αἴτιον καὶ τῆς
60 νίκης καὶ τῆς ὑγιείας.

7a. Κύριος βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου.

Καὶ ἔστι, φησί, καὶ ἐγένετο.

**7b-c. Ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδιά μου, καὶ ἐβοηθήθην, καὶ
ἀνέθαλεν ἡ σὰρξ μου.**

65 Ἦιδειν γὰρ ὅτι ἐν οὐδενὶ κινδύνῳ ἐπ' ἄλλον ἤλπισα καὶ
πανταχοῦ τὴν βοήθειαν ἐδωρήσατο. Τὸ δὲ «ἀνέθαλεν ἡ
σὰρξ μου» καλῶς εἶπεν· ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀρρωστία ἐμάρανε
τὴν σάρκα καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἤγαγεν, ἡ βοήθεια τοῦ θεοῦ,
φησί, παρεσκεύασεν αὐτὴν ἀναθαλεῖν αὐθις καὶ ἀνθῆσαι.

70 **7d. Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.**

Ἐκουσίαν οὖν μου, φησί, προσαγάγω αὐτῷ τὴν εὐχαρι-
στίαν.

**8. Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ ὑπερασπιστής
τῶν σωτηρίων τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ ἐστίν.**

75 Αὐτός ἐστι, φησὶν, ὁ καὶ τοὺς βασιλέας σώζων καὶ τοὺς

C P M

49 τῆς *C M*: *om.* *P* 54 ἀσθενεῖς αὐτοὺς *C P*: αὐτοὺς ἀσθενεῖς *M*
55 μηδὲ *C P*: μὴ *M* 59 τοῦ *C P*: *om.* *M* 63 μου *C P*: *om.*
M 63/64 καὶ ἐβοηθήθην - μου *P M*: *om.* *C* 65 Ἦιδειν *M*: ἰδεῖν *P*
εἶδε *C* *post* οὐδενὶ *add.* ἐπ' ἄλλῳ *P* 69 ἀναθαλεῖν *C*: ἀναθάλα *P M*
ἀνθῆσαι *C M*: ἀναθῆσαι *P* 71 Ἐκουσίαν *C P*: -σία *M* *post*
φησί *add.* βουλή *M* 73/74 καὶ - αὐτοῦ *P M*: *om.* *C* 74 τῶν
σωτηρίων *M*: τὸ σωτήριον *P* 75 βασιλέας *P M*: -λεῖς *C*

δήμους ὡς βούλεται καὶ ὅτε βούλεται βεβαιωθῆναι τὴν πολιτείαν τῆ εὐλογίᾳ. Ἐπιφέρει γάρ·

9. Σῶσον, κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου καὶ ποιάνον αὐτοὺς καὶ ἔπαρον αὐτοὺς
80 ἕως τοῦ αἰῶνος.

Τὸ «ἔπαρον αὐτοὺς» ἀντὶ τοῦ ὕψωσον λέγει καὶ δόξασον· τὸ δὲ «ἕως τοῦ αἰῶνος» εὐχομένου σημαίνει ἀπληστίαν.

Ψαλμὸς ΚΗ

Ὁ εἰκοστὸς ὄγδοος ψαλμὸς ἐπινίκιός ἐστίν· οὗτος μνήμην τῆς ἀρρωστίας οὐκ ἔχει· εἴρηται δὲ μόνον ἐπὶ εὐχαριστία τῶν γεγονότων ἐπὶ τοῖς Ἀσσυρίοις. Οὕτω γοῦν
5 ἐν προοιμίῳ ἐγκελεύεται ὁ Ἐζεκίας τοῖς ὑπηκόοις πάση προθυμίᾳ θῦσαι τῷ φυλάξαντι τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν ἀβλαβῆ καὶ ἀνέπαφον.

Ib. Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ, υἱοὶ θεοῦ.

«Υἱοὺς θεοῦ» καλεῖ τοὺς πολλῆς τυχόντας παρὰ τοῦ
10 θεοῦ τῆς κηδεμονίας καὶ σωθέντας παραδόξως, ὧν οὕτως ὁ θεὸς ἐφείσατο ὡς υἱῶν.

Ic. Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ υἱοὺς κριῶν.

Ἐντὶ τοῦ κριοῦς νεογνοῦς.

Id. Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν.

4/7 Cf. IV Reg. 19, 35-36, Is. 37, 36-37 et II Par. 32, 21-22

C P M

76 καὶ ὅτε βούλεται P: om. C M βεβαιωθῆναι P M: βεβαιῶν C
76/77 τὴν πολιτείαν M p. corr.: τῆ πολιτεία C P M a. corr. 77 τῆ εὐλο-
γία M: τὴν εὐλογίαν C P 81 post Τὸ add. δὲ C 82 εὐχομένου
C P M p. corr.: -μένης M a. corr.

I Ψαλμὸς ΚΗ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ κη P 3 ἔχει - μόνον C:
ἔχων μόνον δὲ εἰρημένος P M 4 Οὕτω γοῦν P M: διὰ τοῦτο καὶ C
5 post προοιμίῳ add. αὐτῶν C Ἐζεκίας C P: ἰεζεκίας M 5/6
πάση προθυμίᾳ P: πᾶσι σὺν προθυμίᾳ C πᾶσιν προθυμίαν M 6 ναὸν
C P: λαὸν M 7 ἀνέπαφον C P: ἀζήμιον M 10 οὕτως C M:
οὗτος P 12/13 Ἐνέγκατε - νεογνοῦς C P: om. M

15 Πρὸς ταῖς θυσίαις δέ, φησί, φθέγγεσθε περὶ αὐτοῦ καὶ τὰ δόξης καὶ τιμῆς ἄξια.

2a. Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ.

“Ὅσῳ γάρ, φησί, δι’ ὧν εὐγνωμονεῖτε, ἔνδοξον ποιεῖτε τοῦ θεοῦ τὸ ὄνομα, τοσοῦτῳ βεβαιότερον ἔξετε αὐτὸ εἰς
20 βοήθειαν. Ἄχρι τούτου τὰ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν δοξολογιῶν ἐγκελευσάμενος, λέγει λοιπὸν καὶ τὰς αἰτίας δι’ ἃς τὰς θυσίας προσφέρεσθαι παρακελεύεται. Τί γάρ, φησὶν, ἐποίη-
σεν ἐπὶ τοῖς Ἀσσυρίοις; Λοιπὸν διηγεῖται ἀπαγγέλλων αὐτὰ τὰ πράγματα· ἀναγκαῖον γὰρ καὶ τοῦτο εἶδέναι τροπικώτε-
25 ρον. Αἱ γὰρ τροπαὶ αὖξουσι τὰ πράγματα ἵνα παρασκευάσῃ διὰ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν λεγομένων εὐγνωμο-
νεστέρους καθιστᾶν τοὺς τυχόντας τῆς βοηθείας. Τί γάρ φησιν :

**3. Φωνὴ κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ θεὸς τῆς δόξης
30 ἐβρόντησεν, κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν.**

«Ὑδατα» καλεῖ τὸ πλῆθος τῶν Ἀσσυρίων. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι τοσοῦτον πλῆθος ἐτροπώσατο φωνῇ μόνῃ, οὐχ ὄπλων δεηθεῖς, οὐκ ἄλλης τινὸς πολεμικῆς παρασκευῆς, ἀλλ’ ὡς ἐπὶ στρατηγοῦ δεξιοῦ ἤρκεσε τῇ φωνῇ χειρώσασθαι
35 τοὺς πολεμίους. Καὶ διὰ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ὅτι ἀπεφήνατο, εἶπεν ὅτι «ἐβρόντησεν», ἵνα τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀποφάσεως δείξῃ· καὶ ἵνα μὴ τις νομίσῃ τὴν φωνὴν αὐτὸ τοῦτο μόνον εἶναι, φωνὴν ἄπρακτον καὶ ἀνίσχυρον, ἐπιφέρει·

40 **4a. Φωνὴ κυρίου ἐν ἰσχυί.**

Καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ τί;

4b. Φωνὴ κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ.

C P M

15 θυσίαις *C M*: θυσίαι *P* φθέγγεσθε *C*: -σθαι *P M* καὶ τὰ
C M: κατὰ *Peccor.* 18 ποιεῖτε *C M*: -εῖται *P* 19 τοσοῦτῳ *C*:
τοσοῦτο *P* τοσοῦτῳ γε *M* ἔξετε *C M*: -εται *P* 20 καὶ τῶν *C M*:
καὶ τὰ τῶν *P* 22 προσφέρεσθαι *P M*: προφέρεσθαι *C* 22/23 ἐποίη-
σεν ἐπὶ *C P*: *om.* *M* ἐπὶ *Mal. man. mg.* 23 ἀπαγγέλλων αὐτὰ *C*: αὐτὰ
M om. P 26 τοῦ μεγαλείου *C P*: τῶν μεγαλείων *M* λεγομένων
C P: γενομένων *M* 27 καθιστᾶν *P M*: -ισθῶν *C* 29/30 ὁ θεὸς –
πολλῶν *P M*: *om.* *C* 32 τοσοῦτον *C M*: -το *P* 33 πολεμικῆς *C*:
πολέμου *P M* 34 δεξιοῦ *C P*: ἐνδόξου *M* 35 διὰ τοῦτο *C M*:
διὰ τούτου *P* 38 μόνον *C P*: μόνῃ *M*

Ἐντὶ τοῦ ἐν περιφανείᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀποδείξει τῶν πραγμάτων. Εἶτα μεταφέρει τὴν τροπὴν καὶ ἐπάγει·

45 **5a. Φωνὴ κυρίου συντρίβοντος κέδρους.**

Ἄνω καλέσας τοὺς Ἀσσυρίους ὕδατα, ἐνταῦθα πάλιν αὐτοὺς καλεῖ «κέδρους»: διὰ μὲν τῶν ὑδάτων τὸ πλῆθος μηνύων, διὰ δὲ τῆς κέδρου τὸ ὑψηλὸν καὶ ὑπερήφανον. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

50 **5b. Καὶ συντρίψει κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου.**

Ἐπειδὴ γὰρ αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου πασῶν εἰσιν ὑψηλότεραι, παρέβαλε τοὺς Ἀσσυρίους ταῖς κέδροις τοῦ Λιβάνου καὶ ἐπήγαγεν ὅτι συνέτριψε ταύτας ὁ κύριος φωνῇ μόνη. Ὅθεν ἐπιφέρει·

55 **6a. Καὶ λεπτυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τοῦ Λιβάνου.**

«Μόσχον τοῦ Λιβάνου» καλεῖ τὰ μοσχεύματα ἅπερ ἔθος καλεῖν τοῖς φυτουργοῖς· μοσχεύειν γὰρ λέγουσι τὸ τὰ μικρὰ φυτεύειν δένδρα. Ἐπειδὴ οὖν ἐκάλεσε τοὺς Ἀσσυρίους κέδρους τοῦ Λιβάνου καὶ εἶπεν ὅτι συνέτριψεν αὐτοὺς ὁ κύριος, τὸν τρόπον τῆς εὐκολίας σημᾶναι βουλόμενος ἐπήγαγεν ὅτι οὕτως αὐτοὺς συνέτριψεν, ἦγουν τὰς μεγάλας κέδρους, ὡς τὰ μοσχεύματα τὰ ἄρτι τῇ γῆ καταβαλλόμενα. Οὕτω μὲν οὖν, φησί, περὶ τοὺς πολεμίους ἐπέδειξεν ἑαυτὸν, περὶ δὲ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ πῶς;

65 **6b. Καὶ ὁ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερώτων.**

«Ὁ» δὲ «ἠγαπημένος» λαός, φησὶν, ἡμεῖς, ἐγὼ τε καὶ οἱ ὑπήκοοι, οὕτως ἐγενόμεθα φοβεροὶ τοῖς πολεμίοις, ὡς ἔστι φοβερὸν τὸ ζῶον τοῦτο τοῖς λοιποῖς ζώοις δι' ὑπερβολὴν ἰσχύος. Λέγεται γὰρ ἰσχυρότατον εἶναι τοῦτο τὸ ζῶον ὁ

46 v. 3   59 v. 5b

C P M

43 ἀποδείξει C: δεῖξη (sic) P δόξη M post ἀποδείξει add. et postea erasit καὶ ἵνα μὴ τις νομίση C 48 τῆς C P: τοῦ M 53/59 συνέτριψε – ὅτι C M: om. P 55 αὐτὰς C: αὐτοὺς M 57 post φυτουργοῖς add. ἐπήγαγεν οὖν ὅτι συνέτριψεν ὁ κύριος ταύτας φωνῇ μόνη· ὅθεν ἐπιφέρει M λέγουσι C: λέγει M 60 εὐκολίας P M: εὐλογίας C 61 αὐτοὺς C P: αὐτὰς M ἦγουν C: om. P M 62 τὰ^a P: τῶν M om. C 62/63 καταβαλλόμενα C P: -βαλλομένων M 69 ἰσχυρότατον – ζῶον C P: ἰσχυρὸν τὸ ζῶον εἶναι M

70 μονόκερως. Εἰπὼν καὶ περὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ,
πάλιν μεταφέρει τὸν λόγον εἰς τοὺς πολεμίους καὶ φησι·

7. Φωνὴ κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός.

Καὶ τοῦτο τροπικῶς λέγει. Ἐκάλεσε γὰρ ἄνω τοὺς
Ἰσσυρίους ὕδατα διὰ τὸ πλῆθος, εἶτα κέδρους διὰ τὸ ὕψος,
75 νῦν δὲ «φλόγα πυρός» αὐτοὺς καλεῖ διὰ τὸ πάντα
καταναλίσκειν οἷς ἂν ἐμπέσοιεν. Λέγει οὖν ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ
θεοῦ καὶ τὴν φλόγα ταύτην διέκοψε καὶ ἠμαύρωσεν.

8. Φωνὴ κυρίου συσσειόντος ἔρημον, καὶ συσσειήσει κύριος τὴν ἔρημον Κάδης.

80 «Ἐρημον» καλεῖ αὐτὴν τὴν πόλιν τὴν περισωθεῖσαν.
Καλεῖ δὲ αὐτὴν «ἔρημον» ἀπὸ τοῦ ἐλπίσαι τοὺς Ἰσσυ-
ρίους οὕτως αὐτὴν ποιεῖν. Ὡς ἐπεμβαίνων οὖν τοῖς
Ἰσσυρίοις τοῖς νομίσασι νῆρημον ποιεῖν πάντα τὸν τόπον,
οὕτως ἐπήγαγεν ὅτι «συσσειήσει κύριος» ἀντὶ τοῦ ὄν
85 ἐνόμισαν τόπον οἱ Ἰσσυρίοι καλεῖν ἔρημον συνέσεισεν ὁ
θεός, ἐπὶ τῷ τοὺς μὲν ἐλπίσαντας οὕτως ἀπολέσθαι, τὸν δὲ
τόπον αὐθις στηρίξαι. «Κάδης» δὲ τὸν ἅγιον λέγει τόπον
ὄν εἰώθασι Σύροι καλεῖν Κάδδεις· τὸ γὰρ αὐτὸ σημαίνει
ἅγιον τόπον. Εἶτα ἐπιφέρει·

90 **9a. Φωνὴ κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους [καὶ ἀποκαλύψει
δρυμούς].**

Θαυμάσειεν ἂν τις τὸν μακάριον Δαυεῖδ ὁπόση τῇ
ἀκολουθίᾳ ἐχρήσατο ἐν τῇ τροπῇ τῶν ὀνομάτων· πρῶτον
μὲν ὅτι ὕδωρ αὐτοὺς ἐκάλεσε διὰ τὸ πλῆθος, εἶτα ὅτι
95 κέδρους διὰ τὸ ὕψος, εἶτα ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῆς συντριβῆς
μοσχεύματα αὐτοὺς ἀπεκάλεσεν, εἶτα μετὰ τοῦτο διὰ τὸ

74 v. 3 et v. 5a   94 v. 3   95 v. 5b   96 v. 6a

C P M

71 τὸν λόγον C P: τοὺς λόγους M   75 πάντα C P: πάντας M
78 συσσειόντος P M: συσειόντος C   συσσειήσει P M: συσειήσει C
82 ἐπεμβαίνων C P: ἐμβαίνων M   84 post ἐπήγαγεν add. ἀντὶ τοῦ
M   συσσειήσει P M: συσειήσει C   ὄν C: καὶ ὄν P M a. corr. καὶ ἦν
M p. corr.   85 τόπον C P: om. M   86 ἐλπίσαντας P M: -ζοντας C
88 post εἰώθασι add. οἱ M   Κάδδεις P: κάδης C M   90/91 καὶ -
δρυμούς delevi   94 ὅτι¹ C P: om. M   εἶτα ὅτι C P: ὅτι M a. corr.
εἶτα M p. corr.   96 ἀπεκάλεσεν C P: ἐκάλεσεν M   τοῦτο C P: ταῦτα
M

ἀφανιστικὸν αὐτῶν φλόγα, ἀλλ' ὅτε λοιπὸν οἱ πλείους μὲν αὐτῶν ἀνηρέθησαν τῇ τοῦ ἀγγέλου ἐπιστάσει καὶ οἱ περιλειφθέντες ἔφυγον, τούτους νῦν «ἐλάφους» καλεῖ. Τοιοῦτο 100 γὰρ τὸ ζῶον δειλὸν καὶ περὶ τὸ φεύγειν ἐτοιμότατον. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι παρεσκεύασε τοὺς Ἀσσυρίους φυγεῖν ὡς τὰς ἐλάφους.

9b. Καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς.

Ἐπόδειγμα τοῦτο ἐστίν. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι, ὡσπερ 105 ἐν δρυμῶ πολλὰι πολλακίς ἐστᾶσιν ἔλαφοι ὡς μὴ συγχωρεῖν φαίνεσθαι τὸν τόπον, ἐπειδὴν δὲ φύγωσιν αὐταί, ἀποκαλύπτεται ὁ δρυμός, οὕτω, φησί, καὶ ἡ πόλις καὶ τὸ ἅγιασμα ἐπικειμένων μὲν τῶν Ἀσσυρίων οὐκ ἐφαίνετο, ἀναιρεθέντων δὲ ἢ καὶ φυγόντων, ἀπεκαλύφθη λοιπὸν καὶ 110 ἐφάνη τῆς πόλεως ἢ εὐπρέπεια. Ὅθεν ἐπιφέρει:

9c. Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν.

Ὡσπερ ἀναπνεύσαντος, φησί, τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως ἔξεστι λοιπὸν τοῖς ἐνοικοῦσιν εἰσιέναι πάλιν εἰς τὸν οἶκον καὶ δοξάζειν τὸν σῶσαντα. Εἶτα ἐπιφέρει:

115 10. Κύριος τὸν κατακλισμὸν κατοικιεῖ, καὶ καθιεῖται κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα.

Πάλιν «κατακλισμὸν» τὸν αὐτὸν τόπον καλεῖ τὸν ἅγιον καὶ τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πολέμιοι τῷ πλήθει ὡσπερ κατακλισμὸν ἐπιφέρειν τοῖς τόποις ἠπειλοῦν, λέγει οὖν 120 δόξαν τῷ θεῷ πάλιν ὁ προσδοκηθεὶς τόπος κατακλύζεσθαι καὶ οἰκεῖται καὶ ἔχει τὸν θεὸν καθεζόμενον ἐπ' αὐτοῦ καὶ βασιλεύοντα εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶτα, ὅπερ αὐτῷ σύνηθές ἐστίν,

---

97 v. 7

C P M

98 *post* ἀνηρέθησαν *add.* ἐν P 99 τούτους C M: τὰς P Τοιοῦτο P M: -τον C 100 *post* καὶ *add.* τὸ P 105 ὡς C M: *om.* P 106 ἐπειδὴν C P: ἐπειδὴ M *post* φύγωσιν *add.* τὸν τόπον C 107 οὕτω, φησί, καὶ C M: οὕτω καί, φησι P 108 μὲν C P: *om.* M 111/114 Καὶ - σῶσαντα. Εἶτα ἐπιφέρει (Εἶτα ἐπιφέρει *om.* M) P M: *om.* C 115 *post* κατακλισμὸν *add.* αὐτοῦ C κατοικιεῖ P M: κατοικεῖ C 117 τὸν αὐτὸν τόπον C P: αὐτὸν τὸν τόπον M 119 οὖν M: ὅτι P ὅτι οὕτω C 120 *post* θεῷ *add.* ἔχειν *Mal.man.* 121 καθεζόμενον ἐπ' αὐτοῦ C: καθεζόμενον P M

εἰς τὴν εὐλογίαν τοῦ λαοῦ καταλήγει τὸν λόγον. Ἐπάγει γάρ·

- 25 **11. Κύριος ἰσχύον τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει, κύριος εὐλογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ.**

Ψαλμὸς $\overline{\text{ΚΘ}}$

Ὁ εἰκοστὸς ἑνατος ψαλμὸς, καθὼς καὶ ἔμπροσθεν εἴρηται, μνήμην ἔχει καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς ἀρρωστίας τοῦ Ἐζεκίου καὶ τῆς νίκης τῆς ἐπὶ τοῖς Ἀσσυρίοις. Πρότερον δὲ τῆς ἀρρωστίας μνημονεύει καὶ φησιν·

2. Ὑψώσω σε, κύριε, ὅτι υπέλαβές με καὶ οὐκ εὐφρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ.

Τὸ «Ὑψώσω σε» ἀντὶ τοῦ ὑψηλὰ περὶ σοῦ εἶπω, ὅτι ἐφρόντισάς μου καὶ τῆς ἀρρωστίας ἀπήλλαξάς με καὶ ἐνέκοψας τοῖς ἐχθροῖς μου τὴν εὐφροσύνην. Δῆλον γάρ ὅτι οἱ ἀσεβεῖς οὐκ ἠύφραίνοντο ἐπὶ τῇ ζωῇ τοῦ εὐσεβοῦντος βασιλέως.

3. Κύριε, ὁ θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἰάσω με.

Ταῦτα σαφέστερόν ἐστιν εὐρεῖν παρὰ τῷ Ἡσαΐα. Ἀπεστάλη γάρ, φησί, πρὸς τὸν Ἐζεκίαν Ἡσαΐας ὁ προφήτης καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν ὡς ἀπὸ τοῦ θεοῦ· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, μέλλεις γὰρ ἀποθνήσκειν. Καὶ στραφεὶς ἐκτενωσ ἐκλαυσε καὶ εἶπε· Μνήσθητι, κύριε, ὅτι ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου πάσῃ ὁδῷ δικαιοσύνης. Καὶ αὐθις ἀποστέλλεται ὁ προφήτης πρὸς αὐτὸν καὶ φησιν· Ἦκουσα τῆς προσευχῆς σου καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου· καὶ ἰδοὺ προστίθημι πρὸς τὴν ζωὴν σου ἔτη δεκαπέντε. Αὐτὰ οὖν ταῦτα προφητεύει ὁ

2/3 Cf. Ps. 26, arg. 3/4 Cf. IV Reg. 19,35 - 20,11, Is. 37,36 - 38,20 et II Par. 32,21-24 16/17 Cf. Is. 38, 1 et IV Reg. 20, 1 18/19 Cf. Is. 38, 3 et IV Reg. 20, 3 20/22 Is. 38, 5, IV Reg. 20, 5-6 et II Par. 32, 24

C P M

123 καταλήγει C M: -γειν P 125 τῷ λαῷ C P: τὸν λαὸν M

1 Ψαλμὸς $\overline{\text{ΚΘ}}$ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ $\overline{\text{κθ}}$ P 2 καὶ C P: om. M

3 post ἀπαλλαγῆς add. καὶ M 9 ἀπήλλαξάς με C M: με ἀπήλλαξας P 11 ἠύφραίνοντο C P: εὐφραίνονται M 13 ἰάσω με C M: ἰάσομαι P 14 post Ταῦτα add. ἔτι M

μακάριος Δαυεὶδ καὶ φησιν ἐκ προσώπου αὐτοῦ· «Κύριε, ὁ θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴασω με».

25 **4a-b.** Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἄδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.

Εἰς τὸν θάνατον λέγει πάλιν. Τί οὖν ;

5. Ψάλατε τῷ κυρίῳ, οἱ ὅσοι αὐτοῦ, καὶ ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ.

30 Τοὺς εὐσεβοῦντας αὐτῷ πάντας καλεῖ. Τούτους γὰρ καλεῖ «ὀσίους» τοὺς ἀνακειμένους τῷ θεῷ. Ὅσοι οὖν, φησί, μετ' ἐμοῦ τὴν εὐσέβειαν ἐπιτηδεύετε καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιγράφεσθε θεὸν καὶ κηδεμόνα, λαβόντες ἀφορμὴν τῶν εἰς τὸν θεὸν ὕμνων τὴν κατ' ἐμὲ ὑπόθεσιν, χρήσασθε ταύτῃ εἰς
35 δαψίλειαν. Τὸ δὲ «τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ» τίνος ἔνεκα ;

6a-b. Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ.

Καλῶς τὴν ζωὴν τῷ θελήματι συνῆψεν, τὴν δὲ ὀργὴν τῷ
40 θυμῷ, δείξας ὅτι τὸ μὲν τῆς ζωῆς θελητὸν αὐτῷ ἐστὶ, τὸ δὲ τῆς ὀργῆς ἢ ἀφ' ἡμῶν ἀνάγκη καὶ ἢ χρεία παρασκευάζει. Εἶτα μέμνηται αὐτοῦ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ κατὰ τοὺς πολεμίους.

6c-d. Τὸ ἐσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωὶ
45 ἀγαλλίασις.

Οὕτω γὰρ καὶ ἐγένετο· πολλὰ ἐν τῇ ἐσπέρα ἀπειλοῦντες οἱ Ἀσσύριοι ἐν πένθει ἔβαλλον τοὺς Ἰσραηλίτας, ἀλλὰ τοῦ ἀγγέλου ἐπιστάντος καὶ ἀνελόντος τοὺς Ἀσσυρίους, καταλαβῶν ὁ ὀρθρος τοὺς μὲν νεκροὺς ἀπέδειξεν, Ἰσραηλίτας
50 δὲ ἐν εὐφροσύνῃ κατέστησεν. Τοῦτο οὖν λέγει «Τὸ ἐσπέ-

C P M

24 ἴασω με C M: ἴασομαι P post με add. ταῦτα ἔτι σαφέστερόν ἐστιν εὐρεῖν M 28 Ψάλατε M: ψάλλατε C P 29 τῇ μνήμῃ C M: τὴν μνήμην P 30 εὐσεβοῦντας C P: συνευσεβοῦντας M 30/31 Τούτους γὰρ καλεῖ P M: om. C 31 Ὅσοι C P: ὀσίως M 33 ἀφορμὴν C: om. P M 34 ἐμὲ C: ἐμοῦ P M ταύτῃ C: om. P M 35 τῇ μνήμῃ C M: τὴν μνήμην P 40 τὸν C M: τὸν P θελητὸν C M: -τὴν P αὐτῷ C M: αὐτὸ P 42 καὶ C P: om. M 47 ἔβαλλον C: περιέβαλον P M

ρας αὐλισθήσεται κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρῶτῃ ἀγαλλίασις». Ἄλλ' ἐγὼ, φησὶν ὁ Ἐζεκίας, οὐκ ἀκολουθῶς ποιῶν ἐφυσιώθην τὴν γνώμην, νομίσας τὴν ἐμὴν ἀρετὴν αἰτίαν γεγενῆσθαι τῆς νίκης, ὅθεν καὶ ἐκονδυλίσθην. Ἐξομολογού-
55 μενος οὖν αὐτοῦ ταύτην τὴν γνώμην, ἐπιφέρει·

7. Ἐγὼ δὲ εἶπον ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα.

“Ὅτε οὖν, φησί, τῆς τοσαύτης ἔτυχον εὐεργεσίας, ἐνόμισα ἄτρεπτος διαμένειν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς.

60 **8a. Κύριε, ἐν τῷ θελήματί σου παράσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν.**

Ἦγνόουν δὲ ὅτι τὸ σὸν ἐστὶ θέλημα τὸ ποιοῦν με ἔνδοξον καὶ παρασκευάζον τὴν ἐμὴν βασιλείαν εὐπρεπῆ γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ λέγει «τῷ κάλλει μου», κάλλος αὐτοῦ
65 τὴν βασιλείαν καλῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ ἐλογισάμην, τί;

8b. Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος.

Πρὸς ὀλίγον δέ, φησί, διὰ τὴν τοιαύτην μου γνώμην
70 παρεκκλίνας τὸ πρόσωπόν σου, πάντα τὰ κατ' ἐμὲ ἔνδοξα καὶ θαυμαστὰ ἐν ταραχῇ κατέστησας καὶ ἐν σάλῳ καὶ ἐν κινδύνῳ. Τί οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν;

9. Πρὸς σέ, κύριε, κεκράζομαι καὶ πρὸς τὸν θεόν μου δεηθήσομαι.

75 Ἄλλὰ τοῦ λοιποῦ, φησὶν, ἐπιγινώσκω τὸν αἴτιον καὶ οὐκ ἀποστήσομαι τοῦ παρὰ σοῦ εἰδέναι ἔχειν πάντα τὰ ἀγαθὰ. Τὸ δὲ «Πρὸς σέ, κύριε, κεκράζομαι καὶ πρὸς τὸν θεόν μου δεηθήσομαι», ἔθος ἐστὶ τῇ γραφῇ κεχρηῆσθαι τῷ σχήματι τούτῳ· καὶ ἔστιν οὐκ ἀποστροφή προσώπων τὸ τοιοῦτον
80 σχῆμα. Οὐδὲ γὰρ ἄλλον λέγει τὸν κύριον καὶ ἄλλον τὸν θεόν, εἰ μὴ πού τις ὑπολάβοι προφητικῶ ὄμματι τὸν

C P M

52/53 ἐφυσιώθην P M: -θη C 54 ἐκονδυλίσθην P M: ἔπεσον C
59 διαμένειν C P: μένειν M 65 καλῶν C P: καλεῖ M 67 δὲ
P M: om. C ἐγενήθην M: ἐγεννήθην P ἐγενήθη C 70 παρεκκλίνας
C M: παρέκλινας P 75 τὸν P M: τὸ C 76 τοῦ C P: τῆς M
πάντα τὰ ἀγαθὰ C M: τὰ ἀγαθὰ πάντα P 79 οὐκ ἀποστροφή C:
τῇ ἀποστροφῇ P ἀποστροφή M τοιοῦτον C M: -το P 81 πού
C P: om. M τις M: τίς C P

πατέρα αινίττεσθαι καὶ τὸν υἱόν. Εἶτα καὶ εὐλόγους αἰτίας λέγει ἃς ἐν τῷ καιρῷ τῆς δεήσεως εἰπὼν ἔτυχε τῆς φιλανθρωπίας. Τί γὰρ ἔλεγε τότε ;

85 **10. Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν ; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χοῦς ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου ;**

Ταῦτα, φησίν, εἶπον ἀρρωστῶν ὅτι ἐὰν ἀποθάνω, συναποκέκλεισταί μοι καὶ τὰ τῆς εὐχαριστίας. Ἐὰν δὲ τύχῃ τῆς
90 βοηθείας, ἔσομαι εὐχάριστος, αὐτῆς τῆς εὐεργεσίας οὐ συγχωρούσης με ἡσυχάζειν, κινούσης δέ με αἰεὶ πρὸς ὕμνους καὶ δοξολογίας τοῦ αἰτίου. Καὶ τοῖς εὐλόγοις, φησί, τούτοις προσχῶν ὁ θεός.

11a-12a. Ἦκουσε κύριος καὶ ἠλέησέ με, κύριος ἐγενήθη 95 βοηθός μου. Ἔστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμοί.

Τὸ γὰρ πένθος ὃ προσεδόκων ἔχειν καὶ τὸν κοπετόν ὃν ἠλπίζον ἐπ' ἐμοὶ γίνεσθαι, τοῦτον ἔστρεψεν ὁ θεὸς βουλευθεῖς εἰς χαρὰν καὶ εὐφροσύνην ἐμήν.

12b. Διέρρηξας δὲ τὸν σάκκον μου καὶ περιέζωσάς με 100 εὐφροσύνην.

Ἀναμίγνυσι καὶ τὰ τῆς ἀρρωστίας καὶ τὰ τοῦ πολέμου. Ὅπηνίκα γάρ, φησίν, ἐπέστησαν οἱ πολέμιοι, σάκκον περιβαλόμην – καὶ γὰρ οὕτως ἐγένετο – ἀλλά, τῆς νίκης ἐπιφανείσης, διερράγη ὁ σάκκος καὶ ἐνεδυσάμην εὐφρο-
105 σύνην.

**13a. Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου καὶ οὐ μὴ κατα-
νυγῶ.**

Διὰ ταύτην οὖν, φησί, τὴν αἰτίαν ἢ βασιλεία μου πᾶσα καὶ ἡ τιμὴ σοι ἀνατεθήσεται τῷ θεῷ εἰς εὐχαριστίαν, καὶ οὐ
110 μεταμελήσει μοι ταύτης τῆς γνώμης, ὥσπερ μετεμέλησέ μοι ἐπὶ τῇ προτέρᾳ, ἐφ' ἣ τὴν ἀρετὴν τὴν ἐμήν ἐνόμιζον αἰτίαν

C P M

85 *post* Τίς *add.* ἢ P 86/87 Μὴ – σου P M: *om.* C 88/89
συναποκέκλεισταί C P: ἀποκέκλεισταί M 91 με² C P: μου M 92
φησί C P: *om.* M 94 ἠλέησέ C P: ἐλέησέν M ἐγενήθη C M:
ἐγεννήθη P 97 ἐμοί C P: ἐμέ M ἔστρεψεν C M: ἔτρεψεν P
99 δὲ C P: *om.* M 103 περιβαλόμην P M: περιβαλλόμην C
106 ψάλλῃ M: ψάλλῃ C P 111 τὴν ἀρετὴν τὴν ἐμήν P M: τὴν ἐμήν
φρόνησιν τὴν ἐμήν δύναμιν καὶ δυναστείαν C

εἶναι τῆς νίκης. Τὸ γὰρ «οὐ μὴ κατανυγῶ» τοῦτο λέγει ὅτι οὐ μεταμελήσει μοι ἐπὶ τοῖς νῦν βουλεύμασιν ὡσπερ ἐπὶ τοῖς προτέροις. Καὶ ἐπιφέρει·

115 **13b. Κύριε ὁ θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαί σοι.**

Καὶ ἐν τῷ Ἑσαΐα οὕτως εἶπεν ἐν τῇ ὥδῃ· Οὐ παύσομαι γάρ, φησὶν, εὐλογῶν σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα εἶπεν· «Κύριε ὁ θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαί σοι».

Αὕτη τῶν τεσσάρων τούτων ψαλμῶν ἡ ἑρμηνεία καὶ αὕτη ἡ ὑπόθεσις. Γελοιώταται δέ εἰσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ψαλμῶν καὶ οὐκ ἄν τις δυνηθεῖη κατασχεῖν ἑαυτοῦ εἰ λογίσοιτο τῶν ἐπιγραψάντων τὰς κενολογίας.

125 Πρῶτον μὲν γὰρ τῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ ψαλμῷ ἐπιγέγραπται· Ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ· πρὸ τοῦ χρισθῆναι. Τίς δὲ τῶν νοῦν ἔχόντων τοῦτο ὑπολάβοι ὅτι ψαλμὸν πρὸ τῆς κρίσεως ἐποίησεν ὁ Δαυεῖδ; Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ νέον τῆς ἡλικίας ἄπιστον καὶ ἀβέβαιον ἦν περὶ τὴν τῶν ψαλμῶν ποίησιν. Εἰ 130 δέ τις δοίη καὶ ἀγχίνουεν εἶναι τὸ παιδάριον, πῶς ἔγραφεν ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος; Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ πνεύματος ἔγραφε, περιττὸν ἦν τὸ χρίσμα, περιττὴ τοῦ Σαμουὴλ ἡ ὁδός, περιττὴ καὶ αὕτη ἔμελλεν ἢ χάρις εἶναι. Ἄλλὰ τί μὲν ἡβουλήθησαν εἰς 135 τοῦτον ἐπιγράψαι τὸν ψαλμὸν, οὐδὲ αὐτὸς ἐπίσταμαι, οἶμαι δὲ οὐδὲ τοὺς ἐπιγράψαντας εἰδέναι. Τῷ δὲ εἰκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ ἐπιγέγραπται· Ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ, οὐδὲ τὸ ἄρθρον εἰς ἄγνοιαν· φασὶν γὰρ ὅτι ὅτε μὲν τοῦ Δαυεῖδ λέγει, παρ' αὐτοῦ εἴρηται ὁ ψαλμός, ὅτε δὲ τῷ Δαυεῖδ, εἰς αὐτὸν 140 εἴρηται παρ' ἄλλου. Ἄλλὰ τὸν μὲν εἰπόντα εἰς τὸν Δαυεῖδ

117/119 Is. 38, 20 (= Od. 11, 20a-b)   126 Ps. 26, 1a   137 Ps. 27, 1a

C P M

123 ἑαυτοῦ P M: ἑαυτὸν C   125 Πρῶτον μὲν P M: εὐθὺς C
 126 χρισθῆναι C *Me corr.*: χρισθῆ P   127 τοῦτο C M: -τον P
 129 τὴν - ποίησιν C M: τῇ τῶν ψαλμῶν ποιήσει P   130 εἶναι
 C P: *om.* M   132/133 χρίσμα M: χάρισμα C P   133 περιττῆ²
 C M: περὶ τῆ P   134 ἔμελλεν C M: ἡμελλεν P   ἡβουλήθησαν
 C P: ἡβουλήθη M   137/138 οὐδὲ - ὅτι M: καὶ φησὶν ὅτι C οὐδὲ
 τοῦτο ἄργον εἰς ἄποιαν (*sic*): φασὶν γὰρ ὅτι P   138 τοῦ M: τὸν C τῷ
 P   139 τῷ C M: τοῦ P

οὐκ ἐπέγραψαν, δηλονότι μὴ ἔχοντες τοῦτον δεῖξαι· οὐδὲ γὰρ ἔγνωμέν τινα λαβόντα χάρισμα τοιοῦτον, εἰ μὴ τὸν Δαυεῖδ μόνον. Προφητείας μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἠξιώθησαν, εὐρύθμου δὲ μελωδίας μετὰ προφητείας οὐδεὶς ἕτερος
 145 ἠξιώθη. Οἱ δὲ ᾠδοὶ ἢ οἱ ψαλτωδοὶ οἱ λεγόμενοι παρὰ τῆ θείᾳ γραφῆ οὐκ αὐτοὶ τοὺς ψαλμοὺς ἐποίουν, ἀλλ' ἢ μόνον ἔψαλλον τῆ φωνῆ ἢ μετὰ τῶν ὀργάνων· τοὺς δὲ ψαλμοὺς ἐλάμβανον παρὰ τοῦ Δαυεῖδ. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ εἰκοστοῦ ἐβδόμου ψαλμοῦ.

150 Ὁ δὲ εἰκοστὸς ὄγδοος ἐπιγέγραπται· Ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ· ἐξοδίου σκηνῆς. Αἰνίττεται δέ, ὡς οἶμαι, ἢ ἐπιγραφῆ ὅτι ἐλέχθη ὁ ψαλμὸς περὶ τὴν ἐξοδὸν τῆς ἑορτῆς τῆς σκηνοπηγίας. Ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας ἐόρταζον τὴν ἑορτὴν τὴν λεγομένην σκηνοπηγίαν, καὶ σημαίνει ὅτι περὶ τὴν ἐξοδὸν
 155 τῆς ἑορτῆς ἐλέχθη. Ποίαν οὖν λοιπὸν ἀκολουθίαν ἔχει τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν; Οὐδαμοῦ γὰρ σκηνῆς ἢ σκηνοπηγίας φαίνεται μνημονεύσας, ἄλλως τε, ὅτε πρῶτον ἐσκηνώσαντο, οὐπω ἦν ὁ ναὸς οὐδὲ ἡ πόλις αὐτῶν. Ἀλλὰ πανταχοῦ νίκης κατὰ πολεμίων καὶ τούτων βαρυτάτων ὁ
 160 ψαλμὸς μνημονεύει. Βαρύτερον δὲ Ἀσσυρίων οὐκ ἔσχον ἀφ' οὗ τὴν πόλιν εἶχον.

Πάλιν ὁ εἰκοστὸς ἑνατος ψαλμὸς ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως· Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου· Δαυεῖδ, καὶ σημαίνει ἢ ἐπιγραφῆ ὅτι ὡς μέλλων ἐγκαινίζειν

150/151 Ps. 28, 1a   163/164 Ps. 29, 1

C P M

141 ἐπέγραψαν *M*: -ψε *C P* τοῦτον δεῖξαι *C*: *om.* *P M* 142 χάρισμα τοιοῦτον *C*: τοιοῦτον χάρισμα *M* χαρίσματα τοιαῦτα *P*
 142/143 τὸν Δαυεῖδ μόνον *C M*: τῷ δαυεῖδ μόνω *P* 145 ἢ οἱ ψαλτωδοὶ οἱ *P M*: οἱ καὶ ψαλμωδοὶ *C* 152 ὁ *C P*: *om.* *M* 153/157 Ἑπτὰ - σκηνοπηγίας *C P*: *om.* *M* (*sed vide infra l. 158*) 153/154 τὴν λεγομένην σκηνοπηγίαν *C*: τῶν λεγομένων σκηνοπηγιῶν *P* 156 *post* ῥήματα *add.* τὰ *P* *post* γὰρ *add.* κινήσεις *P* 157 φαίνεται *C P*: ἣς φαίνεται *M* 158 ἐσκηνώσαντο *C*: ἐσκηνήσαντο *P M* αὐτῶν *C P*: λοιπὸν ἀκολουθίαν οὐκ (οὐκ *al. man. sup. l.*) ἔχει τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν. οὐδαμοῦ γὰρ σκηνῆς ἢ σκηνοπηγίας φαίνεται μνημονεύσας. ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας ἐόρταζον τὴν ἑορτὴν τῶν λεγομένων σκηνοπηγιῶν (σκηνοπηγιῶν *a. corr.*) καὶ σημαίνει ὅτι περὶ τὴν ἐξοδὸν τῆς ἑορτῆς ἐλέχθη. ποίαν οὖν φαίνεται ἀκολουθίαν ἔχειν (ἀκολουθίαν ἔχειν *al. man. sup. l.*) πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην; οὐδεμίαν. οὐπω γὰρ ἦν ὁ ναὸς οὐδὲ ἡ πόλις αὐτῶν *M* 160 Βαρύτερον δὲ Ἀσσυρίων *P M*: βαρυτέρους δὲ πολεμίους τῶν ἀσσυρίων (*sic*) *C* 164 ὡς *P M*: *om.* *C*

165 τὸν ναὸν τὸν κτισθησόμενον προέγραψε ψαλμὸν πρέποντα
 τοῖς ἐγκαινίοις. Ὅτι δὲ τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν
 ἀπάδει καὶ ὁ μικρὸν ἐπιστήσας γινώσεται. Τί γὰρ ἤρμοζε
 τῷ ἐγκαινισμῷ τοῦ ναοῦ τὸ λέγειν τὸν Δαυεῖδ· Διέρρηξας
 τὸν σάκκον μου καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην ἢ ὅτι· Κύριε,
 170 ἀνήγαγες ἐξ ἄδου τὴν ψυχὴν μου ἢ ὅτι· Ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν
 καταβαινόντων εἰς λάκκον;

Ἄλλὰ εὐδηλον ὅτι, καθὼς εἴρηται, τῷ Ἐζεκία ἀρμόζουσι
 λεχθέντα παρὰ τοῦ μακαρίου Δαυεῖδ πολὺ πρὸ τῶν πρα-
 γμάτων. Τοιαύτη γὰρ τῆς προφητείας ἢ χάρις, πόρρωθεν
 175 προβλέπουσα τὰ πράγματα καὶ προδιδάσκουσα τοὺς
 ἀνθρώπους ὅτι οὐδὲ ὁ θεὸς ἀμελεῖ τῶν ἀνθρώπων, καὶ
 τοῖς ἀνθρώποις ἀρμόδιόν ἐστι τυχοῦσι τῆς βοηθείας εὐχα-
 ριστεῖν καθόλου τῷ σώσαντι.

Ψαλμὸς ᾠ

Ὁ τριακοστὸς ψαλμὸς μεταξύ. Βαβυλωνιακὸς ὢν, παρέγ-
 κεται τοῖς τὴν ὑπόθεσιν τὴν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν περιέχου-
 σιν· ἀμέλει μετὰ τοῦτον εὐθύς ὁ τριακοστὸς πρῶτος καὶ ὁ
 5 τριακοστὸς δεύτερος καὶ ὁ τριακοστὸς τρίτος τῆς αὐτῆς
 ὑποθέσεως εἰσι τῆς κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ὡσπερ εἰσὶν οἱ
 ἔμπροσθεν ὁ εἰκοστὸς ἕκτος καὶ ὁ εἰκοστὸς ἕβδομος καὶ ὁ
 εἰκοστὸς ὄγδοος καὶ ὁ εἰκοστὸς ἕνατος. Αἴτιον δὲ τούτου
 ὅπερ εἴρηται καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ψαλμῶν, ὅτι οὐ
 10 κατὰ τάξιν συνετέθησαν οἱ ψαλμοί, ἀλλὰ καθὼς εὐρέθησαν
 συνηρμόσθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπώλετο τὸ βιβλίον κατὰ τὸν
 καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας, μετὰ τὴν ἐπάνοδον διεσκορπι-
 σμένοι ἠύρισκοντο καὶ εὕρισκόμενοι οὕτως συνετίθεντο.

168/169 Ps. 29, 12b   169/170 Ps. 29, 4a   170/171 Ps. 29, 4b   172/174 Cf.
 arg.

9 Cf. Prolog. 107-108

C P M

165 προέγραψε C M: προσέγραψε P   168 τὸν C M: τῷ P   173
 λεχθέντα C: λεχθέντες P M   πολὺ πρὸ τῶν C M: πολυτρόπων P
 174 post γὰρ add. πρὸ P   175 προδιδάσκουσα P M: διδάσκουσα C
 175/176 τοὺς ἀνθρώπους C P: τοῖς ἀνθρώποις M   176 ὁ C M:
 om. P

I Ψαλμὸς ᾠ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ ᾠ P   3 τοῖς P M: εἰς C
 3/6 περιέχουσιν (-χουσαν C) – Ἐζεκίαν C P: om. M   8 καὶ ὁ
 εἰκοστὸς ἕνατος C: καὶ κθ M om. P   II συνηρμόσθησαν P M: om. C
 12/13 διεσκορπισμένοι C M: διασκορπισμένοι P   13 ἠύρισκοντο
 C P: εὕρισκοντο M   συνετίθεντο ego: συνετίθεντο codd.

Συνέβαινεν οὖν καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας τῆς αὐτῆς ὑποθέ-
 15 σεως ὄντας εὐρέθηται, καὶ πάλιν τὸ ἀνάπαλιν, ἄλλον
 πολλάκις μεταξὺ εὐρίσκεισθαι ἄλλην ἔχοντα τὴν ὑπόθεσιν
 τῶν τὴν ὁμοίαν κεκτημένων αἰτίαν· οἷος καὶ οὗτος εὐρέθη
 μεταξύ, καθὼς εἴρηται, Βαβυλωνιακὸς ὢν, τῶν ψαλμῶν τῶν
 περιεχόντων τὴν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ὑπόθεσιν. Ἔχει δὲ
 20 οὗτος ὁ τριακοστὸς ἐπιγραφὴν ὁμοίως οὐδὲν συμβαλομένην
 τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ· ἐπιγέγραπται γάρ· **(I) Εἰς τὸ τέλος·
 ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ· ἑκστάσεως.** Τί δὲ βούλεται ἡ ἑκστασις
 τῷ ἐπιγράψαντι; Αὐτὸς εἰδείη πλέον ὁ ἐπιγράψας· οἶμαι δὲ
 σημαίνειν αὐτὸν ἔκπληξιν τοῦ προφήτου ἐπὶ ταῖς
 25 παραδοξοποιΐαις τοῦ θεοῦ. Τοῦτο μὲν οὖν ἡ ἐπιγραφὴ. Ὁ
 δὲ ψαλμὸς εὐδηλον ὅτι αἰτήσεως γέμει. Αἴτησις δὲ δωρεῶν
 πρὸς ἔκπληξιν ἤδη δοθεισῶν εὐεργεσιῶν πολὺ διενήνοχεν.
 Αἰτεῖ γὰρ ὁ μήπω λαβῶν, ἐκπλήττεται δὲ ὁ πολλὰ λαβῶν.
 Ἄλλ' ὅπερ εἶπομεν, ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ εἴρηται τοῦ
 30 ὄντος ἐν Βαβυλῶνι, παρακαλοῦντος δὲ καὶ δεομένου τοῦ
 θεοῦ ὥστε λυθῆναι μὲν αὐτοῖς τὰ τῆς αἰχμαλωσίας, ἐπανα-
 λαβεῖν δὲ τὰ οἰκεία καὶ φθάσαι τὸν ναὸν τὸν ἅγιον καὶ τὴν
 πόλιν αὐτὴν τὴν ἁγίαν.

2a. Ἐπὶ σοί, κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνθείην εἰς τὸν
 35 **αἰῶνα.**

Καὶ ἐνταῦθα ἔδειξεν Ἰσραηλίτας ὠφεληθέντας ὑπὸ τῆς
 συμφορᾶς. Τὸ γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἐπὶ σοὶ λοιπὸν ἐλπίζω
 μηνύοντός ἐστιν ὅτι πρὸ τούτου κατωλιγώρουν τοῦ θεοῦ,
 ὑπὸ δὲ τῶν συμφορῶν ἐπαιδεύθησαν μὴ ἐπ' ἄλλον ἔχειν
 40 τὰς ἐλπίδας ἢ ἐπὶ τὸν σῶζειν δυνάμενον. Καὶ διὰ τοῦτο
 ἐπήγαγεν· «μὴ καταισχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα» ἀντὶ τοῦ μὴ
 ἐγκαταλειφθείην εἰς τὸ διηνεκές. Διορθωσάμενος γάρ μου
 τὰς ὁδοὺς δίκαιός εἰμι τυχεῖν φιλανθρωπίας. Ὅθεν ἐπιφέ-
 ρει·

C P M

14 τρεῖς καὶ τέσσαρας C: τρίτος καὶ τέταρτος P γ̄ καὶ δ̄ M 14/15
 τῆς - ὄντας C P: ὄντας τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως M 15 ἄλλον C M:
 ἑναδὸν (sic) P 17 τὴν PM: om. C οἷος C P: οἶον M 20
 συμβαλομένην C P: συμβαλλομένην M 23 τῷ ἐπιγράψαντι C M: τῶν
 ἐπιγραψάντων P εἰδείη C M: εἶδη ἢ P 27 ἤδη C P: om. M
 δοθεισῶν C M: δοθεῖς τῶν δοθεισῶν P 28 Αἰτεῖ γὰρ C M: ἐτι
 γὰρ αἰτεῖ P δὲ C M: om. P ἐκπλήττεται - λαβῶν C: om. PM
 30 δὲ C: om. PM 36 ἔδειξεν - ὠφεληθέντας PM: ἔδειξε τοὺς
 Ἰσραηλίτας C

45 **2b.** Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαί με καὶ ἐξελοῦ με.

Δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὴν φιλανθρωπίαν ἐκάλεσε δι' ὃν εἰρήκαμεν τρόπον· δίκαιον γὰρ ἦν τὸν διορθωθέντα καὶ φιλανθρωπίας ἀξιωθῆναι.

3a-b. Κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ ἐξελέ-
50 σθαι με.

«Ἐξελέσθαι» τῆς αἰχμαλωσίας λέγει καὶ τῶν ἐπικειμένων Βαβυλωνίων.

3c-d. Γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς οἶκον
καταφυγῆς τοῦ σῶσαί με.

55 Ὅταν ὑπόδειγμα μεῖζον οὐκ ἔχει εἰπεῖν, ἔλαττον λέγει· οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ὁ οἶκος σῶζει τὸν καταφυγόντα ὡς ὁ θεός, ἀλλ' ὁμως ἔλαττον λέγει τὸ ὑπόδειγμα ἵνα δείξῃ ὅτι καθ' οἶον δὴ ποτε ὑπόδειγμα βούλεται ὁ θεός, κατὰ τοῦτο σῶζει.

60 **4.** Ὅτι κραταίωμά μου καὶ καταφυγή μου εἶ σύ, καὶ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὀδηγήσεις με καὶ διαθρέψεις με.

«Κραταίωμα» ἀντὶ τοῦ ἰσχύς μου καὶ δύναμις εἰς τὸ μὴ ἀνατραπῆναι. Ἐκ τῆς αὐτῆς οὖν βοηθείας, φησί, καὶ ἐπαναγάγέ με.

65 **5a.** Ἐξάξεις με ἐκ παγίδος ταύτης ἧς ἔκρυψάν μοι.

«Παγίδα» τὴν αἰχμαλωσίαν λέγει.

5b. Ὅτι σὺ εἶ ὁ ὑπερασπιστής μου, κύριε.

Σὺ γὰρ μου, φησί, πάντοτε ὑπερήσπισας ὡς ἐν πολέμῳ ὑπερασπίζουσιν οἱ δυνατώτεροι τῶν ἀσθενεστέρων. Λέγει
70 δὲ τὰ παλαιὰ τὰ κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰ κατὰ Χαναναίους καὶ τὰ ἐξῆς ἅπαντα.

6a. Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου.

C P M

45 ἐξελοῦ με M: ἐξελοῦμαι C P 53 ὑπερασπιστὴν C P: -στής M
55 ἔχει C a. corr. P M: ἔχη C p. corr. 56 γὰρ C P: om. M ὁ
C M: om. P 60/61 καὶ ἔνεκεν - διαθρέψεις με P M: om. C 63
ἀνατραπῆναι C M: ἐντραπῆναι P 68 μου P M: om. C 70 καὶ²
C P: om. M 71 ἅπαντα C M: πάντα P 72 παραθήσομαι C M:
παρατίθημι P

Νῦν οὖν, φησίν, ἐπειδὴ πολλαὶ κατὰ ταῦτὸν συνέσχον με συμφοραὶ καὶ βοήθειαν ἄλλην ἀνάλογον οὐχ εὐρίσκω, σοὶ 75 παρατίθεμαι τὴν ψυχὴν μου. Σοῦ γάρ ἐστι μόνου ἀπὸ τούτων ἐκσπάσαι τῶν κακῶν.

6b. Ἐλυτρώσω με, κύριε ὁ θεὸς τῆς ἀληθείας.

Τὸ «Ἐλυτρώσω» ἐνήλλακται κατὰ τὸν χρόνον. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν· λύτρωσαί με, ὁ θεὸς τῆς ἀληθείας.

80 7a. Ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας ματαιότηας διὰ κενῆς.

Πάλιν τὸ «Ἐμίσησας» μίσησον λέγει, «ματαιότητας» δὲ «διὰ κενῆς» τὸν πλοῦτον λέγει τῶν Βαβυλωνίων καὶ τὰ εἶδωλα καὶ τὴν εὐημερίαν ὥνπερ περιείχοντο οἱ Βαβυλώνιοι 85 ὡς δὴ βεβαίων πραγμάτων καὶ οὐ παρερχομένων.

7b. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ κυρίῳ ἤλπισα.

Ἐκεῖνοι γάρ, φησίν, ἐν πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τῷ τρυφᾶν εἶχον τὰς ἐλπίδας, ἐγὼ δὲ τῆς σῆς βοηθείας οὐδέποτε ἀπέστην, οὐδὲ τοῦ προσδοκᾶν ἀπὸ σοῦ ἔχειν τὰ ἀγαθὰ. 90 Ὅθεν λέγει·

8a. Ἀγαλλιάσομαι καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ ἐλέει σου.

Τοιγαροῦν, φησί, καὶ δίκαιός εἰμι τῆς σῆς ἀπολαῦσαι φιλανθρωπίας καὶ ἀνταλλάξασθαι τῆς παρούσης θλίψεως τὴν διὰ σὲ εὐφροσύνην.

95 8b. Ὅτι ἐπέιδες τὴν ταπείνωσίν μου.

«Ἀγαλλιάσομαι» οὖν «καὶ εὐφρανθήσομαι ὅτι ἐπέιδές με» καὶ ἐβοήθησας ἀντὶ τοῦ πρὸς τούτοις δός μοι εὐφρανθῆναι ἐφ' οἷς βοηθοίης ἂν καὶ εὐφραίνοις.

C P M

73 φησίν *C P*: *om. M* πολλαὶ κατὰ ταῦτὸν *C*: πολλὰ κατ' αὐτῶν *P* κατὰ ταῦτὸ πολλὰι *M* 74 βοήθειαν *C P*: -θεια *M* 74/75 σοὶ παρατίθεμαι *C*: συμπαρτίθεμαι *P* σοὶ παρατίθημι *M* 77 *post* ἀληθείας *add.* μου *M* 80 διαφυλάσσοντας *PM*: φυλάσσοντας *C* 82 ματαιότητας *C P*: -τητα *M* 84 ὥνπερ περιείχοντο *C M*: ὦν περιείχον *P* 87 φησίν *C P*: *om. M* 90 λέγει *PM*: ἐπάγει *C* 92 καὶ *C P*: *om. M* 95 *post* ἐπέιδες *add.* ἐπὶ *PM* 96 Ἀγαλλιάσομαι οὖν *C*: ὡς πρὸς τὸ ἀγαλλιάσομαι *PM* 98 βοηθοίης ἂν *C*: βοηθεῖς ἂν *P* ἂν βοηθεῖς *M* εὐφραίνοις *C*: εὐφράνοις *PM*

8c. Ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου.

100 Τῆς αὐτῆς ἔχεται ἀκολουθίας· εὐφρανθήσομαι ὅτι «Ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου».

9a. Καὶ οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν.

Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει ὅτι ἐν εὐφροσύνῃ καταστήσομαι, εἰ τούτων τύχοιμι.

105 9b. Ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου.

Ἔτι καὶ τοῦτο, φησί, παρέσχες. Ἐκάλεσε δὲ εὐρυχωρίαν τὴν αὐτονομίαν τῆς πολιτείας, θλίψιν δὲ λέγει τὸν ζυγὸν τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὴν δέησιν καὶ φησιν·

110 10a-b. Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι θλίβομαι· ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμός μου.

«Ἐν θυμῷ» οὐ λέγει τῷ ἐμῷ ἀλλὰ τῷ σῷ, ὅτι ἐν θυμῷ σου, φησίν, «ἐταράχθη ὁ ὀφθαλμός μου» ἀντὶ τοῦ καὶ αὐτό μοι τὸ ὀρατικὸν ἐσκοτίσται· οὐ γὰρ ἐνδίδωσί μοι ἄνεσιν

115 ὁ θυμὸς ὁ σός.

10c. Ἡ ψυχὴ μου καὶ ἡ γαστήρ μου.

«Ἡ γαστήρ μου» ἀντὶ τοῦ ἡ καρδία μου· τὸ αὐτὸ δὲ λέγει ἀντὶ τοῦ ὅτι καὶ πᾶσά μου ἡ ψυχὴ καὶ πᾶς ὁ λογισμὸς ἐν ταραχῇ ἐστὶ καὶ ἐν ἀπορίᾳ. Τίνος ἕνεκα;

120 11a-b. Ὅτι ἐξέλιπεν ἐν ὀδύνῃ ἡ ζωὴ μου καὶ τὰ ἔτη μου ἐν στεναγμοῖς.

Πολὺς γὰρ ἦν ὁ χρόνος ἀφ' οὗ ἠλπιζον τὴν ἐπάνοδον καὶ οὐκ ἐτύγχανον. Μετὰ γὰρ ἑβδομήκοντα ἔτη μόλις ἐπέτυχον τῆς ἀνέσεως. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπάγει·

125 11c. Ἡσθένησεν ἐν πτωχείᾳ ἡ ἰσχὺς μου.

100 v. 8a

C P M

106 Ὅτι C M: τι (*sic, sed deest litt. rubr.*) P 108 ἐπαναλαμβάνει
 P M: om. C 111 ὁ ὀφθαλμός P M: ὀφθαλμούς C 112 Ἐν - ἐμῷ
 C M: ἐν θυμῷ οὐν λέγει οὐ τῷ ἐμῷ P 115 ὁ σός C M: σου P
 117 Ἡ γαστήρ μου P M: om. C δὲ C P: om. M 118 ἀντὶ τοῦ
 C P: om. M 123 ἐτύγχανον C M: ἐτυγχάνομεν P

«Πτωχείαν» καλεῖ τὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἔνδειαν, οὐ τὴν τῶν χρημάτων μόνον.

11d. Καὶ τὰ ὀστᾶ μου ἐταράχθησαν.

Ἐναντὶ τοῦ ἡ δύνάμις μου πᾶσα.

130 12a. Παρὰ πάντας τοὺς ἐχθροὺς μου ἐγενήθην ὄνειδος.

«Ἐχθροὺς» αὐτοὺς καλεῖ τοὺς περιοίκους. Οὗτοι, φησί, πολλάκις παρεδόθησαν αἰχμαλωσία, ἀλλ' οὐδέποτε οὕτω πολυχρονίῳ ὥσπερ ἡμεῖς. Ὅτι δὲ τοὺς περιοίκους καλεῖ «ἐχθροὺς» σημαίνει ἐπιφέρων.

135 12b-c. Καὶ τοῖς γείτοσί μου σφόδρα καὶ φόβος τοῖς γνωστοῖς μου.

«Φόβος» ἀντὶ τοῦ ἀποτρόπαιον ἐγενόμην καὶ αὐτοῖς τοῖς εἰδόσι με ἔξ ἀρχῆς καὶ τοῖς πολεμοῦσί μοι.

12d. Οἱ θεωροῦντές με ἔξω ἔφυγον ἀπ' ἐμοῦ.

140 Οὕτω, φησίν, ἀπὸ τῶν συμφορῶν βδελυκτὸς ὠρώμην παντὶ ἀνθρώπῳ.

13a. Ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας.

Ἐναντὶ τοῦ ἀπὸ πάσης ψυχῆς καὶ ἀπὸ πάσης διανοίας ἀπηλπίσθην ὥσπερ οἱ νεκροὶ ἀπελπίζονται.

145 13b. Ἐγενήθην ὡσεὶ σκεῦος ἀπολωλός.

Ἐναντὶ τοῦ ἄχρηστον, ἐπεὶ τὰ εὐχρηστα καὶ ζητοῦνται.

14a. Ὅτι ἤκουσα ψόγον πολλῶν παροικούντων κυκλόθεν.

Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει ὅτι πᾶσι προεκείμην εἰς τὸ ὄνειδίζεσθαι.

150 14b-d. Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι αὐτοὺς ἅμα ἐπ' ἐμέ τοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο.

C P M

126 *post* ἔνδειαν *add.* οὕτω P **130** ἐγενήθην C M: ἐγεννήθην P

133 πολυχρονίῳ C P: -νία M **137** ἀποτρόπαιον C M: -παιος P

138 εἰδόσι C M: ἰδῶσι P **144** ἀπηλπίσθην C M: ἀφηλπίσθην P

ἀπελπίζονται C M: ἀφελπίζοντο P **145** Ἐγενήθην C M:

251 ἐγεννήθην P **147** ψόγον C: ψόγων P M κυκλόθεν P: κυκλώθεν C
κύκλοθεν (*sic acc.*) M

Πᾶν γάρ, φησί, συνέδριον τῶν Βαβυλωνίων καὶ πᾶσα αὐτῶν συναγωγὴ τὴν ἐμὴν εἶχεν ἀπώλειαν ἐν μελέτῃ.

15. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ σοί, κύριε, ἤλπισα, εἶπα· Σὺ εἶ ὁ θεὸς μου.

Ἐγὼ δέ, φησί, σοῦ οὐκ ἀπέστην· ἦδεν γὰρ ὅτι τῶν ἐπιβουλευόντων ἀνώτερος εὐρίσκεται ὁ βοηθῶν.

16a. Ἐν ταῖς χερσί σου οἱ κληροὶ μου.

«Οἱ κληροὶ» δέ «μου» λέγει, τουτέστι πᾶσά μου ἀνεσις καὶ πᾶσά μου θλίψις. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος, τινὰ μὲν χρόνον ἔσθ' ὅτε θλίβεται, τινὰ δὲ καὶ εὐφραίνεται, βούλεται εἰπεῖν ὅτι «οἱ κληροὶ μου», οἱ ἐπιλαγχάνοντές μοι καιροὶ εἰς τε τὸ εὐφραίνεσθαι καὶ εἰς τὸ θλίβεσθαι, οὗτοι πάντες «ἐν ταῖς χερσί σου» κεῖνται δυνάμενοι μεταβάλλεσθαι ὡς ἂν ἐθέλης. Τινὲς δὲ κληροὺς τὴν κατάσχεσιν τῆς γῆς λέγουσιν. Ὅθεν ἐπιφέρει·

16b-c. Ῥύσαί με ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν μου καὶ ἐκ τῶν καταδιωκόντων με.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ταῖς χερσί σου εἰσιν οἱ κληροὶ μου καὶ εὐκόλον σοί ἐστι τὸ ῥύσασθαι, ἐπίδειξαι καὶ νῦν τὴν φιλανθρωπίαν σου.

17a. Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου.

Ἐπειδὴ ἐδόκει ὡσπερ ἀποστρέφεσθαι αὐτοὺς ὁ θεὸς ὡς ὀργιζόμενος, παρακαλεῖ τὴν καταλλαγὴν· μόνον, φησίν, ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

17b-18a. Σῶσόν με ἐν τῷ ἐλέει σου. Κύριε, μὴ κατασχυνθείην ὅτι ἐπεκαλεσάμην σε.

---

169 v. 16a

C P M

153 αὐτῶν C P: -τῷ M εἶχεν C P: -χον M 154 εἶπα C M: -πον P 156 ἦδεν C M: ἰδεῖν P *ecorr.* 159 κληροὶ C M: καιροὶ P 161 καὶ C P: *om.* M 163 οὗτοι πάντες C P: καὶ M 168 καταδιωκόντων C P: διωκόντων M 171 σου C: *om.* P M 175 ἐπ' C P: εἰς M 177 ἐν C M: *om.* P

Μὴ λάβωσι, φησί, χώραν οἱ ἐχθροὶ ὄνειδισμοῦ κατ' ἔμοῦ
180 ὡς μὴ σωθέντος ἐφ' οἷς εἰς σὲ μόνον ἤλπισα.

18b. Αἰσχυνηθήσαν ἀσεβεῖς καὶ καταχθείησαν εἰς ἄδου.

Μᾶλλον δέ, φησί, τρέψον τὴν αἰσχύνην ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦν-
τας καὶ οὐ γινώσκοντάς σε.

19. Ἄλαλα γεννηθήτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα
185 **κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν ἐν ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐξουδενώσει.**

Ἀπόφραξον, φησί, τὰ στόματα τῶν μελλόντων ὄνειδίζειν
ἡμᾶς ὅτι οὐ βοηθοῦμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, τὰ στόματα ἃ
δι' ὑπερηφανίαν τολμῶσι τοιαῦτα περὶ ἡμῶν λέγειν.

20a-b. Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, κύριε,
190 **ἤς ἐκρυσας τοῖς φοβουμένοις σε.**

Ἡμῖν δέ, φησί, χάρισαι τὴν ἐπάνοδον ἵνα πάντες ἄρχων-
ται λέγειν ὅτι πλουτῶν ἐν φιλανθρωπίᾳ ἐκρυπτες ταύτην
δι' οἰκονομίαν ὠφελείας ἡμῶν, οὐ διὰ θυμὸν τιμωρίας αἰ-
ωνίου.

20c-d. Ἐξειργάσω τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ ἐναντίον τῶν
195 **υἰῶν τῶν ἀνθρώπων.**

Ἦντινα, φησί, φιλανθρωπίαν ἐξειργάσω καὶ ἐπεδείξω εἰς
ἡμᾶς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ, δημοσιεύσας τὴν τοιαύτην
χάριν· τοῦτο γὰρ λέγει «ἐναντίον τῶν υἰῶν τῶν ἀν-
200 θρώπων».

21a. Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ προσώπου
σου.

Τὸ «Κατακρύψεις» ἐνήλλακται κατὰ τὸν χρόνον. Βούλεται
γὰρ εἰπεῖν ὅτι καὶ κατέκρυψας τοὺς τοιούτους «ἐν ἀπο-
205 κρύφῳ τοῦ προσώπου σου», ἀντὶ τοῦ μεταξὺ θλίψεων καὶ

C P M

179 φησί *C P*: *om.* *M* *post* ἐχθροὶ *add.* μου *M* 181 καταχθείη-
σαν *PM*: καταισχυνηθήσαν *C* 184 γεννηθήτω *C M*: γεννηθήτω *P*
185 ἐν - ἐξουδενώσει *PM*: *om.* *C* 186 Ἀπόφραξον *PM*: ἀπό-
φθεγξον *C* μελλόντων *C P*: μελετῶν τῶν *M* 190 ἤς - σε *PM*: *om.*
C 191 φησί *C P*: *om.* *M* 191/192 ἀρχωνται *C*: ἀρχονται *PM*
192 πλουτῶν *C M*: πλοῦτον *P* *post* ἐκρυπτες *add.* διὸ *P* 195
τοῖς ἐλπίζουσιν *C M*: τοὺς ἐλπίζοντας *P* 196 υἰῶν *PM*: ὑῶν *C*
203 κατὰ τὸν χρόνον *C P*: ὁ χρόνος *M* 204 καὶ *C P*: *om.* *M*
205 μεταξὺ θλίψεων *C P*: μετὰ θλίψεων μεταξὺ *M*

συμφορῶν καὶ παγίδων συλληφθέντας, τῇ ἀντιλήψει τῇ σῆ
καὶ τῇ βοθηείᾳ ἐκάλυπτες αὐτοὺς ὥστε μηδὲν αὐτοῖς
ἐγγίσει τῶν χαλεπῶν.

210 **21b. Ἐκ ταραχῆς ἀνθρώπων σκεπάσεις αὐτοὺς ἐν
σκηνῇ ἀπὸ ἀντιλογίας γλωσσῶν.**

Πάλιν ἐνήλλακται ὁ χρόνος ἀντὶ τοῦ ἐσκέπασας αὐτοὺς
ἐν σκηνῇ. «Ἐν σκηνῇ» ἵνα εἴπῃ· ὡς ἐν σκηνῇ ἀπὸ
ἀντιλογίας γλωσσῶν. «Ἀντιλογίαν γλωσσῶν» πάλιν τὸ
αὐτὸ λέγει, τοὺς ὄνειδισμοὺς τῶν Βαβυλωνίων καὶ τὰς
215 λοιδορίας ἃς προσέφερον κατ'αὐτῶν ὡς μάτην ἐλπίζόντων
ἐπὶ τὸν θεόν.

**22. Εὐλογητὸς κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ
ἐν πόλει περιοχῆς.**

Ἦς ἐν πόλει περιοχῆς λέγει· «πόλιν» δὲ «περιοχῆς»
220 καλεῖ τὴν τετειχισμένην. Δοξάζουσιν οὖν, φησί, πάντες τὸ
ὄνομά σου ὅτι οὕτως ἡμᾶς ἐσκέπασας καὶ ἐφύλαξας ὡς ἐν
πόλει τετειχισμένη τῇ βοθηείᾳ σου. Ταῦτα μὲν οὖν, φησί,
γενέσθω παρὰ σοῦ εἰς ἡμᾶς, δέσποτα. Ἐγὼ δὲ οὐ
παύσομαι, φησί, μεμνημένος καὶ ἐν τῇ ἀνέσει μου τῶν
225 συμφορῶν ὧν με ἐλυτρώσω. Οὕτω γὰρ εὐγνωμονέστερος
γίνομαι περὶ τὸν εὐεργέτην. Ὅθεν ἐπιφέρει·

**23a-b. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέρριμμα ἀπὸ
προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου.**

«Ἐκστασιν» καλεῖ τὴν μεταβολὴν τῆς εὐπραγίας. Ὅτε
230 οὖν ἐξέστη τὰ κατ'ἐμέ, φησί, καὶ ἀπὸ τῆς εὐπραγίας εἰς
τὴν συμφορὰν τῆς αἰχμαλωσίας ἐμπέπτωκα, ἀπήλπισα τὰ
κατ'ἐμαυτόν· τοῦτο δὲ λέγει ἵνα μεγάλην δεῖξῃ τὴν βοή-
θειαν καὶ ἵνα σημάνη ὅτι ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἀπόροις μάλιστα
πορισμὸν χαρίζεται καὶ ἐλπίδα σωτηρίας. Ὅθεν ἐπιφέρει·

C P M

206 *post* παγίδων *add.* καὶ P M   207 αὐτοῖς C P: αὐτοὺς M
209/210 ἐν - γλωσσῶν P M: *om.* C   212 Ἐν σκηνῇ *Ceras.* M: *om.*
P   213 Ἀντιλογίαν γλωσσῶν P: ἀντιλογίας γλωσσῶν M *om.* C
215 προσέφερον C P: ἔφερον M   ἐλπίζόντων C P: ἐλπίζοντες M
217 *post* κύριος *add.* ὁ θεὸς M   *post* αὐτοῦ *add.* ἐμοὶ P   219 Ἦς
- λέγει C P: *om.* M   δὲ C P: *om.* M   220 καλεῖ C: λέγει P M
231 ἀπήλπισα C M: ἀφήλπισα P   τὰ C: τῶν P M   233 ὅτι
C P: *om.* M

235 **23c-d. Διὰ τοῦτο εἰσήκουσας, κύριε, τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς σέ.**

Ἐγὼ γὰρ ἐμὴ περὶ ἐμὲ ἀπόγνωσις σὲ προσεκαλέσατο εἰς σωτηρίαν. Τί οὖν;

240 **24a-b. Ἀγαπήσατε τὸν κύριον, πάντες οἱ ὅσοι αὐτοῦ, ὅτι ἀλήθειαν ἐκζητεῖ κύριος.**

Παράσχου μοι, φησί, ταῦτα εἰπεῖν, ἐπειδὴν τύχῳ τῆς ἐπανόδου, ὥστε μετὰ παρρησίας ἐγκελεύεσθαι πᾶσι τοῖς ἀγαπῶσί σε μὴ ἀπελπίζειν τὰ εἰς αὐτούς, εἰδόμενος ὅτι ὁ φροντίζων τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐστὶν ὁ θεός.
245 Τίς δὲ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη; Δοῦναι μὲν τοῖς θλιβεῖσι καὶ τοῖς παιδευθεῖσιν ἄνεσιν, τιμωρήσασθαι δὲ τοὺς κακῶς χρησαμένους τῇ εὐπραγίᾳ. Ὅθεν ἐπιφέρει:

24c. Καὶ ἀνταποδίδωσι τοῖς περισσῶς ποιούσιν ὑπερηφανίαν.

250 Τὸ «περισσῶς» τῷ «ἀνταποδίδωσι» συνῆπται, ἵνα ἡ ἀναγκαίως· «ἀνταποδίδωσι περισσῶς τοῖς ποιούσιν ὑπερηφανίαν», ἵνα δείξῃ ὅτι πλέον πάσης ἁμαρτίας ταύτην θεὸς βδελύσσεται τὴν παρανομίαν.

255 **25. Ἀνδρίζεσθε καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ κύριον.**

Τούτων οὖν, φησὶν, οὕτως ἐχόντων καὶ οὕτως γενομένων, πᾶς ἐπὶ τὸν θεὸν τὴν ἐλπίδα κεκτημένος ἀνδρείαν ἐπιδεικνύσθω ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐλπίδι. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀστοχεῖν τοῖς ἐπ' αὐτῷ πεποιθόσιν.

Ψαλμὸς ΛΑ

Ὁ τριακοστὸς πρῶτος, καθὼς εἴρηται, τὴν κατὰ τὸν

2 Cf. Comm. in Ps. 30, arg.

C P M

235 εἰσήκουσας, κύριε C P: εἰσήκουσε κύριος M 236 σέ C P: αὐτόν M 237 προσεκαλέσατο C: προεκαλέσατο P M εἰς C P: εἰ M 240 ἀλήθειαν C M: ἀληθείας P 243 ἀπελπίζειν C M: ἀφελπίζειν P 245 Τίς C M: τί P 247 κακῶς C M: om. P χρησαμένους C P: κεχρημένους M 250 Τὸ «περισσῶς» τῷ ego: τῷ περισσῶς τὸ C τὸ περισσῶς τὸ P M 253 παρανομίαν C P: ἁμαρτίαν M 259 αὐτῷ C P: αὐτόν M

1 Ψαλμὸς ΛΑ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ λα P 2 καθὼς εἴρηται C P: om. M

Ἐζεκίαν ὑπόθεσιν ἔχει. Ἐπιγέγραπται δέ· (1a) **Τῷ Δαυεῖδ συνέσεως.** Βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι ἐδόθη σύνεσις τῷ Δαυεῖδ
5 εἰς τὸ αὐτὸ εἰπεῖν. Καὶ γὰρ φαίνεται τὰ πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ
ἐξ οἰκείου προσώπου λέγων ὁ Δαυεῖδ, ἔχων αὐτὸν ὑπόθε-
σιν τὸν Ἐζεκίαν ὡς καὶ τῆς ἀρρωστίας ἀπαλλαγέντα διὰ
τὴν εὐσέβειαν καὶ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῆς ἁμαρτίας τοῦ
χαλεποῦ πολέμου, καὶ φησιν·

10 **1b-c. Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκα-
λύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι.**

Ταῦτα ὁ Δαυεῖδ λέγει περὶ τοῦ Ἐζεκίου. Ὡς κατὰ
κοινοῦ δὲ αὐτὰ λέγει δεικνύς ὅτι ὁ περὶ ἓνα φιλοτιμησάμε-
νος δύναται καὶ περὶ πολλοὺς φιλοτιμεῖσθαι εἰ ἐλπίζοιμεν
15 ἐπ' αὐτόν. Καὶ εἰκότως ἐξέλαβε ταῦτα ὁ μακάριος Παῦλος
ἐπὶ τῶν πιστῶν. Εἰ γὰρ ἔνθα ὁ νόμος ἐκράτει, φησί, τὴν
τιμωρίαν ἐπάγων παντὶ πλημμελήματι, καὶ τότε φιλοτιμίας
ὤφθη καιρός, τί ἡδύνατο μετὰ ταῦτα κωλύσαι τὸν αὐτὸν
θεὸν περὶ τοὺς ὁμοίως πιστεύοντας τὴν αὐτὴν ἐνδείξασθαι
20 φιλοτιμίαν; Εἰπὼν οὖν τοὺς δύο στίχους καθολικώτερον,
ἐπισημαίνεται λοιπὸν καὶ περὶ οὗ ἢ ὑπόθεσις. Ἐπάγει γάρ·

**2. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν,
οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος.**

Αὐτὸν μακαρίζει τὸν Ἐζεκίαν ᾧ, φησίν, οὕτως ὁ θεὸς
25 ἐχαρίσατο τὴν συγχώρησιν ὡσανεὶ μηδέποτε φθεγξαμένου
αὐτοῦ ἄτοπὸν τι. Τὸ γὰρ «οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ
δόλος» ἀντὶ τοῦ ὅς οὐκ ἐλογίσατο οὐδὲ τὴν ἄχρι ρήματος
ἁμαρτίαν. Εἶτα λέγει λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς τοῦ
Ἐζεκίου οἷς ἐκέχρητο κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀρρωστίας.

30 **3a. Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου.**

7/9 Cf. IV Reg. 18, 1-20, 11, II Par. 32, 1-24 et Is. 36-38 15/16 Cf. Rom. 4, 7-8

C P M

3 δέ P M: om. C 6 ἔχων αὐτὸν C M: αὐτὸν ἔχων P 8 τοῦ
C: om. P M 12 Ἐζεκίου C P: -κία M 14 ἐλπίζοιμεν C P: -ζοιεν
M 15 ἐξέλαβε C M: ἐξέβαλε P 18/19 κωλύσαι - θεὸν C P: τὸν
αὐτὸν θεὸν κωλύσαι M 19 ὁμοίως C P M p. corr.: ὁμοίους M a. corr.
22 οὐ C M: om. P 23 οὐδὲ - δόλος P: om. C M 24/26
Αὐτὸν - γὰρ C P: om. M 24 οὕτως P: οὗτος C 26 οὐδὲ C P:
οὐ γὰρ M 27 ὅς C: ὁ P M 29 οἷς C: οὖς P M

Ἐξομολογεῖται ὁ Ἐζεκίας τὸ οἰκεῖον πλημμέλημα ὅτι ὅτε ἔπαυσάμην σε, φησίν, ὑμνῶν καὶ ἐσίγησα τὰς εὐεργεσίας τὰς σάς, «ἐπαλαιώθη τὰ ὀστᾶ μου» ἀντὶ τοῦ ἢ δύναμις μου πᾶσα ἐξέλιπεν ἀπ' ἐμοῦ.

35 **3b. Ἐκ τῆς ἀνομιᾶς μου κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν.**

Τὸ «Ἐκ τῆς ἀνομιᾶς μου κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν» ἀσαφῶς κεῖται διὰ τὴν μεταφορὰν τὴν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν· διὰ τοῦτο ἐβόων πᾶσαν ἡμέραν οὐ φέρων τὴν βαρύτητα τῆς ἀρρωστίας. Ὅθεν ἐπιφέρει·

40 **4a. Ὅτι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐβαρύνθη ἐπ' ἐμὲ ἡ χεὶρ σου.**

Βαρεῖα γὰρ ἦν ἡ πληγὴ, φησίν, ἡ ἐπικειμένη μοι ὡς ἀπὸ τοιαύτης χειρός, λέγει δὲ τῆς τοῦ θεοῦ. Εἶτα λέγει καὶ τίς ἡ αἰτία γέγονε τῆς ἀρρωστίας.

45 **4b. Ἐστράφη εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐμπαγήναί μοι ἄκανθαν.**

Ἐταιλαπώρησα δέ, φησίν, ἐμπαγείσης μοι τῆς ἀμαρτίας. «Ἄκανθαν» γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀμαρτίαν καλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο «ἄκανθαν» αὐτὴν ἐκάλεσεν ἐπειδὴ πρὸς ὀλίγον νύξασα πάλιν αὐτοῦ ἀφῆρέθη.

50 **5a-b. Τὴν ἀνομίαν μου ἐγνώρισα καὶ τὴν ἀμαρτίαν μου οὐκ ἐκάλυψα.**

Ἄλλ' ὡσπερ ἀμαρτήσας, φησίν, ἐτιμωρήθην, οὕτως ἐπιγνοῦς ἐσώθην.

55 **5c-d. Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφήκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου.**

Βούλεται δεῖξαι καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας. Εἶπόν τε γάρ· «Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ» ἀντὶ τοῦ μόνον γὰρ ἐβουλεύσάμην ἐξομολογήσασθαι τῷ κυρίῳ τὸ

C P M

31 ὅτε C M: om. P 37 post τὴν^a add. τοῦ C 38 post εἰπεῖν add. καὶ P M ἐβόων C P: ἐβόουν M 38/39 τὴν - ἀρρωστίας P M: τὴν βαρυτάτην ἀρρωστίαν C 41 ἡ πληγὴ - ἐπικειμένη C: φησίν. ἡ πληγὴ ἐπικειμένη P M 42 Εἶτα C M: διὸ P 47 Ἄκανθαν P M p. corr.: -θα C M a. corr. 48 ἄκανθαν P M: -θα C 50 ἀνομίαν P M: ἀμαρτίαν C ἀμαρτίαν P M: ἀνομίαν C 56 post Βούλεται add. οὐν εἰπεῖν καὶ C καὶ P M: om. C 57 Εἶπόν C M: εἰπὼν P τε C P: om. M 58 post μόνον add. τε P τὸ C M: om. P

πλημμέλημα, καὶ ἔφθασεν ἢ συγχώρησις τὴν ἐμὴν ὁμο-
60 λογίαν.

6a. Ὑπὲρ ταύτης προσεύξεται πρὸς σὲ πᾶς ὄσιος ἐν
καιρῷ εὐθέτῳ.

«Ὑπὲρ ταύτης» ἦτοι τῆς χάριτος λέγει ἢ καὶ τῆς
ἀμαρτίας. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι χρὴ πάντα ὄσιον καὶ τῷ
65 θεῷ ἀνακείμενον εὐθύς ὑπὲρ πάσης πλημμελείας προσεύ-
χεσθαι καὶ ζητεῖν τὴν ἄφεσιν. Καὶ διὰ τοῦτο «ἐν καιρῷ
εὐθέτῳ» λέγει ἵνα δείξη ὅτι εὐθετός ἐστι καιρὸς τοῦ
πλημμελήματος ἢ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν εὐθύς ἐξομολόγησις·
70 μετὰ τὴν συγχώρησιν τῶν ἀμαρτιῶν;

6b. Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν
οὐκ ἐγγιούσιν.

Τὸ «Πλὴν» οὐδὲν σημαίνει ἐνταῦθα, ἀλλ' ἰδίωμά ἐστιν
ἐβραϊκόν. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι ὁ δὲ τοιοῦτος, ὁ τῆς
75 συγχωρήσεως ἀξιωθεὶς, κἂν μετὰ γένηται συμφορῶν
πολλῶν καὶ πνίγεται ὑπ' αὐτῶν ὡς ὑφ' ὑδάτων, ἀνώτερος
γίνεται τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ. Καὶ γὰρ τὸ ὑπόδειγμα
παράδοξον λέγει· πῶς γὰρ δυνατόν συνέχειν ὕδατα πολλά
τινα καὶ μὴ ἐγγίξιν αὐτῷ; Ἄλλ' ὅμως, φησί, τὸ παράδοξον
80 τοῦτο γίνεται, καὶ περιστοιχίζουσι συμφοραὶ καὶ οὐ συγχω-
ρεῖ ταύτας ὁ θεὸς πλησιάσαι τῷ συνειλημμένῳ.

7a. Σύ μου εἶ καταφυγὴ ἀπὸ θλίψεως τῆς περιεχούσης με.

Ταυτᾶ γάρ, φησί, λέγει ὁ ἐμπεσῶν ταῖς συμφοραῖς.

7b. Τὸ ἀγαλλιάμά μου, λύτρωσαί με ἀπὸ τῶν κυκλω-
85 σάντων με.

C P M

59 καὶ ἔφθασεν C: ἐξεῖπεν ἔφθασεν P καὶ ἐξεῖπεῖν καὶ ἔφθασεν M
61 πρὸς σὲ C P: om. M 63/64 Ὑπὲρ – ἀμαρτίας C M: om. P
64 χρὴ C P: om. M τῷ P M: om. C 66 Καὶ διὰ τοῦτο P M:
om. C post καιρῷ add. δὲ C 73 οὐδὲν σημαίνει P M: οὐδὲ
συμβαίνει C 74 ὁ τῆς C M: ὅτι P 76 post πολλῶν add. κατακλυ-
σμός C ὑφ' ego: ὑπ' C P ἀπὸ M post ὑδάτων add. πολλῶν M
77 τῇ ... βοηθείᾳ C P: τῆς ... βοηθείας M post γὰρ add. καὶ P
79 καὶ C P: om. M 80 post περιστοιχίζουσι add. αἱ M καὶ
C M: om. P 81 ὁ C M: om. P 82 εἶ C M: ἢ P 83 ὁ –
συμφοραῖς C: ὁ (sic) ἐμπεσόντες συμφοραῖς P ὁ ἐμπεσῶν τῇ συμφορᾷ
Mp. corr. ὁ ἐμπεσῶν τῆς συμφορᾷς M a. corr. 84 τῶν C P: τοῦ M

«Τῶν κυκλωσάντων» κακῶν ἵνα εἴπη.

8a. Συνετιῶ σε καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτη ἢ πορεύση.

Ταῦτα γάρ, φησί, σὺ λέγεις, ὁ θεός, πρὸς τὸν ἀνακείμε-
νόν σοι ὅτι ποιήσω σε τὴν εὐθεϊαν ὁδεύειν ὁδόν.

90 **8b. Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου.**

Καὶ ἔσομαι πάντοτε ἐποπτεύων τὰ κατὰ σέ. Διὰ ταύτην
οὖν τὴν αἰτίαν παραινεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι λέγων·

**9a. Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι
σύνεσις.**

95 Ὁ μὲν γὰρ σύνεσιν ἔχων καὶ λογικὸς αἰσθάνεται τοῦ
πλημμελήματος, ὁ δὲ ἀσύνετος οὐκ αἰσθάνεται, ἐπειδὴ οὐδὲ
βούλεται. Ἐπὶ τῶν οὖν μὴ θελόντων αἰσθάνεσθαι τῶν
πλημμελημάτων τί γίνεται;

**9b-c. Ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξαι
100 τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ.**

Ἄλλ'οἱ τοιοῦτοι, φησίν, ὅσοι γνώμη μὴ μεταβάλλονται
πρὸς τὸ βέλτιον, ἀνάγκη ἐπιστρέφονται ἢ ἀρρωστία περι-
πίπτοντες ἢ θλίψει ἑτέρα ἢ συμφορᾷ ἀδοκῆτῳ ἢ τινι
τοιούτῳ ἀναγκαζόμενοι.

105 **10a. Πολλαὶ αἱ μάστιγες τοῦ ἁμαρτωλοῦ.**

Οὐδὲ γὰρ ἐπιλείψουσιν αὐτόν, φησίν, αἱ τοιαῦται τιμω-
ρίαι.

10b. Τὸν δὲ ἐλπίζοντα ἐπὶ κύριον ἔλεος κυκλώσει.

Ὡσπερ οὐδὲ τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ τὸν θεὸν ἐπιλείπει
110 φιλανθρωπία. Τίς οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ ψαλμοῦ;

C P A inde a lin. 93 M

88 φησί *PM: om. C* **89** σοι *C M: σε P* **91** ἐποπτεύων *Cp. corr. M: ἐποπτεύειν Ca. corr. ὑποπτεύων P* **91/92** Διὰ ταύτην οὖν *C M: δι'αὐτήν γάρ P* **95/96** τοῦ - αἰσθάνεται *PM: om. C A* **97** *post* βούλεται *add. ἐμμένειν τῇ ἁμαρτίᾳ C* μὴ *C PM: οὐ A* **99** αὐτῶν *C AM: αὐτοῦ P* ἄγξαι *C: ἄγξαις P ἄγξεις AM* **100** τῶν μὴ ἐγγιζόντων *C AM: τὸν μὴ ἐγγιζοντα P* **104** *post* τοιοῦτῳ *add. οὔτοι P* **106** Οὐδὲ *C P A: οὐ M* ἐπιλείψουσιν *C P A: ἐπιλείπουσιν M* αὐτόν *C P A: om. M*

11. Εὐφράνθητε ἐπὶ κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι· καὶ
καυχᾶσθε, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.

Ταῦτα οὖν, φησὶν, εἰδότες, ἅπαντες οἱ τῆς ἀρετῆς ἐπιμε-
λούμενοι, εὐφροσύνης ἀνάμεστοι γίνεσθε ὡς οὐκ ἀμελοῦν-
15 τος τοῦ θεοῦ τῶν καθ' ὑμᾶς.

Ψαλμὸς ΛΒ

Καὶ ὁ τριακοστὸς δεύτερος τῆς κατὰ τὸν Ἐζεκίαν
ὑποθέσεως ἔχεται. Ἐπιγέγραπται δέ· (1a) **Τῷ Δαυεῖδ·**
ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. Οἱ δὲ ἀνεπίγραφοι ἀπαλλάττου-
5 σιν ἀμφιβολίας τοὺς ἀναγινώσκοντας· ἀναγκάζονται γὰρ
ἀπ' αὐτῶν τῶν ῥητῶν τῶν ὑποκειμένων συνιδεῖν τὴν ὑπό-
θεσιν καὶ οὐ πλανῶνται περὶ τὴν ἐπιγραφὴν κατεστοχα-
σμένην τῶν ὑποκειμένων. Ἔστιν οὖν, καθὼς εἴρηται, ἐκ
προσώπου τοῦ Ἐζεκίου εἰρημένος παρὰ τοῦ μακαρίου
10 Δαυεῖδ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ τῶν
Ἀσσυρίων.

1b-c. Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρέπει
αἴνεσις.

«Δικαίους» καλεῖ τοὺς Ἰσραηλίτας κατὰ παράθεσιν τῶν
15 Ἀσσυρίων καὶ «εὐθεῖς» ὁμοίως τοὺς αὐτοὺς. Ἐγκελεύεται
οὖν τοὺς τοιούτους ὑμνεῖν τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ παραδοξοποιῖᾳ
τῇ εἰς αὐτοὺς γενομένη.

2. Ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ
δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ.

20 Εἰπὼν ἄνω δεῖν αὐτοὺς ὑμνεῖν τὸν θεόν, προσέθηκεν

8/11 Cf. IV Reg. 19, 35-36, II Par. 32, 21-22 et Is. 37, 36-37 20 Cf. Comm.
in v. 1b-c

C P A M

112 καυχᾶσθε C P A: ἐγκαυχᾶσθε M 113 Ταῦτα P A M: εἰ ταῦτα
C 113/114 ἐπιμελούμενοι C P A: ἐπιμελόμενοι M 115 ὑμᾶς
C P M: ἡμᾶς A

1 Ψαλμὸς ΛΒ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ λβ P ἀνεπίγραφος
παρ' Ἑβραίοις ψαλμὸς λβ A al. man. 3 ὑποθέσεως C P A: ὑπόθεσιν M
6/8 συνιδεῖν - ὑποκειμένων C P A: om. M 17 γενομένη P M:
γινόμενη C γεγεννημένη A 19 ψάλατε A M: ψάλλατε C P

ένταῦθα ὅτι καὶ μετὰ ὀργάνων χρῆ αὐτοὺς τοῦτο ποιεῖν.

3a. Ἄισατε αὐτῷ ῥῆμα καινόν.

Ἐπὶ καινῇ γὰρ καὶ παραδόξῳ τῇ νίκῃ καινόν αὐτοὺς ἔχρῆν προσενεγκεῖν τὸ ῥῆμα καὶ τὸν ὕμνον.

25 **3b. Καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ.**

Τὸ «Καλῶς» ἀντὶ τοῦ συνετῶς, αἰσθησιν ἔχοντες τῶν ὕμνων φησίν. «Ἀλαλαγμὸς» δέ ἐστι κυρίως ἐπινίκιος φωνή.

30 **4a-b. Ὅτι εὐθὴς ὁ λόγος τοῦ κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει.**

«Λόγον» ένταῦθα καλεῖ τὴν ἀπόφασιν τὴν κατὰ τῶν Ἀσσυρίων, ὅτι ὤφθη, φησί, βεβαία. Καὶ εἰκότως· ἐπειδὴ γὰρ καὶ πάντα, φησίν, αὐτοῦ τὰ ἔργα βέβαιά ἐστιν, ἀναγκαίως καὶ ἡ ἀπόφασις ὤφθη τοιαύτη.

35 **5a. Ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιν ὁ κύριος.**

Τοῦτο γάρ, φησίν, ἴδιον τοῦ θεοῦ, καὶ φιλανθρωπεύεσθαι καὶ δικάζειν· φιλανθρωπεύεσθαι μὲν τοὺς εἰς αὐτὸν ἐλπίζοντας, καταδικάζειν δὲ τοὺς ἐφ' ἑαυτοῖς πεποιθότας.

5b. Τοῦ ἐλέους κυρίου πλήρης ἡ γῆ.

40 Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ καθολικώτερον προάγει τὸν λόγον. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι οὐδὲν θαυμαστὸν εἶ περὶ τὸ ἔθνος τὸ ἡμέτερον καὶ περὶ τοὺς ἀνακειμένους αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἐπεδειξάτο γνώμην, ὅπου γε καὶ περὶ παντὸς τοῦ κόσμου παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτὴν ἐπεδειξάτο καὶ ἰσχὺν καὶ
45 ἀγαθότητα, παραγαγὼν μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ ὄντα, ἀπονέμων δὲ ἐκάστῳ τῶν γεγονότων πρόνοιαν κατάλληλον αὐτῷ γεγονότι. Ὅθεν ἐπιφέρει·

C P A M

21 τοῦτο *C P A*: ταῦτα *M* 24 προσενεγκεῖν *C*: -νέγκαι *P A M*
25 ψάλατε *A M*: ψάλλατε *C P* ἀλαλαγμῷ *C P A*: ἀλλαλαγμῷ *M*
27 Ἀλαλαγμὸς *C M*: ἀλλαλαγμὸς *P A* 33 καὶ πάντα - ἔργα
C P A: φησίν, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ *M* 34 ὤφθη τοιαύτη
C A M: *om.* *P* 36 τοῦ *C P A*: *om.* *M* καὶ *C P A*: τὸ *M* 38
ἐαυτοῖς *C P A*: ἐαυτῷ *M* 43 ἐπεδειξάτο *C A*: ἐπεδείξαντο *P* ἐπι-
δειξεται *M* γε *C P A*: γὰρ *M* παντὸς τοῦ κόσμου *P A M*: πάντα
τὸν κόσμον *C* 47 γεγονότι *P A M*: *om.* *C*

6. Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.

50 Πάλιν ἐνταῦθα «Τῷ λόγῳ» τῇ ἀποφάσει λέγει. Βουλόμενος γὰρ σεμνύει τὴν κατὰ τῶν Ἀσσυρίων ἀπόφασιν ὡς ἰσχυρὰν καὶ μεγάλην καὶ βεβαίαν, ἐπάγει ὅτι αὕτη ἡ ἀπόφασίς ποτε καὶ τοὺς οὐρανοὺς ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν. Τὸ δὲ «καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ» ἵνα
55 εἶπη· τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Τὸ δὲ «πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν» ἵνα εἶπη· πᾶσα ἡ διακόσμησις αὐτῶν. Εἰπὼν περὶ τῶν κατὰ τὸν οὐρανόν, οὕτως καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν γῆν ἐπάγει·

7. Συνάγων ὡσεὶ ἄσκὸν ὕδατα θαλάσσης, τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους.

60 Τὸ «Συνάγων ὡσεὶ ἄσκὸν» βούλεται εἰπεῖν ὅτι τὴν θάλασσαν οὕτω συνήγαγεν ὡς ἐν ἄσκῳ. Καθάπερ γάρ, φησὶν, ἄσκὸς περιέχει τὸ ἐν αὐτῷ ἐμβαλλόμενον, οὕτως ἡ τοῦ θεοῦ ἀπόφασις καὶ τὸ πρόσταγμα συνέχει πανταχόθεν τὴν θάλασσαν εἰς τὸ μὴ ἐκχεῖσθαι αὐτήν, μηδὲ ἐξαπλοῦσθαι
65 κατὰ τῆς γῆς. Τὸ δὲ «τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους», θησαυροὺς καλεῖ οὐ μόνον τὸ ἀπόκρυφον, ἀλλὰ καὶ ἀδαπάνητον. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς θαλάσσης τὰς ἀβύσσους ὡσπερ ἐν θησαυροῖς ἔχει, ἵνα μὴ ἀναβλύζουσαι ἐπικλύζωσι τὴν γῆν. Διεξοδικώτερον οὖν
70 εἰπὼν περὶ τῶν καθόλου, ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὴν οἰκείαν ἀκολουθίαν καὶ φησι·

8a. Φοβηθήτω τὸν κύριον πᾶσα ἡ γῆ.

Δίκαιον οὖν, φησί, πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν

50 Cf. Comm. in v. 4a-b

C P A M

51 ὡς C P A: om. M 52 καὶ μεγάλην καὶ βεβαίαν C P A: καὶ βεβαίαν καὶ μεγάλην M αὕτη C P M: ἅμα A 53 οὐρανοὺς P A M ἀνθρώπους C 56/57 Εἰπὼν περὶ τῶν κατὰ τὸν οὐρανόν (τῶν οὐρανῶν P), οὕτως καὶ P A: εἰπὼν τῶν περὶ τὸν οὐρανόν καὶ C εἰπὼν περὶ τῶν κατὰ τῶν ἀσσυρίων, εἶτα περὶ τῶν οὐρανῶν (τῶν οὐρανῶν p. corr.: τὸν οὐρανόν a. corr.) καὶ M 58 ὡσεὶ C P M: ὡς εἰς A 58/59 τιθεὶς – ἀβύσσους P A M: om. C 60 ὡσεὶ C P M: ὡς εἰς A 61 ὡς ἐν C P A: ὡσεὶ M ἄσκῳ C P A M a. corr.: ἄσκὸν M p. corr. 62 post φησὶν add. ὁ M τὸ ἐν αὐτῷ ἐμβαλλόμενον (βαλλόμενον P) C P A: τὸ ἐμβαλλόμενον ἐν αὐτῷ M 64 ἐκχεῖσθαι C A M: ἠχεῖσθαι (sic) P 65 τιθεὶς C: om. P A M 68/69 τὰς ἀβύσσους – τὴν γῆν C: τὴν ἀβυσσον καὶ πηγάζει καὶ ἀποκρύπτει P A M 69 οὖν C M: om. P A 70 τῶν καθόλου C P: τοῦ καθόλου A τῆς θαλάσσης M post πάλιν add. ἐπὶ A M exprunct. 73 post φησὶ add. τοῦτον C

φοβεῖσθαι καὶ διὰ τοῦτο πλέον αὐτὸν θαυμάζειν καὶ σέβειν.

75 **8b.** Ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην.

Τὸ «σαλευθήτωσαν» πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει ἀντὶ τοῦ φοβηθήτωσαν.

9. Ὅτι αὐτὸς εἶπεν καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ
80 ἐκτίσθησαν.

Αὐτὸς γάρ ἐστι, φησίν, ὁ λόγῳ πάντα παραγαγών.

10a. Κύριος διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν.

Αὐτός, φησίν, ὁ θεὸς ὁ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγών, αὐτὸς καὶ τῶν Ἀσσυρίων τὰς βουλὰς
85 διεσκέδασε, βουλευομένων μὲν ἀνελεῖν τὸν βασιλέα, αἰχμαλωτίσαι δὲ τὸν δῆμον καὶ πορθῆσαι τὴν πόλιν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, φησί, βουλευομένοις αὐτοῖς ἐπέστησεν ἄγγελον ἀνελόντα αὐτῶν τὰς χιλιάδας καὶ διασκεδάσαντα αὐτῶν τοὺς λογισμούς. Ὅθεν ἐπιφέρει:

90 **10b.** Ἄθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν.

«Λαῶν» αὐτῶν λέγει πάλιν τῶν Ἀσσυρίων.

10c. Καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων.

«Ἀρχόντων» πάλιν τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν λέγει.

11. Ἡ δὲ βουλή τοῦ κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει,
95 λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.

Ἀνθρωπίνως λέγει τὸ «λογισμοί». Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τῶν Ἀσσυρίων λογισμοὺς ἐκάλεσε τὰς ὁρμὰς τῶν πολεμίων, καὶ

84/86 Cf. IV Reg. 18,13 - 19,13, II Par. 32, 1-19 et Is. 36,1 - 37,13   86/89 Cf. IV Reg. 19, 35-36, II Par. 32, 21-22 et Is. 37, 36-37   97 v. 10 b

---

C P A M

74 φοβεῖσθαι C: om. P A M   αὐτὸν C P M: αὐτὴν A   77 ἀντὶ τοῦ C P A: τὸ M   79 ἐγενήθησαν C A M: ἐγεννήθησαν P   81 post λόγῳ add. τὰ P A M   83 Αὐτός C A M: οὗτος P   ὁ² C A M: om. P   85 μὲν C P A: om. M   86 καὶ πορθῆσαι C A M: πορθῆσαι δὲ P   Ἀλλὰ C P A: om. M   91 «Λαῶν» αὐτῶν (ante haec verba καὶ ἀθετεῖ add. P) λέγει πάλιν (πάλιν λέγει M) τῶν Ἀσσυρίων P A M: τῶν ἄσσυρίων δηλονότι C   97 πολεμίων C P A: ἄσσυρίων M

ἐνταῦθα πάλιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὴν νίκην οἶον «λογισμόν»
τινα γεγενῆσθαι σημαίνει, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ λογιζομένου,
100 ἀλλά, καθὼς εἴρηται, ἀνθρωπινώτερον αὐτὸ ἐξηγεῖται.

12a. Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστι κύριος ὁ θεὸς αὐτοῦ.

Κατὰ παράθεσιν λοιπὸν τῶν Ἀσσυρίων μακαρίζει τοὺς
Ἰσραηλίτας ὡς παραδόξου τυχόντας τῆς βοήθειας.

12b. Λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῶ.

105 Τὸ αὐτὸ λέγει.

**13. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ κύριος, εἶδε πάντας τοὺς
υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.**

Τῇ φύσει γὰρ πάντων ὑψηλότερος ὢν, φησὶν, ἐκεῖθεν
ἐφορᾷ τὰ ἀνθρώπινα καὶ δικάζει.

110 **14a. Ἐξ ἐτοιμοῦ κατοικητηρίου αὐτοῦ.**

«Ἐτοιμον» καλεῖ τὸ βέβαιον καὶ τὸ ἐδραῖον ἢ γραφή, ὡς
ὅταν λέγη· Ἐτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀντὶ τοῦ ἐδραῖος
καὶ βέβαιος. Ἀπὸ δὲ τοῦ κατοικητηρίου αὐτοῦ βεβαίου αὐτὸν
νομίζει βέβαιον καὶ ἀπαράτρεπτον. Ὡσπερ γὰρ τὸ ἀσθενὲς
115 τῶν ἀνθρώπων σημαίων ἐκ τῆς οἰκήσεως αὐτῶν σημαίνει,
ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ ὅταν λέγη· Ἐὰ δὲ τοὺς κατοικοῦντας οἰκίας
πηλίνας, ἵνα τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀνθρώπων σημάνῃ ἐκ τῶν
οἰκήσεων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ βεβαίου κατοικη-
τηρίου τὸ ἀσάλευτον τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ἀπαράτρεπτον
120 καὶ ὡσαύτως ἔχον ἀεὶ ἐμήνυσεν.

14b. Ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν.

Ἐπέβλεψε, φησὶν, ἐπὶ τῷ δικάσαι, ἐπὶ τῷ κρῖναι Ἀσσυ-
ριοὺς πολεμοῦσι καὶ Ἰσραηλίταις πολεμουμένοις.

112 Ps. 92, 2   116/117 Iob 4, 19

C P A M

100 αὐτὸ C A: αὐτῶ P M   103 ὡς P A M: om. C   106 εἶδε
C A M: ἴδε P   112 λέγη C P A P. corr.: λέγει A a. corr. M   113 αὐτοῦ
βεβαίου C: τοῦ βεβαίου P A M a. corr. διαβεβαιῶν M P. corr. αὐτὸν
C A M: αὐτὸ P   114 νομίζει P A: νομίζειν M νόμιζε C   116 post
Ἰώβ add. ὡς C   λέγη C P A P. corr.: λέγει A a. corr. M   117 πηλίνας
C P A: -νους M   118 post οὕτω add. δὲ M   118/119 κατοικητηρίου
P A M: om. C   120 ἔχον M: ἔχων C ἔχοντα P A   122 τῷ¹ C A:
τὸ P M   τῷ² C A: τὸ P M

15. Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεῖς
125 εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν.

Οὗτός ἐστι, φησίν, ὁ θεός, ὁ συνιεῖς τῶν Ἀσσυρίων
τοὺς λογισμοὺς καὶ ἀπράκτους αὐτοὺς ἀπεργασάμενος.
Εἶτα, ὡσπερ ἐπεμβαίνων τῷ πλήθει τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῇ
ἵππῳ αὐτῶν καὶ τοῖς ὅπλοις ἀφ' ὧν οὐδὲν ὠφελήθησαν,
130 ἐπάγει·

16a. Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν.

Ἴνα τὸν Σεναχηρεῖμ αἰνίζηται.

16b. Καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ.

«Γίγαντα» ἐνταῦθα καλεῖ τὸν ἀνδρεῖον καὶ τὸν ἔμπειρον
135 πολεμιστὴν.

17. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως
αὐτοῦ οὐ σωθήσεται.

Ἐπειδὴ οἱ Ἀσσύριοι μάλιστα τῶν ἵππων τῷ πλήθει
ἐσεμνύοντο λέγοντες ὅτι δώσομεν ὑμῖν ἵππους εἰ δυνη-
140 σεσθε δοῦναι ἀναβάτας, ἀπώλοντο δὲ παραδόξως, ἀναγ-
καίως φησίν ὅτι οὐδὲ πλήθος ἵππων ὠφελεῖ εἰς πόλεμον
ἄνευ τῆς τοῦ θεοῦ ῥοπῆς, «ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ
οὐ σωθήσεται».

18. Ἴδου οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν,
145 τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

Οὔτοι δέ, φησί, βεβαίαν καρποῦνται τὴν νίκην ὅσοι
ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν.

139/140 Cf. Is. 36, 8 et IV Reg. 18, 23

C P A M

124 ὁ C p. corr. P A M: οὐ C a. corr. 128 ἐπεμβαίνων C p. corr. P A M:
-νειν C a. corr. τῷ πλήθει P A M: om. C 131 post δύναμιν add.
αὐτοῦ M 132 Σεναχηρεῖμ C A p. corr. M: -χειρήμ P A a. corr. αἰνίζη-
ται A M: ἠνίξεται (sic) P ἐνδειξεται C 136 εἰς C A M: ἐν P
138 τῶν - πλήθει C M: τῷ πλήθει τῶν ἵππων P A 139 δώσο-
μεν C M: -σωμεν P A post δώσομεν add. et postea expruxit
ἵππους M 140 δοῦναι C A M: om. P δὲ C P A: om. M 141
ἵππων C A M: εἰπῶν P 144 φοβουμένους C A M: -μένοις P
145 τοὺς ἐλπίζοντας - αὐτοῦ P A M: om. C

19. Τοῦ ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῶ.

150 Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι σώζει τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν, ῥυόμενος ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Τὸ δὲ «καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῶ» βούλεται εἶπεῖν τὸ εἰδικὸν αὐτῶν πρᾶγμα. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ οἱ Ἰσραηλῖται, ἐπικει-
155 ἀγαθῶν, παραδόξως δὲ ἐν εὐφροσύνῃ μετέστησαν, οὕτως ἠνίζατο λέγων· «καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῶ».

20a. Ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομενεῖ τῷ κυρίῳ.

Ἄοφείλομεν οὖν, φησὶν, ἡμεῖς πάσῃ δυνάμει τὸν θεὸν ἀναμένειν ἀεὶ βοηθὸν καὶ μὴ ἐπ' ἄλλῳ τινὶ πεποιθῆναι. Τίνος
160 ἕνεκα;

20b. Ὅτι βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστίν.

Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς:

21. Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἠλπίσαμεν.

165 Καί, καθὼς αὐτῷ σύνηθες, εὐχῆ ἐπισφραγίζει τὴν προφη-
τείαν. Φησὶ γάρ·

22. Γένοιτο, κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπί-
σαμεν ἐπὶ σέ.

Ψαλμὸς ΛΓ

1. Τῷ Δαυεῖδ, ὅποτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν.

2 I Reg. 21, 14

C P A M

150/152 γὰρ - βούλεται C P A: om. M 153 οἱ C M: om. P A
154 κατέστησαν C P A: -σεν M 156 λέγων C A M: om. P
διαθρέψαι C M: -ψει P A 159 post ἀναμένειν add. φησὶν M
161/162 Ὅτι - ἐξῆς C P A: om. M 165 ἐπισφραγίζει P A: -ζειν
C M 165/166 τὴν προφητείαν C P A: τὸν προφήτην M 166 γάρ
P A M: om. C 168 σέ C: σοί P A M

1 Ψαλμὸς ΛΓ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ λγ P λγ A 3 Ἀβιμέλεχ
C A M: ἀμιμέλεχ (sic) P

Τὸν τριακοστὸν τρίτον ψαλμὸν τινες ἠρμήνευσαν κατὰ
 5 τὴν ἐπιγραφὴν καὶ βραχεῖάν τινα πιθανότητα προσθέντες τῇ
 ἔρμηνείᾳ οὐ πολὺ ἀπάδειν ἔδοξαν τῆς ἀληθείας. Οὐκ
 ἀσυντελῆ οὖν οὐδὲ ἐκείνην τὴν ἔρμηνείαν φαμέν, οὐδὲ
 ἀνωφελῆ τοῖς ἀναγινώσκουσιν, ἀληθεστέραν δὲ εἶναι μᾶλ-
 λον τὴν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ὑπόθεσιν. Ὁμοιος γάρ ἐστι καὶ
 10 οὗτος τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ὡς αὐτὰ σαφέστερον ἀποδείκνυσι
 τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥήματα. Τὸ γὰρ Παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου
 κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτοὺς κυριώτερον
 ἀρμόζει τοῖς κατὰ τὸν Ἐζεκίαν πράγμασιν ἢ ὀπηνίκα
 «ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ» ὁ Δαυεὶδ «καὶ ἀπέλυσεν
 15 αὐτὸν» Ἀβιμέλεχ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ αὐτοῦ μᾶλλον φαίνεται
 σύνεσις τοῦ Δαυεὶδ καὶ πανουργία σχηματίσασθαι οὕτως,
 ὥστε μὴ ἐπιγνῶναι τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τὸν Ἀβιμέλεχ, ἐπὶ δὲ
 τῶν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ἢ αὐτοῦ τοῦ ἀγγέλου παρουσία καὶ
 ἢ ἀναίρεσις τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἢ παράδοξος σωτηρία τῶν
 20 Ἰσραηλιτῶν κυριώτερον ἐπ' αὐτὰ τὴν ἔρμηνείαν ἔλκει τοῦ
 ψαλμοῦ. Γνοίῃ δ' ἂν τις σαφέστερον ἀπὸ τῆς κατὰ στίχον
 ἔρμηνείας τὴν ἀληθεστέραν ἔννοιαν.

2a. Εὐλογήσω τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ.

Καλῶς «ἐν παντὶ καιρῷ»: ἐπηνέχθη τῶν πολεμίων ἢ
 25 θλίψις, καὶ οὐκ ἀπέστην τοῦ εὐλογεῖν· ἐπεφάνη πάλιν ἢ τοῦ
 θεοῦ ἀντίληψις καὶ ἢ παράδοξος νίκη, καὶ ἀναγκαίως
 εὐχαριστίας ὑπεύθυνος ὤφθην. Εἰκότως οὖν φησιν ὅτι
 «Εὐλογήσω τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ», καὶ ἐν καιρῷ
 θλίψεως καὶ ἐν καιρῷ εὐφροσύνης. Καί, σαφέστερον αὐτὸ
 30 ποιῶν, ἐπάγει:

11/12 v. 8 13/16 Cf. I Reg. 21,14 - 22,1 17/20 Cf. IV Reg. 19, 35-36,
 II Par. 32, 21-22 et Is. 37, 36-37

C P A M

4 ἠρμήνευσαν C A: ἔρμηνευσαν P M 5 ἐπιγραφὴν C P M:
 γραφὴν A 9 Ὁμοιος C A M p. corr.: ὁμοίως P ὁμοιοσος (sic) M a. corr.
 14 ὁ C P M: om. A 15 αὐτὸν» Ἀβιμέλεχ C P A: ἀβιμέλεχ
 αὐτόν M μᾶλλον φαίνεται C P M: φαίνεται μᾶλλον A 16 σύνεσις
 C P A: -σιν M τοῦ C P A: τῷ M πανουργία C P A: -γίαν M
 18 τῶν C P M: τὴν A 19 παράδοξος C P M: παράδοξις (sic) A
 20 ἐπ' αὐτὰ P A M: ἐφ' ἑαυτὰ C ἔλκει C P A M: ἔλκειν C sup. l.
 21/22 ἀπὸ - ἔρμηνείας C P A: ἀπὸ τῶν κατὰ στίχων ἔρμηνειῶν M
 27 εὐχαριστίας C P M: εὐχαριστήσας A 28/29 ἐν παντὶ - θλίψεως
 C A M: παντὶ καιρῷ θλίψεως P 29 αὐτὸ C P A: αὐτόν M

2b. Διαπαντός ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματί μου.
Τίνος ἔνεκα;

3a. Ἐν τῷ κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου.

Ἄντι τοῦ ἐπειδὴ ὠφθη τῷ κυρίῳ ἔντιμος ἡ ψυχὴ μου,
35 καὶ οὐ παρέδωκέ με τοῖς πολεμίοις.

3b. Ἀκουσάτωσαν πραεῖς καὶ εὐφρανθήτωσαν.

«Πραεῖς» καλεῖ τοὺς ὑπομείναντας τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ
βοήθειαν. Τὸ γὰρ εὐπειθὲς καὶ εὐσεβὲς τῶν ἀν-
θρώπων πραῦ καλεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ θεία γραφή
40 κατὰ τὸ εἰρημένον· Μνήσθητι, κύριε, τοῦ Δαυεὶδ καὶ πάσης
τῆς πραότητος αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ τῆς εὐπειθείας καὶ τῆς
ὑπακοῆς τῆς πρὸς σέ. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ὅσοι σὺν
ἐμοὶ εὐσεβείας ἐφρόντισαν καὶ εὐπειθείας, ἀκοῦσαι ἔχουσι
τὰ κατ' ἐμὲ καὶ γενέσθαι ἔχουσιν εὐσεβέστεροι, ἐνθυμούμε-
45 νοι ὡς οὐ μάτην αὐτοῖς ἡ πραότης ἐπιτηδεύεται. Ὅθεν
ἐπιφέρει:

**4a-b. Μεγαλύνετε τὸν κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ
ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό.**

Δεῦτε οὖν, φησί, πάντες οἱ ἅμα ἐμοὶ πραεῖς καὶ εὐσεβεῖς,
50 θαυμαστὰ εἶπωμεν περὶ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῇ παραδόξῳ σωτη-
ρία. Τίνος ἔνεκα;

**5. Ἐξεζήτησα τὸν κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου καὶ ἐκ
πασῶν τῶν θλίψεών μου ἐρρύσατό με.**

Πάντες, φησί, δοξάσωμεν αὐτὸν οἱ τῆς εὐσεβείας ἀντε-
55 χόμενοι ὅτι ἐπεκαλεσάμην αὐτὸν ἐν καιρῷ θλίψεως καὶ

34 Cf. I Reg. 26, 21 40/41 Ps. 131, 1

C P A M

35 καὶ C P A: om. M με C A M: αὐτὸν P 37/38 τὴν ...
βοήθειαν C P A: τῆς ... βοηθείας M 39 πραῦ A M: πραῦν P πρᾶον
C 40 τοῦ C A M: τῷ P 42 ὅσοι C P A: om. M 43 εὐπει-
θείας C P A: εὐπειθῶς M^{ecorr.} 44 καὶ - εὐσεβέστεροι C: καὶ εὐσε-
βέστεροι (-ρον P) γενέσθαι P A M 49 post πραεῖς add. τε M 50/51
τῇ παραδόξῳ σωτηρία C A M: τὴν παράδοξον σωτηρίαν P 53 ἐρρύ-
σατό P A p. corr. M: ἐρύσατό C A a. corr. 55 αὐτὸν C P M: αὐτῷ A

οὐκ ἀπέτυχον αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας. Εἶτα, καὶ προτρέπων, φησί·

6. Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυρθῆ.

60 Μηδεὶς οὖν, φησὶν, ἀπὸ τῶν κατ' ἐμὲ ἀπελπιζέτω τῆς τοῦ θεοῦ ἀντιλήψεως. «Φωτισμὸν» γὰρ καλεῖ ἐνταῦθα τὴν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν τὴν ἐν καιρῷ παρέχουσαν τὴν βοήθειαν.

7. Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ ἔσωσεν αὐτόν.

65 Ταῦτα, φησί, λέγετε περὶ ἐμοῦ ὅτι «Οὗτος ὁ πτωχός». «Πτωχὸν» γὰρ ἑαυτὸν καλεῖ ὁ Ἐζεκίας ὡς ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολεμίων πάσης ἀνθρωπίνης βοηθείας πτωχεύσαντα. Εἶπατε οὖν, φησὶν, ὅτι ὁ πάντων ἐνδεὴς καὶ ἀπεγνωσμένος παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐδεήθη τοῦ θεοῦ ἐν καιρῷ θλίψεως
70 καὶ ὁ κύριος εἰσήκουσε καὶ ἔσωσεν αὐτὸν παραδόξως. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας·

8. Παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτούς.

Ἄγγελου γάρ, φησὶν, ἐπιστάσις τοὺς μὲν φοβουμένους
75 αὐτὸν ὑψηλοτέρους ἐποίησε τῶν πολεμίων, ἐκείνους δὲ ἀνεῖλεν.

9a. Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρῆστος ὁ κύριος.

Εἰ δὲ ἀπιστεῖτε, φησί, τοῖς κατ' ἐμέ, πείραν λάβετε ἵνα μὴ
χρήζητε παραινέσεως πρὸς τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν θεόν. Διὰ
80 τοῦτο ἐπιφέρει·

9b. Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν.

Ὁ γὰρ πείραν λαβὼν, φησί, τῆς τοῦ θεοῦ κηδεμονίας, ἀναγκαίως ἐπὶ τὸ ἐλπίζειν προτρέπεται ἑαυτὸν καὶ ἐκ τούτου γίνεται μακαριστὸς ὡσπερ ἐγὼ νῦν.

C P A M

57 φησί C: om. P A M 59 ὑμῶν C A M: ἡμῶν P 60 ἀπελπιζέτω C A M: ἀφελπιζόντων P 60/61 τῆς ... ἀντιλήψεως P A M: τὴν ... ἀντίληψιν C 61 καλεῖ ἐνταῦθα C P A: ἐνταῦθα καλεῖ M 65 λέγετε C A M: λέγεται P 66 ὁ P M: om. C A 69/70 θεοῦ - εἰσήκουσε C P A: κυρίου καὶ ὁ κύριος εἰσήκουσεν αὐτόν ἐν καιρῷ θλίψεως M 70 post αὐτόν add. καὶ P 78 μὴ P A M: om. C 82 φησί post θεοῦ transp. M

85 **10. Φοβήθητε τὸν κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.**

Οὐ γὰρ ἔστι, φησίν, ἀποτυχεῖν τὸν φοβούμενον τὸν θεὸν καὶ εἰς αὐτόν ἐλπίζοντα.

**11. Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπέινασαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦν-
90 τες τὸν κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ.**

Τοῦτο κατὰ τὸ εἶκος λέγει καὶ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν. Ἐγχωρεῖ γάρ, φησί, τοὺς ἄγαν πλουσίους ἐν πτωχείᾳ καταστῆναι, ἢ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸν θεὸν ἐλαττωθῆναι τινος χρηστοῦ.

95 **12. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς.**

Ἡρμοττε τῷ Ἐζεκία ἢ παραίνεσις μετὰ πειραν τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας· ὅθεν προτρέπει καὶ τοὺς λοιποὺς πρὸς τὴν ὁμοίαν εὐσέβειαν. Τί οὖν παραινεῖ;

100 **13. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθᾶς;**

Τί οὖν ἂν τις ποιήσειεν ἐπιθυμῶν ζῆν καὶ ἀγαθῶν ἀπολαύειν; Ἀρετῆς ὀφείλει φροντίζειν ὁ τοιοῦτος. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

105 **14. Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον.**

Πρῶτον μὲν οὖν, φησίν, ὁ τοιοῦτος καὶ τὴν διὰ στόματος ἁμαρτίαν φυλάττεσθαι ὀφείλει. Αὕτη γὰρ εὐκόλον ἐστὶ πρᾶγμα πλέον τῶν ἄλλων. Καὶ πρὸς τούτοις τί;

110 **15a. Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγαθόν.**

Μετὰ τὸ φυλάξασθαι, φησί, τὴν διὰ γλώσσης ἁμαρτίαν,

C P A M

87 Οὐ γὰρ ἔστι, φησίν C P A: οὐκ ἔστιν γὰρ M 98 ὅθεν προτρέπει C: προτρέπειν P A M πρὸς C P A: εἰς M 99 ὁμοίαν C p. corr. P A M: ὁμοίον (sic) C a. corr. 102 post ποιήσειεν add. ὁ P ζῆν C P A: ζωὴν M 103 ἀπολαύειν C A M: ἀπολαβεῖν P ante Ἀρετῆς add. καὶ C φροντίζειν ὁ τοιοῦτος C P A: ὁ τοιοῦτος φροντίζειν ὁ τοιοῦτος sed alt. ὁ τοιοῦτος expruixit M 108 φυλάττεσθαι ὀφείλει C P A: ὀφείλει φυλάττεσθαι M

ἀπέχεσθαι δεῖ καὶ παντὸς πονηροῦ, κολλᾶσθαι δὲ παντὶ ἀγαθῷ. Αὕτη γάρ ἐστι τελεία ἀρετή.

15b. Ζήτησον εἰρήνην καὶ δῖωξον αὐτήν.

115 Ἐντὶ τοῦ ἔστω δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ εἰρηνικός. Τὸ γὰρ «δῖωξον αὐτήν» ἐντὶ τοῦ καταδῖωξον αὐτήν, τουτέστι μεταχειρίσαι εἰρήνην ὥστε πρὸς πάντας εἰρηνεύειν καὶ μὴ ἐπιθυμῆσαι τῶν ἀλλοτρίων πόλεμον ἐξάπτειν πρὸς πάντας. Καὶ τί ἔσται τῷ τοιούτῳ;

120 **16. Ὁφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν.**

Ἐπὶ γὰρ τὸν τοιοῦτον, φησὶν, ὁ θεὸς καὶ ἀτενίζει συνεχῶς, ἠδόμενος αὐτοῦ τῇ προαιρέσει, καί, εἴ ποτε ἐν χρειᾷ καταστῆ τοῦ δεηθῆναι τοῦ θεοῦ, ταχεῖαν αὐτῷ
125 παρέχει τὴν ὑπακοήν. Ἀξιόπιστος δὲ ἦν ταῦτα λέγων ὁ Ἐζεκίας ἀφ' ὧν ἐπεμελήθη καὶ πολιτείας χρηστῆς ἀφ' ὧν τε δεθηεὶς τοῦ θεοῦ ἔτυχεν αὐτοῦ ὀξείας τῆς ὑπακοῆς. Οὕτω μὲν οὖν, φησὶν, ἐπὶ τοῦ δικαίου· ἐπὶ δὲ τοῦ ῥαθύμου κατὰ τὸν βίον καὶ ἀμελοῦς κατὰ τὴν εὐσέβειαν τί;

130 **17a. Πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά.**

Ἐνταῦθα τὸ «Πρόσωπον» ἐπὶ τιμωρίας ἔλαβεν ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ δικαίου ἄνω ἐπὶ σκέψεως καὶ προσοχῆς εἶπεν, οὕτως ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὸ «Πρόσωπον τοῦ θεοῦ» ἐπὶ ὀργῆς ἔλαβεν καὶ τιμωρίας, Ὅθεν ἐπάγει·

131/132 Cf. e.g. Comm. in Ps. 15, 11b; 16, 15a; 20, 7b; 26, 8b-9a

C P A M

112 καὶ C: om. P A M δὲ C P A M p. corr.: δεῖ M a. corr. 113 post ἀρετή add. μήτε κακὸν ποιεῖν καὶ ἀγαθὸν ἐργάζεσθαι P A M 114/117 καὶ - εἰρήνην (l. 115 καὶ om. M) C P M: om. A 122 τὸν τοιοῦτον A M p. corr.: τῶν τοιούτων P M a. corr. τοὺς τοιούτους C φησὶν post ἀτενίζει transp. A καὶ P A M: om. C 123 ἠδόμενος C A M: ἠδύμενος (sic) P 124 τοῦ¹ C P A: τῷ M e. corr. ταχεῖαν C P A: τάχει M 125 παρέχει P A M: -χειν C ἦν C P A: ἐστι M 126 post ὧν¹ add. τε C sup. l. ἐπεμελήθη Cp. corr. sup. l. P A M: ἐμελήθη C a. corr. τε P A M: om. C 127 ὀξείας P A M: fort. eras. in C 128/129 κατὰ τὸν βίον post ἀμελοῦς transp. M 129 κατὰ τὴν εὐσέβειαν C P A: om. M 132 γὰρ C A M: om. P ἄνω C A M: ἀνθρώπου P 134 ἐπὶ - ἐπάγει (ἐπιφέρει P) P A M: om. C

135 17b. Τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν.

Εἶπὼν ὅπως καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς κέχρηται ὁ θεός, ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ τῶν δικαίων λόγον καὶ φησίν·

18. Ἐκέκραζαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐρρύσατο αὐτούς.

140 «Ἐκέκραζαν οἱ δίκαιοι» ἀντὶ τοῦ ἡμεῖς. Εἴρηται γὰρ πολλάκις ὅτι ἐν συγκρίσει τῶν Βαβυλωνίων ἑαυτοὺς καλοῦσι δικαίους ὡς οὐδὲν ἀδικήσαντας Ἀσσυρίους, ἀδικηθέντας δὲ μᾶλλον παρ' αὐτῶν. Καί, ἐπισφίγγων αὐτό, φησίν·

19. Ἐγγὺς κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, καὶ 145 τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει.

Ἄντέκειτο τούτῳ ὅτι· πῶς οὖν πολλάκις πειρασμοῖς παραδίδονται οἱ δίκαιοι, καὶ τοσαύτης ἀπολαύοντες κηδεμονίας τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ; Ὅθεν ἐπιφέρει·

20. Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν 150 ῥύσεται αὐτοὺς ὁ κύριος.

Ἄλλὰ μὴ τοῦτο σκόπει, φησίν, εἰ πειρασμοῖς πολλοῖς παραδίδονται, ἀλλ' εἰ μὴ πάντων ἀπαλλάττονται τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ. Εἶπον καὶ ἤδη ὅτι ἀξιόπιστος ἦν ταῦτα λέγων ὁ Ἐζεκίας, μάρτυρας παρασχῶν τὰ πράγματα τῶν λεγομένων.

155 21. Φυλάσσει κύριος πάντα τὰ ὅσα αὐτῶν, ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται.

Ἄντὶ τοῦ πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν συντηρεῖ. Τὸ γὰρ

136 Cf. Comm. in v. 17a 140/143 Cf. e.g. Comm. in Ps. 5, 13; 32, 1b-c; 93, 21a; 96, 11a; 117, 15a; 124, 3c 153/154 Cf. Comm. in v. 16

C P A M

135 αὐτῶν C A M: αὐτοῦ P 137 ἀναλαμβάνει C P A: -ων M
139 ἐρρύσατο P A M: ἐρύσατο C 142 ὡς C A M: om. P post
ἀδικήσαντας add. τοὺς M 143 δὲ C A M: om. P αὐτό P A M:
αὐτόν C 144 τοῖς συντετριμμένοις C A M: τοὺς συντετριμμένους P
τὴν καρδίαν C P A: τῇ καρδίᾳ M 146 Ἄντέκειτο C P A: -κείντο
M 147 οἱ C P A: om. M 148 τῆς C P A: om. M 151 Ἄλλὰ
- σκόπει C P A: ἀλλὰ καὶ τοῦτο σκόπησον M πολλοῖς C P A: om.
M 153 Εἶπον - ὅτι (ὅτι om. M) P A M: ὅτι δὲ C 154 μάρτυρας
παρασχῶν (παρασχῶν P M: παρὰ σοῦ A) - λεγομένων P A M: μαρτυ-
ροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα C 155 Φυλάσσει C P A: -πτεῖ M πάν-
τα iter. C 157 συντηρεῖ P A M: -ρεῖν C

εἶπεῖν «πάντα τὰ ὄστα αὐτῶν» ἀντὶ τοῦ πάντα τὰ κατ'αὐτοὺς ὁ θεὸς προνοίας ἀξιοῖ. Οὕτω μὲν οὖν, φησίν, 160 οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ τὸν θεόν· οἱ δὲ ἀδικοῦντες τί;

22. Θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός, καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον πλημμελήσουσιν.

Αὐτοὺς πάλιν αἰνίττεται τοὺς Ἀσσυρίους ἐνταῦθα, ἐγγύθεν παρέχων τὸ ὑπόδειγμα· ἔδειξε γὰρ τὰς τοιαύτας χιλι- 165 άδας τῶν Ἀσσυρίων κειμένας ἀναιμωτί. Καί, ὡς ἐπισφραγίζων τὴν πᾶσαν εὐχαριστίαν, ἐπιφέρει·

23. Λυτρώσεται κύριος ψυχὰς δούλων αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ πλημμελήσωσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ'αὐτόν.

Τὸ «πλημμελήσωσι» ἀντὶ τοῦ οὐ μὴ ἀστοχήσωσιν.

Ψαλμὸς ΛΔ

Ἐκ προσώπου τοῦ Ἱερεμίου εἶρηται ὁ τριακοστὸς τέταρτος ψαλμὸς, ὡς καὶ αὐτὰ δείκνυσι τὰ ῥητά. Συγκρίνοντι γὰρ τά τε τῆς προφητείας αὐτὰ ῥήματα καὶ τὰ τοῦ ψαλμοῦ, 5 ὅμοια εὐρεθήσεται παντελῶς, ὥστε μὴ εἶναι ἀμφιβολίαν εἰ ἄλλῳ προσώπῳ ἀρμόζει. Καὶ ἡ ἐπιγραφή δὲ οὐδὲν σημαίνει πλὴν ὅτι τοῦ Δαυεῖδ εἶρηται, τὸ δὲ εἰς τίνα λοιπὸν ἢ ἀνάγνωσις δεικνύει. Εὐθὺς οὖν ὡς δυσχεραίνων ἄρχεται κατὰ τῶν ἀδικούντων αὐτὸν κατευχόμενος, τῶν ἀσεβῶν 10 τῶν ἐπηρεαζόντων αὐτῷ. Τάχα δὲ σχῆμα μὲν ἔχει ἀρᾶς ὁ ψαλμὸς, προφητεία δὲ ἐστὶν τὸ ὅλον. Ἄ γὰρ ἔμελλον πάσχειν οἱ ἀσεβεῖς, ταῦτα ἐν σχήματι εὐχῆς προλέγει ὁ

164/165 Cf. IV Reg. 19, 35-36, II Par. 32, 21-22 et Is. 37, 36-37

C P A M

160 δὲ C A M: om. P 161 τὸν P A M: τὸ C 164 τοιαύτας C P A: τοσαύτας M 168 πλημμελήσωσι C P: -σουσι A M 169 πλημμελήσωσι C P: -σουσι A M οὐ C P A al. man. sup. l. M: om. A

1 Ψαλμὸς ΛΔ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ λδ P λδ A mg. 3 δείκνυσι C P A: δεικνύει M ῥητά C: ῥήματα P A M Συγκρίνοντι C A M: -νοντα P 4 αὐτὰ C P A: αὐτοῦ M τὰ P A M: om. C

5 μὴ C M: μηδὲ P A 7 post πλὴν add. τοῦ P 10 αὐτῷ C p. corr. P A: αὐτὸν C a. corr. 10/11 ἀρᾶς ὁ ψαλμὸς C P A: ὁ ψαλμὸς ἀρᾶς M 11 τὸ C P M: om. A

προφήτης. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα εὐρίσκεται σχήματα παρὰ τῆ
 θεία γραφῆ. Καὶ γὰρ ὁ Ἰακῶβ ἐδόκει ἐπαρᾶσθαι τὸν
 15 Συμεῶνα καὶ τὸν Λευῖ λέγων· Διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακῶβ
 καὶ διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραήλ. Καὶ τὸ μὲν σχῆμα ἀρᾶς ἦν,
 προφητεία δὲ ὠφθη τὸ πρᾶγμα. Κατεμερίσθησαν γὰρ οὗτοι
 εἰς τὰς δώδεκα φυλὰς Λευῖται γεγονότες, καὶ μάλιστα οἱ
 τοῦ Λευῖ, εὐλογία μᾶλλον ὀφθέντες τοῦ λαοῦ ἢ ἀρὰ τῆς
 20 φυλῆς. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Ἰερεμίας τὰ μέλλοντα κατα-
 λαμβάνειν τοὺς ἀσεβεῖς κακὰ ἐν σχήματι εὐχῆς προφητεύει.

**1. Δίκασον, κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με, πολέμησον τοὺς
 πολεμοῦντάς με.**

Ἄμοῦ δὲ καὶ τὴν τῆς γνώμης εὐλάβειαν ἐπιδείκνυται τῷ
 25 θεῷ τὴν δίκην ἐπιτρέπων, τὴν δὲ ἐπίτασιν ὧν ἔπασχε
 κακῶν ἀπὸ τῆς βοηθείας σημαίνει ἣν ζητεῖ παρὰ τοῦ θεοῦ.
 Οὐ γὰρ ἂν πολλὴν ἐζήτησε μὴ πολὺ θλιβόμενος. Ὅθεν
 ἐπιφέρει·

**2. Ἐπιλαβοῦ ὄπλου καὶ θυρεοῦ καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν
 30 βοήθειάν μου.**

Ὁ θυρεὸς εἶδος ὄπλου ἐστίν. «Ὅπλον» μὲν γὰρ καλοῦσι
 νῦν τὸ στρογγύλον, «θυρεὸν» δὲ ἐκάλουν τότε τὸ τε-
 τράγωνον ὄπλον. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι πλειόνων σοι
 ὄπλων χρεια καὶ τοῦ ἀναστῆναι καὶ τοῦ εἰς βοήθειαν
 35 δραμεῖν. Διὰ πάντων δὲ τούτων τὸ σφοδρὸν τῶν πολε-
 μούντων δηλοῖ. Εἶτα καθεξῆς·

**3α. Ἐκχεον ῥομφαίαν καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν
 καταδιωκόντων με.**

Τὸ «Ἐκχεον» ἀντὶ τοῦ γύμνωσον λέγει ῥομφαίαν. Ὡσπερ
 40 γὰρ τὸ ἐκχεόμενον γυμνοῦται τοῦ ἄγγους, οὕτω καὶ τὸ
 γυμνούμενον ξίφος ἐκκεχύσθαι δοκεῖ. Τὸ οὖν γύμνωσον

15/16 Gen. 49, 7   17/20 Cf. Num. 1, 47-53

C P A M

13 δὲ P A M: om. C   14 ἐδόκει C A M: δοκεῖ P   ἐπαρᾶσθαι
 C: ἀρᾶσθαι P A M   15 Συμεῶνα C A M: συμεῶν P   18 Λευῖται
 P A M: λευῖται (sic) C   γεγονότες C P M: γὰρ ὄντες A   24 δὲ καὶ
 P A M: μὲν C   31 εἶδος ὄπλου C P A: ὄπλου εἶδος M   γὰρ
 C A M: om. P   32 τότε C A M: om. P   35/36 πολεμοούντων
 C P M: πολεμίων A   36 Εἶτα C P M: καὶ τὰ A   39 Ὡσπερ
 C A M: ἐπειδὴ P   40 ἄγγους C P A: ἄλλου M p. corr. ἄλλους M a. corr.

«Ἐκχεον» εἶπεν, τὸ δὲ «σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με» ἀντὶ τοῦ ἀπάντησον αὐτοῖς καὶ περίκλεισον αὐτοῖς τὸν δρόμον, ζίφει τὴν ὄρμην αὐτῶν
45 ἀπείργων.

3b. Εἶπον τῇ ψυχῇ μου· Σωτηρία σου εἰμι ἐγώ.

Τὸ «Εἶπον» ἐπὶ πράγματος λέγει Ἐὰν γάρ, φησί, τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον κωλύσης καὶ τὴν ἐπιβουλήν διακόψης, ἔση τῷ πράγματι λέγων τῇ ἐμῇ ψυχῇ ὅτι «Σωτηρία
50 σου εἰμι ἐγώ», καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς εἶ ὁ τῆς ἐμῆς ψυχῆς προνοῶν, ἐγὼ μὲν σωθήσομαι, οἱ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντες γνώμης ἀποπέσοιεν τοῦ σκοποῦ. Ὅθεν ἐπιφέρει·

**4. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ κατα-
55 σχυνθήτωσαν οἱ λογιζόμενοί μοι κακά.**

Τουτέστιν οἱ ἐναντιούμενοι τῷ σκοπῷ τῷ σω· ἐπεὶπερ αὐτὸς μὲν ἐμὲ βούλει σωθῆναι, ἐκεῖνοι δὲ πάντα τρόπον κινουῖσι πρὸς ἐπιβουλήν ἐμήν.

5a. Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χνοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου.

Ἐναντὶ τοῦ ἀσθενεῖς γένοιντο καὶ εὐεπηρέαστοι καὶ εὐμετακίνητοι, ὡσπερ ἐστὶν ὁ χνοῦς τῷ ἀνέμῳ.

5b. Καὶ ἄγγελος κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς.

Προστεθείη δέ, φησί, τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν καὶ ἄγγελος, τουτέστι δύναμις ἐπὶ πλεον αὐτοῦς ἐξασθενεῖν ποιοῦσα.

65 6. Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλισθημα, καὶ ἄγγελος κυρίου καταδιώκων αὐτούς.

Τουτέστι γένοιντο ὡς ἐν σκότῳ φεύγοντες καὶ τόπῳ ὀλισθηρῷ· καταδιωξάτω δὲ αὐτοῦς καὶ ἄγγελος ἵνα μὴ τῷ

C P A M

43 αὐτοῖς *C P M*: αὐτοῦς *A* 47 φησί *C P A*: *om. M* 49 *post*
πράγματι *add.* ἤγουν τῇ ἀληθείᾳ *C* τῇ ἐμῇ ψυχῇ *C P A*: τῇ ψυχῇ μου
M ὅτι *C P A*: *om. M* 51 προνοῶν *P A M*: προνοούμενος *C*
ἐγὼ – οὕτως *C*: ἐμοὶ αὐτῷ οἱ μὴ οὕτως *P* οἱ μὴ οὕτως *A M* 54
εἰς τὰ ὀπίσω *C P A*: *om. M* 57 μὲν ἐμὲ *C P A*: ἐμὲ μὲν *M* 59
Γενηθήτωσαν *C A M*: γεννηθήτωσαν *P* 60 τοῦ *C P M*: *om. A uivid.*
εὐεπηρέαστοι *C P M*: εὐεπερέαστοι *A* 61 χνοῦς *C P M*: χοῦς *A*
63 φησί *C P A*: *om. M* 65 Γενηθήτω *C A M*: γεννηθήτω *P*
67 σκότῳ *C P A*: σκότει *M* 68/69 τῷ σχολαιότερον *C A*: τὸ
σχολερὰν *P* τὸ σχαλειότερον (*sic*) *M p. corr.* τὸ σχαλειότερον (*sic*) *M a. corr.*

σχολαιότερον βαδίζειν ἐκφύγωσι τὸ ὀλίσθημα. Πτῶμα δὲ
70 τέλειον αἰνίττεται· ὁ γὰρ οὐκ εἰδῶς ποῦ τρέχει, εἶτα ὀλι-
σθον ἔχων ὑποκάτω καὶ πρὸς τούτοις παρ' ἄλλου ἐπει-
γόμενος, τί καὶ πάθη μῆτε ὀφθαλμῶ μῆτε ποδὶ βοη-
θούμενος; Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει·

7a. "Οτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διαφθορὰν παγίδος αὐτῶν.

75 «Διαφθορὰν παγίδος» ἐκεῖνα λέγει ἐν οἷς ὁ μὲν προ-
φήτης τὰ πρὸς τροφήν ἀγοράζειν ἐβούλετο, οἱ δὲ συ-
κοφάνται διέβαλλον αὐτὸν ὡς μέλλοντα προσφεύγειν τοῖς
πολεμίοις.

7b. Μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχὴν μου.

80 Ἐντὶ τοῦ ὅτι κατεψεύσαντό μου.

8. Ἐλθέτω αὐτῶ παγὶς ἣν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἣν
ἔκρυψαν συλλαβέτω αὐτούς, καὶ ἐν τῇ παγίδι πεσοῦνται ἐν
αὐτῇ.

Ἐντὶ τοῦ πάθοιεν ἄπερ ἄλλω ποιῆσαι ἐπεχείρησαν.

85 **9. Ἡ δὲ ψυχὴ μου ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ κυρίῳ, τερφθήσε-
ται ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ.**

Ἴνα ἐγώ, φησὶν, εὐφροσύνης ἀπολαύσω τῇ ἀπαλλαγῇ
τῶν ἐπιβούλων.

**10a. Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐρουῖσι· Κύριε, κύριε, τίς ὁμοίός
90 σοι;**

Ἐντὶ τοῦ πᾶσά μου ἡ δύναμις ἀνυμνήσει τὸν θεόν.

75/78 Cf. Ier. 44, 12-15

C P A M

69 ἐκφύγωσι C P M: ἐκφέρωσι A 72 πάθη C: παθεῖται P A M
77 διέβαλλον C A M: διέβαλον P προσφεύγειν C A M: προσφυ-
γεῖν P 79 τὴν ψυχὴν C a. corr. A M: τῇ ψυχῇ C p. corr. P 80 ὅτι
C P A: om. M 81 αὐτῶ C M: αὐτοῖς P A γινώσκει C P M:
-κουσι A 82 ἔκρυψαν P A M: -ψε C αὐτούς P A M: αὐτόν C
82/83 καὶ - αὐτῇ P A M: om. C 84 ποιῆσαι C P A: ποιεῖν M
86 αὐτοῦ C P A: ἑαυτοῦ M 91 μου ἡ δύναμις C P A: ἡ
δύναμίς μου M ἀνυμνήσει τὸν θεόν C: ἵνα εἴπη πᾶσά μου (μου om.
A) ἡ δύναμις ἐὰν ὑμνήσω τί λέγων P A ἵνα εἴπη τί λέγουσα M

10b-c. Ῥυόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ
καὶ πτωχὸν καὶ πένητα ἀπὸ τῶν διαρπαζόντων αὐτόν.

«Πτωχὸν καὶ πένητα» ἑαυτὸν καλεῖ ὡς ἀβοήθητον ἐν
95 ἀνθρώποις. Εἶτα σαφέστερον ἐρμηνεύων ὁ εἶπεν ἀνωτέρω,
ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διαφθορὰν παγίδος αὐτῶν, ἐπάγει
ἐνταῦθα·

11. Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι ἃ οὐκ ἐγίνωσκον
ἠρώτων με.

100 Ἐμοῦ γάρ, φησίν, ἐπ' ἄλλη αἰτία βαδίζοντος ἐπὶ τὴν
πύλην οἱ ἐπίβουλοι κατηγορίαν ἄλλην πλέξαντες ὑποχείριόν
με μικροῦ τῆ τιμωρία πεποιήκασιν.

12a. Ἀνταπεδίδοσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν.

Ἐγὼ δέ, φησίν, αὐτοῖς συνεβούλευον τὰ χρηστά, τουτέ-
105 στι μὴ μάχεσθαι Βαβυλωνίους διὰ τὸ ὄργην εἶναι θεῖαν τὴν
τοὺς Βαβυλωνίους ἰσχυροποιουῦσαν, ἐκεῖνοι δὲ διέβαλλόν με
ὡς ὑπὲρ Βαβυλωνίων ἤγουν Ἀσσυρίων λέγοντα καὶ οὐχ ὑ-
πὲρ Ἰσραηλιτῶν.

12b. Καὶ ἀτεκνίαν τῆ ψυχῆ μου λέγοντες.

110 Βούλεται εἰπεῖν ὅτι καὶ πάντα τρόπον ἐσπούδαζον ἐκεῖνοι
ἀφανίσει με τῆς γῆς – τὸ γὰρ «λέγοντες» ἐπὶ πράγματος
λέγει – «ἀτεκνίαν» οὖν «τῆ ψυχῆ μου λέγοντες» ὥστε μου,
φησίν, ἀφανισθῆναι τὸ μνημόσυνον, οὐκ ἐπειδὴ ἀτεκνοῦσθαι
ἔμελλεν ὁ προφήτης, ἀλλ' ὅτι ὁ παντελὴς ἀφανισμὸς ἐδόκει
115 παρὰ Ἰουδαίοις εἶναι ἡ ἀτεκνία.

13a-b. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ αὐτοῦς παρενοχλεῖν μοι ἐνεδυόμην
σάκκον καὶ ἐταπείνουν ἐν νηστεία τὴν ψυχὴν μου.

96 v. 7a 100/102 Cf. Ier. 44, 12-15 113/115 Cf. Iob 2, 9, Ps. 33, 17b,
108, 15 et Ier. 11, 19

C P A M

97 ἐνταῦθα C P A: ἐντεῦθεν M 99 με C A M: μοι P 102
πεποιήκασιν C P M: περιπεποιήκασιν A 103 Ἀνταπεδίδοσάν
C A M: ανταποδίωσί P 105 τὸ C P M: τὴν A 106 τοὺς Βα-
βυλωνίους C A M: τοῦ βαβυλωνίου P 107 ἤγουν C: καὶ M om. P A
109 ἀτεκνίαν C A M: ἀτεκνία P λέγοντες P A M: om. C 110
ὅτι A M: om. C P καὶ C P M: om. A 111 τῆς C P M: om. A
111/112 τὸ – λέγει P A M: om. C 112 λέγοντες P A M: om. C
113 ἀφανισθῆναι C P A: ἀφανίσει M ἀτεκνοῦσθαι ego: τεκνώσαι
C τεκνώσεσθαι P A M 115 παρὰ C A M: γὰρ P

Οὐ γὰρ ἀντεπιβουλεύειν ἐσπούδαζον ἐγὼ τοῖς ἐπιβού-
λοις, οὐδὲ ἀντιπολεμεῖν τοῖς πολεμοῦσιν, ἀλλὰ ταῖς ἔξωθεν
120 ἀνάγκαις προσετίθην τὴν παρ' ἑμαυτοῦ ταπεινῶσιν δεόμενος
ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ καὶ μὴ εἰσηκουόμην. Ὅθεν ἐπιφέρει·

**13c. Καὶ ἡ προσευχή μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσε-
ται.**

Εἰ γάρ, φησί, καὶ ἡ προσευχή μου οὐκ ἐγένετο τῷ θεῷ
125 δεκτὴ ἀλλ' ἀντεπέμπετό μοι διὰ τὸ ἀνάξιον ἐκείνων ὑπὲρ
ῶν προσηυχόμην, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ τὰ παρ' ἑμαυτοῦ πάντα
ἔπραττον τῷ σκοπῷ τοῦ θεοῦ ἐξακολουθῶν. Καί, ἵνα μὴ τις
νομίση ὅτι ἀπλῶς προσηύχετο ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπάγει·

**14a. Ὡς πλησίον, ὡς ἀδελφὸν ἡμέτερον οὕτως εὐηρέ-
130 στουν.**

Ὡς γὰρ ὑπὲρ συγγενῶν, φησί, καὶ ἀδελφῶν, οὕτως
ἔσπευδον προσφέρειν εὐχὰς ἐπὶ τῷ εὐαρεστῆσαι τὰ
κατ' αὐτούς. Καί, ἐπειδὴ ἀπετύγχανον, τί;

14b. Ὡς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων οὕτως ἐταπεινούμην.
135 Τελείας δὲ ἦν ἀγάπης ἐπὶ μὲν τῇ ἐπιτυχίᾳ εὐφραίνεσθαι,
ἐπὶ δὲ τῇ ἀποτυχίᾳ πενθεῖν καὶ σκυθρωπάζειν. Ἐγὼ μὲν
οὖν οὕτω περὶ αὐτῶν, ἐκείνοι δὲ πῶς;

**15a-b. Κατ' ἐμοῦ εὐφράνθησαν καὶ συνήχθησαν, συνήχθη-
σαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνωσαν.**
140 «Καὶ οὐκ ἔγνωσαν» ἀντὶ τοῦ ὑπὲρ ῶν οὐκ ἔγνωσαν. Βούλεται
γὰρ εἰπεῖν ὅτι καὶ ἐτύπτετο καὶ ἐμαστιγοῦτο ὑπὲρ αἰτιῶν
ῶν οὐκ ἐγίνωσκεν.

15c. Διεσχίσθησαν καὶ οὐ κατενύγησαν.

C P A M

118 Οὐ C P A: οὐδὲ M ἀντεπιβουλεύειν P M: ἀντεπιβουλεύων C
ἀνεπιβουλεύειν (sic) A ἐσπούδαζον ἐγὼ C P A: ἐγὼ ἐσπούδαζον M
120 προσετίθην P A M: -τίθουν C 121 εἰσηκουόμην C A M:
εἰσακακουόμην (sic) P 122 μου² C P A: om. M 125 δεκτὴ C P:
δεκτέα A δεκταία (sic) M a. corr. δεκτάτα M p. corr. ut vid. 126 προσηυχόμην
C A M: προσευχόμην P πάντα C P M: om. A 132 προσφέρειν
C A M: -ρων P 137 οὖν C P A: om. M 138 ante Κατ' add. καὶ
P εὐφράνθησαν C P M: ηὐφράνθησαν A 140 Καὶ οὐκ ἔγνωσαν
C P M: om. A ἔγνωσαν² C A M: ἔγνω P 142 ῶν iter. P
ἐγίνωσκεν C A: -σκον P M 143 κατενύγησαν C A: κατηνύγη-
σαν P M

Καίτοι γε, φησίν, ἀσύμφωνοι κατὰ τὰς κατηγορίας ηῦρί-
 145 σκοντο· τὸ γὰρ μὴ ἀληθεύειν αὐτοὺς συμφωνεῖν οὐ
 παρεσκεύαζε καὶ ὁμως οὐ μετεμέλοντο – τοῦτο γὰρ λέγει
 «οὐ κατενύγησαν» – ἀλλ' ἐπέμενον τῷ κακῷ βεβαιοῦντες τὰ
 ἐν χερσὶ τοῖς μετὰ ταῦτα.

16a. Ἐπίρασάν με, ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμόν.

150 «Μυκτηρισμόν» ἐκεῖνα λέγει ὅτι πολλάκις αὐτὸν ἐκάλεσεν
 ὁ βασιλεὺς Σεδεκίας καὶ λέγει αὐτῷ· Εἶπέ μοι τὴν ἀλήθειαν,
 εἰ παραλαμβάνουσι τὴν πόλιν Ἀσσύριοι. Καὶ φησιν ὁ
 Ἱερεμίας ὅτι οὐ παραλαμβάνουσιν. Τοῦτο δὲ ἦν εἰρωνεῖα
 πρὸς τοὺς μὴ βουλομένους τάληθῆ ἀκούειν. Ἐπειδὴ δὲ
 155 λοιπὸν ὄρκον προσέθηκεν ὁ βασιλεὺς, εἶπε τάληθῆ, ὅτι
 παρέδωκεν ὁ κύριος τὴν πόλιν ταύτην εἰς χεῖρας Ἀσσυ-
 ρίων. Καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν, καταχλευάσαντες
 αὐτὸν εἰρκτῆ συνέκλεισαν· τοῦτο οὖν λέγει «Ἐπίρασάν με,
 ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμόν». «Ἐπίρασάν με» πρότερον
 160 εἰ λέγω τάληθῆ ἢ οὐ, καὶ ἐπειδὴ εἶπον, χλευάζειν με
 ἤρξαντο καὶ οὐ μόνον χλευάζειν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλὰς προσε-
 τίθεσαν, ὀργὴν ἐνδεικνύμενοι πλείστην. Ἐπάγει γάρ·

16b. Ἐβρυξαν ἐπ' ἐμέ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν.

Οὐδὲ γὰρ ἦν ὁ χλευασμός, φησίν, ἄνευ ὀργῆς, ἀμφότερα
 165 δὲ συνεπλέκετο κατ' ἐμοῦ. Εἶτα ἐπιφέρει·

17a. Κύριε, πότε ἐπόψει;

Πάντα δέ, φησίν, ἐποπτεύεις.

**17b. Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας
 αὐτῶν.**

150/162 Cf. Ier. 34-38; 44

C P A M

144/145 ηῦρίσκοντο P A: εὕρισκοντο M εὕρισκονται C 147 κατε-
 νύγησαν C A: κατηνύγησαν P M βεβαιοῦντες C: βεβαιοῦν P A M
 149 μυκτηρισμόν C A M: om. P 151 Σεδεκίας P A M: om. C
 152 παραλαμβάνουσι C P A: -βάνωσιν M ὁ C P M: om. A
 153 δὲ C P A: om. M 158 λέγει C P A: ἔλεγεν M post με
 add. καὶ P A M 159 πρότερον M: πότερον C P A 160 εἰ
 C A ut vid. M: om. P 161 ἤρξαντο C P p. corr. A M: ἤρξατο P a. corr.
 post χλευάζειν add. με M 164 φησίν P A M: om. C 165
 συνεπλέκετο C A M: συνεπέπλεκτο P 169 αὐτῶν C P A: αὐτῆς M

170 «Ἀποκατάστησον» ἀντὶ τοῦ ἀπάλλαζον λέγει. Εἶτα δείκνυσι καὶ τὸ ἰσχυρὸν τῶν ἐπιβουλευόντων. Ἐπάγει γάρ·

17c. Ῥῦσαι ἀπὸ λεόντων τὴν μονογενῆ μου.

«Μονογενῆ» καλεῖ τὴν μόνην. Βούλεται οὖν εἰπεῖν· τὴν μόνην μου ψυχὴν.

175 18. Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰνέσω σε.

Τυχῶν γάρ, φησί, τῆς φιλανθρωπίας ἐπὶ πολλῶν ποιήσομαι τὰς εὐχαριστίας. Ἐπήγαγε γάρ καὶ «ἐν λαῷ βαρεῖ» ἀντὶ τοῦ πολλῶ καὶ ἐκ πολλῶν συνηθροισμένῳ. Εἶτα πάλιν 180 εὐχεται ἀπαλλαγῆναι τῶν ἐπιβουλευόντων καὶ φησι·

19. Μὴ ἐπιχαρεῖσάν μοι οἱ ἐχθραίνοντές μοι ἀδίκως, οἱ μισοῦντές με δωρεὰν καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς.

Αἰτιᾶται ἐνταῦθα τοὺς κατ'εἰρωνεῖαν αὐτῷ διαλεγομένους. Ὅθεν ἐπάγει·

185 20. Ὅτι ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν καὶ ἐπ' ὀργὴν δόλους διελογίζοντο.

Ἐνδοθεν γάρ, φησίν, ὠδίνοντες ὀργὴν κατ'ἐμοῦ, τοῖς ῥήμασιν ἐδόκουν εἶναι πραιεῖς, ἐμήνυον δὲ τοῦτο τῷ ἐμπαίζειν μοι καὶ τῷ τοῖς ὀφθαλμοῖς κατασημαίνειν ἀλλή- 190 λοις ὡς οὐκ εἶην ἄξιος σωτηρίας ἐγώ.

21a. Ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν.

Ἀντὶ τοῦ κατ'ἐξουσίαν μου κατηγοροῦν, ἀπύλωτον κατ'ἐμοῦ ἀνοίγοντες στόμα καὶ ἀχαλίνωτον ἐπαφιέντες μοι γλῶσσαν.

C P A M

170 *post* Ἀποκατάστησον *add.* τὴν ψυχὴν μου C 170/171 δείκνυσι C A M: δεικνύς P 171 Ἐπάγει γάρ C A M: *om.* P 172 Ῥῦσαι C P A: *om.* M 175 κύριε C P A: *om.* M 178 Ἐπήγαγε C P M: ἐπάγει A 179 ἐκ C P A M *al. man. sup. l.*: *om.* M συνηθροισμένῳ C A: -μένου P -μένων M 181/182 οἱ μισοῦντές – ὀφθαλμοῖς P A M: *om.* C 183 τοὺς C P A: τοῖς M 185 ὀργὴν C P M: ὀργῆς A δόλους C M: δόλου P δήλλους (*sic*) A 187 Ἐνδοθεν P A M: ἐνδοθε C 188 τοῦτο C P M: τούτῳ A τῷ C *Ap. corr. Mp. corr.*: τὸ P A *a. corr. Ma. corr.* 189 τῷ C A: τὸ P M 192 μου κατηγοροῦν C P M: κατηγοροῦν μου A 193 *post* ἀνοίγοντες *add.* τὸ C

195 **21b. Εἶπον· Εὕγε, εὕγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν.**

«Εὕγε, εὕγε» ἐπίρρημά ἐστιν εὐφραιομένων. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ὅσα ἐπεθυμοῦμεν ἰδεῖν κατ' αὐτοῦ εἶδομεν καὶ ἐπεκερτομήσαμεν εἰς αὐτόν.

22a. Εἶδες, κύριε, μὴ παρασιωπήσης.

200 Ἄλλ' αὐτός, φησί, δέσποτα, μὴ παραπέμψη ταῦτα.

22b. Κύριε, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ.

Καί, ἐπειδὴ πληθὸς με πολεμίων περιστοιχίζει, σύ μου μὴ ἀποστῆς. Ἄρκεῖς γὰρ ὁ μόνος βοηθὸς ἀντὶ μυρίων ἐπιβουλεύόντων.

205 **23a. Ἐξεγέρθητι, κύριε, καὶ πρόσχες τῇ κρίσει μου.**

«Ἐξεγέρθητι» ἐπειδὴ γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ἐδόκει τρόπον τινὰ καθεύδειν, παρακαλεῖ αὐτὸν διαναστῆναι καὶ κρῖναι τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

23b. Ὁ θεὸς μου καὶ ὁ κύριός μου, εἰς τὴν δίκην μου.

210 Ὡς πρὸς τὸ «Ἐξεγέρθητι» καὶ τοῦτο.

24a. Κρῖνόν μοι, κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου.

Ἐνταῦθα τὸ «Κρῖνόν μοι» δίκασόν μοι λέγει. Εἴρηται γὰρ πολλάκις ὅτι, ὅταν ἐπὶ τῆς αἰτιατικῆς αὐτὸ τίθησι κρῖνον αὐτούς, καταδίκασον λέγει, ὅταν δὲ κρῖνόν μοι ἀντὶ τοῦ
215 δίκασόν μοι λέγει.

24b. Κύριε ὁ θεὸς μου, καὶ μὴ ἐπιχαρείσάν μοι οἱ ἐχθροὶ μου.

212/215 Cf. e.g. Comm. in Ps. 5, 11a; 25, 1b et 42, 1

C P A M

195 Εἶπον C P A: εἶπαν M 197 ὅτι C P A: om. M ἐπεθυ-
μοῦμεν C P A: ἐπεθύμουν M αὐτοῦ C P A: ἐμοῦ M εἶδομεν
C P A: εἶδον M 199 Εἶδες P A M: ἴδε C 202 με C P A: μετὰ
M πολεμίων C P A: πολέμων M 203 post μόνος add. μου P
206 Ἐξεγέρθητι C P M: om. A 209 μου¹ C P A: om. M 211
μοι C A M: με P 212 μοι¹ P A: με M om. C 212/215 Εἴρηται -
ὅταν δὲ κρῖνόν μοι ἀντὶ τοῦ δίκασόν μοι λέγει (ὅταν δὲ - λέγει C P:
εἴρηται γὰρ πολλάκις A) C P A: om. M

«Κρῖνόν μοι», φησίν, ἵνα μὴ εὖροιεν ἐπιχαρῆναί μοι οἱ ἐχθροί μου.

220 **25a. Μὴ εἶποιεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν· Εὕγε, εὕγε, τῇ ψυχῇ μου.**

Ἐναντὶ τοῦ μὴ λάβοιεν χώραν κατὰ τῆς ψυχῆς μου τὸ ἐπίρρημα τῆς εὐφροσύνης ἐπιφθέγγασθαι.

25b. Μηδὲ εἶποιεν· Κατεπίομεν αὐτόν.

225 Ἐναντὶ τοῦ μηδὲ ὡς οὐκ ὄντος τοῦ βοηθοῦντος καυχῆ-
σοιντο καταπεπωκέναι με, ἀλλὰ τοῦναντίον·

26a. Αἰσχυνθείσαν καὶ ἐντραπείσαν ἅμα οἱ ἐπιχαίροντες τοῖς κακοῖς μου.

Μᾶλλον δέ, φησίν, ἐκπέσοιεν τῆς τοιαύτης αὐτῶν προαι-
230 ρέσεως.

**26b. Ἐνδυσάσθωσαν αἰσχύνην καὶ ἐντροπὴν οἱ μεγα-
λορημονοῦντες ἐπ' ἐμέ.**

«Μεγαλορημονοῦντας» λέγει τοὺς φθεγγομένους περὶ αὐτοῦ ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος οὐδὲ βοηθεῖται
235 παρ' αὐτοῦ. Ἐνδυσον οὖν, φησί, τούτους αἰσχύνην δι' ὧν ἔμοι βοηθεῖς καὶ ἄπρακτα ἀποδεικνύεις τὰ ἐκείνων ἐπιβου-
λεύματα.

27a. Ἀγαλλιάσαιντο καὶ εὐφρανθείσαν οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου.

240 Ὅσοι δέ, φησί, μετ' ἐμοῦ τῆς εὐσεβείας ἔχονται, τούτους εὐφροσύνης ἀνάπλησον καὶ χαρᾶς. Τὸ γὰρ «οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου» ὅσοι φησίν ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν ἐμὲ ἐπιτυχόντα τοῦ δικαίου· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ μετ' ἐμοῦ προσ-
κείμενοί σοι τῷ θεῷ.

C P A M

218/221 Κρῖνόν – Μὴ (ἢ *sic, sed deest litt. rubr. P*) εἶποιεν (εἶπον *P*) ἐν καρδίᾳ (καρδίαις *P*) αὐτῶν· Εὕγε, εὕγε τῇ ψυχῇ μου (μου *A M*: ἡμῶν *P*) *P A M*: *om.* *C* **224** εἶποιεν *P A M*: εἶπαισαν *C* Κατεπίομεν *C P A M a. corr.*: καταπίομεν *Mp. corr.* **225/226** καυχῆσοιντο *C*: -σονται *P M* -σωνται *A* **226** καταπεπωκέναι *C P A M a. corr.*: καταπεπτωκέναι *Mp. corr.* **228** μου *C P A*: *om.* *M* **235** οὖν *C P A*: *om.* *M* **238** Ἀγαλλιάσαιντο *C P*: -σονται *M* ἀγαλλιάσενται (*sic*) *A* τὴν *C P A*: *om.* *M* **240** φησί *P A M*: *om.* *C* εὐσεβείας ἔχονται (εἶχονται [*sic*] *M*) *C P M*: εὐθείας ἔχοντες *A* **242/243** ἐμὲ ἐπιτυχόντα *C*: με τυχόντα *P A M* **243** δέ *P A M*: γὰρ *C*

245 **27b.** Καὶ εἰπάτωσαν διαπαντός· Μεγαλυνθήτω ὁ κύριος.
Σχοῖεν, φησί, χώραν οἱ εὐσεβεῖς μεγάλα περὶ σοῦ
φθέγγεσθαι τοῦ δεσπότου.

27c. Οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου αὐτοῦ.
Τὸ αὐτὸ λέγει ὅπερ εἶπεν ἄνωτέρω.

250 **28a.** Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου.
Ἐναντὶ τοῦ φθέγγεται. Οὐ γὰρ παύσομαι διηγούμενος,
φησὶν, ὅσα μοι παρέσχες ἀγαθά.

28b. Ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινόν σου.
Οὐδὲ παύσομαι, φησί, δημοσιεύων τὸν ἔπαινόν σου.

Ψαλμὸς ΛΕ

1. Εἰς τὸ τέλος· τῷ δούλῳ κυρίου τῷ Δαυεῖδ.

Ἐκ προσώπου αὐτοῦ εἴρηται τοῦ Δαυεῖδ οὗτος ὁ
ψαλμὸς, ὁπηνίκα Σαοὺλ παντοίοις δόλοις ἐχρῆτο κατ' αὐτοῦ
5 ἐπὶ τῷ ἀνελεῖν αὐτόν, ὁπότε δὲ ἐάλω ὡσπερ ἐν τῷ
σπηλαίῳ, ἔνθα ὁ φακὸς καὶ τὸ δόρυ ἀφηρέθη ἀπ' αὐτοῦ,
καὶ τέκνον αὐτόν ἀπεκάλει καὶ φιλίαν ἐδόκει κατασπάζεσθαι
καὶ ὑπερέχεσθαι αὐτοῦ οὐ οὐκ ἠνείχετο παντελῶς εἰς ὄψιν
ἐλθεῖν. Πρὸς τὸν ὅλον οὖν αὐτοῦ σκοπὸν ἀπιδῶν ὁ
10 μακάριος Δαυεῖδ οὕτως ἄρχεται·

2a. Φησὶν ὁ παράνομος τοῦ ἁμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ.

Λέγει ὅτι νομίζει οὗτος ὁ παράνομος ὁ Σαοὺλ ὅτι ἐν

4/9 Cf. I Reg. 18,8 - 27,4

C *Psusme ad σου* (l. 253) *AM*

249 Τὸ *C AM*: τοῦτο *P* 251/252 διηγούμενος, φησὶν *C P*: 1:
φησί, διηγούμενος *M* 254 *usque ad comment. in Psalmum 35, l. 54* Οὐδὲ
– ἄμετρον *deest, uno fol. exciso, in P*

1 Ψαλμὸς ΛΕ *C M*: *om. A* 2 τῷ δούλῳ *C A*: τοῦ δούλου *M*
3 τοῦ *ego*: τῷ *codd.* 5 τῷ¹ *C M*: τὸ *A* ὁπότε *C*: εἴ ποτε *AM*
9 οὖν *AM*: *om. C* 12 Λέγει *M*: λέγειν *C A* *metrid.* ὁ² *C A*:
om. M

ἐαυτῶ ἀμαρτάνει, τουτέστιν οὐκ ἔστιν δῆλος, ἐπιβουλεύων
 μὲν τῇ γνώμῃ, τοῖς δὲ ῥήμασι κολακεύων. Πόθεν δὲ αὐτῶ
 15 τοῦτο συμβαίνει;

2b. Οὐκ ἔστι φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ γάρ, φησίν, οὐ βούλεται τὸ κριτήριον τοῦ θεοῦ
 ἔχειν κατὰ ψυχὴν, οὐδὲ νομίζει αὐτὸν ἔφορᾶν τὰς βουλάς
 τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο εἰρωνεύεται νομίζων οὕτω καὶ
 20 θεὸν λανθάνειν ὡς καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

3a. Ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἐναντὶ τοῦ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο, φησί, καὶ
 ἐνώπιον τοῦ θεοῦ δόλους μελετᾷ οὐκ ἔχων τὸν φόβον τοῦ
 θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν.

25 **3b. Τοῦ εὑρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι.**

Οὐδὲ τοῦτο, φησί, λογίζεται ὅτι ὁ θεὸς εὐρίσκει τὴν
 ἀμαρτίαν αὐτοῦ καὶ εὐρῶν μισεῖ καὶ αὐτὸν καὶ αὐτήν.

4a. Τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία καὶ δόλος.

Τὸ αὐτὸ αἰτιᾶται· ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγεν αὐτῶ συνεχῶς· Ἡ
 30 φωνή σου αὕτη; τέκνον Δαυεῖδ, ἄλλα δὲ κατὰ ψυχὴν ἐμελέτα,
 ἐπάγει· «Τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία καὶ
 δόλος». Οὐ γάρ ἐστι, φησίν, ἀληθῆς φιλία, ἀλλ' ὑποσκευὴ
 φόνου.

4b. Οὐκ ἠβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῦναι.

35 Ὅλως, φησίν, οὐδέποτε ἀγαθόν τι περὶ ἐμοῦ ἢ ἐβουλεύ-
 σατο ἢ βούλεται.

5a. Ἀνομίαν διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ.

29/30 I Reg. 24, 17 et 26, 17

C AM

13 δῆλος *ego*: δόλος *codd.* ἐπιβουλεύων *AM*: εἰ ἐπιβουλεύει *C*
 14 κολακεύων *AM*: -κεύει *C* 18 νομίζει *AM*: -ζειν *C* 22
 Ἐναντὶ - θεοῦ *C*: ἀντὶ τοῦ θεοῦ *Ambid. M* 23 τοῦ¹ *C A*: *om.* *M* 26
post εὐρίσκει *add.* τοὺς ἀμαρτάνοντας εἰς αὐτὸν καὶ *M* 29/32 Τὸ -
 δόλος *AM*: *om.* *C* 30 δὲ *A*: καὶ *M* 34 ἠβουλήθη *Cp. corr.* *AM*:
 -θησαν *Ca. corr.* 35 τι *C*: τί *AM* ἢ *C A*: *om.* *M*

Ἄλλὰ καὶ πράττων, φησί, καὶ ἡσυχάζων ὅπως τὸν
κατ' ἑμοῦ φόνον ἀρτύση μελετᾶ.

40 **5b. Παρέστη πάση ὁδῷ οὐκ ἀγαθῇ.**

Καὶ πᾶσα, φησί, πράξις παράνομος τούτῳ φίλη.

5c. Κακία δὲ οὐ προσώχθισεν.

Μισεῖ δὲ ἢ ἀπεχθάνεται πρὸς οὐδὲν τῶν κακῶν.

6. Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου
45 **ἕως τῶν νεφελῶν.**

Ἐπειδὴ αἰτιᾶται πανταχοῦ τὸν Σαοὺλ ὡς μέγαν ἐπίβου-
λον, λέγει· δεῖξον αὐτῷ, κύριε, ὑψηλοτέραν οὐσαν τὴν
φιλανθρωπίαν καὶ ἀνωτέραν. Τὸ γὰρ «ἐν τῷ οὐρανῷ» καὶ
«ἕως τῶν νεφελῶν» τὸ ὕψος λέγει. Τὸ δὲ «ἔλεός σου καὶ
50 ἡ ἀλήθειά σου» ἵνα εἴπη· ἡ φιλανθρωπία σου ἡ ἀληθινή.
Εἰπὼν τὸ ὕψος τῆς φιλανθρωπίας τοῦ θεοῦ, ἐπάγει καὶ τὸ
μέτρον τῆς δικαιοσύνης. Ἐπιφέρει γάρ·

7a. Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη θεοῦ.

Καὶ θαυμαστῶς ἐπὶ μὲν τῆς φιλανθρωπίας ἄμετρον ὕψος
55 εἶπεν, ἐπὶ δὲ τῆς δικαιοσύνης μεμετρημένον πρᾶγμα. Τὸ δὲ
«θεοῦ», καθὼς ἔθος ἔχει λέγειν, ἀντὶ τοῦ σοῦ λέγει· ἡ
δικαιοσύνη σου ὡς τὰ ὄρη σου. Ἀντέκειτο αὐτῷ λοιπὸν ὅτι·
πῶς οὖν, εἰ φιλάνθρωπός ἐστιν ἄγαν, φροντίζει δὲ καὶ τοῦ
δικαίου καθ' ὅσον αὐτῷ σύμμετρον, τίνος ἕνεκα συγχωρεῖ
60 τοὺς δικαίους περιπίπτειν θλίψεσι τοσαύταις καὶ πειρα-
σμοῖς; Ἐπάγει οὖν πρὸς τοῦτο·

7b. Τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή.

Τὸν δὲ τῆς οἰκονομίας ταύτης, φησί, τρόπον, δι' ἧς
συγχωρεῖς τοὺς δικαίους πολλαῖς περιπίπτειν θλίψεσι καὶ
65 ἀνάγκαις καίτοι φιλάνθρωπος ὢν ὑπερβαλλόντως καὶ δι-

C P inde ab ὕψος (l. 14) AM

43 οὐδὲν C : οὐδὲ ἐν AM 46/49 Ἐπειδὴ - νεφελῶν C A: om.
M 47 post τὴν add. σὴν A 50 ἀληθινή C A: ἀληθεῖς M 51
τῆς φιλανθρωπίας C A: om. M 55 εἶπεν C AM: om. P 56 θεοῦ
P AM: τοῦ C ἔχει C P Ap. corr.: ἔχειν A a. corr. 58 οὖν P AM:
om. C post ἄγαν add. οὐ M al. man. δὲ C P A: om. M 59 αὐτῷ
P AM: τὸ C 60/61 τοσαύταις καὶ πειρασμοῖς C AM: τοσαύτας καὶ
πειρασμούς P 61 οὖν πρὸς τοῦτο C AM: om. P

καιος ἄγαν, οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἀνθρώπῳ, ὡς οὐκ ἔστι
 δυνατὸν τὴν ἄβυσσον ἐκμετρήσαι. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος εἰς
 τοὺς περὶ τῆς οἰκονομίας λόγους τῶν ἀνθρωπίνων πρα-
 γμάτων ἐμπεσῶν καὶ ὅπως διοικεῖ τὰ ἀνθρώπινα ὁ θεός,
 70 νῦν μὲν δικαίους περιβάλλων θλίψει, νῦν δὲ ἁμαρτωλοῖς
 πολλάκις συγχωρῶν πλοῦτον, καὶ ὅτι ποτὲ μὲν Ἑλλησι
 συνεχώρησεν εἰδωλολατρεῖν, Ἰουδαίους δὲ πρὸς τὴν εὐσε-
 βειαν ἐξελέξατο, καὶ ὅτι τοὺς μὲν μετὰ ταῦτα δι' ἀπιστίαν
 ἀφῆκε, τοὺς δὲ διὰ πίστιν ὤκειώσατο, ταῦτα πάντα ἐνθυμη-
 75 θεις ἐπήγαγεν· Ὡ βᾶθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως
 θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ
 ὁδοὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαυεὶδ λογισάμενος τοῦ θεοῦ
 τὸ φιλάνθρωπον καὶ τὸ περὶ τὴν δικαιοσύνην κεκριμένον,
 ὁρῶν δὲ ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ εὐσεβῶν θλίβεται, ὁ δὲ Σαοὺλ
 80 πονηρευόμενος δοξάζεται καὶ πλουτεῖ μὴ εὐσεβῶν, ἠπόρησε
 φήσας· «Τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή». Εἶτα, ὡσπερ
 ἐρμηνεῦσαι βουλόμενος τοῦ θεοῦ τὸ φιλάνθρωπον, ἐπεκτείν-
 νει αὐτὸ καὶ δείκνυσιν ἕως τίνος πλατύνεται καὶ φησιν·

**7c-8a. Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, κύριε, ὡς ἐπλήθυ-
 85 νας τὸ ἔλεός σου, ὁ θεός.**

Οὕτω γάρ, φησίν, ἐπλήθυνάς σου τὴν φιλανθρωπίαν καὶ
 τὴν ἐλεημοσύνην, ὥστε μὴ μόνον ἀνθρώπων κήδεσθαι,
 ἀλλὰ καὶ κτηνῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν
 ὅτι καὶ ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν κήδη, ἐπιφέρει·

**90 8b. Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν
 σου ἐλπιοῦσιν.**

Ἄλλ' ἔχουσί τι πλέον οἱ ἄνθρωποι τῷ λογισμῷ οἷον πρὸς
 σὲ ἀνιπτάμενοι καὶ τρόπον τινὰ ὡς ὑπὸ πτέρυγας τῆς

75/77 Rom. 11, 33

C P A M

69 ὁ C: *om.* P A M 71 πλοῦτον C P A M *a. corr.*: πλουτεῖν M *p. corr.*
 ὅτι C P M: ὅτε A 72 συνεχώρησεν C P A: συνεχώρει M *e. corr.*
 73 τοὺς μὲν μετὰ ταῦτα C A M: μετὰ ταῦτα τοὺς μὲν P 74
 ὤκειώσατο C A M: οἰκειώσατο P 75 καὶ¹ P A M: *om.* C 78 τὸ²
 P A M: *om.* C 79 δὲ² C A M: *om.* P 80/81 ἠπόρησε φήσας
 C P A: φησίν M 82/86 ἐπεκτείνει - φιλανθρωπίαν C P A: *om.* M
 83 πλατύνεται C: πεπλάτυνται P A 87 *post* μόνον *add.* τῶν C
 89 κήδη C P M: κήδεται A 93 πτέρυγας C P A: -γος M
 93/94 τῆς προνοίας τῆς σῆς P A M: *om.* C

προνοίας τῆς σῆς καλυπτόμενοι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο
95 ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς τὴν εὐσέβειαν πλεονεκτοῦσι τῶν ζώων
ἀπάντων. Ἐπιφέρει γάρ·

**9. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πίότητος οἴκου σου, καὶ τὸν
χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς.**

Ἐνταῦθα λέγει τὰ διδάγματα τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν
100 νομίμων τὴν γνῶσιν καὶ τῶν προφητῶν τὰς εἰδήσεις καὶ
ὅσα ἄλλα εὐφραίνει ψυχὴν. Καὶ καλῶς εἶπε· «Μεθυσθήσον-
ται ἀπὸ πίότητος τοῦ οἴκου σου», τὴν εὐφροσύνην μηνύων τῆς
λογικῆς τρυφῆς. Ἡ πίότης γὰρ ἦν τοῦ οἴκου τὰ διδάγματα
τὰ ἐν τῷ οἴκῳ. Καὶ πάλιν· «χειμάρρους τρυφῆς» τὸ πλῆθος
105 τῆς εὐφροσύνης, ὅπερ κτᾶται ὁ τοῖς θείοις σχολάζων
λογίοις καὶ τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅθεν ἐπιφέρει·

**10. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα
φῶς.**

Παρὰ σοῦ γάρ, φησὶν, ἡμῖν ἐστὶ καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ
110 φωτίζεσθαι εἰς τὴν εὐσέβειαν. Ἐν γὰρ τῷ φωτὶ τῷ σῷ,
φησί, σὲ ὀρώσιν, ἵνα εἴπη ὅτι διὰ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς σὲ
σοῦ ἀπολαύομεν.

**11. Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε καὶ τὴν
δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ.**

115 Ἄλλ' ὥσπερ τὴν φιланθρωπίαν, φησί, καὶ τὴν κηδεμονίαν
ἐπιδειξάμενος περί τε κτήνη καὶ ἀνθρώπους, πλεῖόν τι
παρέχεις τοῖς ἀνθρώποις, τὴν εὐσέβειαν, οὕτω πάλιν ἐν
αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις δεῖξον διαφορὰν, πλείονα παρέχων
τοῖς εὐσεβεῖν ἐσπουδακόσιν.

120 **12. Μὴ ἐλθέτω μοι πούς ὑπερηφανίας, καὶ χεὶρ ἁμαρτω-
λοῦ μὴ σαλεύσῃ με.**

«Πούς» καὶ «χεὶρ ἁμαρτωλοῦ» περιφραστικῶς τὸ αὐτὸ
σημαίνει, τὸν ἁμαρτωλόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ποδὶ βαδίζομεν ἢ

C P usque ad ἐπιφέρει (l. 106) AM

95 ὅτι *C PA: om. M* 98 χειμάρρουν *PA: χειμάρουν C M*
102 *post* ἀπὸ *add.* τῆς *C* τοῦ *C PA: om. M* 103 τρυφῆς
PAM: τροφῆς C 104 χειμάρρους *Cp. corr. sup. l. PAM: χειμάρρους Ca. corr.*
105/106 σχολάζων λογίοις *C PA: λογίοις σχολάζων M* 107 *usque*
ad comment. in Psalmum 36, l. 14 Ὅτι - ἀνομίαν *deest, uno fol. exciso, in P*
109 φησὶν, ἡμῖν ἐστὶ *C A: ἐστὶν ἡμῖν, φησὶν M* τὸ² *C: om. AM*
118 αὐτοῖς *C A: om. M* τοῖς ἀνθρώποις *C M: om. A* παρέ-
χων *C A: παρέχει M*

χειρὶ ἐργαζόμεθα, βούλεται εἰπεῖν ὅτι μηδεμία πράξις
125 ἁμαρτωλοῦ πλησιάση μοι.

13a. Ἐκεῖ ἔπεσον πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

Τὸ «Ἐκεῖ» ἀντὶ τοῦ πρέπει γὰρ περιπίπτειν ταῖς τοιαύ-
ταις πράξεσιν ἀνόμους καὶ οὐ δικαίους, ἀντὶ προσώπου
τόπον εἰπών· τὸ γὰρ «Ἐκεῖ» τόπου ἐστὶ σημαντικόν.
130 Καθὼς εἴρηται οὖν, τόπον ἀντὶ προσώπου εἶπεν· καὶ γὰρ
ἔθος ἔχει λέγειν καὶ ἀντὶ προσώπου τόπον, ὡς ὅταν λέγη·
Ἐκεῖ ὁδὸς ἧ δεῖξω τὸ σωτήριόν μου· ἐνταῦθα γὰρ πρᾶγμα
λέγει πάλιν, καὶ ἀντὶ τοῦ πράγματος τόπον εἶπεν. Καὶ
πάλιν· Ὅτι ἐκεῖ ἐνετείλατο κύριος τὴν εὐλογίαν ζωὴν ἕως τοῦ
135 αἰῶνος ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ τοιούτῳ πράγματι. Ἐπειδὴ γὰρ
προλαβὼν ἔφησεν· Ἴδου δὴ τί καλὸν ἢ τί τερπνὸν ἄλλ' ἢ τὸ
κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; ἐπήγαγεν· Ὅτι ἐκεῖ ἐνετείλα-
το κύριος τὴν εὐλογίαν, ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ τοιούτῳ πράγματι,
ἐνθα ἀγάπη καὶ συγκρότησις εὐρίσκεται φιλαλληλίας.

140 **13b. Ἐξώσθησαν καὶ οὐ μὴ δύνωνται σῆναι.**

Πρέπει γὰρ ἀσεβῆ περιπίπτειν ταῖς πράξεσι τῶν παρα-
νόμων καὶ ἐξ ἐκείνων ἐξωθεῖσθαι καὶ καταπίπτειν, ὥστε
αὐτοὺς μήτε στάσιν ἔχειν μήτε βεβαιότητα.

Ψαλμὸς ᾠδ

Ὁ τριακοστὸς ἕκτος ψαλμὸς ἐπιγέγραπται· (1a) Ψαλμὸς
τῷ Δαυεῖδ· ἔστι δὲ τῶν ἠθικῶν μᾶλλον, τῶν καθολικωτέρων,

132 Ps. 49, 23b 134/135 Ps. 132, 3 136/137 Ps. 132, 1 137/138 Ps.
132, 3

C AM

125 ἁμαρτωλοῦ C A: ἁμαρτίας M μοι C M: με A 127 post
γὰρ add. et postea exprunxit ἐκεῖ M 128 ἀνόμους C M: -μοις A
οὐ C A Mal. man. sup. l.: om. M δικαίους C M: δικαίους A 130
εἴρηται οὖν C A: οὖν εἴρηται M 131 λέγη C A: λέγει M 132 ἢ
C A: ἦν M δεῖξω C Mp. corr.: δεῖξον AM a. corr. 133 τοῦ C A:
om. M 134/135 ζωὴν - αἰῶνος C A: om. M 135/138 Ἐπειδὴ -
πράγματι C A: om. M 139 ἐνθα C M: ἐνταῦθα A 141 post γὰρ
add. φησὶν A 143 post αὐτοὺς add. ἤγουν τοὺς παρανόμους καὶ
ἀσεβεῖς C

1 Ψαλμὸς ᾠδ C M: om. A 2 ἐπιγέγραπται C: ἐπιγράφει AM
3 post δὲ add. καὶ M τῶν καθολικωτέρων AM: τὸ καθολικώτερον
C

εἶ καὶ ἀρμόζει Ἰουδαίοις εἰδικῶς. Ἐπειδὴ γάρ, καθὼς
 5 εἴρηται ἐν τοῖς προοιμίοις, τῶν ἠθικῶν ψαλμῶν οἱ μὲν εἰσιν
 εἰδικοί τῶν Ἰουδαίων ὡς ὁ τεσσαρακοστὸς ἕνατος καὶ
 ὀγδοηκοστὸς πρῶτος, καὶ εἴ τις τοιοῦτος, οἱ δὲ κοινοὶ
 πάντας ἀνθρώπους νουθετοῦντες, ἔοικεν οὗτος ὁ ψαλμὸς
 εἶναι κοινός, εἰ καὶ τάχα δοκεῖ εἰδικῶς πρὸς Ἰουδαίους
 10 εἴρησθαι, καθὼς ἐλέχθη. Φαίνεται γὰρ πάντας ἀνθρώπους
 ὠφελῶν· αὐτὰ γὰρ δείκνυσι τὰ ῥήματα μᾶλλον αὐτὸν εἶναι
 καθολικώτερον.

**1b-c. Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοὺς
 ποιῶντας τὴν ἀνομίαν.**

15 Εἰώθαμεν πάντες ἄνθρωποι δάκνεσθαι ἐπὶ ταῖς εὐημερίαις
 τῶν πλουτούντων, καὶ μάλιστα ὅταν ἄδικοι ὦσιν. Εὐθέως
 οὖν ἐν προοιμίοις τοῦτο παραινεῖ· μὴ μιμοῦ, φησί, τοὺς
 πονηρευομένους, κἂν πλουτῶσι, μηδὲ τοὺς παρανομοῦντας,
 κἂν ἐξ ἀδικίας συμπορίζωσι πλοῦτον. Τίνος ἕνεκα;

20 **2. Ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται καὶ ὡσεὶ
 λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται.**

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φησί, πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες ταχίστην
 ἔχουσι τὴν ἀπώλειαν. Καὶ καλῶς αὐτοὺς τοῖς ἄνθεσι
 παρείκασεν· καὶ γὰρ ἐκεῖνα πρὸς ὀλίγον τὴν ὄψιν εὐφρά-
 25 ναντα, οὐκ ἐνεγκόντα τὸν καύσωνα, εὐθέως ξηραίνεται. Τί
 οὖν ποιητέον τῷ τοιούτῳ;

3a. Ἐλπίσον ἐπὶ κύριον καὶ ποιεῖ χρηστότητα.

Εἴρηται πολλάκις ὅτι τελεία ἐστὶν ἀρετὴ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ
 καὶ ἐργασία τοῦ καλοῦ. Ἀποτρέψας οὖν ἐνταῦθα μὴ

4/5 Cf. Prolog. 45-48

C P inde ab l. 11 AM

5 οἱ C M: εἰ A 7 εἴ τις C A: ὅστις M κοινοὶ C M: κάμοι
 A 9 κοινός AM: κοινῶς C εἰ καὶ C M: καὶ A τάχα C: om.
 AM 10 ἀνθρώπους C A: om. M 11 αὐτὸν C A: om. M 14
 ἀνομίαν C A: ἀμαρτίαν M 17/18 μὴ - πλουτῶσι (πλουτοῖεν AM),
 μηδὲ C AM: μᾶλλον καὶ P 19 κἂν - ἕνεκα C AM: κἂν ἐξ ἀδικίας
 σύμπλοτοι ἔλαχον πλοῦτον. τίνος ἕνεκεν; ἐξ ἀδικίας συναθροίζουσι
 πλοῦτον P 20 Ὅτι C PA: om. M post χόρτος add. τὰ A 23
 αὐτοὺς C PA: αὐτοῖς M τοῖς ἄνθεσι C AM: λάχανα P 24/25
 τὴν ὄψιν εὐφράναντα (εὐφραίνοντα M) C AM: φυέντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν
 εὐφράναν καὶ P 26 ποιητέον C AM: πονητέον P τῷ τοιούτῳ
 P AM: τὸν τοιοῦτον C 27 post ἐπὶ add. τὸν M 29 Ἀποτρέψας
 C PA: ἀποστρέψας M μὴ C PM: om. A

30 μιμῆσθαι τοὺς πονηροὺς, προτρέπεται ἐπιτηδεύειν τὸ βέλ-
τιον. Σὺ οὖν ἀποσχόμενος τοῦ μακαρίζειν τοὺς παρανο-
μοῦντας εἰ πλουτοῖεν, πᾶσάν σου τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὸν θεὸν
ἀπόθου καὶ ἐπιμελοῦ τοῦ δικαίου ὅση δύναμις. Οὐ γὰρ
ἀνόνητον ἔσται σοι τοῦτο. Ὅθεν ἐπιφέρει·

35 **3b. Καὶ κατασκήνου τὴν γῆν, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ
πλούτῳ αὐτῆς.**

Τὸ «κατασκήνου» ἀντὶ τοῦ ποιήσει σε ὁ θεὸς ἐν τῇ γῇ
πλούσιον ἐλπίζοντα ἐπ'αὐτὸν καὶ ἐπιμελόμενον τοῦ δι-
καίου λέγει. Προστακτικὸν γὰρ τέθεικεν ἀντὶ τοῦ μέλλον-
40 τος.

**4. Κατατρύφησον τοῦ κυρίου καὶ δώῃ σοι τὰ αἰτήματα
τῆς καρδίας σου.**

Ὅμοίως καὶ τὸ «Κατατρύφησον» ἀντὶ τοῦ καὶ ποιήσει σε
ἐν πλείστη ἐξετασθῆναι τρυφῇ καὶ πάντα τὰ ἐπιθυμήματά
45 σου πληρώσει ἐπ'ἀγαθῷ.

**5. Ἀποκάλυψον πρὸς κύριον τὴν ὁδὸν σου καὶ ἔλπισον
ἐπ'αὐτόν, καὶ αὐτὸς ποιήσει.**

Τὸ «Ἀποκάλυψον» ἀντὶ τοῦ εἰλικρινῶς ἐπιτήδευε τὸ
καλόν, μὴ εἰρωνεύου χρηστὸς εἶναι, πονηρὸς ὑπάρχων,
50 ἀλλ'ἐν τῷ φανερωῷ καὶ οἷον ἀνακεκαλυμμένως ἔσο καλός,
ἵνα καὶ ὁ θεός, φησὶν, ἐν φανερωῷ σοι τὰ ἀγαθὰ ἀποδώσῃ.
Ὅθεν ἐπάγει·

6a. Καὶ ἐξοίσει ὡς φῶς τὴν δικαιοσύνην σου.

Ἀντὶ τοῦ ὡς ἐν ἡμέρᾳ καὶ φανερωῶς καὶ αὐτοὺς τοὺς
55 ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης ἀποδώσει σοι καρπούς. Καί, ἔτι
σαφέστερον ποιῶν τὸ ἐν φανερωῷ, ἐπάγει·

C P A M·

33 ἀπόθου C P A: ἀνάθου M 34 ἀνόνητον C A M: ἀνόητον P
ἔσται C: ἐστι P A M ἐπιφέρει C: ἐπάγει P A M 36 αὐτῆς
C P A M al. man.: om. M 37 σε C P A: om. M 38 πλούσιον C:
om. P A M ἐπιμελόμενον C M: ἐπιμελώμενον (sic) P ἐπιμελούμενον
A 39 γὰρ C P M: om. A τοῦ C P M: om. A 39/40 μέλλον-
τος C P A M p. corr.: μέλλον M a. corr. 41 δώῃ C P M: δώσει A
post σοι add. πάντα A 43 καὶ C P A: om. M ποιήσει σε
C A M: ποιήσεις P 51 ἀποδώσῃ P: ἀποδώσει A M δώσει C 54
αὐτοὺς C M: αὐτὸς P A 55 τῆς P A M: om. C ἀποδώσει
C A M: -σω P post καρπούς add. χριστός M

6b. Καὶ τὸ κρίμα σου ὡς μεσημβρίαν.

Ὡς γὰρ τῆς ἡμέρας ἀπάσης ἐστὶ τὸ φανότατον τὸ μεσημβρινὸν τοῦ καιροῦ, οὕτως, φησί, δημοσίᾳ καὶ
60 ἐπ' ὄψεσι πάντων τὰ χρηστὰ περὶ σὲ αὐξήσει ὁ θεός. Τούτου οὖν οὕτως ἔχοντος, φησὶν·

7a. Ὑποτάγηθι τῷ κυρίῳ καὶ ἰκέτευσον αὐτόν.

Μὴ οὖν ἀφίστασο, φησί, τοῦ θεοῦ, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἔχε τὰς ἐλπίδας καὶ αὐτοῦ δέου τοῦ δυναμένου χορηγεῖν τὰ ἀγαθὰ.
65 Συμβουλευσας ἄχρι τούτου δεόντως, πάλιν ἀναλαμβάνει τὸ αὐτὸ κεφάλαιον καὶ φησι·

7b-c. Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατευοδουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐν ἀνθρώπῳ ποιοῦντι παρανομίαν.

Ἀνέλαβε τὸ προοίμιον. Τούτου οὖν, φησὶν, οὕτως ἔχον-
70 τος, μὴ θαύμαζε ἄνθρωπον παράνομον κατευθυνόμενον.

8a. Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς καὶ ἐγκατάλιπε θυμόν.

Ἀλλὰ μηδὲ δάκνου, φησὶν, εἴ ποτε τοιοῦτο συμβῆ. Τίνος ἔνεκα;

8b. Μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεύεσθαι.

75 Μήποτε, φησὶν, ὁ παροξυσμὸς ὁ πολὺς καὶ τὸ δάκνεσθαι ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις παρασκευάσῃ σε μιμήσασθαι αὐτούς, καὶ εὐρεθῆς καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπομένων τιμωρίαν. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

9a. Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται.

80 Τοῦτο γὰρ φησι τῆς λαμπρᾶς τῶν πονηρευομένων εὐθηνίας τὸ τέλος.

C P A M

57 ὡς C P M: ἕως A 58 Ὡς γὰρ τῆς P A M: τῆς γὰρ C ἀπάσης C A M: πάσης P τὸ! C: om. P A M 60 χρηστὰ C P M: χρήματα A 61 Τούτου (τοῦτο P) - φησὶν P A: τούτου οὖν οὕτως, φησὶν, ἔχοντος (ἔχοντος *al. man.*) M τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, φησὶν C 62 αὐτόν C P M: αὐτῷ A 63 φησί C P A: om. M 64 καὶ αὐτοῦ δέου τοῦ δυναμένου A: καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ (τοῦ *p. corr.*: αὐτοῦ *a. corr.*) δυναμένου P καὶ αὐτοῦ ἔσο δεόμενος τοῦ δυναμένου M τὸν δυνάμενον C 68 ἐν ἀνθρώπῳ - παρανομίαν P A M: om. C 69 Ἀνέλαβε C P A: ἀνάλαβε M 72 τοιοῦτο C: τοιοῦτω P A τοιοῦτον M 75 δάκνεσθαι C A M: δάκνειν P 79 *post* πονηρευόμενοι *add.* φησὶν M 80 φησι C P M: om. A

9b. Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν κύριον αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν.

“Οπερ εἶπεν ἄνω, τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει. “Οσοι δέ, φησί,
85 τὰ ἄρεστὰ τῷ θεῷ ἐπιτηδεύειν σπουδάζουσιν, οὗτοι βε-
βαίως τὴν γῆν οἰκοῦσι καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπολαύουσιν
ἀγαθῶν. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ψάλλοντες τοῦτον τὸν ψαλμὸν
τὴν Παλαιστίνην μόνην ᾠοντο «γῆν» λέγειν τὸν προφήτην, ἡ
δὲ ἀνθρωπότης πᾶσα ψάλλουσα γῆν τὴν κοινήν οἶδε καὶ
90 τὰ αὐτῆς ἀγαθὰ, ὥστε καὶ Ἰουδαίοις εἰδικῶς ἤρμοζε τὸ
παλαιὸν καὶ νῦν κοινῇ πᾶσιν ἀνθρώποις.

**10. Καὶ ἔτι ὀλίγον καὶ οὐ μὴ ὑπάρξη ὁ ἁμαρτωλός, καὶ
ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εὕρησ.**

Κἀκεῖνο δέ, φησί, σκόπησον ὅπως πολλοὶ τῶν πονηρῶν
95 ἐν εὐημερίᾳ ἐξετασθέντες καὶ λαμπρὰν παρὰ πολλοῖς κτη-
σάμενοι δόξαν, ἀράχνης δίκην ἐξαίφνης ἠφανίσθησαν ὥστε
μηδὲ ἴχνος αὐτῶν καταλειφθῆναι.

**11. Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατατρυφήσου-
σιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης.**

100 «Πραεῖς» ἐνταῦθα πάλιν καλεῖ τοὺς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ
ποιοῦντας. Οὗτοι γάρ, φησί, βέβαια πάντοτε κτῶνται τὰ
ἀγαθὰ. Τί οὖν φησιν; “Οτι οὐ μόνον πλουτεῖ ὁ πονηρός,
ἀλλὰ καὶ ἐπιβουλεύει τῷ δικαίῳ, καὶ ἡ συγχώρησις τοῦ
θεοῦ ἀμφοτέρα ποιεῖ προβῆναι. Ἄλλὰ μηδὲ τοῦτό σε, φησί,
105 ταρασσέτω. Προγνώστης γὰρ ὢν ὁ θεὸς οἶδε καὶ τοῦ
πονηροῦ τὴν καταστροφὴν, ὁρᾷ καὶ τοῦ δικαίου τὴν
ὑπομονήν. “Οθεν ἐπάγει:

**12. Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλός τὸν δίκαιον καὶ βρύξει
ἐπ’ αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ.**

100 Cf. Comm. in v. 9b

C P A M

82 *post* κληρονομήσουσι *add.* τὴν A 85 τὰ ἄρεστὰ – σπουδάζουσιν
P A M: τὰ ἄρεστὰ πράττουσι C οὗτοι P A M: *om.* C 86 αὐτῆς
C P A: αὐτῶν M 87 οὖν C A M: *om.* P ψάλλοντες τοῦτον
C A M: τοῦτον ψάλλοντες P 88 μόνην ᾠοντο «γῆν» C P A: μόνον
γῆν ᾠοντο M 90 *post* τὰ *add.* ἐξ A αὐτῆς C P A: αὐτοῦ M
91 κοινῇ πᾶσιν ἀνθρώποις P M: κοινή πᾶσιν ἀνθρώποις A κοινῇ
πάντας ἀνθρώπους C 93 αὐτοῦ C P A M *al. man. sup. l.*: *om.* M 94/95
ὅπως – εὐημερία P A M: *om.* C 95 ἐξετασθέντες C P A: -σθέντων
M 105 ταρασσέτω C P M: παραττέτω A

110 Ἐπιβουλεύεται, φησί, πολλάκις ὁ πονηρὸς κατὰ τοῦ
δικαίου καὶ ἐπιβουλεύσει καὶ ἀπειλήσει πάση δυνάμει.
Ἄλλὰ τί ἀπὸ τούτου;

**13. Ὁ δὲ κύριος ἐκγελάσεται αὐτόν, ὅτι προβλέπει ὅτι
ἤξει ἡ ἡμέρα αὐτοῦ.**

115 Ἐπιβουλεύεται, φησὶν, ὁ τοιοῦτος οὕτως
νομισθήσεται. Προβλέπει γὰρ αὐτοῦ τὴν καταστροφήν θεοῦ
καὶ ἀπειλοῦντος αὐτοῦ καὶ μεμνηνότες γελαῖ, ὡς εἰδὼς τὸ
μέλλον. Διὰ τοῦτο πολλάκις, ὅταν νομίσωσι κρατεῖν οἱ
πονηροὶ τῶν δικαίων, τότε αὐτοῖς ἔρχεται αἰφνίδιος ὄλε-
120 θρος, παραδόξου τιμωρίας αὐτοῖς ἐπαχθείσης παρὰ τοῦ
θεοῦ. Ὅθεν ἐπιφέρει·

**14. Ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἐνέτειναν
τόξον αὐτῶν τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα, τοῦ
σφάζειν τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδία.**

125 Διὰ τοῦτο, φησί, κἂν μετὰ ξίφους ἐπέλθοιεν οἱ πονηροὶ
τοῖς δικαίοις καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν πανοπλίαν εὐτρεπίσω-
νται κατ'αὐτῶν, ὅτε νομίσωσιν ἤδη κρατεῖν αὐτῶν, τί
γίνεται;

**15. Ἡ Ῥομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν,
130 καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συντριβεῖν.**

Αὐτοί, φησί, ταῖς οἰκείαις πάγαις περιπίπτουσιν οἱ πονη-
ροὶ καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ξιφῶν ἀναιροῦνται καὶ τοῖς ὅπλοις
συντρίβονται, καὶ οὕτως ὁ δίκαιος ἀνώτερος εὐρίσκεται τῆς
ἐκείνων ἐπιβουλήs. Τί οὖν;

**135 16. Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν
πολύν.**

Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν εἰδέναι χρή ὅτι βέλτιον

C P A M

110 *post* φησί *add.* παντόθεν C 112 τούτου C P M: τούτων A
113 αὐτόν C P A: *om.* M 115 ὁ τοιοῦτος οὕτως C M: τοιοῦτος
οὗτος P A 116 αὐτοῦ τὴν καταστροφήν C P A: τὴν καταστροφήν
αὐτοῦ ὁ M 117 *post* γελαῖ *add.* ὁ θεός P A 122 καὶ C A: *om.*
P M 123/124 τοῦ καταβαλεῖν - καρδία P A M: *om.* C 125 ἐπέλ-
θοιεν C P A: λοιπὸν ἐπέλθωσιν M πονηροὶ C P A: ἁμαρτωλοὶ M
126/127 εὐτρεπίσωνται P A: -σονται C -σωσι M 127 νομίσωσιν
P A M: -σουσιν C 129 εἰσέλθοι C P A: διέλθοι M 131 ταῖς
οἰκείαις C P A M *p. corr.*: τῆς οἰκείας M *a. corr.* 135 ἁμαρτωλῶν
C P *p. corr.* M: -λὸν P *a. corr.* A

ὀλίγοις ἀρκεῖσθαι μετὰ δικαίου ἢ πλούτου ἀνέχεσθαι πολ-
λοῦ μετὰ παρανομίας.

140 **17a. Ὅτι βραχίονες ἀμαρτωλῶν συντριβήσονται.**

«Βραχίονας» πάλιν πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν καλεῖ· ὡσπερ ἄνω τὰ ὄπλα αὐτῶν εἶπεν ἀφανισθήσεσθαι, οὕτως καὶ ἐνταῦθα αὐτὴν αὐτῶν τὴν δύναμιν λέγει ἀπωλεῖν παραδίδοσθαι. Ἐπὶ δὲ τῶν δικαίων τί γίνεται;

145 **17b. Ὑποστηρίζει δὲ τοὺς δικαίους ὁ κύριος.**

Σύμμαχος ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν φησί· τὸ αὐτὸ δὲ λέγει.

18a. Γινώσκει κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων.

Τὸ «Γινώσκει» οἰκειοῦται λέγει, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ· Ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων ἀντὶ τοῦ οἰκει-
150 οὔται.

18b. Καὶ ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς αἰῶνα ἔσται.

Οὔτοι, φησί, καὶ ἐκγόνοις παραπέμψουσι τὰ οἰκεῖα βεβαίως.

19a. Οὐ καταισχυνθήσονται ἐν καιρῷ πονηρῷ.

155 Ἄλλὰ καὶ ἐπειδὴν αὐτοῖς ἐπιστῆ, φησί, καιρὸς χαλεπός, τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν καὶ τῇ ἐλπίδι τῇ εἰς θεὸν ἐκφεύγουσι τὰ χαλεπά.

19b. Καὶ ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθήσονται.

160 Λέγει μὲν τὸ αὐτό· ὅμως διαφόρως τὸ αὐτό φησί. Καιρὸν γὰρ λιμοῦ καλεῖ τὸν καιρὸν τῶν συμφορῶν καὶ καταλλήλως τῇ τροπῇ εἶπε «χορτασθήσονται» ἵνα εἴπη ὅτι ἀπαλλάττον-

142 Cf. Comm. in v. 15   149 Ps. 1, 6a

C P A M

138 *post* μετὰ *add.* τοῦ P A M   πλούτου C A M: πλοῦτον P
146 τὸ αὐτὸ *iter.* C   δὲ P A M: *om.* C   147 Γινώσκει C A M:
γινώσκε (*sic acc.*) P   148 Τὸ C P A: *om.* M   149 ἀντὶ τοῦ C P A:
ὅτι M   151 *post* εἰς *add.* τὸ P   152 ἐκγόνοις C M: ἐγκόνοις A
ἐκγονοὶ P   154 *ante* Οὐ *add.* καὶ *Mal. man.*   155 ἐπιστῆ, φησί C P A:
φησί, ἐπιστῆ M   *post* καιρὸς *add.* πονηρὸς καὶ P   156 εἰς C P M:
πρὸς A   158 ἡμέραις C P A: ἡμέρα M   159 διαφόρως τὸ αὐτό
C P M: τὸ αὐτὸ διαφόρως A

ται παντὸς πονηροῦ οἱ τοιοῦτοι. Οὕτω, φησίν, οἱ δίκαιοι·
οἱ δὲ ἄμαρτωλοὶ τί;

20. Ὅτι οἱ ἄμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται, οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ
165 κυρίου ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι ἐκλείπον-
τες ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον.

Οἱ μέντοι, φησίν, ἀδικίαις χαίροντες καὶ ἐναντιούμενοι
τοῖς προστάγμασι τοῦ θεοῦ, ὅτε πρὸς ὀλίγον γένωνται
περιχαρεῖς, καὶ ἰλαρὸς αὐτοῖς βίος νομισθῆ, καπνοῦ δίκην
170 εἰς τὸ μηδὲν ἀναλωθήσονται. Οὐ δεῖ οὖν, φησί, σκοπεῖν
τῶν πραγμάτων τὰς ὄψεις ἀλλὰ τὰς ἀποβάσεις.

21. Δανεῖζεται ὁ ἄμαρτωλὸς καὶ οὐκ ἀποτίσει, ὁ δὲ
δίκαιος οἰκτεῖρει καὶ δίδωσιν.

Βούλεται δὲ εἰπεῖν· τοσαύτη ἔσται μεταβολὴ τῶν πρα-
175 γμάτων, ὥστε πολλάκις τὸν πρὸ ὀλίγου νομισθέντα πλού-
σιον εἰς τοσαύτην ἔρχεσθαι πενίαν ὥστε δανεῖζεσθαι τῆς
ἀναγκαίας ἕνεκεν τροφῆς καὶ μὴ εὐπορεῖν ἀποδιδόναι, καὶ
διπλῶ κακῶ περιπίπτειν αὐτῷ τε τῷ μὴ ἔχειν τροφήν καὶ
τῷ προσαπαιτεῖσθαι ἄπερ ἀνάλωσεν. Ὁ δὲ δίκαιος νομι-
180 σθεὶς πένης καὶ δόξας ἐλεεινὸς εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς εἰς
τοσοῦτον μεταφέρεται πλοῦτον ὥστε καὶ ἄλλοις μεταδίδό-
ναι.

22. Ὅτι οἱ εὐλογοῦντες αὐτὸν κληρονομήσουσι γῆν, οἱ δὲ
καταρῶμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσονται.

185 Ἐν τοσαύτῃ, φησίν, ὁ τοιοῦτος καθίσταται δόξη καὶ
εὐθηνία πραγμάτων ὥστε καὶ τοὺς οἰκείους μὲν αὐτοῦ εἶναι
σεμνοὺς καὶ πολλῶν πεπληρωμένους ἀγαθῶν, τοὺς δὲ
ἐχθροὺς αὐτοῦ παντελεῖ τὴν ἀπώλειαν ὑπομεῖναι. Καὶ τίνος
ἕνεκα ταῦτα γίνεται;

190 23a. Παρὰ κυρίου τὰ διαβήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται.

C P A M

165 αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι P A M: om. C 168 προστάγμασι P M:
πράγμασι C A 170 ἀναλωθήσονται C P A: ἀναχωθήσονται (sic) M
φησί C P A: om. M 172 Δανεῖζεται C P: δανίζεται A M 174
ἔσται P A: ἐστὶν M om. C 178 αὐτῷ τε τῷ C P M: αὐτό τε τὸ A
179 τῷ C M: τὸ P A 180 παρὰ C P A: om. M 181 μεταφέ-
ρεται P A M: μέγαν φέρεται C 184 post αὐτὸν add. φησίν M 185
Ἐν τοσαύτῃ, φησίν C P A: om. M 186 μὲν P A M: om. C

Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ τοῦ θεοῦ, φησίν, ὁ τοιοῦτος κατευ-
 οδοῦται, πάντα αὐτῷ κατὰ ῥοῦν ἐνεχθήσεται τὰ πράγματα.
 Ὅθεν ἐπάγει:

23b. Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει σφόδρα.

195 Τὸ «θελήσει» εὐοδώσει λέγει. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι
 πᾶσαν πράξιν κατευθυνεῖ τῷ τοιούτῳ.

24a. Ὅταν πέση, οὐ καταραθήσεται.

Εἰ δὲ συμβαίῃ, φησί, τὸν τοιοῦτον, οἶα τὰ ἀνθρώπινα, καὶ
 χεῖρον πράξει, οὐ συγχωρεῖ ὁ θεός, ἀλλὰ πάλιν αὐτὸν
 200 ἀνακαινίζει. Ὅθεν ἐπιφέρει:

24b. Ὅτι κύριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτοῦ.

Ἐντὶ τοῦ ὅτι τῇ ἰδίᾳ χειρὶ ὁ θεὸς ἐξεγείρει τὸν τοιοῦτον.
 Εἶτα καὶ ὡς τεθεαμένος λέγει πρᾶγμα ἢ καθ' ὑπόθεσιν
 ὡσπερ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής ποιεῖ. Εἰς γὰρ πλείονα πληρο-
 205 φορίαν τοῦ παραινουμένου καὶ νουθετουμένου οἱ παραι-
 νοῦντες ἑωρακεῖν φασὶν ὡς ἂν πεισθεῖεν οἱ παραινούμενοι
 ὅτι οὐ μάτην οὐδὲ ἀπλῶς παραιοῦσιν ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν
 πραγμάτων λαβόντες τὴν πεῖραν. Ἐπάγει οὖν οὕτως:

**25. Νεώτερος ἐγενόμην – καὶ γὰρ ἐγήρασα – καὶ οὐκ εἶδον
 210 δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν
 ἄρτους.**

Ἐγώ, φησίν, ἀπὸ νεότητος ἄχρι τοῦ γήρωσ ὧν λέγω τὴν
 πεῖραν ἔχω ὅτι οὐδέπω εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειφθέντα
 παρὰ θεοῦ, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἐκείνου
 215 ἀπογόνους ἐθεασάμην ἐν ἐνδείᾳ καταστάντας παντὸς ἀγα-
 θοῦ. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ἄρτου τὴν πᾶσαν σημαίνει ἀγαθωσύνην.
 Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον, φησίν, εἶδον. Ποῖον τοῦτο;

203/204 Cf. Eccle. e.g. 2, 13   214/216 Cf. Ps. 33, 11

C P A M

191/192 κατευοδοῦται P A M: κατευοδεῖται (sic) C   192 αὐτῷ
 C P M: αὐτοῦ A   194 θελήσει C P M: -σεις A   202 τῇ (om. P)
 ἰδίᾳ χειρὶ ὁ θεός C P A: ὁ θεὸς τῇ ἰδίᾳ χειρὶ M   ἐξεγείρει C M:
 ἐγείρει A ἐξεπρεῖ (sic) P   τὸν iter. sed prius erasit M   204 ποιεῖ
 C P A: om. M   205/206 οἱ παραιοῦντες C A M: om. P   206
 φασὶν P A M: φησὶν C   210 ἐγκαταλελειμμένον C P A: ἐγκαταλελειμ-
 μένον M   213 οὐδέπω P A M: οὐδέποτε C   217 καὶ C: om. P A M

26. "Όλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανείζει ὁ δίκαιος καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἔσται.

220 Δίκαιον μάλλον, φησίν, ἐθεασάμην ἐν εὐθηνίᾳ πολλῇ ἔξετασθέντα καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ τῆς ὁμοίας ἀπολαύσαντας εὐθηνίας.

27a. "Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγαθόν.

225 Διὰ ταύτην οὖν, φησί, τὴν αἰτίαν καὶ δι' ἅπερ προεῖπον πάντα, ἀποστατέον σοι τοῦ κακοῦ, προσπελαστέον δὲ τῷ ἀγαθῷ. Καὶ τί ἐκ τούτου;

27b. Καὶ κατασκήνου εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

"Ἴνα κατασκηνώσης, φησίν, ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῶν αὐτῆς μετάσχης ἀγαθῶν διηνεκῶς.

230 28a. "Ὅτι κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν.

Τοῦτο, φησί, πεπεισμένος ὅτι μέλει τῷ θεῷ ἄγαν τοῦ δικαίου.

28b. Καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ὀσίους αὐτοῦ.

Καὶ οὐδέποτε, φησί, παρόψεται τοὺς οἰκείους.

235 28c. "Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα φυλαχθήσονται.

Ἄλλὰ διηνεκῶς αὐτῶν ὑπερασπιεῖ.

28d-e. "Ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται.

Καὶ ἐπειδὴ τοῦ δικαίου, φησί, φροντίζει, κατὰ τὸν ὅμοιον λόγον τῶν τε ὀσίων ὑπερασπίζει καὶ τοὺς παρανομοῦντας ἐξολοθρεύει.

C P A M

218 δανείζει C P A: δανίζει M 220 φησίν C P: om. A M
 221 ἀπογόνους C P M: ἐγγόνους A τῆς ὁμοίας C P A: τοὺς ὁμοίως M 224 τὴν αἰτίαν C A M: om. P 225 ἀποστατέον P A M: ἀποστήσονται C 225/226 προσπελαστέον δὲ τῷ ἀγαθῷ (τὸ ἀγαθόν P) C P A: om. M 228 τῶν C P A: τῆς M 229 post μετάσχης add. αὐτὸς P 231 μέλει ego: μέλλει codd. 234 Καὶ C P A: om. M παρόψεται C P A: παρόψει M 236 Ἄλλὰ – ὑπερασπιεῖ C P A: om. M 239/241 Καὶ ἐπειδὴ τοῦ δικαίου, φησί, φροντίζει κατὰ τὸν ὅμοιον (ὅμοιον C A: ἐμὸν P) – ἐξολοθρεύει C P A: διηνεκῶς μὲν τῶν οἰκείων ὑπερασπιεῖται, τοὺς δὲ παρανομοῦντας ἐξολοθρεύει M

29. Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς.

Εἶτα, ἐπειδὴ πανταχοῦ δίκαιον καὶ ὄσιον ἐκάλεσεν, οὐκ
245 εἶπε δὲ ὅ τι ποιητέον τῷ τοιούτῳ, οὐδὲ ὅποιος εἶναι
ὀφείλει, διαγράφει ἐνταῦθα ποίου τινὸς ἀνθρώπου ὑπερα-
σπίζει ὁ θεὸς καὶ ποταπὸς εἶναι ὀφείλει ὁ τοιοῦτος, καί
φησιν·

**30. Στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ
250 λαλήσῃ κρίσιν.**

Ἐπερασπίζει δὲ ὁ θεὸς τοῦ συνετὰ βουλευομένου καὶ
τοῦ κρίνοντος τὰ δίκαια· καὶ ποίου ἄλλου;

31a. Ὁ νόμος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ.

Τοῦ καὶ τὸν νόμον καὶ τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ δια-
255 παντὸς ἔχοντος ἐν διανοίᾳ.

31b. Καὶ οὐχ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαβήματα αὐτοῦ.

Τοῦ τοιοῦτου, φησίν, οὐ συγχωρεῖ τὰ διαβήματα ὁ θεὸς
ὑποσκελισθῆναι, οὐδὲ παρατραπῆναι αὐτὸν ἐὰν τῶν ἀγαθῶν,
κἂν μυριάκις ὁ ἁμαρτωλὸς ἐπιβουλεύῃ καὶ πολεμῇ καὶ
260 πάσῃ μηχανῇ χρῆται τοῦ καταστρέψαι τὸν τοιοῦτον. Ὅθεν
ἐπιφέρει·

**32-33a. Κατανοεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον καὶ ζητεῖ τοῦ
θανατῶσαι αὐτόν, ὁ δὲ κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπη αὐτόν εἰς
τὰς χεῖρας αὐτοῦ.**

265 Κἂν γὰρ ὁ πονηρὸς, φησί, πάντα κυκᾶ καὶ πάντα
ταράσῃ ἐπὶ τῷ τὸν δίκαιον ἀδικῆσαι, οὐ συγχωρεῖ ὁ θεός,
οὐδὲ παραδίδωσιν αὐτόν ταῖς ἀνόμοις χερσίν.

33b. Οὐδὲ μὴ καταδικάσῃται αὐτόν ὅταν κρίνηται αὐτῷ.

C P A M

243 αὐτῆς *C P A*: αὐτῶν *M* 245 ποιητέον *P A M*: χρῆ ποιεῖν *C*
ὅποιος *C A M*: ποῖος *P* 246/247 διαγράφει ἐνταῦθα ποίου τινὸς
ἀνθρώπου (*post* ἀνθρώπου *add.* αὐτὸς *P*) – ὀφείλει *C P A*: *om.* *M*
251 ὁ *C A M*: *om.* *P* 253 αὐτοῦ¹ *P A M*: *om.* *C* 257 τὰ
διαβήματα ὁ (ὁ *om.* *P*) θεὸς *C P*: ὁ θεὸς τὰ διαβήματα *A M* 258 τῶν
ἀγαθῶν *C P A*: τοῦ ἀγαθοῦ *M* 263/264 ὁ δὲ κύριος (κύριος *P M*:
δίκαιος *A*) – αὐτοῦ *P A M*: *om.* *C* 265 *post* πάντα *add.* πανταχοῦ *P*
266 τῷ *C A M*: τὸ *P* ὁ *C A M*: *om.* *P* 268 καταδικάσῃται
C M: -ση *P* -σει *A* αὐτῷ *C A*: αὐτοῦς *P* αὐτόν *M*

Ὁ θεός, φησίν, «ὅταν κρίνηται αὐτῷ», ἀλλ' οὐδὲ ὅταν,
270 φησίν, ἐξέτασιν ποιῆται τῶν κατ' αὐτὸν ὁ θεός, οὐδὲ τότε
αὐτὸν καταδικάζει, εἰδῶς αὐτοῦ καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν
προθυμίαν.

34a-b. Ὑπόμεινον τὸν κύριον καὶ φύλαξον τὴν ὁδὸν
αὐτοῦ, καὶ ὑψώσει σε τοῦ κατακληρονομήσαι γῆν.

275 Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν τῶν τοῦ θεοῦ προσταγμάτων
μὴ ἀναχώρει, ἀλλὰ σπεῦδε τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ διαπράττεσθαι.
Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ὁ θεὸς ἀμείψεται σε τῶν ἀγαθῶν
ἐνδοξόν σε ποιήσας καὶ πλούσιον· τοῦτο γὰρ λέγει «κα-
τακληρονομήσαι γῆν». Εἶτα καὶ τὸ μεῖζον·

280 **34c.** Ἐν τῷ ἐξολοθρεύεσθαι ἀμαρτωλοὺς ὄψει.

«Ὁψει» ἀντὶ τοῦ ἐπόψει. Καὶ τὸ μεῖζον, φησίν, ἐφησθήσῃ
ἀσεβεῖ πάσχοντι κακῶς. Οὕτω, φησίν, ὁ θεὸς ἐπ' ὄψει
ταῖς σαῖς τοὺς πονηροὺς τιμωρεῖται καὶ τοὺς ἐχθροὺς σου
ἀμύνεται, ὥστε σὲ καὶ εὐφρανθῆναι αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς
285 θεασάμενον τὴν ἐκδικίαν. Εἶτα πάλιν ὡς ἐν ὑποθέσει λέγει
ἢ κατὰ τὸ ἀληθὲς ἑώρακένας φάσκων, καὶ ὡς ἐποίησεν ἐπὶ
τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πονηροῦ ποιεῖ. Ὡσπερ γὰρ
ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ εἶπεν ὅτι *Νεώτερος ἐγενόμην* – καὶ γὰρ
ἐγήρασα – καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον οὐδὲ τὸ
290 σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ
παρανόμου λέγει ἑώρακένας καὶ πεπληροφορησθαι. Ὅθεν
ἐπιφέρει·

288/290 v. 25

C P A M

269 αὐτῷ C P A: αὐτόν M 270 οὐδὲ τότε C P M: οὐδέποτε A
271 καὶ C P A: om. M 275/279 Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν τῶν
τοῦ θεοῦ προσταγμάτων (πραγμάτων C) – κατακληρονομήσαι (κατακληρο-
νομήσαι ego: κληρονομήσαι codd.) γῆν C P A: om. M 280 ἐξολο-
θρεύεσθαι C A M: -θρεῦσαι P 281 ἐπόψει C A M: ἐφόψει P
post ἐπόψει add. φησίν A 281/282 Καὶ τὸ μεῖζον, φησίν (φησίν om.
A) – κακῶς C P A: om. M 282 ἐπ' C A M: ἐφ' P 283 ταῖς
σαῖς C P A: τὰς σὰς (τὰς σὰς p. corr.: ταῖς σαῖς a. corr.) πονηρὰς
ἐνθυμήσεις M 287 τοῦ ἀγαθοῦ C A M: τοὺς ἀγαθοὺς P 287/288
οὕτω – ἀγαθοῦ C P M: om. A 287 γὰρ C P: om. M 288 ὅτι
C P A: om. M ἐγενόμην C P A: ἐγινόμην M 290 ζητοῦν
C p. corr. P A M: ζητεῖν C a. corr.

35-36. Είδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον
ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοῦ οὐκ
295 ἦν, καὶ ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ.

Ἐθεασάμην, φησίν, ἐγὼ αὐτὸς παράνομον πλουτοῦντα
καὶ ἐπαιρόμενον καὶ ὑψούμενον κατὰ τὰς μεγάλας κέδρους,
ἀλλ' εἶδον τοῦ τοιοῦτου καὶ τὴν καταστροφήν. Μικρὸν γὰρ
οἶον παρεκκλίνας καὶ στραφεὶς οὐδὲ τὸν τόπον ὅπου
εἰσπτήκει γνωρῖσαι ἠδυνήθην. Τί οὖν;

37a. Φύλασσε ἀκακίαν καὶ ἴδε εὐθύτητα.

Τούτου οὖν οὕτως ἔχοντος, φησί, τοῦ εὐθέος μὴ
ἀποστῆς μηδὲ τοῦ εἶναι ἄκακος.

37b. Ὅτι ἔστιν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῶ.

«Ἐγκατάλειμμα» ἵνα εἶπῃ· ἀπόγονοι καὶ κληρονόμοι, ἀντὶ
τοῦ ὁ τοιοῦτος φυλαχθήσεται ὥστε καὶ ἐκγόνοις καὶ
κληρονόμοις παραπέμψαι τὴν εὐφροσύνην.

38a. Οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται ἐπὶ τὸ αὐτό.

Ἐκεῖνοι δὲ παντελῶς ἀφανισθήσονται ἅμα τέκνοις καὶ
ἐκγόνοις· τοῦτο γὰρ λέγει «ἐπὶ τὸ αὐτό». Ὅθεν, σαφέστε-
ρον αὐτὸ ποιῶν, ἐπάγει·

38b. Τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται.

Καὶ οὐ μόνον, φησίν, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἀπωλεία
παραδοθήσονται ἀλλὰ καὶ εἴ τι ἄλλο αὐτῶν περιλειφθῆ.

315 **39-40. Σωτηρία δὲ τῶν δικαίων παρὰ κυρίου καὶ ὑπερ-
ασπιστῆς αὐτῶν ἐστὶν ἐν καιρῷ θλίψεως· καὶ βοηθήσει
αὐτοῖς κύριος καὶ ῥύσεται αὐτούς καὶ ἐξελεῖται αὐτούς ἐξ
ἀμαρτωλῶν καὶ σώσει αὐτούς, ὅτι ἤλπισαν ἐπ' αὐτόν.**

Καλῶς πᾶσαν τοῦ θεοῦ τὴν βοήθειαν συνήγαγε πρὸς τῷ

C P A M

294/295 καὶ παρῆλθον (παρῆλθεν P A) – αὐτοῦ P A M: om. C 297
ὑψούμενον C P A: ὑψοῦντα M 298 τοῦ – καταστροφήν P A: καὶ τοῦ
τοιοῦτου καὶ τὴν καταστροφήν C καὶ τὴν καταστροφήν τοῦ τοιοῦτου M
299 παρεκκλίνας C P: παρεγκλίνας A M 301 εὐθύτητα C P A:
-τας M 305 ἀπόγονοι C A M: ἀγωγὸν οἱ P 306 ἐκγόνοις C P:
ἐγγόνοις A M 308 παράνομοι C P M: -μον A 309 post δὲ add.
φησί A 310 ἐκγόνοις C P: ἐγγόνοις A M 317 αὐτοῖς C A M:
αὐτούς P 317/318 καὶ ἐξελεῖται – ἀμαρτωλῶν P A M: om. C 319
θεοῦ C P M: om. A

320 τέλει τοῦ ψαλμοῦ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδενὸς ὁ δίκαιος ὑστερεῖ-
 ται τῶν παρὰ θεοῦ ἀγαθῶν. Λέγει γὰρ ὅτι οἱ τοιοῦτοι καὶ
 σώζονται παρὰ θεοῦ, καὶ ἐν καιρῷ συμφορῶν ὑπερασπιεῖ
 αὐτῶν καὶ θλίψεως αὐτοὺς ῥύσεται καὶ ἐν παντὶ πράγματι
 καὶ ἐν παντὶ καιρῷ βοηθεῖ αὐτοῖς καὶ ἐχθρῶν ἐπανα-
 325 στάντων ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν ὁ θεὸς καὶ πᾶσαν αὐτοῖς
 συντόμως ἀπονέμει βοήθειαν ὅταν ἐκεῖνοι τῆς εἰς αὐτὸν μὴ
 ἀποστῶσιν ἐλπίδος.

Ψαλμὸς ΛΖ

Ὁ τριακοστὸς ἑβδομος ψαλμὸς ὁμοίος ἐστὶ κατὰ τὴν
 ὑπόθεσιν τῷ ἕκτῳ. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας
 τῆς κατὰ τὴν Βηρσαβεὲ ἐξομολογεῖται καὶ δέεται τοῦ θεοῦ,
 5 οὕτως κἀνταῦθα τοῦ Ἀβεσαλώμ ἐπαναστάντος αὐτῷ καὶ
 παντοίαν θλίψιν ἐπάγοντος παρακαλεῖ τῶν συμφορῶν ἀπαλ-
 λαγήναι, ὁμοῦ καὶ τὴν ἁμαρτίαν ὁμολογῶν καὶ τὸ τῆς
 μετανοίας εἰλικρινὲς πανταχόθεν ἐπιδεικνύμενος.

2. Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου
 10 παιδεύσης με.

Τὸν τρόπον τῆς παιδείας ἐναλλαγῆναι παρακαλεῖ, οὐχ ὡς
 αὐτὴν τὴν παιδείαν ἀποφεύγων, ἀλλ' ὡς δεόμενος μὴ
 σκοπῶ ἀμύνης πάσχειν παρὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ σκοπῶ
 βελτιώσεως.

15 3a. Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι.

«Βέλη» τὰς τιμωρίας καλεῖ.

3b. Καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμέ τὴν χειρὰ σου.

Ὡς ἐπὶ τῶν πνεόντων καὶ ἐπιβαρούντων τὰς χεῖρας

3/4 Cf. II Reg. 11, 2-27   5/6 Cf. II Reg. 15,1 - 17,24

C P A M

323 ῥύσεται P A M: ῥύεται C   325 αὐτοῖς C P M: αὐτῶν A

1 Ψαλμὸς ΛΖ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ λζ P om. A   3 post ἕκτῳ
 add. ψαλμῷ A M   6 ἐπάγοντος A M: ἐπαγαγόντος C ἀπάγοντος P
 11 οὐχ C: om. P A M   12 post αὐτὴν add. τε P A   post παιδείαν
 add. οὐκ P A M   ἀλλ' ὡς δεόμενος C: ἀλλὰ δέεται P A M   17
 ἐπεστήριξας C P M: -ρισας A   18 ἐπιβαρούντων P A M: ἐπιβαρου-
 νόντων C

70 **10. Κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη.**

Ἦν μὲν γὰρ ἐπιθυμῶ, φησίν, οἶδας, δέσποτα· εἰπεῖν δὲ αὐτὰ οὐ τολμῶ, οὐ συγχωρούσης μοι τῆς ἁμαρτίας τοιαύτην προσαγαγεῖν τὴν δέησιν, ἀλλ' ἄρκεῖ μοι, φησί, τὸ
75 στενάξαι τῷ εἰδότει τί τὸ βάθος ἐναποκρύπτει τοῦ στεναγμοῦ.

11a. Ἡ καρδιά μου ἐταράχθη, ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχύς μου.

Τὰς αἰτίας λέγει δι' ἃς ἐστενάξεν ὡς ἀπαλλαγῆναι ἐπιθυμῶν ὅτι οὐκέτι, φησίν, ἔστιν ἐν ἐμοὶ ἰσχύς καὶ ὅτι οἱ
80 διαλογισμοί μου ἐν συγχύσει εἰσὶν οὐκέτι συνορῶντες τὸ δέον. Καὶ οὐ μόνον οἱ λογισμοί, ἀλλὰ τί;

11b. Καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ.

Ἄλλ' οὐδὲ τὸ φῶς, φησίν, ὁρῶ καθῶς δεῖ, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ
85 τῆς συμφορᾶς σκότος οὐκ ἔῃ με τὸ φῶς εἰλικρινῶς κατιδεῖν. Τίνος ἔνεκα;

12a. Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἔστησαν.

Οὐ μόνον, φησίν, ὁ υἱὸς ὁ ἐμὸς ὁ Ἄβεσαλώμ, ἀλλὰ καὶ
90 εἴ τινες ἐδόκουν εἶναι φίλοι μου καὶ συγγενεῖς, πάντες οὗτοι ἐν πολεμίων μοι κατέστησαν τάξει.

12b. Καὶ οἱ ἔγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν.

Εἰ δέ τινες, φησί, καὶ ἐγγύτατοι ἐδόκουν εἶναι διὰ τὰς εὐεργεσίας ἃς εὐηργετοῦντο παρ' ἐμοῦ, ἐν τῷ καιρῷ τῶν
95 συμφορῶν ἀπέστησάν μου καὶ μακρὰν κατέστησαν.

C P A V M

72 Ἦν C: ἃ P A V M ἐπιθυμῶ, φησίν C P V: φησίν, ἐπιθυμῶ
A M 73 μοι C P A V: μου M 74 post τοιαύτην add. μοι C
τὴν C P A V: om. M 75 τί C P A M: om. V 77 ἐγκατέλιπέ
C P A M: -λειπέν V 78 post ἀπαλλαγῆναι add. μὲν M 79 φησίν
C A V M: φασίν P 87 μου² C P V M: om. A 89 ὁ υἱὸς -
Ἄβεσαλώμ C P A V: ὁ ἐμὸς υἱὸς ἄβεσαλώμ M 90 εἴ τινες
C A V M: οἵτινες (sic sp.) P εἶναι C P V M: om. A μου
P A V M: μοι C 91 οὗτοι C P A V: οὖν μοι M κατέστησαν
C P A V: κατεστάθησαν M 93 Εἰ δέ τινες P A V M: οἱ δέ τινες
C p. corr. sup. l. οἱ δὲ C a. corr. ἐγγύτατοι P A V M: ἐγγύστατοι (sic) C
94 εὐηργετοῦντο C A V M: εὐεργετοῦντο P

13a. Καὶ ἐξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου.

Ἐντεῦθεν, φησὶν, λοιπὸν, ὡς οὐ παρόντος τοῦ βοηθοῦντος, πάση βία ἐχρῶντο οἱ τὴν ψυχὴν τὴν ἐμὴν ἀνελεῖν βουλόμενοι.

100 13b. Καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μου ἐλάλησαν ματαιότη-
τας.

Καὶ ὅσοι, φησί, ταῖς ἐπιβουλαῖς ἐπέθεντο ταῖς ἐμαῖς, κατεψεύδοντό μου τὰ πλεῖστα.

13c. Καὶ δολιότητας ὄλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν.

105 Καὶ εἶθε, φησί, ματαιότητας ἐλάλουν καὶ μὴ συνέπλεκον ταῖς διαβολαῖς καὶ δόλους καὶ παντοίας παγίδας.

14. Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ.

Ἐναντὶ τοῦ οὐκ ἤνοιγον τὸ στόμα μου πρὸς τὰς διαβολάς, φησί, τὰς παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς πολλὰς κατηγορίας σιωπῶν ὡρώμην ἐγὼ, ἀλλαχόθεν εἰδὼς εἶναι τὸ ταπεινοῦν με, τὴν ἀμαρτίαν φημί.

15. Καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς.

115 Ἐσιώπων οὖν τὰ πλεῖστα, καὶ δυνάμενος ἐλέγχειν ὅτι κατεψεύδοντό μου, οὐδὲ τοῦτο ἐποίουν, τῆς ἀμαρτίας καιούσης μου τὸ στόμα· πᾶσαν δὲ λοιπὸν τὴν ἐλπίδα ἐπὶ σὲ ἐτιθέμην.

16-17. "Ὅτι ἐπὶ σοί, κύριε, ἤλπισα· σὺ εἰσακούση, κύριε ὁ
120 θεός μου. "Ὅτι εἶπον· Μήποτε ἐπιχαρῶσί μοι οἱ ἐχθροί μου·

C P A V M

96 τὴν ψυχὴν μου *PV*: τὴν ψυχὴν *M* τὰ κακά μοι *C A* 98 βία
C PAV: μοχθηρία *M ut vid.* ἐχρῶντο *C PVM*: ἐχθρῶντο (*sic*) *A*
98/99 ἀνελεῖν (ἀνελεῖν *Pe corr. V*: ἀνελελεῖν [*sic*] *M*) βουλόμενοι
PVM: βουλόμενοι ἀνελεῖν *A* ἀνελόμενοι *C* 100 τὰ κακά *PVM*: τὴν
ψυχὴν *C A* 100/101 *post* ματαιότητος *add.* καὶ δολιότητος *P* γέγ (*sic*)
Me xphnci. ut vid. 102 ἐμαῖς *C Ap. corr. pr. man. VM*: ἐμαῖς καὶ
PA a. corr. ut vid. 109 *post* διαβολάς *add.* καὶ δόλους καὶ παντοίας παγίδας
P 110 φησί *C PAV*: *om.* *M* πρὸς *C PAV*: *om.* *M* 111
ὡρώμην *C PA*: ὀρώμην *V* ἐωρώμην *M* 115 Ἐσιώπων *C AVM*:
-πουν *P* 117 καιούσης *C PAM*: κλειούσης *V* μου *C PM*: μοι
AV *post* ἐλπίδα *add.* μου *M* 118 ἐτιθέμην *C PAV*: ἐθέμην *M*
119 σὺ *C AVM*: σοί *P* 120 μοι *PAVM*: με *C*

καὶ ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλορημόνησαν.

Πρὸς μὲν ἐκείνους, φησίν, οὐδὲν ἀπεκρινόμην, ἐπὶ δὲ σοὶ τὴν ἐλπίδα ἐτίθέμην τὸ αὐτὸ παρακαλῶν, μὴ ἐπὶ πολὺ τοὺς
125 ἐχθροὺς μου ἐφησθῆναί μοι, μηδὲ τὴν παρατροπὴν μου καὶ τὴν μετακίνησιν εὐφροσύνης πρόξενον γενέσθαι τοῖς μεγάλα κατ' ἐμοῦ φθεγγομένοις. Τὸ γὰρ «ἐμεγαλορημόνησαν» ἀντὶ τοῦ τοῖς μεγαλορημονοῦσι λέγει.

18. Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδὼν μου
130 ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός.

Οὐδὲ γὰρ ἐγώ, φησί, τὰς παρὰ σοῦ πληγὰς παρητούμην, δέσποτα, ἀλλ' ἐστηριγμένος ὑπάρχων ἐπὶ τῷ ταύτας δέχεσθαι ἐδεόμην τῶν ἐχθρῶν μὴ γενέσθαι χάρμα. Τὸ γὰρ «ἔτοιμον» ἐστηριγμένον λέγει καὶ βέβαιον.

135 19. Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγελῶ καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου.

Ἐστηριγμένος οὖν ἦμην, φησί, δέχεσθαι τὰς μάστιγας τὰς παρὰ σοῦ διὰ τὸ εἶδέναι τὴν ἀνομίαν μου πρὸ ὀφθαλμῶν μου εἶναι, ὀφείλουσαν ἀεὶ ἐν μερίμνῃ εἶναι καὶ
140 ἐν φροντίδι· τὸ γὰρ «ἀναγγελῶ καὶ μεριμνήσω» τοῦτο λέγει.

20. Οἱ δὲ ἐχθροὶ μου ζῶσι καὶ κεκραταίωνται ὑπὲρ ἐμέ, καὶ ἐπληθύνθησαν οἱ μισοῦντές με ἀδίκως.

Ἄλλ' ἐμοῦ, φησίν, οὕτω βουλευομένου καὶ ὑπομένου τῶν
145 τὰς παρὰ σοῦ μάστιγας καὶ λόγον οὐ ποιουμένου τῶν διαβαλλόντων με, ἐκεῖνοι καὶ ἰσχυρότεροι ἐγίνοντο καὶ πλείονες, «μισοῦντες ἀδίκως» καὶ ἐμπαροινούντες.

21a. Οἱ ἀνταποδιδόντες μοι κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν.

C P A V M

123 ἀπεκρινόμην P A V M: ἀπεκρινάμην C 124 τὸ αὐτὸ C A V: τοῦτο αὐτὸ P ὅτι ἐπὶ τὸ αὐτὸ M 128 τοῦ C P A M: om. V 130 ἐνώπιόν μου ἐστὶ C P A V: ἐστὶν ἐνώπιόν μου M 132 τῷ ταύτας V M: τῷ ταῦτα A τῷ τὰς C τοσαύτας P 134 post ἔτοιμον add. τὸ M 135 post μεριμνήσω add. et postea exprunxit τοῦτο λέγει A 138 post εἶδέναι add. με A 139 ὀφείλουσαν P V M: ὀφείλουσιν A om. C post ἀεὶ add. καὶ C εἶναι P V M: ταύτης C om. A 142 κεκραταίωνται C A V: κραταίωνται P κραταιοῦνται M 144 βουλευομένου C P A V: βουλευμένου M 146 με C A V M: μοι P

Καὶ ἔσθ' ὅτε ἐκείνων ἦσαν τῶν εὐεργετηθέντων παρ' ἐμοῦ.

150 **21b. Ἐνδιέβαλλον με, ἐπεὶ κατεδίωκον ἀγαθωσύνην.**

Ἄλλ' ἐπειδὴ συνέβαινε, φησίν, ὡς ἄρχοντά με πολλάκις καὶ κινούμενον ἀπὸ τοῦ δικαίου καὶ ἐπιτιμᾶν τισι, κακοποιούσιν με νῦν ἐν τῷ καιρῷ τῶν συμφορῶν· τοῦτο γὰρ λέγει «ἐνδιέβαλλον». Ἐνδιαβάλλειν γὰρ καλεῖ τὸ κακοποιεῖν.

155 **21c. Καὶ ἀπερριψάν με τὸν ἀγαπητὸν ὡσεὶ νεκρὸν ἐβδελυγμένον.**

Καὶ ὄν πρὸ τούτου, φησί, προσεποιοῦντο ἀγαπᾶν καὶ προσκυνεῖν ὡς εὐεργέτην, ὡς νουθετοῦντα τὸ δέον, τοῦτον νῦν ἐν τάξει ἔχουσι νεκροῦ ἀπερριμμένου.

160 **22. Μὴ ἐγκαταλίπης με, κύριε· ὁ θεὸς μου, μὴ ἀποστής ἀπ' ἐμοῦ.**

Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὕτω, φησί, περὶ ἐμέ· σὺ δέ, δέσποτα, μὴ ἐάσης με βοηθείας ἔρημον. Ὅθεν ἐπιφέρει·

23. Πρόσχευ εἰς τὴν βοήθειάν μου, κύριε τῆς σωτηρίας μου.

Ψαλμὸς ΛΗ

Καὶ οὗτος ὁ τριακοστὸς ὄγδοος ἐκ προσώπου αὐτοῦ εἴρηται τοῦ Δαυεῖδ, κἂν ἡ ἐπιγραφή ἔχη· (1) **Εἰς τὸ τέλος, τοῦ Ἰδιθοῦμ· ὡδὴ τοῦ Δαυεῖδ.** Εἰκὸς δὲ ὅτι τῷ Ἰδιθοῦμ 5 ἱεροψάλτῃ ὄντι ἐδόθη παρὰ τοῦ Δαυεῖδ εἰς τὸ ψάλλειν· αἱ

C P A V M

149 *post* ὅτε *add.* καὶ ἐξ C 150 ἀγαθωσύνην C P V M: δικαιοσύνην A 151 συνέβαινε – πολλάκις C A V M: συνέβαινέν με, φησίν, ὡς ἄρχοντα πολλάκις P 152 καί² C P A V: *om.* M 152/153 κακοποιούσιν C P V: κακὸν ποιούσιν A συνεκακοποιούσάν M 153 με C P A V: μοι M 153/154 ἐν τῷ – «ἐνδιέβαλλον» (ἐνδιέβαλλον *ego*: ἐνδιαβάλλουσιν *codd.*) P A V M: *om.* C 154 καλεῖ C P A V: λέγει M 155 ὡσεὶ C P A V: ὡς M 160 ἐγκαταλίπης C: -λείπης P A V M

1 Ψαλμὸς ΛΗ C M: ψαλμὸς τῷ δαυεῖδ λη P λη V *mg. om.* A 2 τριακοστὸς ὄγδοος P A V M: λη ὄγδοος (*sic, sed ἢ eras.*) C *post* ὄγδοος *add.* ψαλμὸς A M 3 ἔχη C V M: ἔχει P A 4 τοῦ Ἰδιθοῦμ C P V M: ἰδιθούμ ἱερο (*sic, sed ἱερο exprunct.*) A 5/6 εἰς τὸ ψάλλειν· αἱ δὲ ποιήσεις τῶν ψαλμῶν (τοῦ ψαλμοῦ P τῶν ψαλμῶν πάντων M) αὐτοῦ εἰσι (ἔστιν A V M) τοῦ Δαυεῖδ P A V M: *om.* C

δὲ ποιήσεις τῶν ψαλμῶν αὐτοῦ εἰσι τοῦ Δαυεὶδ καὶ οὐχ
 ἑτέρου. Λέγει δὲ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὀπηνίκα πάσας τὰς
 ἐπιβουλάς ὑπέμεινε τὰς παρὰ τοῦ Σαοῦλ καὶ τὰς ἀπειλάς
 καὶ τὰς διώξεις, ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς χαλεποῖς αὐτὸς
 10 ἔμακροθύμει καὶ ἐφιλοσόφει, τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ μόνην
 ἀναμένων ῥοπήν.

**2a. Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με
 ἐν γλώσση μου.**

Τὸ «Εἶπα», ἔκρινά φησιν. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἔκρινά
 15 παρ' ἑμαυτῷ οὐ μόνον ἄχρι πράξεως μὴ ἁμαρτάνειν εἰς τὸν
 ἀδικοῦντά με, ἀλλὰ μηδὲ τῇ γλώσση τι παραφθέγγασθαι
 κατ' αὐτοῦ, ἐπεὶπερ ἡ λοιδορία προοίμιον γίνεται κακο-
 ποιίας, καὶ χρὴ ὄν οὐ βούλεται τις κακοποιεῖν, τοῦτον μη-
 δὲ κακολογεῖν. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

20 **2b. Ἐθέμην τῷ στόματί μου φυλακὴν.**

Μάλιστα γάρ, φησίν, τῷ στόματί μου τὴν πλείονα
 φυλακὴν ἐπετίθουν, ἐπειδὴ τοῦτο παρὰ τὴν πράξιν ἐστὶν
 εὐκολώτερον. Καὶ ἐν ποίῳ καιρῷ; Τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ
 μεῖζον.

25 **2c-3a. Ἐν τῷ συστήναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου
 ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν.**

«Ἐμαρτωλὸν» καλεῖ τὸν ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντα σὺν οὐδενὶ
 δικαίῳ λόγῳ. Νῦν οὖν τὸν Σαοῦλ ὀνομάζει «τὸν
 ἁμαρτωλόν»· ἐν συγκρίσει γὰρ αὐτοῦ τοῦ κρίναντος μὴ
 30 ἀδικεῖν ἁμαρτωλὸς ἦν ὁ καὶ ἄνευ αἰτίας πειρώμενος ἀδι-

7/11 Cf. I Reg. 18,8 - 27,4

C P A V M

7 ἑτέρου P A V M: ἑτέρω C 8 ὑπέμεινε C: ὑπέμενε P V M
 ἐπέμενε A τὰς¹ C P A: om. V M 10 μόνην C P A V: μόνον M
 14 Εἶπα C A V M: εἶπον P 15 μὴ C P A M: om. V 16 τι
 ego: τί codd. 17 ἡ λοιδορία C P A V: οἱ λοιδορίαν ἀποφθεγγόμενοι M
 γίνεται C P A V: πράττουσι M 18 post χρὴ add. οὖν V M οὐ
 C P A V: om. M τις C P V M: τίς A 20/21 φυλακὴν - μου
 C P V M: om. A 22 post ἐπειδὴ add. γὰρ P 23 post καιρῷ add. et
 postea erasit ut vid. τοῦτο γάρ ἐστὶν εὐκολώτερον καὶ ἐν ποίῳ καιρῷ C
 τὸ C A V M: om. P 26 ἀγαθῶν C P A V: ἐχθρῶν M 28
 τὸν² P A V M: om. C 30/31 ἁμαρτωλὸς - ἀδικεῖν C P V M: om. A

κεῖν. Ὅτε οὖν μάλιστα, φησίν, ὁ Σαοὺλ ἐπισυνέστη μοι παντοίας ἐπιβουλάς ῥάπτων καὶ συκοφαντίας, ἐδόκουν μήτε ἀκούειν, οὕτως ἐταπείνουν ἑμαυτὸν καὶ ἐσίγων, ἀμύνασθαι οὐ προαιρούμενος. Τοῦτο γὰρ λέγει «ἐξ ἀγαθῶν», ἐπεὶ περ
35 τῷ ἀδικουμένῳ ἢ ἄμυνα δοκεῖ ἀγαθὸν εἶναι πρᾶγμα.

3b. Καὶ τὸ ἄλγημά μου ἀνεκαινίσθη.

Καίτοι γε, φησί, σιωπῶν καὶ μὴ ἀμυνόμενος οὐκ εὖ ἔπασχον κατὰ διάνοιαν, ἀλλ' οἷα ἄνθρωπος ἐταραττόμην καὶ ἤλγουν. Ὅθεν ἐπιφέρει:

40 **4a-b.** Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐκκαυθήσεται πῦρ.

Ἄλλὰ καὶ ἐθερμαινόμεν, φησίν, ἀπὸ τοῦ μηδὲν συνειδέναί ἑμαυτῷ ἄδικον, καὶ ἡ μνήμη τῶν ἐναντιουμένων ἐξῆπτέ μοι τὰ κατὰ διάνοιαν οἷον φλόγα, καὶ ὅμως ἐκαρτέρουν. Καλῶς
45 δὲ τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἀκολούθως τέθεικεν. Προηγεῖται γὰρ αἰεὶ τῆς φλογὸς ἡ θερμὴ, καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον εἶπεν· «Ἐθερμάνθη», εἶτα ὅτι ἐξήφθη ἐν ἐμοὶ φλόξ.

4c-5a. Ἐλάλησα ἐν γλώσση μου· Γνώρισόν μοι, κύριε, τὸ πέρασ μου.

50 Τοῦτο μόνον φησίν· ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὅτε ἀμύνασθαι μὲν οὐκ ἐτόλμων, ἤλγουν δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο, τότε μόνον παρεκάλουν τὸν θεὸν γνωρισθῆναί μοι τὸ πέρασ τῶν συμφορῶν, πότε παύσαιντο.

5b-c. Καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν ἵνα
55 γνῶ τί ὑστερῶ ἐγώ.

Καὶ πόσος ὁ χρόνος ὃν ἐπιζήσομαι, φησίν, ἵνα συλλογισάμενος πόσον μὲν χρόνον πάσχω, πότε δὲ ἀπαλλαγῶσο-

C P A V M

31 φησίν C P A V: om. M 34 post ἀγαθῶν add. ἤγουν ἐκ τῶν δοκούντων εἶναι ἀγαθῶν C 35 post πρᾶγμα add. οὐκ ἔστι δέ C 37 εὖ C A: om. P V M 40 μου¹ C P A V: om. M 41 ἐκκαυθήσεται C A V: ἐγκαυθήσεται P M 42 συνειδέναί C A V M: οὖν (sic) ἰδεῖν P 46 post αἰεὶ add. τῆς τοῦ πυρὸς ἀκολούθως P ἢ C P: om. A V M διὰ τοῦτο C P A p. corr. sup. l. V M: διὰ τοῦ A a. corr. 47 post πρῶτον add. μὲν P post εἶπεν add. ὅτι M Ἐθερμάνθη C P A: -θην V M 49 πέρασ μου P A V M: πέρασμα (sic) C 51 ἐτόλμων C V M: ἐτόλμουν P A δι' αὐτὸ - μόνον A V M a. corr.: διὰ τοῦτο, τότε μόνον P δι' αὐτὸ τοῦτο, τοῦτο μόνον M p. corr. δι' αὐτὸ τοῦτο C 54 τίς C A V M: τί P 56 ὁ C P A V: om. M 57/58 ἀπαλλαγῶσομαι C P A M: -σωμαι V

μαι, κτήσωμαί τινα χρηστήν ἐλπίδα ὡς περιλειπομένης μοί
τινος ἀνέσεως ἐν τῇ ζωῇ μου.

60 **6a. Ἴδου παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου.**

«Παλαιστὰς» ἀντὶ τοῦ μεμετρημένης. Ἐπειδὴ γὰρ μέτρον
ἐστὶν ὁ παλαιστής οὕτω λεγόμενος, εἶπε δὲ ὅτι γνώρισόν
μοι καὶ τὸ πέρασ τῶν συμφορῶν καὶ πόσον τὸ ἐπίλοιπον
τῆς ζωῆς μου, ἀκολουθῶν ἐπήγαγεν ὅτι «παλαιστὰς ἔθου
65 τὰς ἡμέρας μου». Οὐδὲ γάρ, φησὶν, ἄμετρόν μοι χρόνον
ὤρισας ζωῆς, ἀλλὰ περιέγραψας αὐτόν τινα μέτρῳ, ὡσπερ
οἶδας αὐτός. Ἐγὼ δέ, φησὶν, ἐκεῖνο μόνον οἶδα ὅτι ὅσον
ἂν ἦ τὸ μέτρον τῆς ζωῆς μου ὅπερ ὤρισας, τοῦτο οὐδὲν
ἐστὶν ἐν συγκρίσει τοῦ αἰὲ ὄντος δεσπότου. Ὅθεν ἐπιφέρει:

70 **6b. Καὶ ἡ ὑπόστασίς μου ὡσεὶ οὐθὲν ἐνώπιόν σου.**

Οἷα ἂν ἦ «ἡ ὑπόστασίς μου», φησὶν, ἡ περὶ τὸ ζῆν καὶ
ἐφ' ὅσον ἂν ἐκταθείη χρόνον, οὐδὲν ἐστὶν ἐν συγκρίσει τοῦ
αἰὲ ὄντος, καθὼς εἴρηται. Καὶ τί, φησὶν, λέγω ὅτι ἡ ζωῆ
μου οὐδὲν ἐστὶν;

75 **6c. Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν.**

Ἄλλ' οὐδὲ πάντα ὁμοῦ συνελθόντα, φησὶν, οὐδὲ πᾶσα
τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, εἰ μετρηθείη πρὸς τὸ ζῆν, οἷον
ἀπὸ τοῦ Ἄδαμ ἕως τοῦ ἐσχάτου ἀνθρώπου, οὐδὲ τοῦτο τὸ
μέτρον οὐδὲν ἐστὶν πρὸς τὸ μέτρον τῆς σῆς ζωῆς, φησὶν,
80 δέσποτα.

7a. Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος.

Τὸ «πλὴν» καὶ τὸ «μέντοι γε» οὐδεμίαν εἰσφέρει διά-
νοιαν ἀπὸ γὰρ τοῦ ἐβραϊκοῦ ἐπισύρεται. Ὁ δὲ βούλεται
εἰπεῖν τοῦτό ἐστὶν ὅτι πάντα ὁμοῦ ἐν συγκρίσει τῆς σῆς

C PAVM

58 κτήσωμαί C AV: -σομαί PM ὡς περιλειπομένης C P:
ὡσπερ λειπομένης AVM 60 μου PAVM: om. C 62 ὁ πα-
λαιστής - λεγόμενος PAVM: ἡ παλαιστή οὕτω λεγόμενον C 65
Οὐδὲ C AVM: οὐδὲν P 69/73 δεσπότου - ὄντος PAVM (sed vide
infra): om. C 71 ἡ AVM: om. P 71/85 καὶ - ζωῆς (sed 69/73
δεσπότου - ὄντος om. C) C PAV: om. M 72 ἐκταθείη AV:
ἐκτανθείη P 75 σύμπαντα C PV: σύμπαν πάντα A 77 post φύσις
add. ἐμετρήθη P 78 ἀπὸ τοῦ iter. A 79 σῆς C PV: om. A
82 ante Τὸ «πλὴν» add. τὸ πλὴν καὶ τὸ μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύε-
ται ἄνθρωπος A 82/86 Τὸ «πλὴν» - καταρριπτούμενης (usque ad ζωῆς
l. 85 om. M, vide supra) PAVM: τὸ μέντοι γε - βίος octo ll. quae non
sunt Diodori, vide Praef. p. CXVIII, C 84 σῆς PV: om. A

85 ζωῆς οὐδέν ἐστιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος πλέον, εἰκόνος γὰρ οὐδέν διαφέρει τῷ χρόνῳ καταρριπτομένης.

7b. Πλὴν μάτην ταρασσεται.

Καὶ ὅμως, φησίν, κυκῶσι τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω ὑπὲρ πλοῦτου καὶ δόξης καὶ δυναστείας. Ὅθεν ἐπιφέρει:

90 **7c. Θησαυρίζει καὶ οὐ γινώσκει τίνι συνάξει αὐτά.**

Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, φησίν, ὅτι περὶ συλλογὴν χρημάτων κατατριβόμενος, οὐδὲ τὸν κληρονόμον οἶδεν, οὐδὲ τίς αὐτὰ διαδέξεται ἐπίσταται, ὥστε γενέσθαι μὲν τὴν ταλαιπωρίαν καὶ τὴν συντριβὴν αὐτοῦ τοῦ συνάγοντος, 95 τὸ δὲ κέρδος ἑτέρου, ὄνπερ πολλάκις οὐδὲ ἐπίσταται τίς ἐστιν.

8. Καὶ νῦν τίς ἢ ὑπομονή μου; Οὐχὶ κύριος; Καὶ ἡ ὑπόστασίς μου παρὰ σοῦ ἐστιν.

Ἄλλ' ἐγώ, φησίν, καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ 100 ὑπάρχειν σε ἐπίσταμαι αἴτιον, καὶ ὑπομένω τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν, ἔτι οὐ συμφυρόμενος τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις κατὰ τὰς τοιαύτας ἀτόπους ἐπιθυμίας.

9a. Ἐκ τῶν πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥύσαι με.

Αὐτὸς γάρ, φησίν, δύνασαι καὶ τοῦτο ποιῆσαι καὶ 105 ἀπαλλάξαι με τῶν ἐπικειμένων συμφορῶν.

9b. Ὀνειδος ἄφρονι ἔδωκάς με.

Ἄναλαμβάνει τὰ ἐν τοῖς προοιμίοις αὐτῷ λεγόμενα. «Ἄφρονα» δὲ καλεῖ τὸν μεγαλαυχῶντα καὶ μεγάλα ἀπειλοῦντα καὶ οὐ στοχαζόμενον τῆς ἀνθρωπείας φύσεως.

C P A V M

86 καταρριπτομένης M: καταρριπτομένης (sic, fortasse forma incorrecta pro καταρρυπομένης) P A V 87 Πλὴν C A V M: πὴν (sic) P 88/89 Καὶ ὅμως - ἐπιφέρει P A V M: ἐπειδὴ - σπουδὴν tres ll. quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXV III, C 88 κυκῶσι P A M: κυκλώσει V 91 ὅτι C P A V: om. M 95 τὸ δὲ κέρδος C A V M: τοῦ δὲ κέρδους P 95/96 ὄνπερ - ἐστιν C: οὐπερ οὐδὲ ἐπίσταται P A V M 97 Καὶ νῦν τίς C: πλὴν τίς A V M ἦν καὶ νῦν τίς (sic, sed deest litt. rubr.) P 101 οὐ C V M: om. P A συμφυρόμενος C P V: συμφερόμενος A M 102 post ἀτόπους add. αὐτῶν C 103 post πασῶν add. γὰρ P 104 δύνασαι C P V M: δύνασται A 106 με C P M: μοι A V 109 καὶ C A V M: om. P ἀνθρωπείας C A V: ἀνορρωπίας (sic) P ἀνθρωπίνης M

110 αἰνίττεται δὲ τὸν Σαοῦλ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖνοι
 μὲν, φησὶν, οὕτως ὠνείδιζον καὶ ἠπειλοῦν· ἐγὼ δὲ τί;

**10. Ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ
 ἐποίησας.**

Ἐγὼ δέ, φησὶν, ἐπιστάμενος ὅτι κατὰ συγχώρησιν σὴν
 115 ταῦτά μοι συμβαίνει, πλέον περιέμενον εἰδῶς ἐκεῖθεν ἤξειν
 μοι τὴν βοήθειαν ὅθεν καὶ τὸ ἐνδόσιμον τοῦ παθεῖν.

**11. Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ τὰς μαστιγὰς σου· ἀπὸ γὰρ τῆς
 ἰσχύος τῆς χειρός σου ἐγὼ ἐξέλιπον.**

Διὰ τοῦτο οὖν, φησὶν, παρὰ σοῦ αἰτῶ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν
 120 τῶν χαλεπῶν, παρ' οὗ καὶ τὸ πάσχειν ἐν συγχωρήσει μοί
 ἐστίν.

12a. Ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον.

Καίτοι γε, φησὶν, ἐπίσταμαι ὅτι πᾶσά σου μαστιγὴ ἐπὶ
 παιδείᾳ καὶ βελτιώσει γίνεται ἀνθρώπου. Οὐ γὰρ ὡς
 125 ἀμελῶν τῶν ἀνθρώπων συγχωρεῖς αὐτοῖς πάσχειν, ἀλλ' ὡς
 βελτιῶσαι τὰς ψυχὰς αὐτῶν προηρημένος. Ὅθεν ἐπιφέρει·

12b. Καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.

Οὕτω γάρ, φησὶν, αὐτὴν λεπτύνεις καὶ ἐκκαθαίρεις τῶν
 ἀμαρτημάτων διὰ τῶν μαστίγων.

130 **12c. Πλὴν μάτην ταρασσεται ἄνθρωπος.**

Ἄλλ' οἱ μὴ τοῦτο ἐπιστάμενοι, φησὶν, ὅσοι τῶν ἀφρόνων
 εἰσὶν, τὴν αἰτίαν τῆς συγχωρήσεως οὐκ εἰδότες, θορυβοῦν-
 ται καὶ ταρασσονται.

**13a-b. Εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, κύριε, καὶ τῆς
 135 δεήσεώς μου ἐνώτισαι.**

C P A V M

110 δὲ C P V M: om. A   111 ὠνείδιζον C P V: ὄνειδιζον A M
 112 σὺ C P V M: om. A   114 σὴν C P A V: om. M   115
 πλέον C A V M: ἢ πλέον μὲν P   115/116 ἤξειν μοι C: om. P A V M
 116 τὴν C P A V: καὶ τὴν M   117/118 τῆς ἰσχύος P A V M: om.
 C   123 Καίτοι γε C A V M: καὶ τότε P   πᾶσά C P V M: παρὰ A
 125 ἀμελῶν τῶν C A V M: ἀμελούντων P   αὐτοῖς C P A V:
 αὐτοῦς M   126 προηρημένος C P V p. corr. sup. l.: προειρημένος
 A V a. corr. M   127 ὡς C A V M: ὡσεὶ P   130 ἄνθρωπος
 C A V M: πᾶς ἄνθρωπος ζῶν P

Ἄλλ' ἐγώ, φησίν, εἰδὼς τὴν αἰτίαν, σὲ παρακαλῶ σύμμετρον δοῦναι τὴν παιδεῖαν τῇ δυνάμει τῇ ἐμῇ ἵνα μὴ τὸ ὑπερβάλλον τῶν παθημάτων ἀναίρεσις τοῦ εἶναί μοι γένηται καὶ οὐ παιδεύσις εἰς βελτίωσιν.

140 **13c. Τῶν δακρύων μου μὴ παρασιωπήσης.**

Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγει·

13d-e. Ὅτι πάροικος ἐγώ εἰμι παρὰ σοὶ καὶ παρεπίδημος καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.

145 Οὐ γὰρ διαιωνίζω, φησίν, εἰς τὸ ζῆν ἵν' ἐξαρκέσω πρὸς τοσαύτην τιμωρίαν, ἀλλ' ἐν μεμετρημένῳ τῷ βίῳ μεμετρημένην ὀφείλω καὶ τὴν παιδεῖαν ὑπομένειν. Διὰ τοῦτο ἐπάγει·

14. Ἄνες μοι ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω.

150 Ἐπικουφισόν μοι οὖν, φησίν, τὰς συμφοράς, δέσποτα, ἐπειδὴ ὁ θάνατος ἕτοιμος ἐξαρπάσαι καὶ εἰς ἀναισθησίαν με καταστήσει, ἔνθα λοιπὸν ἡ παιδεία ἀνόνητός μοι.

Ψαλμὸς $\overline{\Lambda\Theta}$

Βαβυλωνιακὴν ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ὁ τριακοστὸς ἔνατος ψαλμὸς. Ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ μακαρίου Δαυεὶδ ἔστι δεῖξαι τοὺς Ἰσραηλίτας τὰ μέγιστα ὠφεληθέντας ἐκ τῆς μακρᾶς 5 ταλαιπωρίας· σαφέστερον δὲ δείκνυσι τὸν ψαλμὸν αὐτὰ τὰ ῥητά. Ἡ δὲ ἐπιγραφή ἔχει· **(1) Εἰς τὸ τέλος· τῷ Δαυεὶδ ψαλμὸς·** τουτέστιν ὅτι περὶ ἐσομένων πραγμάτων μέλλει λέγειν. Καὶ ἄρχεται οὕτως·

2a. Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον, καὶ προσέσχε μοι.

10 Ὁ διπλασιασμὸς σημεῖόν ἐστιν ἐπιτάσεως, ὡς ὅταν

C P A V M

138 *post* ἀναίρεσις *add.* τῶν παθημάτων καὶ *M* 142 παρὰ σοὶ *C A V M*: παρεσοὶ (*sic*) *P* 144 διαιωνίζω *C A V M*: -ζων *P* εἰς τὸ ζῆν *P A V M*: *om.* *C* 150 φησίν *C P A V*: *om.* *M* 151 ἕτοιμος ἐξαρπάσαι *C A V M*: ἐξαρπάσαι ἕτοιμος *P* 152 ἀνόνητός *C P A V M p. corr.*: ἀνόητός *M a. corr.* *post* μοι *add.* ἀπομένει *P*

1 Ψαλμὸς $\overline{\Lambda\Theta}$ *C P M*: $\overline{\lambda\theta}$ *A V mg.* 5 δείκνυσι *C A V M*: -νύειν *P* 6/7 τῷ Δαυεὶδ ψαλμὸς *C P A*: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ *V M* 7 ὅτι *C P A V*: *om.* *M*

λέγη· ἴδων εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἀντὶ τοῦ σφόδρα εἶδον, καί· Γινώσκων γνώση ἀντὶ τοῦ ἀκριβῶς γινῶθι. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ἐπειδὴ σφόδρα ὑπέμεινα τὸν θεόν, «προσέσχε μοι καὶ εἰσήκουσέ μου». Ἐκ 15 προσώπου γὰρ τοῦ λαοῦ λέγει τὸν ψαλμὸν τοῦτον ἐπανελθόντος ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας. Ὁμοῦ δὲ καὶ παιδεύει πάντας ἀνθρώπους φέρειν γενναίως τὰς συμφορὰς καὶ φιλοσοφεῖν ἐπ' αὐταῖς ὡς τούτου παρασχόντος χρηστόν.

2b. Καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου.

20 Καὶ τί σοι παρέσχεν εἰσακούσας εἶπέ.

3a-b. Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος.

«Ἐκ λάκκου» ἵνα εἴπη· ὡς ἐκ λάκκου, καὶ πάλιν «ἀπὸ πηλοῦ» ὡς ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. Βούλεται γὰρ σημεῖναι ὅτι 25 οὕτως ἦν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὁ λαὸς ὡς ἐν λάκκῳ βαθυτάτῳ καὶ ταῦτα ὕλην ἔχοντι πολλήν, ἀφ' οὗ δυσανάσπαστος εὐρίσκεται ὁ ἔμπεσών. Ἀπὸ τοιούτων οὖν με κακῶν, φησὶν, ἐξείλετο ὁ θεὸς καὶ ἀποκατέστησε τοῖς ἰδίοις.

3c. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου.

30 «Ἐπὶ πέτραν» πάλιν ὡς ἐπὶ πέτραν ἵνα εἴπη· ἐν ἀσφαλεῖ με κατέστησεν.

3d. Καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.

11 Ex. 3, 7   12 Gen. 15, 13

C P A V M

11 λέγη C P A: λέγει V M   12 γνώση C A V M: -σει P
 15/16 ἐπανελθόντος P A V M: -θόντων C   16 παιδεύει C A V M:
 -εύειν P   18 ἐπ' C P A V: παρ' M   παρασχόντος χρηστόν
 P A V M: ἀγαθὸν τέλος παρέχειν δυναμένου C   20 εἶπέ C A V M:
 ἐπάγει P   25 ἐν² C P A V: ἐκ M   26 ὕλην sic codd.; *intellige vero*
 ἰλὸν ἔχοντι C A V: ἔχοντα P M   δυσανάσπαστος C P A V: δυ-
 σανάσπατος (sic) M   27 ὁ ἔμπεσών C M: ὅθεν πεσών P ὁ πεσών A
 ὁ ἐκπεσών V'   28 φησὶν C P A V: om. M   ἐξείλετο C M: -λατο
 P A V'   ἀποκατέστησε C V: ἀπεκατέστησε P A M   29 ἔστησεν
 P A V M: -σαν C   30 Ἐπὶ πέτραν C P A V: om. M   ὡς ἐπὶ
 πέτραν P A V M: om. C   ἀσφαλεῖ C P V M: ἀσφαλείᾳ A   32
 κατεύθυνε C A V M: κατηύθυνε P

Καὶ πάντα μοι, φησίν, εὐώδωσεν ὥστε μηδέν μοι παρεμποδῶν γίνεσθαι πρὸς τὴν ἐπάνοδον.

35 **4a-b.** Καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ᾄσμα, καινὸν ὕμνον τῷ θεῷ ἡμῶν.

Παρέσχε δέ μοι, φησί, καὶ ἀφορμὴν τοῦ ᾄσαι αὐτῷ «καινὸν ὕμνον». Καλεῖ δὲ «καινὸν ὕμνον» τοῦτον τὸν ἐν παραδόξῳ αὐτῷ ἀναπεμπόμενον.

40 **4c-d.** Ὁψονται πολλοὶ καὶ φοβηθήσονται καὶ ἐλπιούσιν ἐπὶ κύριον.

Ἔσομαι οὖν, φησίν, ἐγὼ λοιπὸν ὑπόδειγμα καὶ ἑτέροις τῶν ὀφειλόντων φοβεῖσθαι τὸν κύριον. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι ὠφθη προνοῶν καὶ ὑπερασπίζων τῶν ἐλπιζόντων 45 ἐπ' αὐτόν. Εἶτα, καὶ εἰς προτροπὴν ἑτέρων, ἐπιφέρει:

5. Μακάριος ἀνὴρ οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα κυρίου ἐλπίς αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐπέβλεψεν εἰς ματαιότητας καὶ μανίας ψευδεῖς.

Μακαριστὸς οὖν, φησί, τῷ ὄντι, ὅστις τὸν θεὸν μόνον ἔσχεν ἐλπίδα καὶ βοήθειαν καὶ οὐκ ἔρεψεν ἐπὶ τὰ εἶδωλα 50 καὶ τὰς ἀπάτας τὰς ἐκεῖ. Ταῦτα γὰρ καλεῖ «ματαιότητας καὶ μανίας ψευδεῖς».

6a-b. Πολλὰ ἐποίησας σύ, κύριε, ὁ θεός μου, τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τίς ὁμοιωθήσεταιί σοι.

55 Ὡσπερ καὶ νῦν, φησίν, ἡμῖν τοῖς ἐλπίσασιν ἐπὶ σὲ παρέσχες πολλὰ καὶ ἀνεκδιήγητα καὶ μετρηθῆναι μὴ δυνάμενα. «Λογισμοὺς» γὰρ τοῦ θεοῦ καλεῖ τὰς ἀμέτρους εὐεργεσίας.

C P A V M

33 εὐώδωσεν P A V M: εὐόδωσον C 33/34 παρεμποδῶν P A V M: ἐμποδῶν C 34 πρὸς P A V M: om. C 38 καινὸν ὕμνον¹ C P A V: ὕμνον καινόν M καινόν² C P V M: καὶ τὸν A 39 αὐτῷ C V: αὐτόν P A M 42 φησίν, ἐγὼ C P A V: om. M λοιπὸν ὑπόδειγμα C P V M: ὑπόδειγμα λοιπὸν A ἑτέροις C A I M: -ρων P 43 post τίνα add. τὸν P 44 προνοῶν P A V M: προνοούμενος C 45 εἰς C P V M: om. A 48 φησί, τῷ ὄντι C P I M: τῷ ὄντι, φησίν A 49 ἔρεψεν C P A V: ἐβλεψεν M 50 ματαιότητας C P M: -τητα A V 52 ἐποίησας σύ C P A I: ἐποίησά σοι M 55 τοῖς C P A V: τῷ M 57/61 Λογισμοὺς - ἡδυνάμην C P A I: om. M 57 τοῦ θεοῦ (τοῦ θεοῦ A sup. l.) καλεῖ C A I: καλεῖ τοῦ θεοῦ P ἀμέτρους C P V: ἡμετέρας A

6c. Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμόν.

60 Καίτοι γε, φησί, καὶ καθ' ὅσον ἐγχωρεῖ διηγησάμην πολλὰ
πολλοῖς καὶ ὅσα ἠδυνάμην, ἀλλ' ὅμως ἠττήθην διηγούμενος·
τὰ γὰρ πλείω κατέλιπον δι' ὑπερβολὴν τῶν εὐεργετημάτων.
Τοῦτο γὰρ λέγει «ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμόν», ἵνα εἴπῃ
ὅτι ὅπόσον ἂν τις αὐτὰς διηγῆσθαι καὶ πειραθεῖν ἔξαρ-
65 θμεῖν, πλεονάζουσι τοῦ θεοῦ αἱ φιλανθρωπίαι καὶ σωτηρίαι.

**7a-b. Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὧτα δὲ
κατηρτίσω μοι.**

Καὶ τὸ μεῖζον, φησί, καὶ παραδοξότερον, οὐκ ἐβουλήθης
παρ' ἐμοῦ θυσίας εἰς τὸ ἐπαγαγεῖν με, ἀλλ' ὑπακοὴν με
70 ἀπήτησας μόνον. «᾽Ωτα» γὰρ τὴν ὑπακοὴν λέγει. Ἐπειδὴ
γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ θύειν οὐκ ἔξῃν, ὁ δὲ νόμος ἐκέλευε
τὰς αἰτήσεις διὰ θυσιῶν γίνεσθαι, βούλεται εἰπεῖν ὅτι τῇ
φιλανθρωπίᾳ καὶ τὸ νόμιμον ὑπερέβης, θυσίας μὲν οὐκ
ἀπαιτήσας, ἀρκεσθεῖς δὲ μόνη τῇ ὑπακοῇ. Ὅθεν ἐπιφέρει·

75 7c. Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἐζήτησας.

Δήλου γὰρ ὄντος, φησίν, ὅτι ἡ ἀμαρτία πρόξενος ἐγένετο
τῆς αἰχμαλωσίας, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ἔλυσας τὴν
ἀμαρτίαν θυσίαν μὴ ἀπαιτήσας. Σφόδρα δὲ ἀρμόζει ταῦτα
τοῖς κατὰ Χριστόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον οἱ τοῦ Χριστοῦ
80 θυσίαν μὲν μὴ προσφέρειν, ὑπακοὴν δὲ ἀντεισφέρειν καὶ

C P A V M

59 Ἀπήγγειλα C A V: ἐπήγγειλα P post ὑπὲρ add. et postea erasit
τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου C 60 ἐγχωρεῖ C P V: ἐχώρει (sic) A
60/61 πολλὰ πολλοῖς C P A: πολλοῖς πολλὰ V 62 κατέλιπον
C P M: -λειπον A V 63 post λέγει add. ὅτι P 64 ὅτι A V M: om.
C P ὅπόσον C A V M: ὅπως P διηγῆσθαι C V M: -σεται
P A πειραθεῖν C P A M: πειρασθεῖν (sic) V 65 τοῦ - φιλανθρω-
πίαι C P A V: αἱ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαι M post καὶ add. αἱ P V
66 ὧτα C A V M: σῶμα P καὶ σῶμα Cyr. sup. l. 67 μοι C A V M:
μου P 68 ante Καὶ τὸ add. tres ll. ἀντὶ τοῦ - λέγεται quae non sunt
Diodori, vide Praef. p. CXVIII, C post τὸ add. μὲν P ἐβουλήθης
C A: ἠβουλήθης P V M 69 εἰς τὸ ἐπαγαγεῖν (ἀπαγαγεῖν A) με
P A V: προσαγαγεῖν με εἰς τὸ ἐπαναγαγεῖν με M προσδέξασθαι C 70
μόνον C P A V: μόνην M 71 ὁ δὲ C P A M: οὐδὲ V 73
ὑπερέβης C A V M: ὑπερβάς P 74 ἀπαιτήσας C A V M: ἀπήτησας
P ἀρκεσθεῖς C: ἠρκέσθησαν P ἠρκέστης (sic) A ἠρκέσθης V M
76 ὄντος C A V M: ἐντός P 78 δὲ C: om. P A V M 79
ἔμελλον C V M: ἔμελον A ἤμελλον P 80 ἀντεισφέρειν C P A V:
μεταφέρειν M

εὐλάβειαν καὶ διὰ τῶν τοιούτων ἀπαλλάττεσθαι τῶν ἀμαρτημάτων, ἐξελήφθη δικαίως παρὰ τοῦ Παύλου τὰ ῥήματα ταῦτα εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν οἰκονομίαν ὅτι δυνατὸν καὶ ἄνευ θυσιῶν τυγχάνειν ἀφέσεως πλημμελημάτων.

85 **8a. Τότε εἶπον· Ἴδου ἤκω.**

Τὸ «Ἴδου ἤκω» ἀντὶ τοῦ ὑπήκουσα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι Θυσίαν οὐκ ἠθέλησας, ἀλλ' ὑπακοήν, λέγει ὅτι τοῦτο αἰσθόμενος ἐγὼ εἶπον· «Ἴδου ἤκω» ἀντὶ τοῦ ὑπήκουσα, ὑπακοήν προσκομίσας ἀντὶ τῆς θυσίας.

90 **8b-9a. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ· τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ θεός μου, ἠβουλήθην.**

«Ἐν κεφαλίδι» ἀντὶ τοῦ ἐν εἰλίγματι· βούλεται γὰρ τὸ λεγόμενον εἰλατήριον αἰνίξασθαι· ἐν εἰλητοῖς γὰρ ἢ βιβλίαις δερματίνοις ἐγγεγραμμένα ἦν τὰ νόμιμα. Τοιαύτην οὖν, 95 φησὶν, ὑπακοήν ὑπήκουσα καὶ οὕτως ἔκρινα «τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου» ὡσανεὶ ἀπὸ βιβλίου τοῦτο μαθῶν, ἀρκεσάσης μοι τῆς προθέσεώς μου ἀντὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ἀναγνώσεως. Ὅθεν ἐπιφέρει·

9b. Καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου.

100 Ἴνα εἴπη· τῆς καρδίας μου. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ὡς αὐτὸν ἔχων τὸν νόμον ἐν μέσῳ τῆς καρδίας μου, οὕτως ἔσπευδον τὰ ἀρεστά σοι ποιεῖν.

10a. Εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ.

82/84 Cf. Hebr. 10, 5-9   86/87 v. 7a

C P A V M

82 τοῦ C P A V: om. M   84 ἀφέσεως C P A V: ἀνέσεως M
86 γὰρ C A V M: om. P   89 τῆς C P A V: om. M   91
ἠβουλήθην C P A V: ἐβουλήθην M   92 εἰλίγματι P A V M: εἰλήμματι
C   92/93 βούλεται γὰρ τὸ (τὸν A) λεγόμενον εἰλατήριον (εἰλατήριον
om. M) αἰνίξασθαι (ἠνίξασθαι [sic] P) P A V M: om. C   93 εἰλητοῖς
P A V M: εἰλήμασι C   ἢ C A V M: ἢ P   βιβλίαις C M: βιβλίον
οἰς (sic) P βιβλίονοις (sic) A βιβλίνοις (sic) V   94 ἦν C A V M: om.
P   post νόμιμα add. duas ll. ἢ - προηγόρευται quae non sunt Diodori,
vide Praef. p. CXVIII, C   96 ὡσανεὶ C P V M: ὡς ἂν A   βιβλίου
P A V M: βλίου (sic) C   96/97 ἀρκεσάσης P A V M: ἀρκούσης C
97 post ἀντὶ add. τοῦ C   97/98 ὀνομάτων ἀναγνώσεως C P A:
νόμων ἀναγνώσεως V νομίμων ἀποφάσεως M   100/101 Βούλεται -
μου C P A M: om. V

Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν καὶ νῦν πολλῶν συνηθροισμένων
 105 καὶ πολυάνδρου συνηγμένης ἐκκλησίας ἀπαγγελῶ τὴν
 δικαιοσύνην σου ἣν ἐπεδείξω εἰς ἡμᾶς. Τὸ γὰρ «Εὐηγγε-
 λισάμην» ἀντὶ τοῦ εὐαγγελιοῦμαι λέγει καὶ τοῦτο δῆλον
 ποιεῖ τὸ ἐξῆς. Ἐπάγει γάρ·

10b. Ἴδου τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ κωλύσω.

110 Ἄλλ' οὐδὲ παύσομαι, φησί, τοῦτο ποιῶν, οὐδὲ κλείσω τὸ
 στόμα ὥστε μὴ ἀπαγγέλλειν ἃ παρέσχεσ ἡμῖν ἀγαθά.

10c. Κύριε, σὺ ἔγνωσ τὴν δικαιοσύνην μου.

Οὐδὲ γὰρ ἄλλου ἦν, φησίν, ἐπιγνῶναι ὅτι δίκαια εἶχον
 πρὸς τὸ ἐπανελθεῖν, εἰ μὴ σοῦ μόνου τοῦ εἰδότος τὰ
 115 κεκρυμμένα· δίκαια δὲ λέγει ὡς πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους·
 ἐκεῖνοι γὰρ τοὺς Ἰσραηλίτας ἠδίκουν, οὐχ οὗτοι ἐκείνους.

11a. Τὴν δικαιοσύνην σου οὐκ ἔκρυψα ἐν τῇ καρδίᾳ μου.

Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν κἀγώ, φησίν, οὐ κρύπτω τὰ
 παρασχεθέντα μοι καλά, ἀλλὰ δημοσιεύω αὐτὰ καθὼς
 120 δύναμαι καὶ ἐκπομπεύω.

11b. Τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου εἶπον.

«Τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου» – βούλεται
 εἰπεῖν τὴν ἀληθινὴν σου σωτηρίαν – οὐκ ἔκρυψα, ἀλλὰ
 δήλην πᾶσι κατέστησα.

125 **11c. Οὐκ ἔκρυψα τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἀπὸ
 συναγωγῆς πολλῆς.**

Τὸ αὐτὸ πάλιν εἶπεν ἐκ παραλλήλου.

**12a. Σὺ δέ, κύριε, μὴ μακρύνῃς τοὺς οἰκτιρμούς σου
 ἀπ' ἐμοῦ.**

130 Καὶ διὰ τοῦτο, φησίν, οὐδὲ αὐτός, δέσποτα, τοὺς οἰκτιρ-

C P A V M

104 Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν (τοι *C^{sup.1}*) C P V M: διὰ τοῦ τοι γὰρ οὖν
 (*sic*) A καὶ νῦν C P A V: *om.* M 105 πολυάνδρου C A V M:
 πολυάνδρον P 107/108 δῆλον ποιεῖ C P V M: δηλοποιεῖ A 110
 ποιῶν C P A V: ποιεῖν M κλείσω C P A V: ἠλεῖσω (*sic*) M 111
 ἀπαγγέλλειν C P V: ἀπαγγέλειν A M 121 εἶπον C A V M: εἶπα P
 122 Τὴν – σωτήριόν σου *Ceras.* A V M: *om.* P 123 ἀληθινὴν
 C A V M: ἀλήθειάν P *post* σωτηρίαν *add.* ἀντὶ τοῦ P A V 124
 δήλην C A V M: δῆλον P 130 οὐδὲ αὐτός, δέσποτα C A V: δέ-
 σποτα, οὐδὲ αὐτός P αὐτός, δέσποτα M

μούς σου ἐχώρισάς μου. Τὸ γὰρ «μὴ μακρύνῃς» ἀντὶ τοῦ οὐκ ἐμάκρυνας. Ὅθεν ἐπιφέρει:

12b. Τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου διαπαντός ἀντελάβετό μου.

135 Πάλιν «Τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου» ἀντὶ τοῦ ἡ ἀληθινή σου φιλανθρωπία «ἀντελάβετό μου» καὶ ἐβοήθησεν. Εἶτα διηγεῖται καὶ τὰ κακὰ ὧν ἀπήλλαξεν αὐτὸν ὁ θεὸς πρὸς τὸ αὐξῆσαι τοὺς ὕμνους τοὺς περὶ τοῦ δεσπότη.

13a-b. Ὅτι περιέσχον με κακὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός, 140 κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν.

Τοιαύταις γάρ, φησί, συμφοραῖς περιπέπτωκα ἐκ τῶν ἀνομιῶν τῶν ἐμῶν ὥστε σκοτοδιναῖν καὶ μηδὲ πρὸς τὸ φῶς ἀτενίζειν δύνασθαι.

145 **13c. Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου.**

Ἀνωτέρω τὸ σφοδρὸν εἰπὼν τῶν συμφορῶν, ἐνταῦθα τὸ πλῆθος αὐτῶν ὑπαινίττεται. Διὰ τοῦτο φάσκει ὅτι τὸν ἀριθμὸν τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς μου ὑπερέβαινον αἱ συμφοραί.

150 **13d. Καὶ ἡ καρδιά μου ἐγκατέλιπέ με.**

Καὶ μικροῦ, φησί, καὶ ἐξέλιπον καὶ οὐκ ἤμην ἐν ἑμαυτῷ, οὕτω μου πᾶς διαλογισμὸς ἐξησθενήκει.

14a. Εὐδόκησον, κύριε, τοῦ ρύσασθαί με.

Ἄλλ' οὕτω μου διακειμένου, φησίν, ἠϋδόκησας αὐτὸς 155 ἀπαλλάξαι με. Τὸ γὰρ «Εὐδόκησον» ἀντὶ τοῦ ἠϋδόκησας λέγει.

14b. Κύριε, εἰς τὸ βοηθησαί μοι πρόσχες.

135/136 Cf. Comm. in v. 11b 146 Cf. Comm. in v. 12a

C P A V M

146 σφοδρὸν C P A M: σφοδρότερον V 147 Διὰ τοῦτο φάσκει C: διὰ τοῦ φάσκειν P V διὰ τοῦ φάσκει A καὶ διὰ τοῦ φάσκει M

151 post μικροῦ add. γὰρ M καὶ² C P A V: om. M ἐξέλιπον C P V M: -λειπον A 152 ἐξησθενήκει C P A: ἐξησθένει V M

154 ἠϋδόκησας C A V: εὐδόκησας P M 155 ἠϋδόκησας P A: εὐδόκησας C V M 157 πρόσχες C P A V: σπεῦσον M

Καὶ προσέσχες, φησίν, εἰς τὸ βοηθῆσαί μοι· πάλιν γὰρ ἔνταῦθα ὁ χρόνος ἐνήλλακται.

160 **15a. Αἰσχυνθείησαν καὶ ἐντραπείησαν ἅμα οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου τοῦ ἐξᾶραι αὐτήν.**

Καὶ κατησχύνθησαν, φησί, καὶ ἐνετράπησαν ὅσοι κακῶς μοι ἐβουλεύσαντο. Ἐν ὅλοις γὰρ τούτοις τοῖς στίχοις ὁ χρόνος ἐνήλλακται.

165 **15b. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυνθήτωσαν οἱ θέλοντές μοι κακά.**

Ἄντι τοῦ καὶ ἀπεστράφησαν καὶ κατησχύνθησαν.

16. Κομισάσθωσαν παραχρῆμα αἰσχύνην αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.

170 Καὶ ἐκομίσαντο, φησίν, αἰσχύνην ταχεῖαν οἱ ἐφηδόμενοί μοι· τοῦτο γὰρ λέγει τὸ «Εὐγε εὐγε».

17a. Ἀγαλλιάσαιντο καὶ εὐφρανθείησαν πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ, κύριε.

Οἱ μέντοι ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ, φησίν, ἐν πολλῇ κατέστησαν
175 ἀγαλλιάσει καὶ εὐφροσύνῃ.

17b. Καὶ εἰπάτωσαν διαπαντός· Μεγαλυνθήτω ὁ κύριος.

Καὶ εἰς τοῦτο κατέστησαν εἰς τὸ διαπαντὸς ὑμνεῖν σε καὶ δοξάζειν. Τίνες οὗτοι;

17b. Οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου.

180 Ὅσοι, φησί, τὴν ἀπὸ σοῦ σωτηρίαν ἀνέμενον καὶ ἐπὶ ταύτῃ ἐπεποιθίσαν.

18a. Ἐγὼ δὲ πτωχός εἰμι καὶ πένης· κύριος φροντιεῖ μου.

C P A V M

158 προσέσχες AM: πρόσχες C P V 158/159 γὰρ ἔνταῦθα
C P A V: om. M 159 ὁ χρόνος ἐνήλλακται C P A V: ἐνήλλακται ὁ
χρόνος M 161 μου C P V M: om. A 162 κατησχύνθησαν
C A V M: καταισχυνθείησαν P ἐνετράπησαν C A V M: ἐντραπείη-
σαν P 163 μοι C V M: μου P μὴ A στίχοις C A V M:
στοιχείοις P 167 καὶ C P A M: om. V κατησχύνθησαν
C A V M: καταισχύνθησαν (sic) P 169 μοι C A V M: με P 171
τοῦτο γὰρ λέγει C P V M: τοῦ λέγειν A τὸ C A V M: om. P
174 ἐπὶ σέ, φησίν C A: φησίν, ἐπὶ σέ P V M 181 ἐπεποιθίσαν
C P A: -θησαν V -θεσαν M

Ἐπειδὴ γάρ, φησίν, ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἡμῶν ἀγαθοῦ καὶ ἐν πτωχείᾳ παντὸς ἀναγκαίου, παραδόξως ἐφρόντισάς μου.

85 **18b. Βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου εἶ σύ, κύριε, μὴ χρονίσῃς.**

Ἐγένου μοι δέ, φησί, βοηθός καὶ ὑπερασπιστής καὶ ὄξυς ἐν δέοντι τῷ καιρῷ.

Ψαλμός $\bar{M}$

Ὁ τεσσαρακοστὸς ψαλμός τὴν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ὑπόθεσιν ἔχει. Σχηματίζει δὲ ὁ Δαυεὶδ τὴν προφητείαν οὕτως: ὑποθέσει κεχρημένος τῇ κατὰ τὸν Ἐζεκίαν μακαρίζει τοὺς 5 εὖ ποιεῖν τοὺς πτωχοὺς σπουδάζοντας, ἐν ταύτῳ καὶ προφητείαν ἐργαζόμενος τὸν ψαλμὸν καὶ διδασκαλίαν. Ὑπόδειγμα γὰρ λαμβάνων τὸν Ἐζεκίαν παραινεῖ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐλεήμοσι γίνεσθαι ἵνα τῶν ὁμοίων τύχῳσι τῷ Ἐζεκίᾳ. Ἐντεῦθεν καὶ ἀπὸ μακαρισμοῦ ἄρχεται τοῦ ψαλμοῦ 10 οὕτω λέγων:

2a. Μακάριος ὁ συνίων ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα.

Σύμμαχος φησιν: Ὁ ἐννοῶν περὶ πτωχοῦ. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι μακαριστὸς ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὃς ἐν φροντίδι καὶ μερίμνῃ ἔχει τὸ εὖ ποιεῖν ἀνθρώπους: αἰνίττεται δὲ ὡς τοῦ 15 Ἐζεκίου τοῦ βασιλέως τοιοῦτου γενομένου καὶ διὰ τοῦτο τυχόντος τῆς φιλανθρωπίας τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ. Εἶτα, μακαρίζων τὸν τοιοῦτον, ἐπάγει καὶ κατ'εἶδος τίνων ἀξιούται ὁ τοιοῦτος. Ἐπιφέρει γάρ:

2b. Ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾶ ρύσεται αὐτὸν ὁ κύριος.

20 «Ἡμέραν πονηρὰν» καλεῖ οὐ τὴν φύσει οὐσαν πονηρὰν –

C P A V M

184 ἐφρόντισάς C P V M: εὐφρόντισάς A 187 μοι δέ, φησί P A: δέ μοι, φησίν V δέ, φησίν M μοι δὲ C 188 τῷ P A V M: om. C

I Ψαλμός $\bar{M}$ C M: ψαλμός τῷ δαυεὶδ $\bar{m}$ P $\bar{m}$ V mg. om. A 4 ὑποθέσει C P A V: ἐπιθέσει M post μακαρίζει add. γὰρ P 5 εὖ – σπουδάζοντας C A V M: εὖ ποιούντας τοὺς πτωχοὺς καὶ σπουδάζοντας ἐλεεῖν P 5/6 καὶ – ψαλμὸν C P A V: τὸν προφήτην καὶ ψαλμὸν ἐργαζόμενος M 8 ἐλεήμοσι γίνεσθαι P A V: ἐλεήμονας γίνεσθαι M ἐλεημοσύνην ἀσκεῖν C 9 post Ἐντεῦθεν add. γὰρ V τοῦ ψαλμοῦ C P V: τὸν ψαλμὸν A M 13 ὁ ἀνὴρ C P A V: om. M φροντίδι C P A V: μερίδι M 15 τοῦτο C V M: τούτου P A

οὐδὲ γάρ ἐστιν ἡμέρα φύσει πονηρά, ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, ἐπὶ τὸν ποιητὴν ἑαυτῆς ἢ ἡμέρα μετέφερε τὴν αἰτίαν – ἀλλὰ «πονηρὰν ἡμέραν» καλεῖ ἐκείνην ἐν ἣ ἰόνω τις περιβάλλεται καὶ θλίψει καὶ ὀδύνη, ἢ ἀρρωστίᾳ περιπεσῶν ἢ ἑτέρω 25 τινὶ κινδύνω. Λέγει οὖν ὅτι τοιαύτης ἐμπεσοῦσης ἡμέρας ὁ βοηθῶν θεὸς οὐκ ἀποκαθεύδει.

3. Κύριος διαφυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει αὐτὸν καὶ μακαρίσει αὐτὸν ἐν τῇ γῆ καὶ μὴ παραδῶ αὐτὸν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ.

30 Οὐ μόνον δέ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ ῥύεται τὸν τοιοῦτον, οὐδὲ μόνον διαφυλάττει αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ἑτέρου πράγματος χαλεποῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν τοῦ τοιούτου παρατείνει. Αἰνίττεται δὲ τὴν προσθήκην τῶν ἐτῶν τοῦ Ἐζεκίου καὶ μακαριστὸν αὐτὸν ἀποδείκνυσι καὶ ἔνδοξον. Λέγει δὲ τὸν 35 ἀναποδισμόν τοῦ ἡλίου καὶ ὅτι οὐδὲ πολεμίοις αὐτὸν ἐκδίδωσιν· σημαίνει δὲ τὸν τῶν Ἀσσυρίων θάνατον.

4a. Κύριος βοηθήσει αὐτῷ ἐπὶ κλίνης ὀδύνης αὐτοῦ.

Ἄλλὰ εἰ καὶ ἀρρωστίᾳ περιπέσοι, φησὶν, ὁ τοιοῦτος, τυγχάνει τῆς φιλανθρωπίας τοῦ θεοῦ. Οὕτω γὰρ ἐγένετο 40 καὶ ἐπὶ Ἐζεκίου.

4b. Ὅλην τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔστρεψας ἐν τῇ ἀρρωστίᾳ αὐτοῦ.

«Ὅλην τὴν κοίτην αὐτοῦ» βούλεται εἰπεῖν ὅτι πᾶσαν

33 Cf. Is. 38, 5 et IV Reg. 20, 6   34/35 Cf. Is. 38, 8, IV Reg. 20, 9-11 et II Par. 32, 24

C P A V M

21 οὐδὲ C P A V: οὐ M φύσει C P A V: φησὶν M 22 ἑαυτῆς C P A V: αὐτῆς M ἢ ἡμέρα P A V: om. C M 24 καὶ C P A V: om. M ἢ C P: om. A V M 25 ὁ C A V M: σε P 27 διαφυλάξει A V M: διαφυλάξαι P φυλάξαι Cp. corr. sup. l. φυλάξει Ca. corr. ζήσει A V M: ζήσαι C P 27/28 μακαρίσει Ca. corr. A V M: -σαι Cp. corr. P 30 δέ C A V M: om. P ῥύεται P A V M: ῥύσεται C 31 διαφυλάττει C P A M: φυλάττει V 32 παρατείνει C A V M: παρατενεῖ P 34/35 Λέγει – καὶ P A V M: om. C 37 βοηθήσει C A V M: βοηθῆσαι P αὐτῷ C A V M: αὐτὸν P 38 Ἄλλὰ εἰ καὶ (καὶ εἰ C) ἀρρωστίᾳ περιπέσοι (-σοι Cp. corr.: -ση Ca. corr.), φησὶν (φησί, περιπέσοι M) C A V M: ἀλλὰ καὶ ἀρρωστίᾳ, φησὶν, εἰ περιπέσει P 41 ἔστρεψας C P A V: -ψεν M

αὐτοῦ τὴν ἀρρωστίαν μετέστρεψας καὶ μετήνεγκας εἰς
45 ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν.

**5. Ἐγὼ εἶπον· Κύριε, ἐλέησόν με· ἴασαι τὴν ψυχὴν μου
ὅτι ἥμαρτόν σοι.**

Αὐτὰς τίθησι τὰς φωνὰς τοῦ μακαριωτάτου Ἐζεκίου ἃς
εἶπεν ἐν τῇ ἀρρωστίᾳ. Διδάσκει δὲ ὅτι ὁ τοῖς πένησιν εὖ
50 ποιῶν καὶ περιπεσῶν θλίψεσιν, ἐὰν τοιαῦτα εἶπη πρὸς τὸν
θεόν, τυγχάνει τῆς ὁμοίας βοηθείας.

6a. Οἱ ἐχθροί μου εἶπον κακά μοι.

Τὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρρωστίας συμβάντα λέγει ὅτι ἐγὼ
μὲν ἐξομολογούμην τῷ θεῷ τὰς ἀμαρτίας μου, οἱ δὲ οὐχ ὑ-
55 γιῶς διακείμενοι περὶ ἐμὲ ἐβούλοντό μοι ἐπιταθῆναι τὰ
κακά καὶ ἐπεθύμουν· ὅθεν καὶ ἦν ἀκούειν αὐτῶν τοιαῦτα
λεγόντων·

6b. Πότε ἀποθανεῖται καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ;

Ἐκ τῆς ἐνούσης ἐν αὐτοῖς κατ'ἐμοῦ φαύλης
60 ἐπιθυμίας τοιαῦτα ἐφθέγγοντο.

7a. Καὶ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν, μάτην ἐλάλει.

Ἐναντὶ τοῦ ἐπεσκέπτοντό με δόλω, τῇ μὲν γλώσσει ἐπευχό-
μενοί μοι τὴν ὑγίειαν, ἄλλα δὲ κατ'ἐμοῦ βουλευόμενοι ἄπερ
εἶπεῖν οὐκ ἐτόλμων. Ὁ γὰρ φόβος τῆς βασιλείας παρε-
65 σκεύαζεν αὐτοῦς μὴ ἐν φανερῷ τὴν ἐχθραν ἐνδείκνυσθαι.

7b. Ἡ καρδιά αὐτοῦ συνήγαγεν ἀνομίαν ἐαυτῷ.

Διὰ γὰρ τῆς γλώσσης, φησὶν, ἀγαθὰ φθεγγόμενος ἐπὶ

C P A V M

44 αὐτοῦ C P A V: μου M μετήνεγκας C P A V: προσήνεγκας
M 45 ὑγίειαν P A V M: ὑγείαν C 46 εἶπον C A V: εἶπα P M
48 μακαριωτάτου C P A V: μακαρίου M ἃς C P A M: ἃ V
49 δὲ P A V M: om. C ὁ τοῖς πένησιν P A V M: ὅτι τοὺς
πένητας C 50 post περιπεσῶν add. ἐν M 53 Τὰ P A V M: τῷ C
54 μὲν C P A M: om. V οὐχ C A V M: οὐκ P 55 ἐμὲ
C P A V: ἐμοῦ M ἐπιταθῆναι C P V M: ἐπισταθῆναι A 56
ἀκούειν αὐτῶν C A V M: αὐτῶν ἀκούειν P τοιαῦτα C P A V:
ταῦτα M 58 καὶ ἀπολεῖται P A V M: om. C 59 Ἀπὸ C: ὑπὸ
P A V M ἐν αὐτοῖς C P A V: αὐτῷ M 59/60 κατ'ἐμοῦ - ἐπιθυ-
μίας C P V M: φαύλης ἐπιθυμίας κατ'ἐμοῦ A 62 με C P V M: μοι
A post μὲν add. γὰρ M 63 δὲ C P A V: καὶ M 65 αὐτοῦς
C P V M: αὐτοῖς A ἐνδείκνυσθαι C P A V: δείκνυσθαι M 66
αὐτοῦ C P A V: αὐτῶν M 67 τῆς iter. A post ἐπὶ add. δὲ P

τῆς διανοίας τὰ ἐναντία ἐβούλετο, ὥστε αὐτῷ περιποιεῖν ἀμαρτίας ἐφ' οἷς ἀδίκως ἐπειράτό μοι. "Ὅθεν ἐπιφέρει"

70 **7c-8a. Ἐξεπορεύετο ἔξω καὶ ἐλάλει. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατ' ἐμοῦ ἐψιθύριζον πάντες οἱ ἐχθροί μου.**

Ἄμέλει ἐξιόντες, φησίν, οἱ τοιοῦτοι, οἱ κατὰ πρόσωπον δῆθεν ἐπευζάμενοί μοι, ἤλεγχον τὸν ἐν αὐτοῖς κρυπτόμενον δόλον. Ψιθυρισμὸς γάρ ἐστι λαθραία κακολογία ὡσπερ
75 λοιδορία ἢ ἐν φανερωῷ κακηγορία· οὕτως καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φησι· Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, δεικνύς ὅτι κατὰ πρόσωπον καὶ ἐλοιδορεῖτο καὶ ἀντευλόγει.

8b. Κατ' ἐμοῦ ἐλογίσαντο κακά μοι.

Τὸ αὐτὸ φησιν ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι φανερώς
80 μὲν ἐπηύχοντο, ἐξιόντες δὲ καὶ ἐψιθύριζον φαῦλα καὶ ἐβουλεύοντο τὰ ὅμοια.

9a. Λόγον παράνομον κατέθεντο κατ' ἐμοῦ.

«Παράνομον» λέγει τὸν οὐ δικαίως γινόμενον λόγον κατ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς εἰκός, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐχθροὶ
85 καὶ τῆς εὐσεβείας ὑπῆρχον καὶ ἔλεγον, οἶα συμβαίνει· πότε ἀπαλλαγῶμεν τοῦ ἀσεβοῦς τούτου ἢ τοῦ ὠμοτάτου; τὸ ἐναντίον δὲ ἦν εὐρίσκειν ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου καὶ εὐσέβειαν καὶ πραότητα, τὴν καταλαλιὰν τὴν εἰς τὸ ἐναντίον παρανομίαν ἐκάλεσεν.

90 **9b. Μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι;**

«Κοίμησιν» ἐνταῦθα λέγει τὴν βαθυτάτην ἀρρωστίαν. Βούλεται οὖν εἶπεῖν ὅτι ὡς παντελῶς ἀπογνόντες μου καὶ μηδεμίαν ἐλπίδα μηκέτι ἔχοντες περὶ ἐμοῦ χρηστὴν ὡς

76 I Cor. 4, 12

C P A V M

68 αὐτῷ C P A V: ἑαυτῷ M 69 ἐπειράτό P A V M: κατηράτο C
μοι C P A V: om. M 71 κατ' ἐμοῦ - μου C A V M: om. P
72 οἱ τοιοῦτοι C P V M: οἱ οἱ τοιοῦτοι (sic) A P. corr. οἱ οἱ τοιοῦτου
(sic) A a. corr. οἱ² C P V M: οὐ A 74 post λαθραία add. κατηγορία
καὶ C 75 ἢ C A V M: om. P κατηγορία C P V M: κατηγορία A
76 φησι C P A V: om. M 80 μὲν P A V M: om. C 83
γινόμενον C P A V: γενόμενον M 85 εὐσεβείας C P A V: ἀσεβείας
M 87 ἦν C P A V: καὶ M εὐσέβειαν C P A V M a. corr.: ἀσέβειαν
M P. corr. 88 post τὴν² add. δὲ C 92 ὅτι C P A V: om. M 93
μηκέτι C P A V: οὐκ M

ἀναστησομένου ἢ ἀναληψομένου ἑμαυτόν, οὕτω πάντα καὶ
95 ἐλάλουν καὶ ἔπραττον.

**10. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα,
ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν.**

Τοὺς μάλιστα οἰκειοῦς τῆς βασιλείας αἰτιᾶται. «Ἄν-
θρωπος» γὰρ «εἰρήνης μου» ἀντὶ τοῦ ὄν ἐνόμιζον πάν-
100 τα πράττειν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν μοι παρενοχλεῖν χαλεπόν,
οὗτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρρωστίας ἐπίβουλος ὤφθη. Καὶ
«ὁ ἐσθίων ἄρτους μου» ἀντὶ τοῦ ὁ καὶ τῆς αὐτῆς μοι
κοινωνῶν τραπέζης καὶ τῶν αὐτῶν ἀλῶν μᾶλλον βαρύτε-
ρος ἐφαίνετο ἐχθρὸς ὅσῳ διὰ τὴν οἰκειότητα, τὴν πονηρίαν
105 οὐκ ἐγνωρίζετο. Καὶ εἰκότως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα τοῦτο
ἐξείληφεν ὁ κύριος. Κάκεϊ γὰρ οὐχὶ τῶν ἐξωθέν τις
ἐπεβούλευε μαθητῶν, ἀλλ' ὁ μάλιστα δοκῶν οἰκειοῦσθαι καὶ
κοινωνῶν αὐτῷ καὶ τραπέζης καὶ ἀλῶν.

**11. Σὺ δέ, κύριε, ἐλέησόν με καὶ ἀνάστησόν με, καὶ
110 ἀνταποδώσω αὐτοῖς.**

Ἄλλ' αὐτός, φησί, δέσποτα, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐδὲν ἠδίκη-
σα, οὗτοι δὲ τοιοῦτοι ὤφθησαν περὶ ἐμέ, ἀντίπραξον αὐτῶν
τῆ πονηρία καὶ τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ βουλήν ἀνανέωσον, ἵνα αὐτὸ
τοῦτο γένηται τοῖς πονηροῖς ἄμυνα. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀνιᾶ
115 τοὺς κακίᾳ συζῶντας ὡς ἀποτυχία τῆς αὐτῶν ἐπιθυμίας.
Τοῦτο γὰρ λέγει «καὶ ἀνταποδώσω» ἐνταῦθα, οὐκ ἐπειδὴ
ἀμύνασθαι αὐτοὺς ἔμελλεν ὁ μακάριος Ἐζεκίας – οὐδὲ γὰρ

105/106 Cf. Marc. 14, 18, Ioh. 13, 18, Mt. 26, 23 et Luc. 22, 21

C P A V M

94 ἑμαυτόν P A V M: om. C 98 οἰκειοῦς P A V M: αἰτίους C
102 post ἀντὶ τοῦ add. et postea exprunxit ὄν ἐνόμιζον πάντα πράττειν A
102/103 μοι κοινωνῶν C V M: κοινωνῶν μοι P A 103 ἀλῶν
C P A V: ἀγαθῶν M 104 post ἐφαίνετο add. ὁ P V 105 Καὶ
εἰκότως C P A V: εἰκότως οὖν M Ἰούδα C P A V: ἰοῦδα M 106 τις
ego: τίς codd. 107 οἰκειοῦσθαι C P A V: οἰκειῶσθαι (sic) M 108 αὐτῷ
P A V M: om. C 110 αὐτοῖς C P V M: αὐτοῦς A 111 post φησί
add. ὦ M 112 οὗτοι δὲ τοιοῦτοι C A V M: τοιοῦτοι δὲ P 113 αὐτὸ
C P A V: αὐτῷ M 114/115 Οὐδὲν γὰρ (post γὰρ add. αὐτοῦς V)
οὕτως ἀνιᾶ τοὺς (ἀνιάτους P) κακίᾳ συζῶντας ὡς ἀποτυχία τῆς
αὐτῶν ἐπιθυμίας P A V M: ἤγουν τοῖς κακίᾳ συζῶσι C 117 ἔμελλεν
C A V M: ἤμελλεν P Ἐζεκίας C P A V: δαυεὶδ ἦτοι ὁ ἐζεκίας
(δαυεὶδ exprunct.) M

ἤμυνετο – ἀλλ' ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῖς πονηροῖς ἐγίνετο ἄμυνα ἀποτυγχάνουσιν ὧν ἐπεθύμουν καὶ ὀρώσιν ἃ μὴ ἐβούλοντο.

120 **12. Ἐν τούτῳ ἔγνωσεν ὅτι τεθέληκάς με, ὅτι οὐ μὴ ἐπιχαρῆ ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμοί.**

ἽΟρᾶς ὅτι σαφέστερον τὴν ἀνταπόδοσιν αἰνίττεται ἐνταῦθα, ὅτι οὐκ ἄμυναν λέγει παρὰ τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλὰ λύπην ἰδίαν τῶν ἀποτυχόντων, δι' ἧς αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐκόλαζον ὀρώντες τὸν φθονούμενον εὐδοκιμοῦντα. Τοῦτο γὰρ
125 ἐνταῦθα εἶπεν ὅτι δεῖξον, δέσποτα, ὅπως μου φροντίζεις, ὥστε μὴ ἐκείνους εὐφρανθῆναι ἐφ' οἷς ἐλπίζουσι φαύλοις ἐπ' ἐμέ.

13. Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου, καὶ ἐβεβαίωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς τὸν αἰῶνα.

ἽΑλλ' ὡσπερ ἐπ' ἐκείνων, φησὶν, ἄπρακτα παρακαλῶ γενέσθαι τὰ βουλευμάτα διὰ τὴν αὐτῶν πονηρίαν, οὕτως ἐπ' ἐμοὶ τὸ ἐναντίον πρᾶξον ὡς ἐπιστάμενός μου τὸ ἄκακον τὸ περὶ αὐτοὺς καὶ παράσχου ἐμοὶ μὲν τὴν βοήθειαν,
135 ἐκείνοις δὲ τὸ μὴ ἐπιτυχεῖν.

14. Εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο.

ἽἸνα, φησί, παρὰ πᾶσιν ὕμνων καὶ εὐφημιῶν ἄξιος κριθείης, θεὸς ὧν τοῦ Ἰσραὴλ ἀϊδιός τε καὶ πέρας οὐκ ἐ-
140 πιδεχόμενος.

Ψαλμὸς $\overline{MA}$

I. Εἰς τὸ τέλος· εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ.

C PAVM

118 ἐγίνετο *C PAV^{sup. l.} M*: ἐγένετο *V* 120 ἐπιχαρῆ
P AP. corr. VM: ἐπιχαρείη *C Aa. corr. ut vid.* 122 Ὅρᾶς *C AVM*: ρᾶς
(*sic, sed deest litt. rubr.*) *P* 123 παρὰ *PAVM*: *om.* *C* ἀδικηθέντος
C PAV: ἠδικηθέντος (*sic*) *M* 124 *post* ἰδίαν *add.* λέγει *P* 127
ἐκείνους *C PAV*: ἐκείνης *M* 128 ἐμέ *C AVM*: ἐμοί *P* 131
ἐπ' *PA*: ἐπὶ *C om. VM* 132 πονηρίαν *PAVM*: ἀπορίαν *C* 134
μὲν *PAVM*: *om.* *C* 135 ἐκείνοις *C PAM*: ἐκείνων *V* 136
Ἰσραὴλ *C PAP. corr. VM*: ἱερουσαλήμ *Aa. corr. ut vid.* 139 κριθείης
PATM: κριθείη *C* ὧν *CPVM*: ὧν *A* Ἰσραὴλ
C PAP. corr. VM: ἱερουσαλήμ *Aa. corr. ut vid.*

I Ψαλμὸς $\overline{MA}$ *C M*: ψαλμὸς τῷ δαυεὶδ $\overline{m\bar{a}}$ *P m\bar{a} V^{mg.} om. A* 2
τοῖς υἱοῖς *C PAT*: τῶν υἱῶν *M*

Ἡ ἐπιγραφή τοῦ τεσσαρακοστοῦ πρώτου ψαλμοῦ σημαίνει ὅτι ἐδόθη ὁ ψαλμὸς τοῖς υἱοῖς Κορὲ παρὰ τοῦ μακαρίου 5 Δαυεῖδ. Ὅτιδοι δὲ ὑπῆρχον οὗτοι ἦτοι ψαλτωδοὶ εἰς τὴν μετὰ τῶν ὀργάνων. Ἐνδειξιν. Ἔστι δὲ ὁ ψαλμὸς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ ἐπιθυμοῦντος ἰδεῖν τὰ οἰκεῖα καὶ γλιχομένου καὶ παρακαλοῦντος τὸν θεὸν ἀπαλλαγῆναι μὲν τῆς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλωσίας καὶ δουλείας, ἐπανελθεῖν δὲ εἰς τὰ 10 οἰκεῖα, ὧν ἡ μνήμη μάλιστα αὐτοὺς ἐξέκαιεν καὶ εἰς πλείονα ἦγεν ἐπιθυμίαν τῶν τόπων καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου.

2. Ὅν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ θεός.

Διψῶδες λέγεται εἶναι τὸ ζῶον καί, διὰ τὸ φύσει ξηρόν, 15 μὴ ἀναχωρεῖν τῶν ὑδάτων. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ὅπερ ὑπομένει τὸ ζῶον τοῦτο ἐκ φύσεως, τοῦτο καὶ γὰρ ἀπὸ προαιρέσεως πάσχω ἐπιθυμῶν τῶν τόπων τῶν ἁγίων ἐξ ὧν μετανάστης ἐγενόμην. Καί, ἐπιμένων τῇ τροπῇ, ἐπάγει·

3a. Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρόν, 20 τὸν ζῶντα.

Εἶτα, ἐρμηνεύων τί τὸ δίψος καὶ τί τῆς ἐπιθυμίας τὸ ὑπερβάλλον, ἐπάγει·

3b. Πότε ἦξω καὶ ὀφθῆσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ;

Ἀντὶ τοῦ τοῦτο ἐπιθυμῶ, τὸν καιρὸν ἰδεῖν καθ' ὃν ἐπ- 25 ἀνέρχομαι ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔνθα ὁ ναὸς καὶ ὁ θεὸς προσκυνεῖται, καὶ γὰρ παρίσταμαι φαινόμενος τῷ θεῷ. Καὶ γὰρ ὑπόληψιν εἶχον ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις μόνοις γνησίως οἰκεῖν τὸν θεόν.

C P A V M

4 παρὰ C P A M: om. V 5 ὑπῆρχον οὗτοι C P A V': οὗτοι ὑπῆρχον M 5/6 ψαλτωδοὶ εἰς (εἰς ego: καὶ *codd.*) τὴν μετὰ τῶν ὀργάνων ἐνδειξιν P A V' M: ψαλμωδοὶ C 7 *post* οἰκεῖα *add.* καὶ ἐπιθυμοῦντος P γλιχομένου C P A V': -μένω M 9 ἐπανελθεῖν C A V' M: -θῶν P 10 αὐτοὺς C A V' M: αὐτῶν P 12 ἡ P A V' M: om. C 14 *post* ζῶον *add.* ἡ (ὁ V) ἔλαφος I' M ξηρόν C A V' M: ξηράν P 16 ἀπὸ C P A V': om. M 18 ἐπιμένων P A V' M: ἐξεπιμένων C 19 Ἐδίψησεν P P. corr. I' M: ἐδίψησέ σε C P a. corr. A 21/22 τῆς - ὑπερβάλλον C P V': τὸ τῆς ἐπιθυμίας ὑπερβάλλον A τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐπιθυμίας M e corr. 23 προσώπῳ C P A V': -που M 24 τοῦ P A V' M: σοῦ C τοῦτο C P: τοῦτον A V' om. M 26 παρίσταμαι φαινόμενος C P A V': περιφαίνομαι M

4a. Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἔμοι ἄρτος ἡμέρας καὶ
30 νυκτός.

Καὶ τοσαύτη, φησίν, ἦν ἡ ἐπιθυμία ἐν ἔμοι ὑπὲρ τῆς ἐπανόδου, καὶ οὕτως ἦν ἡδύ μοι τὸ ἐπιθύμημα ὡς ἔστιν ὁ ἄρτος ἡδύς τῷ πεινῶντι.

4b. Ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἐκάστην ἡμέραν· Ποῦ ἔστιν
35 ὁ θεός σου;

Οἱ γὰρ ὄνειδισμοί, φησί, τῶν ἐχθρῶν πλέον μοι τὴν ἐπιθυμίαν ἐξέκαιον καὶ οἱ λέγοντες ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι θεός, ἐκεῖνοί με πλέον εἰς ἐπιθυμίαν καθίστων τοῦ ἰδεῖν τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν.

40 5a. Ταῦτα ἐμνήσθην καὶ ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου.

Ἄνεπόλουν γάρ, φησί, κατ' ἑμαυτὸν τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους, τὸν ναόν, τὴν λατρείαν, τὴν ἐκεῖ πανήγυριν, καὶ ἡ μνήμη τὴν ἐπιθυμίαν μοι ἐξῆπτε. Τὸ δὲ «ἐξέχεα» ἀντὶ τοῦ διέχεα λέγει, ὡς καὶ Σύμμαχος ἔφη.

45 5b. Ὅτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ.

Ὅπως, φησίν, ἐβάδιζον ἕως τῆς σκηνῆς τοῦ θεοῦ τῆς θαυμαστῆς· λέγει δὲ τὸν ναόν.

5c. Ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχους
50 ἑορτάζοντος.

Ἵπεμιμνησκόμεν γάρ, φησί, καὶ τοῦτο ὅτι γινόμενος ἐν τῷ ναῷ ἤκουον τῶν φωνῶν ἐκείνων τῶν θαυμαστῶν ἐξομολογουμένων καὶ εὐχαριστούντων καὶ μὴ πανήγυριν ποιουμένων τὸ πρᾶγμα.

C P usque ad ἔστιν (l. 32) AVM

29 Ἐγενήθη *C AVM*: ἐγεννήθη *P* 31 *post* ἔμοι *add.* ἡ *P* 32 τὸ ἐπιθύμημα *C PAV*: *om.* *M* 32/86 ὁ ἄρτος – καταρ[ράκτας] *deest*, *uno fol. exciso*, *in P* 34 Ποῦ *C VM*: ποῦ *A* 36/37 μοι – ἐξέκαιον *C AV*: ἐξέκαιόν μου τὴν ἐπιθυμίαν *M* 38 με *C AV*: μὲν *M* 42 ναόν *ego*: λαόν *codd.* 43 μοι *C AV*: *om.* *M* ἐξῆπτε *C AM*: ἐξεῖπε *V* 44 καὶ *AVM*: *om.* *C* 47/48 τοῦ – θαυμαστῆς *C AV*: τῆς θαυμαστῆς τοῦ θεοῦ *M* 49 καὶ *C VM*: *om.* *A* ἤχους *C AV*: ἤχου *M* 51 Ἵπεμιμνησκόμεν *C AV*: ὑπεμίμνησκον *M* γάρ – τοῦτο *C A*: γάρ καὶ τοῦτο, φησίν *V* γάρ ἑμαυτὸν καὶ τοῦτο, φησίν *M* 52 τῶν φωνῶν – θαυμαστῶν *C AV*: τῆς φωνῆς ἐκείνης τῆς θαυμαστῆς *M*

55 **6a-b.** Ἰνατί περίλυπος εἶ, ἢ ψυχὴ μου, καὶ ἰνατί συν-
ταράσσεις με; Ἐλπισον ἐπὶ τὸν θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι
αὐτῷ.

Καὶ ἐπειδὴ, φησίν, ἡ μνήμη τῶν ἐκεῖ ἀνιάτόν μοι τὴν
ὁδύνην ἐτίθει, καὶ τὸν παρακαλοῦντα οὐχ εὔρισκον, ἐν οἷς
60 αὐτὸς ἐγὼ μόνος ἠπιστάμην τὰς αἰτίας τῆς λύπης, ἐμαυτῷ
ἐνεκελευόμην λαβεῖν παραμυθίαν τὴν ἐλπίδα τῆς βοηθείας
τοῦ θεοῦ.

6c. Σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ θεός μου.

«Τοῦ προσώπου μου» ἵνα εἶπη· τῆς δόξης μου, τῆς
65 εὐπρεπείας μου. Ἐλεγον, φησίν, ἐν ἐμαυτῷ ὅτι ἔλπισον ἐπὶ
τὸν θεὸν ὃς ἀεὶ ἐφρόντισε καὶ τῆς σωτηρίας σου καὶ τῆς
εὐπρεπείας σου.

7a. Πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη.

Ἄλλὰ μετὰ τοὺς λογισμοὺς τούτους, φησί, πάλιν ἐταρατ-
70 τόμην. Ἐνίκα γὰρ ἡ μνήμη τῶν τόπων τὴν ἀπὸ τοῦ
λογισμοῦ παραμυθίαν. Ὅθεν ἐπιφέρει·

7b. Διὰ τοῦτο μνησθήσομαί σου ἐκ γῆς Ἰορδάνου καὶ
Ἑρμωνιείμ, ἀπὸ ὄρους μικροῦ.

Ἐταραττόμην δέ, φησί, καὶ οὐκ ἤμην ἐν ἐμαυτῷ ὑπο-
75 μιμνησκόμενος τῆς τε γῆς τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης, Ἰορ-
δάνου τοῦ ποταμοῦ, τοῦ ὄρους τοῦ Ἑρμωνιείμ οὕτως
ἐπικαλουμένου. Τὸ δὲ εἰπεῖν «μικροῦ» ὑποκοριστικῶς δια-
κειμένου ἦν καὶ σφόδρα ποθοῦντος τὸν τόπον, ἐκ μεταφο-
ρᾶς τῶν τὰ μικρὰ παιδιά φιλούντων καὶ ὑποκοριζομένων
80 τὰ ὄνοματα.

8a. Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρ-
ρακτῶν σου.

Ἐπεμιμνησκόμεν δέ, φησίν, ὅτι ἐκεῖ διατρίβοντός μου

C A V M

55 περίλυπος C A: περίλοιπος V M εἶ, ἢ C A: εἶη (sic) V ἢ ἢ
(sic) M 55/56 συνταράσσεις C A: -σσης V M 56 ὅτι C A V:
καὶ M 59 εὔρισκον C M: ἠῦρισκον A V 60 μόνος A V M: om.
C 65 ἐν C A V: om. M 68 ἐταράχθη C A V: -χθην M 74
δέ C A V: om. M 77/78 διακειμένου C A V: διακαιομένου M
81 ἐπικαλεῖται C A M: ἐπικαλεῖ V 83 διατρίβοντός μου C:
-βοντά με A V -βοντί μοι M

συνελθόντα πλήθη ἄπειρα καὶ συμμίζαντα πολεμίοις ἑτέροις
85 οὕτως τὴν ὀργὴν σου ἐπλήρουν τὴν ἄφατον. «Ἄβυσσον»
γὰρ καλεῖ τὸ πλήθος, «καταρράκτας» δὲ τοῦ θεοῦ τὴν
ὀργὴν. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι πλήθος πολεμίων συνη-
θροίσθησαν ἐπ' ἐμὲ πληροῦντές σου τὴν ὀργὴν ὡσανεὶ ἀπὸ
καταρρακτῶν τινῶν φερόμενοι.

90 **8b. Πάντες οἱ μετεωρισμοὶ σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμὲ
διήλθον.**

Καὶ ὅμως, φησὶν, ὑπεδεξάμην πάσας τὰς ἀπειλάς σου καὶ
τὰς ὀργάς, αἵτινες, φησί, κυμάτων δίκην ὑψώθησαν ἐπ' ἐμοὶ
καὶ ἐπέκλυσάν με.

95 **9a-b. Ἡμέρας ἐντελεῖται κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ
νυκτὸς ὡδὴ αὐτοῦ παρ' ἐμοί.**

Τὸ τάχος βούλεται εἰπεῖν τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας, ἀντὶ
τοῦ ἀλλ' ὡσπερ ὀργισθεὶς κύματα πολεμίων ἐπήγαγές μοι,
οὕτω βουληθεὶς ἀπαλλάξαι με ὀξυτάτην νέμεις τὴν βοή-
100 θειαν, ὥστε ἅμα τῷ προστάξει σε μηδὲν κωλύσαι εὐχαρι-
στησαί με, οὕτως οὐδὲν εὐρίσκεται μέσον τοῦ τε σοῦ
προστάγματος καὶ τῆς ἐμῆς ἀπολαύσεως.

9c. Παρ' ἐμοὶ προσευχὴ τῷ θεῷ τῆς ζωῆς μου.

Ἄλλ' εὐθύς, φησὶν, εὐρίσκεται ἐν ἐμοὶ εὐχαριστία τῷ θεῷ
105 ἀναπεμπομένη τῷ τὴν ζωὴν χαρισαμένῳ.

**10a. Ἐρῶ τῷ θεῷ Ἄντιλήπτωρ μου εἶ διὰ τί μου
ἐπελάθου;**

Καὶ τοῦτο, φησὶν, εὐθέως ἐπάγω ὅτι εἰ οὖν οὕτως
ἀντιλαμβάνη μου, τίνος ἔνεκα συνεχώρησάς μοι παθεῖν; Οὐ
110 γὰρ ἦν τοῦ φιλοῦντος οὕτω τοιαῦτα συγχωρῆσαι πάθη.

C P inde a |ράκτας (*l.86*) *AVM*

85 ὀργὴν *MP.corr.*: ὀρμήν *C AVMa.corr.* *post* σου *viginti litt. eras.*
in M 87 πλήθος *C PAV*: πλήθη *M* 89 φερόμενοι *C PAV*:
ἐκφερόμενον *MP.corr.* ἐκφερόμενοι *Ma.corr.* 92 σου *C PAV*: *om. M*
93 *post* ὀργάς *add.* σου *A* ἐπ' ἐμοὶ *PAVM*: ἐπ' ἐμὲ *C* 94
ἐπέκλυσάν με *PV*: ἐπέκλυσάν μοι *A* ἐπεκύκλωσάν με *CM* 98
ὡσπερ ὀργισθεὶς *CVM*: ὡς παροργισθεὶς *PA* κύματα *C*: κῦμα
PAVM 99 ἀπαλλάξαι *C PAV*: -ξας *M* με *C AVM*: μοι *P*
100 τῷ *C AVM*: *om. P* 103 Παρ' ἐμοὶ *AVM*: *om. CP* 106
post θεῷ *add.* μου *M* 108 οὖν *C PAV*: *om. M* 110 οὕτω
CPAV: *om. M*

10b. Καὶ ἵνατί σκυθρωπάζων πορεύομαι ἐν τῷ ἐκθλίβειν τὸν ἐχθρόν;

Τίνος δὲ ἔνεκα, φησί, τοσοῦτον χρόνον ἐσκυθρώπασα ἐχθρῶν ἐπικειμένων καὶ ὀδυνῶντων με;

115 11a. Ἐν τῷ καταθλάσθαι τὰ ὀσᾶ μου ὠνειδίζόν με οἱ ἐχθροί μου.

Καὶ γὰρ μεγίστην εἶχον ἀφορμὴν οἱ ἐχθροί τοῦ ὠνειδίζειν με ὀρῶντες εἰς ὅσῃν κατηνέχθην ἀσθένειαν.

11b. Ἐν τῷ λέγειν αὐτοῦς μοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· Πού 120 ἐστὶν ὁ θεός σου;

Ἐδόκουν δέ μοι, φησί, καὶ εὐλογα ὠνειδίζειν, ὡς τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἐπὶ πολὺν παρορώσης με τὸν χρόνον.

12. Ἰνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἵνατί συν- 125 ταράσσεις με; Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ· σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ θεός μου.

Ταῦτα οὖν, φησί, πάντα ἐν ἑμαυτῷ ἐνθυμούμενος πάλιν ἐνεκελευόμην ἑμαυτῷ μὴ ταράττεσθαι, ἀλλ' ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν θεὸν τὸν ἐτοίμως παρέχοντά μοι τὴν σωτηρίαν καὶ πάλιν ἔνδοξόν με ποιοῦντα. Ἴδιον δὲ τῶν πασχόντων τὸ συνεχεῖς 130 λογισμοῦς ἐνστρέφειν ἐν ἑαυτοῖς, ποτὲ μὲν ἀπογνώσεως, ποτὲ δὲ ἐλπίδος.

Ψαλμός $\overline{MB}$

Τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐστὶν ὁ τεσσαρακοστὸς δεύτερος ψαλμός. Παρακαλοῦσι γὰρ τὸν θεὸν οἱ τοῦ λαοῦ δικάσαι αὐτοῖς καὶ τοῖς Βαβυλωνίοις ἐπὶ τῷ τυχεῖν τῆς παρὰ τοῦ 5 θεοῦ φιλανθρωπίας.

C PAVM

115 καταθλάσθαι PAVM: κατακλάσθαι C 117 post ἐχθροί add. μου M 121 Ἐδόκουν PAVM: -κων C εὐλογα PAV: εὐλόγως C M 122 σῆς C PAV: om. M πολὺν C AVM: πολὺ P 125 αὐτῷ C PVM: αὐτόν A 126 Ταῦτα - πάντα C PAM: πάντα οὖν, φησί, ταῦτα V 127 ταράττεσθαι C PVM: παράττεσθαι A 129 συνεχεῖς C PAV: συνεχῶς M 130 ἑαυτοῖς C PVM: αὐτοῖς A ἀπογνώσεως PAV: ἀπὸ γνώσεως C M 131 post δὲ add. ἀπὸ C

1 Ψαλμός $\overline{MB}$ C M: ψαλμός τῷ δαυεὶδ $\overline{μβ}$ P $\overline{μβ}$ V^{mg.} om. A 3 λαοῦ C AVM: λαοὶ P 4 τῷ C AVM: τὸ P

1b. Κρίνόν μοι, ὁ θεός, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου ἐξ ἔθνους οὐχ ὀσίου.

«Κρίνόν μοι» ἐνταῦθα τὸ δίκασόν μοι λέγει, ὡς καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις εἴρηται τῶν ψαλμῶν, ὅτι ὅτε μὲν τὴν 10 αἰτιατικὴν τίθησιν οἶον κρίνον αὐτὸν ἢ κρίνον αὐτοὺς ἀντὶ τοῦ καταδίκασον λέγει, ὅτε δὲ τὴν δοτικὴν τίθησιν τὸ κρίνόν μοι ἀντὶ τοῦ δίκασόν μοι λέγει καὶ ἐπιψήφισαί μοι τὰ δίκαια. «Ἔθνος» δὲ «οὐχ ὀσιον» αὐτοὺς καλεῖ τοὺς Βαβυλωνίους ἀνοσίους ὄντας καὶ μιαρούς.

15 1c. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἀδίκου καὶ δολίου ῥῦσαί με.

Καὶ κοινῇ πάντας αἰτιᾶται καὶ ἰδίᾳ ἕκαστον αὐτῶν, ὡς καὶ ὁμοῦ πάντων καὶ ἰδίᾳ ἑκάστου τὴν ὁμοίαν ἐπιτηδευόντων πονηρίαν.

2a. Ὅτι σὺ εἶ, ὁ θεός, κραταίωμά μου· καὶ ἵνατί ἀπώσω 20 με;

Καὶ πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἀπόβλεψον, δέσποτα, ὅτι αἰεὶ μου βοηθὸς ἐγένου καὶ ἰσχύς καὶ νῦν οὐκ ὀφείλεις με ἄχρι τέλους ἐγκαταλιπεῖν.

2b. Καὶ ἵνατί σκυθρωπάζων πορεύομαι ἐν τῷ ἐκθλίβειν 25 τὸν ἐχθρόν;

Οὐδὲ συγχωρῆσαί μοι ἐπὶ πολὺ σκυθρωπάζειν οὕτως ἐκθλιβόμενον καὶ ὀδυνώμενον ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

3a. Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου.

Ἐξαπόστειλον οὖν, φησί, τὴν βοήθειάν σου τὴν ἀληθινήν.

8/9 Cf. Comm. in Ps. 5, 11a; 25, 1b; 34, 24a

C P usque ad ὅτι (l.9) AVM

7 ἔθνους C P AV: ἔθους M 8 Κρίνόν C P AV: τὸ κρίνόν M
τὸ C M: om. P AV 8/12 ὡς - λέγει C (sed vide infra) P (sed vide
infra) AV: om. M 9 usque ad comment. in Psalmum 43, l. 5 ὅτε -
Δαυεὶδ deest, uno fol. exciso, in P 11/12 ὅτε - λέγει AV: om. C
12 μοι¹ AV^{sup. l.}: με V ἐπιψήφισαί C AV: -σόν M 13
δίκαια AVM: δέοντα C δὲ AVM: γὰρ C 16/17 ἰδίᾳ - πάντων
καὶ AVM: om. C 19 ὁ θεός C VM: om. A καὶ C: om.
Aut vid. VM 21 δέσποτα C AV: om. M μου AVM: μοι C
23 ἐγκαταλιπεῖν C AM: ἐγκαταλιπεῖν (sic) V 27 ἐκθλιβόμενον
καὶ ὀδυνώμενον AVM: ἐκθλιβομένω καὶ ὀδυνωμένω C 28 σου¹
C VM: μου A 29 οὖν - σου C AM: οὖν τὴν βοήθειάν σου. φησὶν
I'

30 «Φῶς» γὰρ αὐτοῦ ἐνταῦθα καλεῖ τὴν ἀντίληψιν, «ἀλήθειαν»
δὲ τὴν ἀληθινήν. Εἶτα ἐπὶ τῷ τί γίνεσθαι;

**3b-c. Αὐτά με ὠδήγησε καὶ ἤγαγέ με εἰς ὄρος ἅγιόν σου
καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου.**

“Ἴνα ἡ βοήθειά σου, φησίν, ἡ ἀληθινὴ εἰσαγάγη με εἰς
35 τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους καὶ εἰς τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου.
Τὸ γὰρ «ὠδήγησε καὶ ἤγαγέ με» ἀντὶ τοῦ ὁδηγήσεις λέγει
καὶ ἀναγάγοις.

4a. Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ.

“Ἴνα εἰσέλθω, φησί, καὶ ἀξιωθῶ τῆς παραστάσεως τῆς
40 πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου.

4b. Πρὸς τὸν θεὸν τὸν εὐφραίνοντα τὴν νεότητά μου.

«Τὴν νεότητά μου» ἀντὶ τοῦ ἐκ νεότητός μου λέγει,
ἵνα εἶπη· πρὸς τὸ θυσιαστήριόν σου, τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀεὶ
εὐφραίνοντός με καὶ βοηθήσαντός μοι ἐκ νεότητός μου. «Νε-
45 ότητα» δὲ καλεῖ τοῦ λαοῦ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ὁδόν.

4c. Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν κιθάρα, ὁ θεός, ὁ θεός μου.

“Ἴνα τούτων τυχών, φησίν, εὐχαριστήσω σοι μετὰ ὀργά-
νων καὶ ᾠδῶν.

**5. Ἴνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἵνατί συνταράσ-
50 σεῖς με; Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ·
σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ θεός μου.**

Ἄλλ’ ὅτι, φησί, καὶ ποιήσεις ταῦτα δῆλον. Ἐντεῦθεν γὰρ
καὶ παραμυθοῦμαι ἑμαυτὸν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ οὐκ ἐπιτρέπω
τῷ λογισμῷ μου τaráττειν με, ἀλλ’ ἐλπίζειν ἐπὶ σὲ τὸν
55 θεόν, ᾧ καὶ εὐχαριστήσαι ὀφείλω, παρ’ οὐ καὶ τὴν σωτη-
ρίαν ἔστιν ἐλπίζειν.

C AVM

31 Εἶτα – γίνεσθαι *AVM*: ἵνα τί γένηται *C* 32 ὠδήγησε καὶ ἤγαγέ
ego: ὠδήγησαν καὶ ἤγαγόν *codd.* 35 καὶ *C VM*: ὁ *A* 36
ὠδήγησε καὶ ἤγαγέ *CAV*: ὠδήγησαν καὶ ἤγαγόν *M* ὁδηγήσεις
CAV: ὁδηγήσουσι *Me corr.* 37 ἀναγάγοις *AVM*: εἰσαγάγης *C*
38 εἰσελεύσομαι *CAVM*: ἐκελεύσομαι (*sic*) *A* πρὸς *AVM*:
εἰς *C* 39 φησί *CAV*: *om. M* 42 «Τὴν νεότητά μου» *AM*:
om. CV μου^a *CAV*: *om. M* 43 τοῦ θεοῦ *AVM*: *om. C*
44 με *CAVM*: μου *A* καὶ – μου *CAVM*: *om. A* 52/56
Ἄλλ’ ὅτι – ἐλπίζειν *AVM*: *om. C* 52 Ἐντεῦθεν *AM*: ἐνταῦθα *V*
54 σὲ *VM*: *om. A* 55 καὶ¹ *VM*: *om. A* 56 ἔστιν ἐλπίζειν
VM: ἐλπίζειν ἔστιν *A*

Ψαλμός $\overline{M\Gamma}$

Ἐκ προσώπου τῶν Μακκαβαίων τὸν $\overline{m\gamma}$ προφητεύει ψαλμὸν ὁ μακάριος Δαυεῖδ. Ἐπιγράφει δὲ καὶ οὗτος: (1) Εἰς τὸ τέλος· τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν. Τὸ αὐτὸ δὲ 5 σημαίνει ὅτι ἐλέχθη μὲν παρὰ τοῦ μακαρίου Δαυεῖδ, ἐδόθη δὲ τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς μελέτην καὶ ἔνδειξιν τὴν μετὰ τῶν ὀργάνων ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Σχηματίζει δὲ τὸν ψαλμὸν ὁ μακάριος Δαυεῖδ ὡσανεὶ τῶν Μακκαβαίων πασχόντων τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν Ἀντιόχου στρατηγῶν καὶ δεομένων 10 ἀπαλλαγῆναι τῶν συμφορῶν καὶ τυχεῖν τῆς ὁμοίας βοηθείας ἧς ἔτυχον καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Βαβυλῶνι. Μεταγενέστερα γάρ ἐστι τούτων τὰ κατὰ τοὺς Μακκαβαίους.

2. Ὁ θεός, ἐν τοῖς ὧσιν ἡμῶν ἠκούσαμεν, οἱ πατέρες 15 ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν ἔργον ὃ εἰργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις.

Ἄκοῃ, φησί, παρειλήφαμεν, δέσποτα, παρὰ τῶν προγόνων πόσης ἔτυχον παρὰ σοῦ φιλανθρωπίας ἐν οἷς αἱ χρεῖαι ἀπήτησαν· καὶ μάλιστα, φησί, τοῦτο. Ποῖον;

20 3a. Ἡ χεὶρ σου ἔθνη ἐξωλόθρευσεν καὶ κατεφύτευσας αὐτούς.

«Ἐθνη» ἐνταῦθα λέγει ἢ τοὺς Χαναναίους ἢ τὰς πέντε σατραπείας τὰς ἐν Παλαιστίνῃ, ἃς κατὰ μέρος ὁ θεὸς

8/11 Cf. I Macc. 1-4 et II Macc. 5-8 11/12 Cf. Ex. passim, IV Reg. 24, 15 - 25, 30 et II Par. 36, 17-23 22/27 Cf. Ios. passim et Ios. 13, 3

C p inde ab ἐδόθη (l.s) A V M

1 Ψαλμός $\overline{M\Gamma}$ C M: $\overline{m\gamma}$ V^{ms.} om. A 2 post τὸν add. τε V 2/3 προφητεύει ψαλμὸν C AV: ψαλμὸν προφητεύει M 3 Ἐπιγράφει AV M: ἐπιέγραπται C 5 ἐδόθη C PVM: ἐπεδόθη A 6 τὴν C PAM: om. V 9 πάνδεινα C PAV: πάντα δεινὰ M Ἀντιόχου C PAV legi: ἀντιοχείας M 10 καὶ C PAV: om. M 14 post ἠκούσαμεν add. καὶ P 15 εἰργάσω C PVM: ἐργάσω A 17 δέσποτα C PAV: om. M 18 πόσης C AV M: ὄσης P 19 Ποῖον C AV Mp. corr.: ποιῶν P Ma. corr. 20 κατεφύτευσας PAV: -σεν C M 22 ἢ τοὺς Χαναναίους ἢ C: om. PAV M πέντε C PAV Mal. man. sup. l.: om. M 23 σατραπείας C PVM: σατράπας A

ἐκάκου καὶ ἐξέβαλε καὶ ἀντεισήγαγε τοὺς Ἰσραηλίτας. Τὸ
25 γὰρ ἐφύτευσας ἀντὶ τοῦ εἰσήγαγες λέγει καὶ ἐν τῷ <...>
κατώκισας. Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν σατραπειῶν ἐστὶ ταῦτα·
Γεθθαῖοι, Ἀζώτιοι, Ἀκκαρωνῖται, Γαζαῖοι καὶ Ἀσκαλωνῖται.

3b. Ἐκάκωσας λαοὺς καὶ ἐξέβαλες αὐτούς.

Τούτους αὐτοὺς λέγει ὦν τὰ ὀνόματα κατελέξαμεν.

30 **4a-b. Οὐ γὰρ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν,
καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς.**

Οὐ γὰρ ἦν, φησί, τῆς τῶν προγόνων δυνάμεως πρὸς
τοσαῦτα ἀντιστῆναι ἔθνη οὕτως ἰσχυρὰ καὶ πολέμια. Ἄλλὰ
τί;

35 **4c-d. Ἄλλ' ἡ δεξιὰ σου καὶ ὁ βραχίων σου καὶ ὁ
φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου, ὅτι εὐδόκησας ἐν αὐτοῖς.**

«Φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου» ἀντὶ τοῦ ἢ ἀντίληψις, ἢ
ἐκ τῆς ἐπιφανείας σου, αὕτη, φησὶν, αὐτοῖς ἐβοήθησεν. Οὐ
γὰρ ἐκεῖνοι αὐτοῖς ἐπήμυναν, τουτέστιν οἱ πατέρες ἡμῶν.

40 **5. Σὺ εἶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ θεὸς μου, ὁ
ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ.**

Ὁ αὐτὸς οὖν εἶ, φησί, δέσποτα, θεὸς καὶ νῦν, ὁ κατὰ
συνήθειαν τὰς σωτηρίας χαριζόμενος τῷ Ἰσραήλ. Τὸ γὰρ
«ἐντελλόμενος» ἀντὶ τοῦ χαριζόμενος λέγει.

45 **6. Καὶ ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν καὶ ἐν τῷ
ὀνόματί σου ἐξουδενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν.**

C P A V M

24 ἐκάκου C A V M: ἐκ κακοῦ P ἐξέβαλε C P A: ἐξέβαλλε
V M ἀντεισήγαγε C V M: ἀντεισήγε P A 25 καὶ ἐν τῷ P V: καὶ
A M om. C lacunam indicavi 26 κατώκισας P A V M: om. C 27
Γεθθαῖοι C A M: γεθθέοι V γεθθαῖοι P Ἀκκαρωνῖται P V M:
ἀκαρωνῖται C A post Ἀσκαλωνῖται add. ἐξ C 28 ἐξέβαλες P A V:
-λας C M 29 Τούτους C P A V: τοὺς M 33 καὶ C A V M: om.
P 36 εὐδόκησας C P V: ηὐδόκησας A M 37 τοῦ¹ C A V M:
om. P ἀντὶ τοῦ iter. P ἢ² C A V M: om. P 38 αὐτοῖς
C P V M: αὐτοὺς A 41 post σωτηρίας add. τῷ V M 42 Ὁ - νῦν
A V M: ὁ αὐτὸς οὖν, κύριε, εἶ, φησὶν, δέσποτα, θεὸς καὶ νῦν P ὁ αὐτὸς
οὖν, φησί, δέσποτα, θεὸς εἶ καὶ νῦν C 44 ἀντὶ τοῦ C P A V: om. M
45 Καὶ C A V M: om. P 46 ἐξουδενώσομεν C A V M: -νώσωμεν P

Καὶ νῦν, φησί, διὰ σοῦ ἀμυνόμεθα τοὺς ἐχθρούς. Τὸ γὰρ «κερατιοῦμεν» ἀμυνόμεθα λέγει, καὶ τὸ «ἐξουδενώσομεν» ἀντὶ τοῦ διώξομεν αὐτούς, φησίν, οὐδὲν ὄντας 50 τῆ παρὰ σοῦ βοθηεῖα, δέσποτα.

7. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με.

Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγώ, φησίν, ὡσπερ οἱ πρόγονοί μου οὐκ ἐπ'ἐμαυτῷ πέποιθα, ἀλλ'ἐπὶ τῆ βοθηεῖα τῆ σῆ καὶ 55 τῆ δυνάμει.

8. Ἐσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς κατήσχυνας.

Ὅτι σώσεις ἡμᾶς, φησίν, «ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς» καὶ καταισχυνεῖς, λέγει, τοὺς ἐχθρούς. Ὁ χρόνος γὰρ ἐνήλλα- 60 κται πάλιν ἐνταῦθα.

9a. Ἐν τῷ θεῷ ἐπαινεθησόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν.

Τὸ «ἐπαινεθησόμεθα» Σύμμαχος καυχησόμεθα λέγει, καὶ εἰκότως. Τὸ δὲ «ὅλην τὴν ἡμέραν» ἀντὶ τοῦ διαπαντός. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἀεὶ παρὰ σοῦ τὸ καυχᾶσθαι 65 ἐκτησάμεθα.

9b. Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐξομολογησόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα.

Καὶ τὸ ὄνομά σου, φησίν, αἴτιον ἡμῖν ἐγένετο τοῦ εὐχαριστεῖν σοι. Παρὰ σοῦ γὰρ ἀεὶ τυγχάνοντες τῆς 70 βοθηεῖας, ἀναγκαίως εἰς σὲ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπομεν.

10. Νυνὶ δὲ ἀπώσω καὶ κατήσχυνας ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελεύση, ὁ θεός, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν.

C P A V M

47 ἀμυνόμεθα P V M: -νόμεθα A -νώμεθα C τοὺς P A V M: om. C 48 ἀμυνόμεθα C P V M: -νόμεθα A 48/49 ἐξουδενώσομεν C A V M: -νώσωμεν P 49 διώξομεν C A: διώξωμεν P V δειξομεν M 51 τῷ τόξῳ C V M: τὸ τόξον P A ἐλπῶ C P A V: ἐλπῶ (sic) M 55 post δυνάμει add. τῆ σῆ P 58 ἡμᾶς, φησίν C P V: φησίν, ἡμᾶς A M 62 post ἐπαινεθησόμεθα add. ὅλην τὴν ἡμέραν ὁ C 62/63 καὶ - ἡμέραν P A V M: om. C 64 παρὰ C P A V: διὰ M τὸ iter. A 65 ἐκτησάμεθα C A V M: -σόμεθα P 66 post ἐξομολογησόμεθα add. σοι P 70 post βοθηεῖας add. σου C ἀναπέμπομεν P A V M: ἀνεπέμπομεν C 72 ἐξελεύση C P A V: -σει M

Ἄλλὰ νῦν, φησί, δέσποτα, αἱ μὲν συμφοραὶ πολλαί, αἱ δὲ βοήθειαι ἐπιλείπουσιν· οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν προγόνων 75 ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν ἀναμεμιγμένα ἦσαν αἱ παρακλήσεις, ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν μόνα τὰ τῶν συμφορῶν ἰσχύει, τὰ δὲ τῶν παρακλήσεων οὐκ ἐγγύς. Τὸ γὰρ «οὐκ ἐξελεύση, ὁ θεός, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν» ἀντὶ τοῦ οὐ συμμαχεῖς ἡμῖν οὐδὲ ἐπαμύνεις, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον. Ποῖον τοῦτο;

80 **11a. Ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν.**

Ἀντὶ τοῦ φυγάδας ἡμᾶς κατέστησας κατὰ νώτου βαλλομένους παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ τί ἐκ τούτου;

11b. Καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διήρπαζον ἑαυτοῖς.

85 Καὶ ἐγένετο τὰ ἡμέτερα πάντα ἄρπαγμα τοῖς βουλομένοις κατ' ἐξουσίαν.

12. Ἔδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς.

Καὶ ἐκκείμεθα λοιπὸν ἐν τῷ μόνον θύεσθαι, δίκην 90 προβάτων, οὐκ ἐν τῷ ἀμύνεσθαι. Εἰ δέ τις, φησί, καὶ διαφύγη τὴν μάχαιραν, αἰχμάλωτος ἄγεται, ὥστε καὶ τῷ ζήσαντι καὶ ἐκφυγόντι τὴν μάχαιραν, χαλεπωτέραν σφαγῆς εὐρίσκεσθαι τὴν δουλείαν τὴν παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. Καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; φησὶν.

95 **13. Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἄνευ τιμῆς, καὶ οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν ἡμῶν.**

Ἀντὶ τοῦ πέπρακας ἡμᾶς ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῦ μηδενός – τοῦτο γὰρ λέγει «ἄνευ τιμῆς» – ὡς ἀχρήστους δούλους

C P A V M

73 Ἄλλὰ C P A M: ἀντὶ ἀλλὰ V 77 οὐκ¹ C: οὐδὲ P A V M
ἐξελεύση C P A V: -σει M 79 Ποῖον τοῦτο V M: ποιῶν τοῦτο
P ποιῶν τοῦ A om. C 84 ἑαυτοῖς C A V M: ἑαυτοῦς P 85
ἡμέτερα C A V M: ἡμερα (sic) P 89 ἐκκείμεθα P V: ἐκείμεθα
C A M 90 post προβάτων add. καὶ M ἀμύνεσθαι P A V M:
-νασθαι C Εἰ C P A M^{al. man. sup. l.}: om. V M καὶ C P A V: eras.
in M 91 διαφύγη C V M: -γει P A 91/92 αἰχμάλωτος – μάχαιραν
P V M: iter. sed alt. eras. C om. A 91 αἰχμάλωτος C P M^{p. corr.}:
-λώτους V M^{a. corr.} 92 ζήσαντι C P V M^{p. corr.}: ζητήσαντι M^{a. corr.}
93 δεῖ C A V M: δὴ P 96 ἀλλάγμασιν A: ἀλαλάγμασιν C P V
ἀλαλλάγμασιν M ἡμῶν C A V M: αὐτῶν P 97/100 Ἀντὶ τοῦ
πέπρακας (πέπραχας [sic] A) – ἡμῶν C P A V: om. M

καὶ οὐδενὸς ἀξίου. Καί, τὸ αὐτὸ ἐρμηνεύων, ἐπάγει· «καὶ
100 οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν ἡμῶν». «Ἀλλάγμασι»
πάλιν ταῖς πράσεσιν ἡμῶν λέγει. «Ἀλλαγμα» γὰρ τὴν
πρᾶσιν καλεῖ. Τὸ οὖν «οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν
ἡμῶν» ἀντὶ τοῦ οὐδαμινῆς τιμῆς τὸ καθ' ἡμᾶς ἐποίησας
συνάλλαγμα. Καὶ τὸ μεῖζον·

105 **14. Ἔθου ἡμᾶς ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸν
καὶ χλευασμὸν τοῖς κύκλω ἡμῶν.**

Ἦς ἐκ τούτου, φησί, καὶ τοὺς περιοίκους – Μωαβίτας δὲ
λέγει καὶ Ἀμμανίτας τοὺς πέριξ – καὶ αὐτοὺς ὄνειδίζειν
ἡμῖν ἐφ' οἷς πάσχομεν.

110 **15. Ἔθου ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν
κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς.**

Καὶ συντόμως εἰπεῖν, φησί, διήγημα ἐγενόμεθα πάντων
τῶν ἔθνων. Τὰς γὰρ ἡμετέρας συμφορὰς διηγοῦνται πάν-
τες, ὡς οὐκ ἔχοντές τι μεῖζον πρὸς ἀλλήλους διαλεχθῆναι.
115 «Κίνησιν» δὲ «κεφαλῆς» λέγει τὸν ὑπερβάλλοντα ὄνειδι-
σμὸν. Ὅταν γὰρ τις μεγάλα ἐλπίση περὶ τινος, εἴτα τὴν
ἐναντίαν ἴδῃ ἀπόβασιν, κινεῖ τὴν κεφαλὴν ὡς ἄλλα προσ-
δοκήσας καὶ ἄλλα θεασάμενος.

**16. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἢ ἐντροπή μου κατεναντίον μου
120 ἔστιν· καὶ ἢ αἰσχύνῃ τοῦ προσώπου μου ἐκάλυψέ με.**

Ἐγὼ γάρ, φησί, τὰ μὲν ἀκούων, τὰ δὲ ὄρων ἐν ἐμοὶ
γινόμενα καὶ τοὺς ὄνειδίζοντας καὶ τοὺς σείοντας τὰς
κεφαλὰς, ἐγκαλύπτομαι, οὐδὲ ἀτενίσαι δυνάμενος πρὸς
αὐτούς. Ὅθεν ἐπιφέρει·

C P A V M

99 οὐδενὸς C P A: οὐδ' ὡς V 100 ἀλλάγμασιν A: ἀλαλάγμασιν
C P V Ἀλλάγμασι C A M: ἀλαλάγμασιν V om. P 101 πάλιν
C P A V: om. M ἡμῶν C P A V: om. M 101/102 Ἀλλαγμα
(ἀλάλαγμα V) – καλεῖ C P A V: om. M 102 οὖν P A V M: δὲ C
ἀλλάγμασιν C A M: ἀλαλάγμασιν P V 104 συνάλλαγμα
C P A P. corr. M: συνάλαγμα A a. corr. V post συνάλλαγμα add. *quinque ll.*
ἢ – ὦδῃ *quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXVIII, C* 105/106
μυκτηρισμὸν – ἡμῶν P A V M: om. C 107 Ἦς C P A V: ὥστε M
108 Ἀμμανίτας P V M: ἀμανίτας C A 114 ἔχοντές C P V M:
-τάς A τι P: τί C A V M 116 περὶ C P A V: παρά M 119
κατεναντίον C P V M: κατενώπιον A

125 17. Ἀπὸ φωνῆς ὄνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος, ἀπὸ
προσώπου ἐχθροῦ καὶ ἐκδιώκοντος.

Ἐγκαλύπτομαι, φησί, διὰ τοὺς ὄνειδίζοντας καὶ τοὺς
ἐξουθενοῦντας· τοῦτο γὰρ λέγει «ἐκδιώκοντας».

18. Ταῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπελαθόμεθα
130 σου καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν διαθήκῃ σου.

Ἄλλ' ὅμως, φησὶν, αἱ τοιαῦται συμφοραὶ οὐκ ἐξέκλιναν
ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ, οὐδὲ παρεσκεύασαν ἐπ' ἄλλον τινὰ ἔχειν τὰς
ἐλπίδας, ἀλλ' οὐδὲ τὴν διαθήκην ἠδικήσαμεν, τουτέστι τῶν
νομίμων οὐδὲν παρετρώσαμεν εἰς τὰς τοιαύτας ἀνάγκας.
135 Λέγει δὲ τὰ πρῶτα ἐν οἷς ἐν σαββάτῳ ὄπλα λαβεῖν οὐκ ἀ-
νασχόμενοι εἶλοντο σφαγῆναι μᾶλλον ἢ παραβῆναι τὸν
νόμον.

19a. Καὶ οὐκ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν.

Ἄλλ' οὐδὲ ἠττήθημεν, φησί, ταῖς συμφοραῖς καὶ οὔτε
140 ἐκόντες παρέβημεν τὰ νόμιμα, οὔτε ἀναγκασθέντες, ἀλλὰ
κἂν τε θυσίας ἔδει προσενέγκαι, προσεκομίσαμεν καὶ ταῦτα
πολεμίων ἐπικειμένων, εἴτε φυλάξαι τὸ σάββατον ἔδει,
ἐφυλάξαμεν μεθ' αἵματος, εἴτε περιτμηθῆναι ἐχρῆν, οὐδὲ
τοῦτο ἠμελήσαμεν, εἴτε καὶ μὴ ἀπογεύσασθαι τῶν ἀπηγο-
145 ρευμένων τῷ νόμῳ, καὶ τοῦτο μέχρι τῶν ἐσχάτων ἐφυλά-
ξαμεν κινδύνων. Κατ' οὐδένα οὖν τρόπον, δέσποτα, οὔτε
ἠδικήσαμεν τὴν διαθήκην σου ἐκόντες, οὔτε ἀπέστημεν
ἀναγκασθέντες.

19b. Καὶ ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου.

135/137 Cf. I Macc. 2, 32-38 141/146 Cf. I Macc. 4, 53; 2, 32-38; 1, 60-63
et II Macc. 6, 18 - 7, 42

C P A V M

126 ἐκδιώκοντας C P A M: -τος V 129 ἦλθεν ἦθεν [sic] A)
P A V: ἦλθον C M 130 post ἐν add. τῇ Cpr. man. sup. l. 132 παρε-
σκεύασαν C A: παρεσκεύασας P παρεσκεύασαν ἡμᾶς V M 133/134
τῶν νομίμων C A V M: τὸ νόμιμον P 134 οὐδὲν C P A V: οὐδὲ M
136 post παραβῆναι add. τὸν ὄρκον καὶ V 139 οὔτε C P A V:
οὕτως M 140 οὔτε C M: οὐδὲν P οὐδὲ A V 141 προσενέγκαι
P A V M: -νεγκεῖν C 142 post ἐπικειμένων add. ἡμῖν M 143
μεθ' αἵματος P A V M: om. C 143/144 οὐδὲ τοῦτο C A V: οὐδὲ
τούτου M τε οὐδὲν τοῦτο P 144 εἴτε C A V M: εἰ δὲ P

150 Καίτοι γε κατὰ συγχώρησιν σὴν ἀμελήσαι τῶν νομίμων προστέτακτο ἡμῖν καὶ μεταχειρίσασθαι ὄπλα ἐν σαββάτῳ· οὐδὲ γὰρ ἤρχόμεθα πολέμου ἀλλ' ἡμυνάμεθα, καὶ ὅμως τὴν τῶν νομίμων φυλακὴν ἀντ' αὐτῆς εἰλόμεθα τῆς ζωῆς.

20a. Ὅτι ἐταπεινώσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως.

155 «Τόπον κακώσεως» καλεῖ ἐν ᾧ τὰ κακὰ αὐτοῖς ἐπισυνηθοῖσθη. Τὸ δὲ «ἐταπεινώσας» συνεχώρησας ἡμᾶς ἄγαν γενέσθαι ταπεινοὺς λέγει.

20b. Καὶ ἐπεκάλυψεν ἡμᾶς σκιὰ θανάτου.

«Σκιὰ θανάτου» ἀντὶ τοῦ κίνδυνου παραπλήσιοι θανάτῳ.
160 Καὶ ὅτι ἐν τούτοις πᾶσιν οὐκ ἐγκατελίπομεν τὰ πάτρια οὐδὲ τὰ νόμιμα, σεαυτὸν κεκτήμεθα μάρτυρα. Ὅθεν ἐπιφέρει·

21-22. Εἰ ἐπελαθόμεθα τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ εἰ διεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλότριον, οὐχὶ ὁ
165 θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα; Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας.

Μὴ δυνατόν σε λαθεῖν, φησί, δέσποτα, παραβάντα τὰ νόμιμα ἢ ὅλως ἐνθυμηθέντα, τὸν οὕτως ἀκριβῶς ἐμβατεύοντα τὰς διανοίας. Οὐκ ἐπίστασαι δὲ καὶ τοῦτο;

170 **23a. Ὅτι ἔνεκα σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν.**

Πάλιν «ὅλην τὴν ἡμέραν» διαπαντὸς λέγει. Ὅτι, φησὶν, αἰρούμεθα θάνατον πάντοτε ὑπὲρ τοῦ μὴ παραβῆναι τὰ νόμιμα.

151/153 Cf. I Macc. 2, 41

C P A V M

150 σὴν C P V: ἦν A om. M τῶν νομίμων C P V M: τὸ νόμιμον A 151 προστέτακτο ἡμῖν C: om. P A V M 152 ἤρχόμεθα C A M: ἤρχομεν P V ἡμυνάμεθα C A V M: ἡμυνόμεθα P 157 λέγει C P A V: ὅθεν ἐπάγει M 159 κίνδυνοι C P A V: ἀκίνδυνοι M θανάτῳ C A V M: θανάτου P 160 ἐν τούτοις πᾶσιν P A V M: τούτοις πᾶσιν τούτοις (*sed prius* τούτοις *erasit*) C ἐγκατελίπομεν C P V M: ἐγκατελείπομεν A 165 ἐκζητήσει C P V M: ἐνζητήσει A *post* γὰρ *add.* φησὶν M 167 λαθεῖν, φησί C P A: φησί, λαθεῖν M λαθεῖν V 168 ἢ C V M: εἰ P om. *Aut vid.* 170 ἔνεκα C M: ἔνεκεν P A V *post* ἡμέραν *add.* τι (*deest litt. rubr.*) ἔνεκέν σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν P 171 *post* Πάλιν *add.* τὸ P

23b. Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.

175 Καὶ καθάπερ τὰ πρόβατα, φησὶν, οὐκ εἰς τὸ ἀμύνε-
σθαι, ἀλλ' εἰς τὸ θύεσθαι τοῖς μαγείροις ἐκδίδονται, οὕτω
καὶ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐξεδώκαμεν τοῖς σφάζουσιν ἵνα μὴ τι
παρατρώσωμεν τῶν πατρικῶν παρατηρήσεων. Τί οὖν ἐπὶ
τούτοις;

180 **24. Ἐξεγέρθητι ἵνατί ὑπνοῖς, κύριε; Ἀνάστηθι καὶ μὴ
ἀπώση εἰς τέλος.**

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ μὲν ἡμέτερα, φησὶ, δέσποτα, τοιαῦτα
προτιμήσαντα τὴν τῶν νομίμων φυλακὴν τῆς ἡμῶν αὐτῶν
ζωῆς, αὐτὸς μὴ ἐπὶ πολὺ παρεικασθῆς τοῖς ὑπνοῦσιν.
185 Οὕτω γὰρ καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν ἵνατί ὑπνοῦντι
ἔοικας, κύριε;

25a. Ἰνατί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέφεις;

Καὶ πρόσχες ἡμῖν λοιπόν, δέσποτα. Νῦν γὰρ ὀργιζομένῳ
καὶ ἀπεστρεμμένῳ ἡμᾶς ἔοικας, ὅθεν καὶ ὑπὸ τοσοῦτων
190 κατελήφθημεν συμφορῶν.

**25b. Ἐπιλανθάνη τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως
ἡμῶν.**

Οὐδὲ ἡ ὑπερβάλλουσα, φησὶ, θλίψις καὶ ἡ τῶν ἀναγ-
καίων ἔνδεια ἐπιστρέφει σε πρὸς ἡμᾶς.

195 **26a. Ὅτι ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν.**

Ὅτι οὐδὲ ἀτάφοις νεκροῖς ἔοίκαμεν, δέσποτα, οὐδὲ
τοῦτό σε ἐπιστρέφει, φησὶν.

26b. Ἐκολλήθη εἰς γῆν ἡ γαστήρ ἡμῶν.

Οὐδ' ὅτι πρηνεῖς κείμεθα, ἔτοιμοι πάντα πάσχειν ὑπὲρ
200 τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ νόμου, οὐδὲ διὰ τοῦτο ἔλεεῖς ἡμᾶς,
φησὶν.

C PAVM

175 Καὶ *C PVM*: *om.* *A* 175/176 ἀμύνεσθαι *PAVM*: -νασθαι
C 176 ἐκδίδονται *C PAV*: -δονται *M* 176/177 οὕτω καὶ ἡμεῖς
C PAV: καὶ ἡμεῖς οὕτως *M* 183 τῶν νομίμων *C PAV*: τοῦ
νόμου *M* 184 παρεικασθῆς *C AVMP.corr.*: -σθεις *PMa.corr.* 189
καὶ ἀπεστρεμμένῳ *C VM*: καὶ ἀπεστραμμένῳ *P om.* *A* 193 φησὶ
PAV: ἡμῖν, φησὶ *M om.* *C* 195 ἐταπεινώθη *C AVM*: -θην *P*
ἡμῶν *C PVM*: μου *A*

27. Ἄναστα, ὁ θεός, βοήθησον ἡμῖν καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου.

Καλῶς τὴν ἰσχυροτέραν αἰτίαν ἐν τελευταίῳ τετήρηκεν.
205 Εἰ γὰρ διὰ ταῦτα, φησί, πάντα τὰ εἰρημένα ἀνάξιοι κριθῶμεν τοῦ ἐλεηθῆναι, ἀλλὰ σύ, φησί, σαυτὸν μιμούμενος, δέσποτα, διὰ τὸ σὸν ὄνομα τὸ ἐπικεκλημένον ἐφ' ἡμᾶς ἀπάλλαξον ἡμᾶς τῶν πολεμίων.

Ψαλμός $\overline{M\Delta}$

Ι. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν· ᾧδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ.

«Ἀλλοιωθησομένους» λέγει τοὺς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβαλ-
5 λομένους. Σημαίνει οὖν ἡ ἐπιγραφή τοῦ ψαλμοῦ ὡς οὗτος ὁ ψαλμός ὑπὲρ τῶν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβαλλομένων λέγεται ἐν ὑστέροις τοῖς χρόνοις, ὁπηνίκα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ φανεῖται. Καὶ γὰρ εἰς τὸν κύριον Ἰησοῦν φαίνεται εἰρημέ-
10 νος ὅδε ὁ ψαλμός· οὐ γὰρ ὡσπερ Ἰουδαῖοί φασιν εἰς τὸν Σολομῶντα. Εἰ γὰρ καὶ τὰ πολλὰ βιαζόμενοι μεταφέρουσιν εἰς τὸν Σολομῶντα ὡς ἀνθρωπίνως εἰρημένα, ἀλλ' οὖν γε παντελῶς αὐτῶν ἀποφράττει τὸ στόμα τὸ Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἡ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, ἐπεὶπερ ὁ Σολομῶν
15 οὐδὲ θεὸς ἐκλήθη οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἐβασίλευσεν, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ὁ μόνος ὡς θεὸς καὶ τὰ ἀνθρώπινα κατεδέξατο δι' ἡμᾶς καὶ τὰ οἰκεῖα ἐφύλαξε διὰ τὴν φύσιν θεὸς ὢν καὶ βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰ δὲ ἀνθρώπινα λέγει τὰ πλεῖστα ἐπ' αὐτοῦ, οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπεὶπερ αὐτὸς
20 ἐνανθρωπήσας καὶ τὸ ὡς ἄνθρωπος ἐπαινεῖσθαι κατεδέξα-

207 Cf. Ier. 14, 9

12/14 v. 7

C P A V M

202 ὁ θεός C A V M: κύριε P 204 post Καλῶς add. δὲ M post ἰσχυροτέραν add. τὴν P 205 φησί, πάντα C P A V: πάντα, φησί M 206 σαυτὸν C A V M: αὐτὸς P

Ι Ψαλμός $\overline{M\Delta}$ C M: ψαλμός τῶ δαυεῖδ $\overline{m\delta}$ P $\overline{m\delta}$ V^{mg.} om. A 3/24 εἰς - Δαυεῖδ om. M 4/24 τοὺς - Δαυεῖδ om. V 4/5 post μεταβαλλομένους add. λέγει P 15 οὐδὲ θεὸς ἐκλήθη iter. P 18 post βασιλεὺς add. ὢν P A 19 ἐπ' P A: ὑπ' C

το. Εἰ γὰρ τὸ παθεῖν ὡς ἄνθρωπος κατεδέξατο, πολλῶ πλεον καὶ τὸ ἐπαινέϊσθαι ὡς ἄνθρωπος, οὐδὲν εἰς τὴν φύσιν παραβλαπτόμενος. Ἄρχεται οὖν οὕτως ὁ μακάριος Δαυεῖδ·

25 **2a. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν.**

Βούλεται εἰπεῖν ὅτι τὸν ψαλμὸν τοῦτον ὃν μέλλω λέγειν ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας, οἷον ἐξερεύγομαι, οὐχ ὡσπερ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πραγμάτων ποιοῦμαι τὰς προφητείας, κατ' ἐξαίρετον δὲ λόγον τοῦτον ἄδω τὸν ψαλμὸν. Τίνος
30 ἔνεκα;

2b. Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ.

Ἐπειδὴ τῷ πάντων βασιλεῖ ἀνατίθεσθαι μέλλω τὸν ψαλμὸν. «Ἔργον» γὰρ αὐτοῦ καλεῖ αὐτὸ τὸ ποίημα τοῦ ψαλμοῦ.

35 **2c. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου.**

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας φθέγγομαι τὸν ψαλμὸν, λέγει ὅτι καὶ τὴν γλῶσσάν μου ἐναρμόζω, ὅσον ἐστὶ δυνατόν, ὑπηρετῆσαι τῇ διανοίᾳ τῆς χάριτος ὡς ὑπηρετεῖ κάλαμος ὀξυγράφου λόγῳ προηγουμένῳ. Εἰπὼν
40 ἄχρι τούτου τὸ προοίμιον καὶ σημάνας εἰς τίνα μέλλει λέγειν τὸν ψαλμὸν, ἄρχεται λοιπὸν τῶν ἐγκωμίων ἐντεῦθεν.

3a. Ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

«Κάλλος» δῆλον ὅτι τὴν δόξαν λέγει. Καὶ καλῶς «παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»· οὐδεὶς γὰρ ἐν ἀνθρώποις τὴν
45 ἐκείνου δόξαν ἐκτήσατο.

3b. Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου.

Εἰπὼν τὴν δόξαν, ἐνταῦθα λέγει τὸ ἔργον ὅτι διδασκαλίας δέ σοι πειθῶ τοσαύτη περιῆν, ὥστε καὶ ἐξ ἄκρων χειλέων μόνον ἐφέλκεσθαι τοὺς μαθητευομένους. Ἡ γὰρ
50 ὑπερβολὴ τῆς σοφίας οὐκ ἔδεῖτο λόγων πολλῶν πρὸς τὸ πείθειν.

C P A V M

22 *post* τὴν *add.* θεοῦ P A 27 διανοίας C P V M: καρδίας A *e corr.*

28 λοιπῶν P A V M: *om.* C 29 ἄδω C A V M: ἄλλω (*sic*) P

39 ὀξυγράφου C A V M: -άφω P 46 ἡ C V M: *om.* P A 49 μόνον P A V M: μόνων C τοὺς C P V M: *om.* A

3c. Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, εἰς τὸν αἰῶνα.

Τὸ «Διὰ τοῦτο» ἰδίωμά ἐστιν ἑβραϊκόν. Βούλεται γὰρ 55 εἰπεῖν ὅτι ἐπειδὴ εἰς τοῦτό σε εὐλογίας κατέστησεν ὁ θεός, ὥστε καὶ ἔνδοξον εἶναι ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους καὶ πιθανὸν τοῖς πλήθεσι περιουσίᾳ τῆς ἀρετῆς. Εἰ δὲ θεὸν ἐνταῦθα καλεῖ αὐτοῦ τὸν πατέρα, ὡς ἐνανθρωπήσαντος τοῦ υἱοῦ, οὐδὲν θαυμαστόν. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ κύριος ἀναστὰς 60 ἐκ νεκρῶν λέγει τοῖς μαθηταῖς· Πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεὸν μου καὶ θεὸν ὑμῶν, πατέρα λέγων ἑαυτοῦ κατὰ φύσιν, θεὸν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως.

4a. Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, 65 δυνατέ.

Ἀνθρωπίνως αἰνίττεται τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι οὐ μόνον δέ σοι πρόσεστιν ὠραιότης καὶ πιθανότης λόγων, ἀλλὰ καὶ δύναμις ἔτοιμος εἰς τιμωρίαν ἐπὶ τοὺς ἀπειθοῦντας. Ἐκ μεταφορᾶς δὲ αὐτὸ λέγει τῶν 70 στρατηγῶν τῶν περιζωννυμένων ἐπὶ τοὺς μηρούς τὰ ξίφη καὶ ἐτοίμων ὄντων τιμωρεῖσθαι οὓς ἂν ἐθέλωσιν.

4b. Τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.

Ἀντὶ τοῦ σύζευξον τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῇ λαμπρότητί σου καὶ τὴν τῆς τιμωρίας δύναμιν ἔνθα ἂν ἡ χρεία καλῆ.

75 5a. Καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε.

Τὸ «ἔντεινον» ἀντὶ τοῦ ἰσχυροποιοῦ καὶ ἐπίτεινον, μὴ ἐνδῶς· πάντα γὰρ σοι ἔσται εὐθέα πρὸς τὸ βασιλεύειν.

60/61 Ioh. 20, 17   68/69 Cf. II Cor. 10, 6

C P A V M

52 εὐλόγησέ C A V M: ηὐλόγησέ P   55/67 ἐπειδὴ - ὅτι C P A V: om. M   57 post θεὸν add. αὐτοῦ P A V   58 αὐτοῦ C: om. P A V   62 ἑαυτοῦ C P V: αὐτοῦ A   69/70 τῶν στρατηγῶν τῶν περιζωννυμένων C A V M: τὸν στρατηγὸν τὸν περιζωννύμενον P
71 ἐτοίμων ὄντων C A V M: ἔτοιμον ὄντα P   ἐθέλωσιν C A V M: ἐθέλοι P   73/74 καὶ - σου Ceras. P A V: om. M   74 τιμωρίας C P A V: μωρίας M   καλῆ C A V p. corr.: καλεῖ P V a. corr. M
75 ἔντεινον C P A V: ἔντεινε M   76 ἔντεινον C P V: ἔντινον (sic) A M   post ἐπίτεινον add. καὶ M   77 πάντα C P V M: ἐνταῦθα A   ἔσται C P A V: ἐστὶν M   εὐθέα C P: εὐθεῖα A V M

5b. Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης.

Βούλεται εἰπεῖν ὅτι κατευθύνεται δέ σοι πάντα πρὸς τὸ
80 βασιλεύειν ἐκ τῆς περὶ τὴν πραότητα καὶ δικαιοσύνην
ἀληθείας, τουτέστιν ἀληθινῶς ταῦτα εἶ καὶ οὐκ ἐπιπλάστως·
διὰ τοῦτο καὶ βεβαίως βασιλεύεις.

5c. Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου.

«Ὁδηγήσει σε» ἀντὶ τοῦ ὑποτάζει σοι. «Ἡ δεξιὰ σου»,
85 τουτέστιν ἡ δύναμις σου, τὰ πάντα σοι ὑποτάζει, ὡς ὁ
μακάριος Παῦλος λέγει· Κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τοῦ
δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάζει αὐτῷ τὰ πάντα.

**6. Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ· λαοὶ ὑποκάτω σου
πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως.**

90 Παρέγκειται ὁ στίχος τὸ «λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται».
Ἡ γὰρ ἀκολουθία ἐστὶ τὰ βέλη σου, δυνατέ, ἐν καρδίᾳ
τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως, καὶ τότε λαοὶ ὑποκάτω σου
πεσοῦνται· νῦν δέ, καθὼς εἶπον, παρέγκειται ὁ στίχος καὶ
ποιεῖ τὴν ἀσάφειαν. Βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι εὐστόχως τοὺς
95 λόγους, ὡς βέλη, εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκουόντων ἐναποτί-
θει. Ἐντεῦθεν σοι καὶ λαοὶ ὑποταγήσονται πάντες. Ἐκ
μεταφορᾶς γὰρ αὐτὸ λέγει τῶν τιτρωσκόντων διὰ βελῶν
καὶ ὑποτασσόντων τοὺς τιτρωσκομένους. Λέγει δὲ ὅτι
οὕτως ἐστὶ τὰ βέλη σου δυνατὰ ὥστε μὴ μόνον μαθητευο-
100 μένους ὑποτάσσειν ἀλλὰ καὶ ἐχθρῶν καθάπτεσθαι καὶ
αὐτοὺς ἄγειν εἰς ὑποταγήν.

7a. Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

86/87 Phil. 3, 21

C P A V M

78 Ἐνεκεν - δικαιοσύνης *om.* P 78/80 Ἐνεκεν - βασιλεύειν *om.* A
79/81 Βούλεται (ἂ βούλεται P) - ἀληθείας C P V: *om.* M 80 τὴν
C P V: *om.* A 81 ἀληθινῶς *ego*: ἀληθινῆς *codd.* Forsan ἀληθινῆς
servandum est, et lacuna conicienda post hoc verbum εἶ καὶ *ego*: εἶ καὶ
C A V εἶναι P εἶ M 84 σε P A V M: σοι C σοι C A V M: σε
P 90 τὸ C A V M: τῷ P 93 καθὼς - στίχος C P A V: παρέγ-
κεται ὁ στίχος, καθὼς εἶπον M 94 δὲ C P A V: οὖν M 96
Ἐντεῦθεν C A V M: αἱ ἐντεῦθεν P 97 αὐτὸ P A V: αὐτῷ C M
98 Λέγει δὲ ὅτι C A V M: λέγει, διότι P 99 σου C A V M: *om.*
P *post* σου *add.* ἠκονημένα M 99/100 μαθητευομένων C P A V:
μαθητευομένους (*sic*) M 102 Ὁ C A V M: *om. sed fort. deest litt. rubr.*
P

Καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν, φησίν; Ὑψιστος ὑπάρχων
καὶ βασιλεύων διηλεκῶς, ἀναγκαίως τὰ πάντα ἕξεις ὑποτε-
105 ταγμένα.

7b. Καὶ ἡ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

«Ῥάβδον» καλεῖ τὴν βασιλείαν. Ἡ βασιλεία οὖν σου,
φησίν, ἡ εὐθυτάτη πάντα σοι ὑποχείρια ποιεῖ.

8a. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.

110 Ἠρμήνευσε τί ἐστὶν εὐθύτης, ὅτι ἐστὶ μῖσος περὶ τὰ
πονηρὰ καὶ σχέσις περὶ τὰ ἀγαθὰ.

**8b-c. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον
ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.**

Τὸ «Διὰ τοῦτο» πάλιν παρέλκει ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέ-
115 ροις. Οὐδὲ γὰρ «Διὰ τοῦτο» ἐχρίσθη ἐπειδὴ ἠγάπησε
δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν, ἀλλὰ κεχρισμένος τῷ
πνεύματι τῷ ἀγίῳ τούτοις ἐχρῆτο τοῖς ἐπιτηδεύμασι. Τὸ δὲ
«παρὰ τοὺς μετόχους σου» κατὰ τοῦτον λέγει τὸν τρόπον,
ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι χριόμενοι ἐλαίῳ ἐχρίοντο ἢ προφητείας ἢ
120 ἱερωσύνης ἢ βασιλείας, αὐτὸς δὲ πνεύματι ἀγίῳ ἐχρίσθη.
Πάλιν δὲ ἐνταῦθα τῆς οἰκονομίας μνημονεύει ἢ πῶς τὸν
αὐτὸν ἠδύνατο νῦν μὲν θεὸν καλεῖν ὡς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ· Ὁ
θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, νῦν δὲ πάλιν
ὅτι «ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου»; Ἀλλ' ἐν τοῖς
125 ἀνωτέρῳ τὴν φύσιν εἰπών, ἐνταῦθα τὴν οἰκονομίαν εἰσάγει.
«Μετόχους» δὲ «αὐτοῦ» καλεῖ κυριώτερον τοὺς ἀποστό-
λους καὶ τοὺς ἐξῆς ὅσοι μετέσχον ἐκ τῆς αὐτοῦ χάριτος.

114/115 Cf. Comm. in v. 3c

122/123 v. 7a

124/125 Cf. Comm. in v. 3c

C P A V M

103 δεῖ C A M: δὴ P V 104 βασιλεύων διηλεκῶς C P A V:
βασιλεὺς καὶ δυνατὸς M 106 Καὶ ἡ A V M: om. C P τῆς
εὐθύτητος A V M: εὐθύτητος P εὐθύτης C ante ῥάβδος add. ἢ C P
107 Ἡ C A M: ἢ P om. V οὖν σου P V: σου οὖν C οὖν σοι
A M 110 Ἠρμήνευσε C A V M: ἐρμήνευσε P τί C P A V: τίς
M post ἐστὶν add. ἢ C 112 ἔλαιον C P A V: ἔλεον M 113
τοῦς μετόχους σου deest, margine inferiore excisa, in P 114/115 ἀνωτέ-
ροις A V M: -ραις P -ρω C 117 τούτοις iter. P al. man. in ras. 119
post ἄλλοι add. οἱ P V M 120 ἀγίῳ ἐχρίσθη C A V M: ἐχρίσθη ἀγίῳ
P 121 ἢ C A V M: om. P 122 ἠδύνατο C P V M: -ναντο A
post θεὸν add. αὐτὸν A

9a. Σμύρναν καὶ στακτὴν καὶ κασίαν ἀπὸ τῶν ἱματίων σου.

130 Διὰ τούτων τῶν ἀρωμάτων τὸν θάνατον ὑπαινίττεται· σμύρνα γὰρ ἀδιάφθορον τηρεῖ τὸν νεκρόν. Ἐπειδὴ οὖν καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ οὐκ εἶδε διαφθοράν, διὰ τῶν τοιούτων ἀρωμάτων τὸν θάνατον ὑπαινίττεται. Καὶ καλῶς ἐπήγαγε· «τῶν ἱματίων σου»· ἐμιμεῖτο γὰρ ἱμάτιον τὸ σῶμα καὶ περὶ 135 τὸ σῶμα ἐθεωρεῖτο τὰ ἀρώματα.

9b. Ἐκ τῶν βάρων ἐλεφαντίνων ἐξ ὧν εὐφρανάν σε.

«Βάρεις» τοὺς οἴκους λέγει, «ἐλεφαντίνους» δὲ τὴν λαμπρότητα τῶν οἴκων· διὰ τούτων δὲ τὰς ἐκκλησίας ὑπαινίττεται. Θέλει οὖν εἰπεῖν ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 140 Χριστοῦ ἀναστήσονται αὐτῷ ναοὶ λαμπροὶ καὶ περικαλλεῖς, οἵτι νῦν ὀρώονται αἱ ἐκκλησίαι.

10a. Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου.

«Θυγατέρας βασιλέων» αὐτὰς τὰς βασιλίδας καλεῖ. Λέγει οὖν ὅτι καὶ βασιλίδες συνελεύσονται ἐν τῇ τιμῇ σου.

145 10b-c. Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.

Ἐπὶ τῶν εἰκόνων ποιοῦσι βασιλεῖς καθημένους καὶ παριστῶσιν αὐτοῖς τινὰς γυναῖκας καὶ ἐπιγράφουσιν ἢ βασιλείαν ἢ δικαιοσύνην ἢ εἴ τι τοιοῦτον. Ἐκ μεταφορᾶς 150 οὖν τῶν εἰκόνων βούλεται εἰπεῖν ὅτι αὐτὸς καθεδῆ ἐπὶ θρόνου ὑψίστου, παρεστήξει δέ σοι ἡ ἐκκλησία βασίλισσα

132 Cf. Act. 2, 31 et Ps. 15, 10b

C P A V M

128 κασίαν C P: κασίαν A V M 131/133 σμύρνα - ὑπαινίττεται C P A: om. V M 131 Ἐπειδὴ C P: ἐπεὶ A 134/135 καὶ - ἀρώματα P A V M: στακτὴ - περιτεινόμενος *quattuor ll. quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXVIII-CXIX, C* 137 Βάρεις C A V M: βαρεῖς P 140 ἀναστήσονται C P A V: ἀνηστήσονται (*sic*) M λαμπροὶ C A V M: ὠραῖοι P περικαλλεῖς C P V M: περικαλεῖς A 142 Θυγατέρες βασιλέων P A V: θυγατέρες βασιλέως M θυγάτηρ βασιλέως C 143 βασιλέων C P A V: -λέως M 144 συνελεύσονται C A V M: συνεσελεύσονται P 148 αὐτοῖς C P A V: αὐτῷ M τινὰς P A V M: om. C ἢ C P A V: om. M 149 εἴ τι C A V M: τί P *corr.* 150 καθεδῆ C A: καθεδεῖ P καθεύδει V M 151 παρεστήξει P A: παραστήκει V M παραστήσεται C

ἐπέχουσα τόπον. Τὸ δὲ «ἱματισμῶ διαχρύσω περιβεβλη-
μένη, πεποικιλμένη» τὰ ποικίλα λέγει χαρίσματα τῆς ἐκκλη-
σίας. Τῶν γὰρ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μὲν εἶχον λόγους σοφίας,
155 ἄλλοι δὲ λόγους γνώσεως, ἄλλοι δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων,
ἄλλοι δὲ προφητείας, ἕτεροι δὲ διάκρισιν πνευμάτων, ἄλλοι
δὲ γένη γλωσσῶν. Τὴν ποικιλίαν οὖν τῶν χαρισμάτων τῇ
ποικιλίᾳ τῶν ἱματίων παρείκασε τῆς βασιλίδος.

11a. Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλίνον τὸ οὖς σου.

160 Αὐτὸς ὁ Δαυεὶδ παραινεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ τίς ἢ παραίνε-
σις;

**11b. Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ
πατρός σου.**

Ἡ ἐκκλησία ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων συνέστη. Καλῶς
165 οὖν λέγει· «Ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ
πατρός σου», τῆς εἰδωλολατρείας, φησί, καὶ τῆς κατὰ
νόμον παρατηρήσεως· νέαν δέ, φησίν, ἀνάδεξαι πολιτείαν
τὴν ἐν χάριτι.

12a. Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου.

170 Οὕτως γὰρ ἂν, φησίν, ἐπὶ πλέον ἐρασθεῖη τῆς σῆς
εὐπρεπείας ὁ βασιλεὺς, ὁ συνάψας σε ἑαυτῷ.

12b. Ὅτι αὐτός ἐστι κύριός σου.

Ἄναλόγισαι γάρ, φησί, καὶ τοῦτο ὅτι δεσπότης σου ὦν
τῇ φύσει διὰ φιλανθρωπίαν συνῆψέ σε ἑαυτῷ.

175 **13a. Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ θυγατέρες Τύρου ἐν
δώροις.**

154/157 Cf. I Cor. 12, 8-10

C P A V M

152 τὸ δὲ V: τῷ δὲ P A M τὸ C 153 πεποικιλμένη P A V M:
om. C 157 χαρισμάτων P A V M: χρωμάτων C 158 ἱματίων
C A V M: ἱματίων (sic sp.) P 159 καὶ² C A V M: om. P 162. et
165 ἐπιλάθου sic codd. 167 ἀνάδεξαι C P M: ἀναδείξαι A V 168
τὴν C P A V: om. M χάριτι A V M: τῇ χάριτι P χάρησι (sic) C
171 σε ἑαυτῷ A: σεαυτῷ V M σε σεαυτῷ P ἑαυτῷ C 172 post
σου add. καὶ προσκυνήσεις αὐτόν P 173 γάρ C P A V: om. M
174 σε ἑαυτῷ C P A: σεαυτῷ V σε αὐτῷ M

Ἐπόληψιν ἔσχον αἱ Τύριαι τότε γυναῖκες ὡς πλούσιαι. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι δεσπότης σου ὢν συνῆψέ σε ἑαυτῷ καὶ τὰς πλουσίας πάσας ἢ τὰς ἐπὶ τινι μεγαλοπρε-
180 πείᾳ διαφερούσας ὑποτάσσει σοι ὥστε σοι καὶ δῶρα προσκομίζουσιν. Αἱ γὰρ τοῦ νυμφίου τιμαὶ δῆλον ὅτι καὶ εἰς τὴν νύμφην διαβαίνουσιν. Καί, σαφέστερον αὐτὸ ποιῶν, ἐπάγει·

13b. Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ
185 **λαοῦ.**

Ἄνωτέρω τὰς πλουσίας εἰπὼν, ἐνταῦθα τοὺς πλουσίους ἐπήγαγε, κακεῖ εἰπὼν ὅτι προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἐνταῦθα λέγει ὅτι λιτανεύσουσι, δεικνύς, ὅπερ εἶπον, μίαν εἶναι τὴν τιμὴν τοῦ νυμφίου καὶ τῆς νύμφης διὰ τὴν τοῦ ἐλομένου
190 φιλανθρωπίαν.

14a. Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν.

Καλῶς τὴν αὐτὴν ποτὲ μὲν νύμφην καλεῖ, ποτὲ δὲ θυγατέρα. Ἴνα γὰρ δείξῃ ὅτι οὐ κατὰ νόμον γαμικὸν συνῆπται ἡ νύμφη τῷ νυμφίῳ, ἀλλὰ κατὰ νόμον εὐδοκίας
195 καὶ χάριτος, ποτὲ μὲν νύμφην αὐτὴν καλεῖ διὰ τὴν συνάφειαν, ποτὲ δὲ θυγατέρα διὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἀναγέννησιν. Λέγει οὖν ὅτι ἡ νύμφη αὕτη, ἥτοι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, πᾶσαν ἔχει τὴν δόξαν καὶ τὸν πλοῦτον ἐν τοῖς κατὰ ψυχὴν πλεονεκτήμασιν. Διὰ γὰρ τῶν αἰσθητῶν τὰ
200 κατὰ ψυχὴν αἰνίττεται. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

**14b. Ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλ-
μένη.**

186 Cf. Comm. in v. 13a

C P A V M

177 ἔσχον C Ap. corr. V: εἶχον P M ἔχων A a. corr. 178 οὖν C P A V: δὲ M 180 ὑποτάσσει C V M: ὑποτάσεις P ὑποστάσσει (sic) A 181 νυμφίου C P A V: νυμφίαν (sic) M 182 διαβαίνουσιν P A V M: διαβαίνουσι (sic) C 188 λιτανεύσουσι C: λιτανεύσουσί σοι P A V M μίαν C A V M: μὴ ἄν P 191 τῆς θυγατρὸς P A V M: om. C τοῦ βασιλέως C P V M: τῶν βασιλέως Ap. corr. τῶν βασιλέων A a. corr. 193 νόμον γαμικὸν C A V M: νόμων γαμικῶν P 194 νόμον C A V M: νόμων P 195 καὶ χάριτος C P V M: χάριτι A νύμφην αὐτὴν C A V M: αὐτὴν νύμφην P 196/197 ἀναγέννησιν C A V M: ἀναγέννησιν P p. corr. ἀναγγησιν (sic) P a. corr. 197 ἡ² C: om. P A V M 199/200 πλεονεκτήμασιν - αἰνίττεται P A V M: τοῦτο αἰνίττεται C

“Ὅπερ οὖν, φησίν, ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως, περικείμενα τὰ χρυσόπαστα τῶν ἱματίων καὶ τὴν ποικιλίαν
205 ἐκείνην, τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ ταύτης τῆς νύμφης ἐν τοῖς
κατὰ ψυχὴν πλεονεκτήμασί τε καὶ χαρίσμασιν.

15a. Ἐπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς.

«Ὅπισω αὐτῆς» τῆς νύμφης, φησίν, ἀκολουθήσουσι καὶ παρθένοι. Ἐπειδὴ γὰρ τιμιώτερον μέρος ἐστὶ τῆς ἐκκλησίας
210 ἢ παρθενία, σημαίνει ὡς ἕξει ἢ ἐκκλησία καὶ παρθένους εἰς αὐτήν.

15b. Αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι.

«Αὐτῆς» τῆς νύμφης λέγει, ἵνα εἴπη ὅτι αἱ παρθένοι, αἱ
κατὰ σέ, αὐταί σοι ἀκολουθήσουσιν ὑπὸ τῆς σεμνότητος
215 πρὸς τὴν σὴν ἐπαγόμεναι τιμῆν.

16a. Ἐπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει.

Καὶ οὐχ ὡς κατ’ ἀνάγκην, φησί, τὴν παρθενίαν ἐπιτη-
δεύουσαι δυσανασχετήσουσιν, ἀλλ’ ὡς ἐκουσίᾳ τῇ γνώμῃ
ἐλόμεναι τὸ σεμνὸν τοῦτο σχῆμα καὶ πρᾶγμα, μετ’ εὐ-
220 φροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἔψονται σοι.

16b. Ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως.

Ἀκολουθήσουσι δέ, φησί, καὶ αὐταὶ ὥστε καὶ αὐτὰς
γενέσθαι ναὸν βασιλέως. Ἀπὸ γὰρ τῶν παρθένων γυ-
ναικῶν δῆλον ὅτι καὶ τοὺς παρθένους ἄνδρας ὑπαινίττεται.
225 Οὐδὲ γὰρ γυναῖκες παρθελεύουσαι μόνον ναὸς ἔμελλον

C P A V M

- 203 ἔστιν ἰδεῖν C P A V: ἰδεῖν ἔστιν M τοῦ C: om. P A V M
204 περικείμενα C P A V M^{p.corr.}: -μένη M^{a.corr.} 205 τοῦτο ἔστιν
C P V M: τουτέστιν A ἰδεῖν P A V M: om. C 206 τε C P A V:
om. M post χαρίσμασιν add. ἰδεῖν C 208 Ὅπισω αὐτῆς C P V M:
om. A ἀκολουθήσουσι C P A: -σωσιν V M 209 γὰρ C P V M:
om. A 210/211 παρθένους εἰς αὐτήν C A V: παρθενίας αὐτῆς P
παρθένον ἐν αὐτῇ M 212/216 σοι - Ἐπενεχθήσονται C P A V: om.
M 214 ἀκολουθήσουσιν C P A: -σωσιν V 215 ἐπαγόμεναι P:
ἐναγόμεναι A V ἐπαγόμενοι C 218 δυσανασχετήσουσιν C P A M:
δυσανασχετοῦσιν V ἐκουσίᾳ C M^{p.corr.}: ἐκοῦσαι P A V M^{a.corr.}
219 ἐλόμεναι A V M: ὀλόμεναι P προκρίνασαι C 220 ἔψονται σοι
C A V M: ὀψονται σε P 222 Ἀκολουθήσουσι C P A M: -σωσιν V
223 post γενέσθαι add. εἰς C 225 Οὐδὲ C P A V: οὐ M

γίνεσθαι βασιλέως, ἄνδρες δὲ οὐκέτι. Κοινὸς γὰρ ὁ νόμος ἐπὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ὡσπερ γάρ, ὅταν ὁ Δαυεὶδ λέγῃ· Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, οὐ χωρίζει τὴν γυναῖκα τοῦ μακαρισμοῦ, εἰ καὶ αὐτὴ μὴ
230 πορευθεῖ ἐν ὁδῷ ἀσεβῶν, καὶ ἔστιν ἐκεῖ ὁ μακαρισμὸς κοινὸς ἀνδρὸς καὶ γυναικός, οὕτως καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπειδὴ τὰς γυναῖκας εἰσάγει, τοὺς ἄνδρας ἐκβάλλει, τὸ αὐτὸ δὲ λέγει γίνεσθαι καὶ περὶ τοὺς ἄνδρας, εἰ τὴν αὐτὴν ἔλοιντο παρθενίαν.

235 **17a. Ἐντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί.**

Ἐπειδὴ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἦσαν Ἰουδαῖοι, βαπτισθέντες δὲ τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ λαβόντες τὸ τῆς ἀποστολῆς χάρισμα ἠύρέθησαν οἱ αὐτοὶ τῆς ἐκκλησίας υἱοί, καλῶς εἶπεν ὅτι «Ἐντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθη-
240 σάν σοι υἱοί».

17b. Καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

Οὕστινας, φησί, καὶ ἱερέας καὶ ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν καταστήσεις. Προφητεύει δὲ ὡς δεχθήσεται πανταχοῦ τὸ κήρυγμα καὶ ὡς ἄρξουσι πνευματικῶς οἱ ἀπόστολοι τῆς
245 οἰκουμένης ἀπάσης.

18a. Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ.

Ἐγὼ δέ, φησὶν, ὁ Δαυεὶδ, ἔσομαι διαπαντὸς μνημονευόμενος διὰ σοῦ τοῦ κυρίου. Θεὸς γὰρ ὑπάρχων ἐμὸς καὶ
250 δεσπότης, οὐκ ἀπαξιώσεις καὶ υἱὸς Δαυεὶδ κληθῆναι. Τὸ γὰρ «Μνησθήσομαι» ἀντὶ τοῦ μνημονευθήσομαι λέγει.

---

228 Ps. 1, 1

C P A V M

226 γίνεσθαι C A V M: γενέσθαι P βασιλέως C P A V: -λέων
M οὐκέτι C A V M: οὐκ ἔστι P 228 λέγῃ C P A V M P. corr.:
λέγει M a. corr. 230 ὁδῷ C P A M: βουλή V ἐκεῖ ὁ C A V:
ἐκεῖνο P ὁ M 232/233 τοὺς - περὶ C P A M: ἀλλὰ καὶ V 233 εἰ
C A V M: εἰς P 235 ἐγεννήθησάν C P A M: ἐγεννήθησαν V σοι
υἱοί A: υἱοί σου C οἱ υἱοί σου P M οἱ υἱοί V 236 post ἦσαν add. οἱ
C 238 ἠύρέθησαν C P A V: εὐρέθησαν M 239 ὅτι P A V M: om.
C 240 σοι υἱοί P A V sup. l.: υἱοί C V a. corr. υἱοί σου M 243
καταστήσεις C A V M: om. P

18b-c. Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Καὶ διὰ ταύτην, φησί, τὴν αἰτίαν καὶ διὰ τὴν τοσαύτην
255 σου συγκατάβασιν, οὐ παύσονται οἱ λαοὶ καὶ αἱ φυλαὶ καὶ
αἱ γλῶσσαι εὐχαριστοῦσαί σοι ἐφ' ὅσον οἱ αἰῶνες ἐκτείνον-
ται.

Ψαλμὸς $\overline{ME}$

Ἡ τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου ψαλμοῦ ὑπόθεσις καὶ ἐν
ταῖς Βασιλείαις εὐρίσκεται καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα. Ὁ γὰρ
τῶν δέκα φυλῶν βασιλεὺς, Φακεέ, ὁ υἱὸς Ῥομελίου, εἰς
5 συμμαχίαν παραλαβὼν τὸν βασιλέα τῶν Σύρων, τὸν Ῥασ-
σί, χωρεῖ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἦν δὲ τότε βασιλεὺς τῆς
Ἱερουσαλήμ ὁ Ἄχαζ· ἐβασίλευσε δὲ καὶ τῶν δύο φυλῶν,
τουτέστι τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βενιαμίν. Ἐκ προσώπου οὖν
αὐτοῦ τε τοῦ Ἄχαζ καὶ τῶν δύο φυλῶν τοῦτον λέγει τὸν
10 ψαλμὸν ὁ μακάριος Δαυεῖδ.

2. Ὁ θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν
θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα.

Δεδόσθω γάρ, φησί, καὶ τὰς δέκα φυλὰς ἐπὶ τὸ αὐτὸ
συνεληλυθέναι καὶ τοὺς Σύρους ἅμα τούτοις συμπεφωνηκέ-
15 ναι, ἀλλὰ κρείττων ἐστὶν ἢ ἡμετέρα βοήθεια· τὸν θεὸν γὰρ
ἔχομεν καταφυγὴν καὶ ἰσχὺν ἐπὶ ταῖς καταλαμβανούσαις
ἡμᾶς θλίψεσιν.

3. Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν
γῆν καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν.

20 Ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας, φησὶν, οὐ μόνον ὑμᾶς οὐ φοβηθη-

3/8 Cf. Is. 7, 1 et IV Reg. 16, 5

C P A V M

254/255 τοσαύτην σου C P A M: ταύτην σου τὴν πολλὴν V 256
αἱ C P A V: om. M

1 Ψαλμὸς $\overline{ME}$ C M: $\overline{mE}$ P A V^{ms.} 2 καὶ C P A V: om. M 3
ταῖς Βασιλείαις P A V M: τοῖς βασιλείοις C 4 Φακεέ C A: φακεαί
P V M 5/6 Ῥασσί P M: ῤασσί A ῤασσεῖ C ῤασσεῖ V 8 τοῦ¹
C P A V: om. M Ἰούδα C P: Ιουδα A V M 9 τε P A V M: om. C
13 δέκα C P A V: δώδεκα M 15 post ἀλλὰ add. καὶ P κρείττων
C M: κρείττον P A V ἢ C A V M: om. P 18 ταρασσεσθαι
(-ράσε- A M) C A V M: ταραττεσθαι P 19 καρδίαις C P A V: -δίῃ M

σόμεθα, ἀλλὰ κὰν εἰ πᾶσα ἡ γῆ συνταραχθεῖη καὶ τὸ ἀμήχανον γένηται, τὸ τὰ ὄρη ἐπὶ τὴν θάλασσαν μεταστῆναι, οἶον κατακλυσμοῦ τινὸς ἐπελθόντος ἐφ' ἡμᾶς ἀνθρώπων, οὐδ' οὕτω δεδοίκαμεν. Ἡ γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν βοήθεια μείζων 25 ἔστι τῶν ἐπερχομένων.

4a. Ἦχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν.

«Ὑδατα» νῦν καλεῖ τὰ πλήθη τῶν τε δέκα φυλῶν καὶ τῶν Σύρων. Λέγει οὖν ὅτι ὡς θάλασσα κυμαιομένη ὤρμησαν ἐφ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐδὲν ὦνησαν. Πῶς καὶ τίνα τρό- 30 πον ;

4b. Ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ.

Ἡ γὰρ κραταιότης αὐτοῦ, φησί, καὶ ἡ ἰσχὺς συνεκίνησεν αὐτῶν τοὺς ἐνδόξους καὶ τοὺς μεγιστάνας. «Ὁρη» γὰρ ἐνταῦθα τοὺς πρώτους αὐτῶν λέγει καὶ τοὺς ἄρχοντας.

5a. Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ.

«Πόλιν τοῦ θεοῦ» καλεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ· «ὄρμηματα ποταμοῦ» νῦν τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀγαθὰ λέγει. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι τῶν κακῶν τῶν ἐπελθόντων ἡμῖν μείζων οὔσα ἡ 40 τοῦ θεοῦ ἀγαθότης καὶ δίκην ποταμοῦ ῥυζῶντος ἐφ' ἡμᾶς φερομένη ἐν εὐφροσύνῃ καθίστησι τὴν πόλιν.

5b. Ἠγίασε τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ ὕψιστος.

Πάλιν «σκῆνωμα» τοῦ θεοῦ καλεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς τοῦ θεοῦ ἐκεῖ κατοικοῦντος καὶ κατασκηνοῦντος. «Ἠγία-

43 Cf. Comm. in Ps. 42, 3b-c

C P A V M

21 εἰ C P A V: ἡ M ἡ C P A: om. V M 22/31 ἐπὶ - ὄρη C P A V: om. M 22 μεταστῆναι C P A: καταστῆναι V 24 post οὕτω add. φησί C μείζων C: μείζω P A V 27 τε P A V: om. C 28 Λέγει οὖν ὅτι P A: λέγει οὖν C ὅτι V 29 οὐδὲν ὦνησαν C A V: οὐδὲ ἠώνησαν (sic) P Πῶς P A V: καὶ πῶς C post τίνα add. τὸν A 31 Ἐταράχθησαν P V: -χθη C A αὐτοῦ C P A M: αὐτῶν V 32 post αὐτοῦ add. μετατίθεσθαι Mal. man. sup. l. ἡ C P A V: om. M 33 post μεγιστάνας add. οὐ φοβηθήσασθαι Mal. man. sup. l. ut vid. 35 Τοῦ C A V M: οὐ (sic, sed deest litt. rubr.) P 39 τῶν² C P A V: om. M μείζων C P M: μείζω A V 40 ῥυζῶντος P A V: ῥοιζῶντος Me corr. μετὰ ῥοιζου κατερχομένου C 41 φερομένη C A V M: -μένου P 43 Πάλιν P A V M: om. C 44 καὶ κατασκηνοῦντος P V M: om. C A

45 σεν» οὖν, φησίν, αὐτοῦ «τὸ σκῆνωμα», τουτέστιν ἀνέπαφον ἐφύλαξε καὶ καθαρὸν πάσης βλάβης.

6a. Ὁ θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς καὶ οὐ σαλευθήσεται.

Πῶς γάρ, φησίν, ἔμελλε τάραχον ὑπομένειν πόλις ἣν αὐτὸς ὁ κύριος κατοικεῖ;

50 **6b. Βοηθήσει αὐτῇ ὁ θεὸς τὸ πρὸς πρωῖ πρωῖ.**

«Πρωῖ» τὸ τάχος λέγει καὶ τὴν ὀξυτάτην ἀντίληψιν. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτῇ, φησί, καὶ ταχεῖαν παρέχει τὴν βοήθειαν καὶ ὀξυτάτην τὴν κηδεμονίαν.

7a. Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἔκλιναν βασιλεῖαι.

55 Ἐντεῦθεν, φησίν, οἱ πολεμοῦντες ἡμῖν ἐξαίφνης ἐν σάλῳ καὶ ταραχῇ κατέστησαν καὶ αἱ βασιλεῖαι ὑπεῖξαν ἡμῖν καὶ ὑπετάγησαν.

7b. Ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ ὁ ὕψιστος, ἐσαλεύθη ἡ γῆ.

60 Ὡς γὰρ στρατηγός, φησίν, ἄριστος ἐκ τῆς πόλεως ἐμβοήσας εἰς τὰ ὦτα τῶν πολεμίων οὐ μόνον αὐτοὺς συνετάραξεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν συνεκλόνησεν.

8a. Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν.

Οὗτος, φησίν, ὁ θεὸς ἐστὶν ὁ τὴν βοήθειαν ἡμῖν νέμων.

8b. Ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς Ἰακώβ.

65 Καὶ ὁ θεός, φησί, τοῦ προπάτορος Ἰακώβ, αὐτός ἐστὶν ὁ τὴν ἀντίληψιν ἡμῖν χαριζόμενος.

9a. Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ.

Συνάχθητε οὖν, φησίν, ἅπαντες καὶ καταμάθετε οἷα ὑπὲρ ἡμῶν εἰργάσατο ὁ θεός.

C P A V M

45 αὐτοῦ C: αὐτὸ P A V M 48 φησίν C P A V: om. M ἔμελλε C A V M: ἤμελλε P 49 κύριος C A V M: θεός P 50 τὸ C A V M: τῷ P 51 Πρωῖ P A V M: om. C 52 αὐτῇ P A V M: om. C καὶ C A V M: τὴν *Periphrast.* τὴν C A V M: om. P 53 τὴν C A V M: om. P 54 ἔκλιναν C P A V: ἔκκλιναν M 60 ἐμβοήσας C P A V: ἐκβοήσας M τῶν πολεμίων P A V M: om. C 68 φησίν C P A V: om. M 69 ἡμῶν C A V M: ὑμῶν P ὁ θεός C P V M: ἀγαθὰ A

70 9b. Ἄθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἡμετέρας, φησί, τουτέστι τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐπεδείξατο, φησί, θαύματα καὶ τέρατα, τοσοῦτον πλῆθος πολεμίων ἀποστρέψας ἄπρακτον.

10a. Ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς.

75 Οὗτός ἐστι, φησίν, ὁ πάντας τοὺς πολεμίους ὅτε βούλεται ἀνατρέπων καὶ ποιῶν εἰρηνεύειν τὴν γῆν ἐφ' ὅσον ἂν ἐθέλη.

10b-c. Τόξον συντριψίει καὶ συνθλάσει ὄπλον καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρί.

80 Οὗτός ἐστι, φησίν, ὁ θεὸς ὁ αὐτοῖς ὅπλοις τοὺς πολεμίους ὅτε βούλεται ἀναιρῶν.

11a. Σχολάσατε καὶ γινῶτε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός.

Νομίσατε οὖν, φησίν, ἐρεῖν πρὸς ἅπαντας τὸν θεὸν ὅτι ἐπειδὴ, φησί, σχολάζετε τῶν πολεμίων πεπαυμένοι, εἰς
85 τοῦτο ἀσχολήθητε, εἰς τὸ γινῶναι ποῖον ἔχετε θεόν.

11b. Ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῇ.

Καὶ ταῦτα, φησί, νομίσατε ἀκούειν παρ' αὐτοῦ ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ πάντων ὑψηλότατος τῶν τε ἔθνων καὶ τῆς γῆς κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ καί, ὡς ἂν ἐθέλω, διατίθημι τὰ πράγματα.

90 12. Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς Ἰακώβ.

Οὗτος, φησίν, ὁ θεὸς μεθ' ἡμῶν, ὁ πασῶν τῶν δυνάμεων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὁ τοῦ προπάτορος ἀντιλήπτωρ καὶ διαβιβάζων τὰς εὐεργεσίας ἄχρι καὶ ἡμῶν. Οἱ δὲ ἐπι-
95 γράψαντες τὸν ψαλμὸν τοῦτον τῆς μὲν ὑποθέσεως

C *P usque ad γῆς (l.70) AVM*

71 *usque ad comment. in Psalmum 46, l. 72* Ἐπὶ – καλὰ *deest, duobus fol. excis., in P* 72 θαύματα καὶ τέρατα C VM: τέρατα καὶ θαύματα A 75 ἐστι, φησίν C A: φησίν, ἐστὶν VM πολεμίους AVM: πολέμους C 77 ἐθέλη C: θέλοι A ἐθέλοι VM 78 συνθλάσει C VM: συγκλάσει A 80 ὁ θεός C AM: *om.* V *post* ὅπλοις *add.* καὶ M 82 ὁ C AV: *om.* M 85 ἀσχολήθητε C VM: σχολήσθητε A 89 τὴν C AV: *om.* M 94 διαβιβάζων τὰς εὐεργεσίας C AV: τὰς εὐεργεσίας διαβιβάζων M 95 τὸν ψαλμὸν τοῦτον C VM: τοῦτον τὸν ψαλμὸν A

οὐδ' ὄλως ἤψαντο· ἐπέγραψαν γάρ· (1) Εἰς τὸ τέλος· ὑπὲρ τῶν υἰῶν Κορέ, ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ· βούλεται δὲ ἡ ἐπιγραφή σημαίνει ὅτι οὗτος ὁ ψαλμὸς ἐδόθη τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς μελέτην καὶ ἐπίδειξιν. Τὸ δὲ λέγειν
100 «ὑπὲρ τῶν κρυφίων» ἀντὶ τοῦ ὑπὲρ τινῶν ἀπορρήτων πραγμάτων. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Ψαλμὸς $\overline{MS}$

Ὁ τεσσαρακοστὸς ἕκτος ψαλμὸς ἐπιγράφει· (1) Εἰς τὸ τέλος· ὑπὲρ τῶν υἰῶν Κορέ· ἀντὶ τοῦ καὶ οὗτος ἐκείνοις ἐδόθη εἰς ψαλμωδίαν. Οὐδὲ τούτου γοῦν τὴν ὑπόθεσιν
5 εἰρήκασιν· ἔστι δὲ αὕτη· ἐπινίκιος ἔστιν ὁ ψαλμὸς τῶν Μακκαβαίων κατακρατησάντων τῶν Ἀντιόχου στρατηγῶν. Δείκνυσι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ῥητὰ πανηγυρικὸν ὄντα τὸν ψαλμὸν καὶ μεστὸν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης.

2a. Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας.

10 Συγκαλοῦσι καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὅσοι κακῶς ἔπασχον ὑπὸ τῶν Ἀντιόχου στρατηγῶν εἰς ἐπίδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ νίκης.

2b. Ἀλαλάξατε τῷ θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως.

Ἀλαλαγμὸς ἔστι κυρίως φωνὴ ἐπινίκιος. Δεῦτε οὖν,
15 φησί, πάντα τὰ ἔθνη, φωνὴν ἐπινίκιον μετ' εὐφροσύνης ἀναπέμψατε τῷ θεῷ ὡς ἀπηλλαγμένοι τῶν ἐπικειμένων ὑμῖν χαλεπῶν ἀπὸ τῶν πολεμίων. Εἰπὼν οὖν ὅτι πάντες δεῦτε, ἄσατε τὸν ἐπινίκιον ὕμνον, λέγει τὰς αἰτίας·

3a-b. Ὅτι κύριος ὕψιστος φοβερὸς, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ
20 πᾶσαν τὴν γῆν.

5/6 Cf. I Macc. 3-7

C AVM

96 γάρ C VM: om. A 100 τοῦ C AV: om. M

1 Ψαλμὸς $\overline{MS}$ C M: $\mu\varsigma$ AV^{ms}. 2 ἐπιγράφει A: ἐπιγραφή VM ἐπεγράφει C 4 τούτου C AM^{ecorr.}: τοῦτοι V 7 ῥητὰ VM: ῥήματα CA 10 κακῶς C Ap.^{corr.} VM: καλῶς Aa.^{corr.} 13 Ἀλαλάξατε V: ἀλλαλάξατε C ἀλαλλάξατε M ἀλλὰ λάξατε (sic) A 14 Ἀλαλαγμὸς C VM: ἀλλαλαγμὸς A 17 ἀπὸ C AV: ὑπὸ M ὅτι C AV: om. M 18 ἄσατε C A: ἀκούσατε VM λέγει C AV: ἐπήγαγεν M

“Οτι ὤφθη, φησίν, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων κύριος δι’ ὧν ἐτροπώσατο τοὺς ἐνοχλοῦντας τοῖς εὐσεβέσι καὶ ὑψηλότερος ἐφάνη τῆς ἐκείνων ἐπιβουλῆς καὶ φοβερὸς ὁμοῦ τοῖς ἐναντίοις καὶ συντόμως εἶπεῖν βασιλεύς, οἷον
25 ἅπανσα ἢ γῆ οὐκ ἔχει, ἐπεὶ οὗτος καὶ τοῦ παντός ἐστι δεσπότης. Καὶ τοιοῦτος ὢν, φησίν, τί ἐποίησεν;

4. Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν.

Τοὺς κατὰ Ἀντίοχον λέγει στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἅμα αὐτοῖς πολεμίους· πολλοὶ γὰρ αὐτοῖς συνεμάχουν καὶ
30 συνεπολέμουν.

5a. Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἑαυτοῦ.

Τὸ «ἡμῖν» ἀντὶ τοῦ ἡμᾶς λέγει. «Ἐξελέξατο» γὰρ ἡμᾶς, φησί, «τὴν ἑαυτοῦ κληρονομίαν», τουτέστιν ἐφύλαξεν ἡμᾶς κτῆμα αὐτοῦ ὄντας καὶ κληρονομίαν.

35 5b. Τὴν καλλονὴν Ἰακώβ ἦν ἠγάπησεν.

Ἡμᾶς, φησίν, ἐφύλαξεν ἀβλαβεῖς, οἱ κόσμος ἐγενόμεθα τῷ Ἰακώβ, ὅτι τοσοῦτοι ἐξ ἑνὸς ἐπληθύνθημεν τοῦ ἀγαπηθέντος παρὰ τοῦ θεοῦ.

6a. Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ.

40 Τὸ «Ἀνέβη» οὐ κατὰ τόπον λέγει, ἀλλὰ κατὰ πρᾶγμα. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι, οἷον καταβάς καὶ νικήσας ὑπὲρ ἡμῶν, πάλιν κατέλαβε τοὺς οἰκείους θρόνους τοὺς ἐν τοῖς ὑψώμασι θεωρουμένους.

6b. Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος.

45 Καὶ ὡσανεὶ σάλπιγγος προηγουμένης ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὡς νικητοῦ, οὕτω τὰ οἰκεία κατέλαβεν ὑψώματα.

7. Ψάλατε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλατε, ψάλατε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλατε.

C AVM

23 ἐπιβουλῆς C AV: βουλῆς M 26 ὢν A: ὄν C ὢν (sic) V ὢν (sic) M τί AVM: ἴδε ἄ C 28 Ἀντίοχον C AVM^{sup. l.}: ἀντι-όχειαν M 29 αὐτοῖς¹ C A: αὐτοὺς VM 32/33 ἡμᾶς, φησί C AV: φησίν, ἡμᾶς M 33/34 τουτέστιν - κληρονομίαν C VM: om. A 37 τῷ C: τοῦ AVM τοσοῦτοι AVM: τοσοῦτον C 38 παρὰ τοῦ C AV: ὑπὸ M 39 ἀλαλαγμῷ C AV: ἀλαλλαγμῷ M 46 κατέλαβεν ὑψώματα C AV: ὑψώματα κατέλαβεν M 47 ψάλα-τε^{1, 2, 3} AVM: ψάλλατε C 48 ψάλατε AVM: ψάλλατε C

Διὰ ταύτην οὖν, φησί, τὴν αἰτίαν καὶ ὕμνων ἄξιός ἐστι
50 παρὰ πάντων καὶ φωνῶν ἐπινικίων ὡς καὶ θεὸς ὑπάρχων
καὶ βασιλεὺς.

8. "Οτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ θεός, ψάλατε συνετῶς.

Καὶ ἐπειδὴ εἶπε βασιλεὺς, ἐπήγαγεν ὅτι οὐχ ἡμῶν
μόνον, ἀλλὰ καὶ «πάσης τῆς γῆς». Ὁ γὰρ ποιῶν, καθὼς
55 βούλεται, τοὺς μὲν νικᾶν, τοὺς δὲ ἠττᾶσθαι, τοὺς ἀφ' οἴου
δὴ ποτε τόπου ὀρμωμένους, πῶς οὐ τοῦ παντὸς ὁμολογεῖ-
ται βασιλεὺς; Τὸ δὲ «ψάλατε συνετῶς» ἀντὶ τοῦ αἰσθησιν
λαμβάνοντες τῶν γεγενημένων καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας ἔχοντες
τὰ γεγονότα.

60 **9a. Ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη.**

Ἐπειδὴ εἶπε ψάλατε συνετῶς, λέγει καὶ τί ὀφείλουσιν
ἐνθυμεῖσθαι ψάλλοντες, ὅτι τε, φησί, πάντων ἐστὶ τῶν
ἔθνῶν κύριος καὶ βασιλεὺς ὁ ἡμέτερος θεός.

9b. Ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ.

65 Καὶ ὅτι βέβαιός ἐστι καὶ ἐδραῖος, ἀπαρατρέπτως ἔχων τὸ
φαίνεσθαι ἐν οἷς ἐστὶν αἰεί.

10a. Ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ θεοῦ Ἀβραάμ.

Τὸ «συνήχθησαν» ἀντὶ τοῦ συναχθήσονται λοιπὸν λέγει.
Ἄπὸ γὰρ τῶν γεγονότων, φησὶν, οἱ πάντων τῶν ἔθνῶν
70 ἄρχοντες ἅμα ἡμῖν συναχθέντες τὸν ἕνα ὑμνήσομεν θεόν·
ἢ γὰρ ἐφ' ἡμῖν παραδοξοποιῖα συνάγει πανταχόθεν εἰς
ὑμνωδίαν τοῦ τοσαῦτα ἐπιδειξαμένου καλά.

**10b. "Οτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθη-
σαν.**

53 v. 7   61 v. 8

C P inde a lin. 73 AVM

49 Διὰ ταύτην *C VM*: δι' αὐτήν *A*   50 παρὰ πάντων *C M*:
πάντων *A om. V*   52 ψάλατε *AVM*: ψάλλατε *C*   53 εἶπε
C AV: εἶπεν ὅτι *M*   54 μόνον *C VM*: μόνων *A*   καὶ *C*: *om.*
AVM   56 ὀρμωμένους *C AV*: ὠρμημένους (*sic*) *M*   57 ψάλατε
AVM: ψάλλατε *C*   59 γεγονότα *C A*: γεγενημένα *V* πεπραγμένα *M*
61 ψάλατε *AVM*: ψάλλατε *C*   τί *AVM*: ὅτι *C*   62 ψάλλοντες
C AV: ψάλοντες *M*   τε *C AM*: *om. V*   69 τῶν² *C VM*: *om.*
A   70 ὑμνήσομεν *AV*: -σωμεν *C M*   73 τῆς γῆς
C P A al. man. sup. l. VM: *om. A*

75 «Κραταιούς τοῦ θεοῦ» καλεῖ τοὺς παρ' αὐτοῦ κρατούμε-
 νους καὶ φροντιζομένους, τουτέστιν αὐτοὺς τοὺς Ἰσραηλί-
 τας. Λέγει οὖν ὅτι ἡμεῖς οἱ παρὰ τοῦ θεοῦ κρατούμενοι
 σφόδρα ὑπὲρ τὴν γῆν ἐπήρθημεν ἀντὶ τοῦ ὑψώθημεν· τὰ
 γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένα ἐνδόξους ἡμᾶς ὑπὲρ πᾶσαν τὴν
 80 γῆν ἐποίει.

Ψαλμὸς MZ

1. Ὡιδῆ ψαλμοῦ τοῖς υἱοῖς Κορέ· δευτέρα σαββάτου.

Ἡ ἐπιγραφή τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἑβδόμου ψαλμοῦ σημαί-
 νει ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ψαλμὸς ἐδόθη τοῖς υἱοῖς Κορέ εἰς
 5 μελέτην καὶ ἐπίδειξιν ἐν φανερᾷ ἡμέρᾳ, τουτέστι τῇ δευτέρᾳ
 τοῦ σαββάτου. Τοῦτο μόνον ἐπιγράψαντες, τῆς ὑποθέσεως
 τοῦ ψαλμοῦ τὸ παράπαν οὐχ ἤψαντο. Ἔστι δὲ ἡ ὑπόθεσις
 αὕτη· ἐκ προσώπου τοῦ Ἐζεκίου καὶ οὗτος εἴρηται παρὰ
 τοῦ μακαρίου Δαυεῖδ, ἐπινίκιος ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις
 10 παραδόξοις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, ἔνθα οἱ πολέμιοι ἀνηρέθη-
 σαν καὶ ἡ πόλις ἐσώθη παρ' ἐλπίδα. Λέγει οὖν οὕτως·

2a. Μέγας κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα.

Πρὸς τὸ μέγεθος τῶν γεγενημένων λέγει τὸ «Μέγας
 κύριος». Ἀμέλει «καὶ αἰνετὸς» εἰπὼν, ἐπήγαγε «σφόδρα»
 15 ἵνα δείξῃ μεγάλα τὰ παρ' αὐτοῦ γεγονότα. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐνήν
 ἐρωτᾶν καὶ ποῦ ἐγένετο τὰ θαύματα ταῦτα, ἐπάγει·

2b. Ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ.

«Πόλιν τοῦ θεοῦ» καλεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ αὐτήν, ὡς τοῦ
 θεοῦ κατοικοῦντος αὐτήν καὶ σώζοντος παραδόξως.

B/11 Cf. IV Reg. 19, 35-36, Is. 37, 36-37 et II Par. 32, 21-22

C PAVM

80 ἐποίει AV M: ἐποίησαν C ἐποίησεν P

1 Ψαλμὸς MZ C M: μζ PAV^{mg}. 2 Κορέ PAVM: om. C 8
 post εἴρηται add. ὁ ψαλμὸς A 10 παραδόξοις PAVM: -ξως C

15 μεγάλα – αὐτοῦ C AV: μεγάλα παρ' αὐτοῦ τὰ P τὰ παρ' αὐτοῦ
 μεγάλα M Εἶτα C AV M: om. P ἐνήν C AV M: om. P 16
 ταῦτα PVM: πάντα C om. A ἐπάγει C PAV: ἐπήγαγεν M 19
 κατοικοῦντος – σώζοντος C AV: κατοικοῦντος ἐν αὐτῇ καὶ σώζοντος
 αὐτήν (αὐτήν om. P) PM

20 **3a. Εὐρίζων ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς ὁ θεός.**

Τὸ «Εὐρίζων» ἀντὶ τοῦ πλατύνων λέγει. Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι πλατύνει αὐτῆς τὸ ἀγαλλίαμα καὶ τὴν εὐφροσύνην ὁ πάσης τῆς γῆς θεός. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν·

3b. Ὅρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρά.

25 Ὡς παράδοξον τοῦτο, φησίν, ὅτι πάσης τῆς γῆς ὑπάρχων θεὸς εἰς ἓνα τόπον θαυματοργεῖ καὶ τοῦτον κείμενον ἐκ πλαγίου τοῦ Βορρά, ἵνα δείξη ὅτι καὶ ἡ θέσις αὐτῆ τοῦ τόπου μᾶλλον ἀπεκέκρυπτο ὡς ἐκ πλαγίου κειμένη τοῦ Βορρά.

30 **3c. Ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.**

Ἄλλ' ὅμως, φησίν, ἡ οὕτως κειμένη καὶ οὐδαμινῆ νομιζομένη διὰ τὴν θέσιν, αὕτη πόλις ἐδείχθη τοῦ μεγάλου βασιλέως.

35 **4. Ὁ θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς.**

«Ἐν ταῖς βάρεσιν» ἀντὶ τοῦ ἐν ταῖς οἰκήσεσι, τουτέστιν ἐν τοῖς οἴκοις. Δείκνυται γάρ, φησίν, ὁ θεὸς πᾶσαν αὐτὴν οἰκῶν, ἀφ' ὧν ἀντιλαμβάνεται αὐτῆς. Τί γὰρ ἐγένετο ἐπάγει·

40 **5. Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς συνήχθησαν, διήλθοσαν ἐπὶ τὸ αὐτό.**

Ἔθος τῇ θεῖα γραφῇ βασιλεῖς καλεῖν τοὺς δυνατούς· ἐπεὶ κατὰ τὸ ἀληθές εἰς βασιλεὺς ἐπήλθεν αὐτῇ τὸ τηρικαῦτα, ὁ

C PAVM

20 Εὐρίζων *AVM*: εὐρίζω *CP* ὁ θεός *CPAM*: *om.* *V* post θεός *add. tres ll.* εὐρίζω – ἔχοντι ἢ *quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXIX, C* 21 Τὸ *PAVM*: *om.* *C* Εὐρίζων *CAVM*: εὐρίζω *P* 22 τὸ ἀγαλλίαμα *CPVM*: *om.* *A* 23 post γῆς *add.* ὁ *P* 25 τοῦτο *CPVM*: τοῦ *A* 26 τοῦτον *CAVM*: τοῦτο *P* 27 καὶ *CPAM*: *om.* *V* αὐτῆ *CAVM*: αὕτη *P* 28 ἀπεκέκρυπτο *AVM*: ἀπέκρυπτεν *P* ἀποκέκρυπται *C* κειμένη *CAVM*: -μένου *P* 32/33 τοῦ μεγάλου βασιλέως *CPVM*: τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου *A* 36 Ἐν *CPAV*: σὺν *M* ἀντὶ τοῦ *CAVM*: *om.* *P* 37 ἐν *CAV*: *om.* *PM* Δείκνυται *CPAV*: δείκνυσι *M* 38 οἰκῶν *CPAV*: οἰκεῖν *M* ἀντιλαμβάνεται *CAVM*: -νηται *P* post αὐτῆς *add.* λέγει *P* ἐγένετο *PAVM*: ἐγένετο *C* 39 Ὅτι *CPAV*: *om.* *M* 42 εἰς βασιλεὺς ἐπήλθεν *PAVM*: εἰς βασιλεὺς ὑπῆρχε καὶ εἰς ἐπήλθεν *C*

Σεναχηρείμ, ἀλλ' ὅπερ εἶπον, πάντας τοὺς ἐπελθόντας βασι-
λεῖς καλεῖ ὡς δυνατοὺς.

45 **6a. Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν.**

Καὶ ὅμως, φησί, συναχθέντες πολλοὶ δυνατοὶ κατ' αὐτῆς
ἐξεπλάγησαν τὰ γεγονότα. Καὶ γὰρ ἦν παράδοξον θέαμα
νίκην τοσαύτην ἰδεῖν ἐκτὸς αἱμάτων. Εἶτα, καὶ ἐρμηνεύων τί
ἐστὶν ὅπερ ἐθαύμασαν, ἐπάγει·

50 **6b-7a. Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν, τρόμος ἐπελάβετο
αὐτῶν.**

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φησί, καὶ τοσοῦτοι οὐδὲν διέφερον τὸ
τηνικαῦτα κλονουμένων ἀνθρώπων καὶ ἐν σάλῳ ταλαντεου-
μένων τῇ προσδοκίᾳ τῶν φοβερῶν.

55 **7b. Ἐκεῖ ὠδίνες ὡς τικτούσης.**

Κατεῖχε γὰρ αὐτούς, φησί, πόνος καὶ κίνδυνος παράδο-
ξος, οἷος ἂν κρατήσοι τὴν τίκτουσαν.

8. Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα Θαρσεῖς.

«Θαρσεῖς» τοὺς παραθαλασσίους λέγει τόπους. Βούλεται
60 οὖν εἰπεῖν ὅτι ὡσπερ εἰ πλοῖα συνέβη ἐστάναι ἐν τοῖς
παραθαλασσίοις τόποις, καὶ ἐξαίφνης πνεῦμα βίαιον ἐπελ-
θὸν συνέτριψε πάντα καὶ ἀπώλεσεν, οὕτω, φησίν, ἐγένετο
καὶ ἐπὶ τῶν Βαβυλωνίων· ἡ γὰρ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐξεληθοῦσα
οἶον πάταγον πλοίων ἐν αὐτοῖς ἐπεδείξατο καὶ ἀπώλειαν.

65 **9a. Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν.**

Ταῦτα λοιπὸν ὡς ἐκ προσώπου λέγει τῶν τὴν πόλιν
οἰκούντων καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἐζεκίου, ὅτι καθάπερ ἠκούομεν

C P A V M

43 Σεναχηρείμ C *Aa. corr.*: Σεναχειρήμ PM Σεναχειρείμ *Ap. corr.* Σε-
ναχειρήμ V 47 ἦν C AV: ἡ P ἦν M 48 νίκην C AVM:
νικητὴν P 48/49 τί - ἐθαύμασαν C AV: τίς ἐστὶν τὸ ἐθαύμασαν P
ὅπερ ἐθαύμασαν τί ἐστὶν M 49 ἐπάγει C PA: *om.* VM 51
αὐτῶν C AV: αὐτοῦς PM 52 τοιοῦτοι C AVM: τοσοῦτοι P
τοσοῦτοι C AVM: τοιοῦτοι P διέφερον τὸ C AV: διεφέροντο
PM 53 κλονουμένων C AVM: κατακλονουμένων P 54 τῇ -
φοβερῶν C AVM: τὴν προσδοκίαν τοῦ φοβεροῦ καὶ φοβερῶν P 55
τικτούσης C PAM: -σαις V 56 φησί C PAV: *om.* M 56-57
παράδοξος C AVM: παραδόξως P 57 κρατήσοι C PV: -σει AM
60 εἰ C M: εἰς AV *om.* P 61/62 ἐπελθὸν C P: ἐπελθὼν AM
ἀπελθὸν V 63 ἐξεληθοῦσα C PA: ἐπεξεληθοῦσα VM

περὶ τῆς πόλεως ἡμῶν, ὡς ὁ θεὸς ἐν αὐτῇ θαυματουργεῖ, αὐτοῖς ἔγνωμεν τοῖς ἔργοις.

70 **9b-c.** Ἐν πόλει κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

Πεῖρα γὰρ ἐμάθομεν, φησὶν, ὅτι ὁ τῶν δυνάμεων κύριος αὐτός ἐστιν ἡμῶν θεὸς καὶ αὐτὸς πόλιν ἡμῶν ἐνοικεῖ.

9d. Ὁ θεὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα.

75 Καὶ ὅτι αὐτὸς ἀσάλευτον αὐτὴν εἰργάσατο καὶ ἀπαρά-
 τρεπτον. Τὸ δὲ «εἰς τὸν αἰῶνα» οὐ κατὰ παντὸς λέγει τοῦ
 αἰῶνος· ἐπεὶ πῶς μετὰ ταῦτα ἐπολιορκήθη ἡ πόλις καὶ
 ὑπὸ τῶν Ἀντιόχου στρατηγῶν καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων;
 Ἄλλ' ἔθος τῇ γραφῇ τὰ πρόσκαιρα πολλαχοῦ αἰῶνας ὀνο-
 80 μάζειν, ὡς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐζεκίου λέγει· Ζωὴν ἤτήσατό
 σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶ-
 νος. Καίτοι γε δεκαπέντε ἐτῶν χρόνον αὐτῷ προσέθηκεν,
 ἀλλ' ὅμως καὶ τὸν παρελθόντα βίον αὐτοῦ αἰῶνα καλεῖ
 καὶ τὸν προστεθέντα πάλιν αἰῶνα καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν·
 85 εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὅτι ἀντὶ τοῦ τῷ προτέρῳ αἰῶνι αὐτοῦ
 προσέθηκεν ἄλλον αἰῶνα, οὐκ ἀόριστον λέγων τὸν χρόνον,
 ἀλλ' ὠρισμένον ἐκατέρωθεν.

10. Ὑπελάβομεν, ὁ θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου.

90 Τὸ «Ὑπελάβομεν» ἔγνωμέν φησι, καὶ τῇ πείρᾳ ἐμάθομεν τὴν φιλανθρωπίαν σου τὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ σου.

80/82 Ps. 20, 5   82 Cf. Is. 38, 5 et IV Reg. 20, 6

C P A V M

69 αὐτοῖς – ἔργοις C A V M: ἐν τοῖς ἐγνωσμένοις ἔγνωμεν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις P 73 post ἡμῶν¹ add. ὁ C P 75 post εἰργάσατο add. et postea exprunxit αὐτὴν V 79 τὰ πρόσκαιρα πολλαχοῦ C P A V: πολλαχοῦ τὰ πρόσκαιρα M αἰῶνας P A V M: αἰῶνος C 81 αὐτῷ C A V M: αὐτὸν P 82 ἐτῶν P A V M: αἰετῶν μόνον C χρόνον C P A V: χρόνους M 83 βίον αὐτοῦ C P V M: αὐτοῦ βίον A αἰῶνα C P A V: αἰῶνας M 84 διὰ τοῦτο C A V M: δι' αὐτοῦ τότε P 85 ὅτι C P A V: om. M τοῦ τῷ C A V M: τούτῳ P αὐτοῦ C P A M: om. V 86 λέγων C P A V: λέγει M 87 ὠρισμένον C P A V: ὀρισμὸν M 88 Ὑπελάβομεν C P V M: ὑπέλαβόν με A 90/91 Τὸ – λαοῦ σου P A V M: om. C 91 τὴν φιλανθρωπίαν P p. corr. A V M: τῇ φιλανθρωπίᾳ P a. corr. σου¹ P A V: om. M

11a-b. Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ θεός, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Τὴν γὰρ προλαβοῦσαν, φησί, περὶ σοῦ δόξαν οὐκ ἐ-
95 ψεύσατο τὰ ἔργα, οὐδὲ ἐλάττων ὠφθης τῆς ὑπονοίας ἦν
ἔχομεν πάντες περὶ σοῦ, δέσποτα.

11c. Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου.

Καλῶς «Δικαιοσύνης»· ἐπειδὴ γὰρ πανταχοῦ τὴν τιμω-
ρίαν θαυμάζει, προσέθηκεν ἐνταῦθα ὅτι καὶ τὸ δίκαιον
100 εἶχεν. Τοὺς γὰρ ἐπελθόντας καὶ ἀδικοῦντας ἐκόλασεν, οὐ
τοὺς ἡσυχάζοντας καὶ τὰ ἑαυτῶν πράττοντας.

12a-b. Εὐφρανθήτω ὄρος Σιών, καὶ ἀγαλλιάσθωσαν αἱ
θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας.

Τοιγαροῦν ἐν εὐφροσύνῃ κατάστητε πάλιν, οἱ τὸ ὄρος
105 τοῦτο κατοικοῦντες καὶ πᾶσαι αἱ τῆς Ἰουδαίας γυναῖκες·
ἀπὸ δὲ τοῦ μέρους τὸν πάντα δῆμον περιλαμβάνει.

12c. Ἔνεκεν τῶν κριμάτων σου, κύριε.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι εὐφράνθητε, ἐπήγαγεν ὅτι ἔνεκα τῶν
κριμάτων τοῦ θεοῦ δι' ὧν ἡμῖν ἔκρινεν.

110 13a. Κυκλώσατε λαοὶ Σιών καὶ περιλάβετε αὐτήν.

Ἄντὶ τοῦ χοροῦς στήσατε κατὰ τόπους εὐφροσύνης
ἀναμέστους.

13b. Διηγῆσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς.

Καὶ ἐν τοῖς χοροῖς αὐτῆς, φησὶν, ἔστω διήγησις τὰ
115 γενόμενα ὑπὲρ ἡμῶν ἢ καὶ ῥημα πολλάκις, οἷα συμβαίνει
ἐν τοῖς τοιοῦτοις.

14a. Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς.

C P A V M

93 πέρατα τῆς γῆς C P A M: κρίματα V 94/95 ἐψεύσατο
C A V M: -σαντο P 95 ἦν C P: ἦς A V M 98/99 πανταχοῦ τὴν
τιμωρίαν C P A V: τὴν τιμωρίαν πανταχοῦ M 100 εἶχεν C A V M:
ἔχει P ἐπελθόντας P A V M: ἐλθόντας C 100/101 οὐ τοὺς
C A V M: οὕτως P 102 ὄρος C P A V: ὄρη M 108 ἔνεκα
C P V M: ἔνεκεν A 109 δι' ὧν ἡμῖν C A V M: om. P 110 λαοὶ
C A V M: om. P 114 αὐτῆς C: om. P A V M διήγησις
C P A V: -σιν M 115 γενόμενα P A V M: γινόμενα C ἢ
C A V M: εἰ P καὶ C P V M: κἂν A 116 ἐν τοῖς τοιοῦτοις C:
om. P A V M 117 ὑμῶν C P A P. corr. M: ἡμῶν A a. corr. V

«Εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς» ἀντὶ τοῦ εἰς τὴν δύναμιν τὴν
 ὑπάρξασαν αὐτῇ παρὰ τοῦ θεοῦ· «Θέσθε τὰς καρδίας
 120 ὑμῶν» ἀντὶ τοῦ ἐν νῶ λαμβάνοντες διαπαντὸς τὰ γεγενη-
 μένα διηγείσθε αὐτὰ καθ' ὅσον ἐγχωρεῖ.

14b. Καὶ καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς.

Ἐπειδὴ εἶπεν· στήσατε χοροὺς κατὰ τόπον, λέγει ὅτι καὶ
 κατ' οἶκον διαιρείσθωσαν οἱ χοροὶ ὡς ἂν πᾶς τόπος ἔχη
 125 τὴν εὐφροσύνην.

14c. Ὅπως ἂν διηγῆσθε εἰς γενεὰν ἑτέραν.

Ὡστε, φησί, τὰ γεγονότα διαβῆναι καὶ εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς
 τῇ διηγῆσει καὶ τοῖς ᾄσμασι τοῖς τῶν χορῶν.

15a-b. Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ θεὸς ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ
 130 **εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.**

Ὡστε, φησί, πεισθῆναι καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς ὅτι ὁ αὐτός
 ἐστι θεὸς καὶ ἡμῶν ὁ καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων θαυματουργή-
 σας. Αἰνίττεται δὲ τὰ κατ' Αἴγυπτον θαύματα.

15c. Αὐτὸς ποιμανεῖ ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας.

135 Τὴν ποιμαντικὴν ἐπὶ κηδεμονίας λέγει. Βούλεται οὖν
 εἰπεῖν ὅτι ὁ αὐτός ἐστι θεὸς ὁ τὴν κηδεμονίαν ἡμῖν τὴν
 ὁμοίαν τοῖς πατράσιν ἡμῶν χαριζόμενος διηνεκῶς καὶ ἄχρι
 τέλους.

Ψαλμὸς ΜΗ

Καὶ οὗτος ὁ τεσσαρακοστὸς ὄγδοος ψαλμὸς ἦθος παι-
 δεύει οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων.

123 Cf. Comm. in v. 13a

C P A V M

118 Εἰς – αὐτῆς AV: om. C P M 123 στήσατε C P A V:
 στήσασθαι M 124 ἔχη C A V^{sup.l.} M p. corr.: ἔχοι P ἔχει V M a. corr.
 126 διηγῆσθε (-σεισθε V) C A V M: -σασθε P εἰς C P V M:
 ἐκ A 129/130 καὶ εἰς τὸν αἰῶνα P A V M: om. C 131/132 ὁ –
 ἡμῶν C A: αὐτός ἐστι θεὸς καὶ ἡμῶν P V αὐτός ἐστι ὁ θεὸς
 ἡμῶν M 134 τοὺς αἰῶνας C P A V: τὸν αἰῶνα M 136 ὁ
 C P A^{sup.l.} M: om. V 136/137 ἡμῖν τὴν ὁμοίαν C P A V: om. M
 137 καὶ C P A V: om. M

1 Ψαλμὸς ΜΗ C M: μη P A V^{mg.} 3 οὐκ C A V M: οὐχὶ P
 μόνον C P M: μόνων A V post ἀλλὰ add. καὶ ἔθνων M al. man. mg.

Καὶ γὰρ οἱ προφῆται τῷ σκοπῷ τοῦ θεοῦ ἐξακολουθοῦντες
 5 ἐβούλοντο μὲν πάντα ὠφελεῖν ἀνθρώπους, οὕτω δὲ τότε
 τοῦ καιροῦ ἐπιτρέποντος, τὰ μὲν πλεῖστα πρὸς Ἰουδαίους
 διελέγοντο, ἔν τισι δὲ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παραινοῦσιν
 ὅτι κακὸν ἢ ἁμαρτία καὶ τοῦτο μόνον δυσεξάλειπτον καὶ
 10 δυσκόλως ἂν τις ἐξαλείψειεν τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ διὰ
 χρημάτων ἐπιμένων ταῖς πλημμελείαις, μετανοίας δὲ προ-
 ηγουμένης τὸ τηνικαῦτα καὶ τῶν χρημάτων ὁ σκορπισμὸς
 εἰς τοὺς ἡδίκημένους συμβάλλεται. Οὐ γὰρ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ
 τὰ χρήματά τι ὠφελεῖ μὴ συνεζευγμένα μετανοίᾳ εἰλικρινεῖ.
 Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πᾶσιν ἀνθρώποις παραινεῖ
 15 Δαυεῖδ ὁ μακάριος οὕτω λέγων·

2a. Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη.

Ἔστιν οὖν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς δοθεὶς τοῖς υἱοῖς Κορὲ
 εἰς μελέτην καὶ ἐπίδειξιν τὴν μετὰ τῶν ὀργάνων ὡς καὶ
 ἕτεροι πολλοί.

20 **2b. Ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην.**

Συγκαλεῖ πάντας τοὺς πανταχόθεν εἰς μάθησιν τοῦ καλοῦ
 τούτου μαθήματος ὅτι ἡ ἁμαρτία φοβερὸν ἐν ἀνθρώποις καὶ
 οὐ δυνάμενον ὠνῆ χρημάτων ὑποβληθῆναι.

3a. Οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.

25 Τὸ αὐτὸ λέγει. «Γηγενεῖς» γὰρ καλεῖ τοὺς ἀπὸ γῆς

---

17 v. 1a

C PAVM

5 ὠφελεῖν ἀνθρώπους C PAV: ἀνθρώπους ὠφελεῖν M 8 ἢ
 C AVM: om. P 8/10 καὶ* – πλημμελείαις C: καὶ οὐκ ἀλλακτὸν διὰ
 χρημάτων παρὰ θεοῦ (θεῶ Me corr.) τῶν ἀμηχάνων τὸν ἐπιμένοντα τῷ (τῷ
 om. P) πλημμελεῖν (πλημμελήματι M) PAVM 11/12 τὸ – εἰς C: τὸ
 τηνικαῦτα καὶ ὁ τῶν χρημάτων σκορπισμοὺς P τὸ τηνικαῦτα καὶ ὁ τῶν
 χρημάτων σκορπισμὸς ἢ εἰς AV καὶ ὁ τῶν χρημάτων σκορπισμὸς τὸ
 τηνικαῦτα ὁ εἰς M 13 τὰ χρήματά C PAV: om. M τι ὠφελεῖ
 C AVM: τῇ ὠφελείᾳ P 14 οὖν iter. M 15 Δαυεῖδ ὁ μακάριος
 C PAV: ὁ μακάριος δαυεῖδ M 17 καὶ C PVM: om. A 22 ἢ
 C: om. PAVM ἁμαρτία C PAV: ἁμάρτημα M 23 ὑποβληθῆναι
 C PAV a. corr. M: ὑποκληθῆναι Vp. corr. post ὑποβληθῆναι add. εἰ μὴ
 σὺν καθαρῇ μετανοίᾳ ἢ μετάδοσις γίνηται C 24 υἱοὶ PAVM: υἱοὶ C
 25 Γηγενεῖς iter. P γὰρ C PAV: om. M

γεγονότας· βούλεται γὰρ μηδένα ἐκτὸς εἶναι τοῦ τοιοῦτου παιδεύματος. Καί, σαφέστερον αὐτὸ ποιῶν, ἐπάγει·

3b. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλούσιος καὶ πένης.

“Ὡστε, φησί, μηδεὶς ἀπολιμπανέσθω ἀνήκοος ὧν μέλλω
30 διδάσκειν. Ἄχρι τούτου πάντας συγκαλέσας τοὺς πανταχό-
θεν εἰς μάθησιν τοῦ καλοῦ, ἄρχεται τοῦ πράγματος ἐντεῦ-
θεν.

4a-b. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν.

35 Πᾶσα σοφία ἐξ ἐνθυμήματος καὶ προφορᾶς γνωρίζεται.
Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι σοφά τινα βεβούλευμαι καὶ ταῦτα
προφέρειν μέλλων πάντας ὑμᾶς αὐτηκόους εἶναι βούλομαι
τῶν ὑπ’ ἐμοῦ λεγομένων. Καὶ διὰ τοῦτο «μελέτην» αὐτὸ
ἐκάλεσεν, ὡς ἂν ἕκαστος μάθοι ὅτι οὐκ αὐτὸς σχεδιάζει
40 πρὸς τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ’ ἐκ πολλῆς τῆς μελέτης καὶ ἐκ
πολλῆς τῆς τῶν πραγμάτων πείρας ἐπὶ τὸ διδάσκειν
προάγεται. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

5a. Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου.

Ἐντὶ τοῦ ἐκλίνα γὰρ καὶ αὐτὸς ἐγὼ εἰς παραβολὴν τὸ
45 οὖς μου· ἐνήλλακται γὰρ ὁ χρόνος. Τί δέ ἐστι τὸ «ἐκλίνα
εἰς παραβολὴν»; Ἐντὶ τοῦ ἐδιδάχθην καὶ αὐτὸς τὰ τοιαῦτα
διηγήματα· «παραβολὴν» γὰρ ἐνταῦθα τὸ διήγημα λέγει.
Δῆλον δὲ ὅτι παρὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐδιδάχθη καὶ
σχηματίζει τὸν λόγον ὡσανεὶ δι’ ἀκοῆς μαθῶν τὰ τοιαῦτα
50 παιδεύματα.

5b. Ἀνοιξῶ ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου.

«Πρόβλημα» πάλιν αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν καλεῖ. Λέγει

C P A V M

26 *post* γεγονότας *add.* ἢ τοὺς βαρβάρους καὶ μὴ νομίμως πολιτευομέ-
νους. υἱοὺς δὲ τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἡμερωτέραν πολιτείαν μετερχομένους
C 30 τούτου C A V M: τοῦ P 36/38 βεβούλευμαι - Καὶ
P A V M: εἰσι τὰ παρ’ ἐμοῦ λαληθησόμενα ῥήματα C 37 εἶναι P V M:
om. A 38 αὐτὸ P A V M: αὐτὰ C 39 αὐτὸς σχεδιάζει C P:
αὐτοσχεδιάζει A V M 40/41 καὶ ἐκ πολλῆς τῆς P A V M: *om.* C
41 *post* πραγμάτων *add.* καὶ C 44 τοῦ C A V M: τοῦτο P
αὐτὸς ἐγὼ C P A V: ἐγὼ αὐτὸς M 45 τὸ *iter.* P 47 γὰρ
C A V M: *om.* P 48 Δῆλον C P A M: μάλλον V ἐδιδάχθη
C P A V: -χθην M 49 λόγον C P A V: λαὸν M 52 καλεῖ
C P A V: λέγει M

οὖν ὅτι καὶ αὐτὸς ἄπερ ἔμαθον ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου μετ' ὄργανου, τουτέστι τοῦ ψαλτηρίου, προάγομαι 55 ὥστε μεθ' ἡδονῆς τοὺς ἀκούοντας παιδεύεσθαι. Τὰ γὰρ τοιαῦτα τῶν μαθημάτων πλείονι τῇ μνήμῃ παρακατέχεται. Εἰπὼν καὶ ταῦτα τὰ προοίμια ἄχρι τούτου, αὐτοῦ λοιπὸν ἔχεται τοῦ πράγματος καὶ λέγει αὐτὸ κατ' ἐρώτησιν·

6a. Ἰνατί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾶ;

60 «Ἡμέραν πονηρὰν» καλεῖ ἐν ἣ ὄνος ἡμῖν ἢ συμφορὰ τις ἐπισυναθροίζεται. Τί οὖν, φησί, δεῖ δεδοικέναι ἐν ἡμέρᾳ συμφορῶν; Ἐπάγει·

6b. Ἡ ἀνομία τῆς πτέρνης μου κυκλώσει με.

«Πτέρναν» τὴν ὁδὸν καλεῖ ἀπὸ τοῦ τῇ πτέρνῃ τρίβειν 65 τὴν ὁδόν· ὁδὸν δὲ τὴν πρᾶξιν καλεῖ. Βούλεται οὖν εἰπεῖν ὅτι ἐν καιρῷ συμφορῶν καὶ ἐν ἡμέραις σκληραῖς οὐδὲν δεῖ δεδοικέναι, εἰ μὴ πρᾶξιν φαύλην καὶ ἁμαρτίαν προγεγονυῖαν. Εἰπὼν τί ἐστὶ τὸ φοβερὸν ἐν ἀνθρώποις, δεικνύει λοιπὸν ὅπως ἐστὶ χαλεπὸν, ὅτι τὸ τοιοῦτο κακὸν οὐδὲ ὠνῆ 70 χρημάτων ὑποβάλλεται, οὐδὲ συγγενεῖς ῥύονται, κἂν ὦσιν ἅγιοι, οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς, πλὴν εἰ μὴ μετάνοια παρεισελθοῦσα ἐπικάμψῃ πρὸς ἔλεον τὸν κριτὴν. Ἄρχεται οὖν ἀπὸ τῶν πλουσίων καὶ διαλέγεται αὐτοῖς τὰ προσήκοντα, εἴθ' οὕτως διαβαίνει ἐπὶ τὰ τῶν πενήτων πρόσωπα, τέως δὲ 75 περὶ τῶν πλουσίων.

7a-b. Οἱ πεποιοῦτες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλούτου αὐτῶν καυχώμενοι.

Ἀκούσατε οὖν, φησὶν, ὑμεῖς οἱ πλούσιοι, ὅσοι νομίζετε τὸ δύνασθαι ἔχειν ἀπὸ τοῦ πλουτεῖν καὶ σεμνύνεσθε ἀπὸ

C P A V M

53 οὖν C P A V: γὰρ M 54 post προάγομαι add. εἰπεῖν Mal. man. sup. l. 56 τῇ μνήμῃ C A M: τιμῇ ἡμῖν P τὴν μνήμην V παρακατέχεται C P A: ἄρα κατέχεται V M 57 τούτου C A V M: τοῦ P 57/58 αὐτοῦ - πράγματος C P A V: αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἔχεται λοιπὸν M 60 ἡμῖν ἢ συμφορὰ iter. sed alt. erasit C ἡμῖν C Pa. corr. A V M: ὑμῖν Pp. corr. ἢ C V M: ἢ P A 64 τρίβειν P A V M: πλήττειν C 67 post δεδοικέναι add. ἡμῖν P post ἁμαρτίαν add. ἢν συγγινώσκομεν ἑαυτοῖς C 68 τί C A V M: τίς P τὸ C P M: om. A V 69 ὅπως C A V M: πῶς P οὐδὲ ὠνῆ C M: οὐδὲν ὠνῆ P οὐδ' ἐν ὠνῆ A V 71/72 παρεισελθοῦσα C P A V: προελθοῦσα M 73 αὐτοῖς C A V M: αὐτῆς P 78 ὑμεῖς C P A M: om. V ὅσοι νομίζετε C P A V: οἱ νομίζοντες M 79 τοῦ C A V: τὸ P M σεμνύνεσθε C A al. man. sup. l.: σεμνύνεσθαι P A V M

80 τοῦ πολλά κεκτηῖσθαι, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν χρημάτων
ὠφελήθησεσθε ἁμαρτάνοντες καὶ νομίζοντες ἐξωνεῖσθαι τὸ
ἀδεὲς διὰ χρημάτων, ἀλλ' οὐδὲ συγγένειά τις ὑμᾶς ὠφελεῖ.
Πόθεν τοῦτο ἐπάγει·

8a. Ἄδελφός οὐ λυτροῦται· λυτρώσεται ἄνθρωπος;

85 Καλῶς εἰπὼν ὅτι «Ἄδελφός οὐ λυτροῦται», ἐπήγαγε
καθόλου ὅτι οὐδ' ἄλλος τις ἄνθρωπος.

**8b-9. Οὐ δώσει τῷ θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν τιμὴν
τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.**

Τοῦτο μόνον φησί, τουτέστιν ἁμαρτία οὐδὲ χρημάτων
90 ἀγοράζεται, οὐδὲ ὑπὸ συγγενείας βοηθεῖται, ὡς καὶ ἀλ-
λαχοῦ ὁ δεσπότης φησὶν ὅτι οὐδ' ἂν ἀναστῆ Νῶε καὶ
Δανιήλ καὶ Ἰώβ, ρύσσονται τὰ τέκνα αὐτῶν ἀπὸ τῶν
ἀνομιῶν αὐτῶν. Ἄχρι τούτου πρὸς τοὺς πλουσίους διαλε-
χθεῖς καὶ διδάξας αὐτοὺς μὴ μεγάλα φρονεῖν ἐπὶ τῷ πλούτῳ,
95 μεταβαίνει ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ τῶν πενήτων πρόσωπον καὶ
φησι·

10a. Καὶ ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ζήσεται εἰς τέλος.

Ὁ μέντοι πένης, φησὶν, ὁ τοῦ δικαίου φροντίζων εἰ καὶ
θλίψιν ἔχει ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἔαν μηδὲν ὑπὸ τῆς πενίας
100 ἀναγκασθῆ πρᾶξαι τῶν ἀτόπων, εἰς χρηστοτέραν μεταβαίνει
ζωήν, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐντεῦθεν πενίας παραβλαβεῖς ὥσπερ
οὐδὲν ὁ πλούσιος ἐκ τοῦ πλούτου ὠφεληθεῖς.

91/93 Cf. Ez. 14, 20

C P A V M

82 ὑμᾶς P A V M: ἡμᾶς C 85 εἰπὼν C P A V: εἶπεν M post
λυτροῦται add. λυτρώσεται ἄνθρωπος P 87 ἑαυτοῦ Cp. corr. A V M:
ἑαυτῷ Ca. corr. P 88 τῆς ψυχῆς Cal. man. sup. l. P A V M: om. C 89
τουτέστιν C P A V: ὅτι M ἁμαρτία C P A V: -ίας M 90 post
ἀγοράζεται add. ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς ἤγουν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως C post
βοηθεῖται add. καὶ πάλιν P 91 post δεσπότης add. χριστὸς C ἂν
C P A V Mal. man. sup. l.: om. M 92 Ἰώβ C A V: Ἰακώβ P M ρύ-
σσονται C A: ρύσσονται P V ρύσεται M 93 αὐτῶν C A V M: αὐτοῦ
P 94 μεγάλα φρονεῖν C P V: μεγαφρονεῖν A M 97 post εἰς¹ tres
litt. eras. in C 99 ἔχει C P A V: ἔχων M 102 οὐδὲν
Ca. corr. P A V: οὐδὲ Cp. corr. M πλούτου C A V M: πλούτῳ P

10b. Οὐκ ὄψεται καταφθοράν, ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας.

105 Ἐν ταύτῳ νουθετεῖ τοὺς πένητας μὴ δάκνεσθαι μηδὲ τὴν
 ψυχὴν ἀλγεῖν εἰ ὀρῶεν πλουσίους πονηροὺς πολλάκις ἄχρι
 τοῦ τέλους πλουτοῦντας, ἀναμένειν δὲ τὴν ἔκβασιν τοῦ
 παντὸς ἕως ἐπελθῶν ὁ θάνατος πάσης αὐτοὺς τῆς ἐξωθεν
 110 καὶ ἐρήμους. Διὰ τοῦτο λέγει τὸ «Οὐκ ὄψεται καταφθοράν,
 ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας». «Σοφοὺς» ἐνταῦθα τοὺς
 πλουσίους καλεῖ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ ἰδιώματος, οὐκ ἐξελληνί-
 σασ τὸ ὄνομα τοῦ πλουσίου ἀλλὰ σοφὸν αὐτὸν ἀποκαλέ-
 σασ. Λέγει οὖν ὅτι ὁ πένης οὐκέτι δάκνεται ὅταν ἴδῃ καὶ
 115 τὸν πλούσιον τῷ αὐτῷ περιπίπτοντα θανάτῳ καὶ πρὸς τὴν
 αὐτὴν καταφερόμενον κόνιν. Τί γὰρ λοιπὸν ἐνθυμεῖται ὁ
 τοιοῦτος;

11a. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄφρων καὶ ἄνους ἀπολοῦνται.

Λογίζεται γὰρ ὅτι οὐδὲν ἀπὸ τῶν χρημάτων ἀπώνατο ὁ
 120 τοιοῦτος, ὑπὸ δὲ τῆς οἰκείας ἀφροσύνης κατακρίνεται τῷ
 κοινῷ θανάτῳ καὶ τῇ κοινῇ τιμωρίᾳ περιβαλλόμενος. Καλεῖ
 δὲ αὐτὸν «ἄφρονα» διὰ τοῦ ἐξῆς. Τί γὰρ ἐπιφέρει;

11b. Καὶ καταλείψουσιν ἄλλοτρίοις τὸν πλοῦτον αὐτῶν.

Πῶς γάρ, φησίν, οὐκ ἄφρων ὁ τοιοῦτος ὃς συνήγαγε
 125 μὲν χρήματα πάμπολλα ἐξ αἰτιῶν οὐδὲ δικαίων ἔσθ' ὅτε,
 ἀλλὰ καὶ πολλῶν πενήτων ἐνίστε δάκρυα συναποθέμενος
 τῷ πλούτῳ, εἶτα συναγαγὼν ἐξ ἀνομίας χρήματα καὶ

C P A V M

103 ἴδῃ P A V M: om. C 105 post ταύτῳ add. δὲ P μηδὲ
 P A V M: om. C 106 εἰ C A V M: ἢ P 107 post τέλους add.
 πολλάκις M 110 τὸ C P A V: om. M ὄψεται C P A M: ὄψενται
 (sic) V 114 δάκνεται C A P. corr. V M: δάκνεσθαι ἔδει P δάκνεσθαι
 A a. corr. καὶ C P V M: om. A 115 τῷ C P A V M a l. man.: om. M
 116 καταφερόμενον C P A M: -μενος V 119 ὅτι C P A V: om.
 M post ἀπώνατο add. ὅτι P 120 post τοιοῦτος add. οὐκ αἰσθάνεται
 P 121 περιβαλλόμενος C P A V: ὑποβαλλόμενος M P. corr. ἀποβαλλό-
 μενος M a. corr. 122 τοῦ C P: τὸ A V M 125 μὲν C P V M: om.
 A 125/127 χρήματα πάμπολλα ἐξ αἰτιῶν οὐδὲ (οὐ M) δικαίων
 ἔσθ' ὅτε, ἀλλὰ καὶ πολλῶν (καὶ πολλῶν A V M: καὶ πολλῶν καὶ P)
 πενήτων ἐνίστε δάκρυα (δάκρυ V) - χρήματα P A V M: χρημάτων
 πληθος C

χρηστὸν οὐδὲν ἢ περὶ ἑαυτὸν ἢ περὶ ἕτερον βουλευσάμενος
κατέλιπε τὸν πλοῦτον οὐδὲ ἐκείνοις οἷς ἐβούλετο; Διὰ γὰρ
130 τοῦτο εἶπεν· «ἀλλοτρίοις», ἐπεὶπερ τὸ τοῖς οἰκείοις καταλι-
πεῖν καὶ καταθυμίαις φέρει τινὰ παραμυθίαν τῷ ἀποθνή-
σκοντι· τὸ δὲ παραπέμψαι τισὶν ἔσθ' ὅτε ἢ ἐχθροῖς ἢ οἷς οὐ
γινώσκει, τοῦτο φέρει πολλὴν τὴν κατάγνωσιν τῆς ἀνοίας
τοῦ οὕτω συναγαγόντος καὶ οὕτω καταλείψαντος. Εἰπὼν
135 οὖν ὅτι «Καὶ καταλείψουσιν ἀλλοτρίοις τὸν πλοῦτον
αὐτῶν», ἐπάγει·

12a. Καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα.

Καταλαμβάνουσι γάρ, φησί, τοὺς τάφους τοὺς κοινούς,
ἀφ' ὧν οὐκ ἔστι λοιπὸν ἀναχωρῆσαι, ἀλλ' ὥς ἐν δεσμοτη-
140 ρίῳ φυλάττονται τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως, γυμνωθέντες
ἀπάντων ἐφ' οἷς πρὸ τούτου μέγα ἐφρόνου.

12b. Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.

Τὸ αὐτὸ λέγει ὅτι καταλαμβάνουσι τὰς σκηνάς, τουτέστι
τὰς οἰκήσεις τὰς αἰωνίους, ὧν οὐκ ἔστιν ἀπαναστῆναι.

145 **12c. Ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν.**

Τὸν τύφον αὐτῶν ἐξαγορεύει ᾧ ἐχρῶντο ἐν τῇ ζωῇ
αὐτῶν. Λέγει γὰρ ὅτι καὶ τοῖς κτήμασιν αὐτῶν καὶ τοῖς
λουτροῖς καὶ ταῖς οἰκίαις τυχὸν καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς
τοιούτοις ἐπετίθεσαν τὰ ἴδια ὀνόματα ὥστε ἐξ αὐτῶν
150 καλεῖσθαι ἄχρι πολλοῦ τὰς κτήσεις, οἰόμενοι συμπαραμένειν
αὐτοῖς τὰς κτήσεις, εἰ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐπικέοιτο.

13a-b. Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκεν· παρασυνε-

C P A V M

128 ἑαυτὸν *C P A V p. corr.*: αὐτὸν *V a. corr. M*
C P V M: οἰκείους *A* 132 ἢ² *C A V M*: *om. P* 129 ἐκείνοις
συναγαγόντος *P A V M*: τῶν οὕτω συναγαγόντων *C* 134 τοῦ οὕτω
P A V M: -ψάντων *C* 135 οὖν *P A V M*: *om. C* καταλείψαντος
C P A V: ἐπήγαγεν *M* 138 φησί *P A V M*: *om. C* 136 ἐπάγει
C P A V: οὐκέτι *M* 141 μέγα *C P A M*: μεγάλα *V* 139 οὐκ ἔστι
ναστῆναι *C A M*: ἀναστῆναι *P* ἐπαναστῆναι *V* 144 ἀπα-
C P A V: τὸ ὄνομα *M* *post* γαιῶν *add.* αὐτῶν *A M* 145 τὰ ὀνόματα
add. αὐτὸν *P* 147 αὐτῶν² *C P A V*: αὐτοῖς *M* 146 *ante* Τὸν
τοὺς *V* 148 *post* οἰκίαις *add.* αὐτῶν *M* 150/151 οἰόμενοι – κτήσεις
C P V M: *om. A* 151 τὸ – ἐπικέοιτο *P A V M*: τὰ ὀνόματα αὐτῶν
ταύταις ἐπικείται *C* 152/153 παρασυνεβλήθη *C P A V M p. corr.*: -θην
M a. corr.

βλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς.

Ἄλλ' ὁ τοσαύτης, φησίν, ἀξιοθεῖς τιμῆς παρὰ τοῦ θεοῦ
155 ὥστε γενέσθαι λογικὸς καὶ ἐπινοήσας ἑαυτῷ τρόπον τινὰ
μακροβιότητα διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐπιθέσεως τῆς ἐπὶ
τοῖς κτήμασιν, οὐδὲ οὕτως ἦσθετο τοῦ τιμήσαντος, ἀλλὰ
δίκην ἀλόγου τὸν βίον τὸν ἑαυτοῦ διαθείς, οὐδὲν ἔχων
ἐφόδιον ἀρετῆς, οὕτω τοὺς οἰκείους κατέλαβε τάφους.

160 **14a. Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον αὐτοῖς.**

«Αὕτη ἡ ὁδὸς» ἀντὶ τοῦ ἢ γνώμη ἢ τοιαύτη καὶ ὁ τύφος
οὗτος ἐπῆρεν αὐτοὺς μηδὲν τῶν δεόντων συνιδεῖν, ἀλλὰ
τὸν τῶν ἀλόγων ὑποστῆναι θάνατον, καὶ ὅμως οὐδὲν
ὠφελήθησαν οἱ μετὰ ταῦτα. Τί γάρ φησιν;

165 **14b. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐδοκήσουσιν.**

Ἄντὶ τοῦ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα οὐδὲν ἐκ τῶν προλαβόντων
ὠφελήθησαν ἀλλ' εὐδόκησαν καὶ αὐτοί, τὰ στόματα τῶν
ἀπελθόντων ἀντὶ τοῦ τὰς κλήσεις καὶ τὰς ἐπονομασίας ἃς
ἐπέθεντο ἐκεῖνοι ἐπὶ ταῖς ἰδίαις κτήσεσιν ἐβίασαντο καὶ
170 οὗτοι μετενέγκαι εἰς ἑαυτοὺς ὡς διάδοχοι γινόμενοι τῶν
ἀπελθόντων. Τί οὖν; Οἱ δεῦτεροι ἀπὸ τῆς τοιαύτης γνώμης
οὐ μόνον οὐκ ὠφελήθησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅμοια πεπόνθασιν.
Ἐπάγει γάρ·

175 **15a. Ὡς πρόβατα ἐν ἄδη ἔθεντο, θάνατος ποιμανεῖ αὐ-**
τούς.

Ἄλλ' ὅμως, φησί, καὶ οὗτοι προβάτων δίκην ἀλόγων
συναθροισθέντες καὶ αὐτοὶ εἰς ἓνα χῶρον καταντήσαντες,

C P A V M

153 τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις P A M: τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι V τοῖς
κτήνεσι C ὠμοιώθη C P A V M p. corr.; -θην M a. corr. 154 τοῦ C:
om. P A V M 155 ἑαυτῷ C P A: ἑαυτὸν V αὐτὸ M 156 μακρο-
βιότητα C P A V: -τητος M τῶν C A V M: om. P τῆς M: τοῖς
C P A τοὺς τοῖς V 157 κτήμασιν C P A: κτίσμασιν V M οὕτως
C P V M: οὗτος A τιμήσαντος C P V M: τιμήματος A 161 ἡ
τοιαύτη C P A V: αὕτη M 162 ἐπῆρεν P A V M: ἐπεισαν C
162/163 ἀλλὰ τὸν C P A M: ἀλλ' αὐτὸν V 164 φησιν C A V M:
om. P 167 εὐδόκησαν C M: ηὐδόκησαν P A V 170 μετενέγκαι
P A V M: -νεγκεῖν C 171 Οἱ δεῦτεροι C P A V: om. M 172 post
ὠφελήθησαν add. οἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν M post ἀλλὰ
add. γάρ P A V πεπόνθασιν C P V M: ἐπεπόνθασιν (sic) A 174
ἔθεντο C P A: ἔθετο V M 177 καταντήσαντες P A V M: καταστή-
σαντες C post καταντήσαντες add. καὶ M a. l. man.

ποιμένα τὸν ὅμοιον τοῖς πρὸ αὐτῶν ἔσχον θάνατον. Καὶ τί γίνεται τὰ αὐτῶν κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ δικαίαν κρίσιν;

180 **15b. Καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τὸ πρῶτῳ.**

«Τὸ πρῶτῳ» ἀντὶ τοῦ ταχέως. Καὶ εὐρίσκονται, φησί, τούτων βελτίονα καὶ κρείττονα βεβουλευμένοι οἱ τῆς εὐθύτητος μὴ ἀναχωρήσαντες. Τὸ γὰρ «κατακυριεύσουσιν» ἀντὶ τοῦ βελτίους εὐρεθήσονται οἱ μετὰ συνετῆς βουλῆς
185 βιώσαντες τῶν ἀβουλία συζησάντων. Τούτων γάρ, φησίν, ἡ ἀρετὴ μονιμωτέρους αὐτοὺς ἐργάζεται ἢ ἐκείνους ἐποιοῦν αἰ κτήσεις. Τοῖς γὰρ ἄφροσι συναφανίζεται ὁ πλοῦτος, τοῖς δὲ τὴν ἀρετὴν τιμήσασι συμπαραμένει ἡ δόξα. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει περὶ τῶν πλουσίων·

190 **15c. Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἄδῳ.**

«Ἡ βοήθεια αὐτῶν» ἀντὶ τοῦ ἦν ἐκεῖνοι ἐνόμισαν ἔχειν βοήθειαν, τὴν ἐκ τοῦ πλούτου φημί, ἄχρηστος αὕτη αὐτοῖς εὐρίσκεται μάλιστα ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου. Πῶς καὶ τίνα τρόπον;

195 **15c. Ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν ἐξώσθησαν.**

Καλῶς τὸ «ἐξώσθησαν», τρόπον τινὰ ἐξωσθέντες ὡς ἐξ οἴκου ἀλλοτρίου ἐκ τοῦ πλούτου καὶ ἀπορριφέντες εἰς τοὺς τάφους.

**16a-b. Πλὴν ὁ θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς
200 ἄδου ὅταν λαμβάνῃ με.**

Ἄλλ' οὐχ οὕτω, φησί, γίνεται ἐπὶ τοῦ σοφοῦ τοῦ φροντίσαντος τοῦ δικαίου. Πολλοὺς γὰρ τοιούτους, φησίν, ὁ δεσπότης θεὸς τῇ οἰκείᾳ φιλανθρωπίᾳ ἀνεκαλέσατο διὰ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν ἐκ τοῦ θανάτου καὶ εἰς τὴν ζωὴν μετέστησεν
205 ὡς τὸν Ἐζεκίαν καὶ εἴ τις τοιοῦτος. Ἐντεῦθεν λοιπὸν

204/205 Cf. IV Reg. 20, 1-11, II Par. 32, 24 et Is. 38

C P A V M

184 συνετῆς C: om. P A V M 185 συζησάντων C A V M: οὐν
ζησάντων P 187 αἰ κτήσεις C A V M: ἐκ τῆς εἰς P 188 τὴν
C A V M: om. P 191 ἦν C V M: εἶναι P ἢ A^{ut vid.} post ἐνόμι-
σαν add. ἦν P 192 ἄχρηστος αὕτη C A V M: αὕτη ἄχρηστος P
194 post τίνα add. τὸν P V 196 ἐξωσθέντες C: ὠηθέντες P
ὠθισθέντες A V om. M 201/202 post φροντίσαντος add. τοῦ ἀγαθοῦ
καὶ M 202 τοιούτους, φησίν P A V: φησίν, τοιούτους M τοιούτους C
203 θεὸς P A V M: χριστὸς C

παραίνει τῷ πένητι μὴ θαυμάζειν τὸν πλοῦτον, ἐὰν μὴ πρόσεστιν ἀρετὴ τῷ πλουτεῖν καὶ ἐπιστήμη τοῦ εἰδέναι αὐτὸν διοικεῖν. "Ὅθεν ἐπιφέρει:

17a-b. Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος ἢ ὅταν
210 **πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ.**

Τὸ «Μὴ φοβοῦ» ἀντὶ τοῦ μὴ οὖν ταραττοῦ, μηδὲ θορυβοῦ, μηδὲ ἄσχαλλε, ὅταν ἴδῃς περίβλεπτόν τινα ἐπὶ πλούτῳ πολλῷ καὶ κτήσῃ πολλῇ. Διὰ τί;

18a-b. "Ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκῃ αὐτὸν λήσεται τὰ
215 **πάντα, οὐδὲ συγκαταβήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ ὀπίσω αὐτοῦ.**

Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ, φησὶν, ἐν τοῖς ζῶσι πλουτεῖ, διὰ τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον εὐρεθήσεται μακαριστός. Τούναντίον μὲν οὖν πάντα καταλείψας, ἐνταῦθα γυμνὸς παραστή-
220 σεται τῷ βήματι τοῦ δικαστοῦ.

19b. Ἐξομολογήσεται σοι ὅταν ἀγαθύνῃς αὐτῷ.

Πολλὴν ἀσάφειαν ἔχει ὁ στίχος ἐκ τῆς μεταφορᾶς τοῦ ἑβραϊκοῦ. Βούλεται γὰρ συντόμως εἰπεῖν ὅτι ἐκεῖνο μόνον αὐτῷ εὐρεθήσεται ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ, εἴ τι ἀγαθὸν
225 περὶ τινα ἐπεδείξατο. Τὸ οὖν «Ἐξομολογήσεται σοι» ἀντὶ τοῦ εὐχαριστήσῃ δὲ τῷ θεῷ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ ἐφ' ᾧ ἂν εὐρεθείη πράξας τι ἀγαθόν, ὡς πάλιν εὐρίσκων τὴν ἀνταπόδοσιν. Ἐπὶ δὲ τὰ τε ἄλλα πάντα τί ἐπάγει;

20a. Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ.

230 "Ὅστε, φησὶν, εἰ μὴ εὐρεθείη πράξας τι ἀγαθὸν πλούτου ἕνεκα οὐδὲν ὠφελήσεται, καταλήσεται δὲ τοὺς πρὸ αὐτοῦ κεισομένους ἐν κόνει ἄχρι τῆς κρίσεως. "Ὅθεν ἐπιφέρει:

C P A V M

207 εἰδέναι C A V M: ἰδεῖν P 211 τοῦ C A V M: τὸ P 212
post ἐπὶ add. τῷ M 215 αὐτοῦ P A V M: om. C 217/218 διὰ τοῦτο
C P V M: δι' αὐτοῦ A 218 εὐρεθήσεται μακαριστός C P A V: μακα-
ριστός εὐρεθήσεται M 219 πάντα καταλείψας C P A V: καταλείψας
πάντα M 221 αὐτῷ C A V al. man. sup. l. M: αὐτόν P V 222 ἔχει
C P V M: om. A 224 αὐτῷ C P A V: om. M εἴ τι P A V M:
εἴτε C 225 post ἐπεδείξατο add. εἴτε φαῦλον C 227 εὐρεθείη
Cp. corr. A V M: εὐρέθη Ca. corr. P 227/230 ὡς πάλιν εὐρίσκων τὴν
ἀνταπόδοσιν. Ἐπὶ δὲ τὰ τε ἄλλα πάντα τί (Ἐπὶ δὲ [δὲ om. P] - τί
P A V: ἔπειτα C) ἐπάγει; - ἀγαθὸν C P A V: om. M

20b. Ἔως αἰῶνος οὐκ ὄψεται φῶς.

Οὐδὲ γὰρ ὠφελήσει τι, φησὶν, αὐτὸν ὁ πλοῦτος κείμενον
235 τοῦ λοιποῦ καὶ οὐδὲ τὸ φῶς ἰδεῖν δυνάμενον κατὰ τὸν
φύσεως νόμον.

21a-b. Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς.

Ἄνελαβεν ὅπερ εἶπεν ἀνωτέρω ὥστε, φησὶν, ὁ τοιοῦτος,
240 ὁ οὕτως ἀποθανών, ὁ συναγαγὼν χρήματα καὶ μὴ διοική-
σας ταῦτα δεόντως, οὐδὲν διοίσει ἀλόγου, τὴν μὲν τιμὴν
ἣν ἐδέξατο παρὰ θεοῦ μὴ ἐπιγνούς, ὁμοιωθεὶς δὲ τοῖς
ἀλόγοις οἷς τὸ πέρας τῆς ζωῆς θάνατος μόνον.

Ψαλμὸς ΜΘ

Τῶν Ἰουδαίων οἱ πρῶτοι ἀρετῆς μὲν οὐδένα λόγον
ἐποιοῦντο, τὸ δὲ πᾶν ἐνόμιζον εἶναι ἐν τῷ τοὺς νόμους
ἐκμαθεῖν καὶ ἀποστοματίζειν τούτους καὶ ἐν τῷ θυσίας
5 προσφέρειν, ὧν δὲ ἔνεκα ταῦτα ἐγένετο εἰδέναι οὐκ ἐβού-
λοντο. Νόμου γὰρ ἀνάγνωσις καὶ θυσιῶν προσκομιδὴ τῆς
ἐνυπαρχούσης ἀρετῆς καρποὶ εἰσιν, ἐπεὶ τοι ἄνευ τῆς
ἀρετῆς ἐκεῖνα ποιεῖν μόνον οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ ἀλείφε-
σθαι μὲν ἐπὶ τῷ παλαίειν, αὐτῶν δὲ ἀμελεῖν τῶν παλαι-
10 σμάτων καὶ μόνην τὴν ἀλοιφήν νομίζειν ἀρκεῖν πρὸς τὰ
ἀγωνίσματα. Πρὸς τοὺς οὖν οὕτω διακειμένους ἔλεγχον
ποιεῖται ὁ μακάριος Δαυεὶδ τὸν θεὸν εἰσάγων αὐτὸν
ὄνειδίζοντα τοὺς Ἰουδαίους καὶ δεικνύντα ὅτι, μὴ ἐνούσης
ἀρετῆς, τὰς θυσίας ἀποστρέφεται, καθὼς σαφέστερον διὰ

C PAVM

233 αἰῶνος C PVM: αἰώνας A 234 αὐτὸν ὁ πλοῦτος
C PAM: ὁ πλοῦτος αὐτὸν V 236 φύσεως C PAV: φύσει M
237/238 παρασυνεβλήθη C PAV: παρεσυνεβλήθη M 241 ταῦτα
C PVM: αὐτὰ A post μὲν add. οὕτως P 242 post παρὰ add. τοῦ
M 243 μόνον PAVM: om. C

1 Ψαλμὸς ΜΘ C M: μθ ψαλμός P μθ AVmg. 2 οὐδένα λόγον
C PAV: λόγον οὐδένα M 3 εἶναι C PVM: om. A 4 ἀποστο-
ματίζειν C PVM: ἀποστομίζειν A 5 post δὲ add. τὸ V ἐγένετο
C PAp.corr. VM: ἐγένετο Aa.corr. 7/8 ἐπεὶ – ἐκεῖνα C AVM: ἐπὶ
τοιαύτης ἀρετῆς ἄνευ αὐτῆς ἐκεῖνα P 9 τῷ C VM: τὸ PA 12
εἰσάγων C PAV: -γειν M

15 τοῦ Ἡσαΐου φησὶν ὁ θεὸς ὅτι Ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι
 μόσχον ὡς ὁ τύπτων ἄνδρα, καὶ ὁ θουσιάζων ἐκ ποιμνίου ὡς ὁ
 ἀποκτένων κύνα, ὁ δὲ προσφέρων σεμίδαλιν ὡς αἷμα ὕειον, ὁ
 διδοὺς λίβανον εἰς μνημόσυνον ὡς ὁ βλάσφημος. Κατὰ ταύτην
 τὴν διάνοιαν καὶ ὁ Δαυεὶδ λέγει μηδὲν ὠφελεῖν τὰς θυσίας
 20 ἄνευ τῆς ἀρετῆς. Ὡς ἐν εἰκόνι οὖν σχηματίζει τὸ πᾶν
 πρᾶγμα καὶ εἰσάγει τὸν θεὸν ὡς παραγινόμενον ἐξαίφνης
 ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ καθίζοντα κριτήριον καὶ κρίνοντα τοὺς
 κριτὰς αὐτοὺς τῶν Ἰουδαίων καὶ τοὺς ἄρχοντας. Οὕτω
 γοῦν καὶ προοιμιάζεται φάσκων·

25 **Ib. Θεὸς θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν.**

«Θεοὺς» καλεῖ ἐνταῦθα τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἄρχον-
 τας. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὸν θεὸν ὁ ἄνθρωπος μόνος ἔχει τὸ
 δικάζειν, χάριτι λαβών, ὡς ἔλαβεν ἐκ χάριτος τὸ δικάζειν
 καὶ ἄρχειν, οὕτω καὶ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἐκ χάριτος ἔχει ὁ
 30 δικάζων. «Θεὸς» οὖν «θεῶν» ἀντὶ τοῦ ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ
 ὁ ὄντως δικαστὴς τῶν κριτῶν καὶ τῶν δικαστῶν τῶν παρὰ
 Ἰουδαίοις λεγομένων θεῶν, κύριος ὢν τοῦ παντός, συγκα-
 λέσας τὴν γῆν διελέχθη τινά.

Ic-2a. Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν· ἐκ Σιών
 35 **ἢ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ.**

Ἐπειδὴ ἔμελλε λέγειν ὅτι ἐν τῇ Σιών ὠφθη κάκει τὸ
 κριτήριον ἐποιήσατο, ἵνα μὴ τις νομίση ὅτι τῆς Σιών μόνης
 ἐστὶ δεσπότης, καλῶς ἐπήγαγεν· «Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου
 καὶ μέχρι δυσμῶν· ἐκ Σιών ἢ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος

15/18 Is. 66, 3

C PAVM

15 ὅτι PAVM: om. C Ὁ δὲ C AVM: ὅδε P post ἄνομος
 add. καὶ A θύων PAVM: θουσιῶν C 16 post καὶ add. et postea
 expruixit ὡς M ὁ δὲ C A: om. PVM 17 ὁ δὲ - ὕειον PAVM:
 om. C ὕειον M: υἰῶν P υἰῖον (sic) A υἰον (sic) V 20/21 τὸ πᾶν
 πρᾶγμα C PA: πρᾶγμα πᾶν VM 22 καθίζοντα C PAM: καθίζον
 τὸ V καὶ PAVM: om. C 23 αὐτοὺς C AVM: αὐτῶν P
 27 ὁ C: om. PAVM μόνος post δικάζειν¹ (l. 28) transp. M
 28 χάριτι - δικάζειν PAVM: om. C 30 Θεὸς - ἀληθινὸς
 C PAV: ἀντὶ τοῦ ὁ λαληθεὶς M 31 ὄντως C PAV: ὢν M
 δικαστῶν τῶν PAVM: om. C sed tres litt. eras. 33 διελέχθη
 C PVM: διηλέχθη A τινά C AVM: τίνα P 34 καὶ V: om.
 C PAM 36 ἔμελλε C AVM: ἤμελλε P 39 καὶ C PVM: om.
 A

40 αὐτοῦ». Βούλεται γὰρ εἶπεῖν ὅτι ὁ τοῦ παντὸς ἔχων τὴν ἐξουσίαν καὶ πάσης τῆς γῆς «Ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ μέχρι δυσμῶν», ὅμως τέως οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ τὸ κριτήριον ποιεῖται, ἀλλ' ἐν τῇ Σιών, ἐκεῖθεν ἐξαίφνης ὄφθεις κάκειθεν τὴν κρίσιν ποιούμενος.

45 **2b-3a. Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἦξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται.**

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι φανήσεται κρίνων τοὺς ἐξάρχους τῶν Ἰουδαίων – τὸ δὲ ἐφάνη πολλάκις λέγει καὶ ἐπὶ τῆς ἐνεργείας ἀντὶ τοῦ ἐπεφάνη, ὡς ὅταν λέγη: Ἐπίφανον τὸ
50 πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, ἀντὶ τοῦ ἐνεργεία τῆς βοηθείας δεῖξόν μοι σαυτόν – ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ καὶ ἐνταῦθα ὅτι τὸ φανήσεται ἐπὶ ἐνεργείας λέγει, ἐπήγαγεν ὅτι «ἐμφανῶς ἦξει» τουτέστιν ὅλον ἑαυτὸν δεικνύς ἐν σχήματι δικαστοῦ. Εἴρηται γὰρ ὅτι σχηματοποιεῖ τὸν λόγον ἅπαντα
55 ὡσανεὶ δι' ἑαυτοῦ παρόντος τοῦ θεοῦ καὶ δικάζοντος, καὶ διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὸ «οὐ παρασιωπήσεται» ἀντὶ τοῦ οὐδὲ γὰρ ἄλλως αἰρεῖται κρίναι τοῖς κριταῖς ἢ αὐτοψία καὶ οἶον αὐτῇ τῇ παρουσίᾳ. Εἶτα, δεικνύς καὶ ὅτι σὺν τιμωρίᾳ παραγίνεται καὶ φόβῳ πολλῷ ἔχων ὡσπερ δορυφόρους τὰς
60 τιμωρίας, ἐπιφέρει:

3b-c. Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά.

“Ὡσπερ γὰρ οἱ ἄρχοντες τῆς γῆς κήρυκας ἔχουσιν ἡγουμένους προκαταπλήσσοντας τῇ βοῇ τὸ ὑπήκοον, οὕτω,
65 φησί, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς παραγινόμενος πῦρ ἔχει προηγούμενον καὶ καταιγίδα σφοδρὰν εἰς φόβον τῶν μελλόντων

47/48 Cf. arg. 49/50 Ps. 30, 17a et cf. Ps. 118, 135

C P A V M

40 γὰρ C P A V: om. M 42 τέως C P A V: τὲ (sic) M
48/49 πολλάκις λέγει καὶ (καὶ C A V: om. M) – ἐπεφάνη C A V M:
om. P 49 λέγη C A M^{legi}: λέγει P V 51 ὑπολάβῃ A M: -βοι
C V -βει P καὶ C A V M: om. P 52 ἐνεργείας C M: ἐνέργειαν
P A V 53 post τουτέστιν add. ὅτι M 54 σχηματοποιεῖ C A V M:
σχῆμα τὸ ποιῇ P 55 ὡσανεὶ δι' ἑαυτοῦ C A V: ὡς ὡς (sic) ἂν ἴδη
ἑαυτοῦ P ὡσανεὶ διὰ παντὸς M 56 τὸ C A V M: om. P 57
αἰρεῖται C A V M: ἐρεῖται P οἶον C A V M: ὅσον P 58 post
αὐτῇ add. τῇ πείρᾳ καὶ V καὶ C P A: om. V M 63 γὰρ C: om.
P A V M 66 σφοδρὰν C A V M: σφοδρὰ (sic acc.) P εἰς φόβον
C A V M: om. P

κρίνεσθαι. «Κатаιγίδα» δὲ καλεῖ δύνάμιν τινα κατάγειν εἰς ἄδου δυναμένην.

**4. Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ
70 διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ.**

Παραγινόμενος οὖν, φησίν, ἐμφανῶς καὶ δορυφόρους ἔχων τὸ πῦρ καὶ τὴν καταιγίδα, συγκαλεῖται πάντας πανταχόθεν ὡσπερ μάρτυρας ποιούμενος τῆς κρίσεως τοὺς παρόντας. Τίνα οὖν συγκαλεῖ; Τὰς μὲν οὐρανίους δυνάμεις
75 ἄνωθεν – τοῦτο γὰρ λέγει «ἄνω» – καὶ πᾶσαν «τὴν γῆν» κάτωθεν, καὶ ἐπ' αὐτῶν ποιεῖται τὸ κριτήριον. Εἶτα, καθίσας οἶον ἐπὶ θρόνου καὶ δικάζων, εἰσκαλεῖ τοὺς κρινομένους καὶ φησι:

**5. Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ὀσίους αὐτοῦ, τοὺς διατιθεμέ-
80 νους τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις.**

«Τοὺς ὀσίους» ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς οὕτως οἰομένους ὅτι ὀσιοί εἰσιν ἀπὸ τοῦ τὰς θυσίας προσφέρειν, οὐκ ἀληθῶς καλῶν ὀσίους αὐτοὺς ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκείνων οἰήσεως, ὥστε εἶναι αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς ὀνειδισμόν μᾶλλον ἢ
85 πρὸς ἔπαινον, ὅτι δὴ τῆς ἀρετῆς ἀμελοῦντες ἐν ταῖς θυσίαις τίθενται τὸ πᾶν. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε: «τοὺς διατιθεμένους τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις», ἀντὶ τοῦ τοὺς νομίζοντας τὸ πᾶν τῆς διαθήκης εἶναι τοῦ θεοῦ ἐν ταῖς θυσίαις καὶ οὐκ ἐν ταῖς τῶν καλῶν ἐργασίαις. Εἶτα, ὅταν προσαχθῶσιν
90 οὗτοι, τί ἐπιφέρει;

**6. Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ,
ὅτι ὁ θεὸς κριτὴς ἐστίν.**

Βοήσουσιν οὖν, φησί, καὶ αἱ ἐπουράνιαι δυνάμεις

C PAVM

67 Καταιγίδα C PVM: καὶ καταιγίδα A 70 διακρίναι – αὐτοῦ PAVM: om. C 72 συγκαλεῖται C PVM: συγκαλεῖ A 75 ἄνω» – καὶ (καὶ *eras.* C) CAVM: καὶ P 76 αὐτῶν C PAP.*corr.* V: αὐτῷ Aa.*corr.* M 77 οἶον Cal. *man. sup. l.* PAVM: om. C 78 *post* καὶ *add.* συναγάγη P 82 θυσίας CAVM: οὐσίας P οὐκ ἀληθῶς CAVM: οὐ καλῆ ὡς P 83 ὀσίους αὐτοὺς PAV: ὀσίως αὐτοὺς M ὀσίους C ἐκείνων οἰήσεως C Pp.*corr.* VM: ἐκείνων οἰκήσεως (*sic*) Pa.*corr.* οἰήσεως ἐκείνων A 85 δὴ CAVM: δεῖ P 87 θυσίαις CAVM: -σίας P 88 διαθήκης – θεοῦ CPV: διαθήκης τοῦ θεοῦ εἶναι AM 89 προσαχθῶσιν PAVM: ταραχθῶσιν C 90 οὗτοι, τί PAVM: οἱ τοιοῦτοι C 91 *post* δικαιοσύνην *add. et postea expruixit* σου P 93 αἱ ἐπουράνιαι CA: αἱ ἐπουράνιοι P αἰπουράνιαι (*sic*) V ἐπουράνιαι M

ἀκούουσαι τοῦ κριτοῦ διαλεγομένου πρὸς τοὺς κρινομέ-
95 νους. Τί γὰρ φθέγγεται πρὸς αὐτούς; Ὁρᾶτε ὡς ἀπλὰ καὶ
σύντομα καὶ πάσης ἀληθείας πεπληρωμένα.

7a. Ἄκουσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι.

«Καὶ λαλήσω σοι» ἀντὶ τοῦ ὧν λαλεῖν σοι μέλλω καὶ ὧν
σοι διαλέγομαι.

100 **7b. Ἰσραήλ, καὶ διαμαρτυροῦμαί σοι.**

«Λαός μου» καὶ «Ἰσραήλ» τὸ αὐτὸ λέγει· «καὶ διαμαρ-
τυροῦμαί σοι» πάλιν λέγει. Ποιήσας οὖν ὡσπερ ἡσυχίαν
πολλὴν ἐν τῷ κριτηρίῳ διὰ τῶν προοιμίων τούτων, ἐπάγει·

7c. Ὁ θεὸς ὁ θεός σου εἰμι ἐγώ.

105 Καλῶς τῷ διπλασιασμῷ ἔδειξεν ὅτι, ὡς ἂν περιστραφῶ-
σιν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐχ εὐρήσουσιν ἄλλον θεόν, ἀλλ' ὡσπερ
ἐπὶ τοῦ Ἡσαΐου φησίν· Ἐγὼ θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ
ταῦτα, οὕτω καὶ ἐνταῦθα· «Ὁ θεὸς ὁ θεός σου εἰμι ἐγώ»
ἀντὶ τοῦ δι' ἑμαυτοῦ πάρειμι καὶ δι' ἑμαυτοῦ σοι λαλῶ ὥστε
110 σοι μὴ πρόφασιν εἶναι τὴν μεσιτείαν ἀγνοίας. Τί οὖν
ἐγκελεύη, δέσποτα;

8a. Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε.

Τοῦτο, φησί, γίνωσκε ὅτι οὐ πολὺν ποιοῦμαι λόγον τῶν
θυσιῶν, οὐδὲ ἀμελουμένων τούτων ὡς τὰ μεγάλα ἡδικημέ-
115 νος ἐγκαλέσω, τοῦναντίον δὲ πάντα λογιοῦμαι ἔχειν τὰ τῶν
θυσιῶν. Ὅθεν ἐπιφέρει·

107/108 Is. 44, 6

C P A V M

94 ἀκούουσαι C P A V M^{sup. l.}; ἀκούουσι M 95 Ὁρᾶτε M: ὁρᾶται
C P A V ἀπλὰ C P A M: ἀπλὰ V 96 post σύντομα add. τοῦ
κριτοῦ διαλεγομένου πρὸς τοὺς κρινομένους P 98 Καὶ λαλήσω σοι
P A V M: om. C 100 διαμαρτυροῦμαί A V M: -τύρομαί C P
101/102 διαμαρτυροῦμαί A V M: -τύρομαί C P 102 λέγει
C A V M: om. P 105 ὡς C P V M: ὅς A 106 οἱ C V M: om.
P A 108 σοῦ C P V M: om. A 109 δι' C P A M: om. V
πάρειμι - ἑμαυτοῦ P A V M: om. C 110 μεσιτείαν C P V M:
προφητείαν A 110/111 Τί - δέσποτα P A V M: om. C 113 ποιού-
μαι C A V M: ποιοῦνται P 114 post μεγάλα add. ἡδικημένων τούτων
P

8b. Τὰ δὲ ὀλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός.

Κατὰ συγχώρησιν τοῦτο λέγει. Οὐ μόνον γάρ, φησὶν, οὐ
120 μέμφομαί σοι ἐφ' οἷς ἂν μὴ θύῃς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον
πάσας σου τὰς θυσίας λογίζομαι κατὰ πρόσωπόν μου εἶναι
καὶ πάσας οἶομαι ἔχειν· ἀλλ' ἄκουε τὸ ἀληθές· οὐ χρεῖαν
ἔχων τούτων δέχομαι τὰς θυσίας, οὐδὲ ὡς ἐνδεής τινος
ἀπαιτῶ ταύτας· ἐλάττων γάρ ἐστὶν ὁ δι' ἐνδειαν ἀπαιτῶν
125 τοῦ παρέχοντος. Ὁθεν ἐπιφέρει τὰ κατὰ μέρος·

9a. Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους.

«Οὐ δέξομαι» ἀντὶ τοῦ ὡς χρεῖαν ἔχων.

9b. Οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους.

«Χιμάρους» καλεῖ τοὺς ἐρίφους ἐνταῦθα. Εἶτα καὶ τὴν
130 αἰτίαν ἐπάγει·

10a. Ὅτι ἐμά ἐστὶν πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ.

Καὶ δέξαι, φησὶν, ἀπόδειξιν τοῦ μὴ κατὰ ἐνδειαν με
ταῦτα δέχεσθαι ὅτι πάντα ἐμά ἐστὶν.

10b. Κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες.

135 Ἄνω εἰπών· τὰ θηρία, ἐνταῦθα εἶπε· «Κτήνη». Βούλεται
γὰρ εἰπεῖν ὅτι πάντα τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμερα τῆς ἐμῆς ἐστὶ
δεσποτείας καὶ ἐργασίας· καὶ οὐ μόνον τὰ τετράποδα,
φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ.
Ἐπάγει γάρ·

135 v. 10a   138 Gen. 1, 20

C P A V M

117 ἐστὶ C P V M: om. A   119 τοῦτο λέγει C P A: λέγει τοῦτο
V M   οὐ P A V M: om. C   120 μὴ C A V M: μου P   θύῃς
C A V: θύεις P M   121 μου C P V M: om. A   123 οὐδὲ
C A V M: σου P   post τινος add. ἢ P   124/125 ἐλάττων - πα-
ρέχοντος P A V M: om. C   125 τὰ κατὰ μέρος C P A M: om. V
127 ἔχων C A V M: ἔχω P   128 et 129 χιμάρους A V: χιμάρ-
ρους C M χιμάρρους P   130 ἐπάγει P A V M: λέγει C   132 δέξαι
C A V M: δέξομαι P   133 δέχεσθαι C A V M: δέχησθε P   post
ὅτι add. ταῦτα P   136 γὰρ C P A V: om. M   πάντα - ἡμερα
C P A V: ἡμερα καὶ τὰ ἄγρια M   138 φησὶν C A V M: om. P
post ἀλλὰ add. πάντα M   139 Ἐπάγει γάρ C A V M: om. P

140 11. Ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν.

Καὶ συντόμως, φησίν, εἰπεῖν, εἴ τι καλὸν ἔχει τὸ πᾶν, ταῦτα πάντα ἐμὰ ἐστίν ἔργα καὶ ἐμὰ ποιήματα καὶ ὑπὸ τὴν ἐμὴν τελεῖ δεσποτεῖαν. Τὸ γὰρ «Ἔγνωκα» κέκτημαι λέγει
145 ἀπὸ τοῦ τοῦς κεκτημένους γνῶσιν ἔχειν ὧν κέκτληται. Τί οὖν εἰ πάντα, φησίν, ἐμὰ ἐστὶ καὶ διανεμῶ ταῦτα καθὼς βούλομαι τοῖς ὑπ' ἐμέ; Ὑμεῖς δὲ ἀφ' ὧν λαμβάνετε μέρος προσφέροντες οὐ μᾶλλον ἐστε εὐγνώμονες ἐν τῷ τὸ μέρος διδόναι ἢ ἀγνώμονες ἐν τῷ μὴ τὸ πᾶν ἀποδιδόναι. Διὰ
150 τοῦτο καὶ ὡς ἐν εἰρωνείᾳ τίθησι τὰ ἐξῆς καὶ φησιν·

12a. Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω.

Τὸ μὴ ἐγχωροῦν εἶπεν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐγχωρεῖ με, φησί, πεινᾶσαι ἢ ἐν ἐνδείᾳ καταστῆναί τινος, οὕτως οὐδὲ αἰτῆσαι με ἐγχωρεῖ. Εἰ δὲ κατὰ συγχώρησιν δοίη τις καὶ πεινᾶσαι
155 μέποτε, οὐκ ἂν δημοσιεύσω τὴν ἐνδειαν, οὐδὲ ἐλέγξω τῇ αἰτήσῃ τὴν ἀσθένειαν.

12b. Ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Τὴν αἰτίαν προσέθηκε τοῦ μὴ αἰτῆσαι. Ἐὰν γάρ, φησί, καὶ ἐν ἐνδείᾳ καταστῶ, ἔχω τὰ ἐμαυτοῦ εἰς δαπάνην καὶ
160 οὐκ ἂν ἀναπράξοιμι ἃ δεδώρημαί σοι τὴν ἀρχήν. Ταῦτα μὲν οὖν, φησί, κατὰ συγχώρησιν εἰρήσθω· ὅτι δὲ ἀνευδεῆς εἶμι καὶ αὐτάρκης τὴν φύσιν, ἄκουε τῶν ἐξῆς·

13. Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι;

Ἄλλ' ἄρα, φησίν, μὴ οὕτως ἀνοηταίνεις ὥστε νομίζειν ἐμὲ
165 κρέασι τρέφεσθαι ταυρείοις καὶ ποτίζεσθαι αἵματι τραγεῖω; Οὐκ ἂν οὐδὲ αὐτὸς τοῦτο ὑπολάβοις, οὐδὲ ἐγὼ σου

C P A V M

142 Καὶ – εἰπεῖν *iter. sed alt. erasit C* εἴ τι P A V: ὅτι εἴ τι M ὅτι C
143 ἐμὰ² P A V M: *om.* C 144 τελεῖ C P V M: τελεῖται A
146 εἰ πάντα, φησίν C V M: πάντα, φησίν, ὅτι P πάντα, φησίν A
148 προσφέροντες C: προσφέρεται P M προσφέρετε A V ἐστε C A V: ἔσται P M 155 *post* τὴν *add.* ἄς (*sic*) P 157 *ante* Ἐμὴ *add.* ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω C A M 162 τὴν φύσιν C A V M: *om.* P ἄκουε τῶν ἐξῆς C P A: *om.* V M 164 μὴ P A V M: *om.* C
165 ποτίζεσθαι C A V M: -τιζέσθω P αἵματι τραγεῖω P A V M: αἵμασι ταύρων καὶ τράγων C 166 τοῦτο C A V M: τούτου P σου P V M: σοι C A

κατηγορήσαιμι τοσαύτης ἀτοπίας. Τούτων οὖν οὕτως ἔχόντων, φησίν, ἄκουε ὦν ἐρῶ καὶ ὦν γλίχομαι καὶ ὦν ἐν ἐνδείᾳ εἶναι ὁμολογῶ. Τίνων τούτων;

170 **14a. Θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως.**

Τούτου, φησί, δέομαι εἶναί σε εὐχάριστον καὶ ὁμολογητὴν καὶ ἐπαινέτην ὦν παρ' ἐμοῦ ἀπολαύεις, καὶ οὐδὲ ὡς τούτου ἐνδεής, ἀλλ' ὡς σε ἐπιθυμῶν εἶναι εὐγνώμονα ἵνα ἀφορμὴν ἔχω τοῦ πάλιν εὐεργετεῖν.

175 **14b. Καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου.**

Σαφέστερον ὅπερ εἶπον λέγει ὅτι γενοῦ ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν εὐγνώμων καὶ οὕτω καὶ μετὰ τοῦτο προσένεγκαι δεήσεις ἐμοὶ τῷ ὑψίστῳ. «Εὐχὰς» γὰρ ἐνταῦθα τὰς δεήσεις καλεῖ. Ὅθεν ἐπιφέρει·

180 **15. Καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με.**

Εἶπε τὴν αἰτίαν δι' ἣν βούλεται εὐγνώμονας εἶναι τοὺς ἀνθρώπους, ἵν' ἐπικαλουμένων αὐτῶν αὐθις ἔχη ἀφορμὴν εὐεργεσίας ὃ θεὸς τὴν προλαβοῦσαν εὐγνωμοσύνην. Ἄχρι
185 τούτου περὶ τῶν θυσιῶν διαλεχθεῖς καὶ δεῖξας ἀπράκτους εἶναι ἐκείνας, εἰ μὴ συναναφέροιντο ἀρετῇ, ἐντεῦθεν πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ καὶ τοὺς νομομαθεῖς διαλέγεται τοὺς εἰδέναι μὲν τοὺς νόμους προσποιουμένους καὶ διδάσκειν ἑτέρους ἐπαγγελλομένους, ἑαυτοὺς δὲ ἀποστεροῦντας
190 τῆς ὦν λέγουσιν ἐργασίας. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀμαρτωλοῦς ἐκάλεσε τοὺς τοιοῦτους ὡς τὰ καίρια ἀμαρ-

C P A V M

167 κατηγορήσαιμι P A V: κατηγορήσομαι C M τοσαύτης C P A V: τῆς τοσαύτης M οὖν C P A V: om. M 168 ἐν P A V M: om. C 171 Τούτου P A V M: τοῦτο C 172 post καὶ² add. ὃ με τούτου P οὐδὲ ὡς C P A V: ὡς οὐδὲ M 173 ἐπιθυμῶν C P V M: -μῶ A 176 ὅπερ C P A M: εἶπερ V 177 τοῦτο C P A V: τὸ M 178 post δεήσεις¹ add. καὶ C 183 αὐτῶν C A V M: αὐτὸν P 184 τὴν προλαβοῦσαν εὐγνωμοσύνην C P A V: τοῖς προλαβοῦσιν εὐγνώμοσιν M 185 τούτου C P A V: τούτων M 187 αὐτοῦς C A V M: αὐτῆς P 188 εἰδέναι C A V M: εἰδότας P τοὺς νόμους P A V M: τὸν νόμον C post προσποιουμένους add. δὲ P 189 ἑαυτοῦς δὲ C A V M: καὶ ἑαυτοῦς P 191 τοὺς τοιοῦτους C A V M: τούτους P 191/192 ἀμαρτάνοντας, διδάσκοντας A V M: ἀμαρτάνοντας καὶ διδάσκοντας C ἀμαρτάνοντας διδάσκοντα διδάσκοντας P

τάνοντας, διδάσκοντας μὲν τὰ δέοντα, αὐτοὺς δὲ ἄρνούμε-
 νους ὧν λέγουσι τὰς πράξεις· ὅπερ ἐστὶν ἁμαρτίας ὑπερ-
 βολή, μὴ συμφωνεῖν τὰ ἔργα πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' εἶναι
 195 μὲν καλὸν καὶ χρηστὸν ἄχρι τῶν λόγων, τῶν δὲ ἔργων
 αὐτῶν πάμπαν ἀποδεῖν. Ἐπιφέρει οὖν οὕτως·

16a. Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός.

Ἐντὶ τοῦ τῷ τοιοῦτῳ διδασκάλῳ τῷ λέγοντι μὲν χρηστά,
 μὴ ποιοῦντι δέ· τί λέγει τῷ τοιοῦτῳ;

200 **16b-c. Ἰνατί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιώματά μου καὶ ἀναλαμ-
 βάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;**

Τί σοι βούλεται, φησί, τοῦτο, τὸ ἐξηγεῖσθαι μὲν τοὺς
 νόμους μου καὶ τοσαύτην ἐπιδείκνυσθαι τὴν μελέτην περὶ
 αὐτοὺς ὥστε καὶ ἄνευ ἀναγνώσεως ἀπαγγέλλειν τούτους;
 205 Τί σοι τὸ κέρδος ἐκ τούτων, ὅταν μὴ ποιῆς ἢ λέγεις; Διὰ
 τοῦτο ἐπιφέρει·

17a. Σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν.

«Παιδείαν» τὴν παιδευσιν τῶν καλῶν λέγει. Τὸ ἐναντίον
 γάρ, φησί, φαίνη οὐ μόνον οὐκ ἀγαπῶν ἢ λέγεις, ἀλλὰ καὶ
 210 μισῶν αὐτὰ δι' ὧν τὰ ἐναντία πράττεις. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει·

17b. Καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω.

Δῆλος γὰρ εἶ, φησί, πάσας μου τὰς ἐντολὰς κατόπιν ἐῶν
 καὶ τὰ σαυτοῦ πράττων μοχθηρίας ἔργα καὶ καταγνώσεως.
 Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν εἶδος, φησί, κακίας παραλιμπάνεις, ὃ τὴν

C P A V M

194 συμφωνεῖν *P A V M p. corr.*: συμφωνῶν *Ma. corr.* συγχωρεῖν *C*
 199 τί *C P A V M sup. l. ut vid.*: *om.* *M* τοιοῦτῳ *C P A V M exprunc.*:
 διδασκάλῳ *M sup. l.* 202 Τί – τοῦτο *A V*: τί σοι βούλεται τοῦτο, φησί
P τί σοι, φησί, βούλεται τοῦτο *M* τί βούλεται, φησί, τοῦτο *C* 202/203
 τοὺς νόμους μου *C*: μου τοὺς νόμους *P A V M* 203 ἐπιδείκνυσθαι
C A V M: ἐνδείκνυσθαι *P* 204 ἀναγνώσεως *C*: γνώσεως *P A V M*
 ἀπαγγέλλειν *C P V*: ἀπαγγέλειν *M* ἀναγγέλειν *A* 205 Τί σοι
C A V M: τίς εἶ *P e corr.* τούτων *C P A V*: τῶν τοιοῦτων *M*
 ποιῆς *C P A*: ποιεῖς *V M* 208 Παιδείαν *C P V*: *om.* *A M*
 209 φαίνη *C A V sup. l.*: φαίνει *P V M* οὐκ *M*: *om.* *C P A V*
 ἢ *C A V M*: *om.* *P* 211 ἐξέβαλες *C P sup. l. A V*: -λας *P M*
 212 Δῆλος – φησί *C A V M*: δηλοῦσι γὰρ ὡς φασὶν οἱ στίχοι ὅτι *P*
 ἐῶν *C A V M*: ἕως σ (*sic*) οὐ *P* 213 τὰ σαυτοῦ *V*: τὰς αὐτοῦ
P A M τὰς σαυτοῦ *C* καὶ *A V M*: *om.* *C P* 214 εἶδος, φησί
C P A V: φησίν, εἶδος *M* 214/215 ὃ τὴν ἀρετὴν *C V M*: ὅτι τὴν
 ἀρετὴν *A* ὃ τι ἂν ἀρετῆς *P*

215 ἀρετὴν ἐπαγγελόμενος διδάσκειν. Καὶ λέγει τὰ κατὰ μέρος:

18. Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθεις.

Ἐναντὶ τοῦ ἀρετὴν διδάσκων ταῦτα ἐφαίνου ἐπιτηδεύων, καὶ οὐ μόνον ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ καὶ ἐπαινῶν δι' αὐτῶν τῶν 220 πραγμάτων.

19a. Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κακίαν.

Ἐπείχου δέ, φησὶν, οὐδὲ τῆς διὰ στόματος κακοποιίας. Λέγει δὲ καὶ τὰς συκοφαντίας καὶ τὰς κακηγορίας, πλεόν 225 δὲ τὰς συκοφαντίας λέγει καὶ τὰς τοιαύτας βλάβας. "Ὅθεν ἐπιφέρει:

19b. Ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκε δολιότηας.

Ἐναντὶ τοῦ ἐκέχρησο δὲ καὶ δόλοις, γλυκέα μὲν φθεγγόμενος τοῖς συνοῦσι, κακία δὲ περιβάλλων αὐτοὺς ἀνιάτῳ, ὥστε ἐκείνους καὶ ἀφυλάκτως ἔχειν πρὸς τοὺς λόγους 230 τοὺς σοὺς ὅτι ἐν προσποιήσει φιλίας πάντα αὐτοῖς κατεσκεύαζες τὰ δεινά. Καί, σαφέστερον αὐτὸ ποιῶν, ἐπάγει:

20. Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς σου ἐτίθεις σκάνδαλον.

Οὐ μόνον δέ, φησὶν, ἐκ τοῦ παρείκοντος καὶ ἐκ τοῦ 235 παρατυχόντος ἐφαίνου τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ ἐγκαθήμενος καὶ ἐπισκευαζόμενος κατὰ τῶν φίλων καὶ τῶν συγγενῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀδελφῶν συνέπλεκες τοὺς δόλους καὶ τὰς ῥαδιουργίας.

21a-b. Ταῦτα ἐποίησας καὶ ἐσίγησα ὑπέλαβες ἀνομίαν ὅτι 240 ἕσομαί σοι ὅμοιος.

C P A V M

215 τὰ P A V M: om. C 216 αὐτῷ C A V M: αὐτὸν P 217 μοιχῶν Ca. corr. V M: ἄμοιχου Cp. corr. P A 219 καὶ¹ - ἐπιτηδεύων P A V: om. C M 223 καὶ¹ P A V M: om. C κακηγορίας C P V: κατηγορίας A κακουργίας M 223/224 πλεόν - βλάβας C P V M: om. A 226 Ἡ C A M: καὶ ἡ P V 227 δὲ C P A V: om. M γλυκέα C: γλυκεῖα P A V M 228 συνοῦσι P A V: συνιοῦσι C M 230 πάντα C P A V: ταῦτα M 232 ἀδελφοῦ C P A V: -φούς M 233 υἱοῦ P A V M: υἱοῦ C 235 παρατυχόντος C P A V: παρασχόντος M ἐγκαθήμενος P A V: καθήμενος C M καὶ² C P V M: om. A 238 ῥαδιουργίας P A V M: πανουργίας C

Ἄλλ' ὡς ἔοικεν ἐπέτρεψέ σε, φησί, καὶ χεῖρονα εἰργάσατο ἢ ἐμὴ μακροθυμία, καὶ τὸ μὴ παραυτίκα τὰς τιμωρίας ἐπαγαγεῖν παρεσκεύασέ σε νομίζειν ἥδεσθαί με τοῖς τοιούτοις· ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως, οὐκ ἔστιν.

245 **21c. Ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου.**

Γνώση οὖν, φησίν, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὅτι ἢ προλαβοῦσα μακροθυμία οὐκ ἦν ἀναίρεσις τιμωρίας ἀλλ' ἐλέγχου πλείονος ὑπόθεσις ὅτι οὐδὲ μετὰ μακροθυμίαν
250 τοσαύτην ἐβελτιοῦ. Καὶ ἄξω, φησί, πάσας τὰς ἁμαρτίας σου κατὰ πρόσωπόν σου ἵνα πεισθῆς ὅτι οὐκ ἄγνοῶν μακροθυμῶ τὰ γινόμενα ἀλλὰ καιρόν σοι φυλάττων μετανοίας. Σὺ δὲ κακῶς τῷ καιρῷ τῆς μετανοίας χρησάμενος ἐλέγχου πλείονος κατὰ σαυτοῦ γέγονας πρόξενος καὶ
255 ὑπεύθυνος. Εἰπὼν ἄχρι τούτου καὶ περὶ τῶν τοὺς νόμους ἐξηγουμένων, μὴ ποιούντων δὲ μηδὲν ὧν λέγουσι, κοινήν παραίνεσιν λοιπὸν ἐπιφέρει φυλάττεσθαι τὰς τοιαύτας ἁμαρτίας, εἶναι δὲ εὐγνώμονας, δι' ἧς ὁ θεὸς ἀφορμὰς ἔξει πάλιν σῶσειν τοὺς τοιούτους. Ἐπιφέρει οὖν τὰ τῆς παραι-
260 νέσεως οὕτως·

22a. Σύνετε δὴ ταῦτα, οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ θεοῦ.

Ὅσοι οὖν, φησί, ταύταις ἐστὲ προκατειλημμένοι ταῖς ἁμαρτίαις, ἐνθεσθε ἐν ταῖς διανοίαις ὑμῶν ταῦτα ἃ διελέχθη ὑμῖν ὁ θεός.

265 **22b. Μήποτε ἀρπάση καὶ οὐ μὴ ἦ ὁ ρυόμενος.**

C P A V M

241 σε C P A V: σοι M καὶ – εἰργάσατο P A V M: πρὸς ταῦτα C
242 ἐμὴ C P A V: om. M 243 ἐπαγαγεῖν C A V M: ἐπάγειν P
244 παρεσκεύασέ C P A V: -ζέ M ἥδεσθαί C A V M: εἰ εἰδέσθαι (sic) P
245 με C P A V: μὲν M 245 σε C A V M: om. P post παραστήσω add. σε M 247 τῶν iter. A ἢ C P A al. man. sup. l. M: om. A V
248 ἦν C P A V: ἐστιν M 249 ὑπόθεσις C P A V: ὑποθέσεως M
249/250 μετὰ – τοσαύτην C P V M: μακροθυμία τοσαύτη A
252 φυλάττων C P A V: -ττω M 253 Σὺ P A V: σοι C M
254 κατὰ σαυτοῦ P A V M: om. C πρόξενος καὶ C: om. P A V M
256 μὴ ποιούντων C P A V: ἐπήγαγέν τε περὶ τοὺς μὴ ποιούντας M
257 post φυλάττεσθαι add. λοιπὸν M 258 ἧς P A V M: οὐ C
262 φησί C P A V: om. M 263 ἐνθεσθε C P V M: σύνετε A ὑμῶν C A V: ἡμῶν P M

Πρίν, φησίν, ἐπαγάγη τὴν τιμωρίαν μείζονα οὕσαν παν-
τὸς τοῦ κωλύματος. Ἴδου γὰρ σαφῶς, φησίν, ἀποφαίνεται
ἃ βούλεται. Ποῖα ταῦτα;

23. Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἣ δεῖξω
270 αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου.

Τί δέ ἐστὶν ἃ παρεγγυᾷ; Φησὶν ὅτι θυσίαι μοι οὐκ ἀ-
ρέσκουσιν, εὐγνωμοσύνη δὲ ἀνθρώπων ἡδομαι, ἣ ἐστὶν ἡ
ὁδὸς δι' ἧς τὴν σωτηρίαν παρέχω ἀνθρώποις. Τὸ γὰρ
«ἐκεῖ» τόπον ἔλαβεν ἀντὶ πράγματος· ἀντὶ τοῦ αὕτη ἐστὶν
275 ἡ ὁδὸς καὶ ἡ πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἧς δύναται
σωθῆναι. Ποῖα αὕτη; Ἡ εὐγνωμοσύνη δι' ἧς ἐπαινεῖ με
ἄνθρωπος καὶ δοξάζει με ἐφ' οἷς τυγχάνει παρ' ἐμοῦ.

Ψαλμὸς N̄

1-2. Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαυεῖδ, ἐν τῷ εἰσελθεῖν
πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην, ἠνίκα εἰσῆλθε πρὸς
Βηρσαβεέ.

5 Εἰκότα πεπόνθασιν οἱ πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν ἐρμηνεύσαντες
τὸν ψαλμόν· μεμπταῖοι δὲ εἶεν ἂν μὴ τὸν νοῦν ἅπαντα τοῦ
ψαλμοῦ καταμαθόντες καὶ τὴν αἰτίαν εὐρόντες τὴν ἀληθῆ
καὶ οὕτως ἐρμηνεύσαντες. Οὐ γὰρ ἡ τῶν ἐπιγραψάντων
ἀμέλεια ὁδὸς ἀγνοίας ὥφειλε γίνεσθαι τοῖς σπουδαιοτέροις,
10 τοῦναντίον δὲ ἡ τούτων ἐμέλεια τὸ ἐκείνων ὥφειλε
διορθώσασθαι σφάλμα. Ὁ μὲν γὰρ ψαλμὸς καθόλου παντὶ
ἐξομολογουμένῳ καὶ αἰτοῦντι φιλανθρωπίαν ἀρμόζει· ὅθεν
καὶ οἱ ἐπιγράψαντες ἐσφάλησαν νομίσαντες πλεον ἀρμόζειν
αὐτῷ τῷ γράψαντι τὸν ψαλμόν, τῷ μακαρίῳ Δαυεῖδ φημι,
15 ὡς μεγάλην πεπονηκότη τὴν ἁμαρτίαν. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ τέλη

C P A V M

266 ἐπαγάγη C A V: ἐπάγει P M 267 τοῦ C P A V: om. M
σαφῶς, φησίν C A V M: φησίν, σαφῶς P 268 Ποῖα ταῦτα
C A V ποιῶν ταῦτα M τοιαῦτα P 269 Θυσία C A V M: -σίαν P
καὶ C A V M: om. P ἣ C: ἣν P A V M 270 αὐτῷ τὸ
C A V M: αὐτὸ P 271 ἃ παρεγγυᾷ C V M: ἅπερ ἐγγυᾷ P A
272/275 ἡδομαι - ἀνθρώπου P A V M: om. C 272 ἣ P A V: om.
M 274 ἔλαβεν P A V M p. corr.: -βον M a. corr. 275 δύναται P A V M:
δύνασται C

1 Ψαλμὸς N̄ C M: n̄ P A V m g. 2 ἐν τῷ C P A V: ἐπὶ τὸ M
εἰσελθεῖν C: ἐλθεῖν P A V M 3 αὐτὸν C P A p. corr. V M: αὐτοῦς
A a. corr. post αὐτὸν add. et postea exprunxit θάνατον A 6 μεμπταῖοι
C P A V: μεμπτέοι M 9 ἀγνοίας C: om. P A V M

τοῦ ψαλμοῦ δείκνυσιν ὅτι πρὸς εἰδικήν τινα ἐπιγράφει
 ὑπόθεσιν ἀρμόζουσαν καὶ ἔθνει ὀλοκλήρῳ καὶ πόλει κε-
 κακωμένη. Τὸ γὰρ Ἀγάθουνον κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν
 Σιών, καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τείχη Ἱερουσαλήμ, καὶ μετὰ τὴν
 20 ὑπὲρ τῆς πόλεως διόρθωσιν αἰτῆσαι πάλιν ὅτι τότε εὐδοκή-
 σεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὰν καὶ ὀλοκαυτώματα· τότε
 ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους, πῶς οὐκ ἔστι
 δῆλον ὅτι ὑπὲρ τῆς Ἱερουσαλήμ φαίνεται προφητεύειν
 αἰχμαλώτου γενομένης καὶ ὀφειλούσης ἀνακτισθῆναι καὶ
 25 περὶ τῶν θυσιαστηρίων ὥστε καὶ ταῦτα αὐθις ἀνακαινισθῆ-
 ναι καὶ ὑπὲρ τοῦ πάλιν τὰς θυσίας προσφέρεσθαι κατὰ τὸ
 παλαιὸν νόμιμον; Ταῦτα τῷ εἰδικῶς ὑπὲρ ἁμαρτίας ἰδίας
 ἐξομολογουμένῳ ποίαν ἔχει χώραν; Τίς γάρ ποτε τὴν ὑπὲρ
 τῆς ἁμαρτίας τῆς ἑαυτοῦ αἰτήσιν μετέωρον ἐγκαταλιπῶν
 30 ὑπὲρ πόλεως καὶ θυσιαστηρίων καὶ θυσιῶν εὐχεται; Ἔοι-
 κεν οὖν οὐκ εἶναι ὁ ψαλμὸς οὗτος ἐξομολογήσεως ἁμαρ-
 τίας μιᾶς, ἀλλὰ φαίνεται ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ
 εἰρημένος τοῦ αἰχμαλωτισθέντος καὶ ὄντος ἐν Βαβυλῶνι καὶ
 ὠφεληθέντος ὑπὸ τῶν συμφορῶν καὶ δεομένου τοῦ θεοῦ
 35 στῆσαι μὲν τὴν κατ' αὐτῶν ὀργήν, δοῦναι δὲ αὐτοῖς
 οἰκτιρμούς ἀναλόγους τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας, διορθώσα-
 σθαι δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν πόλιν, τὴν Ἱερουσαλήμ φημι,
 ἀνακαινίσαι δὲ καὶ τὰς θυσίας καὶ τὸ πρότερον τῆς
 εὐπραγίας σχῆμα ἀποκαταστῆσαι τῇ πόλει. Αὕτη τοῦ
 40 ψαλμοῦ ἢ ὑπόθεσις. Ἄρχεται οὖν οὕτως·

18/19 v. 20   20/22 v. 21

C P A V M

18/19 τὴν Σιών P A V M: om. C   19/20 τὴν ὑπὲρ τῆς πόλεως
 A V: τῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως P τὴν ἐκ τῆς πόλεως C τὴν ὑπέρθεσιν τῆς
 πόλεως M   20 διόρθωσιν C A V M: om. P   πάλιν ὅτι C P A V:
 ἀντὶ τοῦ M   τότε C A V M: τὸ P   21 post ὀλοκαυτώματα add. καὶ
 P A V M   23 φαίνεται προφητεύειν C A V M: ἀποφαίνεται καὶ προφη-
 τεύει P   25/26 ἀνακαινισθῆναι C P A V: ἀνανεωθῆναι M   26 καὶ
 C P A V: om. M   πάλιν - προσφέρεσθαι C A V M: πάντας θυσίαν
 προσφέρειν P   28 post γάρ add. φησὶν M   29 ἐγκαταλιπῶν C P:
 ἐγκαταλειπῶν (sic acc.) V καταλιπῶν A M   31 ὁ C P A V sup. l. M:
 τὸν V expruncit.   33 καὶ ὄντος P A V M: om. C   34 ὑπὸ P A V M: ἐκ
 C   35 αὐτοῖς C V M: αὐτοῦς P A   37 τὴν² C A V M: om. P
 φημι C P A V: om. M   39 ἀποκαταστῆσαι C: -στῆναι P A V M
 40 οὖν C P A V: om. M

3a. Ἐλέησόν με, ὁ θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου.

Σφόδρα φαίνονται ὠφεληθέντες ἀπὸ τῶν συμφορῶν οἱ Ἰσραηλίται. Οἱ γὰρ μέγα ζητοῦντες ἔλεος ὁμολογοῦσιν ὑπὲρ μεγάλου πλημμελήματος τοῦτο αἰτεῖν. Οὐδὲν δὲ
45 οὕτως εἰς ἔλεος ἐπισπᾶται τὸν δεσπότην ὡς ὁμολογία πλημμελήματος, καὶ μάλιστα ὅταν μετὰ ὑπερβολῆς ἢ τοῦ πλημμελήματος ὁμολογῆται δύναμις. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρουσιν·

3b. Καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου.

50 Ὡς ἐπὶ τοῦ ἐλέου τὸ μέγα ἤτησε, καὶ ἐπὶ τῶν οἰκτιρμῶν τὸ πλῆθος ἐξεζήτησεν, ὡς οὐ δυναμένου τοῦ πλημμελήματος ἐξαλειφθῆναι ὄντος μεγάλου, μὴ τυχόντος ἀναλόγων οἰκτιρμῶν καὶ φιλανθρωπίας. Ἔτι καὶ τὸ ἐξῆς σαφέστερον αὐτὸ ποιεῖ. Ἐπάγει γάρ·

55 4. Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με.

Πάλιν ἐνταῦθα τὸν πλεονασμὸν ἤτησε τῆς καθάρσεως εἰπών· «Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με» διὰ τὸ δεῖξαι πανταχοῦ τὸ πλημμέλημα μέγα. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγει δι' ἣν ἄξιός ἐστι
60 φιλανθρωπίας. Ἐπάγει γάρ·

5. Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός.

Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέγνων μου, φησί, τὸ πλημμέλημα μηδὲ κατὰ πρόσωπόν μου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἦγον τοῦτο ὥστε
65 τρόπον τινὰ ἐκ τούτου εἰς πλείονα ἄγεσθαι κατάνυξιν καὶ μετάνοιαν, οὕπω ἤμην ἄξιός τυχεῖν φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐμαυτὸν βασανίζω τῇ ἐπιγνώσει τοῦ κακοῦ καὶ τῇ ὄψει τοῦ γεγονότος, ἀρκέσθητι, φησί, δέσποτα, τῷ ἐμέ

C P A V M

42 οἱ C M: om. P A V 47 ὁμολογῆται C: -γεῖται P A V M
ἐπιφέρουσιν P A V: ἐπιφέρει C M 50 ἐλέου C Pa. corr. V: ἐλέους
Pp. corr. M 51 ἐξεζήτησεν C A V M: ἐζήτησεν P οὐ C A V M:
om. P 53 Ἔτι P A V M: εἰ C 54 αὐτὸ P A V M: om. C ποιεῖ
C A V M: ποιῶν P 58 πλῦνόν με C: om. P A V M διὰ
C A V M: διὸ P e corr. 63 μὲν P A V: om. C M ἐπέγνων
C P A M: -γνώ V 65 ἐκ τούτου C: τῇ ὄψει τοῦ πλημμεληθέντος
P A V τοῦ πλημμεληθέντος τῇ ὄψει M ἄγεσθαι C P A M: γενέσθαι
V 67 ἐμαυτὸν C P A V: ἑαυτὸν (sic sp.) M 68 ἀρκέσθητι
C A V M: ἀρκέσει P

παρ' ἑαυτοῦ δίκας λαμβάνειν, αὐτὸς δὲ μὴ ἐπιθῆς τὰ παρὰ
70 σαυτοῦ. Εἶτα καὶ ἄλλην τινὰ εὐλογον αἰτίαν λέγει. Ποίαν
ταύτην ἐπιφέρει·

**6a-b. Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου
ἐποίησα.**

Καὶ πρὸς τοῦτο, φησίν, ἀπόβλεψον, δέσποτα, ὅτι εἰς τοὺς
75 Βαβυλωνίους, τοὺς νῦν ἀδικοῦντάς με οὐδὲν ἠδίκησα, εἰς
δὲ σὲ τὸν δεσπότην μόνον ἐπλημμέλησα. Δίκαιος οὖν ἂν
εἶην τῆς τούτων μὲν ἀπαλλαγῆναι κακοποιίας, ὑπὸ δὲ τὴν
σὴν εἶναι δοκιμασίαν καὶ φιλανθρωπίαν. Καλῶς τὰς δύο
ἐπισυνῆψεν αἰτίας εὐλόγους πρὸς τὸ φιλανθρωπίας ἀξιωθῆ-
80 ναι, μίαν μὲν ὅτι ἐπέγνων τὸ πλημμέλημα, δευτέραν δὲ ὅτι
οὐδὲν ἠδίκησε Βαβυλωνίους, ἀλλ' ὅτι εἰς μὲν τὸν θεὸν
ἤμαρτεν, εἰς δὲ τοὺς Βαβυλωνίους οὐδὲν ἠδίκησεν. "Θθεν
ἐπιφέρει·

**6c-d. "Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ
85 νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.**

Σὺ μὲν γάρ, φησί, δέσποτα, ἐὰν κρίνης μοι, νικῆς με·
πολλὰ γὰρ εὐεργετήσας εὐγνωμοσύνης οὐκ ἔτυχες τῆς
παρ' ἡμῶν· Βαβυλώνιοι δὲ οὐκ ἔχουσιν οὐδεμίαν χώραν
ἐγκαλεῖν ἡμῖν, ἀλλ' οὐδὲ λέγειν πρὸς ἡμᾶς εὐλογα ὡς
90 ἀδικοῦντες ἡμᾶς. Ἐπισημαντέον δὲ καὶ τῷ ἰδιώματι τῆς
γραφῆς ὅτι εἶπεν· «"Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις
σου καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε». Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο
ὁ λαὸς ἤμαρτε τῷ θεῷ ἵνα ὁ θεὸς ἐν τῷ κρίνεσθαι δίκαιος

C P A V M

69 ἐπιθῆς C A V^{sup. l.}: ἐπιθείς P V M 70 σαυτοῦ C P A V:
σεαυτοῦ M 70/71 λέγει – ταύτην C A V M: λέγων P 74 πρὸς
τοῦτο C P V M: πρὸ τούτου A 76 τὸν – ἐπλημμέλησα C P A V:
τὸν δεσπότην μου ἐπλημμέλησα μόνον M Δίκαιος C A V M: δικαίως
A 77 εἶην C A V M: εἶεν P κακοποιίας C P A V: κακίας M
78 δοκιμασίαν C P A V: κακίαν M 80 ἐπέγνων C A V M: -γνων
P 81 μὲν τὸν P A V M: om. C 82 post ἠδίκησεν add. quatt. ll. ἢ –
ἐποίησα quae non sunt Diodori, vide Praef. p. CXIX, C 86 κρίνης
C P: κρίνη A ut vid. V M κρίνοι M^{sup. l.} 88 ἡμῶν C P A V: ἐμοῦ M
οὐκ ἔχουσιν οὐδεμίαν C: οὐδεμίαν οὐκ ἔχουσι P A V οὐδεμίαν
ἔχουσιν M χώραν P A V M: om. C 89 ἡμῖν C A V: ἡμῶν P
κατ' ἐμοῦ M οὐδὲ C P A V: οὐδὲν M λέγειν C A V M a. corr.:
λέγουσι M^{p. corr.} om. P post ἡμᾶς add. ἔχουσιν P εὐλογα
C P A V: εὐλογον M 90 Ἐπισημαντέον C A V M: ἐπισημαίνων P

ἀναφανῆ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἠγνωμόνησεν ὁ λαός, ἀναγκαίως
 95 ἀγνωμονηθεὶς δίκαια εἶχεν ἐγκαλεῖν πρὸς τοὺς ἀγνωμο-
 νοῦντας. Τὸ οὖν «Ὅπως» οὐ κεῖται ἐνταῦθα ἐπὶ αἰτίας – εἰ
 καὶ ἐμφαίνει τοῦτο – ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀκολουθίαν ἐξηγεῖται
 ὅτι, τοῦ λαοῦ ἀμαρτήσαντος, ὁ θεὸς δίκαιος ἀναφανεῖται
 κρινόμενος πρὸς αὐτούς. Ἄλλ' ἀρκτέον τῆς ἀκολουθίας·
 100 ἐπιφέρει οὖν·

**7. Ἴδου γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις
 ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου.**

Θαυμαστοῖς κέχρηται τοῖς λογισμοῖς. Εἶπε πρῶτον ὅτι
 ἀξιός εἰμι τυχεῖν φιλανθρωπίας ἐπειδὴ ἐπέγνων μου τὸ
 105 πλημμέλημα, δεύτερον ὅτι οὐδὲν ἠδίκησα βαβυλωνίους,
 ἀλλ' ὅτι εἰς σέ μόνον ἤμαρτον καὶ ὅτι αὐτὸς ἔχεις δίκαια
 πολλὰ πρὸς ἐμέ τοῦ δίκας εἰσπράξασθαί με τῆς ἀγνωμο-
 σύνης· πρὸς τούτοις ἐπιφέρει· «Ἴδου ἐν ἀνομίαις
 συνελήφθην» ὡσανεὶ ἔλεγε πρὸς τὸν θεὸν ὅτι, εἰ οὖν δίκας
 110 με βούλει ἀπαιτῆσαι ὧν ἐπλημμέλησα εἰς σέ, ὦρα σοι μὴ
 μόνον τὰς ἐμὰς εἰσπράττεσθαι ἀμαρτίας ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν
 προγόνων. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι εὐγνώμονες ὤφθησαν περὶ σέ,
 ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐγώ, ἀλλὰ τρόπον τινὰ τὴν τῶν πατέρων
 ἀγνωμοσύνην ἐκληρονόμησα καὶ ἐξ ἐκείνων τὸ ἀμαρτάνειν
 115 εἰς σέ ἐπισύρομαι. Ἄλλὰ παρεῖδες, φησί, ταῦτα πάντα τὰ
 πλημμελήματα ἐπὶ τῶν προγόνων, σαυτὸν μιμησάμενος καὶ
 τῆς οἰκειίας ἀναμνησθεὶς φιλανθρωπίας. Τίς τούτου ἡ
 ἀπόδειξις;

**8. Ἴδου γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας, τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια
 120 τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.**

Καλῶς «ἀλήθειαν ἠγάπησας». Οὐκ εἶδες, φησὶν, εἰς τὰ
 τῶν προγόνων πλημμελήματα, ἀλλὰ τὴν σαυτοῦ βεβαιότητα

C P A V M

94 ἀναφανῆ C A V M: ἀν φανῆ P 95 εἶχεν ἐγκαλεῖν C A V M:
 ἐγκαλεῖν εἶχε P 95/96 ἀγνωμονηθεὶς C P A V: ἀγνωμονήσαντας M
 96 post ἐπὶ add. τῆς M 98/99 δίκαιος ἀναφανεῖται κρινόμενος
 C P A (-ται κρι deest, charta forata, A) V: ἀναφανεῖται δίκαιος κρινόμε-
 νος M 99 post αὐτούς add. quinque ll. ἡ – καρδίαν μου quae non sunt
 Diodori, vide Praef. p. CXIX, C ἀρκτέον C A V: ἀρκτέσον (sic)
 Mutuid. λεκτέον P 100 ἐπιφέρει C P V M: (...)φέρει. charta forata, .A
 οὖν C A V M: om. P 108 post Ἴδου add. γὰρ P 109 εἰ
 C P V M: om. A 110 σοι C A V M: σὺ P 115 παρεῖδες
 C A V M: γὰρ ἴδες P 117 ἀναμνησθεὶς P A V M: om. C post Τίς
 add. δὲ Mal. man. sup. l. 120 μοι C A V M: με P

ἐμιμήσω καὶ χρηστότητα· καὶ πλημμελησάντων τοιαῦτα τῶν
 προγόνων ὥστε καὶ μόσχον ἀντὶ θεοῦ καὶ γλύψαι καὶ
 125 προσκυνῆσαι, σαυτὸν μιμησάμενος αὐτὸς καὶ νόμους ἔδω-
 κας καὶ ἱερωσύνης διάταξιν ἐχαρίσω καὶ πολιτείαν
 εἰσηγήσω εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης πεπληρωμένην. Πάντα
 γὰρ ταῦτα τὰ κατὰ τὸν νόμον «ἄδηλα καὶ κρύφια» καλεῖ
 ὡς πρότερον μὲν ὄντα τοῖς ἀνθρώποις ἄδηλα καὶ κεκρυμ-
 130 μένα, μετὰ ταῦτα δὲ δῆλα γενόμενα διὰ τῆς τοῦ νόμου
 δόσεως, ὡς καὶ ὁ προφήτης Βαρούχ· Μακάριοί ἐσμεν,
 Ἰσραήλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ τοῦ θεοῦ ἡμῖν ἐστὶ γνωστά, ὡς πρὸ
 τούτου τῶν ἀνθρώπων καμνόντων καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ
 γνῶναι τί ἀρέσκει τὸν θεόν.

135 **9. Ῥαντιεῖς με ὑσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με
 καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι.**

Εἰπὼν ὅτι δέδωκας ἡμῖν νόμους θείους καὶ διατάξεις
 ἱερωσύνης, λέγει τὸ μεῖζον ὅτι καὶ καθαρισμούς τινας ἐν
 τῷ νόμῳ ἐχαρίσω. Οὕτω γὰρ καὶ Μωϋσῆς ὁ μακάριος
 140 ἐποίησε κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ διάταξιν τὸ αἷμα τῶν μόσχων
 λαβῶν καὶ ὑσσωπον, ἐρράντισε τὸν λαὸν καὶ τὴν σκηνὴν
 καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσανεὶ καθαίρων αὐτὰ καὶ ποιῶν ἄξια
 τῆς ἀγιότητος τοῦ θεοῦ. Βούλεται οὖν εἰπεῖν τὴν ὑπερ-
 βολὴν τῆς φιλανθρωπίας τοῦ θεοῦ, ὅτι πλημμελησάντων
 145 τῶν προγόνων οὐ μόνον νόμους ἐχαρίσω ἀλλὰ καὶ καθαρί-
 σεις τοῖς οὐ δυναμένοις οἴκοθεν καθαρίζεσθαι. Κατὰ τοῦτον
 οὖν σου τὸν σκοπὸν, δέσποτα, καὶ νῦν μὴ πρὸς τὰ
 πλημμελήματα ἴδης τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς
 σου φιλανθρωπίαν, καὶ παράσχου καὶ ἡμῖν τὰ ὅμοια. Ὁ

131/132 Bar. 4, 4 140/143 Cf. Hebr. 9, 19-21

C P A V M

127/128 Πάντα – τὰ C M: ταῦτα γὰρ πάντα P πάντα γὰρ ταῦτα AV
 131 καὶ P A V M: φησὶν C 132 ἐστὶ P A V M: om. C 134 τὸν
 θεόν P A V M: τῷ θεῷ C 135 ὑσώπῳ P A V: ὑσώπῳ C M
 135/136 πλυνεῖς – λευκανθήσομαι C P A M: om. V 138 καὶ
 C P V M: om. A 139 Μωϋσῆς P: μωσῆς C A V M 141 ὑσσω-
 πον P A V: ὑσσωπον C M ἐρράντισε V: ἐράντισε C P A M 142
 καὶ² C A V M: om. P 143/145 Βούλεται – προγόνων P A: βούλεται
 οὖν εἰπεῖν τῇ φιλανθρωπίᾳ (τῇ -ία e corr.) τοῦ θεοῦ ὅτι πλημμελήσασιν τοῖς
 προγόνοις C ὅτι πλημμελησάντων τῶν προγόνων V M 145/146
 καθαρῖσεις (καθάρσεις P) τοῖς – καθαρῖζεσθαι (χαρῖζεσθαι P A) P A V M:
 ἐκάθηρας αὐτούς C 146 ante Κατὰ add. καὶ M 147 σου P A V M:
 σοι C 149 καὶ² C P A V: om. M

150 γὰρ αὐτὸς εἶ θεὸς ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις ἀμαρτωλοῖς. Ὅθεν ἐπιφέρει·

10. Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην· ἀγαλλιάσονται ὅστέα τεταπεινωμένα.

Καὶ νῦν οὖν, φησὶν, ἐφ' ἡμῶν χάρισαι ἀγαλλίασιν καὶ
155 εὐφροσύνην, ἀρκεσθεὶς τῇ συντριβῇ ἡμῶν καὶ τῇ τῆς
δυνάμεως ταπεινώσει, καὶ χάρισαι τοὺς οἰκτιρμούς. Τὸ γὰρ
«Ἀκουτιεῖς» ἀντὶ τοῦ ἀκουστὰ ἡμῖν ποιήσεις τὰ τῆς
φιλανθρωπίας σου· τὸ δὲ ἀκουστὰ ἡμῖν ποιήσεις ἀντὶ τοῦ
παρέξεις λέγει. Ὡς γὰρ τὰ ἐλθόντα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν
160 ἔχομεν λοιπὸν εἰς γνῶσιν, οὕτω καὶ τὰ παρασχεθέντα
ἀκουστὰ γενέσθαι εἶπεν. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Εἰ παρίδοις,
φησί, τὰ πλημμελήματα ἡμῶν. Ὅθεν ἐπιφέρει·

11. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον.

165 Εἰ ταῦτα, φησί, παράσχῃς τῇ σαυτοῦ χάριτι, ἐμιμήσω
σαυτὸν περὶ τοὺς ὁμοίως δεομένους φιλανθρωπίας.

12a. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός.

Τὸ «κτίσον» ἀντὶ τοῦ ἀνάκτισον λέγει. Οὐδὲ γὰρ καινὴν
αἰτοῦσι γενέσθαι καρδίαν αὐτοῖς, ἀλλὰ τὴν οὖσαν ἀνακαινο-
170 ποιηθῆναι. «Καρδίαν» δὲ τοὺς λογισμοὺς καλεῖ. Βούλεται
οὖν εἰπεῖν ὅτι διόρθωσαι ἡμῶν τοὺς λογισμοὺς, δέσποτα.

12b. Καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.

«Πνεῦμα εὐθὲς», προαίρεσιν ἀγαθὴν, φησί, καὶ οὐκέτι
πλημμελοῦσαν ἔνθες ἡμῖν. Εἰ γάρ, φησί, τοὺς λογισμοὺς
175 διορθώσαιο, διορθώσω ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν προαίρεσιν. Τί
οὖν αἰτεῖς εἶπε φανερώς.

C P A V M

153 τεταπεινωμένα C P V M: τε τὰ πεινωμένα (sic) A 154 οὖν
C A V M: μὲν P 156 post οἰκτιρμούς add. σου C P 157 post
Ἀκουτιεῖς add. με A ἀντὶ τοῦ P A I' M: om. C 157/158 τὰ -
ποιήσεις C P A M: om. V 160 εἰς γνῶσιν C P A I': ἐν γνώσει M
161 Εἰ παρίδοις C A V M: εἴπερ ἴδης P 165/166 Εἰ - φιλανθρω-
πίας P A V M: τοῦτό μοι - ὀλοφυρόμενον *duae ll. quae non sunt Diodori,*
vide Praef. p. CXIX, C 166 περὶ A V M: παρὰ P ὁμοίως I' M:
ὁμοίους P A 168 post ἀντὶ τοῦ add. καρδίαν αὐτοῖς P καινὴν
C A V M: καὶ νῦν P 174 post ἔνθες add. ἐν P A I' M 175
διορθώσαιο, διορθώσω A I': διορθῶσαι ὁ διορθῶσων P διορθώσω,
διόρθωσαι M διορθώσεις, διορθώσω C

13. Μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ.

Μὴ οὖν, φησίν, ἐπὶ πολὺ χρονίσαι με ποιήσης ἐπὶ τῆς
180 Βαβυλωνίας, ἀλλ' ἐπανάγαγέ με εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Νῦν
γὰρ ἔξω δοκῶ εἶναι τοῦ προσώπου τοῦ σοῦ, μὴ ἔστῶς ἐν
τῷ ναῷ μήτε τὰς εἰθισμένας προσφέρων θυσίας. Ἐπανάγα-
γέ με οὖν, φησίν, εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ τὴν χάριν ἀπόδος μοι
πάλιν τὴν ἀρχαίαν· τοῦτο γὰρ λέγει «τὸ πνεῦμά σου τὸ
185 ἅγιον». Ὅθεν ἐπάγει·

14a. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου.

Καὶ «Ἀπόδος μοι», φησί, τὰ ἀρχαῖα πάντα δι' ὧν ἔσω-
ζόμην.

14b. Καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριζόν με.

190 Παρασκεύασον δέ, φησίν, ἄρχειν τῶν περιοίκων καὶ τῶν
λοιπῶν ἔθνων ὡς ἦρχον ἐπὶ τοῦ Δαυεῖδ καὶ τοῦ Σολομῶν-
τος. Τὸ γὰρ «πνεύματι ἡγεμονικῶ» ἀντὶ τοῦ ἡγεμόνα με
πάλιν κατάστησον καὶ ἄρχοντα τῶν περιοίκων φησίν. Καὶ
τί ἐκ τούτου; Ἐὰν καταστήσῃ τῶν περιοίκων καὶ τῶν ἔθνων
195 ἄρχων καὶ ἡγεμών, τί ποιήσεις; Ἐπάγει·

15. Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσιν.

Πείσω οὖν κἀκείνους εὐσεβείας ἀντέχεσθαι καὶ τῶν
ειδώλων ἀμελεῖν.

200 16a. Ῥῦσαί με ἐξ αἱμάτων, ὁ θεὸς ὁ θεὸς τῆς σωτηρίας μου.

Ἀπάλλαξον οὖν φησί με, δέσποτα, τῶν φονίων τούτων
ἀνδρῶν· τοῦτο γὰρ λέγει «ἐξ αἱμάτων».

C PAVM

178 σου PAVM: om. C 179 ἐπὶ - ποιήσης C V: ἐπὶ πολὺ
χρονίσαι ποιήσης P χρονίσαι με ἐπὶ πολὺ ποιήσης A ἐπὶ πολὺ ποιήσεις
με χρονίσαι M 180 Βαβυλωνίας C AVM: βαβυλῶνος P ἐπανά-
γαγέ C PAM: ἀπανάγαγέ V 182 post ναῷ add. τῷ σῷ VM
μήτε C PAV: καὶ μήτε M 183 με οὖν, φησίν PV: οὖν με,
φησίν AM με οὖν C 187 μοι C PVM: om. A 190 Παρασκεύα-
σον C AVM: -ζον P 191 ὡς C PAV: ὦν M 194 τῶν
περιοίκων - ἔθνων C PAV: om. M 195 ἡγεμών C AVM: ἡγε-
μόνων P Ἐπάγει C PA: om. VM 198 Πείσω C PAV: πῶς
M post κἀκείνους add. σοι σέβειν P 199 post ειδώλων septem vel
octo litt. eras. in C

16b-17b. Ἀγαλλιᾶσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν δικαιοσύνην
205 σου. Κύριε, τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις, καὶ τὸ στόμα μου
ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσίν σου.

Τὸ αὐτὸ λέγει ἐν τοῖς τρισὶ στίχοις ὅτι παράσχου μοι,
δέσποτα, τὸ εὐφημεῖν σε καὶ ἀνυμνεῖν διὰ γλώσσης καὶ διὰ
χειλέων καὶ ἐξαγγέλλειν ὅσα μοι παρέσχες ἀγαθὰ ἐπὶ τῷ
210 καὶ μετὰ εὐφροσύνης τοῦτο ποιεῖν. Εἶτα καὶ εὐλόγους
αἰτίας πάλιν ἐπιφέρει·

18. Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν' ὀλοκαυτώματα
οὐκ εὐδοκήσεις.

Ἐπεὶ γὰρ τούτων τῶν αἰτήσεων, εἰ κατεδέχου θυσίαν
215 καὶ ἐβούλου ἐν ἄλλῳ τόπῳ καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ θυσίαν
λαβεῖν, ἐποίησα ἄν' ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος κελεύει ἔξω τῆς
Ἱερουσαλήμ μὴ ἐξεῖναι ἡμῖν θυσίας προσφέρειν – οὐδὲ γὰρ
εὐδοκεῖς τοῖς τοιούτοις ὀλοκαυτώμασιν –, ἀντὶ τῶν θυσιῶν
σοι προσφέρομεν τί; Ἐπιφέρει·

220 19. Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συν-
τετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει.

Προσφερόμεν σοι, φησὶν, ἀντὶ τῶν θυσιῶν γνώμην –
τοῦτο γὰρ λέγει πνεῦμα – ταπεινωθεῖσαν καὶ καρδίαν
ταλαιπωρηθεῖσαν, ἅτινα μὴ παρόψει, φησί, δέσποτα, ἀλλ' ὡς
225 θυσίας δέξαι ταῦτα. Καὶ τί αἰτεῖς γενέσθαι σοι;

20a. Ἀγάθυνον, κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών.

Εὐδόκησον οὖν, φησί, δέσποτα, ἐπιδειξασθαί σου τὴν
ἀγαθότητα καὶ ἐπὶ τῇ Σιών· ὥστε τί γενέσθαι;

C P A V M

206 αἴνεσίν C P V M: δικαιοσύνην A 208 ἀνυμνεῖν C P A V:
ὕμνεῖν M διὰ² P A V M: om. C 209 καὶ C P A V: ὡς M
ἐξαγγέλλειν P V: ἔγέλειν C A M τῷ C A V M: τὸ P 213
οὐκ εὐδοκήσεις P A V M: om. C 214 κατεδέχου C P V M: κατα-
δέχου A θυσίαν C A V M: θυσίας P 215 τῇ C P A V: om. M
217 Ἱερουσαλήμ C P A P. corr. V M: ἰσραήλ fort. A a. corr. ἐξεῖναι
C A V M: ἐξείναι P θυσίας C P A: θυσίαν V M 218 post ἀντὶ
add. δὲ P A V M 219 σοι C P A V: om. M 219/220 Ἐπιφέρει –
συντετριμμένον C P A M: om. V 220 Θυσία C A M: θυσίαν P
223 γὰρ C P A V: om. M ταπεινωθεῖσαν C A V M: ταπεινωθέν
P 224 ταλαιπωρηθεῖσαν C P A V: τεταπεινωμένην M ἅτινα –
φησί C P A M: ἅτινα, φησί, μὴ παρόψη (et posuit ā sup. παρόψη et β̄
sup. φησί) V 225 θυσίας C P A V: θεὸς M 226 post Σιών add.
καὶ οἰκοδομηθῆτω τὰ τεῖχη Ἱερουσαλήμ C 228 τῇ C A: τῆς P τὴν
V M τί C A V M: om. P

20b. Καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τεῖχη Ἱερουσαλήμ.

230 Ὡστε πάλιν, φησίν, ἀπολαβεῖν τὰ τεῖχη τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. Εἶτα, εὐξάμενος ὑπὲρ τῆς πόλεως, λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν εὔχεται ὑπὲρ αὐτῆς.

21a. Τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης.

Καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως εὔχομαι, φησίν, οὐχ ἀπλῶς, 235 ἀλλ' ὥστε εἶναι τόπον ἡμῖν ἐν ᾧ μέλλομεν εὐσεβεῖν καὶ τὰ νόμιμα πληροῦν.

21b. Ἀναφορὰν καὶ ὀλοκαυτώματα.

Ἀναφέρειν σοι, φησίν, ἅπερ ὁ νόμος προστάττει.

21c. Τότε ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους.

240 Ὡστε, φησί, καὶ χώραν ἡμῖν εἶναι συνήθως ἐπὶ τῶν θυσιαστηρίων τῶν νέων προσφέρειν μόσχους ὑπὲρ πλημμελήματος καὶ ὑπὲρ σωτηρίου.

C PAVM

230 φησίν C PAV: om. M 231/234 λέγει - πόλεως PAVM: om. C 236 πληροῦν C AVM: πληροῖν P 238 Ἀναφέρειν C PAI': -ρει M ὁ PAVM: om. C 240 φησί C PVM: om. A 240/241 τῶν - νέων C AVM: τὸ θυσιαστήριον τὸ νέον P 241/242 πλημμελήματος - σωτηρίου C PAV: πλημμελημάτων καὶ ὑπὲρ σωτηρίας M

INDICES

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE

INDEX NOMINUM

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE*

Gen. 1, 1	III 27/29 XVIII 34/35	IV Reg. 16, 5	XLV 3/8
Gen. 1, 6	XVIII 36/37	IV Reg. 18, 1 -	
Gen. 1, 20	XLIX 138	20, 11	XXXI 7/9
Gen. 15, 13	XXXIX 12	IV Reg. 18, 13 -	
Gen. 49, 7	XXXIV 15/16	19, 13	XXXII 84/86
		IV Reg. 18, 17 -	
		19, 34	XIX 8/12
Ex. 3, 7	XXXIX 11	IV Reg. 18, 17-37	XIII 5/11
Ex. 12, 46	XXI 162/163	IV Reg. 18, 23	XXXII 139/140
		IV Reg. 18, 27-31	XIII 55/59
Num. 1, 47-53	XXXIV 17/20	IV Reg. 18, 30	XIII 11/13
Num. 13, 1-16	XV 75/76	IV Reg. 18, 33-35	XIII 13/14 XIX 37/38
		IV Reg. 18, 35	XX 70/71
Ios. 13, 3	XLIII 22/27	IV Reg. 19, 2-4	XIX 25/32
		IV Reg. 19, 35 -	
I Reg. 18	XI 15/19	20, 11	XXIX 3/4
I Reg. 18, 1-4	XI 24/25	IV Reg. 19, 35-36	XIX 13/16 XX 109/111 XXVIII 4/7 XXXII 8/11, 86/89 XXXIII 17/20, 164/165; XLVII 8/11
I Reg. 18, 8 -	X 4/7 XVI 2		
27, 4	XXXV 4/9 XXXVIII 7/11		
I Reg. 21, 14 -			
22, 1	XXXIII 13/16		
I Reg. 21, 14	XXXIII 2	IV Reg. 19, 35	XIII 93/94
I Reg. 24	VII 47/48	IV Reg. 19, 36-37	XX 117/120
I Reg. 24, 17	XXXV 29/30	IV Reg. 20, 1-11	XXVII 2/6 XLVIII 204/205
I Reg. 26	VII 47/48	IV Reg. 20, 1	XXIX 16/17
I Reg. 26, 17	XXXV 29/30	IV Reg. 20, 3	XXIX 18/19
I Reg. 26, 21	XXXIII 34	IV Reg. 20, 5-6	XXIX 20/22
		IV Reg. 20, 6	XL 33 XLVII 82
II Reg. 8	XV 6/8	IV Reg. 20, 9-11	XL 34/35
II Reg. 11, 2-27	VI 20 XII 6 XXI 8/9 XXXVII 3/4	IV Reg. 24, 15 -	
		25, 30	XLIII 11/12
II Reg. 12, 13	XII 9		
II Reg. 15, 1 -			
17, 24	XXXVII 5/6	II Par. 32, 1-24	XXXI 7/9
II Reg. 15, 1-13	III 3/6	II Par. 32, 1-20	XIX 8/12
II Reg. 15, 14 -		II Par. 32, 1-19	XXXII 84/86
17, 24	XXI 6/7	II Par. 32, 9-19	XIII 5/11
II Reg. 16, 7-8	XXI 68/71	II Par. 32, 13-14	XIX 37/38
II Reg. 16, 21 -		II Par. 32, 14	XIII 13/14 XX 70/71
17, 14	VII 7/26		
II Reg. 17, 23	VII 7/26	II Par. 32, 15	XIII 11/13
II Reg. 22	XVII 7	II Par. 32, 21-24	XXIX 3/4
II Reg. 22, 1	XVII 3/5		

*En commentant tel verset d'un psaume, Diodore renvoie souvent à tel autre verset du même psaume; nous n'avons pas repris ici toutes celles de ces références qui ne renvoient qu'à quelques lignes avant ou après dans le texte commenté; les autres ont été reprises, mais *en italiques*.

II Par. 32, 21-23	XIX 13/16	Ps. 50, 21	L 20/22
II Par. 32, 21-22	XXVIII 4/7	Ps. 64, 7	VII 131 IX 95
	XXXII 8/11,	Ps. 92, 2	XXXII 112
	86/89 XXXIII	Ps. 94, 4	XXIII 15
	17/20, 164/165	Ps. 108, 15	XXXIV 113/115
	XLVII 8/11	Ps. 113, 24	XVIII 49/51
II Par. 32, 21	XIII 93/94 XX	Ps. 118, 1	I 31
	109/111, 117/120	Ps. 118, 135	XLIX 49/50
II Par. 32, 24	XXVII 2/6 XXIX	Ps. 131, 1	XXXIII 40/41
	20/22 XL 34/35	Ps. 132, 1	XXXV 136/137
	XLVIII 204/205	Ps. 132, 3	XXXV 134/135,
II Par. 36, 17-23	XLIII 11/12		137/138
II Par. 36, 22-23	XXII 3/4	Ps. 143, 1	Prol. 112
Esd. 2, 1-3	XXII 3/4	Eccle. 2, 13	XXXVI 203/204
Iob 2, 9	XXXIV 113/115	Sap. 13, 5	XVIII 158/159
Iob 4, 19	XXXII 116/117		
Ps. 1, 1	I 43 XLIV 228	Is. 7, 1	XLV 3/8
Ps. 1, 2	I 18/19	Is. 36-38	XXXI 7/9
Ps. 1, 6	XXXVI 149	Is. 36, 1 - 37, 35	XIX 8/12
Ps. 2, 9	II 8/9	Is. 36, 1 - 37, 13	XXXII 84/86
Ps. 3, 1	Prol. 110/111	Is. 36	XIII 5/11
Ps. 3, 2	III 74	Is. 36, 8	XXXII 139/140
Ps. 5, 7-8	V 6/9	Is. 36, 12-16	XIII 55/59
Ps. 8, 3	VIII 16/17	Is. 36, 18-20	XIII 13/14 XIX
Ps. 8, 7	VIII 38		37/38
Ps. 8, 8	VIII 39/40	Is. 36, 18	XIII 11/13
Ps. 9, 22-23	IX 25/27	Is. 36, 20	XX 70/71
Ps. 11, 8	XXIII 58/60	Is. 37	XIX 37/38
Ps. 15, 10	XV 133/134 XLIV	Is. 37, 2-4	XIX 25/32
	132	Is. 37, 36 - 38, 20	XXIX 3/4
Ps. 20, 5	XLVII 80/82	Is. 37, 36-37	XIX 13/16 XX
Ps. 21, 27	XXI 259/260		109/111 XXVIII
Ps. 26, 1	XXIX 126		4/7 XXXII 8/11,
Ps. 27, 1	XXIX 137		86/89 XXXIII
Ps. 28, 1	XXIX 150/151		17/20, 164/165
Ps. 29, 1	XXIX 163/164	Is. 37, 36	XLVII 8/11
Ps. 29, 4	XXIX 169/171	Is. 37, 37-38	XIII 93/94
Ps. 29, 12	XXIX 168/169	Is. 38	XX 117/120
Ps. 30, 8	XXX 100		XXVII 2/6
Ps. 30, 17	XLIX 49/50	Is. 38, 1	XLVIII 204/205
Ps. 33, 8	XXXIII 11/12	Is. 38, 3	XXIX 16/17
Ps. 33, 11	XXXVI 214/216	Is. 38, 5	XXIX 18/19
Ps. 33, 17	XXXIV 113/115		XXIX 20/22 XL
Ps. 34, 7	XXXIV 96	Is. 38, 8	33 XLVII 82
Ps. 36, 25	XXXVI 288/290	Is. 38, 20	XL 34/35
Ps. 44, 7	XLIV 12/14	Is. 44, 6	XXIX 117/119
Ps. 46, 8	Prol. 40	Is. 53, 7	XLIX 107/108
Ps. 49, 23	XXXV 132	Is. 66, 3	XX 27/28
Ps. 50, 8	IX 12/13		XLIX 15/18
Ps. 50, 20	L 18/19	Ier. 2, 20	II 42

Ier. 11, 19	XXXIV 113/115	Ioh. 20, 17	XLIV 60/61
Ier. 14, 9	XLIII 207		
Ier. 18, 6	II 113/114	Act. 2, 31	XV 131/132 XLIV 132
Ier. 34-38	XXXIV 150/162	Act. 5, 1-11	Prol. 98/100
Ier. 44	XXXIV 150/162		
Ier. 44, 12-15	XXXIV 75/78, 100/102	Rom. 3, 12	XIII 30/31
		Rom. 4, 7-8	XXXI 15/16
Bar. 4, 4	L 131/132	Rom. 11, 33	XXXV 75/77
		Rom. 12, 1	II 28/29
Ez. 14, 20	XLVIII 91/93		
I Macc. 1-4	XLIII 8/11	I Cor. 4, 12	XL 76
I Macc. 1, 60-63	XLIII 141/146	I Cor. 12, 8-10	XLIV 154/157
I Macc. 2, 32-38	XLIII 135/137, 141/146	I Cor. 15, 33	I 35/36
I Macc. 2, 41	XLIII 151/153	II Cor. 10, 6	XLIV 68/69
I Macc. 3-7	XLVI 5/6		
I Macc. 4, 53	XLIII 141/146	Eph. 4, 10	VIII 64
II Macc. 5-8	XLIII 8/11	Phil. 2, 7	VIII 98/99
II Macc. 6, 18 - 7, 42	XLIII 141/146	Phil. 3, 21	XLIV 86/87
		Col. 2, 3	XVI 143/144
Mt. 21, 16	VIII 16/17, 27/29	I Tim. 4, 7	VI 4
Mt. 26, 23	XL 105/106		
Mt. 26, 39	X 67/68	II Tim. 3, 16	Prol. 1/3
Mt. 27, 24	XXV 46/48	II Tim. 3, 17	Prol. 5/7
Marc. 14, 18	XL 105/106	Hebr. 1, 3	II 73/74
		Hebr. 2, 8	VIII 128/129, 148/149
Luc. 22, 21	XL 105/106		
Luc. 23, 34	XXI 176/177	Hebr. 2, 9	VIII 136/138, 139/141
Ioh. 13, 18	XL 105/106	Hebr. 9, 19-21	L 140/143
Ioh. 19, 36	XXI 162/163	Hebr. 10, 5-9	XXXIX 82/84

INDEX DES NOMS PROPRES ET DES ADJECTIFS QUI EN DÉRIVENT*

- Ἄβελ Prol. 148, 152 VIII 112
Ἄβεσαλώμ Prol. 111, 114 III 3, 4, 5
VII 10, 34 XII 15 XVII 382 XXI 7,
63, 106, 192 XXXVII 5, 89
Ἄβιμέλεχ XXXIII 3, 15, 17
Ἄβραάμ VIII 113 XLVI 67
Ἄγαρ XV 56
Ἄδάμ Prol. 97 VIII 112 XXXVIII 78
Ἄζώτιοι XLIII 27
Αἴγυπτος Prol. 74 XXIV 69 XXX 70
XXXIX 11 XLII 45 XLIII 11
XLVII 133
Ἄκκαρωνῖται XLIII 27
Ἄκύλας III 28
Ἄμαληκῖται XV 8
Ἄμμανῖται XV 8 XLIII 108
Ἄνανίας Prol. 100
Ἄντιόχος XLIII 9 XLVI 6, 11, 28
XLVII 78
Ἀπόστολος Prol. 134 I 36 VIII 132,
149 (cf. Παῦλος)
Ἄρειος II 87
Ἄσκαλωνῖται XLIII 27
Ἄσσύριοι XIII 8 XIX 16, 36/37, 37,
70 XX 43, 94 XXVI 5, 12, 68, 136
XXVII 51 XXVIII 4, 23, 31, 46, 52,
58, 74, 81/82, 83, 85, 101, 108 XXIX
4, 47, 48, 160 XXXI 8 XXXII 11,
15, 32, 51, 84, 91, 97, 102, 122/123,
126, 128, 138 XXXIII 19, 142, 163,
165 XXXIV 107, 152, 156/157 XL
36
Ἄσσύριος XIX 10 XX 117 (cf. Σε-
ναχηρείμ)
Ἄχαζ XLV 7, 9
Ἀχιτόφελ VII 9, 13, 20/21, 22, 149,
166 XVII 388 XXI 192
- Βαβυλῶν Prol. 68, 116 XIII 57 XXII 2
XXIII 4, 13, 29 XXIV 4, 154 XXX
30 XLI 9 XLIII 12 L 33 (cf. Βαβυ-
λωνία)
Βαβυλωνία L 180
Βαβυλωνιακός V 19/20, 21 XXX 2,
18 XXXIX 2
Βαβυλώνιοι XXII 41 XXIV 35 XXV
12, 17, 66 XXX 52, 83, 84, 152,
214 XXXIII 141 XXXIV 105, 106,
107 XXXIX 115 XLII 4, 14
XLVII 63 L 75, 81, 82, 88, 105 –
Βαβυλώνιος λαός V 121 XXV 38
Βαρούχ L 131
Βασιλεῖται (*uel* Βασιλειῶν, ἡ βίβλος
τῶν) VII 26 XVII 7 XLV 3
Βενιαμίν XLV 8
Βηρσαβεέ VI 20 XII 6 XXI 9
XXXVII 4 L 4
Βορράς XLVII 24, 27, 29
- Γαζαῖοι XLIII 27
Γεθθαῖοι XLIII 27
Γολιάθ Prol. 112, 113
- Δανιήλ XLVIII 92
Δαυεῖδ Prol. 25, 110 III 6 IV 4, 28,
72, 119 V 3 VI 3, 16, 19 VII 2, 8, 10,
15, 18, 24, 68, 145, 155, 165 VIII 2,
13, 55, 150 IX 3 X 2, 3 XI 3, 8, 15,
18, 78 XII 2, 5 XIII 2, 20 XIV 5, 15
XV 2 XVI 2, 5, 65, 132 XVII 2, 8,
97, 402, 405, 410, 414, 424 XVIII 3,
25, 42, 204 XIX 6, 20, 32 XXI 3, 6,
13, 26, 34, 44, 82, 155, 164, 181, 188
XXII 5 XXIII 7 XXIV 8, 24 XXVI
6 XXVIII 92 XXIX 23, 126, 128, 137,
138, 139, 140, 143, 148, 150, 164, 168,
173 XXX 22 XXXI 3, 4, 6, 12
XXXII 3, 10 XXXIII 2, 14, 16, 40
XXXIV 7 XXXV 2, 3, 10, 30, 77
XXXVI 3 XXXVIII 3, 4, 5, 6
XXXIX 3, 6 XL 3 XLI 5 XLIII 3, 5,
8 XLIV 160, 227, 248, 250 XLV 10,
97 XLVII 9 XLVIII 15 XLIX 12, 19
L 2, 14, 191
- Ἐβδομήμοντα III 27
Ἐβραῖοι II 138 IX 18, 28, 32 XI 4
XXXII 4 – Ἐβραῖος III 25
Ἐβραϊκὸν ἰδίωμα XVIII 44/45 XXVI
74 XXXI 37, 73/74 XLIV 54
XLVIII 112
Ἐζεκίας Prol. 81 XIII 12, 100/101,
103, 111 XIV 12 XVII 416, 425
XIX 4, 8, 14, 21, 26, 31, 50 XX 31,

*Les chiffres en italiques renvoient à un texte biblique.

- 50 XXVI 5, 14, 49 XXVII 3
 XXVIII 5 XXIX 4, 15, 52, 172
 XXX 3, 6, 19 XXXI 3, 7, 12, 24, 29,
 31 XXXII 2, 9 XXXIII 9, 13, 18,
 66, 97, 126, 154 XL 2, 4, 7, 9, 15,
 33, 40, 48, 87, 117 XLVII 8, 67, 80
 XLVIII 205
 Ἐκκλησιαστής XXXVI 204
 Ἑλληνες XVIII 81, 82, 84 XXXV 71
 XLIV 164
 Ἑρμωνιεύς XLI 73, 76
 Ἑσδρας Prol. 117

 Ἡρώδης II 4, 20, 23
 Ἡσαΐας XIX 26 XX 27 XXIX 14, 15,
 117 XLV 3 XLIX 15, 107
 Ἡσαῦ XV 56

 Θαρσεῖς XLVII 58, 59

 Ἰακώβ XIII 110 XIX 35 XXXIV 14,
 15 XLIII 41 XLV 64, 65 XLVI 35,
 37
 Ἰδιθούμ XXXVIII 4, 4
 Ἰεμενή VII 3
 Ἰερεμίας Prol. 80 II 41, 110 XXXIV
 2, 20, 153
 Ἰεροσόλυμα XXV 54 XLI 25, 27 (cf.
 Ἱερουσαλήμ, Σιών)
 Ἱερουσαλήμ V 45, 117 VII 11/12
 XIII 6 XIV 9 XXII 18 XXIII 63
 XXVI 146 XLV 6, 7, 37, 43, 71/72,
 89 XLVII 10, 18 L 19, 23, 37, 180,
 217, 229 (cf. Ἱεροσόλυμα, Σιών)
 Ἰεφονή XV 76
 Ἰησοῦς VIII 137 XVII 422 XLIV 8
 (cf. Χριστός)
 Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ XV 76
 Ἰορδάνης XLI 72, 75/76
 Ἰούδα XVII 420 XLV 8
 Ἰουδαία XVI 107 XLVII 103, 105
 Ἰουδαϊκή ἐπιτίμησις VIII 24
 Ἰουδαῖοι Prol. 47, 104, 149, 150 II 3,
 21, 105, 108 VIII 20, 32, 77, 150,
 152 XIII 9 XXXIV 115 XXXV 72
 XXXVI 4, 6, 9, 87, 90 XLIV 9,
 164, 236 XLVIII 3, 6 XLIX 2,
 13, 23, 32, 48, 106 — Ἰουδαῖος
 VIII 41, 79
 Ἰουδαισμός Prol. 158
 Ἰούδας XL 105
 Ἰσμαήλ XV 57
 Ἰσμαηλίται XV 8
 Ἰσραήλ II 114 XIII 108, 110 XXI 43,
 211 XXIV 166 XXXIV 16 XL 136,
 139 XLIII 43 XLIX 100, 101 L 132
 Ἰσραηλίται Prol. 78 II 19, 42 IX 8 XIV
 3 XV 9, 139/140 XVII 392 XXIV 8,
 30 XXVI 20 XXIX 47, 49 XXX 36
 XXXII 14, 103, 123, 153 XXXIII
 20 XXXIV 108 XXXIX 4, 116
 XLIII 24 XLVI 76/77 L 43
 Ἰσραηλιτικὸς λαός XXVIII 70
 Ἰώβ XXXII 116 XLVIII 92
 Ἰωνάθαν XI 24
 Ἰωσίας XVII 417

 Κάδδεις XXVIII 88
 Κάδης XXVIII 79, 87
 Κάϊν Prol. 148, 151
 Κορέ (υἱοὶ) XLI 2, 4 XLIII 4, 6
 XLIV 3 XLV 97, 99 XLVI 3
 XLVII 2, 4 XLVIII 17
 Κύρος XXII 3, 42

 Λευὶ XXXIV 15, 19
 Λευῖται XXXIV 18
 Λίβανος XXVIII 50, 51, 52, 55, 56, 59
 XXXVI 294

 Μακκαβαῖκοὶ ψαλμοὶ Prol. 76
 Μακκαβαῖοι XLIII 2, 8, 13 XLVI 6
 Μανιχαῖοι I 6
 Μωαβῖται XV 7 XLIII 107
 Μωσαϊκός IX 336 XVIII 92/93
 Μωϋσῆς Prol. 96 XVIII 34 L 139

 Νάθαν L 3
 Ναυῆ XV 76
 Νῶε VIII 113 XLVIII 91

 Ὀζίας XVII 416
 Ὀνίας Prol. 77

 Παλαιστίνη XXXVI 88 XLIII 23
 Παῦλος Prol. 1 II 28 VIII 127 XIII 30
 XXXI 15 XXXV 67 XXXIX 82
 XL 76 XLIV 86 (cf. Ἀπόστολος)
 Πέτρος Prol. 99 XV 131
 Πιλάτος II 5, 24 XXV 46/47
 Πράξις τῶν ἀποστόλων XV 131/132

 Ῥαασσί XLV 5/6
 Ῥαψάκης XIII 5, 9, 17, 40, 55 XIX 11
 Ῥομελίου XLV 4

- Ῥωμαῖοι XLVII 78 – Ῥωμαίους, ἡ πρὸς XIII 30
- Σαμουήλ XXIX 133
- Σαούλ X 4, 6, 36 XI 16, 53 XVI 2, 22, 36, 48, 63, 82, 105 XVII 5, 67, 381 XXXV 4, 12, 46, 79 XXXVIII 8, 28, 31, 110
- Σαυφείρα Prol. 100
- Σεδεκίας XXXIV 151
- Σεμεεί XVII 388 XXI 68
- Σεναχηρείμ XIII 5, 8, 10 XIX 10 XX 109 XXXII 132 XLVII 43 (*cf.* Ἀσσύριος)
- Σιών II 62, 66 IX 118, 119, 139 XIII 108 XIX 44 XLVII 24, 103, 110 XLIX 34, 36, 37, 39, 43 L 19, 226, 228 (*cf.* Ἱεροσόλυμα, Ἱερουσαλήμ)
- Σολομών XVII 416 XVIII 158 XLIV 10, 11, 14 L 191/192
- Συμεών XXXIV 15
- Σύμμαχος XXXVI 146 XL 12 XLI 44 XLIII 62, 185
- Σύροι XXVIII 88 XLV 5, 14, 28
- Τύριαι XLIV 176
- Τύρος XLIV 175
- Φακεέ XLV 4
- Χαλέβ XV 76
- Χαναναῖοι XXX 70 XLIII 22
- Χουσί VII 3, 8, 16, 20, 23
- Χριστός Prol. 102 II 32 VIII 43 IX 37, 42 XVII 409, 415, 418 XXI 10, 15, 42, 44, 184 XXIII 91 XXXIX 79 (*bis*), 83 XLIV 16, 66, 140 (*cf.* Ἰησοῦς)

TABLE DES MATIÈRES

AVANT-PROPOS	VII
INTRODUCTION	XI
Première partie : Tradition manuscrite	XI
Titre 1 ^{er} : Tradition directe	XI
Chapitre I. Les manuscrits	XI
Chapitre II. Classement des témoins	XXX
Titre 2 ^e : Tradition indirecte	XXXVIII
Chapitre I. Les fragments caténiques “Anastase”	XXXIX
Chapitre II. Les fragments caténiques “Diodore”	L
Chapitre III. Anastase/Diodore à la lumière des chaînes exégétiques	LXXI
Deuxième partie : Anastase ? Diodore ? Commentaire d’auteur ou chaîne anonyme ?	LXXIII
Chapitre I. De quelques hypothèses sur le rôle d’Anastase et la nature du commentaire diodorien	LXXIII
Chapitre II. Le prologue des Coislinianus 275 et Parisinus graecus 168, clef du commentaire diodorien	LXXVIII
Chapitre III. L’exégète à l’œuvre : la méthode historico-grammaticale	XCIII
Chapitre IV. L’Antiochien auteur du commentaire : Diodore, évêque de Tarse	CIII
Conclusion	CVII
BIBLIOGRAPHIE	CIX
APPENDICE I. La survie du commentaire	CXV
APPENDICE II. Note sur le prologue du commentaire diodorien	CXVI
APPENDICE III. Interpolations et additions de C dont le texte ne figure pas dans notre appareil critique	CXVI
ADDENDUM	CXXI
PRINCIPES DE L’ÉDITION	CXXIV
CONSPECTUS SIGLORUM	CXXVI
ÉDITION	I
INDICES	321
Index locorum S. Scripturae	323
Index des noms propres et des adjectifs qui en dérivent	326